گومانی مێتۆدی لای دێکارت.. کاوە جەلال

یەک) کەس و سەردەم

ڕێنێ دێکارت (بە لاتینی: ڕێناتوس کارتێزیوس) فەیلەسوفێکی مەزنی فەڕەنسییە، مەزنێتییەکەشی بە ناولێنانێکی سەرنجڕاکێش ناسێنراوە: ئەو "باوکی نوێسەردەمی ئەوروپی"یە. هەڵبەتە ئەم ڕستەیە لە سێ واژە پێکدێت: باوک، نوێسەردەم، ئەوروپی. باوک بەرهەمێک دەخاتەوە کە نوێسەردەمە، وەلێ ئەوە نوێسەردەمێکی ئەوروپییە. ئەوجا کاتێک ئەو دەبێت بە بنیاتنەری شێوازێکی نوێی فەلسەفاندن کە "پەرچاندن"ی (ڕەفلێکسیۆنی) مێتۆدییە ڕووەو خودی خۆ، ئەوەش بە ئامانجی گەیشتن بە مەئریفەی ڕوون و ئاشکرا، ئیدی بەو کارە بناغەیەک بۆ کۆتاییهێنان بە فەلسەفاندنی باوی سەردەمەکەی دەڕێژێت کە سکۆلایستیک بوو.

دێکارت ساڵی 1596 لە لا های هاتە جیهانەوە، باوکی نەجیبزادە و یاساوان بوو لە دادگەی باڵای بریتانیە، دایکی جیهانی بەجێهێشت کاتێک تەمەنی ئەو یەک ساڵان بوو، بۆیە نەنکی بەخێوی کرد. ئەو لە تەمەنی هەشت ساڵاندا نێررا بۆ خوێندن لە فێرگەیەکی یەزووییەکان (یەسوعییەکان) لە لا فلێش، وەلێ لەبەر ئەوەی کوڕێکی لەشساغ نەبوو، ئەوا ڕێی پێدرابوو تا سەئات 11 لە پێخەفدا بمێنێتەوە و پاشان بێت بۆ فێرگە، بەوەش هاوپۆلەکانی تووڕە دەبوون، دەکەوتنە بۆڵە و سکاڵا: "ئەرێ بۆچی هەرگیز ئەم زەلامە سزا نادرێت؟"، ئەویش وەڵامی دەدانەوە: ئەو وەک شیرەمژە هێندە لاواز بووە کە پزیشکەکان بۆ تەمای ژیانی نەبوون، بۆیە ناچارە خۆی بپارێزێت و زۆر بنوێت. زۆر نووستن بوو بە نەریتی دێکارت بەدرێژایی ژیانی.

وانەکانی فێرگەی لا فلێش بریتی بوون لە گریکی، لاتینی، ماتماتیک، ئەستێرەناسی، موزیک، تەلارسازی، هەروەها و بەتایبەتی نووسینە لۆگیکییەکانی ئەڕیستۆتەلیس کە وەک زەمینەی فێرکاری چەسپێنرابوون. هاوکات ئەو دەمە یەزووییەکان وەک پێشکەوتنخوازترین ئۆڕدی کڵێسەی کاتۆلیکی ناسرابوون، چونکە گەرچی مامۆستاکان سکۆلایستی بوون، سەرباری ئەوە هەڵوێستێکی کراوەیان بەرانبەر پرسیار و وەڵامی نوێی زانستە سروشتییەکان هەبوو. بەم شێوەیە دێکارت لە زارۆکییەوە بەر دوو شێوازی هزرین دەکەوێت: سکۆلایستیک و هومانیزم، ئەوجا دوای هەشت ساڵ خوێندن لە لا فلێش ساڵی 1612 دەڕوات بۆ پواتیێر تاکو لە

زانستگەکەی بەردەوامی بە خوێندن بدات: فەلسەفە، ماتماتیک، یاساناسی و پزیشکی کە ساڵی 1616 تەواوی دەکات.
وەلێ دێکارت لەکاتی فێرخوازییەوە لە لا فلێش تووشی گومان دەبێت لە هەموو ئەو زانستانە کە وەک ڕاستیی پرسیارهەڵنەگر دەخزێنرانە نێو هەشی فێرخوازانەوە. ئێرنست بلۆخ پەیوەند بەم ڕەوشەی دێکارتەوە لە گومانەکی پسیکۆلۆگییانە دەدوێت، کەواتە ناسۆری دەروونی کە بەپێش گومانی مێتۆدییدا ڕادەبوورێت. ئەو خۆی لە "دیسکورزی مێتۆد"دا دەنووسێت: "لە گێژاوەکی ئەوتۆی گوماندا (…) خۆم دەبینییەوە (…) کە ئیدی لە زانینمدا تەنیا نەزانینم ئاشکرا کرد"(1). کەواتە ئاشکرایە بۆچی ئەو دوای تەواوکردنی خوێندنی زانستگەیی ناتوانێت بە خاتری پارە و پێگەی سۆسیال پۆستی پارێزەر یان دادوەر وەربگرێت، ژن بهێنێت و وەچە بخاتەوە: "(من نەمدەویست) زانست بکەم بە پیشە تاکو ئاستی گوزەرانی خۆمی پێ چاک بکەم"، بە پێچەوانەوە، هەرئەوەندەی تەمەن دەرفەتی پێدەدات کە خۆی لە پابەندی بە مامۆستا سکۆلایستییەکانییەوە بەربدات، بڕیار دەدات لە دوو شوێنی دیکە نەک لەنێو کتێبەکاندا بە زانست بگەڕێت: "لەنێو خۆم یان لە کتێبی مەزنی جیهاندا (…)؛ بەم شێوەیە باقیی تەمەنی گەنجێتیمم بەکارهێنا بۆ گەشتکردن تاکو کۆشکوسەرا و سوپای جیاواز بناسم، بە مرۆڤانی جیاواز لە کارەکتەر و پێگەی سۆسیال تێکەڵ ببم، ئەزموونی هەمەجۆر کۆبکەمەوە و لەو دۆخانەدا کە قەدەر دەیخستمە نێویانەوە، خۆم بخەمە ژێر تاقیکردنەوەوە (…)"(2).
کەواتە دێکارت بڕیار دەدات ڕێگەی خۆی بگرێتە بەر. ئەو لە سەردەمی جەنگی سیساڵەی مەزەبەکاندا ماوەیەکی کورت لە پاریس بەسەردەبات، پاشان باوکی ساڵی 1618 دەینێرێت بۆ کۆرسی سەربازی لە هۆڵەندا کە ئەو دەمە وەک پێشەنگی جەنگی بزۆک ناسرابوو: هۆڵەندییە کالڤینییەکان بەم شێوازە نوێیەی گەڕانی جەنگ بەسەر ئیسپانییە کاتۆلیکییەکاندا زاڵ بوون کە تا ئەو جەنگە وەک نەبەز ناسرابوون(3). پاشان دێکارت لای مۆریتسی ناساو و بەدووی ئەویشدا لە سوپای بایەرن وەک ئەفسەری بەمووچە دەچێتە خزمەتی سەربازییەوە، تەنانەت مەیدانییانە لە داگیرکردنی پراگدا بەشداری دەکات. ئەو ساڵی 1621 لە خزمەتی سەربازی دەکشێتەوە و بەردەوامی بە گەشتەکانی دەدات.
لەکاتی خزمەتی سەربازییەی دێکارتدا لە بایەرن / ئەڵمانیا ڕوداوەکی گرنگ هەیە کە ڕەخنەگرانی ناوی دەنێن کاتی خویابوونی هزری نوێسەردەم. دێکارتی بیستوسێ ساڵان ئەفسەرێ لە هەوارگەی زستانەی لەشکرەکەیان لە نۆیبورگ:
"ئەو دەمە لە ئەڵمانیا بووم. (…) جەنگ کە جارێ لەوێ کۆتایی

نەهاتبوو، بانگی کردبووم بۆ ئەوێ. دوای ئەوەی لە ئاهەنگی تاجلەسەرنانی کایزەر (فەردیناندی دووەم لە نۆی سێپتەمبەردا لە فرانکفورت – ن) گەڕامەوە بۆ سوپا، زستان دەستی پێکرد، ئیدی لە هەوارگە مامەوە و لەوە هیچ دەرفەتێکی گفتوگۆی پەرتکەرەوەم نەبوو، وەلێ هەر لەوێ بە خۆشبەختی نە خەم و نە سۆز هەراسانیان کردبووم. بەم شێوەیە بەدرێژایی ڕۆژ بەتەنیا لە ئۆدەیەکی گەرمدا دەرگەم لەسەر خۆم داخستبوو و تەنیا بە بیرەکانمەوە خەریک بووم.”(4)

دێکارت شەوی 10/11ی نۆڤەمبەری 1619، لە شەوی سان مارتینیدا (5)، سێ خەون بەدووی یەکدا دەبینێت. ئەو دوای ئەو خەونانە بڕیار دەدات ببێت بە فەیلەسوف. وەک ئەو خۆی دەبێژێت، خەونی یەکەم و دووەم “سامناک” بوون، ئەوی سێیەم “شیرین” و “ناسک” بوو. ئەو هەر سێ خەونەکەی لە دەفتەرێکی تێبینیدا دەنووسێتەوە و دەفتەرەکە بەدرێژایی ژیانی لای خۆی دەپارێزێت، تەنانەت لەتەک خۆیدا دەیبات بۆ کۆشکی ستۆکهۆلم. بێگومان گێڕانەوەکانی خۆی بزر بوون، ئەمە ناڕاستەوخۆ بەهۆی ئادرێیە بایێ-وە کە یەکەم بیۆگرافیی دێکارتی (1691) نووسیوە، نێوەرۆکی ئەو خەونانەمان پێگەیشتووە. بایێ کە لە دەفتەری تێبینییەکانی دێکارتدا داڕشتنی ئەو سێ خەونەی ئەوی خوێندبۆوە، لە نووسینی بیۆگرافییەکەی دێکارتدا دایاندەڕێژێتەوە. ئەمەی گێڕانەوەکەی بایێ وەک باوەڕپێکراو ناسێنراوە.

لە خەونی یەکەمدا هەموو شتەکان شێواون؛ ئەو بەناو شاردا وێڵە و لەشی بەلای چەپدا کەوتووە، کەواتە ناتوانێت بەڕێکی بڕوات و بەو هۆیەوە شەرمی بە خۆی دێت، بۆیە هەوڵ دەدات خۆی ڕاست بکاتەوە، وەلێ باهۆزێک هەڵی کردووە و دەرفەتی پێنادات خۆی بەپێوە ڕابگرێت، تەنانەت چەند جارێک لەسەر پێی چەپ دەیسووڕێنێتەوە. ئەوجا هەوڵ دەدات بە هێورکردنەوەی ناڕەحەتییەکانی لەشی دەرمانێک بخوات، وەلێ هەوڵەکەی شکست دەهێنێت. پاشان هەوڵ دەدات هانا بۆ کەلێسەیەک بەرێت تاکو لەوێ بە ئارامیی دەروونی بگاتەوە، وەلێ ناتوانێت بە کڵێسەکە بگات، چونکە باهۆزەکە بەتوندی بەرەو پاش دەیگەڕێنێتەوە. جگە لەوە مرۆڤەکان کە ئەو لە ڕێ پێیان دەگات، بایەخی پێنادەن. هاوکات گەرەکە پیاوێک بدۆزێتەوە تاکو مەلۆنێکی (کاڵەکێکی) پێبدات، کەچی ئەمەشی بۆ ناچێتە سەر. سەرئەنجام هەڵکێشراو لە ئارەق بێدار دەبێتەوە، هەست بە ئازارێکی توند دەکات و وای بۆ دەچێت کە گیانی خراپ ویستوویەتی لەخشتەی بەرێت، ئیدی بۆ نزیکەی دوو سەئات لە چاکە و خراپەی نێو جیهان دەهزرێت. پاشان دەنوێتەوە.

دێکارت لە خەونی دووەمدا دەکەوێتە نێو بۆرانێکەوە و هەورەگرمەیەک ڕایدەچڵەکێنێت، بێدار دەبێتەوە و هەست دەکات کە دەتوانێت لە تاریکیدا ببینێت، وەلێ نازانێت کە داخۆ هۆی ئەوە بە پزیسکە

پەرشبووەکانی نێو ئۆدەکەی دەگەڕێتەوە یان بۆ چاوانی خۆی کە داگیرساون و ڕوناکی دەخەنەوە. کەواتە ناتوانێت خەون و کەتوار لە یەکدی جیابکاتەوە. جگە لەوە ئەو زۆر جار شتی بەو چەشنەی بینیوە، بۆیە ئیدی سەرلەنوێ بەئارامی دەنوێتەوە.
لە خەونی سێیەمدا نەک هەورەبروسکە، بەڵکو ڕوناکیی مۆم هەیە. ئەم خەونە ترسناک نییە وەک دوانەکەی پێشوو. دێکارت ژمارەیەکی زۆر کتێبی لە بەردەمدایە، هەروەها فەرهەنگێک لەسەر مێزێکە و نازانێت کێ لەو جێیەدا داین□اوە. لە تەنیشت فەرهەنگەوە کۆکارێکی هەڵبەستقانان لە بەرگێکدا دەبینێت، ئەوجا پیاوێک کە دێکارت نایناسێت، هەڵبەستێکی نێو ئەو کۆکارەی بۆ دەپەسنێنێت کە بەم وشانە دەست پێدەکات: “Est et Non” (“ئەرێ و نەرێ”)، وەلێ ئەو ناتوانێت هەڵبەستەکە بدۆزێتەوە، بۆیە دەبێژێت کە هەڵبەستێکی دیکەی زۆر جوانی هەمان هەڵبەستقان هەیە و بریتییە لە: “Quod vitae sectabor iter?” (“ئایا (لە ئایندەدا) چە ڕێگەیەک بگرمە بەر؟”). سەرباری ئەوە ناتوانێت ئەمیش بدۆزێتەوە. کاتێک لاپەڕەکانی هەڵدەداتەوە، تێیاندا پۆرترێی بچووکی جیاواز دەبینێت و هەست دەکات، گەرچی کتێبەکە زۆر جوانە، سەرباری ئەوە جیاواز لەوە چاپکراوە کە ئەو پێشتر بینیبووی. لە کۆتاییدا کتوپڕ کتێبەکان و پیاوەکە دیارنامێنن.
دێکارت لە خەونی یەکەمدا بەتەنیایە و وێڵە، هەروەها بەلای چەپدا کەوتووە، ئەمەش بەگوێرەی ڕاڤەکردنی ئەو دەمەی ئەوروپی لاربوونەوەیە بەرەو گومڕایی، یان دوورکەوتنەوەیە لە ڕێی ڕاست (بریتییە لە ئیڕتیداد)، بۆیە مرۆڤەکانیش کە ئەو لە ڕێ پێیان دەگات، بایەخی پێنادەن. ئەوجا مێلۆنەکە، بەگوێرەی ڕاڤەکارانی دێکارت، وێنەیە بۆ میوەیەک یان مرۆڤێک کە ژیانی ناخەکییانەی نەناسراو و گومان□اوییە، کەواتە مرۆڤ دەشێت پەیوەند بە هەردووکیانەوە بەسەهوودا بچێت. دێکارت وای□دادەنێت کە ئەو دەتوانێت بەبێ مێلۆن، بەبێ مرۆڤان، هەڵبکات، بۆیە ستایشی “تەنیایی” دەکات. مێلۆن بۆ ئەو بەرجەستەی تەنیاییە وەک پێویستییەک بۆ هزرین. ئەوجا کاتێک ئەو لە خەونی یەکەمدا وێڵ بووە و لە خەونی دووەمدا هەورەگرمەیەک ڕایدەچڵەکێنێت، ئەوا خەونی سێیەم هانی دەدات کە بۆ ڕێگەی خۆی بگەڕێت. بە بڕوای ئەو فەرهەنگەکە نیشانەیە بۆ کۆی زانستەکان، کۆکاری هەڵبەستقانەکان نیشانەیە بۆ پەیوەندیی فەلسەفە و دانایی، ئەوجا ئاماژەدانی کابرای نەناس بۆ ناونیشانێکی وەک “ئەرێ و نەرێ” هاندانە بۆ جیاوازیکردن لە نێوان ڕاست و هەڵەدا، وەلێ گەر لە کتێبەکاندا پرسی “ڕاست و هەڵە”ی بۆ ساغنەکرایەوە، ئەوا گەرەکە خۆی بگەڕێت کە

داخۆ شتێکی ڕاست یان هەڵە ه□ بێت و ل□ نێو هۆشی خۆیەوە هەڵقوڵا بێت. خەونی سێیەم ئاماژە بۆ ئایندە دەدات، دێکارتیش ڕێگەی بەرەو ئایندە دەگرێتە بەر(6).

بە گۆتەی دێکارت خۆی ئەم سێ خەونە کاریگەری لەسەر ئایندەی ئەو دەنوێنن، ئەو گۆیا لەو خەونانەوە دەگات بە بنەمای “کۆگیتۆ ئێرگۆ سوم” (“من دەهزرێم کەواتە من هەم”)، یان دەگات بەو بڕوایە کە گەرەکە شۆڕشێکی فەلسەفەیی بەرپا بکات، واتا: هەر شتێک کە وەک جەخت و مسۆگەر دەنوێنێت، لە بناغەوە بڕمێنێت و سەرلەنوێ لە یەکەمین بناغەکانەوە دەستپێبکاتەوە(7). بە شێوەیەکی ڕوونتر ببێژین، ئەو دەیەوێت مێتۆدێکی یونیڤێرسا□ ب□ توێژینەوە لە ڕاستی (واتا زانین) گۆڕان پێبدات تاکو فەلسەفە ببێت بە زانست. لە بنەڕەتدا ئەم زانستە نوێیە کە ئەو بنیاتی نا، کاریگەریی قووڵی لەسەر جیهانی مۆدێرنی ئەوروپی نواند. لەوێ دەربڕینی “من” لە دێکارت جیانا بێتەوە.

وەلێ دێکارت سەرباری بڕیاردان بۆ گرتنەبەری ڕێگەی خۆی هێشتا هەر ئەزموونەکەی شەوی 10/11ی نۆڤەمبەری 1619 بۆ ماوەی 18 ساڵ وەک نهێنییەک لە ناخی خۆیدا دەشارێتەوە.

دێکارت دوای مردنی باوکی میراتییەکی زۆری بۆ دەمێنێتەوە و ڕزگاری دەکات لە خەم و مشووری گوزەران. دوای ئەوەی ماوەیەک لە پاریس بەسەر دەبات، دەڕوات بۆ هۆڵەندا و لەوێ 19 ساڵ (لە 1629 تا 1649) دەمێنێتەوە. ئەو دەمە هۆڵەندای کالڤینی و کۆماری تەواو جیاواز بوو لە فەڕەنسای کاتۆلیکی و شانشینی، چونکە لەوێ بەهۆی پەیوەندییە لیبەرالەکانییەوە مرۆڤ دەیتوانی ئازادانە بنووسێت و نووسینەکانی ب□□وبکاتەوە. سەرباری ئەوە لە ماوەی ژیانیدا لەو وڵاتە 24 جار لە ترسدا شوێنی گوزەرانی دەگۆڕێت، هاوکات ناونیشانی خۆی بە ژمارەیەکی زۆر کەم لە ناسیارانی دەدات. ئەوجا هەر لە هۆڵەندا ڕوداوێکی خەمهێن کاریگەریی قووڵ لەسەر ژیانی دەنوێنێت: لەوێ لەتەک کیژە کارەکەرەکەیدا بە ناوی هێلێنە یانز زارۆکێک دروست دەکات و ساڵی 1635 دەبێت بە باوک، وەلێ کچەکەی لە تەمەنی پێنجساڵاندا دەمرێت، بەو هۆیەشەوە دەخزێتە نێو تەنگژەیەکی قووڵی دەروونییەوە.

ساڵی 1637 دێکارت نووسینی “دیسکورز ل□ بارەی مێتۆدی بەکارهێنانی دروستی ئاوەز و گەڕان بۆ ڕاستی لەنێو زانستەکاندا” بڵاودەکاتەوە و فەلسەفە ڕاسیۆنالیستییەکەی ڕادەگەیەنێت. وەلێ بەهۆی ئەو نووسینەوە نەک تەنیا کڵێسە لە فەڕەنسای زێدی خۆی، بەڵکو تیۆلۆگە پرۆتێستانتەکانی هۆڵەنداش لەدژی ڕاستدەبنەوە. ئامانجی نووسەری “دیسکورزی مێتۆد” ئەوەیە کە خوێنەرانی فێربن م□ت□دیان□ □است ل□

ھ جیابکنو تاکو ل کردارکانیاندا بوونی ببینن و ل
ژیاندا بمسگری برو پش ھنگاوبنن، ول مرق ئمی
پبدیدھنرت، گر لنو خیدا بنمایک ب لسروستان
بچسپنت. لردا وونتر تدگین ک بچی ئو دبت ب باوکی
نوسردمی ئورووپی: چسپاندنی بنمای خیی دبت ب ھوی
چندین ملین مرقی ئورووپی بو مبست ک گی خیان بگرن
بر. بی ھگل دبژت: “ئو پاوانک ک (…) زمینی
فلسفی لنوو بنیاتنایو”(8).

ئوجا دکارت سای 1641 “مدیتاسینکانی (لھزرینکانی) یکم
فلسف” باودکاتو، سرتا ب زمانی لاتینی، پاشان ب
فنسی، جا گرچی ھشتا ھر لاتینی زمانی ستاندارتی فلسف و
زانستکان بوو. ول زبری ببزیانی دستاتدارانی ئایینی
دکارت ناچار دکات ماسک ھبگرت تاکو لتکیاندا نکوت
ناککیو. بی ل سرتای کتبکیدا بشکی “پشکش” دادنت
و دنووست:

“ن دکارت ساوی خی پشکشی اگران و دکترانی فاکولتی
تیلگیی پیرزی پاریس دکات”، ئوجا بردوام دبت: ئو
نووسینکی دخات بردمیان تاکو ئو زانا مزنان خیان
بوونی مبستی ئو ببینن و دوای ئوی بینییان، ئیدی بگونجاوی
دادنن، لبر ئم ھی گرک ئوانی بز برگریی لبکن
(!). سرای ئو دکارت ھشتا ھر توانینی خی سبارت ب
پرسی خودا و نمریی دروون دخات بردم تیلگکان: “من ھردم
ئو توانینم ھبوو ک پرسیاری خودا و دروون گرنگترینی ئو
پرسیارانن ک دبت ب یاریدی فلسف نک تیلگی
بسلمنرن”(9).

سرباری ئو ژیانی دکارت بھی کتبکانییو دکوت
مترسییو. دوای ئوی کریستینی شاژنی سوید پاییزی 1649 بانگی
دکات ب کشکی ستکھم تاکو لو وانی فلسفی پبدات، ئو
بانگھشتکی قبوو دکات و دوات ب سوید. ول شاژن اھاتبوو
بیانیان زوو بداربتو و ھستت، دکارتی خوخشیش دبوو بو
بیانی زوو ھستت و بوات ب لای تاکو بابتی فلسفیی ب
بخونتو – ب سرئنجامکی کوشندو: برگی یکم زستانی
سوید ناگرت. ئوی سرمابرد لکاتی پیاسکردنی بیانیان لتک
شاژندا بسختی سرمای دبت، سیکانی ھو دکن، نخشییک
لی پیس دکات و 11.02.1650 ل ستکھم دیکوژت.

سای 1663 نووسینکانی دکارت دخرن نو لیستی نووسین
یاساغکراوکانو (Index librorum prohibitorum) ک بکورتی

هەروەها ناودەنرێت "لیستی ڕۆمی" (Index Romanus).
دێکارت لەپاڵ فەلسەفەدا هەروەها واتایەکی مەزنی بە ماتماتیک هەیە. ئەو بە نووسینی "لەبارەی ئەندازە" گۆڕانی دا بە کایەیەکی نوێ لە ماتماتیکدا کە ناو دەنرێت ئەندازەی شرۆڤەیی. ئەم ئەندازەیە هاوکێشە جەبرییەکان بە داڕشتنی ئەندازەیی شرۆڤە دەکات، هەروەها بابەتە ئەندازەییەکان بە هاوکێشەی جەبری وەسف دەکات. جگە لەوە ئەو یەکەم ماتماتیکی بوو کە هێماکانی "+" و "-"ی لە ژمێرەدا بەکارهێنا، هەروەها شێوازی نووسینی توان (بۆ نموونە a2 لەبری aa)، هێمای ڕەگ و سێ پیتەکەی کۆتایی ئەلفبا (x، y و z) کە وەک قەوارەی بگۆڕ (ڤاریابل) لە سیستەمی پێتاندا بەکاردەهێنرێن، دەگەڕێنەوە بۆ دێکارت.

دوو) شێوازی هزرینی سکۆلایستی

لە بنەڕەتدا دەستەواژەی "چەرخی نەڤین" تەنیا پەیوەندیی بە ئەوروپای کریستیانییەوە هەیە، شێوازی پێگەیاندنی ئەم چەرخەش بریتییە لە سکۆلایستیک، واتا پێگەیاندنی فەرگەیی. وەلێ ئەمە پەیوەستە سکۆلایستیک لە دوو واتادا دیاری بکەین: لە واتایەکی تەسکدا هزرینی فەلسەفەیی-فەرگەییە کە تا ڕێنیسانس پەیڕەو دەکرا. ئەو دەمە فەرگەکان لەنێو کڵێسەکاندا بوون و پاشان لە سەدەی سیازدەیەمدا گوێزرانەوە بۆ نێو زانستگەکان. لە سکۆلایستیک لە واتایەکی فراواندا شێوازی هزرینی ئەم چەرخە بەگشتی دەگرێتەوە.
گەرچی سکۆلایستیک بەنێو سێ قۆناغی سەرەتا و باڵا و درەنگدا ڕەت دەبێت، سەرەڕای ئەوە وەک سەرجەم مەرکەکی سەرەکیی هەیە: بەندە بە تیۆلۆگی و سەروەریی کلێسە و بیبلەوە؛ زەمینەکەی بریتییە لەو تێڕوانینە کە وای دادەنێت هەقیقەتی ئیمان پێشتر لە لایەن تیۆلۆگییەوە پێناسە کراوە. ڕوونتر ببێژین: مرۆڤ دەبوو بڕوای بە خودا و سروش هەبێت. هەر لەم ڕوانگەیەوە زانایان بۆیان نەبوو لە فاکتە جیاوازەکان بتوێژنەوە کە مەرکی زانستی مۆدێرنە، بەڵکو دەبوو بەڵگە بۆ دۆگمەکانی کڵێسە بهێننەوە. بۆ نموونە لە ئەستێرناسیدا، پابەند بە جیهانبینیی گریکییەوە، زەمین خرابووە نێوەندی سیستەمی خۆرەوە، خۆریش وەک هێمای چاوی خودا دادەنرا کە لە سەرەوە چاودێریی هەر کردارێکی مرۆڤان دەکات. جگە لەوە پرۆگرامی زانست تەنیا بەسەر لکە سەربەخۆکانی فەلسەفەدا بەکارنەدەبرا، بەڵکو بەسەر یاساناسی و پزیشکیشدا.
هزرینی سکۆلایستی لە ئاستی لەڕێبوونی (وجودی) نەوجیهانیی مرۆڤەوە وەک ئیماندارێکی ئاوەزمەند ئاوەڕا دەکرا، فەرخوازانیش وەک

ئاوەزمەند و سەلار و گوێڕایەڵی زانستەکانیان لە مامۆستایان وەردەگرت و دەیاندانەوە یان درەنگتر لەسەر ڕێنوما چەسپێنراوەکان پەرەیان پێدەدان. کەواتە ئەوان بەدەر بوون لە ئازادیی هزرین. گەر کەسێ بیپرسیایە: "ئایا چۆن هەبوونی خودا دەسەلمێنرێت؟"، یان "بۆچی خودا بە مەبەستی خەڵاسی مرۆڤان بوو بە مرۆڤ؟"، دەبوو فەیلەسوفان لە هەوڵی وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەدا بەڕەهایی بەند بن بە سێ بنەماوە: بیبل، پاتریستەکان (باوکانی کڵێسە) و ئەڕیستۆتەلیس. نەک سەلماندنی ئیمان، بەڵکو ڕوونکردنەوەی ئاوەزمەندانەی دۆگمەکانی کڵێسە بابەتی ئەوان بوو بەو ئامانجە کە ئیمانداران باشتر لە نێوەرۆکی ئیمان و ڕاستیی خەڵاس تێبگەن. لێرەدا دەستوەژەکانی ئەرگومێنتهێنانەوەی زانستی بەگوێرەی لۆگیکی ئەڕیستۆتەلیس و دیالێکتیکی فێرگەکان (سکۆلاکان) لە سەرجەم مەئریفەی زانستی و بەشەکانی خوێندندا بەگەڕ دەخران، دیالێکتیکیش لەم پەیوەندییەدا بەواتای دانانی پرسیار (quaestio) و دانوستاندن (disputatio)ی دروستی زانستی کە پابەند بە لۆگیکی ئەڕیستۆتەلیسەوە ئەنجام دەدرا. بۆ نموونە گەر پرسێکی نێو بیبل ببووایە بە بابەتی دانوستاندن، ئەوا پرسەکە وەک ڕاستی دادەنرا، ئەوجا "پرسیار" ئاڕاستەی دەکرا تاکو لە خودی ئەو بابەتە دانراوەوە مەئریفەی قووڵتر دەربئەنجامێنرێت، لێرەشدا تەنیا مامۆستا دوایەمین تێڕوانینی چواندووی ڕادەگەیاند و وەک گونجاو بە بنەماکانی ئیمانی کریستیانی وەردەگیرا. چە قورەت بوو فێرخوازێک "پرسیار"ی ڕاستیی بکردایە، کەواتە خۆی نەخستبایەتە ژێر ڕکێفی ڕاستیی چەسپێنراوی کڵێسەوە! ڕستەکەی ئەنسێڵم چواندنی گشتیی هەبوو: "من ئیمانم هەیە، کەواتە من دەزانم". وەک پاشان دەبینین، دێکارت درەنگتر بنەمایەک ڕادەگەیەنێت کە دەشێت وەک دژەوەڵام بە ئەنسێڵم دایبنێین: "من دەهزرێم کەواتە من هەم".

جگە لەوە هزرینی فیزیکی لە سکۆلاستیکدا بەند بوو بە هزرینی گریکییەوە کە چوار توخمی بنەڕەتیی وەردەگرت و لە ژێرەوە بەرەو ژوور بریتی بوون لە: ئەرد، ئاو، هەوا و ئاگر. توخمە قورسەکانی ئەرد و ئاو سارد بوون، توخمە سووکەکانی هەواو و ئاگر گەرم بوون؛ ئەرد و ئاگر وشک بوون، هەوا و ئاو بەلێشاو بوون، هاوکات ناکۆکیی نەبڕاوە هەر چواریانی بەبێ هیچ شیمانەیەکی ئاشتبوونەوە تەنیبوو. دروستبوون و لەناوچوون دوو پرۆسەی نەبڕاوەی کایەی زەمینی بوون. بە یەکگرتنی چەند توخمێک شتێک دەهاتە ئاراوە کە ناو دەنرا "تەنی تێکەڵ" بە فۆرمێکی تایبەتییەوە کە گۆردیلە توخمییە ناتەباکانی خودی ئەو تەنەی ڕادەگرت. بۆ نموونە لە لەشی ئاژەڵدا ئاگر لە شێوەی گەرمیی ئەنیمالیدا لەگەڵە بوو؛ هەر ئەوەندەی فۆرمی

توخمییانەی ئاژەڵەکە لەناوبچووایە و ئەویش مردار ببووایەتەوە، ئیدی سەرەتا ئاگرەکەی لەوێ دەردەچوو، چونکە چیدی فۆرم ئاژەڵەکەی ڕاگیر نەکردبوو، تا لە کۆتاییدا لاکی ئاژەڵەکە سارد دەبۆوە. یان گەر ئاگر بییەوێت لەدژی ئاو بجەنگێت، سەرەتا گەرمیی خۆی وەک پێشڕەو بە دەنێرێت، ئەویش ساردیی سروشتیی ئاو ڕاودەنێت و لاوازی دەکات، چونکە ئاو لە سروشتەوە چڵ و قورسە، بە پێچەوانەشەوە گەرمی دەیەوێت بیکات بە هەڵم. ئەوجا گەر کاریگەریی دوژمنانەی چۆنێتییەکەی گەرمی کە سەربەخۆ کارایە، تا ڕادەی پێویست بەردەوام بێت، ئیدی دەبێت لە کۆتاییدا فۆرمی ئاو کە ماتەرییەکەی تەنیوە، جێ بە فۆرمێکی دیکە چۆڵ بکات: فۆرمی هەوا (10).
مۆرکێکی بنەڕەتییانەی فیزیکی چەرخی نێڤین ئەوە بوو کە شتەکانی وەک پێکهاتوو لە گەوهەر و چۆنێتی وەردەگرت، وەلێ هەردووکیانی سەربەخۆ لە یەکدی دادەنا، جگە لەوە هەردووکیان بەزۆری لە چالاکیدا بوون (ئەم پرسە لە خوارەوە ڕوونتر دەبێتەوە).
وەلێ لە کۆتایی چەرخی نێڤیندا سەرجەم جیهانبینیی سکۆلایستی خرایە ژێر پرسیارەوە، هەڵوەشێنرایەوە و بەوەش لەکارخرا، کە بێگومان جیهانبینییەکە هێندە ئاسان تەسلیم نەبوو، بەڵکو چووە شەڕی خوێناوییەوە لەدژی هەر جۆرە هزرینێکی نوێ لە زانستە سروشتییەکان، لە فەلسەفە و ڕێکخستنی نوێی جڤاکیدا.

سێ) مێتۆدی زانستی-سروشتییانەی نوێسەردەم

کاتێک سکۆلایستە قەدیمییەکان کە پابەندی ئەڕیستۆتێلیس بوون، زانستەکانیان بەگوێرەی بابەتەکانیان دادەبەشاند و بەجیا لە هەر یەکەیان دەتوێژینەوە، ئەوا لە نوێسەردەمدا مێتۆد دەبێت بە کلیلی بنیاتنانی زانست. جگە لەوە لە هزرینی زانستی-سروشتییانەی قەدیمییە سکۆلایستییەکاندا ماتماتیک وەک پاشکۆی فیزیک دادەنرا، بێگومان وەک پاشکۆیەکی سەربەخۆ لە فیزیک و هاوکات دەگێترا، کە ماتماتیک تەنیا بە داماڵین (ئەبستراکسیۆن) لە فیزیک بەدیدەهێنرێت، وەلێ ئەم جۆرە تێڕوانینە ئاستەنگێکی گەورە بوو لە بەردەم داواکارییە زانستییە نوێکانی ئەو سەردەمەدا کە بە بنیاتنانی تەکنیک ڕاگەیەنرابوون. بۆ نموونە دەکارت لەدژی فیزیکی ئەڕیستۆتێلی کە سپەکولاتیف (بەدەر لە مەئریفەی مسۆگەرکراو) بوو، داوا دەکات کە دەبێت فیزیک بەڕەهایی بکرێت بە ماتماتیک. لێرەدا فیزیکی نیوتن بوو بە ئەلتەرناتیڤی فیزیکی قەدیمییەکان و توانیی داواکارییەکانی ئەو سەردەمە بە دەستگرتن بەسەر سروشتدا ساتار بکات. ئەوجا، وەک لە سەرەوە پێشانمان دا، کاتێک لە فیزیکی

قەدیمیدا چۆنێتییەکان سەربەخۆ لە گەوهەرەکان دادەنران، ئەوا فیزیکی دێکارت (کە بێگومان ئەمڕۆ تەواو بەدراوەتەوە) چۆنێتییەکان دەکات بە ڕەوشی گەوهەر: سەرجەم فرەجۆریی سکۆلایستییانەی توخمەکان، گەوهەرەکان، فۆرمەکان، چۆنێتی و چەندێتییەکان، دەگۆڕێنێتەوە بۆ دوو تایبەتمەندی کە بریتین لە شێوە و بزووتن و تەنیا بەندن بە گەوهەری کشاوەوە (ڕێس ئێکستێنزاوە)، ئەمەش ئاسانکارییەکی نوێ بوو بۆ هزرینی بەبەرهەمی فیزیکی.

سەرفرازبوونی زانستە سروشتییەکانی نوێسەردەم بەندە بە مێتۆدی ئێکسپێریمێنتاڵ (تەجروبەیی) و مۆدێلە ماتماتیکییەکانی فیزیکی گالیلەی و نیوتنەوە. گەرەک بوو جیهان میکانیستییانە ڕوونبکرێتەوە. ئەم جیهاندیدییە نوێیە وایدادەنێت کە هەموو تەنە ماتەریەڵەکان (کەرەسەییەکان) لە گەردیلەی میکانیکی یان لە ئەتۆم پێکدێن و پێکڕا پابەندی یاساکانی میکانیکن(11). لێرەدا دەگەین بە مێتۆدی ئەم هزرینە میکانیستییە کە دوو ڕەوت بە ئاراستەی بەرەڤاژ لە خۆدەگرێت: ڕێزۆلوسیۆن (بە گریکی: ئانالیزیس، واتا شرۆڤەکردن، شیکردنەوە یان دابەشاندن)، ئەوجا کۆمپۆزیسیۆن (بە گریکی: سینتێزیس، واتا لێکدان، پێکخستن یان داڕشتن).
گالیلێیۆ گالیلەی (1564-1642) و ئایساک نیوتن (1642-1727) لەو زانایانەن کە مێتۆدی ناوبراویان بەهەند وەردەگرت. گالیلەی ئەم مێتۆدەی لە ئێکسپێریمێنتەکانیدا (تەجروبە زانستییەکانیدا) سەبارەت بە پانتایی لار بەگەڕخست، ئەویش کاتێک لارییەکەی گۆڕی تاکو تەوەرەکانی بزووتنی بەربوونەوە شرۆڤە بکات(12). هەروەها نیوتن لە نووسینەکەیدا بە ناونیشانی "پرنسیپیا" چوار ڕێسای مێتۆدۆلۆگیانەی دانا: دوو ڕیسای یەکەم ڕوودەکەنە شرۆڤەی هۆی دیاردەکان، داوا دەکەن تەنیا ئەو هۆیانە وەربگیرێن کە بەسن بۆ ڕوونکردنەوەی دیاردەکان، هەروەها گەرەکە ئەنجامگەلی هاوشێوە بگەڕێنرێنەوە بۆ هۆی هاوشێوە. سێیەمیان بریتییە لە ڕێسای ئیندوکسیۆن (ئیستیقراء، دەرئەنجامگیری لە تایبەتێتییەوە بەرەو گشتێتی)؛ ئەم ڕێسایە تەنیا ڕێ بە یەک شێوازی کارکردن دەدات: دەبێت ئەدگاری میکانیکیانەی هەر تەنێک کە ئەمپیریانە ناسراوە، بە چەشنێک بگشتێنرێت کە ئیدی چواندنی بە هەموو تەنەکان، تەنانەت بە بچووکترین گەردیلەکانی هەر تەنێک، واتا بە ئەتۆمەکان، هەبێت. چوارەم ڕێسا دەیسەپێنێت: مرۆڤ هەرگیز نابێت دەستبەرداری ئەو هیپۆتێزانە (گریمانانە) بێت کە ئەمپیریانە سەلمێنراون، وەلێ گەر درێنگتر زانستییانە وەک هەڵە سەلمێنران (falsification)، ئیدی دەتوانێت وازیان لێبهێنێت،

کەواتە نەک لەو کاتەدا کە گونجاویان بۆ زانست جێی پرسیار نییە، لەبرییەکی سپێکولاتیڤیان (بەدەر لە مەئریفەی مسۆگەرکراویان) بۆ دابنێت(13).

دێکارت بە پێچەوانەی هزرینی ئەمپیرییەوە کە داوای مەئریفەی جەخت ناکات، گۆڕان بە مێتۆدێکی ڕاسیۆنالیستی دەدات، واتا گشتێتییە بەڕەهایی چواندووەکانی ماتماتیک وەک بنەڕەت دادەنێت، چونکە بەهۆی چواندنی ڕەهایانەوە شیاوی هەڵوەشاندنەوە نین، بۆیە دەمانگەیەنن بە مەئریفەی جەختی شتەکان. ئەو تەنانەت داوا دەکات کە دەبێت زانین هەمان جەختیی ڕەهای ماتماتیکی هەبێت. بێگومان ئەو سەرەتا بنەڕەتێک بۆ جەختییە پێویستەکەی مەئریفە دەچەسپێنێت: نابێت بەبێ ئینتوئیسیۆنی (نەزەری) ڕوون و ئاشکرا هیچ هزرینێکی دەرئەنجامگیر (دێدوکسیۆن) وەربگیرێت. جیاوازیی هەردووکیان لەوەدایە، کە ئینتوئیسیۆن نەزەری سادە و لە خۆدا ئارامی گەوهەرە، وەلێ لە هزرینی دەرئەنجامگیردا بزووتنێکی زنجیرەیی بەردەخرێت؛ جگە لەوە ئێمە لە ڕەوشی ئەمیاندا پێویستمان بە ئێڤیدێنس (ڕوون و ئاشکرایی) نابێت، چونکە ئیستا هزرینی هەڵهێنجەرانە جەختییەکەی خۆی لە تەرکیزەوە وەردەگرێت.

ئێمە تەنیا دوای نەزەری ڕوون و ئاشکرا لەو ڕاستییە سادانە کە گشتین، دەتوانین ئاوەزمەندانە دەستبکەین بە دەرئەنجاماندنی تایبەتێتی، هەر ئەم مێتۆدەشە کە دەرفەتی بڕیاری (حوکمی) دروستمان بۆ دەڕەخسێنێت و دەتوانین زانست بنیاتبنێین. مەئریفەیەک کە بە نەزەری ڕوون و ئاشکرا بەدیهێنرابێت، بۆ دێکارت ب□ریتییە لە بەڵگەنەویست (ئەکسیۆم). یان بە پێچەوانەوە گەر من بە نەزەری ڕوون و ئاشکرا تێنەگەم کە لە سێگۆشەیەکی گۆشەوەستاودا کۆی ڕووبەری دوو چوارلایەکسانی سەر لاکان یەکسانە بە ڕووبەری چوارلایەکسانی سەر ژێ، ئەوا پێناسەکردنی ئەم بیردۆزە لە لایەن منەوە بەدەرە لە بنەڕەتی مەئریفی. من تەنیا ئاوەزمەندانە پێناسەکەم وەرگرتووە، یان دەرخم کردووە و لە زاکیرەمدا ڕامگرتووە. من ئەوها نابم بە ماتماتیکی، جا چەند زۆر کاری ماتماتیکییانەی ئاوەزمەندانەم لێبووەشێتەوە. تەنیا بەدووی نەزەری ڕوون و ئاشکرادا دەشێت ب□ب□تە دانراوەکە بە دابەشاندن / شرۆڤەکردن بەرەو پرنسیپەکانی ببرێتەوە کە پێکڕا ڕاستیی ڕوون و ئاشکران، ئەوجا پرنسیپەکان بە ڤەگەڕان لە داڕشتن-ەوەیەکدا لێکبد□ن□وە.

دێکارت مێتۆدی ڕێزۆلوسیۆن-کۆمپۆزیسیۆن: شرۆڤەی پاشڤەچوو بەرەو پرنسیپەکان و ئەوجا لێکدانەوەیان، بە چوار ڕێسای هزرینی زانستی پێشان دەدات:

□) ڕێسای ئێڤیدێنس (ڕوون و ئاشکرایی): من نابێت هیچ شتێک بە ڕاست

دابنێم کە گومانی لێبکرێت. کەواتە تەنیا شتێک، ڕەوشێک یان گۆزارەیەک بە ڕاستی دادەنرێت، گەر ئاگایی بە نەزەری ڕوون و ئاشکرا بیبینێتی. بەگومان من تەنیا کاتێک ئەم دەرفەتەم بۆ دەڕەخسێت، گەر خۆم سەرەتا لە هەڵپە و پێش-بڕیار (حوکمی موسبەق) بەدوور بگرم.

٢) ڕێسای دابەشاندن: کێشەی ئاڵۆز دادەبەشێنم بەسەر کەرتە-کێشەدا تاکو ئاسانتر بە چارەسەر بگەم.

٣) ڕێسای ڕێکخستن: بیرەکەکانم ڕێکدەخەم، لەڕێشدا لە سادەوە، واتا لە ڕوونترین ئەبژێکتەکانەوە دەستپێدەکەم و پلە بە پلە بەرزدەبمەوە بەرەو ئاڵۆز، تا ئیدی دەگەم بە مەئریفەی ئەبژێکتە ئاڵۆزەکان.

٤) ڕێسای تەواوەتی: وردەبمەوە داخۆ توێژینەوەکەم تەواوەتییە یان نا، کەواتە داخۆ لە ڕەوتی کارکردنمدا هیچم لەبیرنەچووبێت(14).

بەپوختی ببێژین، گەر کێشەیەک بەر من کەوتبێت و ناچار بم هەوڵ بە ڕوونکردنەوەی بدەم، ئەوا دایدەبەشێنم بەسەر کەرتەکانی یان هێکانیدا (ڕەزۆلوسیۆن)، ئەوجا لەم کەرتانەوە کێشەکە سیستەماتیکییانە لێکدەدەمەوە (کۆمپۆزیسیۆن) (15). ئەمە دەتوانین بە شتەکان کە دەشێت ببن بە بابەتی ڕوونکردنەوە، ئەم نموونانە بهێنینەوە: 1) گەر ناچار بین سەرجەمێکی بەرجەستەی ئاڵۆز (بۆ نموونە سەئاتێک) ڕوونبکەینەوە، ئەوا سەرەتا دایدەبەشێنین بەسەر کەرتەکانیدا، ئەوجا کارایی سەرجەمەکە بەهۆی بزووتنی کەرتەکانییەوە (بەکرە و ئیسپرینگ و هتد) ڕوون دەکەینەوە؛ 2) دەشێت ئەنجامی ڕوداوێکمان لە بەردەمدا بێت، لەڕێشدا بە ئەوەی خۆمان لە پێش-بڕیار بەدوور بگرین، ئەوا بە ڤەگەڕێان شوێن زنجیرەی هێکانی دەکەوین، ئەوجا ڕەوتی سەرهەڵدانی زنجیرەکانی ڕوداوەکە پێناسە دەکەین و هەر بەو پێناسەیە شێوازێک بە سەرهەڵدانی ئەنجامی ڕوداوەکە دیاری دەکەین؛ 3) تێگەیەکمان هەیە کە وەسفی فاکتێک دەکات؛ سەرەتا تێگەکە شیتەڵ / شرۆڤە دەکەین یان دایدەبەشێنین بەسەر تێگەی سادەی گشتیتردا (یونیڤەرساڵتردا) تاکو ئەو واژانە کە لەنێویدا بەکاربراون، ببەینەوە بەرەو چەند تێگەیەکی ئاسانتر، ئەوجا بە لێکدانەوەی تێگە گشتیترەکان کە بە یاریدەیان پرنسیپگەل فۆرمولە دەکەین، دەگەڕێینەوە بە لای تێگەکە، کەواتە ئەوە تێگە گشتیترەکان کە دەرفەتی دەرئەنجاماندنمان بە چەشنێک بۆ دەڕەخسێنن کە ئیدی دەتوانین دەرئەنجامەکە بەرجەستانە بپشکنین(16).

چوار) گومانی مێتۆدی وەک ڕێگەی گەیشتن بە جەختیی مەئریفە

دەکارت وایدادەنێت کە مێتۆدی شرۆڤەکردن-لێکدانەوە نەک تەنیا تێڕوانینی نوێمان سەبارەت بە ماتماتیک و فیزیک پێدەگەیەنێت، بەڵکو تەنانەت دەتوانین لەسەر ئەم ڕێگەیە “یەکەم فەلسەفە” (پریما فیلۆسۆفیا، واتا مێتافیزیک) بنیات بنێین. ئەو لە نووسینی “مێدیتاسیۆنەکانی (لێهزرینەکانی) یەکەم فەلسەفە”دا مێتافیزیک بە گومانی مێتۆدی ئاوەڵا دەکات، چونکە بە دیدی ئەو گومان بەرماندەدات لە پێشبڕیار و دەمانگەیەنێت بە مەئریفەی جێخت. لەم ڕوانگەیەوە گومانی مێتۆدی لای دەکارت گومانگەرایی (سکێپسیسیزم) نییە کە تێیدا گومانکردن بە خودی گومان تەواو دەبێت، بەڵکو لە پێناوی گەیشتندایە بە مەئریفەی ڕوون و ئاشکرا، لێرەشەوە ئیدی واتای “مێدیتاسیۆن” لای ئەو ڕوونتر دەبێتەوە: مێدیتاسیۆن ڕامان نییە وەک لای عیرفانییەکان، بۆ نموونە سۆفییەکان یان بودییەکان، بەڵکو “لێهزرینی ڕەخنەیی مەبەستمەندە” و پێشانی دەدات کە چۆن فێرخوازی سەر ڕێگەی فەلسەفە و خوازیاری فەلسەفاندن دەتوانێت بەڕێیی گومانەوە بە جێختیی مەئریفە بگات، کەواتە نەک خۆی سوننەتیانە بە فەلسەفەوە خەریک بکات کە هیچی دیکە نییە جگە لە دانەوەی گۆتراوەکان و هەوڵدان بۆ وەرگرتن لەنێو کۆڕی زانایانی سوننەتیدا.

[illegible]) ڕێگەبڕینی شرۆڤەیی ڕووەو شیمانەی زانین (ڕێزۆلوسیۆن)

ئەمە لە گومانی مێتۆدیدا شرۆڤەیانە لە تێڕوانین و دەرککردنی نێوجیهانییانەی خۆمانەوە دەکەوینە ڕێ. ئەمە سەرەتا وەک مرۆڤی نێو جیهانەکەمان تێگەیشتنێکی سوننەتیانەی جیهانمان هەیە، چونکە ئەوها پەروەردە کراوین، بۆ نموونە لە بڕوای ئایینیی تایبەتییەوە خۆشە کراوین بە ئەوەی تێڕوانین و بڕواکان بەرهەم بهێنینەوە، یان ئەمە بە دەرخکردن بەشە زانستییەکانی فیزیک و ماتماتیک، مێژوو و تەنانەت فەلسەفە و هتد تەواو دەکەین، وەلێ پاشان ناتوانین سەربەخۆ بهزرێین، بەڵێ تەنانەت دەشێت هەڵبەستێک لە بەردەمماندا بێت و بە کەلامی خودایەتییەک دابنرێت، ئەمەش، گەرچی دەرچووی بەشی فەلسەفەین، هێشتا هەر بەگوێرەی ئەو دابە وەریدەگرین، جا گەرچی هەڵبەست تەنیا دەشێت هۆنراوەی مرۆڤی بێت! ئەمە دەترسێین! دەترسێین لەڕێدەربچین و سەرزەنشت بکرێین، یان دۆستانمان لێمان بتەکێنەوە و تەنیا بکەوین! ئەمە لە کۆتاییدا وەک ئەم جۆرە کەسێتییە سوننەتییە دەبینەوە بە مامۆستا و ترادیسیۆن بەرهەم دەهێنینەوە.
هۆی ئەوە کە مرۆڤان هەروا سانا پێدراوە هۆشەکی و پراکتیکییەکانی

جیهانەکەیان وەردەگرن، دەکارت دەیگەڕێنێتەوە بۆ زەینێکی ڕاهێنانپێنەکراو. لەم ڕوانگەیەوە گومانی مێتۆدی هەروەها ڕاهێنانە بۆ زەینمان، واتا زەینمان فێری هزرین دەکەین، ئەمەش بەدی دێت گەر سەرجەمی تێگەیشتنی سوننەتییانەی جیهان هەڵبووەشێنینەوە. ئەمەیە شۆڕشە فەلسەفەییەکەی دەکارت. ئەو خۆی دەبێژێت: ئەو دەیەوێت "(…) هەموو شتێک بڕمێنێت" و ئەوجا "لە یەکەمین بناغەکانەوە سەرلەنوێ دەستپێبکاتەوە"(17). کەواتە ئەو چیدی متمانە بە هیچ گۆتراو و نووسراوێک ناکات. بێگومان ئەو ناتوانێت سەرجەمی ئەو بۆچوونانە بپشکنێت کە ناسیونی یان تەنانەت خۆی پەیڕەویی کردوون (ئاخر ئەوە ناشێت)، بە پێچەوانەوە لە بناغەکان ورد دەبێتەوە، واتا لەو پرنسیپانە کە بنەڕەتی بۆچوونەکانن، لێرەشدا ئاشکرایە کە بۆچوون زانینێک نییە کە مرۆڤ خۆی بەدییهێنابێت. من بۆ نموونە وای بۆ دەچم کە ڕەوشێک ئەوهایە نەک بە جۆرێکی دیکە، وەلێ بەجەختی نازانم کە دروست ئەوهایە.

یەکەم هەنگاوی گومان ئەو پرسیارەیە کە داخۆ چۆن من ڕاستی (زانین) لە هەڵە (نەزانین) جیابکەمەوە. وەلێ نوێیەتیی ئەم پرسیارەی دەکارت لەوەدایە کە ئەو پرسیارەکە ئاڕاستەی خۆی دەکات، یان بەگشتی ئاڕاستەی مرۆڤی دەکات: ڕەنگە ئەوە تەنیا مرۆڤ خۆی بێت کە زۆر جار لە نەزانییەوە ڕاست و هەڵە بە یەک تێکەڵ دەکات، نەک گیانێکی خراپ فریوی بدات. ئاخر زۆر جار دەرکەوەرەکانم بەهەڵەمدا دەبەن. کەواتە کتێبەکان بە هەرە مەزنترین و پیرۆزترینیانەوە چی دەبێژن با بیبێژن، زانایان چی دەنووسن با بینووسن، وەلێ من، ئەرێ من، کە لەم ساتەدا لەناو جیهاندام، بەبێ هیچ گرنگیدانێک بەوان لە خۆمەوە دەستپێدەکەم – بێگومان من خۆم وەک مرۆڤی ئاوەزمەند، هەڵەکەر، پێشبینیدار، ئەندێشاوی، قسەدەربڕ و هەروەها بڕیاردەری لۆگیکی، شیتەڵکەری ڕستەی ماتماتیکی، هەروەها ویستمەند. من دەبێت جارێ سەرجەمی ئەمانە لەناو خۆمدا ساغبکەمەوە.

لەو ساتەدا کە من لە خۆم دەپرسم داخۆ چۆن بتوانم ڕاستی (زانین) لە هەڵە جیابکەمەوە، ئەوجا لەناو خۆمدا بە وەڵام بگەڕێم، من هەنگاوێک لە جیهانەکەم دوورکەوتوومەتەوە. من پەرچاندنەکەم (ڕێفلێکسیۆنەکەم) بە ئاڕاستەی خۆم ئەنجامداوە. ئاشکرایە من لەم ئاستەدا پێش هەموو شتێک بەر توانستی دەرکگیریی دەرکەوەرەکانم دەکەوم: من بە چاوان دەبینم، بە گوێیان دەبیستم، بە زمان دەچێژم، بە لووت بۆن دەکەم، بە دەستانم شت دەگرم. من هەمیشە دەرکی شتانی بەرجەستەیی دەکەم. وەلێ ئایا دەتوانم هەروا سانا متمانە بە دەرکەوەرەکانم بکەم؟ من لە ماڵەوە بەتەنیا دانیشتووم و خەیاڵم ڕۆیشتووە، کتوپڕ دەنگێک دەبیستم، ئەوجا دەڕۆم بە لای هەڤاڵەکەم و

سوێندی بۆ دەخۆم کە گوێم لە خشپەی جنۆکە بووە، کەچی پاشان هەر خۆم کتوپڕ بۆم ساغدەبێتەوە کە من لەو ڕەوشەدا ترساوم و تەنیا خۆمم بیستووە. بەتایبەتی دەرکەوەری بینین زۆر جار بەهەڵەمدا دەبات. لە دوورەوە چەپکەگوڵێک لەنێو گوڵدانێکدا دەبینم و لە خۆم دەپرسم کە داخۆ بۆنی ئەو گوڵانە چەند خۆش بێت، ئەوجا بەپەلە بەرەو ئەوان دەڕۆم تاکو بۆنیان بکەم، کەچی کاتێک دەگەمە ئەوێ، بەڕوونی دەبینم ئەوانە گوڵی پلاستیکین. لەسەر شەقامێک لەو بەرەوە کوڕێک دەبینم و زۆر لە هەڤاڵێکی نزیکم دەچێت، دەستی سڵاوی بۆ بەرزدەکەمەوە، کەچی ئەو هەر تەماشام ناکات. ڕۆژی ئایندە لەنێو شاردا بەڕێکەوت دەیبینم و گلەیی لێدەکەم کە دوێنێ وەڵامی سڵاوەکەمی نەداوەتەوە، ئەویش بەڕێزەوە پێم دەبێژێت کە دوێنێ لە گەشت بووە و هەمووی سەئاتێک گەیشتەوە ئێرە. دەکارت ئەم گومانە لە دەرککردنی مرۆڤان بەم شێوە ڕادیکالە دەردەبڕێت: کاتێک من لە پەنجەرەی ژوورەکەمەوە پیادەڕەوان لەسەر شەقامەکە دەبینم، من جەختم لەوە کە من دەرکی مرۆڤان دەکەم، وەلێ ئایا من لێرەدا چیی دیکە دەبینم جگە لە جل و شەفقە کە ڕەنگە نێوەرۆکیان مەکینە بێت؟ کەواتە ئایا ناشێت ئەم دەرککردنە تەنیا خەون بێت؟ ئاخر لەبەر ئەوەی من گومان لە هەموو شتێک دەکەم، ئەوا جارێ هیچ پێوارەیەکم نییە و بە یاریدەی بتوانم ڕەوشی بێداری لە ڕەوشی خەونبینین جیابکەمەوە. من لەکاتی خەونبینیندا لە دۆخی خۆم جەختم، بۆ نموونە لە جێیەکی دیاریکراوم یان لەتەک کەسێکدام، کەچی من تەنیا خەونم بینیوە، کەواتە دەرکەوەرەکانم بەهەڵەیاندا بردووم، چونکە من بەڕاستی لەو جێیە نیم، بەڵکو لەنێو پێخەفەکەمدا نووستووم! ئەی ئیدی ئایا چۆن من لەو کاتەدا کە دەرکی خۆم وەک کردارنوێنێکی نێو جیهان دەکەم، جەخت بم لەوە کە لێرەبوونی من لە جیهاندا خەونبینین نییە؟ ئاخر ئایا ناشێت ئەم دەرککردنەی خۆم وەک کردارنوێنێکی نێو جیهان هاوشێوەی ئەو خەونە بێت کە دوای بێداربوونەوەم دەبینم هیچ بنەمایەکی ڕیالی نەبووە؟ بێگومان گەرەکە لێرەدا ئاماژە بە ئەوە بدەین، کە ئەم پرسیارەی خەونبینین تەنیا یەکێکە لە “توخمەکان”ی گومانە مێتۆدییەکەی دەکارت، ئەویش چونکە ئەمە لەنێو گوماندا نازانین، جارێ ناتوانین بزانین، کە داخۆ جیهانێکی دەرەکی هەبێت، هەر لەبەر ئەم هۆیەشە کە ڕەنگە هەموو دەرککردنەکانمان تەنیا خەونبینین بن.

لەبەر ئەوەی دەرکەوەرەکان نەک تەنیا لەکاتی بێداریدا، بەڵکو هەروەها لەکاتی خەونبینیندا بەهەڵەماندا دەبەن، ئەوا دەکارت گریمانە دەکات کە ماتەری (کۆرپۆس) تەنیا لە ئەندێشەدا هەیە، بەمەش ئیدی هاوکات هەموو ئەدگارەکانی ماتەری، وەک بارست، فۆرم،

چ□ن□تی (کفالێتی)، ڕەنگ و هتد، تەنانەت کشانی لە ڕاوم و گۆڕانی لە کاتدا، پێکڕا دەکەونە ژێر گومانەوە. ئەوجا هەر بەم گومانە لە ماتەری و ئەدگارەکانی پرسێکی دیکە ڕووندەبێتەوە: زانستە سروشتییەکان کە لە شتە ئاوێتەکان دەتوێژنەوە، بۆ نموونە فیزیک، کیمیا، پزیشکی و هتد، شیاوی گومانلێکردنن، چونکە بەو شتە ئاوێتانەوە خەریکن کە جێی گومانن. نابێت هیچ کامیان بە زانست دابنرێت. کەواتە دەبێت ئەمانیش بنیات بنرێنەوە.

ئەی ئایا مەسەلەکە لەتەک ماتماتیکدا چۆنە کە ڕستەکانی ئاپریۆرین (بەدەرن لە دەرککردن) و بەڕەهایی ڕاستن؟ ئێمە بۆ نموونە هەرگیز ناتوانین ڕاستیی ئەم ڕستە ماتماتیکییە بخەینە ژێر پرسیارەوە: “5=3+2”. وەلێ ئێستا پرسیارێکی کرۆکی لە بەردەمماندا سەره□د□دات: من زۆر جار، سەرباری ژیری و کۆششی بەردەوامم، لە شیتەڵی ماتماتیکیدا بەهەڵەدا چووم، جا گەرچی ڕستە و بیردۆزەکانی هەمیشە ڕاستن. کەواتە ئایا بۆچی من دەکەومە هەڵەوە؟ زۆر دەشێت “گیانێکی خراپ” هەبێت و لەکاتی شیتەڵکردنی ماتماتیکیدا بمخاتە هەڵەوە. ئەوجا هەردەم خراوەتە مێشکمەوە کە خودایەک هەیە و منی ئافراندووە، بەڵێ ئەوەندە مەزنە کە توانای بەسەر هەموو شتێکدا دەشکێتەوە، وەلێ ئایا ناشێت ئەم خودا دانا و قادیرە منی ئەوها ئافراندبێت کە تەنانەت لە شیتەڵکردنی ڕستە ماتماتیکییەکانیشدا بکەومە هەڵەوە؟

بەم شێوەیە سەرجەمی ئەو شتانە کە بە ڕاستی دادەنران، هەڵوەشاونەتەوە: جیهان و ئەمەش بەواتای تەنانەت لەشی خۆم بە دەرکەوەرەکانمەوە کە سەر بە جیهانە، ئەوجا زانستە سروشتییەکان، ماتماتیک و خودا. بۆیە ئێستا دێکارت بەدەم گومانکردنەوە بڕیار دەدات یەک تاکە جەختی وەربگرێت: جەختیی نابوونی هیچ جەختییەک. سەرباری ئەوە لایەنێک ئاشکرایە: من گومان دەکەم، ئەوجا هەر پرسیارێک کە من دەیکەم، من خۆم تێیدا دەبمەوە بە پرس: جیهان و من، ماتماتیک و من، گیانی خراپ و من، خودا و من! ئاخر ئایا ئەوە من نەبووم کە جیهان و تەنانەت ماتماتیک و خودام خستە ژێر گومانەوە؟ ئایا ئەوە من نیم کە دەکەومە هەڵەوە یان فریو دەدرێم؟ کەواتە “شت”ێک هەیە و نەشیاوە گومان لە لێرەبوونی بکرێت، واتا ئەم “من”ە کە هەڵە دەکات، کە زۆر جار نازانێت ڕاست لە چەوت جیابکاتەوە، کە ویستی هەیە، کە دەتوانێت ئەرێ و نەرێ ڕابگەیەنێت. کەواتە “من هەم”، وەلێ لەبەر ئەوەی ئەم “من”ە کە هەیە، لە خۆیەوە و تەواو خۆداب□ی□و لە جیهان دەهزرێت، ئەوا “هزرڤانە”. کەواتە ئێستا سەربەخۆ لەوە کە من چی دەهزرێنم و لە چی دەهزرێم، ناتوانم گومان لەوە بکەم کە من بەگشتی دەهزرێم. ئەوجا لێرەدا شتێکی دیکەم

بۆ ساغدەبێتەوە: لەبەر ئەوەی من توانیومە جیهان و ماتماتیک و تەنانەت خودا بخەمە ژێر گومانەوە، ئەوا من ئازادم. ئاخر بوونەوەرێک کە بتوانێت تەنانەت گومان لە ماتماتیک و خودا بکات، دەبێت ئازاد بێت. ئەوجا لەبەر ئەوەی من ئازادم، ئەوا لێرەوە، لەنێو ئەوپەڕی قووڵایی ناخی خۆمدا، لەم “من”ە بەڵگەنەویستەوە وەک پنتی لێوەدەرچوون، دەتوانم بەرەو پێش هەنگاو بنێم تاکو بزانم بە چیم دەگەیەنێت، جا گەر ئەوە تەنانەت جەختیی نابوونی هیچ جەختییەک بێت.

دێکارت دەبێژێت، گوزارشتی “من هزرڤانم”، یان لە شێوەی ڕستە بەناوبانگەکەیدا: کۆگیتۆ ئێرگۆ سوم (“من دەهزرێم کەواتە من هەم”)، دەرئەنجاماندنی لۆگیکی نییە، بەڵکو من کتوپڕ لە ڕەوتی هزرینی نێو قووڵایی ناخی خۆمدا بە نەزەرێکی (ئینتوئیسیۆنێکی) تەواو سادە و ڕۆشن بۆم خویا دەبێت کە من لێر□ بوونم هەیە (وەک ئەو خۆی لە ژوورەکەی هەوارگەی زستانەی لەشکرەکەی لە بایەرن)، ئەوجا دوای ئەوەی دەزانم کە نەشیاوە من بتوانم بەبێ لێرەبوون بهزرێم، کەواتە دوای ئەوەی بۆ من جەختە کە لێر□ بوونم بەڕێی هزرینمەوە ڕاستن□راوە، ئیدی دەبێژم: “من هزرڤانم”. بۆیە ئێرنست بلۆخ دەبێژێت کە نابێت لە نێوان “من دەهزرێم” و “کەواتە من هەم”دا “کۆما” دابن□ر□ت. ئەوجا هەر دێکارت خۆی ئەرگومێنت دەهێنێتەوە: گەر ئەم “پنتە” کە دەرچەی درێژەپێدانی گومانە، واتا گەر “من دەهزرێم کەواتە من هەم” دەرئەنجامێکی لۆگیکی بایە لە سیلۆگیزمەوە (زانستی پێوەرەوە)، ئەوسا دەبوو پێشتر سەرڕستە (پرێمیسی / پێشدانراوی یەکەم) بزانرێت، واتا: “هەر شتێک کە بهزرێت، هەیە”، ئەمەش بڕیارە / حوکمە و سەرلەنوێ بەگوێرەی مێتۆدەکەی دێکارت دەکەوێتەوە ژێر گومان، چونکە لەسەر بناغەی پێشمەرج ڕاگەیەنراوە. دێکارت پێشمەرجی ناوێت، بەڵکو نەزەری ڕوون و ئاشکرا وەک بنەڕەت دەچەسپێنێت و دەبێت پابەند پێوەی بڕیار بدرێت. کەواتە بە تێڕوانینی ئەو دەرچە-پنتی “من دەهزرێم کەواتە من هەم” بەدەرە لە ئەزموونی دەرکی؛ دەرچەکە ئاپریۆرییە (پێش-ئەزموونییە) وەک پنتێکی لەسەروەستان، وەک هەڵگری هزرین، هاوشێوەی پنتەکەی ئەرخەمیدێس کە داوای کردبوو تاکو لێوەی سەرجەم جیهان ببزوێنێت.

بێگومان گەرەکە لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوە بدەین کە کۆگیتۆ (من-دەهزرێم / من هزرڤانم / ئاگایی) زوو خرایە ژێر ڕەخنەوە، بە تایبەتی لە لایەن فەیلەسوفانی ئینگلیزییەوە (هۆبس، هیوم). وەلێ ئیمانوێل کانت یەکلاکەرەوە خۆی بە کۆگیتۆی دێکارتەوە خەریک کرد و بە باشی دانا کە “من دەهزرێم” لۆگیکیان□ □اق□ بکرێت، چونکە بە دیدی ئەو واتای فەلسەفەیی کۆگیتۆ لە گەوهەرێتیی ئەودا نییە،

بەڵکو لە کارایی (لە فونکسیۆنالیتیی) ئەودایە بە مەئریفە(18). دەکارت “من-دەهزرێم” یان ئاگایی ناو دەنێت “شتی هزرڤان” (ڕێس کۆگیتانس). ئەم “شت”ە (ڕێس) بە تێڕوانینی ئەو بریتییە لە گەوهەر (زوبستانس)، کەواتە بوونەوەرێکە کە تەنیا بەهۆی خۆیەوە هەیە، بە واتایەکی دی، بوونەوەرێکە کە بۆ لێرەبوونی خۆی هیچی دیکەی پێویست نییە. دەکارت خودی هزرین وەک بەڵگە وەردەگرێت بۆ ئەم هەقیقەتەی “شتی هزرڤان”، کە گەرچی خۆی لە جیهان و دەرکەوەرەکانیش دابڕیوە، کەچی هەشتا هەر بەردەوام دەهزرێت. لەم ڕوانگەیەوە من لەنێو خۆمەوە بە هەموو ڕەوشەکانی ئاگاییم دەزانم، واتا: گومانکردن، لێڕوانین، ڕاگەیاندنی ئەرێ یان نەرێ، ویستن و نەویستن، هەبوونی ئەندێشە (پێشبینیی وێنەیی) و هەست. تەنانەت توانستەکانی تەن، بۆ نموونە بزووتن، تەنیا لەنێو پێشبینیدا هەن.

کاتێک لە دابی فەلسەفەییدا دەستەواژەی “زیندەوەری ئاوەزمەند” وەک پێناسەی مرۆڤ بەکاردەهێنرا و سەرجەم مرۆڤانی وەک مرۆڤ دەگرتەوە، ئەوا دەکارت بە دەستەواژەی “شتی هزرڤان” خۆی لەو دابە جیادەکاتەوە. جگە لەوە ئاخافتن لە “زیندەوەری ئاوەزمەند” سەرلەنوێ بەگوێرەی مێتۆدەکەی دەیخاتەوە گومان لە “زیندەوەر” کە کشاوە و “ئاوەزمەند” کە مەرکی زیندەوەری کشاوە، لێرەشدا ئەو جارە بۆی ساغ نەبێتەوە کە داخۆ بابەتی جەستەیی هەبێت یان نەبێت، بەڵکو تەنیا لەبارەی “شت”ێک دەزانێت کە لێرەبوونی جەختە و دەهزرێت. کۆگیتۆ، کە تێیدا لێرەبوون و هزرین پێکەوەن، تاکە پنتەکی مسۆگەرە بۆ بەردەوامیدان بە گومانکردن. ئەوجا لەبەر ئەوەی من هەرگیز ناهزرێم کە من دەهزرێم، بەڵکو هەردەم لە شتێک دەهزرێم، ئەوا “من” نێوەرۆکی جیاوازی هەیە و دەبێت لێیان وردبمەوە تاکو هەر کامیان بە ئاسانترین بەڵگە بکەوێتە ژێر گومانەوە، وەلاوەبنێم و لە کۆتاییدا ئەوەم بۆ بمێنێتەوە کە بە هزرین شایانی وەرگرتنە.

هەر نێوەرۆکێکی “شتی هزرڤان” ئیدەی (واتا پێشبینیی) تایبەت بە خۆی هەیە. دەکارت بە لێوردبوونەوە جیاوازیی نێوان سێ جۆر ئیدەی بە ئاشکرا دەبێت: دەرککردن، ویست و بڕیار. من بۆ نموونە پێشبینیی درەختێک دەکەم یان لێدەترسم. جگە لەوە من ویستم هەیە، بۆ نموونە شتی باش، نا باش یان تەنانەت مەحاڵم دەوێت. وەلێ پێویست نییە من پەیوەند بە ویست و دەرکگیری یان هەستگیرییەوە لە هەڵە بترسم، چونکە گەر من ویستی خراپە یان تەنانەت ویستی مەحاڵم هەبێت، گومانی تێدا نییە ئەوە هەمیشە من خۆم کە ئەو جۆرە ویستانەم هەیە، یان ئەوە منم کە خراپە و مەحاڵم دەوێت. یان گەر من هەستێکی بەدم هەبێت، ئەم هەستە بەبێ گومان لەنێو مندا هەیە، کەواتە ڕاستە (جا گەرچی دەشێت ویست و هەستی بەد لە ڕووی مۆرالییەوە شایانی

سەرزەنشتکردن بن). ئەمانە تەنیا پێشبینین لەنێو مندا. وەلێ مەسەلەکە پەیوەند بە بڕیارەوە / حوکمەوە جیاوازە. بڕیار هەمیشە ڕوودەکاتە شتەکانی دەرەوەی من، بۆیە من دەبێت بەتایبەتی لە بڕیاردا بۆ سەرچاوەی هەڵەکانم بگەڕێم، لێرەشدا گەورەترین هەڵەی من ئەوەیە کە بڕیار دەدەم، گۆیا پێشبینییەکانی نێو من وێکچووی شتەکانی دەرەوەن. بۆ نموونە من لە بیستنەوە، لە ڕاهاتنی ژیانی ڕۆژانەوە، دەبێژم “ئازاد مەزنترین شاعیرە”، یان “زێدی من شاری شارانە”. ئەم بڕیارانە بۆ دێکارت دەربڕراوی ڕەمەکی کوێرن. بەکورتی: من دەبێت زۆر ئاگام لە هەر بڕیاردانێکم بێت. وەلێ من جارێ ئەم پرسە وەلاوە دەنێم، چونکە دەبێت پێش ئەوە بزانم داخۆ ئیدێکانی من لەکوێوە هاتبن.

هەندێکی پێشبینییەکانم لە دەرەوە هاتوون، بۆ نموونە پێشبینیی درەختەکە. من هەروەها ئیدێم هەیە کە خۆم ئەندێش□یانە دەیهۆنمەوە، بۆ نموونە من پێشبینیی جنۆکە و حۆری یان ئەسپی باڵدار دەکەم. ئەوجا بۆ من خویا دەبێت کە لەنێو مندا چەند ئیدێیەکی لە ناخدا ڕسکاو (idea innatae) هەن، کەواتا ئەمان ئیدێی ئەوتۆن کە دوای جەختبوون لە لێرەبوونی منی هزرڤان بەزەروور ل□ سروشتی “من” خۆیەوە دەڕسکێن، بۆیە تایبەت نین بە مرۆڤ وەک مرۆڤ. دێکارت تەنیا متمانەی بەم جۆرە ئیدێیانە هەیە، چونکە بە ئەدگاری ڕاستی، واتا بە زانینی ڕوون و ئاشکرا، دەگونجێن و پێویستیان بە “ئەرێنیکردن” یان “نەرێنیکردن” نییە. ئێمە بۆ نموونە دوو ئیدێی جیاوازی خۆرمان هەیە. یەکێکیان ڕیشەی لەنێو دەرکەوەری بینیندا داکوتیوە، بۆ نموونە کاتێک من لە خۆر دەڕوانم. خۆر بەگوێرەی ئەم ئیدێ دەرکییە زۆر بچووکە. وەلێ من ئیدێی دووەم لە یاساکانی ماتماتیکەوە بەدیدەهێنم، ئەمەش لای دێکارت بەواتای، ئەم ئیدێیە لە تێگەی ئەوتۆوە بەدیدەهێنم کە لای من وەک ڕسکاوی ناخەکی لەگۆڕێیە. خۆر بەگوێرەی ئەم ئیدێیە زۆر لە زەمین گەورەترە. کەواتا ئاشکرایە ناشێت ئەم دوو پێشبینییە یەکسان بە خۆر بن، لێرەشدا ئەو یەکەیان کەمترین چوونیەکیی بە خۆر هەیە کە ڕاستەوخۆ لە دەرکەوەری بینینەوە چێکراوە. سەرچاوەی ئەم ئیدێیە بە دیدی دێکارت دەگەڕێتەوە بۆ ڕەمەکی کوێری مرۆڤ کە زۆر جار بەهەڵەیدا دەبات. وەلێ مرۆڤ لە توانستی سروشتییەوە، واتا لە ئاوەزەوە، بە پێشبینیی دووەم دەگات، بۆ نموونە کاتێک هەوڵ دەدات بە یاریدەی ڕستە و بیردۆزەکانی ماتماتیک پێناسەیەکی خۆر بکات کە تا ڕادەی شیان پێی بگونجێت. ئەم ئیدێیەی خۆر کە بە سەلماندنی ماتماتیکی بەدیهێنراوە، ڕوون و ئاشکراترە لەو ئیدێیەی خۆر کە بە دەرکەوەری بینین چێکراوە.

لەم ڕوانگەیەوە ئیدەکانی من نێوەرۆکی ڕیالی جیاوازیان لە یەکدی هەیە: هەندێکیان ئیدەی گەوهەرن (زوبستانسن)، هەندێکی دیکەیان ئیدەی ئەدگارەکانی (ئەکسیدێنسەکانی) گەوهەرن. لێرەدا ئاشکرایە کە ئەدگار بەندە بە گەوهەرەکەی خۆیەوە، بۆیە دەبێت ئیدەکانی گەوهەر مەزنتر بن لە ئیدەکانی ئەدگاری گەوهەر، چونکە نێوەرۆکێکی ڕیالی مەزنتریان هەیە — پلەیەکی باڵاتری بوونیان هەیە. وەلێ من هەروەها لەنێو ئەو ئیدەیانەدا کە لە ناخدا ڕسکاون، ئیدەیەکی زۆر تایبەتی ئاشکرا دەکەم: گەرچی من خۆم ناکامیلم (ئاخر من گومانکەرم و ئەمەش بەڵگەی ناکامیلێتیی منە)، سەرباری ئەوە پێشبینیی کرۆکێکم هەیە کە لە هەموو ڕوویەکەوە کامیلە. دێکارت ئەم ناهاوکێشەیە بە تیۆریی کاوساڵێتی (پەیوەندیی هۆئەنجامی) ڕووندەکاتەوە. یان وەک ئێرنست بلۆخ ڕەخنەییانە دەبێژێت، دێکارت ڕەوتی گومانکردن دەپچڕێنێت و لە پێناوی خۆگیرساندنەوەدا “هانا دەبات” بۆ تیۆریی هۆئەنجامی.
بەگوێرەی تیۆریی هۆئەنجامی دەبێت لە هۆی هەر ئەنجامێکدا ئەوەندە نێوەرۆکی ڕیال هەبێت کە لە ئەنجامدا هەیە، چونکە ئەنجام لە هۆوە چێدەبێت. ئەوجا گەر من ئیدەی جیهانێکی کامیلم هەبێت کە بێدوایەکیانە بە سێ ئاڕاستەدا کشاوە، ئەوا دەبێت هۆی ئەم جیهانە خاوەنی هەمان نێوەرۆکی ڕیال بێت، واتا دەبێت ئەویش بێدوایەکی بێت. کامیلێتی و بێدوایەکێتی بەڵگەن بۆ ئەو هەقیقەتە کە نابێت من سەرچاوەی ئەو کرۆکە کامیلە بم، چونکە من دوایەکیم. ئاخر، بەگوێرەی پەیوەندیی هۆئەنجامی، ئەو بڕەی نێوەرۆکی ڕیال کە لە ئەنجامدا هەیە، لەنێو مندا نییە. دێکارت بەم تیۆرییە پرسی ئافراندن لە هیچەوە، لە نابوونەوە (من العدم) هەڵدەوەشێنێتەوە. نە دەشێت شتێک لە هیچەوە چێببێت، نە دەشێت کامیلێک لە ناکامیلێکەوە بێتە ئاراوە. جگە لەوە ئێستا پرسێکی دیکە بۆ من ساغدەبێتەوە: کامیلێتی تەنیا کاتێک کامیل دەبێت، گەر هاتوو بەزەرووری ئێکزیستێنسی (لەڕبوونی) هەبێت.
دێکارت گەوهەری کامیلی بێدوایەکی بە زمانی باو ناودەنێت “خودا”، کە وەک بینیمان مۆرکەکانی بریتین لە: کامیلێتی (ئاخر سەرجەم بڕی نێوەرۆکی ئەنجامی لە خۆ گرتووە)، قادیرێتی (ئاخر توانیویەتی ئیدەی بێدوایەکێتی لە منی دوایەکیدا بچێنێت)، هەروەها چاکە (ئاخر لەبەر ئەوەی کامیلە، ئەوا ناشێت خراپ بێت؛ خراپە یان بەهەڵەبردن مۆرکی مرۆقی کەماسمەندە نەک هینی خودای کامیل).
بێگومان خوداکەی دێکارت خودای نوێژبۆکردن و لێپاڕانەوە نییە، بەڵکو وەک کامیل، بەتوانا بە هەر شت، دانا و چاک، تەنیا ئیدەیەکی زەروورییە بۆ جەختیی مەئریفە. ئاخر لەبەر ئەوەی چاکی و ڕاستیخوازی سەر بە ئیدەی خودان، ئەوا ناشێت خودا فریودەر بێت،

بۆیە دەبێت ئیدێ ڕوون و ئاشکراکانی شتی هزرڤان ڕاست بن، واتا بەو شتانە بگونجێن کە کردەکییانە لەگۆڕێن. بەم شێوەیە لە کۆتاییدا بە ئیدێی خودا دەرفەت بۆ دێکارت دەڕەخسێنێت ڕووەو جیهان وەربچەرخێت.

2) لێکدان-ەوەی توخمەکانی هزر و بناغەڕشتنی هزرینی ڕاسیۆنالیستی

گومان وەک هزرینی شرۆڤەیی (ڕێزۆلوسیۆن، ئانالیزیس) بە سەلماندنی ئیدێی خودای چاک و دانا و کامیل نەک تەنیا دەگیرسێتەوە، بەڵکو هاوکات دەرفەت بۆ من-ی هزرڤان دەڕەخسێنێت ڕووبکاتە کەتوارێک کە لە دەرەوەی ئەو لەگۆڕێیە، چونکە خودا وەک چاک و دانا و کامیل هاوکات بنەڕەتی جیهانە، هەر خۆیشی گەرەنتی بەو دەدات بەبێ ترس لە هەڵە ڕوو لە جیهان بکات(19). وەلێ ئەو دەبێت سەرەتا بە لێکدان-ەوە (ڕێ-کۆمپۆزیسیۆن، سیستێزیس) داببەزێت و سیستەماتیکیانە توخمە هەڵوەشێنراوەکانی هزر ڕێکبخاتەوە. کەواتا□ د□بێت من-ی هزرڤان سەرلەنوێ لە چالاکییەکانی نێو خۆی بڕوانێتەوە کە بریتین لە دەرککردن، زانینی زەینی و توانستی بڕیاردان.

جەختبوون لە لێرەبوونی شتە ماتەرییەکان بەندە بە دەرککردنەوە، وەلێ خودی دەرککردنەکان سەرهەڵدەدەن دوای ئەوەی شتەکان کاریگەری لەسەر دەرکەوەرەکانی مرۆڤ دەنوێنن. ئاخر من بمەوێت یان نەمەوێت شتە دەرەکییەکان دەرکەوەرەکانم دەوروژێنن، وەلێ ئەوان دەرکی ماتەرییەکی سێئاڕاستەیی (پانی و درێژی و قووڵی) دەکەن، هەر ماتەرییەکیش لە کەرتی جیاواز پێکدێت و هەر کەرتەیان لە خۆیدا سێئاڕاستەییە، هەروەها هەر یەکەیان فۆرم و شێوازی تایبەتیی بزووتنی هەیە. مۆرکێکی کرۆکییانەی دیکەی ماتەری ئەوەیە کە لە شتی هزرڤان جیاوازە، چونکە کشاوە. کرۆکی شتی هزرڤان بەهۆی هزرینەوە نەگۆڕە، کرۆکی ماتەری بەهۆی کشانەوە نەگۆڕە؛ تەنیا شێوازی هزرین و دۆخی نێوخۆی کشان بگۆڕن.

دۆخە بگۆڕەکانی هەردوو گەوهەری هزرڤان و کشاو بریتین لە “مۆدوس” (جۆر و شێوازی بوون یان ڕودان)، وەلێ مۆدوس بەبێ گەوهەرەکەی لێرەبوونی نییە. بۆ نموونە: تەنێک کشاوە، فۆرم و بزووتنی هەیە. ئەو تەنە گەوهەرە، کشانی مۆرکە (ئەتریبوتە) و فۆرمەکەی بریتییە لە مۆدوس. “من” شتێکی هزرڤانە، توانستی یاد□وری و ویستی هەیە. “من” گەوهەرە، هزرین مۆرکە، یاد□وری و ویست بریتین لە مۆدوس.

لەم جێیەدا گونجاو دەبێت سەرلەنوێ ڕوونبکەینەوە ئیدێ لە ناخدا ڕسکاوەکان و بەپوختی دیاریان بکەین. ئێمە بە دیدی دێکارت پێنج ئیدێی بەو جۆرەمان هەیە و ناویان دەنێت ڕاستیی ئەزەلی، تێگەی گشتی، بیردۆز، هاوکات وەک مەرجی هزرین دەیانچەسپێنێت: یەک) “من

دەهزرەم کەواتە من هەم"؛ ئەم ئیدییە کە گەوهەری هزرڤانە، یەکەمین و جێختترین زانینی ڕوون و ئاشکرای منە، یەکەم ڕاستیی ئەزەلییە و وەک بینیمان بەڕێی گومانەوە بە نەزەرەکی ڕوون و ئاشکرا لەمان هەڵدەت. دوو) خودا دووەم ئیدەیە کە هاوشێوەی "من-دەهزرەم" تەواو ڕوون و ئاشکرا دەناسرێت؛ خودا باڵاترین گەوهەرە و بەدوایەکییە، بۆیە لە دەرەوەی من-ی دوایەکییە. سێ) یاسا لۆگیکییەکان؛ دوای ئەوەی من ڕوون و ئاشکرا دەزانم کە من هزرڤانم، هەروەها دەزانم کە خودای چاک و دانا و کامیل هەرگیز نامخاتە هەڵەوە، ئیدی بنەڕەتێکی دیکەم بۆ ساغ دەبێتەوە: هەموو ئەو ئیدەیانەی کە یاساکانی هزرینی لۆگیکی دەردەبڕن، ڕاست و ڕوون و ئاشکران، یاساکانیش بریتین لە یاسای چوونیەکی (ئیدێنتیتێ)، یاسای دژبەژی، یاسای سێیەم بەدەرکەر و یاسای هۆی کافی(20). چوار) ڕاستە ماتماتیکییەکان، بەتایبەتی بیردۆزەکان کە بناغەی سەرجەم ماتماتیکن. پێنج) ڕاوم-ی / فەزای شتە ماتەرییەکان (کەرەستەییەکان) مەرجی زانینی ڕوون و ئاشکرای جیهانە. ئاخر ڕاوم بەزەرووری گرێدراوە بە پێشبینیکردنی شتەکانەوە. بێگومان گەرەکە لێرەدا ئاماژە بە ئەوە بدەین کە تێگەی ڕاوم لای دەکارت واژەیەکی دیکەیە بۆ تێگەی کشان، بە پێس ئێکستێنزا (شتی کشاو) کە نە فۆرمەکی تایبەتی و نە قەوارەیەکی تایبەتییە، بەڵکو بەڕەهایی لە ئەدگارەکانی ماتەری جودایە، هەروەها بەدوایەکییانە بە سێ ئاڕاستەدا کشاوە و لەنێو کشانیدا هیچ بەشاییەک نییە، بەڵکو لە نێویدا کەرتە گەردیلە بەدوایەکییانە پەرش بوونەتەوە و تەنیا لە فۆرم و بزووتندا لە یەکدی جیاوازن. بە دیدی دەکارت تەنیا ئەم تاکە جیهانە بەدوایەکییە هەیە نەک چەند ئاسمانێک، ئاخر گەر ماتەری گەوهەرەکی کشاو بێت، ئەوا دەبێت سەرجەمی ڕاومە شیاوەکان بەبێ کەلێن پڕبکاتەوە. ئەمە تەنیا پابەند بەم گەوهەرەوە دەتوانین پێشبینیی تێن بکەین، جگە لەوە مەرجی بیردۆزە ئەندازەییەکانە، بەمەش یاساکانی ڕاوم کە لە ماتماتیکدا گۆڕان پێدەدرێن، بریتین لە یاساکانی جیهانی کشاو.

دەکارت جیهانبینییەکی میکانیستیی هەیە کە هاوکات جەستە و هۆشی مرۆڤیش دەگرێتەوە. ئەو لە لەش (Leib) نادوێت، بەڵکو لە جەستە (Körper) و ناوی دەنێت مەکینە بەبێ هیچ جیاوازییەک لە سەعاتێک کە بەهۆی ڕێکخراوی بەکرە و ئیسپرینگەکانییەوە دەبزوێت. ئەو هەر لەم ڕوانگەیەوە دڵ بە پەمپێک دادەنێت کە خوێن بە نێو لەش دەنێرێت و ژیان دەشێنێت. بەپوختی ببێژین: سەرجەم جیهان پێکهاتەیەکە لە پەستان و لەدان، چونکە لە جیهاندا تەنیا ماتەرییە پەرش و جیاوازەکان هەیە. ئەم جیهانە دوورە لە زەین.

بێگومان لەبەر ئەوەی جەستەی مرۆڤ بە دەرکەوەرەکانییەوە سەر بە

جیهانە، ئەوا شتی هزرقان و شتی کشاو لە مر□قدا پ□ک□و□ن. مر□ق ل□ هەردوو گەوهەر پێکهاتووە. کەواتە دێکارت ئەو تێڕوانینە هەڵدەوەشێنێتەوە کە گۆیا مر□ق ه□شە لەنێو جەستەیەکدا (واتا لەش زیندانی هۆش نییە و پاشان هۆش بە مردنی لەش ئازاد ببێت). کاتێک من بۆ نموونە هەردوو لاقم دەبزوێنم، زەین یاوەریی ڕۆیشتنم دەکات (ڕێ نادات بکەومە نێو چاڵێکەوە)، یان کاتێک ئازار لەشم دەتەنێت، ڕاستەوخۆ زەین چالاک دەبێت (بۆ نموونە داخۆ بە چە دەستوێژێک لەشم هێور بکەمەوە). بەم شێوەیە دەرکەوەرەکان کە سەر بە جیهانی کشاون، دەبن بە نێوەندیار لە نێوان جیهان و من-ی هزرقاندا، وەلێ ئەوان ناتوانن کرۆکی جیهان، واتا کشان، دیاری بکەن، بەڵکو تەنیا دەرکی دیاردەی شتەکانی جیهان دەکەن و پاشان وێنەکانیان دەبن بە "زانینی ناڕوون و نائاشکرا". دەرککردنەکانمان تەنیا لایەنێکی شتەکانمان پێدەگەیەنن. ئەوە ئەرکی زەینە کە زانینی ناوبراو بە کارتێداکردن وەربگۆڕێت بۆ زانینی ڕوون و ئاشکرا. دەرکەوەرەکان بۆ نموونە دەرکی ئاوی شین دەکەن، پاشان گەرەکە زەین لەوە بهزرێت کە داخۆ ئاو "لە-خۆدا"، بەگوێرەی سروشتی، چی بێت.

ئێمە لێرەدا لای دێکارت شێوەیەکی پەرچاندنمان هەیە کە جیاوازە لە تیۆریی پەرچاندن لە ئەمپیریزمدا. بەگوێرەی ئەم ڕێبازی فەلسەفەییە شتە ماتەرییەکان وەک خۆیان دەرکدەکرێن (سێنسەیشن)، پاشان زەین دەرککراوەکان دەپەرچێنێت (ڕێفلەکشن) و بە کۆکردنەوەی پێکەوەگونجاوەکان و لێدەرکردنی هەر شتێکی پێنەگونجاویان مەئریفە دەسازێنێت. وەلێ پرۆسەی پەرچاندن لای دێکارت ئاڵۆزترە، چونکە دەرکەوەرەکان دەرچەی پرۆسەی مەئریفە نین، بەڵکو زەین کە وەک چۆنێتییەکی من-ی هزرقان ی لە جیهان دابڕاو هەیە، تاکە ئۆرگانی مەئریفەیە.

ئێمە دەبێت سەرەتا لای دێکارت جیاوازی بکەین لە نێوان دوو چالاکیی زەینیدا: من بۆ نموونە لە چالاکییەکیاندا بڕوا بە شتێک دەکەم، وەلێ بەڕێی ئەویدیکەیانەوە دەزانم کە من بڕوا بەو شتە دەکەم. هاوکات دەشێت ئەم دوو چالاکییە سەربەخۆ لە یەکدی ڕووبدەن. چالاکیی دووەم، واتا کاتێک زەین لەبارەی بڕوابوونی خۆی بە شتەکە دەزانێت، بۆ دێکارت بریتییە لە "پەرچاندن" (ڕێفلێکسیۆن). ئەمیان چالاکییەکی پاشیانییە: زەین پاشان "وەردەچەرخێت" ڕووەو چالاکییەکەی خودی خۆی. وەلێ، وەک لە سەرەوە بینیمان، من بە نەزەری ڕوون و ئاشکرا بۆم خویا دەبێت کە من هزرقانم و و□ک هزرقان هەم، بێگومان پێش پەرچاندن. ئەمیان ئەکتێکی ئاگاییە کە وەک خۆ-بگر (selbstbezüglich / autoreferentiell) لەگۆڕێیە و لێوەی پەرچاندن: هزرین، ئەنجام دەدرێت. بۆ نموونە گەر من گومان لە

جیهان بکەم، بەئاگام کە من گومان لە جیهان دەکەم. بۆ ئەمە زانینی پەرچاوە پێویست نییە. ئەم ئاگاییە لای دێکارت بنەڕەتییە نەک پەرچاندن. ئێمە لێرەدا هاوکات دەبینین کە چۆن ئاگایی وەک بنەڕەت ڕێ دەگرێت لە چێبوونی زنجیرەیەکی بێدوایەکییانەی پەرچاندن، واتا: کاتێک چالاکیی دووەم کە زانینە لەبارەی بڕوابوونی خۆی بە شتێک، یەکەمیان (بڕوابوون بە شتەکە) وەک بابەتی خۆی دادەنێت و بە دانانی دەیکات بە بیرۆکە، دەبێت لە زنجیرەی پەرچاندندا ئەو خۆیشی لە لایەن بیرۆکەیەکی سێیەمەوە بەوە کرا بێت و ئەمەش تا بێدوایەکی دەخایەنێت. بە پێچەوانەشەوە من لەنێو خۆمەوە بە ئەکتێکی ئاگایی لەبارەی هەموو چالاکییەکانم دەزانم، بۆ نموونە لەبارەی ئەو چالاکییە کە من بڕوا بە شتێک دەکەم، هەروەها لەبارەی ئەو چالاکییەش کە من دەزانم بڕوا بەو شتە دەکەم. من ڕاستەوخۆ لە هەردووکیان بەئاگام، لێرەشدا ئیدی زنجیرەی پەرچاندنی بێدوایەکی نایەتە گۆڕێ(21).

وەلێ من سەرلەنوێ ناچارم توانستی مەئریفەم دیاری بکەم و لە هەر توانستێکی دیکەمی جیابکەمەوە کە بشێت بمخاتە هەڵەوە. کەواتە لە چالاکییە نێوەکییەکانی خۆم ورد دەبمەوە کە بریتین لە چالاکیی دەرککردن و هێزی وێناندن و زەینی، هەروەها توانستی بڕیاردان (حوکمدان)، لێرەشدا ئەم توانستەی دوایی تاکە توانستێکە کە بەندە بە "ویست"ەوە. بەبێ چالاکبوونی ویست هیچ بڕیارێک نادرێت. چالاکییەکانی دەرککردن و زەین نەشیاوە هەڵە بن گەر من ئاگام لە بڕیاردانم بێت، واتا ڕەمەکییانە نەبێژم ئەمە ئەوهایە نەک بە جۆرێکی دیکە. ئاخر کێشەی ویست ئەوەیە کە ئەو یەکسەر لە "ئەرێنیکردن" یان "نەرێنیکردن"ی هەر شتێکدا بەشدارە، بەو □□یش□وە زانینی شتەکان دەئاڵۆزێنێت، چونکە زەین سنووری هەیە و تەنیا لەنێو ئەو سنوورەیدا لەبارەی بابەتێک دەزانێت، وەلێ ویست بە پێچەوانەوە بێسنوورە و دەتوانێت سنووری چالاکییەکەی زەین، واتا زانینی ڕوون و ئاشکرای شتەکان، تێبپەڕێنێت. ویست دەتوانێت زۆر شت کە دەرکەوەرەکان ب□ل□□□ی دەرکیان کردوون، وەربگرێت یان بگەڕێنێتەوە. وەلێ گەر بڕیار ڕووبکات□ ت□نگ□ گشتییە تاکەکان، یان بڕیاری ڕوون و ئاشکرا بێت بەسەر تاکە فۆرمەکاندا، ئەوسا گەرەکە بڕیار بدەم و مەترسیی هەڵەم لەسەر نییە، چونکە خودای دانا و چاک و کامیل گەرەنتیی منە کە لە ناسینی ڕوون و ئاشکرای شتەکاندا نەکەومە هەڵەوە. جگە لەوە ئێستا دەزانم کە گیانی خراپی فریودەر (شەیتان) لێرەبوونی نییە و بمخاتە هەڵەوە (یان خراپەم پێبکات)، بەڵکو تەنیا مرۆڤ خۆی سەرچاوەی هەڵەکانێتی (یان خراپەکانێتی). خۆلادان لە هەڵە (و خراپە) بە دەستی خۆیەتی، واتا ئەو دەبێت

بزانێت کە زەینی سنووردارە و خواستی بێ هەڵەکردن نییە، وەلێ ویستێکی هەیە کە دەتوانێت بەدوایەکی بێت و بەو پێیەشەوە دەیخزێنێتە نێو هەڵەوە. گەر مرۆڤ پەیوەندیی ئەم دوو توانستەی خۆی دروست پێکەوە بگونجێنێت، ئەوسا بەڕاستی بەکاریان دەهێنێت، ئەوسا ئیدی بڕیارەکانی ڕوون و ئاشکرا دەبێن و بەوەش چواندنی ئۆبژێکتیڤییان دەبێت. بڕیاری ڕوون و ئاشکرا لە بێگومانییەکی سوبژێکتیڤییەوە دەدرێت دوای ڕوانینی ڕاستەوخۆی ڕوون و ئاشکرا لە فۆرمی بابەتەکە.

بەم شێوەیە دوای ئەوەی سوبژێکتی ڕاستیخواز، واتا خوازیاری زانین، ڕێگەی گومانی مێتۆدیی لە دەرککردنی جیهان و شتەکانییەوە گرێتە بەر و گەیشت بە مەئریفەی جەخت، ئیدی ئێستا دەزانێت خۆی لە هەر بڕیارێکی گومانلێکراو ببوێرێت، چونکە ئەوە پێش- بڕیارە (حوکمی موسبەقە) نەک بڕیاری ڕوون و ئاشکرا. زانست، یان فەلسەفە وەک زانست، تەنیا بە بڕیاری ئێڤیدێنت بنیاتدەنرێت.

پەراوێز

1- Descartes, Réné. Abhandlung über die Methode des richtigen Vernunftgebrauchs. Stuttgart 1984. S. 6.

2- Ebenda, S. 9 f.

3- Specht, Reiner: Descartes. Reinbeck 1980. S. 14.

4- Descartes, Réné, a.a. O., S. 12.

5- مارتین سەربازێکی رۆمی بوو، ساڵی 316ی زایینی هاتەتە جیهانەوە. لە ڕۆژێکی ساردی زستاندا بەلای سواڵکەرێکدا ڕەت دەبێت کە لە برساندا هەڵدەلەرزێت. مارتین زۆر بەزەیی بەو سواڵکەرەدا دێتەوە و لەژێر نیوەی پاڵتۆکەیدا جێی دەکاتەوە؛ کە شەو داهات، مارتین خەون بە سواڵکەرەکەوە دەبینێت و پێی ڕادەگەیەنێت کە ئەو عیسایە. سان / زانکت مارتین بە ماوەی سی ساڵ بوو بە بیشۆپی توور. ئەو 8ی نۆڤەمبەری 397 مرد.

6- لە بارەی خەونەکانی دێکارت بڕوانە:

a) Specht, Reiner, a.a.O., S. 17 f.

b) Ritter, Heinning. Die Nacht der Träume. FAZ 14.01.2010.

c) Sigmund, Freud. Über Träume und Traumdeutung. Frankfurt a. M. 1971 S. 302.

7- Descartes, Réné. Untersuchungen über die Grundlagen der Philosophie. Zeno.org. S. 19.

8- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. Geschichte der Philosophie. Bd. 3. F.a.M. 1986, S. 123.

9- Descartes, Réné. Untersuchungen, a.a.O. S. 5.
10- Specht, Reiner, a.a.O., S. 90.

11- هزرینی میکانیستی تا کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم سەروەر بوو بەسەر مەئریفەی سروشتدا، وەلێ بە دەستپێکی ئەتۆمفیزیک وەک زانستێکی مۆدێرن ئاشکرا بوو کە تێگەیشتنی میکانیستییانەی سروشت لە گۆشەنیگای فیزیکی کلاسیکییەوە ناگونجێت بە بینای ماتەری و کاریگەریی نێویەکییانەی گەردیلە سوپ-ئەتۆمییەکان. بڕوانە:

Falkenburg, Brigitte: Das Konzept der Materie im interdisziplinären Vergleich. Mechanistische Erklärung und ihre Grenzen. In: Was die Welt im Innersten zusammenhält. Hg. Frank Vogelsang, Almuth M.D. Hattenbach, Thomas Kirchhoff, Hubert Meisinger. Berlin 1974.

12- Ebenda, S. 15.
13- Ebenda, S. 16.

14- Descartes, Réné. Abhandlung über die Methode des richtigen Vernunftgebrauchs. A.a.O. S. 18 f.

15- کوردەکان تێگەی "لەکەدانەوە"یان وەک وشە لە ئارەبەکان وەرگرتووە و بەئاگا لە واتا مێتۆدییەکەی بەکاری دەهێنن: بۆ نموونە کەسێک دەبێژێت: "لەکەدانەوەکەی بەڕێزیانم بەدە نییە". وەلە بەڕێزیان هیچ پرسێک یان تێگەیەکی ئاوەزی شرۆڤە نەکردووە / دانەبەشاندووە و پاشان توخمەکانی یان پرنسیپەکانی لەکدابەتەوە، واتا ڕێکیخستبێتن، بەڵکو تەنیا بابەتەکەی لە ڕوانگەی خۆیەوە ڕاڤە کردووە.

16- بۆ ئەو نموونانە بڕوانە:

- Röd, Wolfgang. Descartes. Die Genese des cartesianischen .Rationalismus. 1978. S. 38
- Metzler Lexikon Philosophie. www.spektrum.de

.17- Descartes, Réné. Untersuchungen, a.a.O., S. 19

18- کانت لە یەکەم ڕەخنەکەیدا بە ناونیشانی "ڕەخنەی ئاوەزی پەتی" ڕوو دەکاتە کارایی "من" لە ڕووی تیۆریی مەئریفە و پێگەی ئەنتەلەگییەکەیەوە (ئەو پێش ئەم نووسینە هەوڵەستەکی دیکەی سەبارەت بە "من" هەبوو). ئەو لە نووسینی ناوبراودا خۆی بە پسیکەلەگیی ڕاسیۆنالی کریستیان ڤۆڵفەوە خەریک دەکات و دەبێژێت، نەشیاوە بتوانین بە سیلۆگیزم (زانستی پێوەر) گەوهەرێتی و یەکانە

و هۆشەکێتی (ناماتریالێتی)ی من و دەروون بناسین. ئەم جۆرە سیلۆگیزمانە بۆ کانت پارالۆگیزمن (چەوتە دەرئەنجامن). ئەو لەبارەی "من دەهزرێم / کۆگیتۆ" دەبێژێت: "دەبێت من دەهزرێم بتوانێت یاوەریی سەرجەم پێشبینییەکانم بکات تاکو ئیدی ئەوان پێشبینیی من بن". کانت لێرەدا "من" وەک دوا سەبژێکتی مەئریفە وەردەگرێت. ئاخر کاتێک من خۆم وەک سەبژێکتی هزرکردوو دەهزرێنم، لێرەدا خۆم وەک شتێکی سرەوتوو دەناسم، من لە هزریندا "من" دەناسم وەک سەبژێکتێک کە گەوهەرە، کە گەوهەری ناکەرەسەیی کارتێزییە. سەرباری ئەوە کانت داوا دەکات کە دەبێت "من دەهزرێم" لۆگیکییان□ □اق□ بکرێت. لەم ڕوانگەیەوە واتای فەلسەفەییانەی "من دەهزرێم" لە گەوهەرێتییەکەیدا نییە، بەڵکو لە کارایی (فونکسیۆنالێتیی) ئەودایە بۆ مەئریفە. بەم شێوەیە کانت پێگەی "من" ڕزگار دەکات لەو هێرشانە کە بەتایبەتی د□یقید هیوم کردبوونیە سەر تێروانینی کارتێزیانەی ئاگایی، وەلێ هاوکات مۆدێلی گەوهەرێتیی من وەرناگرێت. کانت دەیەوێت بەم هەڵویستەی ببێژێت، کە ئێمە ناتوانین بەڕێی فەلسەفەیەکی ئاگاییەوە دوایەمین جەختی سەبارەت بە سروشتی گەوهەریانەی خودمان بەدیبهێنین. ئێمە لە هزریندا لە خۆمان بەئاگاین کە ئێمە لێرەبوونمان هەیە، کە بێگومان جارێ لێرەبوونمان کاتێگۆریانە دیارینەکراوە، سەرباری ئەوەش لێرەبوونی ئێمە لەو مەغزایەدا نییە کە ئێمە وەک چی هەین، بۆ نموونە وەک هزرقان هەبین وەک چۆن دێکارت دەبێژێت.
بڕوانە:

- ئیمانوێل کانت. پێشگۆتن بۆ هەر مێتافیزیکێک کە بشێت لە ئایندەدا ببێت بە زانست. کاوە جەلال لە ئەڵمانییەوە. کتێبخانەی کوردڕاوم، کوردستانپۆست، دەنگەکان. هەروەها بڕوانە:
- Klemme, Heiner F.: Kants Auseinandersetzung mit Descartes. S. 177- 186.

19- بە دیدی ئادۆرنۆ دوای ئەوەی سەبژێکتی هزرقان خۆی مێتۆدیيانە لە جیهان دادەبڕێت، ناتوانێت بگەڕێتەوە بۆ جیهان. سەبژێکتی هزرقان دوای سەلماندنی خودای چاک و دانا و کامیل ڕێگەی بەرەو جیهان بە لێکدانەوە دەگرێتەوە بەر، وەلێ ئەوەی پێبەدیناهێنرێت، چونکە ئێستا هەردوو شتی هزرقان (ڕێس کۆگیتانس) و شتی کشاو (رێس ئێکستێنزا) بەدەلاقەیەک لە یەکدی دابڕاون، لەبەر ئەم هۆیە سەبژێکتی هزرقان تەنیا فۆرمی ئەو

شتەی پەیدیاری دەکرێت کە ئەو خەی سەرەتا بە دەرکەوتەکانی دەرکی کردووە و بەو پێیەوە بە کایەی ئاگایی ئەو گەیشتووە. کەواتە سەبژێکت لە نەوەرەکی بەردەوام بگەڕێی شت دوور دەمێنێتەوە. ئەمە بە ئادەرنە بریتییە لە پرۆسەی نامۆبوون (ئیغتیراب). بڕوانە:
کاوە جەلال: هەوڵێک بۆ نزیککەوتنەوە لە دیالێکتیکی نەگەتیقی ئادەرنۆ. گۆڤاری ئایندە. ژ 56. 2004.
20- یاسای چوونیەکی: گەر “A” و ”B“ هیچ جیاوازییەکیان لە نێواندا نەبێت، ئەوسا چوونیەکن (ئیدەنتن)؛ یاسای دژبەژی: ناشێت گوتەیەک هاوکات ڕاست و هەڵە بێت، کەواتە ڕاستە یان هەڵەیە؛ یاسای سێیەم بەدەرکەر: لە دوو گوتەی دژیەکدا تەنیا یەکێکیان ڕاستە، سێیەمێک نییە؛ یاسای هۆی کافی: هیچ هەیەکی بێئەنجام نییە. ئەم یاسایە دەیسەپێنێت کە نابێت هیچ فاکتەک وەک لەگەڵیبوو چواندنی پێبدرێت، یان هیچ گوتەیەک بە ڕاست دابنرێت، گەر هۆیەکی کافی بۆ ئەوە لەگۆڕێ نەبێت کە فاکتەکە یان گوتەکە ئەوهایە نەک بە جۆرێکی دیکە.
21- بۆ ئاگایی یان شتی هزرڤان وەک خۆ- بگر بڕوانە:
Heller, Edmund. Descartes’ Selbstverhältnisse. Philosophisches Jahrbuch 111. Jahrgang / II. 2004. S. 366 ff.

سەرچاوەکان
بە کوردی:

- کاوە جەلال: ڕێنێ دێکارت. دەزگای پەخشی سەردەم، سلێمانی 2008. (زۆرینەی سەرچاوە لاوەکییەکانی ئەم توێژینەوەیە لەو خوارەوە پێکەوە لەتەک سەرچاوە نوێکانی ئەم نووسینەی ئێرەدا دانراونەتەوە).
- کاوە جەلال: لە ڕێنیسانس-هومانیزمەوە ڕووەو نوێسەردەمی ئەوروپی. دەنگەکان / کوردەاوم / کوردستانپۆست.

بە ئەڵمانی:
سەرچاوەی سەرەکی:
Descartes, Réné:
- Abhandlung über die Methode des richtigen Vernunftgebrauchs. Stuttgart 1984.
- Untersuchungen über die Grundlagen der Philosophie.

.Zeno.org

- Meditationen über die Erste Philosophie. Reclam. Stuttgart, 1971

سەرچاوەی لاوەکی:

- Beneke, Klaus: Biographien und wissenschaftliche Lebensläufe von Kolloidwissenschaftlern, deren .Lebensdaten mit 1996 in Verbindung stehen. Nehmten 1999
- Bloch, Ernst. Leipziger Vorlesungen zur Geschichte der .Philosophie. Bd. 3, Frankfurt/Main 1985
- Falkenburg, Brigitte: Das Konzept der Materie im interdisziplinären Vergleich. Mechanistische Erklärung und ihre Grenzen. In: Was die Welt im Innersten zusammenhält. Hg. Frank Vogelsang, Almuth M.D. Hattenbach, Thomas Kirchhoff, Hubert Meisinger. Berlin .1974
- Heller, Edmund. Descartes’ Selbstverhältnisse. In: .Philosophisches Jahrbuch 111. Jahrgang / II. 2004
- Herre, Paul. Deutsche Kultur des Mittelalters im Bilde. .Leipzig 1935
- Klemme, Heiner F.: Kants Auseinandersetzung mit Descartes. In: Descartes und Deutschland – Descartes et l’Allemagne, hrsg. von Jean Ferrari, Pierre Guenancia, Margit Ruffing, Robert Theis u. Matthias Vollet, .Hildesheim, Zürich, New York 2009
- Lloyd, Genevien. Das Patriarchat der Vernunft. Bielefeld 1985
- Lutz-Bachmann, Matthias: STAATS LEXIKON, .www.staatslexikon online.de/Lexikon/Scholastik
- Marshall Jr, David J. Prinzipien der Descartes-Exegese. München 1979
- Metzler: Lexikon Philosophie. Die Methode von Resolution (Analysis) und Komposition (Synthesis). Spektrum.de
- Röd, Wolfgang. Descartes. Die Genese des cartesianischen .Rationalismus. München 1982

- .Specht, Reiner: Descartes. Reinbeck 1980
- Derselbe. Descartes. In: Klassiker der Philosophie, Bd. .1, Hrsg. V. Ottfried Höffe. München 1981
- Williams, Bernard. Descartes. Das Vorhaben der reinen .philosophischen Untersuchung. Frankfurt/Main. 1988

یەک بەختیار عەلی کەمە، لە خودی بەختیار عەلی زۆرە.. ئازاد حەمە

ئەم نوسینە کورتە پێشکەشە بە فەریدون حەسەن، کە چاوەکانی تروسکای لەسەر داخرا

پتر لە دەروازە:

لە سەرەتای ساڵانی 1980 کاندا لە سەردانێکی بیریاری فەرەنسی دێریدا بۆ ئەمەریکا، ژورنالیستێکی ئەمەریکی لێیدەپرسێت: گەر ئەم دێریدایە نەبویتایە، کە ئەمڕۆ هەیت حەزتدەکرد چی بیت؟ دێریدا لە وەڵامدا دەڵێت: حەزمدەکرد ڕۆمانوس بم، وەک ڕۆمانوسەکەی هاوڕێم مۆریس بلانشۆ Blanchot. ئەم وتنەی دێریدا دوو دانپێدانانی تێدایە. دانپێدانانێک بە مەزنی ڕۆمانووسی و ئەویتر دانپێدانانە بە هاوڕێکەی، لە لە دەڤەری ئەمەدا هەردوو دانپێدانانەکە لەسەرەمەرگدایە. کەواتە، بە دێریدا دەستهەڵگرتن لە فەلسەفە بە ڕۆمان بەڵەجیاتیدەکرێت. وەکیتریش ئەم حاڵەتە ڕووبەڕووی زۆرێک ڕۆمانوسی تری ڕۆژئاوایی دەبێتەوە. دەوروبەری ئەلبێر کامی Camus پڕبوو لە هزرڤان. کامی فەلسەفەزانی لەڕێگای ڕۆمانەکانیەوە سازدەدا. لەسەردەستی کامی کردەی ڕۆمانوسی خۆی بریتیکرد لە کردیەک لە هزرڤانی، وەکیتر هزرڤانی پیادەکرد و ئەدەبەکەشی هەندەی فەلسەفە قووڵاییەکانی بیرکردنەوەی گەیی. کەواتە ڕۆمان دەکارێت هزر بەرهەمبهێنێت. تا ڕۆمانووسیش لە دەڤەری ئەمە نەبێتە پرسەیەک لە بیریاریی ناکرێت ڕۆمانی کوردی هەنگاوی گەوبانە بنێت.
بە ئەوەی خەمان لەگەڵ وتنەکانی لایسەرەوە هاوتاکەین گوزەرێک بەناو

داڵانەکانی ئەزموونی بیرکردنەوەی ئەدەبی بەختیار عەلی دا دەکەین. لەوەندەرە چییەتی جەفاکانی بەختیار عەلی بۆ تێگەیشتنی چەمکیی conceptual خەمان گرێدەدەینەوە و ڕووناکی و چریسکەی ئەدەبێکە لەناو گەرووی تاریکی ئەدەبی ئێستاماندا دەردێنین. ئەمەش سەرنج بۆ ئەو ڕاستییە ڕادەکێشێت، کە لەم دۆخە نالەبارەی ئەمە دەیژێین چۆن مانای نوێ بە ئەدەب بدرێت؟ کەس ئەمەی پێ ڕاست نییە، کە لەناو دۆخە سامناکەکاندا ئەدەبێکی تر و تێهزرینێکی ئەدەبی تر بوونی هەبێت.
هەرچەندە ئەم نوسینە کورتە تەقەلایەکی هزریی نییە بۆ دەستنیشانکردنی پێگەی ئەدەبیی بەختیار عەلی، لە کۆششێکی شەرمنانەشە بۆ وتن لەسەر پرسی ئەدەب لەمیانەی ناوبراوەوە، دواتر ڕێگاش بۆ وتن لە پرسی ئەدەبی کوردی هاوچەرخ تا رادەیەک دەکاتەوە.چونکە خوێنەری هزرهەژار لە چاوەڕوانی ئەدەبی بێهزرە. ئەدەبی بێ هزریش بکوژی بیرکردنەوە و تێڕامانە. لەوەندەرە هەرگیز پرسیار لەدایکنابێت و وەستان بەدیار دێڕ و گوزارەوە بوونی نابێت.

ئەدەب واتە بیرکردنەوە

ئەدەب شوێنەکە بۆ سازدانی بیرکردنەوە. سەرسامبوونیش بە مۆدێلێک لە ئەدەب لە بنەڕەتدا سەرسامبوونە بە مۆدێلی بیرکردنەوەی ئەو ئەدەبە، کە ئەدەبێکی لوغزاوییە. کافکا بیرکردنەوەیە لە ناو بیرکردنەوەیەکی کارامادا. گشت ئەزموونی شیعریی مالارمێ Mallarmé بریتییە لە بیرکردنەوەیەکی تر. ڕێنێ شار Char ئەمیش جۆرێکە لە بیرکردنەوەی نادوبارە. پاستەرناک Pasternak لە ڕەچەڵەکدا تەقەلایەکە بۆ بیرکردنەوەیەکی جیاواز لە چاو دەمی خۆی. گۆران و سەیاب و یاسنین و خەلیل حاوی و ئۆنسی الحاج، ئەمانەش تەقەلاگەلێکن بۆ تێپەڕاندنی دەمی بیرکردنەوەی شیعریی خۆیان. تێپەڕاندنەکانیش هەردەم هاوتەریبنابن لەگەڵ بیرکردنەوەی باوی ئەدەبیی. بۆیە تێپەڕاندن، کە لادانە، باجی خۆی هەیە و تێگەیشتنیش لە چییەتیی بیرکردنەوەی ئەدەبیی باو و لەو هەلومەرجەش، کە بەرپرسیارە لە سەرهەڵدان و بەردەوامبوونی ئەو شێوە ئەدەبە.
ئەدەب بوارێکە لە بیرکردنەوە. ئەدەب لەبەرئەوەی هزرە پێویستی بە بیرکردنەوەیە. ئەدی زمان؟ گوزارشتکردنی زمان لە چرکەساتەکانی گەیاندنی هزر ئەوەیە، کە چی چۆن پێویستە بگوترێت، بەڵام ئەوەی بە زمان پێویستە، مەرج نییە بە هزریش پێویست بێت. زۆر جار زمان شتێك دەڵێت و شتێکی دی مەبەستە، یان زۆر جار زمان شتێك دەڵێت و هزرێکی دی لە پشتەوەیە؛ هزرێک، کە خۆی بە خاوەنی زمانەکە دەزانێت. ئەوەی ئەمە لێرەدا گەرەکمانە بیڵێین ئەوەیە، کە پێکدادان لەنێوان زمان

و هزردا شیاوە و مەژووی هزر و زمانیش شایەتحاڵی ئەوەن. هاوکات داڕشتنی هزری ئاڵۆز بە زمانی سادە کاری دەوێت، بەڵام بۆ ئەو خوێنەرانەی پاشخانی هزرییان نییە داڕشتنی هزری ئاڵۆز وەک خۆی تێنەگەیشتن و بێزاریی دروستدەکات بۆیە زۆرێک لەو خوێنەرانە ڕەخنەی شێوازی هێنینەوەی زمانەوانی نووسەرێک دەکەن بە ئەوەی بیر لە ئاستنزمی پاشخانی هزریی خۆیان بکەنەوە.

بیرکردنەوەی ئەدەبی دەبێت بێ بەزەیی بێت بەرامبەر بە بەرهەمهێنانی پرسیاری هزریی

لەم دۆخە خراپەی ئەمەی کورد دەیژێین، کە سیاسەت هۆکاری ڕاستەقینەی خراپکردنەکەیە، چۆن مانای تازە بە ئەدەبی هاوچەرخی کوردی بدەین؟ کەس لە ئێمە ئەوەی پێڕاست نییە، کە لەناو دۆخە ترسناکەکانەوە ئەدەبێکی تر و بیرکردنەوەیەکی تری ئەدەبی بوونی هەبێت. ئەم دۆخە خراپە داوای زۆرتین بیرکردنەوە و جیاوازترین بیرکردنەوەمان لێدەکات. ئەمە، لەم دۆخەدا و بەگشتیش، ئەو جۆرە لە بیرکردنەوەی ئەدەبی بە پێویست دەزانین، کە بێ بەزەییانە کارلەسەر پرسیار بەرهەمهێنانبکات.
شێوازی بیرکردنەوەی ئەدەبی بەختیار عەلی جێی مشتومڕە. ئەڵبەتە هەموو شێوازەکانی بیرکردنەوەی ئەدەبی شایانی ئەوە نیین جێی مشتومڕ بن، مەگەر ئەوانە نەبێت، کە لە ناخی شێوازی بیرکردنەوەی ئەدەبییاندا پرسیار بەخێودەکەن. پرسیار دروستکردن لەناو ئەدەب یەکێکە لە ئەرکە مەزنەکانی ئەدەب. لە پرسی ئەدەبیشدا شوێنپێهەڵگرتن هەیە. لە لەو بارەوە تێپەڕاندنیش بوونی هەیە.
ئەلبێر کامی Camus دەکەوێتە ژێرکاریگەریی تێگەیشتنی فەلسەفیی سارتەرەوە، لە دەشتوانێت هزری سارتەر سەبارەت بە ئەدەب تێپەڕێنیت. ئێمە، کە بەشێک نین، تا هەنووکە، لە بزووتنەوەیەکی هزری گەورەی گلۆباڵ، ئەدی ئەدەبەکەمان هێندەی هزرمان هەژارە؟ ئەمە پرسیارێکی سەرسامئامێزە بۆ ئێمە! چونکە ئەزموونە ئەدەبییە گەورەکان شانبەشانی هزر ڕۆشتوون. بۆیە بۆ ئێمە و لەم نوسینە کورتەدا ئەوە پرسیارە، کە لەو شوێنەی بزووتنەوەی هزری هەژار کاری خۆی دەکات ڕێگا بە سەرهەڵدانی ئەدەبێکی دەگمەن دەدات؟ بە ئەوەی لەو ژینگە هەژارەدا ئەدەبێکی دەگمەن(جیاواز، نادوبارە)سەرهەڵدات بەرەنگاربوونەوەی بیرکردنەوەی سادەی هەژار لە هێنینەوە و داڕشتن پێویستە لەدایکبێت. ئەمەش بەختیار عەلی کۆششی بۆدەکات.
ئەدەب وەک ئازاری جەستە وایە سروشتی خۆی هەیە. ئەمە پاساو نییە بۆ داکۆکیکردن لە ئەدەبی لاواز و سەرپێی، کە هزر بەرهەمناهێنێت.

ئەدەبی بێ هزر، بێ بیرکردنەوە ئەدەبێکی بەشە. ئەمەیە زبڵە ئەدەب. ئەمەش لە بەرئەوەی، کە جەستەی ئەدەب شوێنی ناسینەوەی هزرە. جەستەی ئەدەب باشترین پەناگایە بۆ ئاشنابوون بەو زمانەی خراوەتەگەڕ. بۆیە هەستکردن بە ئەدەب، بەوەی کە ئەم ئەدەبە چەند باشە، کە ئەم باشییەش پرسیارە لەسەر چەند دەگمەنە، هەستکردنە بەو وتنانەی ئەم ئەدەبە لەگەڵ خۆی دەیهێنێت، بەو هێزەی لە زمانی وتنەکەدا پەنهانە بە رەخساندنی خەیاڵ و گەڕانەوە.
سەرباری ئەوە، بۆ ئەوەی لێرەدا تیشک بخەینە سەر ئەو ڕێگایانەی، کە بەرەو دەرهاویشتەیەکی لۆژیکیمان دەبات، لەم بارەیەوە پێویستمان بەوەیە هێما بۆ ئەوە بکەین، کە گشت هیواکانی ئەدەبی کوردی هاوچەرخ ناشێت لەسەر بەختیار عەلی دانرێت. ئەی ئەگەر ئەم هیوایە نەهاتەدی؟ ئەوجار چی؟ئەوجار دەمی کۆتایهاتنی ئەدەبی کوردیمانە، ئاوابوونی ئەدەبمان دوا قەدەرمان دەبێت؟ گەر وا بێت ئەمە ئەنفالەکیترە. ئەنفالی ئەدەبیی. ناشێت هەروەک سیاسەت چۆن زوو زوو دەمانبات بەرەو مەهابادەکیتر، ئەزموونی ئەدەبیشمان بمانبات بەرەو نەهامەتییەکی ئەدەبیی تر. گەر ئەمە ڕووبدات خەتای بەختیار عەلی نییە، بەڵکو خەتای هەڵچنینی ئەو خواست و هیوا زۆرانەن لەسەر بەختیار عەلی، ئەمەش وادەکات بە ناچاری بگەڕێنەوە بۆ ئەدەبی پێش ناوبراو. هەلەکەستی ئەدەبی کوردی لێرەوە دەستپێدەکات.

دزەکردنی فەلسەفە بۆ ناو ئەدەب

ئەو ئەزموونە ئەدەبیانەی فەلسەفە دزەی تیاکردوون ئەدەبێکی تری لێدەرچووە. ئەدەب، کە فەلسەفە گەچەڵی پێدەکات ئەدەبێکە دەرەقەتی گەڕانەوەی وون و لەدەستچووەکانی هەیە، توانای بیرکردنەوەی فەلسەفیانەی هەیە، دەکارێت چەمک بەرهەمبهێنێت، لەناو دەگم نامێنێتەوە و وەهمیش دروستناکات. بۆیە ئەدەبی ڕووکەش، کە ئەدەبێکی دابڕاوە لە فەلسەفە، ناتوانێت بە گوتنی سادەی بێ ناوەڕۆک و دووبارە جیهانێکی هزریاریی دروستبکات. ئەدەبێک ئەزموون دەخاتەوە، کە ئەزموون لە تێڕامانی فەلسەفیەوە وەردەگرێت و تەماشاکردن بۆ جیهان و بوون لەناو ئەو جیهانە دەگۆڕێت. ئەم جۆرە ئەدەبە شڵەژان و گومان دەخاتەژێرپرسیارەوە و چەمکی وەک: دابڕان، بێدەنگیی، تارمایی، مەرگ، تاریکیی، تەنهایی، و…. دەکات بە ئامرازی بیرکردنەوەی خۆی.
هەردەم ئەو ئەزموونە ئەدەبیانە دەبن بە شوێنی تەهزرینی بیریاران، کە لەخودی خۆیاندا هەڵگری ڕیشاڵی، یان تووخمی هزریین. ئەمەش بەو

مانایە دێت، کە ئەدەب دەکارێت ئەزموونی هزری بخاتەوە. تەماشاکردنیش بۆ ئەدەب وەك بەشێك لە کردەی هزرەڤانی لەوەوە سەرهەڵدەدات، ئەدەب کاتێک دەکارێت ئەوە بکات، کە ئەدەب لە پێنای هزری فەلسەفییدا گەشەدەکات. لێرە بەوەدەچێت قسە لەو جۆرە ئەدەبە بێت، کە ئەدەبی تێرهزر و بەپیتە، ئەوەش ئەو ئەدەبەیە هەواری خۆی بەرەو ناوچە هزراوییەکان گواستوەتەوە. بەمە ئەمە لێرە لە دەرگای ئەو پرسیارە دەدەین، کە بەم جۆرەیە: چۆن ئەدەب بکارێت بە گژ هزردا بچێتەوە، و واش لە ئەدەب بکات فەلسەفە بەرهەمبهێنێت؟
بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارەکەی لای سەرەوە دەکارین بڵێین: لە مێژووی هزری رۆژئاوادا نموونە لەسەر ئەو جۆرە ئەدەبە بەرچاودەکەوێت. لە پێویستە ئەوە بزانین، کە هزرکاری لە ئەدەبدا کارێکی سانا نییە. گشت ئەدەبیی میلەتانیش بەو ئەرکە هەڵنەستاوە. ئەدەب، کە بەم ئاقارە دەڕوات شتێک دەخاتە سەر خەرمانەی هزر، کە ئەوەیش کردەی فەلسەفەکردن بەپیتەدەکات. ئەدەبی لەم شێوەیە، ئەدەبی هزریی، ئەدەبێک دەهێنێتەکایەوە، کە لە کەناری فەلسەفەدا پشودەدات. چیەتیی ئەدەبی لەم جۆرە چیەتیی فەلسەفە، یان هزریش، لەگەڵ خۆی دەورووژێنێت. ئەدەبی فەلسەفیی، کامی، یان سێلان، هۆڵدلین یان مالارمە بەنموونە، ئەدەبێکە پرسیاری هزریی دروستدەکات و دەچێتە خانەی ئەدەبی نەوتراوەوە. چیەتیی ئەدەب، هەروەک چیەتیی فەلسەفە، پرسیارە لەسەر ڕەچەڵەک و چۆنێتیی داهێنانی هزر.

پەیوەندی بیرکردنەوەی ئەدەبیی بە فەلسەفەوە مەرجی پێشوەختە

لێرەدا خۆم لە قەرەی ئەو ئارگیومێنتە نادەم، کە داوای راڤەکاریی بیری بیرمەندانم لێدەکات لە پەیوەندی بە ئەدەبەوە. ئەمەش بەپێی ئەوە، کە ئەدەب و فەلسەفەی رۆژئاوا، کە بۆتە مۆدێلێک بۆ نرخاندنی ئەدەب و فەلسەفە ئەو وانەیەمان فێردەکات، کە بیرکردنەوەی ئەدەبیی لە پەیوەندیدایە بە فەلسەفەوە.
تێگەیشتنی ئەمە لە بارەی ئەوەی لای سەرەوە وروژێنرا، ئەوەیە، کە پەیوەندی بیرکردنەوەی ئەدەبیی بە فەلسەفەوە مەرجی پێشوەختە بۆ سەرهەڵدانی ئەدەبی دەگمەن (نایاب، دژەهەمان). ئەدەبی هاوچەرخی ئەمە، گەر بە نموونە وەرگرین، بە ئەندازە دابڕاوە لە هزری هزرەڤانان، ئەو هزرە رۆژئاواییەی موڵکی گشت مرۆڤایەتییە. باشە ئەدەب، کە پشتی لە بیرکردنەوە فەلسەفییەکان کرد چی ڕوودەدات؟
بێگومان ئەوە ڕوودەدات، کە لە قۆناغی پێش بەختیار عەلی دا ڕوویداوە. ئەدەبێک، کە دوورە پەرێز بووە لە فەلسەفە، دیوارکەوتووەتە نیوان بیرکردنەوەی ئەدەبیی و بیرکردنەوەی

فەلسەفییەوە.
ئامادەبوونی فەلسەفە لەناو ئەدەب کارکردنە لەسەر گۆڕینی نیشتیمانی ئەدەب. قەپکردنەوەی ئەدەب و گۆڕینی ئاقاری. ئەدەب، کە بەهزراوینەکرێت ئەدەبێکی بێ تام و بێتاڵ دەبێت. ئەدەبی بێ تام و بێتاڵ ترسناکە. توانای وتنی نەوتراو و درکپێنەکراوی نییە. ئەو ئەدەبەی لەگۆڕێ فەلسەفەدا دەستلەملانێ دەستی دەبێت لە دروستکردنی جۆرێک لە بیرمەندی، نموونە ساد Sade، کافکا، بۆرخسBorges، ڕێلکە، فلۆبێر Flaubert و ..... ئەدەبی لەم شێوەیە بە نادیاربوون و پارادۆکس و تەمومژاوییەکانەوە دەیگرێت. ئەم ئەدەبە زمان پەلەکێشی ناوچەی یاساغ و بقەکان دەکات و والە زمان دەکات ئەوە گۆبکات، کە جارێ گۆینەکردووە. هەر لەڕێوەش دەگمەنی لەدایکدەبێت.

پەتای بیرکردنەوە شیفابوونیشی لەگەڵە

پەتای بە بەختیار عەلیبوون دەبێت تەشەنە بسەنێت، لە گشت شوێنێکمان دا بڵاوبێتەوە، دواجار هیوای ئەوەش بخوازرێت، کە شیفابوون لەم پەتایە هەرگیز نەیەتەدی. ئەم پەتایە گەر بریتیبێت لە خودی بیرکردنەوە، هیوامەندم بیرکردنەوە خۆیبکات بە گشت جۆگەیەکماندا. ئەم بەختیار عەلییە هیچ نییە لە بیرکردنەوە زیاتر. بیرکردنەوە ئەمی گەیاندووەتە ئێرە. ئێرەش بەس نییە مادەم بیرکردنەوە هەیە. بیرکردنەوە دەرمانە و شیفابوونیش لەم دەرمانە ناشێت شیاوبێت. ئەوە بیرکردنەوەیە ڕەهەندی مێژوویی-کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئێمە لەبەرچاودەگرێت و دواتر لە کارێکی ڕۆمانوسیدا بەرجەستەی دەکات. بۆ ئێمە لێرە هەر بیرکردنەوە براوە نییە، بەڵکو چۆنییەتی بیرکردنەوە، داڕشتنی دێڕ و گوزارە.
بیرکردنەوەی فەلسەفیی و بیرکردنەوەی ئەدەبیی ئێمە پێویستی بەوەیە چەمک بەرهەمبهێنێت. ئەمەش بەرهەمنایەت تا دووچاری پەتای بیرکردنەوە نەبین. فەلسەفە، کە ئاسۆی بیرکردنەوە دەجوڵێنێت، ئەدەب لەناو ئەو جوڵانەوەیە دەژیت. کەواتە، ئەوە بیرکردنەوەی فەلسەفییە گۆڕانکارییە جیهانییەکان و کاریگەرییان بەرباسدەخات و ئەدەبیش هاوکار دەبێت لە ڕووبەڕووبوونەوەی دژوارییەکانی ژیانی ڕۆژانەی ناو ئەو جیهانە.
زۆرێک دەپرسن سودی بیرکردنەوە لەناو ئەدەبدا چییە؟ ئەوانەی ئەم پرسیارە دەکەن نە لە ئەدەب و نەش لە فەلسەفە حاڵیین. ئەوە ئەدەبە، ئەوێبێتە لەمیانەی فەلسەفەوە، فێری ژیانژیانمان دەکات.
گەر کەسەکە بە چاکی لە ووردەکارییەکانی ئەدەب و فەلسەفە حاڵینەبووبێت ناکارێت نە ئەدەب و نەش فەلسەفە وەک ئامرازێک بە

خۆپارێزی دەروونی و خۆچاکسازی ڕۆحی بەکاربەرێت. چونکە تاریکییەکان تا کۆتا نین. هەروەک ئەوەی، کە رووناکییەکانیش تا کۆتا بەردەوام نیین. ئەو ئەدەبەی لەسەر پایەکانی فەلسەفە دەوەستێت دەتوانیت بەختەوەری، ناخ ئارامی بە خوێنەرەکەی بهێنێت. ئەدەب لە دەرەوەی جوگرافیای فەلسەفە نییە. ئەدەب لەگەڵ فەلسەفەدا دەستلەملانە. ئەدەبی تەندروست پشتگیریی فەلسەفە دەکات. فەلسەفەش پیویستی بەم پشتگیرییە هەیە. چونکە هەردوو ئیش لەسەر تەندروستبوونی مرۆڤ دەکەن. لەبەر ئەوەی ئەدەب و فەلسەفە لە دەنەوایی شارەزان دەکرێت بەکاربرێن بۆ شیفابوون لە پەتای بیرنەکردنەوە. ئەم پەتایە لە دەڤەری ئێمە زۆر بەربڵاوە و زیانێکی زۆریشیداوە لە گەشەنەکردنی ئەدەب و فەلسەفە. شیشرۆن Cicero وتەنی “”فەلسەفە، کە پزیشکی راستەقینەی رۆحە””، پێمانوایە ئەدەب زۆرێک لەم پزیشکە ڕۆحییەوە فێردە بێت. لێرەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی بڵێین، کە چارەسەر بە فەلسەفە و ئەدەب وەک دەرمان باشترین چارەسەرن لە ئێستادا، ئەو ئێستایە لەوانەیە لە جەنجاڵی و پەرتی و دابڕان.

برسییەتی بۆ رۆمانی لەم جۆرە

زۆرێک لە خوێنەرەکانی بەختیار عەلی لەوە بێئاگانیین کە، گەڕانەوەی ئێمان بۆ کارە ئەدەبییەکانی (شیعر، رۆمان) بەختیار عەلی بۆ ئەو برسییەتییە مەعریفییە دەگەڕێتەوە، کە ساڵانێکە پێانەوەدیارە. برسییەتییەکە پەیوەندی بەو ڕووداوانەوە هەیە کارە ئەدەبییەکانی ناوبراو لەسەری دەوەستێت. ئەڵبەتە ئەو وەستانەشە ئەدەبی لەو جۆرە بەرهەمدێنێت، کە تەنیایی ئێمان دەجولێنێت. ئەدەبی لەم شێوەیە سەرقاڵی بەرهەمهێنانی چەمکە. لێرەوە هێنینەوە و داڕشتن فۆرمێکی تر لەخۆدەگرێت. داماوی تاکی کورد، زەلیلی بەدەست هیواکانەوە، شکستە یەک لەدوای یەکەکانی ئەوین لە کۆمەڵگەی نوێی کوردی، وێناکردنی مرۆڤی تازەی کورد و پەیامە بەردەوام بەشەکانی هۆکارن بۆ گەڕانەوە بۆ خوێندنەوەی بەختیار عەلی.
خوێنەرەکانی ناوبراو، خۆیان دەزانن بەجۆرێکی کەساس دەژین و ژیانیشیان وێرانە، لەوانەیە لە برین. برینی ئێمان بێ کۆتایە. چونکە مرۆڤە کەساسەکان پێویستیان بەو هەلومەرجانەیە کەساسی لەناودەبەن. ڕەنگە بەشێک لەو هەلومەرجانە بێ مافی بێت، نایەکسانی بێت، غەدر بێت، یان ڕەنگە هەستی تەنیایی و ئاوارەیی بێت لە زێدی خۆیان. لێرەوە گەڕانەوە بۆ ئەدەبی بەختیار عەلی خۆی بە پێویست دەزانێت. باشە ئەم جۆرە ئەدەبە دەرمانە؟ ڕێگایەکە بۆ شیفابوون لەو مەینەتییە بوونیاویانەی تیایدەژین؟

هەژاری مەعریفیی رۆمانی کوردی

هەژاری مەعریفیی رۆمانی کوردی بەختیار عەلی کردە ئەم بەختیار عەلییە. هەرزوو هەژارییە مەعریفییەکەی رۆمانی کوردی بەختیار عەلی پەست و دەشکاوکرد. ئەمەی ئێستا دەیخوێنیتەوە بەرهەمی ئەو پەستی و دەشکاویەیە. کەواتە یاخیبوون لەدایکبوو. ئەمە پێویستمان بە زنجیرەیەک لە یاخیبوون هەیە تا چارەسەری هەژاری مەعریفیی رۆمانی کوردی بکەن. بەیشە لای سەرەوە ئاماژەمان بە ئەوە کرد، کە یەک بەختیار عەلی کەمە، لە خودی بەختیار عەلی زۆرە. کەمە، چونکە بەو هەژارییە مەعریفییەی رۆمانی کوردی ناوێرێت. زۆرە، هیچ نەبێت لەبەرئەوەی سەرەتای یاخیبوونێک زەمینەی بۆ سازێنرا.
ئەوەی وترا مەبەست لێی ئەوە نەبوو بمانەوێت خۆبەراووردکردنێک لەنێوان ناوبراو و ئەوی تردا دروستکەین. چونکە خۆبەراووردکردن بە ئەویتر کارێکی تەندروست نییە. دەزێکی ئەوتۆش دەنێتە گۆڕێ، کە کاتەکانت تەنها لە چاودێریکردنی ئەویتردا بەسەربەریت. تۆ ئەو کات خۆتنابینی، بەس ئەویتر دەبینیت، خۆتیش نابیت ئەویتر دەبیت. بوون بە ئەویتر واتە خۆبەراووردکردن. بۆیە چاکترە لە کاتی قسەکردن لە هەژاری مەعریفیی رۆمانی کوردی لە ڕەچەڵەکی ئەو هەژارییە بەووردی حاڵیبین، کە هۆکارە بۆ لەئامێزگرتنی بەختیار عەلی.

ئەدەب داڵدەی نەوتراوەکانە

وتنی نەوتراو دەچێتە خانەی ئەو جۆرە وتنانەی شایانی وتنن. وتنی لەم شێوەیە وتنەکە هێشتا نەوتراوە. ئەو وتنەش، کە نەبووەتە وتن براوەی یەکەمە، چونکە ئەزموونەکراوە. کەوابێت، چۆن ئەدەب بکرێت بە جێگایەک بۆ پێی پێنەبراوەکان؟ ئەڵبەتە تەنها بە وتنی نەوتراوەکان ئەوە دێتەدی. ئەو وتنانەی هێشتا نەبوونە بە بەشێک لە بیرکردنەوەمان. بەواتەیەکی تر، ئەدەبنووسینی ئێمە تا خۆی وەک ‘نوسینەوەی کارەسات” نیشانەدات ناکارێت نەوتراو بخوڵقێنیت. ئەمە خۆزگەکانی ئەدەبی کوردیش دێنێتەدی. ئەم ئەدەبە بیرکردنەوەیەکە لە شوێنێکی ترەوە دێت، سەرهەڵدەدات. لێ، ئایا ئەمە تەنها ئەرکی بەختیار عەلییە؟ نەخێر (بەپێیتی گەورە). هیواکانی ئەدەبی کوردی، گەر بریتی بێت لە جەختکردن لە بوونی خۆی، بەرهەمهێنانی ناسنامەیەک تایبەت بەخۆی، ئەمە دێتەدی، بەو مەرجەی ئەدەبی کوردی خۆی بە بەشێک لە هزرەڤانی بزانێت. هزرەڤانی لە جۆرێکی پوخت و شوێنێک بۆ نەوتراوەکان.
ئەدەبێک مردن ئەزموون نەکات، بە باڵای ئەوینی شکستخوارد و چەپەکی سێکسا هەڵنەشاخێت، سەروی بێدەنگی نەبێت و تەنهایش نازدار نەکات

زۆری ماوە ببێتە ئەدەب. ئەدەبێک گەندەڵەی وەک شمەکێکی سیاسی و بەس ببینێت و تۆڵەکاری بە ئەم گەندەڵییە لەناو ناخ و دەروونی مرۆڤەکاندا نەکات، ئەو ئەدەبە لاپەڕەز دەمێنێتەوە. ئەدەبی واش بەوەی لە لاپەڕەزی خۆی دەربازکات مشەخۆر دەبێت لەسەر وتنەکانی پێشخۆی. ئەمەش بەرەو دیوێکی تری خراپی بیرکردنەوەی لاپەڕەزمان دەبات، کە بیر لە ئەویتری خوێنەر ناکاتەوە. ئەویترەک، کە پێویستی بە ئەمەیە. ئەویترێک لە چاوەڕوانی گشت شتە باشەکانە. بۆیە فەرامۆشکردنی ئەویتر لە ئەدەبدا بە زیانی خود، ناسنامەی ئەم خودە دەگەڕێتەوە.

پرسی ئەدەب پرسی هێنانەگۆی مەحاڵبووەکانە

لە ئێستادا، لە گشت شوێنێک، لەم جیهانە بچوکەی ئەمەدا ئەگەری مەحاڵبوون impossible لە زیادبووندایە. ئەدەب کە نەیتوانی مەحاڵبووەکان بهێنێتەگۆ لە بێئەدەبوون دەکەوێت. ئەو نەختە فەلسەفەیەی لە دەڤەری ئێمە نەشونمای کردووە تەنها و تەنها سەرقاڵی پرسیارە ئەدەبی و سیاسییە کۆمەڵایەتی و ئایینییە سادەکانە و لەم رووەشەوە شتێکی ئەوتۆی بەرهەمنەهێناوە. واتە فەلسەفە لێرە و ئێستا تەنها سەرقاڵی زانستە مرۆییەکانە و زانستە سروشتییەکانی فەرامۆشکردووە. ئەمەش وایکردووە لەگەڵ مەحاڵبوون دەستلەملان نەبێت. هەر ئەم لایەنە کاردانەوەی خراپی لەسەر ئەدەبیش داناوە.
بە مانا، نادیار، ناکۆتا و پووچ کە بەشێکن لە مەحاڵەکانمان، کە نەبوونەتە باسی ئەدەبی ئێمە. راستەوخۆنوسینیش لە بواری ئەدەبیماندا زیانێکی زۆریداوە لە بێدەنگبوون لە مەحاڵەکانمان. کەواتە شیاوە بپرسین: لە چ ساتەوەختێکدا ئەدەبی باش (باش بە مانای دەگمەن و نادوبارە) لەدایکدەبێت؟ لەو ساتەوەختەی ئەدەب شانبەشانی فەلسەفە لەناو تاریکی ژیان دەربازماندەکات، فێری پرسیارمان دەکات سەبارەت بە بوونمان. وەکیتر، فەلسەفە و ئەدەب، کە پێکەوە کاردەکەن، لە دوو لاوە کارمان لەسەر دەکەن: ئەزموونی تەڵامانمان دەوڵەمەندەکەن و بیرکردنەوەشمان بە چەمکگەلێکی وەک خەمۆکی، هاوسەرگیری، بێدەنگی، تەنهایی، و ئەویینداری و خیانەت دەگەڕێن. جا پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە، کە چەند ئەزموونی بیرکردنەوەی ئەدەبیی بەختیار عەلی ئەمەی کردووە؟

دەرئەنجام: ئەدەبی دەگمەن

سەرهەڵدانی ئەدەب، ئەدەبی نایاب، کارێکی سانا نییە. چونکە ئەم بەشە ئەدەبە بەرپرسیاریەتی هێنانەگۆی تەمومژاویی، بێدەنگیی و بێدفەیی لە کاری ئەدەبیدا لە ئەستۆدەگرێت. بێگومان ئەدەبی نایاب

لەوێوە دێتەدونیاوە. بۆیە بەغیلی بە بەختیار عەلی با بەغیلیبێت
بە هێزی بیرکردنەوەی ئەو، بەوەی بیرکردنەوە چەند دەکارێت دوور
بڕوات و ئاسۆکانیش ت□پ□□ن□ت.
ئەدەبی دەگمەن ئەو ئەدەبەیە، کە دەربازکەری خودی ئەدەبە لە گرفت
و لاوازییەکانی. ئەم جۆرە ئەدەبە، ئەدەبێکە خەریکی گەڕانەوەی شتە
لەدەستچوو و ونەکانە. ئەدەبی دەگمەن گفتوگۆ بێکۆتاییەکان
دێنێتەگۆڕێ و لەپشت سەرهـ□دانی تێیۆرییە ئەدەبیەکانیشەوە دەبێت.
جا ئەدەبی وامان هەیە؟ ئەزموونی ئەدەبی بەختیار عەلی جۆرێکە لەم
ئەدەبە؟ گشت ئەوی لایسەرەوە وترا وەک وەڵامێک دەبینم بۆ ئەم دوو
پرسیارە.
تێپەڕاندنی بەختیار عەلی شیاوە. لێ بەم کواڵیتێ ئەدەبییەی ئێستا
نا. چونکە وتنی سادە، نزیک لە زمانێکی لاواز و سەرپێی، دا بڕاو لە
هزر ناکارێت ئەدەبی یاخی بەرهەمبهێنێت و نیگەرانییەکانمان، ئەو
پارادۆکسانەی تیایدەژین، بکاتە وتن. شانسێک ئەو دەمە ل□ بەردەم
هاتنەدی هیواکانی ئەدەبی کوردییە، کە ئاقاری بیرکردنەوەی
ئەدەبنووسی(رۆمان،چیرۆک، شیعر، شانۆ ، …) ڕوو لە گۆڕانبکات.
سەرلەبەرگۆڕینی پرسیاری ئەدەبی، بەو مەرجەی بەهۆیەوە پرسیارە
سیاسییە کۆمەڵایەتییە ئاینییەکان بەر تەوژمی ئەو گۆرانەبکەون،
شانسەکە بەهێزدەکات. لێرەوە، کەوا بێت، ئەوەی م□ بەستە گۆڕینی پرسی
ئەدەبە. ئەو پرسەی فەلسەفەی کۆنتنێنتاڵ بۆ شەش دەیەک دەبێت
سەرقاڵیەتی (هایدیگەر لەسەر هۆڵدرلین، دێریدا لەسەڕ سیلان، فوکۆ
لەسەر ئارتۆ، دولۆز لەسەر سینەما، بادیو لەسەر چاخی شاعیران
ئاگامبین لەسەر کافکا و….هتد).
هیچ ئەدەبێک بێ لەکە و بێ خەوش نییە. تەنانەت مۆدێلە
جیهانییەکانیش(پوشکین، ئێلوار، شکسپیر، ڤالێری، بەیاتی،
میشۆMichaux ،….). لێ پێموايە بەشێک لە خەوشەکانی مۆدێلی
بیرکردنەوەی ئەدەبی بەختیار عەلی پەیوەندی بە سێ لایەنەوە هەیە.
لایەنی یەکەم بریتییە لە خراپی دۆزی ئەدەبی پێش خۆی (بەتایبەت
رۆماننووسین). لایەنی دووەم بریتییە لەو شێوازه لە بیرکردنەوەی
ڕەخنەیی، کە رووبەڕووی بیرکردنەوەی ئەدەبی ناوبراو دەبێتەوە، کە
ئەمەشیان قوربانی دەستی لایەنی یەکەمە. دوا لایەن پ□ید□چێت پەیوەندی
بە جۆرێک لە شێوازی هۆنینەوەی دێڕ و دەربڕینی ناوبراوەوە هەیە
(نوسینیدرێژ، شێوازی داڕشتنی زمانەوانی،…)، کە ئەوەش وایکردووە
بەشێک لە خوێنەرانی پەستکات. لێ کێشەی بەشێک لە خوێنەرانی
ناوبراویش ئەوەیە، کە دەخوازن نوسەر بەپێی حەز و شێوازی
بیرکردنەوەی ئەوان بنوسێت. کێشەیەکیتری ئەو جۆرە خوێنەرانە
ئەوەیە، کە پاشخانی هزرییان نییە و ڕاشهێنراون لەسەر جۆرێک لە

یادێك لە تێرۆرکردنی ڕەئوف زوهدی.. هیوا محەمەد ئەمین

.. نوسەر ی ناوداری کورد مامۆستا (ڕەئوف زوهدی) ١٩٢٢ – ١٩٩٠ سی و چوار ساڵ لەمەوبەر ؛ لەسەر یەکێك لە شەقامە ئاپۆڕەکانی شار ی سلێمانی – مەولەوی بە دەمانچەیەك ی بێدەنگ تێرۆرکرا و جەستەی لە نێو خوێنی خۆی دا شەڵاڵ کرا . ئاهەنگ ی پرسە و ڕۆژی ماتەمینیی ئەو لە کەشێك ی پڕ ترس ، دڵەڕاوکێ و دوودڵیی دا بەڕێخرا ، و ڕۆژێك دواتر لە (گردی سەیوان) ی شار ی سلێمانی بەخاکسپێردرا . چرا ی ژیان ی نوسەر ، ڕوناکبیر و نیشتیمانپەروەرێکی کورد هەروا بە سانایی خامۆشکرا ، و لە مێژو ی کوردیش دا چووە گۆشە ی بێدەنگیی و لەیادچوونەوە ، دواجار نە کەسێك بۆی هاتە وەڵام نە زەنگی مەترسیی تێرۆریش لە هیچ شوێنێك دا هاتە زرنگدانەوە ؟! تێرۆریستان بە دڵێك ی شاد و ئاسودەوە ئەم کردەوە تێرۆریستانەیان کردە ڕاپۆرتێك ی مژدانەبەخش ، و مژدەی بەڕێکردنی پیرێك ی کوردپەروەر ، هوشیار ، ماندونەناس و ڕوناکبیرێکی کوردیان بۆ دۆزەخی ئاسمان ، بۆ لایەنگران و ئەندامانی حیزبەکەیان ، ڕاگەیاند .

مامۆستا ڕەئوف زوهدی بەپێی نەخشیەك ی ژێربەژێر و پێشترداڕێژراو ، لە دادگەیەکی داخراو و نهێنیی گروپێك ی ئیسلامیی سیاسیی دا ، سزای مەرگ ی بەسەردادرا . پێشتریش لەلایەن کەسانی ناو ئەم گروپە تێرۆرخوازانەوە ، نوسەری ناودار (عومەر تەفیق) ، ڕۆژنامەگەر ، نوسەر و شاعیر (کاکەی فەلاح) لەبەردەم یان نزیك مالەی خۆیان تێرۆر کردن . هەروەها خاوەن کتێبخانە (خولە خاکیی) و نوسەر (ئەنوەر برزو) شیان لە خوێنی خۆیان دا گەوزاند ، و دواتریش چەند هەوڵێکی تری بێئاکامیان دا بۆ پاکتاوکردنی چەند کەسایەتیەکی تر ی نوسەران و هونەرمەندان ی کورد ، لەوانە نوسەر (کەریم زەند) ، ساماندار (عەلی بەسکانی) ، (ئەحمەد سالار) و (سەعدون یونس)

. ئەم زنجیرە ڕوداوی تێرۆر و پاکتاوکردنە خوێناویانە ی
ڕوناکبیرانی کورد لە سەردەمانێك دا ئەنجامدران ، کە باری سیاسیی ،
کۆمەڵایەتیی و چارەنوسی کورد لە باشوری کوردستان لەوپەڕی لێژیی و
مەترسیدا بوو ، ڕۆژگارێك کە حکومەتی بەعس ی عێراق لە لوتکە ی
دەستەڵاتی سیاسیی و سەربازیی خۆی دا نەخشەی کیمیاویی و هێرشەکانی
ئەنفال ی بۆ قڕکردنی کوردان و وێرانکردنی کوردستان سازدەدا ،
ڕۆژگارێك کە دنیا ی ڕۆشنبیریی و ئەدەبیاتی کورد لە هەر کاتێك ی
دی زیاتر پێویستی بە بوونی ئەو نوسەر و ڕۆناکبیرانە هەبوو ؟ !
لەدوای ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ و دواتر ئازادبوونی کوردستان ،
ئیسلامی سیاسیی کورد لە باشوری کوردستان خۆیان وەك هێزێك ی سیاسیی
ئایینیی ڕاگەیاند · تێرۆری ئیسلامیی لەو قۆناخە پڕ گۆڕانکارییە
سیاسیی و کۆمەڵایەتییانە دا ، وەك جاران و بەشێوازێك ی نوێتر
درێژەی پێدرایەوە و کەوتنە بەکارهێنانی شێوازی هەڕەشە و
سوکایەتییکردن بە نوسەران و بیری سەردەمخوازیی ، و
تاوانبارکردنیان بە لادەر و پڕوپاگەندەکردن بە کوفر ، ئیلحاد و
سوکایەتییکردن بە ئیسلام و پەیامبەری ئیسلام ، کەوتنە سوتاندنی
کتێبخانە لە شارەکانی هەولێر و سلێمانیی ، و دواجار خۆچەکدارکردن
، بڵاوکردنەوەی سیاسەتی ترس و تۆقاندن لەنێو کۆمەڵگەی کورد و
دژایەتیکردنی ئافرەتان و بەکارهێنانی شێوازی پەروەردەی
ئیسلامییانە لە قوتابخانەکان . بەداخەوە پاکتاوکردن و تێرۆری
بیرمەندان ، ڕۆژنامەنوسان و ڕوناکبیران لە مێژوی جیهانی ئیسلامیی
و لە باشوری کوردستان مێژویەکی خۆی هەیە ، هەر لە ئەبو مەنسوری
حەلاج ، سوهرەوەردیی بگرە تاکو دەگاتە تێرۆری ڕوناکبیر و تێکۆشەری
کورد جەمال عیرفان ، عەبدولخالق مەعروف ، ڕۆژنامەنوسان سۆرانی
مامەحەمە ، کاوە گەرمیانیی ، شاعیری لاو بەکر عەلی و ...تاد

ڕەئوف زوهدی کێیە ؟

ساڵی ١٩٢٢ لە شار ی سلێمانی لەدایکبووە ! خوێندنی سەرەتایی لە
سلێمانی تەواو کردووە . ساڵی ١٩٤٦ خانەی مامۆستایان (
دارالمعلمین) ی لە شار ی بەغداد تەواوکردووە . لە ساڵی ١٩٤٨
بووەتە ئەندامی حیزبی شیوعی عێراقیی ، لە ساڵەکانی ١٩٤٩ - ١٩٥٠
لەسەر چالاکیی سیاسیی زیندانیی دەکرێت ، پاشان لە سلێمانی دەبێتە
مامۆستا ، لە ساڵی ١٩٦٣ بەدەستی بەعسیەکان دەگیرێت و زیندانیی
دەکرێت ، و بۆ ماوەی ساڵێك تیای دا دەمێنێتەوە . لە ساڵی١٩٦٥
تاکو ساڵی ١٩٦٨ بەهۆکاری چالاکیی و کاری سیاسیی لە وەزیفەی حکومیی
دووردەخرێتەوە ، و دواجار لەساڵی١٩٧٨ دا خانەنشین دەکرێت .

بەرهەمە چاپکراوەکانی

١- لە هەقە بۆ کەوتنە تەقە

٢- رسالة مفتوحة الی پاپا / بە زمانی عەرەبیی
٣- چاوپیاخشاندنێك بە مێژووی جیهان دا – نەهرۆ / وەرگێڕان بە کوردیی – دوو بەرگ

٤- قصة الإنسان / جورج حنا / وەرگێڕان بە کوردیی
٥- تأريخ سری للبترول / وەرگێڕان لە عەرەبییەوە بە کوردیی
٦- گوڵە بەڕۆژە فرۆش / چیرۆك – ١٩٨٥
لەگەڵ چەندین نوسراوی تری سیاسیی و کۆمەڵایەتیی .
لە ڕێکەوتی ٢٥ . ٢ . ١٩٩٠ دا و لە تەمەنی ٦٨ ساڵیی دا لە شەقامی مەولەوی لە شاری سلێمانی بە دەمانچەیەك ی بێدەنگ و بەدەستی تێرۆریستانی ئیسلامیی کورد گیانی بەخشی بە ئەدەبیاتی کوردیی و کورد و کوردستان.

کۆتایی
٢٨/ ٤ / ٢٠٢٤
هیوا محەمەد ئەمین

کاریگەری خێزان لەسەر توشبوونی تاك بە گرفتە دەروونییەکان.. ابراهیم موحەمەد (ئەبڕاهام لەقایی)

کاتێك تۆ لە نێو خێزانەکدا ئەژیت کە تەنها بە ڕووکەش خێزانە هیچ بوارێکی تاك بوونت لە ئارادا نییە، دوو ژیانی جیاواز لە تێڕوانینتان بۆ ژیاندا دەژین بە بوونی پانتاییەك کە تیایدا بتوانن گفتوگۆبکەن لەسەر ئەو پرسانەی کە هاوڕانین لەگەڵ یەك و هەروەها نەبوونی مافە سەرەتاییەکانی تاك لەم نەوبەندەدا، هەرخێزانێک نەیتوانی زمانی لێك تێگەیشتن و هاوڕێیەتی بهێنێتە ئاراوە چیدی پێیی ناوترێ خێزان بەڵکو زیندانە یاخود مەکینەی لەکار خستنی مرۆڤە، مرۆڤ کاتێک لەنێو خێزانەکەی خۆیدا هەستی کرد گوێی بۆ ناگیرێت و نامۆیە بەو ژینگەیە و ڕێگەی پێنادرێ خۆی

دەرببڕێ، ئەوا مرۆڤێکی شەرمن و ترسنۆک دەبێ. دواتر خەون و خولیا و هەرچی هونەرێک هەیە تێیدا خەفە دەبن و ل□ ناودەچن!

ئەو تاکانەی کە لە خێزانی لەم چەشنە لەدایك دەبن لە داهاتوودا کە گەورەدەبن لە کاتی بوونی هەر کێشەیەك بە ئەگەرێکی بەرزەوە پەنا دەبەنە بەر دەرەوەی خێزان، پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە چ گرەنتییەك هەیە دەرەوە هاوکار و پەناگەی ئەم تاکە بن؟

ئەم دۆخ□ گ□اریگەری تەواوی هەیە لەسەر هەردوو ڕەگەز بە دیاریکراویی لە ڕووی هەموو بوارەکانی ژیانی ئێستا و ڕابردووی و داهاتووی تاك، بۆیە زۆر جار دەستەواژەیی “خێزانی ژەهراوی” بەکاردەهێنرێت بۆ ئەم پرسە کە ڕەگ و ڕیشەیی قوو□ لەخۆ دەگرێ.

ئەوەی بۆمن گرینگە لێرەدا باسی بکەم ئەم باڵادەستیە زیاتر ڕەگەزی مێ دەگرێتەوە، لە هەمان کاتیشدا ڕەگەزی نێریش بەدەر نییە لەم پرسە کە بە درێژایی مێژووی تاکی کورد لەباشووری کوردستان ئەقڵیەتی نێرسالاریی زاڵە کە ڕابردوویەکی درێژخایەنی هەیە لەم ژینگەیەدا کە ئەمەش پرسێکی ترە کە لێرەدا ناپڕژێمە سەر ئەم باسە.

بۆیە تاك لەم دۆخەدا دەستەوەستان دەوەستێ لە هەمان کاتدا کاریگەی خراپی دەبێت، هەر بۆیە ئافرەت زۆرجار باشترین شتێك یاخود نایابترین چانسێك کە هەیبێ و هیوای لەسەر هەڵچنیبێ بریتیە لە هاوسەرگیری کردن و خۆدەربازکردنی لەو فەزا خێزانیە داتەپیوەی، ئا لێرەوەیە کە دەتوانین بڵێین حەز و تامەزرۆیی ئافرەت بۆ هاوسەرگیری ناتوانێ خۆی بەشاراوەیی و پەنهانی بهسڵێتەوە، بۆیە ئافرەت کاتێک فەزای خێزانی کێشەی تێدا دەبێت ئەوا بێ ئۆقرەیی و تامەزرۆیی و چاوەڕوانی بۆ هاوسەرگیری زۆرتر و دڵخوازتر دەبێ.

ئەمەش هانی دەدات کە خۆی بەدوای هاوسەرگیریدا بگەڕێت بەڵام بەشێوازێکی تایبەتی خۆی نەخوازە بەڕێگەیەکی ئاشکرا لە باشووردا. ب□ ئەم مەبەستەش چەند ڕێگایەك بەکارد□ه□نێت.

بۆنمونە: لەپڕ بەرەو خۆشەویستی هەنگاو دەنێت و دەیەوێ پیاوێک دەست نیشان بکات و پەیوەندیەکی کورت مەودای لەگەڵدا ببەستێ مەرجی ئەوەشی لێ وەربگرێت کە خۆشەویستیەکەیان کورت خایەن بێت و بەرەو هاوسەرگیری هەنگاوی پێ بنێت. یاخود ڕێگەیی تر بەکاردەهێنێت ئەویش ئەوەیە لەزۆر جێگە باسی سەروەت و سامانی بکات، یا باسی کارامەیی و لێهاتووی خۆی بکات لە بەڕێوەبردنی مال و خێزان،
یاخود بەیانی دەست ڕەنگینی خۆی بکات لە گشت جێگەیەك یاخوود ئاستی

ڕۆشەنبیری خۆی دەربخات، یانیش ئاستی عیبادەتی، زۆرجارش ڕوودەدات کە پەنا بۆ باڵا پۆشی ببات ل□ پێناو بەدەست خستنی هاوسەرگیری.

هەموو ئەم ڕێگا و میکانیزمانە وە زیاتریش کە ئافرەتان بەکاریان دەهێنێن یانیش بیری لێ دەکەنەوە زۆرینەی بۆ بەدەستھێنانی هاوسەرگیریە کە بتوانن لێوەی ڕزگاریان بێت لەو ئیشکالە خێزانیانە کەتێدا هەموو شت بۆیان سانسۆر و قەدەغە بووە...!

بۆیە لێرەدا ئەمەمان بۆ دەردەکەوێت بەکارهێنانی ئەم میکانیزمانە بەمانای بوونی گرفت دێتن لەنێو خێزانی کوردی بە شێوەیەکی گشتی، ئەم پرسە بە دیاریکراویی لەسەر ئەمەیە کە ئێمە پێش پەروەردەیی داینگەکان و قوتابخانەکان و زانکۆکان، پێویستمان بە پەروەردەیەکی خێزانی گونجاو و تەندروست هەیە، کە بتوانێ مرۆڤێك بەرهەم بھێنێت کە تەنها لە ڕووە بایەلۆجیەکەوە مرۆڤ نەبێت، بۆیە باشترین بژاردە بۆ ئەم پرس□ش بریتیە لە هۆشیاریی پەروەردەیی خێزانی.

–ابراهیم موحەمەد(ئەبڕاهام لێڤایی).

ک□ورت□ چی□ر□ک\ پەروەر..
نووسینی: ئامانج شێروانی

دەرگای ژوورەکەی کردەوە، بەرەو ئاودەستەکە ڕۆیشت، کەلوپەلەکانی خۆی لەسەر زەوییەکە دانا. هەروەکوو خووی پێوە گرتبوو، بۆ هەزارەمین جار ڕووداو و نەهامەتییەکانی ژیانی خۆی وەکوو ڤیدیۆ هاتەوە بەر چاوانی. پەنجا ساڵی ڕەبەق بەسەر ئەو ڕۆژە تێپەڕیوە کە لە ماڵەکەی خۆی لە گوندی سێوەرەگ دەریان کرد و بەرەو ئەستانبۆڵ دووریان خستبووەوە. ئێستاش هەروەکوو ڕۆژی ڕوون ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژەی دێتەوە بەر چاوانی. چوار پۆستاڵ لەپێی، سمێڵ پانی، چەک لە دەستی، ڕەزاگران لەبەر دەرگاکەی قووت بوونەوە و ئەویان بە چاوبەسترایی ڕاپێچی ناو زیلە سەربازییەکە کرد.
دەستی دایە فڵچەکە و خستی□ ناو ئاودەستەکە، یەک دوو جاران بە بنی ئاودەستەکەی داهێنا، دایکی کەوتەوە یادی. ئەو دایکە قوڕبەسەرەی کە لە کۆم□□ک□وژییەکەی دێرسیمێ، بە مەلۆتکەیی

هێنابوویانە سێوەرەگێ. هەموو جاران دەیگێڕاوە کە باوکی یەکێک بووە لە هاوەڵەکانی سەید ڕەزا، هەر لەگەڵ ئەویش کەوتبووە داوی پیلانە قێز□و□ن□کەی دۆغانی کارگێڕی ئەلازیگ. ئەو کات تەمەنی هەر شەش مانگان بوو، تەنێ شەش مانگ.

ئاخێکی هەڵکێشا و دەستی کردەوە بە پاککردنەوە. دوو سێ جاری دی فڵچەکەی بە بنی ئاودەستەکە داهێنا، ئەو جارە کەوتەوە یادی هاوڕێیەکەی، کە هەموو جارێک ئاگاداری دەکردەوە تا نازناوە کوردییەکەی فڕێ بدات و هەر ناوە ڕاستەقینە تورکییەکەی خۆی بەکار بهێنێت. (برام ئۆڕهان، ئەو نازناوەت فڕێ بدە، با وەکوو ئەو هاوڕێیەمان، شڤان، شاربەدەرت نەکەن). فڵچەکەی یەک دوو جاری تریش بە بنی ئاودەستەکە داهێنا، ئەو ڕۆژەی هاتەوە یاد کە لە دەرگای مێوانخانەی ئەتاتورک هاتە ژوورەوە و وەکوو خزمەتکارێک دەستی کرد بە کارکردن. ئێستاش دوای پەنجا ساڵ، لە هەمان مێوانخانە، لە هەمان شار، بە هەمان دەردی دووری، ڕۆژ و شەوەکانی خۆی بەیەکەوە گرێ دەدات.

پشتێشەکەی زۆری بۆ هێنا و ناچار فڵچەکەی دەستی دانا، لەسەر زەوی□کە دانیشت و هەناسەیەکی ساردی هەڵکێشا. ئیتر تینی جارانی نەماوە، هەر یەک دوو مانگی ترە و پشتی بۆ هەتایە دەچەمێتەوە، ئەرێ باشە بۆ دەڵێن کە داری گەورە وەک نەمامی تازە دانایەت! خۆ ئەو هەرگیز بەو ئاواتە نەبوو کە بۆ پەنجا ساڵ لە مێوانخانەیەک، دوور لە زێدی باوباپیرانی، ببێتە نۆکەری بێگانان. ئاخ کە بیری شارەکەی خۆی دەکات، بیری چیرۆکەکانی باپیرەی دەکات. ئێستاش ئەو چیرۆکەی لە یادە کە باپیرەی بە تاقی تەنیا، بە خۆی و بە داردەستەکەی دەستی، چوار سەربازی عوسمانی ڕاونابوو.

لە شوێنی خۆی هەڵسایەوە، دووبارە دەستی دایەوە فڵچەکەی، دوو جاری تریش بە بنی ئاودەستەکەی داهێنا. وتەکانی شڤانی هاتەوە یاد، موچڕکێکی پێدا هات. ئێستاش گۆرانییەکانی ئەوی هەردەم لە مێشکە، هەردەم بە ئاوات بوو، بۆ جارێکیش بێت پێی شادببێتەوە و لە نزیکەوە گوێ لە گۆرانییەکانی بگرێت. ئەو هاوڕێیەی کە هەر لە منداڵییەوە بۆی ببووە مامۆستای ژیان، مامۆستای بەرخۆدان. لە دڵی خۆیدا دووبارە و سێبارەی دەکردەوە: (بەرخۆدان ژیانە، بەرخۆدان ژیانە). هەر لەو خەیاڵانەدا بوو، دەرگای ژوورەکە کرایەوە و چوار پۆستاڵ لەپێی، سمێڵ پانی، چەک لە دەستی، ڕەزاگران لەبەر دەرگاکەی قووت بوونەوە و ئەویان بە چاوبەسترایی ڕاپێچی ناو زیلە سەربازییەکە کرد.

سەردانی سودانی بۆ کۆشکی سپی.. عوسمانی حاجی مارف

هەر لەسەرەتای دانیشتنی بایدن و سودانی، بایدن ڕایگەیاند کە ئەمریکا پابەندە بە ئاسایشی ئیسرائیلەوە. دوای ئەوەش بایدن دەستیکرد بە قسەکردن لەسەر هێرشی ئێران بۆ سەر ئیسرائیل، ئەمەش هەر لەسەرەتاوە دژایەتی نێوان هەردوکیانی بەڕوونی نیشاندا.

بایدن جەختی لەسەر بەشداری وڵاتەکەی دەکاتەوە لە بەرگریکردن لە ئیسرائیل لەبەرامبەر هێرشی ئێراندا، لەکاتێکدا هەڵوێستی حکومەتی عێراق وەک پەیوەستبوونی بە سیاسەتی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە، دژی ئیسرائیل و سیاسەتەکانیەتی لە هێرشکردنی بۆ سەر غەززە.

سودانی سەرۆکایەتی حکومەتێک دەکات کە لەلایەن ئێرانەوە کۆنترۆڵ دەکرێت، بەڵام عێراق وەک وڵاتێکی گرنگ بۆ ئەمریکا پێگەیەکی تایبەتی هەیە، بۆیە بایدن، سودانی دەخاتە بەر ئەو واقعەی کە بتوانێ هاوسەنگی نێوان هەردوولایان ڕاگرێت، ئەم بانگهێشتەی سودانی بۆ کۆشکی سپی دەستپێکردنی ئەو ئاراستەیەیە کە دەخالەتی ئێران و هێزە میلیشیاکانی لە عێراقدا سنوورداربکات.

سەردانەکەی سودانی کە لە سەختترین کاتدا بەڕێوەبرا، هاوکاتە لەگەڵ ئەم گرژیەی نێوان ئیسرائیل و ئەمریکا لەلایەک و ئێران لە لایەکی ترەوە، ئەم سەردانە قورسایەکی گەورەی خستەسەر ئەرکی سیاسی سودانی کە بتوانێ دامەزراندنی پەیوەندیەکی گونجاو و پتەو لەگەڵ هەردوو ئێران و ئەمریکادا جێبەجێ بکات، هەرچەند دەخی نێوان واشنتۆن و تاران گرژتر بێت، ئەو ئەرکە بۆ سودانی قورستر دەبێت.

سودانی هەوڵئەدات بتوانێ نوێنەرایەتی ئەو سەقامگیریە ئەمنی و سیاسی و ئابوریە بکات لە عێراقدا، کە ئاراستەیەکە بۆ ئایندەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی و عێراق بەتایبەتی لە ئارادایە، کە چەندین ساڵە ناوچەکە بەگشتی لەسایەی داگیرکاری ئەمریکا بۆ عێراق و دەخالەتی لە ناوچەکەدا، خولقێنەری گەورەترین کارەسات و نەهامەتی و نائارامی و ئەوپەڕی گێژاوی سیاسی بووە، هەروەها ناوچەکە شایەتحاڵی شەڕێکی وێرانکەر بوو لەگەڵ داعش. پێش ئەوەش قۆناغەکانی دەرگیر بە شەڕی تائیفی و قەومی لە عێراقدا کە دوای داگیرکاری ئەمریکا پێشهات، بەدوای داگیرکردنی عێراق لە ساڵی

٢٠٠٣وە، عێراق چوە ناو دەورەیەکی تەواو جیاواز لە بارگرژی و ناسەقامگیری سیاسی بەردەوامدا، بەڵام ئەو ئاراستەیەش کە لەڕێڕەوی فەراهەمکردنی ئارامیە بۆ سەرمایەگوزاری لە عێراق و ناوچەکەدا، دڕەنگ یا زوو ناوچەکە دەخاتە دۆخێکی تەواو جیاوازو تازەوە.

لەو سەردانەی سودانی بۆ واشنتن، پرسی هێرشی ئێران بۆ سەر ئیسرائیل زاڵ بوو بەسەر پرسیارەکاندا، بەتایبەتی کە هێرشەکە بە ئاسمانی عێراقدا تێپەڕیوە، لەوێشەوە فڕۆکەی بێفڕۆکەوان و مووشەکی ئێرانی لەڕێگەی عێراقەوە چوونەتە ناو ئیسرائیلەوە، ئەوەی شایانی باسە سودانی لەو بارەیەوە تەنها هەوڵیداوە بەڵانسێک ڕاگرێت و نەکەوێتە بەرامبەر ئەمریکا.

مەسەلەیەکی تر، بیرۆکەی کشانەوەی ئەمریکا بوو لە عێراق، چونکە سودانی بەخۆی لەژێر فشاری هێزە عێراقیەکانی نزیک لە ئێراندایە، کە دەیانەوێت هێزەکانی ئەمریکا بەشێوەیەکی هەمەلایەنە لە عێراق بکشێنەوە، بەڵام ئەمریکا هەرگیز دەستەواژەی کشانەوە بەکارناهێنێت، بەوپێیەی بوونی سەربازگەرەنتیەک بۆ واشنتۆن پێکدەهێنێت، لە بەردەوامی دۆخی سەربازیی ئێستای عێراق و سوریادا، کە دوای هەڵمەتی دژی داعش بەدیهات، سودانی لەسەر کشانەوەی ئەمریکا ئەوەندە قسەی کردوە کە ئەوە تەنها داوای چەند لایەنێکە.

ئەوەی شایانی باسە، ئامانجی سەردانەکە، بەپێی بەیانامەکەی سودانی، ئەوە نیشان ئەدات کە پەیوەندیەکان لەگەڵ ئەمریکا بگوازێتەوە بۆ قۆناغێکی نوێ کە بریتیە لە چالاککردنی بڕگەکانی ڕێکەوتنی چوارچێوەی ستراتیژی کە هاوتەریب بن لەگەڵ بەرنامەی حکومەتی عێراقدا، کە تیشک دەخاتە سەر چاکسازیە ئابووری و داراییەکان، هەروەها لەسەر هاوبەشی بەرهەمدار لەگەڵ وڵاتە جیاوازەکانی جیهان بۆ سەرمایەگوزاری، لەهەمانکاتدا دەستەبەرکردنی دۆخێک، مانا بە ئاسایش و پاراستنی حکومەتی عێراق بدات.

ئەوەی ئەمڕۆ دەبینین پەیوەندیەکانی لە نێوان عێراق و ئەمەریکادا سودانی دەیەوێت، چاوپۆشی لە ڕابردوو بکات، لەسەر بنەمای پەیوەندیە ئابوریە ڕاستوخۆکان و دەرفەتی وەبەرهێنانی بەرهەمدار بگونجێنێت، دامەزراندنی پەیوەندی بانکی تۆکمە لە نێوان هەردوو وڵاتدا کە یارمەتیان دەدات تادۆخی چەرخاندنی سەرمایەگوزاری زیاتر فەراهەم بکات.

ڕەنگە ئەم سەردانە سەخترین سەردانی سودانی بێت بۆ کۆشکی سپی، لە هەلومەرجێکی دژواردایە کە ناوچەکە پێیدا تێدەپەڕێت و واشنتۆنی سەرقاڵ کردووە، دیارترینیان شەڕی غەززە و گرژیی نێوان ئێران و هاوپەیمانەکانی لەلایەک و ئیسرائیلە لەلایەکی ترەوە، بەتایبەت کە کەسانێک هەن لە واشنتۆن جەخت لەسەر پێناسەی حکومەتی سودانی

دەکەن، حکومەتەکە کە لەلایەن کوتلە چەکدارەکانی ئێرانەوە پشتگیری دەکرێت، بە ئاماژەدان بە سروشتی پێکهێنانی حکومەتەکە کە لەدایکبونێکی سەختی هەبووە دوای کارکردنی زیاتر لە ساڵێک، بەهۆی ناکۆکی سیاسی شیعە و شیعە، هەروەها لەگەڵ لایەنە سیاسییەکانی دیکەو، لەهەمانکاتدا کێشەکانی بەغداو هەولێر ڕۆڵێکی بەرچاوی بووە.

سێ دۆسیەی سەرەکی هەن کە واشنتۆن لەم سەردانەی سودانیدا گرنگی پێداوە، کە لە بەیاننامەی بانگهێشتکردنی کۆشکی سپی بۆ حکومەتی عێراق ئاماژەی پێکراوە، یەکەمیان دۆسیەی ڕێکخستنەوەی پەیوەندی عێراقە لەگەڵ هاوپەیمانی نێودەوڵەتی، واتە ئەمریکی و بوونی هێزە سەربازییەکەی لە عێراق. دووەمیان ئەو دۆسیەی پەیوەستە بەو چاکسازییە داراییانەی کە حکومەتی سودانی جێبەجێی دەکات، بەوپێیەی واشنتۆن دەیەوێت جموجۆڵی دۆلار کۆنترۆڵ بکات، چونکە واشنتۆن پێیوایە عێراق کاری پێویست ناکات بۆ ڕاگرتنی قاچاخی دۆلار بۆ ئێران، هەروەها سپیکردنەوەی پارە ، جگە لە هاوکاری دارایی تیرۆر، بە ئاماژەدان بەو سامانەی کە لەلایەن کوتلە چەکدارەکانەوە لە عێراق کۆکراوەتەوە. دۆسیەی سێیەمیان تایبەتە بە سەربەخۆیی عێراق لە بەرهەمهێنانی وزەی کارەبادا، بە تایبەتی پرسی هاوردەکردنی گاز لە ئێرانەوە بۆ بەرهەمهێنانی ووزە یان هاوردەکردنی کارەبا لە ئێرانەوە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، کە ئەمەش ناکۆکە لەگەڵ سزاکانی واشنتۆن بەسەر تاراندا.

سەبارەت بە دۆسیەی کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا و هاوپەیمانان لە پێشینەی کارەکانی "چوارچێوەی هەماهەنگی"دایە، هەربۆیە حکومەتی عێراق ئەم دۆسیەیە ڕادەگرن و سودانیش ناتوانێ قسەی یەکلاییکەرەوەی لەسەر ئەم بابەتە هەبێت.

مەلەفی ئەو سزایانەی کە بەسەر بانکە ئەهلییەکانی عێراقدا سەپێندراوە بەهۆی تێوەگلانیان لە دۆسیەکانی قاچاخی دۆلار بۆ ئێران، لەنێو ئەو دۆسیانەی کە لە سەردانەکەشدا باسیان لێوەکراوە، دۆسیەی دارایی و ئەوانەی پەیوەستە بە بڕیارەکانی گەنجینەی ئەمەریکا و کاریگەری بانکەکانی عێراق و قەرزەکانی عێراق دەگرێتەوە.

پێش ئەو سەردانەی سودانی، چوار ئەندامی ئەنجومەنی پیرانی ئەمریکا نامەیەکیان ئاراستەی بایدن کردوە داوایان لە بایدن کرد کە دۆسیە سەختەکان لەگەڵ سودانی تاوتوێ بکات، لەنێوانیاندا پەیوەندی نێوان بەغدا و هەولێر، کە بە یاسادانەران لە واشنتۆن دۆسیەیەکی گرنگە، ئەم بابەتە زۆرجار باسی لێوەکرا لەو نامەیەی کە یاسادانەران بۆ بایدنیان ناردبوو، هەڵبەتە سودانی نەیدەویست بچێتە واشنتۆن تا لەگەڵ بەرپرسانی کورد کۆبوونەوەی ڕێکخست و لایەکیشی لە کێشەی

مووچەکردەوە، باڵیۆزی ئەمریکاش پاڵپشتی بۆ کۆبونەوەی نێوان سودانی و بارزانی کرد، بۆیە سودانی سەرکەوتوانە توانی لەو سەردانەدا ئەو دۆسێیە تێپەرێنێت

واتە ئەو ئومێدو چاوەڕوانییەی حزبە دەسەڵاتدارەکانی هەرێم هەیانە، لەم سەردانەی سودانیدا، بەڵکو ئاوڕێک لە ئایندەیەکی تر بۆ حکومەتی هەرێم بدرێتەوە، مایەپوچ مایەوە. ئاشکرایە کە هەر لەسەرەتاوە ئەوە بۆ ئەمریکاو هەرلایەنێکی تری دەخیل لە دۆخی سیاسی عێراقدا پێشبینی لێدەکرێت، جگە لە جەختکردن لەسەر یەکپارچەیی عێراق و دامەزراندنەوەو جێگیرکردنی ناوەندبونەوەی عێراق، نەخشەو بەرنامەیەکی تر بۆ پەیوەندی بەغداو هەولێر لە ئارادانیە، هەر بەو مانایەش خۆرادەستکردنی حزبە کوردییەکان بۆ چارەنوسێک کە زیاتر بە حکومەتی بەغداوە دەیانبەستێتەوە ڕێگایەکی تریان نیە.

ئاودەستێکی کراوە.. شیعری سمکۆ ئەحمەد ڕەشید

بێن دە..
بۆنی مرۆق،
زەوی بۆگەنی کردووە
لە قاچاخچییەک دەگەڕێم
بمگەیەنێتە دەرەوەی زەوی
**
لە هەر پارکێک،
لە سەنتەری هەر کۆڵانێک،
لەناو جەرگەی شەقامێکی پڕ ژاوەژاو،
لە دەروازەی باخچەی پاشا
لەناو هۆلی سینەماکان
لە کافەکان، ژوانگەکان
لە پەڕتووکخانە گشتییەکان
لەبەر دەرگای ماڵی سوڵتان
لە کۆڕ و کۆبوونەوەکان
لەهەر شوێنێک هەنگاوەکانت شڵەژان

گرێتا تونبێرگ چالاکوانەکی جیهانی کەشوهەوا.. رەزا شوان

ئەگەر بە وردی مێژوو بخوێنینەوە، ئەم راستییەمان بۆ دەردەکەوێت، کە هەموو گۆڕانکارییە گەورەکان و هەموو بزووتنەوە گەورەکان، هەمیشە لە سایەی خەبات و تێکۆشان و سووربوون و سەرگەرمی و سەرەکێشی و سەرسەختی لاوانی خوێن گەرم و گەشبین و متمانە بەخۆ و ئیرادە پۆڵاین و پێشەنگدا هاتوونەتە دی.

گرێتا ئێلیۆنۆر ئێرمان تونبێرگ. ناسراویشە بە (گرێتا تاتان ئێلیۆنۆر ئێرمان تونبێرگ) چالاکوانەکی کەشوهەوای سویدی و جیهانییە و لە هەموو جیهاندا ناسراوە.

گرێتا تونبێرگ لە رۆژی (٣/ یانوار/ ٢٠٠٣) لە (ستۆکهۆڵم)ی پایتەختی سوید لەدایک بووە. کچەگەورەی دایک و باوکەتی. دایکی (مالینا ئێرمان) گۆرانیبێژەکی ئۆپیرا بوو. باوکیشی (سفانتە تونبێرگ) ئەکتەرەکی ناوداری ئەمریکی بوو. باپیرەشی (ئۆلۆف تونبێرگ) ئەکتەر و دەرهێنەر بوو. گرێتا دەڵێت:"لە سەرەتادا من کچێکی شەرمن و بێدەنگ و کەمدوو بووم. دوایی گۆڕام و بووم بە چالاکوانەکی کەشوهەوا".

گرێتا تونبێرگ، ئەو هەرزەکارە سویدییە قسە نەرم و نیانە، زۆر زوو خونچەی پشکووت. بوو بە یەکێک لە ویژدانی جیهانی و بە یەکێک لە چالاکوانە دیارییەکانی گۆڕانی کەشوهەوا لە جیهاندا. بوو بە سەرکردە و بە پێشڕەوی بزووتنەوەیەکی جەماوەریی جیهانی بە بەرەنگاربوونەوەی کێشەی کەشوهەوا. بوو بە چالاکوانەکی سەرسەختی ژینگەیی. گرێتا لە تەمەنەی (٨) ساڵیدا، لە

(دێسەمبەری/ ٢٠١٨) دا، بۆ یەکەمجار گوێی لە وتارێک بوو دەربارەی کەشوهەوا. بەڵام لەوە تێنەگەیشت، کە بۆچی کار بە زیاتر لەو بارەیەوە نەکراوە. پرسی کەشوهەوا، خەیاڵی سەرقاڵ کرد. لە ماوەی چەند ساڵێکدا، خووەکانی خۆی گۆڕین و بوو بە ڤیگن (رووەکخۆر)، رەتیشی کردەوە کە گۆشت بخوات و بە فڕۆکە گەشت بکات. چونکە پێیوایە کە (ئاژەڵ و فرۆکە بڕێکی زۆر لەو گازانە دەردەکەن کە بەشدارن و هۆکارێکن لە پیسبوونی کەشوهەوای جیهان و زیادبوونی رێژەی گازی کاربۆن).
گرێتا تونبەرگ لە تەمەنی (١١) ساڵیدا تووشی خەمۆکی بوو. وازی لە قسەکردن هێنا. دوایش تووشی نەخۆشی (ئاسپێرگەر) بوو کە لە ئێستادا بە (ئۆتیزم) دادەنرێت، تووشی دڵەڕاوکێ بوو. بەڵام لەگەڵ زیرەکی ئاسایی و گەشەکردنی زماندا، ئەو کەسانەی کە نەخۆشیی ئاسپێرگەریان هەیە، مەیلی ئەوەیان هەیە، کە بە قووڵی سەرنجیان لەسەر یەک بیرکردنەوە و یەک گرنگیدان بدەن. بابەتی گرێتا تەنبەرگ گۆڕانی کەشوهەوا یە.
کە لە ئەمڕۆدا بووە بە کێشەیەکی سەرەکی جیهان. ترسی ئەوە هەیە کە لە داهاتوودا کاریگەریی نەرێنی لەسەر ژیانی مرۆڤ هەبێت. بۆیە ساڵانە کۆنگرەیەکی گشتی بە ئامادەبوونی بەشێکی زۆری سەرکردەکانی جیهان بەڕێوەدەچێت، سەبارەت بە گۆڕانی کەشوهەوا و چارەسەرکردنی، چەندین باس و لێکۆڵینەوە تاوتوێ دەکەن.
گرێتا، لە (ئەیلولی/ ٢٠١٨) دا، سێ هەفتە لە پێش دەستپێکردنی هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی سوید، نەچوو بۆ قوتابخانە، بۆ ئەوەی لە دەرەوە، لەبەردەم پەرلەمانی وڵاتەکەیدا دابنیشێت و مانبگرێت. تابلۆیەکی سپی بە دەستەوە گرت، کە بە زمانی سویدی لەسەری نووسرابوو (مانگرتنی قوتابخانە بۆ کەشوهەوا) هەرچەندە لە یەکەم رۆژی مانگرتنەکەی بە تەنیا خۆی بوو. بەڵام لە رۆژانی دواتر خەڵکییەکی زیاتر و زیاتر چوونە پاڵی. چیرۆکی مانگرتنەکەی، سەرنجی نێودەوڵەتی راکێشا.
لە دوای هەڵبژاردنەکان، گرێتا تونبەرگ گەڕایەوە بۆ قوتابخانە. بەڵام درێژەی بەوەدا، کە رۆژانی هەینی ناچوو بۆ قوتابخانە. گرێتا لە ساڵی (٢٠١٨) دا. لەژێر دروشمی (رۆژانی هەینی. بۆ داهاتوو) لەبەردەم بەرلەماندا مانی دەگرت. بە ماوەی (٢٥١) هەفتە درێژەی بە مانگرتن دا. تا ساڵی (٢٠٢٣) کە قۆناغی ئامادەیی تەواوکرد و قوتابخانەی نەما، کۆتایی بە مانگرتن هێنا. بەڵام تابلۆکەی دەستی، بەقەد دیواری کۆشکی بەردەم

پەرلەمانی سویددا هەڵواسی.
دەستپێشخەرییەکەی گرێتا لە مانگرتندا، بووە هۆی وروژاندنی بە هەزاران لە خوێندکار و لاوان لە جیهاندا، بە ناڕەزایی دەربڕین بە گۆڕانی کەشوهەوا. لە دواییدا گروپی (هەینی بۆ داهاتوو) ی دامەزراند. ئەم گروپە زۆر بە خێرایی تەشنەی کرد و سەرانسەری جیهانی گرتەوە و بوو بە بزووتنەوەیەکی کەشوهەوای جیهانی.
گرێتا دەڵێت:"لە ناخمدا هەست بەوە دەکەم، ئەگەر ناڕەزایی دەرنەبڕم، دەمرم". وتیشی:"ئێستا کەسانی زیاترمان هەیە، کە لە بزووتنەوەی کەشوهەوادا، لە شەڕی کەشوهەوا و دادپەروەریی کۆمەڵایەتیدا، کەکراونەتەوە".
تونبێرگ، بۆ ئەوەی کاریگەرییەکی زیاتری هەبێت، هەوڵیدا یاسادانەران هان بدات بە چارەسەرکردن و بە یاساکردنی گۆڕانکاریی کەشوهەوا و ژینگەپارێزی.
چالاکییەکانی گرێتا تونبێرگ، لە ساڵی (٢٠١٩) دا، ڕێگەی بە هەرزەکاران و لاوان خۆشکرد بۆ خۆپیشاندان لە ڕۆژێکدا، کە لە هەموو کێشوەرەکاندا ئەنجامی بدەن. ئەوە بوو لە (١٦٣) دەوڵەدا خۆپیشاندانی ناڕەزایی بە کەشوهەوا کرا. ئەوە یەکەمجار بوو لە جیهاندا، کە منداڵان و لاوان خۆپیشاندان بکەن و بە کۆمەڵ داوای پاراستن و چارەسەرکردنی کەشوهەوا بکەن. لە زۆربەی خۆپیشاندانەکانیشدا، وێنەی چالاکوانی کەشوهەوا (گرێتا تونبێرگ) یان بەرزکردبووەوە.
گرێتا وەک هەرزەکارێکی (١٥) ساڵان، بە پەیامێکی تاکەوە دەستی پێکرد. بەڵام بزووتنەوەکەی بوو بە بزووتنەوەیەکی جیهانی و تا ئێستا، لە (٧٥٠٠) شار لە جیهاندا بڵاوبووەتەوە.
گرێتا تونبێرگ، ئەمساڵی خوێندنی کردووە بە پشوو، لەوانەیە ساڵی داهاتوو، بچێتە زانکۆ و درێژە بە خوێندن بدات.
کارەکەی وروژێنەر و ئیلهامبەخش بوو، بۆ بە سەدان هەزار خوێندکار لەسەرانسەری جیهاندا، بۆ بەشداریکردن لە هەینییەکانی خۆیاندا بۆ داهاتوو، کە لەم وڵاتانەدا خۆپێشاندانی ناڕەزایی دژ بە پیسکردن و بە ژەهراویکردنی کەشوهەوا بەڕێوەچوون: بەلچیکا، کەنەدا، ئەمریکا، بەریتانیا، فینلەندا، فەرەنسا، هۆڵەندا، ئەڵمانیا.
(مانگرتنی قوتابخانە بۆ کەشوهەوا) بووە بە ئایکۆنێکی جیهانی.

گرێتا دامەزرێنەر و رابەری بزووتنەوەیەکە، کە بە (ڕۆژانی ٢٠١٨) ناسراوە. کاری بۆ چارەسەرکردنی کێشەی گۆڕانی کەشوهەوا کردووە.
گرێتا تونبێرگ، وەک چالاکوانێکی سەرسەختی کەشوهەوا، بووە بە کەسایەتییەکی ناسراوی جیهانی. چەندین بانگهێشتنامەی وەرگرت، بۆ قسەکردن لەسەر گۆڕانی کەشوهەوا. لە کۆڕبەندی ئابووری جیهان لە (داڤۆس) لە سویسرا و لە پەرلەمانی ئەوروپا، لە کۆنگرێسی ئەمریکا دا بەشداریی کرد و دەربارەی کەشوهەوا قسەی کرد. هەروەها لە دەزگاکانی یاسادانانی کەشوهەوا لە: ئیتاڵیا و فەرەنسا و ئەمریکادا بەشداربوو و تاری لەسەر کەشوهەوا و ژینگە پێشکەشکرد. لە پاریس و بەرلین و نیویۆرک و چەندین شاری تری جیهان، بەشداری لە خۆپیشاندانەکانیان بۆ گۆڕینی کەشوهەوا کرد و وتاری پێشکەش کردووە. گرێتا چالاکوانێکی چاونەترسە و زۆر بە راشکاوی و بوێرییەوە، ڕووبەڕووی سەرکەکان بووەوە و رەخنەی لێیان گرت، لەوانەش، دۆناڵد ترەمپی سەرۆکی پێشووی ئەمریکا. وتارەکانی گرێتا، تۆنێکی شەرمەزارکردنی دەسەڵاتدارانی لەخۆگرتوون. لە وتارێکیدا، لە (٢٣/ سێپتەمبەر/ ٢٠١٩) دا، لە بەردەم لووتکەی سەرکردەکانی جیهاندا لە نەتەوە یەکگرتووەکان سەبارەت بە (گەرمبوونی جیهان) کە سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان (ئەنتۆنیۆ گۆتێرێش) ئامادەبوو، گرێتا بە سەرکردەکانی جیهانی وت:" بە قسە پووچەکانتان، ئێوە چۆن وێراتان؟ خەونەکانم و منداڵیمتان دزیوە". وتیشی:"پێتان باشبێت یان باش نەبێت گۆڕانکاری بەڕێوەیە". ئەم هەستانەی لە سەرانسەری جیهاندا دەنگیان داوەتەوە. ئازایەتی و بوێری بە چالاکوانانی گۆڕانی کەشوهەوا بەخشیوون. واشیان لە سیاسەتمەداران کردووە کە ئاسوودە نەبن. بە وشە ئاگرینەکانی گەلێک لە سەرۆکەکانی جیهانی تەزاند. لەوانەش سەرۆکی پێشووی ئەمریکا دۆناڵد ترەمپ. ترامپ دەربارەی گرێتا تونبێرگ، وتی:"ئەو لە کچێکی بچووکی زۆر دڵخۆش دەچێت، بە ئەوپەڕی چاوەڕوانییەوە، چاوەڕوانی داهاتوویەکی گەش و نایاب دەکات".
گرێتا ئەوەشی بە سەرکردەکان وت:"نامەوێت گوێ لە من بگرن، دەمەوێت گوێ لە زاناکان بگرن. دەمەوێت لە پشتی زانستەوە یەکبگرن".
بۆچی گرێتا تونبێرگ، گەورەکان هەراسان دەکات؟ لە راستیدا پێموایە، رەنگە هەرزەکارییە توندەکەی و قسە لەڕووەکانی، کلیلی کاریگەرییەکانی بێت.

گرێتا تونبێرگ لە (سێپتەمبەری/٢٠١٩) دا، لە بەنەیەکی نەتەوە یەکگرتووەکاندا، بانگهێشتی ئەمریکا کرا. بە یەختەکی بێ دەردانی گازی ژەهراوی، لەگەڵ باوکیدا بۆ ماوەی دوو هەفتە، بە زەریای ئەتڵەسیدا، گەشتیان کرد تا گەیشتە ئەمریکا. لە شاری نیویۆرک، لە بەردەم هەزارن کەسی ژینگەدۆست و دژی گۆڕانی کەشوهەوا، وتارێکی گرنگی سەرنجڕاکێشی لەسەر کەشوهەوا پێشکەشکرد.
گرێتا تونبێرگ، چەند جارێک لە لایەن پۆلیسی سویدەوە گیرا و دوایی ئازادیان کرد.
لە ساڵی (٢٠١٩) دا، سێ نوێنەری نەرویج، گرێتا تونبێرگیان بۆ وەرگرتنی (خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی) کاندیدیان کرد.
گرێتا تونبێرگ، تا ئێستا سێ کتێبی دەربارەی کەشوهەوا نووسیوە و چاپیکردوون.
تا ئێستا لە سوید و لە دەرەوەی سوید، چەندین خەڵاتیان پێشکەش کردووە. لەوانەش:
لە ساڵی (٢٠١٩) دا (خەڵاتی نێودەوڵەتی ئاشتی منداڵان) یان پێبەخشی. هەروەها لە لایەن (رێکخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتییەوە) لە واشنتۆن (خەڵاتی باڵیۆزی ویژدان) یان پێبەخشی. لە سوید لە ستۆکهۆڵم خەڵاتی ژینگەیان پێبەخشی. بەڵام گرێتا تونبێرگ، ئەم خەڵاتەی وەرنەگرت و رەتیکردەوە. لە پۆستێکدا لە ئینستاگرام روونیکردەوە، کە: "بزووتنەوەی کەشوهەوا، پێویستی بە خەڵاتی زیاتر نییە".
لەلایەن گۆڤاری (تایم)ی بەناوبانگەوە. نازناوی باشترین کەسایەتی ساڵی (٢٠١٩)ی بەدەستهێنا. بچووکترین کەسایەتیی ئەو ساڵە بوو، کە ئەم نازناوە بەدەستبهێنێت.
(ئێدوارد فێڵسێنتاڵ) ی سەرنووسەری گۆڤاری تایم، وتی: "ئەو بۆتە گەورەترین دەنگ لە گەورەترین پرس کە ئەمساڵ رووبەرووی هەسارەکەمان بۆتەوە، ئەو لە هیچەوە هات، بۆ ئەوەی سەرکردەیی و رابەری بزووتنەوەیەکی جیهانی بکات".
فیلمێکی دیکۆمێنتارییان دەربارەی ژیان و چالاکییەکانی گرێتا تونبێرک دەرکردووە.

(*) بۆ نووسینی ئەم بابەتە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی وەرگرتووە.
دوبەی:٢٠٢٤

خەونە بێ ئەدرەسەکان.. ستیڤان شەمزینی

دنیای من بێ تۆ هێندە ئاڵۆزە
ژیان خۆی تێدا ناناسێتەوە
مردن خەریکی تەفسیرکردنێتی

من دڵ□ پێک خەندەی تەڕم
بۆ سەر لێوی وشکهەڵا تووت
من پشکۆی داگیرساوی پێکەنینم
بۆ دیلانێی دڵی تەنگت

ژیانم لاشەیەکە لە کفنی مەرگدا
مەرگم بەرگی ژیانی کردۆتە بەر
سەیرە لە مردن و ژیاندا
چاوم بەرەو لای تۆ دەفڕێت!!

لە ژێر زەمینی ژیانەوە هەناسە دەدەم
لە بەرزایی مردنەوە دەڕوانم
بەدەم ژیانەوە مردم
لە باوەشی عەشقدا زیندوو بوومەوە

هەمیشە نوێژم بۆ ژیان کردووە
بە کۆڵا نەکانی عەشقدا
لە دەست مردن رامکردووە
لە کاتی نوێژ و راکردندا
کڕنووشم بۆ هەتاوە ژنێک بردووە

خەونی ئاڵی خۆشەویستیم
بە کێردی مەرگ سەر بڕدرا
بە سەری بڕاوەوە
خەونێکی تر بە تۆوە دەبینم

چاوم
لە تۆزی مەنفا پاک دەکەمەوە
نیشتمان ل□ بەر هەتاو هەڵدەخەم
خۆیشم بەسەر تەنافی تۆوە
وەک کۆترێکی غەریب هەڵدەنیشم

چوونکە هەژارم خەونیش نابینم
دراو چەند ساڵە
تەوقەی لەگەڵ نەکردووم
بەو هەموو گەداییەوە
دڵم بۆتە باخ و
ژنێک
هەر رۆژەی گوڵێکی تێدا دەڕوێنێ

رووباری “راین” لە من دەچێت
پێچەوانەی هەموو کەس رێ دەکەم
خەڵکیش پێچەوانەی من بیردەکەنەوە
من و خەڵک
لە هیچ کوێ ناگەینە یەکتر
ئەوان
لە گازینۆکانی هەوەسبازیی کەوتوون
منیش لە خانەقاکانی عەشق

بە هاتنی سەری ساڵەکان
خۆشحاڵ نیم

ساڵێک لە تەمەنی عەشقمان
کەم دەبێتەوە
ساڵێکیش دەخەینە
ناو عەلاگەی خاشاکەوە
هەموو سەری ساڵێک
کزە لە دەمەوە دێت
بە ئەوانەی بەناو ساڵێکدا تێپەڕیون
بە ئەوەی دەستنوێژی
خۆشەویستیان هەڵگرتبێت

ستیڤان شەمزینی

ئەحمەد شەوقی و چیرۆکەشیعر بە منداڵان.. رەزا شوان

لە کۆن و لە ئەستاشدا، وڵاتی میسر لە بواری ئەدەبیاتی منداڵانی عەرەبدا، پێشەنگی وڵاتانی عەرەبە. لە سەردەمی فەرمانڕەوایی (محەمەد عەلی پاشا:١٧٦٩ـ ١٨٦٩) ز، کە بە (عەزیزی میسر) و بە (دامەزرێنەری میسری نوێ) ناودەبرێت. شایەنی باسیشە محەمەد عەلی پاشا کوردە و خەڵکی شاری ئامەد (دیاربەکر) ە . محەمەد عەلی پاشا لە ساڵی (١٨٠٥ بۆ ١٨٤٨) ز ، فەرمانڕەوای میسر بوو. سەردەمەکەی بە سەردەمی زێڕینی میسر ناودەبرێت. میسر لە هەموو بوارەکاندا پێشکەوت لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، چەند نووسەرێکی باش و بە توانای میسری هەڵکەوتن و کۆمەڵێک چیرۆک و شیعریان بۆ منداڵان نووسی. چەند چیرۆکێکیشیان لە زمانی فەرەنسی و ئینگلیزییەوە، وەریانگێڕان بۆ سەر زمانی عەرەبی. بێگومان ئەدەبی منداڵانی فەرەنسی و ئینگلیزی، کاریگەرییەکی زۆریان لەسەر ئەم نووسەرانە هەبوو. ناسراوترین نووسەرەکانیش: روفاعە تەهتاوی، محەمەد عوسمان جەلال، محەمەدسەعید عوریان، محەمەد هەڕاوی،

محەمەد عەتیە ئەلئەبراشی، عەلی فوکری، ئەحمەد شەوقی، کامیل گەیلانی، عەبدولتەواب یوسف،... چەند نووسەرێکی ناسراوی تر. زۆر بە کورتی باسی (ئەحمەد شەوقی) دەکەین:

(ئەحمەد عەلی ئەحمەد شەوقی: ١٨٦٨ ــ ١٩٣٢) ز. لە شاری (قاهیرە)ی پایتەختی میسر لەدایکبووە. ئەحمەد شەوقی بە رەچەڵەک کوردە و باوکی خەڵکی شاری سلێمانیە لە باشووری کوردستان. دایکیشی تورکی شەرکەسیە. باوکی لە سوپاکەی محەمەد عەلی پاشادا بوو، کە چووە میسر نەگەڕایەوە و لەوێدا مایەوە. باپیرەشی چەندین پۆستی باڵای لە حکوومەتی خدێوی دا هەبوو. کەسایەتیەکی ناسراوبوو. ئەحمەد شەوقی نکووڵی لە رەسەنایەتی خۆی ناکات، دان بەوەدا دەنێت کە کوردە باوانە. بەم دێڕە شیعرەی کوردبوونی خۆی ئاشکرا دەکات و دەڵێت:

سمعت بأذني من أبي وهو قائل
من الكرد أصلي جئت في العرب ناشئا

واتاکەی بە کوردی:

بە گوێی خۆم گوێم لە باوکم بوو کە وتی
بەرەچەڵەک کوردم هاتم لەناو عەرەبدا پێگەیشتم

داپیرەی ئەحمەد شەوقی، لە کۆشکی (خدێوی ئیسماعیل) پلەیەکی باڵای هەبوو. بەو هۆیەوە زۆر دەوڵەمەند بوو. ئەحمەد شەوقی منداڵیی لەگەڵ داپیرەیدا لە کۆشک بەسەربرد. لەسەردەستی داپیرەی پەروەردە بوو.

ئەحمەد شەوقی لە تەمەنی (٤) ساڵیدا، فێری بنەماکانی نووسین و خوێندنەوە بوو.

کە لە قوتابخانەی سەرەتایی بوو، لەبەر زیرەکی و بلیمەتی لە خەرجییەکانی قوتابخانە بەخشیان. لە تەمەنی (١٥) ساڵیدا، ئامادەیی تەواوکرد. ئارەزووی لە خوێندنی مافەکان هەبوو. بەڵام لەبەر بچووکی تەمەنی، لە بەشی مافەکان لە زانکۆ وەرنەگیرا. هەر لەم تەمەنەدا، دەستی بە شیعر دانان کەرد. مامۆستاکانی سەرسامی شیعرەکانی بوون.

لەبەر بچووکی و بلیمەتی (تۆفیق پاشا خدێوی) لە ساڵی (١٨٨٧) لەسەر ئەرکی حکوومەت، بۆ خوێندنی یاسا، ناردی بۆ فەرەنسا. بە پلەی نایاب بڕوانامەی بەکالوریۆسی لە فەرەنسا بەدەستهێنا. ئەو کاتەی کە خوێندکار بوو لە (پاریس) لە فەرەنسا، ئاشنای ئەدەبی فەرەنسی بوو. بە تایبەتیش سەرسامی چیرۆکەشیعرییەکانی نووسەری بەناوبانگی فەرەنسی

(لافۆنتین) بوو، کە منداڵانی هەنیونەتەوە.
شەوقی لە ساڵی (١٨٩١) گەڕایەوە بۆ میسر. چەند پایەکی رۆشنبیریی هەبوو.
شیعر و شانۆ هەمەچەشنەکانی ئەحمەد شەوقی زور بەرزن. لە هەمووو وڵاتانی عەرەبدا ناوبانگیان دەرکرد. لە ساڵی (١٩٢٧) لە ئاهەنگێکی مەزندا، بە بەشداری شاعیرانێکی زۆری عەرەب، هەموویان هاوڕابوون کە نازاناوی (أمیر الشعراء) واتا (میری شاعیران) بە ئەحمەد شەوقی ببەخشن. تا ئێستا ئەو نازناوە تایبەتە بە ئەحمەد شەوقی یەوە.
چیرۆکەشیعرییەکانی (لافۆنتین) بۆ منداڵان، کاریگەریان زۆریان لەسەر شەوقی هەبوو. هەر لەسەر بیر و شێوازی چیرۆکەکانی لافۆنتین، ئەحمەد شەوقی، کۆمەڵێک چیرۆکەشیعر و سروود و گۆرانی، بۆ زمانی عەرەبی بۆ منداڵانی عەرەب نووسیوە. ئەو چیرۆکەشیعر و گۆرانییانەی ئەحمەد شەوقی تا ئەمڕۆش بایەخیان کاڵنەبوونەتەوە و منداڵان و چێژ و خۆشییان لێوەردەگرن.
ئەحمەد شەوقی نایشارێتەوە، لە پێشەکی دیوانەکەی (دیوانی شەوقیات) دا، دەڵێت: “لەسەر شێوازی لافۆنتین، بیری خۆمم لە نووسینی چیرۆکەشیعرەکانمدا تاقیکردەتەوە. هەرکە دوو یا سێ چیرۆکەشیعرم دەنووسی، دەچووم بۆ کۆمەڵێ منداڵێکی میسری دەیانمخوێندەوە. یەکسەر لێیان تێدەگەیشتن و پێیان خۆش بوو. زۆربەیان دەیهێنانە پێکەنین. ئەمەش مژدەیەکی باش بوو بۆ من”
لەو کاتەشەوە (ئەحمەد شەوقی بە پێشەنگی ئەدەبی منداڵانی عەرەب) ناوبراوە. ئەحمەد شەوقی، چیرۆکە شیعرەکانی بۆ منداڵان بە زمانی ئاژەڵ و باڵندەوە نووسیون. لە هەندێکیشیاندا رۆڵی مرۆڤیشیان تێدایە. ئەگەرچی فۆرمی چیرۆکەکانی لە شێوەی نوکتە و پێکەنیندان. بەڵام لە ناوەڕۆک و مەبەستدا، رەخنە و تانە و توانج و پلارن.
ئەحمەد شەوقی، لە دیوانەکەیدا، بەشێکی تایبەتی بە منداڵان تەرخان کردووە ، بە ناوی (دیوانی منداڵان) کە زیاتر لە (٥٥) چیرۆکەشیعر و (٢٠) سروود و گۆرانیی بۆ منداڵان لەخۆگرتووە.
ئەمانە ناوی هەندێ لە چیرۆکەشیعر و هۆنراوەکانی شەوقین بۆ منداڵان (رێوی و کەڵەشێر، راوکەر و چۆلەکە، عەلەشیش، مریشکی خەماڵی، پشیلەکەم، شێر و بۆق، رێویی ناو بەلەمەکە، نیشتمان، نەنکم ، دایکم، کەشتی وئاژەڵەکان، قوتابخانە، بەزەیی بە ئاژەڵ، کۆتر، خۆشەویستیی نیشتمان،… هتد). ئەحمەد شەوقی، چیرۆکەشیعری (رێوی و کەڵەشێر)ی لە

لافۆنتین ەوە وەرگرتووە. بە دووری نازانم کە (لافۆنتین)
یش، ئەم چیرۆکەشیعرەی، لە کورتە چیرۆکە ئەفسانەییەکانی
(ئێزۆپ)ی یۆنانییەوە وەریگرتووبێت.

شاعیر و بیرمەندی گەورەی کوردیشمان (پیرەمێرد) ی نەمر، ئەم چیرۆکەشیعرەی وەرگێڕاوە بۆ سەر زمانی کوردی. بەڵام بە زمانێکی کوردیی ئەوەندە ناسک و ئاسان و رەوان و بەچێژ و شیرین بۆ منداڵانی کوردمانی هۆنیوەتەوە. زۆر لە دەقەکەکانی ئەحمەد شەوقی و لافۆنتین جوانتر و شیرینتر و ئاسانترە. من لە ساڵی (١٩٥٦) کە منداڵ بووم لە (قوتابخانەی سەرەتایی شۆرجە) بووم لە شاری کەرکوک، ئەم چیرۆکەشیعرەم لە دەمی قوتابییەکی کوردی لەخۆم گەورەتر لەبەرم کرد، تا ئێستاش لەبیرم نەچۆتەوە. ئەمەش دەقی چیرۆکەشیعرەکەی پیرەمێردە (رێوی و کەڵەشێر)ە:

رۆژێ مام رێوی دەهات
دەم بە ویرد و س□□□□وات

* * .

دوایی دەیوت بە ئاواز
ل□ع□ن□تی خوا لە فێڵباز

* * .

دنیا هێندەی پێ ناوێ
هەژارێ بخەیتە داوێ

* * .

عوم□ر□کە دێت و دەڕوا
وا چاکە روو بکەینە خوا

* * .

ئاخ رۆژێ بەیانی زوو
گوێم لە دەنگی بانگ دەبوو

* * .

خۆزگە بۆ کەڵەشێرێ
بەیانیان بانگ بدێرێ

* * .

ناردی بۆ لای کەڵەشێر
دانی بۆ دەڕژ□ن□م ت□ر

* * .

ئەو بێ بانگم بۆ بدا
من دەبمە پیاوی خودا

* * .

کەڵەشێر بە راسپێری
وتی بەم ف□□□□ری

* * .

بەڵام باب و باپیرمان
ئەوەی خستۆتە بیرمان

* * .

رێوی بە فێڵ ناوەستێ
مەگەر تەڵە پێی بەستێ

لەم چیرۆکەشیعرەدا، رێوی هێمایە ب□ م□ر□قی فێڵباز و خەڵەتێنەر، کە دەیەوێت لە ژێر پەردەی ئاین و بە رواڵەت پیاوچک و بە زمان لووسی، کەسانی دڵپاک و خۆشبڕوا بخەڵەتێنێ و تەفرەیان بدات. بەڵام ئەو کەسانە ناسراون و ناوزڕاون، خ□□□کی شارەزای فێڵ و پیلان و نیاز خراپیان بوونە، چیتر بڕوا بە قسەکانیان ناکەن و ناکەونە داویانەوە. پەیامی ئەم چیرۆکەشیعرەش ئەوەیە: کە منداڵان لە داهاتوودا، ئەوە دەزانن کە دنیا، پڕە لە رێوی فێڵباز. واتە لە کەسانی فێڵباز و درۆزن و بەدکار.

ئەحمەد شەوقی ، شاعیریکی نیشتمانی بوو، لەگەڵ ئینگلیزەکاندا ناکۆک دەبێت. لە کاتی جەنگی جیهانی یەکەمدا، لە ساڵی (١٩١٤) دا، لە میسر دووری دەخەنەوە و دەینێرن بۆ شاری (بەرشلۆنە) ی (ئیسپانیا). بەڵام دووری زیاتر هەست و سۆزی نیشتمان پەروەریی دەخروشێنیت. تا لە ساڵی (١٩٢٠) دا، دەیگ□□□ن□وە بۆ میسر.

ئەحمەد شەوقی مامۆستایانی خۆشدەویست. لە ستایشی و رێزی (مامۆستا) دا دەڵێت:

قم للمعلم وفە التبجیلا
کاد المعلم أن یکون رسولا

واتاکەی بە کوردی:

هەستە بۆ مامۆستا شکۆدارییە
وەختبوو مامۆستا ببێت بە پەیامبەر

کەڵەشاعیر ئەحمەد شەوقی، لە (١٤/١٠ / ١٩٣٢) لە قاهیرەدا کۆچی دوایی کرد.

وەکو ڕێزلێنانێک بۆ پایەبەرزی ئەحمەد شەوقی، لەسەر بڕیاری حکوومەتی ئیتالیا،
لە ساڵی (١٩٦٢) دا، لە بەناوبانگترین باخچەی ڕۆمای پایتەختدا (فیلابۆرگیزی) پەیکەرێکی شیاوی ئەحمەد شەوقیان داناوە.
ماڵەکەشی لە قاهیرەدا، کراوە بە مۆزەخانە (مۆزەخانەی ئەحمەد شەوقی) کە زیاتر لە (٧٥٠) دەسنووس و ڕەشنووسی خۆی تێدایە. لەگەڵ هەموو کتێبەکانی و وێنە و تابلۆکانی. ئەو خەڵات و مەدالیانەی پێشکەشیان کردووە. بڕوانامە ڕێزلێنراوەکانی.

ڕەزا شوان
دوبەی: ٢٠٢٤

لەو دیو خەتەوە.. نەوزاد بەندی

کێشەکە لەوەدایە ، بۆ ئاگاداریی خۆمان ، یەکتری کۆنتڕۆڵ ئەکەین ..
بۆ نمونە لە کۆڵانەکا ، ماڵێک خانووەکەی ئەڕووخێنێ و ..بە دیزاینی نوێ خانوویەک دروست ئەکات .. ئەمە وا لە هەموو ماڵەکانی کۆڵانەکە ئەکا بکەونە ژێر کۆنتڕۆڵی ئەو ماڵەوە و ..پرسیارێکیان لێ لا دروست بێ : (بۆچی ئەمیش وەکو ئەو نەکەین ؟) ..
تۆ دەچیتە پێشانگای کتێب ، ناچاریت لە ژێر کونتڕۆڵی ئەوانەی چواردەورتا ، هەستیت کتێب بکڕیت یان بۆ لایەنی کەمەوە وەک نووسەر یان خوێنەر هەڵس و کەوت بکەیت ، قەت بینیوتە کەسێک لە پێشانگای کتێبا بنەڕێنێ ، یان جنێو بدات یان ڕا بکات ؟ لەگەڵ ئەوەیشدا زۆرینەیان نە نووسەرن و نە خوێنەر ..
ئەم کۆنتڕۆڵکردنە ناڕاستەوخۆیە ، لە کۆنتڕۆڵکردنی ڕاستەوخۆ ، کە کەسێک بە هێز یان قسە دەتە سەر هەڵەی ژیانت ، ئازار بەخشترە ..چونکە کونتڕۆڵەی ناڕاستەوخۆ ناچارت ئەکات خۆت بگۆڕێی بۆ کەسانێک کە کونتڕۆڵت بکەن .. ڕیکلام یەکێکە لەو هێزە ناڕاستەوخۆیەی بەردەوام وا دەکات مرۆڤەکان وەک خۆیان نەژین و ..پێڕێنیان ئەکات و ..پلە و پایە و کاڵاکانیان بە سەردا دابەش ئەکا ، ئەمەیە بۆ مەگەلکردنی یان بە سەربازگاکردنی کۆمەڵگا ، کە بە ئاگای خۆت بوویتە سەربازی بیر وباوەڕ و کاڵایەک کە ڕەنگە خۆت وەک خۆت

ساڵەهای ساڵ دژی بوو بیت .. شەڕ و ئاشتبوونەوە و ڕق و خۆشەویستی و هەموو ڕووداوەکان ، کۆنت□□کاری دوور و نزیکن و ..یاری بە مرۆڤەکان ئەکەن ..

ئەوەی ئازار بەخشە ، زۆرینەی ژیانمان (بە ئاگا و بە بێ ئاگاداریی خۆمان) وەک ئەوەی خۆمان ئەمانەوێ ، ناژین ..بەڵکو وەک ئەوەی ئەوانەی چواردەورمان ئەیانەوێ ئەژین ..

ئەمە پێی ئەووترێ فەلسەفەی مێگەل ..

تەماشا ئەکەی زۆرینەی سەر خوانەکە ، برسییان نییە و .. لە ژێر کاریگەریی ئەوانی تردا ، دادەنیشن و خواردن ئەخۆن ..زۆرینە حەزیان لە سەیران و سەفەر و میوانداریی نییە ، بەڵام بە هۆی کۆنتڕۆڵی ئەوانی ترەوە ، بەشدارن ..

زۆرینە کۆیلە نین ، بەڵام کاتێ سیستمی کۆیلەکردن دەبێتە فەرمانڕەوا ، هەمووان وەک یاسایەک پەیڕەوی لێ دەکەن و ..مافەکان و داهاتوو و هەموو ژیانیانی تێدا خەسار ئەکەن..

تەماشای ئەوانە بکە کە هەڵئەپەڕن ، زۆرینەیان خەمبارن ، چونکە خواستی خۆیان نییه و لە ژێر کۆنتڕۆڵدان ..

وای لێ دێت ، مرۆڤەکان هەموویان لە یەکتر بچن ، لە تەوەرە گشتیەکاندا هیچ جیاوازییەک نەبێ ، ئەمەیش وا دەکات بەڕێوەبردنی کۆمەڵگایەکی سەد ملیۆن کەسیی وەک بەڕێوەبردنی یەک کەس وابێ ، تەنانی□ت ئاسانتریش بێ ، چونکە تۆ بتەوێ کەسێک کۆنتڕۆڵ بکەیت ، کاردانەوەی ئەبێ ، بەڵام کاتێ بتەوێ سەد ملیۆن کەس کۆنتڕۆڵ بکەی ، هەمووان بێکاردانەوە ئەبن ، یان ڕاستتر هەر یەکەی چاوەڕێی کاردانەوەی ئەوانی تر ئەکات و ئەڵێ بۆچی من ببم بە سووری بەرلەشکر !؟ .. لە کۆتاییدا دۆخەکە بە بێ کاردانەو□ ت□□د□پەڕێ ، ئەوەیش کارەساتە گەورەکەیە کە تیایدا تەنانی□ت نیشتمانی تێدا دەفرۆشرێ بە بێ کاردانەوەی هاونیشتمانیان .

تەنانی□ت خێزانەکان ، زۆرینەیان بە خواستی خۆیان دروست نەکراون ، لە ژێر پاڵەپەستۆی کۆمەڵگادا و بە بیستنی هەندێ زەنگی ترسناک وەک زەنگی تەنیایی و بەجێهێشتنی شەمەندەرەکە و قەیرە بوون و پەڕاوێزکەوتن و ئەم جۆرە دروشمە کۆنتڕۆڵکارانەدا دروست بوون ..

ڕەنگە ئینسان لە هەموو تەمەنیدا ، یەک جاریش بە خواستی خۆی نەژیابێ ، تێکڕای ڕۆژەکانی ..تێکڕای بژاردەکانی ، هی خۆی نین ..ئیتر ئەم دۆخە یان لە سەدا سەد کۆنتڕۆڵکراوە یان کەمتر ..گرنگ ئەوەیە خەڵکانێک بەردەوام لەناوەندی بڕیاردانیدان و ..ئەیکەن بە کەسێکی تر و .. وای لێ دەکەن وەک خۆی نەژی ..

ئەم دۆخە ، گەیشتۆتە ئەوەی فەیلەسوفێکی وەک جان پۆڵ سارتەر بڵێت

: مردنی باوکم زۆر باش بوو بۆم ..
یان سامۆئێل پیکێت ساڵەهای ساڵ قسە لەگەڵ هیچ کەسێکدا نەکات و ..توشی نامۆبوون بێت کە پاشان بە شێت یان چەپێنراو یان ئاڵۆزیی دەروونی پێناسە کرا ..لە کاتێکدا تەنانەت تەنیاییش لەو کۆنتڕۆڵکارییە ڕزگارت ناکا و .. دوور بە دوور ، کۆنتڕۆڵی وەهمی دێت و نەخشەکانت بۆ ئەگۆڕن ، یان بە لایەنی کەمەوە هەستی ئەوەت لەلا دروست ئەکەن کە تۆ کەسێکی باش نیت و کۆمەڵگا و داب و نەریتت بە لاوە ناوە .. وەک بیریارێک ئەڵێت تەنانەت دوورکەوتنەوە لە سیاسەتیش ، جۆرێکە لە سیاسەت ..!

سێ شیعری شەماڵ بارەوانی

باوەشێک عەبەس

عیشق ماڵی خەیاڵی شیعری لە نەزۆکی پڕکردم

جگە لە هێنانی جانتایەک گریان و دروستکردنی قەفەسێک بۆ ڕۆحم، هیچیتری بۆ نەکردم

عیشق باوەشێک عەبەسی بۆ هێنام و
ژێدەری جۆگەلەی خۆشبەختی وشککردم

عیشق وەرزێکی تر پاییزی بۆ هێنام و
هەرچی هەمبوو لە خەون و خولیا ،
هەمووی لێ ونکردم

عیشق ئۆگر بە پارچە پارچەبوون و فێری سترانی فیراق و هاوەڵێتی تەنیایی کردم

جا عیشق چی لێنەکردم
خەڵکی تەنها جارێک دەمرێت
من بەهۆی عیشقەوە ڕۆژی سەد جار دەمردم
....
سەربوردەی وەهم

ئازیزەکەم،
ئێمە نەسەبمان دەچێتەوە سەر دیباجەی هەرزەگومانێک و
لە منداڵدانی دەهریبوونەوە هاتووین

ئێمە لە نەوەی تیەرەگوناحەکی سەرسەرین و
تا بینەقاقامان نغرۆی پارادۆکس بووین

وەرە با لە پەراوێزی حەکایەتەکانی هەزار و یەک شەوە چیرۆک بدەینە
دەم چیرۆکەوە، بەڵکو مەرگی شەهرەزادەکی تر دوا بخەین و
تووڕەیی نێرە شازادەیەک هێوربکەینەوە

لەشێوەی سیزیف گیرمان خواردووە لە نێوان سێوەکەی خوداوەند و
تاتەبەردەکی مەزهەب

بەمیان لە بەهەشت دەرکراین و
بەویان دەماننێرنەوە هەمان شوێن!

دەبێ چەند میقاتی تری بوێت تا بە خودای بسەلمێنین کە ئێمە
پاکیزەین

ئێستاش هەر دەڵێم چی دەبوو گەر خودا لە بری پەراسووی پیاو، لە
میهرەبانی خۆی دروستی کردباین؟

دەی با بگەڕێینەوە
بۆ دەرەوەی فەهرەستی مێژوو و
دامێنی یەکەم نوتفەی زەمەن

بڕۆینەوە سەر سنوورەکانی مەنفا و
لە ئاستانەی خورافەدا خۆمان فەنا فەنا بکەین

بڕۆینەوە بۆ تخووبەکانی دۆزەخ و دووباره بە سێوێکی تری نەفرەتی
خوداوەند تاقی بکەینەوە

ئەرێ چیتر بۆ ئێمە دەست نادات
پڕبووە لە چەمکی گوناه و
لە سەربوردەی وەهم
ڕێگاکان هەموویان دەڕۆنەوە ماڵی سمۆڵ

پێ بە میزاجی نێرەک

بێدەنگ بن ژنێک قسەدەکات
بە ڕاسپۆتینەکانی هەوەس بڵێن جەستەی من مۆنالیزایەکی ئێزدانییە،
نەک کێڵگەی خۆخاڵیکردنەوە

لەبیرم دێت من حەسرەتەکانی ژنم دەنووسییەوە،
ئەوان وشەکانیان دەخنکاندم

لەبیرم دێت دەیانگوت ئافرەت لە عەورەتەوە هاتووە و مێ زۆینەی
دۆزەخ پێکدێنن!

لێرە هێشتا هەمووان دەڵێن دووکەڕەت کچێک، ئینجا دەکات بە نێرێک!

بەرلەوەی بێم بۆئێرە، گوێم لە قی□قیڕی منارەی مەعبەدێک بوو بە
دیار تەرمی ڕۆمانێکی نەوال سەعداوی و خەمەهەڵکڕووزاوەکانی
ژنێکەوە قاقای دەکێشا

دوێنی نێرەنەریتێک و ڕەش□ب□ایەکی زۆر کۆن بە گڤەگڤێکی جاڕسکەر
هەڕەشەی زمانی بڕینیان لێکردم

من لە عادەتی ژنبوونمەوە لەنگەرم گرتووە و
هەرگیز ناڕۆمەوە سەر نەسەبی هیچ ڕەنگێکی پیاوانە

لێناگەڕێم کارمامزی خولیاکانم لەناوقەر□ب□غی لوورەلووری هیچ
بیابانێک ڕاوبکرێن و لەژێر پۆستاڵی پاتریارکیدا شووشەی خەونەکانم
خوڕەیان بێت

بۆچی دەبێ پڕ بە میزاجی نێرێک قەفەس بۆ حەزەکانم بدوورن

بۆچی پیاو ئیعرابی ڕستەی ژنبوون بکات و وەزن و قافییە
بۆمدێڕەکانم دابنێت
خودایە، من لەو موعادەلەیه هەرتێنەگەیشتم!

لە هەمووی سەیرتر!
شەو پارچەمەزهەبێکی مێزەربەسەری هەزار و چوارسەتساڵ بەرلە ئێستام
لەژێر سەرینەکەی باوکم دوزییەوە،
تێیدا نووسرابوو: ژن لە حزووری پیاودا نابێت بە دەنگی
بەرزپێبکەنێت. بۆچی دەبێ پڕ بە میزاجی نێرێک قەفەس بۆ حەزەکانم
بدوورن

بۆچی پیاو ئیعرابی ڕستەی ژنبوون بکات و وەزن و قافییە

ب□مد□□کانم دابنێت
خودایە، من لەو موعادەلەیه هەرتێنەگەیشتم!

خوێندنەوەیەك بۆ کتێبی (فەرەنسای برسی).. د. شەونم یەحیا

بنتیکت بۆنزی، دکتۆرای لە بواری ئەنترۆپۆلۆژیایی کۆمەڵایەتی وەرگرتووە،لە ساڵی 2023دا کتیبێکی (SEUIL) بڵاوکردۆتەوە بەناوی (فەرەنسای برسی) لە بڵاوکراوەکانی چاپخانەی (448 لاپەڕە لەخۆ دەگرێت.

بیرۆکەی ئەم کارەی (بۆنزی) سەرەتا لەوە سەرچاوەی گرت، کە هەموو رۆژێ لەناو شاردا تووشی کەسانێك دەبین، کە لەسەر زەوی دانیشتووە وتابلۆیەکی زۆر سادەی هەڵگرتووە و لەسەری نوسراوە(برسیم). .
خواست لەسەر یارمەتی خۆراک لە ماوەی دە ساڵی ڕابردوودا سێ هێندە زیادی کردووە. ئەستەمە زانیاری ورد هەبێت لەسەر ژمارەی وردی سودمەندان، بە تایبەتی بەهۆی تۆمارکردنی دوو هێندە – بانکە خۆراکییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە لە ساڵی ٢٠٢٢دا پێشوازییان لە ٢.٤ ملیۆن کەس کردووە بە بەراورد بە ٨٢٠ هەزار کەس لە ساڵی ٢٠١١. شتێک دڵنیایە، نۆ ملیۆن کەس لە ژێر هێڵی هەژاریدا.
ئەم کتێبە باسی گوزەرانی رۆژانەی چەندان کەس دەکات، کە نقومبوونە لە وەرگرتنی کۆمەکی خۆراکی بەتایبەتی لە ڕێکخراوی (ریستۆ دوکۆر) کۆمەڵەیەکی قازانج نەویستە بەپێی یاسای ساڵی ١٩٠١ وەک سوودی گشتی ناسراوە، لە فەرەنسا لەلایەن نوکتەچی و ئەکتەر میشێل کۆلۆچی (ناسراو بە کۆلۆش) لە ساڵی ١٩٨٥ دروستکراوە.
ئەم کۆمەڵەیە سەرەتا لە کاتی قەیرانی ساڵی هەشتاکان بەشێوەیەکی کاتی دامەزرا. بۆ کۆمەك کردنی هەژاران و وەڵامدانەوەی هەموو لەناکاوییەکان ، بەڵام لە ماوەی چل ساڵی رابردوودا ئەم کۆمەڵەیە ئەمرۆ بۆتە دامەزراوەیەکی یەکجار گەورە کە بە دەیان ملیۆن کەس لە فەرەنسا پشتی پێ دەبەستن، بۆ دابینکردنی خۆراکیان، ئامانجی ئەم

دامەزراوەیەش بە شێوەیەکی کۆنکرێتی بەرنگاری هەموو ئەم سیستەمە خۆراکیانە دەبێتەوە کە خۆراك بە شکێوە بۆ تاك دەستەبەر ناکات و ڕێگە بە هەمووان نادات بە شکێوە نان بخۆن. بۆیە پێیان وایە دەبێ هەموو تاکێك بە کەرامەت و شکێوە خۆراکیان بۆ دابین بکرێت.

بۆ بۆ پێکهاتەکانی وەک ڕێستۆس دو کۆر، توێژەر بێنێدیکت بۆنزی مەزەندە دەکات، ئاژاوەی برسێتی ڕووبدات" وهەروەها ئیدانەی پەرەسەندنی بازاڕی برسێتی و سیستەمی کشتوکاڵی پیشەسازی دەکات.
ئەنترۆپۆلۆژیست بنەدیکت بۆنزی بۆ ماوەی پێنج ساڵ خۆی نوقم کرد لە ڕێستۆس دو کۆر بۆ ئەوەی باشتر لە شکستەکانی سیستەمەکە تێبگات،لەم کتێبەدا (بۆنزی) باس لەوە دەکات، ئەگەر لە فەرنسا بژیت ئەگەری ئەوە هەیە ڕۆژێك لە ڕۆژان خۆت لە ناو بارودۆخێکی سەختدا ببینیتەوە.
ڕوخساری هەژاری فرەن. زۆر ڕووداوی ژیان هەن – نەخۆشی، ڕووداوی کار، جیابوونەوە، دەرکردن، مەیخواردنەوە – کە دەمانباتە ناو خولگەیەکەوە کە چاکبوونەوە لەی ئەستەمە. وە کاتێک دووبارە دەکەوینەوە، چیتر هەوڵی هەستانەوە نادەین، هیوادارین تەنیا بۆ ئەمڕۆ بژین..

هەروەها کەسانێک هەن چاوەڕێی وەڵامی مانەوە دەکەن و ناتوانن کار بکەن.سەرنجی چەندین کەسی بەساڵاچوو زیاتر دەدەین کە ناتوانن بەرگەی زیادبوونی تێچوونەکان بگرن. بۆ ئەوەی سەقفێک بەسەر سەریاندا بمێنێتەوە، چیتر پارەیان نییە بۆ خواردن… "تازەهاتووەکان"یش، کرێکارانی هەژارن ناتوانن کار بیکەن. هیچ ڕێگەیەکی دەربازبوونیان نییە، لە کاتێکدا کە هەموو شتێک زیاد دەکات جگە لە داهات. ئەگەر دامەزراوەیەکی وەک ڕێستۆس دو کۆر نەبوایە، تەقینەوەی توندوتیژی و گرژی و ڕەنگە ئاژاوەی برسێتی زۆر ڕوویدایە.
INSEEنوێترین لێکۆڵینەوە لەسەر ئەم بابەتە بڵاوکراوەتەوە و دواین ئاماری کە زۆر مەترسیدار و سوتێنەر ئەویش سنورداکردنی خۆراکە کە چەندین ساڵە فەرەنسا بە دەستیەوە دەناڵێنێ، یەك لەسەرسێ فەرەنسیەکان بەتێری ناتوانن نان بخۆن، ئەم سیستەمە لە کاتێکدا بەردەوام بووە کە تەنێک بەرهەمی خۆراکی قەدەری لەناوچوونە.

نزیکەی چل ساڵ دوای یاسای "کۆلۆش" ، بەپێی ڕاپۆرتی ساڵانەی سەکۆرس کاتۆلیک سەبارەت بە دۆخی هەژاری لە فەرەنسا، هەشت ملیۆن کەسی فەرەنسی هەشتا پێویستیان بە یارمەتی خۆراکی هەیە بۆ ئەوەی بژین. وەک ڕێکارێکی فریاگوزاری دیزاین کراوە، یارمەتییە

خۆراکییەکان بەردەوام بوون.
پارادۆکسێکە ئەوەیە کە لە هەمان کاتدا ساڵانە نزیکەی ١٠ ملیۆن تۆن خۆراکی بەکارهێنراو لە فەرەنسا بە فیڕۆ دەچێت.

بەنتیکت بۆنزی رەخنە لەو سیستەمە خۆراکیە لە فەرنسا دەگرێت دەڵێ "سیستەمی یارمەتی خۆراک توندوتیژە، سیستەمێکی خۆراکی نادادپەروەرانەیە،چونکە بە یەکسانی هەموو وەك یەك ئەم هاوکاریانەیان بەدەست ناگات، بگرە ئەم کۆمەك و هاوکاریانەی کە دەدرێت بە هەژارانیش توندوتیژییە" پێ وایە هەموو مرۆڤێك مافی خۆراکی هەیە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە مافی هەڵبژاردنی خۆراکی نەبێ" ئەم سیستەمە خۆراکیە لە فەرنسادایە بازارێکی دروستکردووە کە دەوڵەمەندەکان دەوڵەمەندتر بن وهەژارەکانیش هەژار تر بن، مارکێت و بازاڕی سەرمایەداران بۆ ئەوەی خۆیان لە باج بپارێزن، لە ڕێگای ئەو خۆراکانەی کە لە مارکێتەکان چەند رۆژێك بەر لە ستۆك بوونیان فڕێ بدەن، وەك یارمەتی سیستەمی خۆراکی بە دامەزراوە خێرخوازییەکان دەیبەخشن، بۆ ئەوەی حکوومەت بەشێك لەو باجەیکە پێویستە بیدەن بیانبەخشێ، گەدەی هەژاران بۆتە ریسکلینی خۆراکی ماوە بەسەرچوو. ئەمەش کۆمەڵێك لیکەوتەی دەروونی و جەستەی لە ڕووی تەندروستیەوە لێ دەکەوێتەوە. هەروەها وای لەو کەسانە کردووە کە لە گەشەی ئابووری تاکە کەسیدا دوور بکەونەوە و تەنیا پشت بە کۆمەکی خۆراکی ببەستن، لەلایەکی دیکەوە دەپرسێت (ئەم سیستەمە یارمەتی خۆراکییە لە بەرژەوەندنی کێ دایە؟) ئەمە سیستەمە بۆ دەسەڵات باشترین ئەلتەرناتیقە کە هەژاران و کەمدەرامەتەکان و بێکاران بێ دەنگ بکات، و سەرمایەدارانیش تیدا پاشا بێ. بۆنزی هەموو ئاسایشی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوری فەرەنسا دەخاتە ژێر پرسیارەوە.
ئەم نائارامییە بەهۆی ئەوەیە ئەکتەرە ئابوورییەکان بازاڕێکی برسێتییان پەرەپێداوە. لەو ساتەوەختەوە کە دەکرێت پارە لە ناڕەحەتی خۆراکی خەڵک وەربگیرێت و بچێتە ناو لۆژیکی بازاڕەوە لە شێوەی لێخۆشبوون لە باج و ئاڵوگۆڕکردن. داواکاری گەورە بۆ خۆراکدانی ئەو کەسانە دەکرێت کە توانای خۆراکدانی خۆیان نییە. تەواوی بازاڕێک پەرەی سەندووە بۆ ئەوەی بەرهەمی زۆر هەرزان بێ کوالیتییەکی ناتەواو دابین بکات.
دەڵێ "من نیگەران نیم لەوەی کە پێکهاتەکانی یارمەتی خۆراک زانیویانە چۆن بەردەوام بن. من نیگەرانم لە دەرئەنجامەکانی سیستەمەکە لەسەر ئەو کەسانەی کە ئەم هاوکارییانە بەکاردەهێنن" ڕوونی دەکاتەوە. بۆ چارەسەرکردنی ئەمە، ئەو داکۆکی لە ئاسایشی

کۆمەڵایەتی دەکات بۆ خۆراک و بەرگری لە ڕۆڵی بزوێنەری کۆمەڵگاکان دەکات.

د.شەونم یەحیا

ئایدیای پێشکەوتن وەک دواکەتن.. ستیڤان شەمزینی

خاڵی هەرە بەهێزی سرووشتی مرۆیی کە لە کۆی ئاژەڵەکانی تر جودای کردووەتەوە توانای تێپەڕاندنی دۆخی خۆیەتی، تێپەڕاندنی هەر دۆخێکیش کۆمەڵێک لێکەوتەی کۆمەڵایەتی و ئابووری و فەرهەنگیی بە دوای خۆیدا هێناوە، بۆ وێنە لەگەڵ سەرهەڵدان و دەستپێکی شۆڕشی کشتوکاڵیدا مرۆڤ لە باری کۆچەرییەوە بەرە نیشتەجێبوون رۆشت، ئەمەش ژیانی گوندنشینی لێکەوتەوە، لەگەڵیدا مرۆڤ لە رووی ژیار و ژیانەوە تەکانێکی گەورەی بەرەوپێشەوە دا و خۆی لە زۆر جەبری سرووشتکرد راپسکاند، وردە وردەش شارستانی و نووسین و نۆرمێک لە پەرستگا و ئاینی پێشکەووتر لە تەوم پەرستی و دەوڵەت شاری دامەزراند کە زۆرێک لەوانە لە دوماهیدا بوون بە ئیمپراتۆریا مەزنەکانی نێو دیرۆک لە چەشنی ئەو ئیمپراتۆریا پانوپ□□□ و هەژموونخوازانەی بە رۆخەکانی میزۆپۆتامیا و دۆڵی نیل لە هەزاران ساڵ پێش زایینەوە هاتنە ئارا. لەگەڵ شۆڕشی پیشەسازیشدا مرۆڤ توانی تەکانێکی زۆر گەورەتر بدات بۆ پێشەوە ئەویش بە پێشخستنی ئامێر و داهێنانە زانستییە یەک لە دوای یەکەکانی لە ماوەیەکی پێوانەیی و زۆر کورتدا، مارکس لە کتێبی “هەژاریی فەلسەفە”دا نووسیوو یەتی: (ئاشی هەوایی کۆمەڵگەی فیوداڵی بەرهەمهێنا، ئاشی هەڵمیش کۆمەڵگەی سەرمایەداریی پیشەسازیی بەرهەم دەهێنێت). ئەم جارە لێکەوتەکانی ئەم پ□قاژۆ دیرۆکییە بە ئەندازی□ی پێشکەوتنەکان فراوانتر بوون، مرۆی لە دەستە و گروپی کۆمەڵایەتییەوە بەسەر تاک کەسدا دابەشکرد لە فۆرمی پڕۆلیتاریادا، هاوکات سەردەمی ژیان لە میترۆپۆڵەکاندا بوو بە دیاردەیەکی هەمەکی.

هەموو ئەو پێشکەوتنانەش لە سایەی ئاوەزی مرۆییەوە بەرهەم هاتن. ئەمەش وایکرد بە تایبەت لە دیکارت بە دواوە ئاوەزسەنتەریی ببێتە

جەگرەوەی هەر شتێک. لەم نەوەندەدا لەگەڵ سەردەمی ڕۆشنگەرییدا (بەناولەنانی کانت) ئایدیای پێشکەوتن کە بەرهەمی (بوێریی بەکارهێنانی عەقڵ)ە، بوو بە تێڕوانینی زاڵ بەسەر کۆی هزری مرۆییدا لانیکەم لە ژیاری خۆرئاوادا. ئیدی بە پێی روانگەی ئەم ئایدیایە تاکو زانست و زانیاریی بەرەو پێشەوە بڕۆن مەوداکانی ئازادیی و خۆشگوزەرانی بەرفرەتر دەبن، فەیلەسووفە ڕۆشنگەرەکان زۆرترین جەختیان لەوە دەکردەوە بە پێشکەوتنی زانست مرۆڤایەتی دەگاتە ئاستێکی بەرز لە ئازادیی و خۆشبەختیی!. بە شێوەیەک لە شێوەکان رزگاربوون لە هەر بەربەست و نادادییەک بەسترایەوە بە ڕادەی پێشکەوتنی زانست و زانیارییەوە، بەڵام ئەمڕۆ ئەمە بە چاوی خۆمان بەزین و کورتهێنانی ئەم ئایدیا زاڵە دەبینین. تەنانەت ئەو ئازادییە فەراهەمکراوەی ئەمڕۆکە هەیە و لە ئارادایە جێگەی ڕەخنەی توندە، چوونکە دژی ڕۆح و بەها مرۆییەکان وەستاوەتەوە، ژان بۆدریاری فەیلەسووفی فەڕەنسی باس لەوە دەکات سەردەمی مودێرنی هەنووکە سەردەمی پۆست ئازادییە و مرۆڤ تا دوا توانستی خۆی بەشێوەیەکی زێدەڕۆیانە دەستی بە ئازادیی گەشتووە، وەک بڵێی ئەم ئیمکانە بەرزەی ئازادیی ئاوس بێت بە نائازادیی.
ڕەنگە هەڵە نەبێت ئەمەش ئەم قۆناغە کە پۆست مرۆڤایەتییە بە نامرۆڤایەتی ناوزەد بکەین. سەرنج بدەن پێشکەوتنی مرۆڤایەتی بە جێگەیەک گەشتووە کۆتایی بە مرۆڤ هێناوە، ئێستا من ناتوانم بڵێم ئەمە باش یان خراپ، تەنێ ئەوە دەزانم ئەم توانستە زانستیی و تەکنەلۆژییە بەرفراوانەی مرۆڤ تەنانەت لە ڕەهەندی بیۆلۆژییەوە پەرەی پێداوە، خودی مرۆڤ دەپەڕێنێتەوە بە بوونەوەرێکی تر، جا نازانم ئەو بوونەوەرە مەیمونی برەبەسیسە یان دەبێتە ئەو خودایەی HOMO DEUS لە هەنووکەوە یوڤاڵ نوح هەراری مزگێنی پێداوین. من دژی پێشەوەچوونی زانست و تەکنەلۆژیا نیم، بەڵام ناکرێت پرسیار نەکەین سەرئەنجامی ئەو هەموو پێشکەوتنە ئامێرییە کە مرۆڤ بەرەو بوونەوەرێکی سایبۆرگی دەبات (تێکەڵاوکردن و ئاوێتەکردنی مرۆڤ وەک ئۆرگانیکێک لەگەڵ ئامێر وەک دروستکراوێکی بێ گیان) بەرەو کوێمان دەبات؟. ئاخر مرۆڤی لەم تیپە نوێیەدا Homosapien ئەوەندە تەماعکارە هێشتا دەیەوێت ژیرتر بێت وەک لەوەی ئێستا هەیە، بە ئەوەی بیر لەوە بکاتەوە خەریکە جیهان بەسەر خۆیدا دەڕوخێنێت لە ڕێگەی بەکارهێنانی ئەو ئاستە بەرزەی ئاوەزەوە بەدەستی هێناوە و هەر بەردەوامیش لە بەدەستهێنانی ژیریی زێدەتر. فەیلەسووفی ئەڵمانی (مارتین هایدگەر): جەختی لەوە دەکردەوە زانست بیر ناکاتەوە، ئەمە ئەگەر فاکتێک بووبێت بە سەرەتای سەدەی بیست، هەڵە نییە ئەگەر ئەمە لە چارەگی یەکەمی ئەم سەدەیەدا بڵێین چیتر زانست

بیر دەکاتەوە و دەزانێت چۆن چۆنیش خۆی پەرە پێبدات. زانست چیتر کوێر نییە، چاوساغی جیهانێکی خاڵی کراوەیە لە مرۆڤ و بەهاکانی، سەرکردایەتی شۆڕشی ئامێرەکان دەکات دژ بە مرۆڤایەتی. ئەگەر لە سەدەی رابردوودا ئەنجامی پێشکەوتنی تەکنیک و بۆمبی ئەتۆمی چیتر بوو نەبووبێت جگە لە هۆلۆکۆست و هیرۆشیما و هەڵەبجە؟ بە دوودڵی لەم سەدەیەدا بەرئەنجامی تەکنەلۆژیا و شۆڕشی هۆشمەندیی دەستکرد لە مرۆڤخستنی مرۆڤە، ئەو پێشکەوتنە مەزنەی مرۆڤ لە ژیاندا پێی گەیشتووە، هێشتا هیچ نییە، تەکنەلۆژیا نەخشەی پێیە بۆ گەیشتن بە سەر ئەستێرانی دیکە، بەڵام هێشتا کلیلی خۆشبەختی دانەهێناوە کە لای من خۆشبەختی بنچینەیە نەک پێشکەوتن، خۆشبەختی ئامانجە و داهێنانەکان ئامراز.

ئایدیای پێشکەوتن و نوێکاریی کە لانیکەم لە فەلسەفەی گریکییەوە ئامانج بووە و مرۆڤی بۆ هاندراوە، پاشتر دروشمی بۆ پێشەوە، بۆ ئاوەدانەوە هەر بۆ پێشەوە، هەمیشە بۆ پێشەوە. بوو بە ستوونی فەلسەفەی رۆشنگەریی لە دیکارتەوە تا ئێستا. لە دەخی کوردیشدا لەگەڵ دەسپێکی سەدەی بیستەم وەک ئایدیایەکی رۆمانسیی بە بێ هیچ خستنە ژێر پرسیار و گومانکردنێکەوە دەبێتە ئایدیایەکی زاڵی جڤاتی کوردیی، ئەمە ئەو کۆنتەکستەیە گووتاری رۆشنبیریی (شیعر) و رۆژنامەوانی کوردیی لە دەوری ئامانجێکی سەرەکی دەخولێتەوە کە بریتیین لە پێشکەوتن و تازەگەریی (دیارە لە فۆرمە کوردییەکەیدا)، لە ناو ئەم دیسکۆرسەدا، کەسانی وەک شێخ نوری شێخ ساڵح پەیدابوون، وەک دیاریشە شێخ لە پەنا (گۆران)دا بە نوێکەرەوەکانی شیعری کوردیی دادەندرێن، چاوی هیوای بڕیوەتە نەوەی نوێ، ئەو نەوەیەی بەر تیشکی پێشکەوتن کەوتووە و ژیان دادەمەزرێنن، لێرەدا بە قووەی دیقەت لە ناواخنی ئەم دێڕە شیعرە بدەن: (سوبحەینە ئەم تەجەددودە بە تۆیە ئەی شەباب.. بە تۆیە ئەی ئومێدی وەتەن خادیمی حەیات), خۆ ئەگەر دیقەت بدەین زۆرینەی بڵاوکراوە و رۆژنامە و گۆوارەکانی ئەو سەردەمە دوو وشەی لێکدراون و دووەمیان نوێ یان تازەیە. لە نموونەی بڵاوکراوەکانی دەنگی گێتی تازە، گۆڤاری رۆژی نوێ و رۆشنبیری نوێ و نووسەری نوێ، رۆژنامەی کوردستانی نوێ و پێشکەوتن و بەپێشەوە هتد.. تا ئەوەی مێجەرسۆن کاتێک لە ساڵی ١٩١٩دا یەکەمین چاپخانە لە سلێمانیدا دادەمەزرێنێت، ئەم رووداوە ناکرێت وەک پێشکەوتنێک بیری لێ نەکرێتەوە، هەر لەم سۆنگەوە هەمان ساڵ لە هەمان چاپخانە رۆژنامەیەک بە ناوی (پێشکەوتن) دەردەکات.

جیا لەمەش هەندێک ناوی میتافیزیکی چەشنی رۆژنامەی تێگەیشتنی راستی کە ئینگلیز دەریکردووە (مودێرنە عەقڵانییەت و راستیی بە یەک چەمک سەیر دەکات) یان بڵاوکراوەی رۆژ (خۆر) یاخۆ گۆڤاری

روونا هی کە پێچەوانەی تاریکییە، بەڵام ئایا بە رەهایی تاریکیی خراپە؟ کاتی وەڵامەکەیە: بێگوومان نەخێر. ئەم ئایدیایە لە رۆشنگەرییەوە هاتبوو،هەر شتێک نوێ بوو یان هەر جۆرە پێشکەوتنێک لە خۆیدا ئەرێنییە، ئەم دیدگایە زیانێکی گەورەی بە کورد گەیاند چوونکە پشتی کردە شتە کۆنەکانی خۆی کە نیوەیان بە کەڵکی ئێستاش دێن، هاوکات بە سینگێکی کراوەوە پێشوازیی لە هەر دیاردە و تەکنیک و ستایلێکی تازە کرد بە هەموو لایەنە نەرێنییەکانەوە. دەبێت بەم روانگە کاڵەی خۆماندا بچینەوە، مەرج نییە ئەوەی نوێ بوو بە پێداویست سەر بە باشە بێت، یان ئەوەی کۆن بوو چیتر سوودی نەمێنێت، ئەمە مامەڵەیەکی مەسرەفگەرایی و کاڵاپەرستییە دەرحەق بە کولتوور. تەنانەت نەوەی نوێ هیچ مانایەکی پۆزەتیڤی نییە، لەوانەیە ئەم نەوە نوێیە پەیامهێنی ستەمکارییەکی نوێ و دڵڕەقانەتر بێت، وەک لە نموونەی حزبی بەعس و ئەزمموونی کوردستانی باشووردا بینیمان. ئەدۆنیس لە وەڵامی ئەو پرسیارەی بۆچی بە لینین پۆشکین بەهای زیاتر بوو لە شاعیری شۆڕش مایاکۆیفسکی؟ دەڵێت: لینین لە هونەردا لایەنگری کۆنەکان بوو، بەڵام لە دیدگا و تیۆرەیدا لایەنگری تازەکان. من نامەوێت باز بدەم لەسەر بناغەیەکی بەش، زۆرتر لەسەر بابەتێک دەوەستم، نامەوێت پێ بە پێ لەگەڵ بیر و فەلسەفەی رۆژئاوایدا بڕۆم، هاوچەرخێتی کۆپیکردن نییە، ئەوەیە تێبگەیت پێویستییەکانی کۆمەڵگەکەت چییە کە هێشتا مودێرنێتە بە تەواوی نەهاتووەتە ناوییەوە، تا مشتومڕی پۆست مودێرنە بکەین، بە کورتی بیبڕمەوە ئەگەر پۆست مودێرنە رەخنەی ریشەی مودێرنە بێت، پۆست مودێرنە کەوتووەتە کوێی کۆمەڵگەی ئێمەوە؟. لایەنگری نەریت نیم، چوونکە بە تێپەڕاندنی نەریت دەبێت سەرەتا مودێرنە قەبوڵ بکەین.

تەنانەت خودی خۆم چەپێک کە سەرەتای بیرکردنەوەی سیاسیی و ئایدۆلۆژیم لە کۆمۆنیزمی کرێکارییەوە دەستم پێکرد، ئەوسا و ئێستاش دژی ئەو تێز و بیرکردنەوەیە بووم کە کۆمۆنیزمی کارگەری زیاتر خۆی وەک نوێنەری شارستانی خۆرئاوا لە خۆرهەڵاتدا پێناسە دەکرد. دیقەت بدەن مەنسور حیکمەت وا بیری لە حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی دەکردەوە پارتێکی رۆژئاواییە و کۆمۆنیزمە کۆنەکە نییە، تەنانەت لە وتارێکی زارەکیدا کە دواتر بەناونیشانی (ئایا دەکرێت کۆمۆنیزم لە ئێران سەربکەوێت؟)، لە لاپەڕە ٥٠٧-٥٤٠ پاشکۆی یەکەمی (بەرهەمە هەڵبژێردراوەکانی مەنسور حیکمەت)دا بڵاوکراوەتەوە و کاوە عومەر وەریگێڕاوە بە کوردیی، بە روونی باس لەوە دەکات حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی لە ناو ریشە هزریی و فەرهەنگییەکانی رۆژئاواوە هەڵقوڵاوە و دەڵێت: (لە ئێراندا بە سەرکەوتنی حیزبی

کۆمۆنیستی کرێکاریی شارستانێتی رۆژئاوا سەردەکەوێت). منیش لە کتێبی شارستانی کۆلاپسدا بەشێکی سەرەکیم تەرخانکردووە بۆ کەوتن و کۆتایی شارستانێتی خۆرئاوایی، ئەگەرچی دیسکۆرسی نازیزم و فاشیزم لەسەر بنچینەی رەتکردنەوە و شکستی شارستانی خۆرئاوا خۆی رێنابوو، بەڵام لە خۆیدا پەیدابوونی نازیزم و فاشیزم بەڵگەیەک بوو بۆ ئەو کەوتنە نەک بە پێچەوانەوە، لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا فەیلەسووفانی قوتابخانەی فرانکفۆرت لە پێش هەموویانەوە ڤاڵتەر بنیامین باسیان لە شکستی پڕۆژەی رۆشنگەریی و مودێرنێتەی خۆرئاوایی کرد، ئەوان تێبینییان کردبوو شارستانێتی رۆژئاوایی پێچی کردووەتەوە بۆ لای فاشیزم و نازیزمدا، چەند ساڵ پێشتر و بەدیاریکراویی لە ساڵی ١٩١٨دا لەگەڵ کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانی، فەیلەسووفی ئەڵمانی ئۆسڤالد شپەنگلەر لە کتێبێکی دوو بەرگیدا بە ناوی (داڕمانی رۆژئاوا- Der Untergang des Abendlandes) جەختی لەسەر ئاوابوونی ژیاریی و کولتووری رۆژئاوا دەکردەوە.

هەروەک چۆن فەیلەسووفی هاوچەرخ میشێل ئۆنفرێ لە کتێبی (داڕووخان- Decadence) بەشێوەیەکی کۆنکرێتی هەرەسی شارستانێتی خۆرئاوایی بونیادنراو لەسەر میراتی بایبڵ و یۆنانییەکان دەخاتە ڕوو، ئەو لە کتێبەکەیدا تیۆریزەی نەزۆکی ئەو ژیارە و پیربوونی رادەگەیەنێت کە لە هیچتر ناچێت جگە لە پڵنگێکی کاغەزیی. جیا لەوەش کێشەی ئێران هێنانی شارستانێتی رۆژئاوایی نییە و سەرکەوتنی ژیاری رۆژئاوایش بە هیچ کلۆجێک هاومانای سەرکەوتنی پڕۆلیتاریا نییە بەشێوە فرەڕەهەندەکەی. ئەمە تا دەمێکی نزیک پڕۆژەمان زۆرتر بە رۆژئاواییکردنی کۆمەڵگە بوو بۆیە نەمانتوانی هەنگاوی سەرکەوتووانە بنێین چوونکە هیچ خوێندنەوەیەکمان بۆ کۆنتێکستی کوردیی نەبوو. کێشەکە ئەوەیە دیموکراسی لیبراڵیزمی خۆرئاوا بکەینە قەرەوێڵەکەی پرۆکرۆست و قاڵبێکی ئایدۆلۆژیی و هەموو شتێک لەو روانگەوە هەڵبسەنگێنین، بە پوختەکراویی پڕۆژەی پێشکەوتنی فەرهەنگی و زانیاریی بریتیبوو لە ئەوروپایزەکردن کە ئەمەش ناکۆکی جەوهەریی لەگەڵ خواستی کۆلۆنیالیزمدا نەبوو، گریمان سیستمێکی فەرمانڕەوایی زۆر باش و هارمۆنی لە ڕۆژهەڵاتی ئاسیا یان لە ناوەڕاستی ئەفریکا دروستکرا، بەڵام لە رووی فۆرمەوە لە دیموکراسی رۆژئاوایی نەچوو، ناکرێت بڵێین ئەزموونێکی خراپە، با هاووڵاتیانیش لێی رازی بن. دیموکراسی و بەها رۆژئاواییەکان ئەزەلی نین و بە پێچەوانەی تێڕوانینی فۆکۆیاماوە مێژوو قوفڵ ناکەن، ئەوەی روونە دیموکراسی و لیبرالیزم لەناو پرۆسەیەکی مێژوویی‌دا هاتوونەتە ئارا، مێژووکردن نەک خۆڕسک، هەر کەسی تر دەتوانێت بەهای باشتر دابهێنێت بە تایبەت لەو کاتەی بەهاکانی

رۆژئاوا نوزەیەکی کەمیان تێدا ماوە بە مرۆڤایەتی، خۆ ئەگەر تا کۆتایی سەدەی بیستەم سیستمی خۆرئاوایی باشترین بووبێت ئێستاکە وا نییە، نالێم ئەڵتەرناتیف هەیە، بەڵام ئەگەر دروست نەکرێت سەردەمی دیستۆپیاکان دێن، من ئیسلامگەرام ناوێت تەنانەت کۆمۆنیزمی باو و ئەزموونکراویش رەتدەکەمەوە، پێویستمان بە تێپەڕاندنی ئەم سیستمەیە نەک بە خراپتر یان کەمێک باشتر بەڵکو بە باشترین.

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر تەوەری سەرەکیی باسەکەمان، ئەوا ئایدیای پێشکەوتن، ئامانجگەرایانە لە بزاڤی مێژووی دەڕوانی، بەوەی هەر پێشکەوتنێک خراپەیەک لە ناودەبات، (قوتابخانەیەک بکەنەوە، زیندانێک دادەخرێت!)، لەم ناوکۆیەشدا بیرۆکەی ئەوەی تاوانکاریی لە نەزانییەوە دێت، ناوەڕۆکێکی گرنگ بوو لە فەلسەفەدا بە تایبەت لە سەردەمی رۆشنگەرییدا، بەڵام فەلسەفی هاوچەرخ سەرنجی داوە تاوانکارییە نوێیەکان لەوپەڕی زانینەوە دێن، بە نموونە نازیزم و کەمپەکانی خنکاندنی هۆلۆکۆست کە دوا توانستی زانین و زانستیان تێدا بەکاردەهات، ئاوشڤێتس بە روونترین شێوەی نیشانداین زانست چیتر نییە جگە لە چەکێکی ئایدۆلۆژیی بۆ سەرکووت و خەساندن و حەلاندان و دیسپۆتیزم. ئەوەی تۆ پێتوابێت فیسار سەرۆک لە نەزانییەوە کارەکانی باش رانا پەڕێنێت، ئەم ئایدیایە دەچێتە راژەی ستەمکارییەوە، وەک بڵێی ئەگەر بیزانیبا ئەوەی نەدەکرد، بەڵام ئاشکرایە ئەو بە هۆشیارییەوە تۆ سەرکووت دەکات. لە دیمەنی ئۆپۆزیسیۆنی کوردییدا ئەم دیسکۆرسە زۆر بەهێزە و بە نەیارەکانیان دەڵێن نەزان و نەخوێندەوار، بەپێی ئەم لۆژیکە بێت ئەگەر زانا و خوێندەوار بوونایە سیستمەکەیان بە باشی بەڕێوە دەبرد، وا دەکەن فرمێسک بڕژین و بڵێن زۆر گوناهن نازانن چی دەکەن، هەمان ئەو دیمەنەی عیسای مەسیح کە وتی خودایە لێیان خۆشبە نازانن. بە پێی میتافیزیکیای زانین، رەوتی بەرەو پێشەوەچوونی مێژوو لە یەک کاتدا رەوتی پێشکەوتن و بەختەوەرییە بەیەکەوە، هەر ئەم روانینە میتافیزیکییە ئەو ئایدیایەی پێ بەخشین، جیهانی پێشوو لە هەموو بارێکەوە لە ئێستا خراپتر بووە وەک چۆن ئەو جیهانەی لەسەر رێی داهاتوو وەستاوە لە ئەمڕۆ باشتر دەبێت وەک بڵێی پارادیسێک یان ناشوێنێک هەبێت جیهان بەرەو ئەوێ پاڵ پێوەبنێین کە ئەوە هەردەم وا نەبووە، بەڵکو ئەم ئایدیالیزمە لە دامەنی مودێرنێتە و رۆشنگەرییەوە بەربووەتەوە. ئەوەشی لەسەر سەکۆی جیهانی تازەدا دەبینێن نەزانیی وەک سێگۆشەی بەرمۆدا زانین هەڵدەلووشێت. لێرەدا بە روونی رۆڵی ئاین لە پشت ئایدیاکەوە دیارە کە وا سەرنج دەدرا هەموو شتێک بە گوێرەی رەسا دیالێکتیکییەکان و لەسەر باڵی مینەرڤا (خودای زانینی رۆمانی) بەرەو باشتر دەڕوات.

لە هیگڵەوە تا مارکس و پاشتریش وا دادەنرا تا مێژوو و زانین بچنە پێشەوە ئەوەندەش خۆشبەختی و ئازادیی مرۆڤ دەڕواتە پێشەوە، بەو مانایەی پێشکەوتن و مێژوو یەک ئامانجی هاوبەشییان هەیە، ئەویش رزگارکردنی تەواوەتیی مرۆڤ، بەڵام پێشکەوتن بەو شێوە ئامانجگەراییە نەچووە پێشەوە، بەڵکو کورت بووەوە بە پێشکەوتنی زانستیی پەتی و پۆزەتیڤیزم و بە ئامێرکردنی پانتایی ژیان، ئەمەیان لە بەرامبەر ئایندا دەوەستێتەوە. لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا، فەیلەسووفانی خۆرئاوایی هەستیان بە مەترسییەکانی کوێخایەتی زانست کرد، لە پێش هەمووانەوە ماتریالیستەکان لە کوشتنی خودا لەلایەن زانستەوە نیگەران بوون، سارتەر ترسی ئەوەی لە نیشتبوو، ئەم جیهانە خاڵی کراوەتە لە روحانییەت و خۆی داوەتە دەست زانستی ئەبستراکت تا ژیانی وەک ماشینەیەکی بێ هەست و گیان بەڕێوە ببات. بە درێژایی سەدەی بیستەمیش کەس لە بەرتراند رەسڵ زۆرتر بە گژ ئایندا نەچووەوە، کەسیش هێندەی وی سزای ئەم بەگژاچوونەوەی وەرنەگرتەوە و لە نەگەڕان تۆڵەلێکردنەوەی بکەوێتە پاش مردنی، سەرباری بڕوای پتەوی بەوەی زانست یارمەتیمان دەدات بە رزگاربوونی مرۆڤ لە دەست ئاریشە و تەنگژەکان، هەشتا رەسڵ بە سەرکەوتنەکانی زانست و پێشکەوتنی تەکنیکی دڵخۆش نەبوو، پێیوابوو زانست بەرەو بێ ئامانجی لە ژیاندا ئاڕاستەمان دەکات، پێشنیاری ئەوەشی کرد لەو کاتەی زانست جلوبەرگی مانا لەبەری ژیان دادەکەنێت، (دەبێت بە لەمەودوا ئایدیاڵ و بەهاکانمان نیشتمانێک بۆ خۆیان بدۆزنەوە).

ئەگەرچی زانست تا رادەیەک سەرکەوتووبوو لە داماڵینی هزری خورافی و میتۆلۆژیی لە ئەندێشەی مرۆڤ، بەڵام بە ڕەهایی نەیتوانی مێشکەکان لە ئەفسانەگەرایی پاک بکاتەوە، بەڵکو لەگەڵ خۆیدا جیا لە میتۆسە دێرین و باوەکان، رستەیەک ئەفسانەی مودێرنی هێنایە سەر سەکۆی جیهان، کە هەریەک لەو میتۆلۆژیا سەردەمییانە خوێنێکی زۆریان لە پێناوی هیچدا بە ڕێژرا. ئەوە تەماشای ئەو دەرئەنجامە بکەن لە تیۆری ئیڤولۆیشنی داروین کەوتەوە، بە دەرکەشانی تەرزێکی نوێ لە داروینیزمی کۆمەڵایەتی لە هەناوی داروینیزمی بایەلۆژیی کە لە خۆیدا زانستێکی سەربەخۆ و پەتی بوو. زێدەڕۆیی ناکەین ئەگەر بڵێین ئامانجی زانست بێ ئامانجییە، چوونکە زانست بە دوای ئامانجی هیچ شتێکدا ناگەڕێت، هێندەی لە هۆکار و چییەتیی شتەکان دەکۆڵێتەوە، ئامانجی عەقڵانییەت لە دیکارتەوە بۆ کانت و لەویشەوە بۆ ئێمە، بەریتییە لە ناعەقڵانییەت!، ئەو ئیمکانە بەرزەی ئاوەزگەرایی، ئاوسە بە شێتیی، ئەو شێتییەی جیهانی ئەمڕۆ هەڵدەسووڕێنێت. ئەم لە ئامانج و مانا داماڵینەی جیهان بووەتە

فاکتەری ئەو نەهیلیزمەی ئەمڕۆی دنیای داپۆشیوە کە تێیدا بەرگەگرتنی ژیانێکی رووتکراوە لە مانا زۆر لە ئەستەم ئەستەمترە، پێموایە ئەو بزاوتە ئاینییانەی بە روحی (ئامانجگەرایی) یەوە دەگەڕێنەوە، دەتوانن لە ماوەیەکی پێوانەییدا باڵابن و زۆر زیاتر لەوەی پێشبینی دەکرا بەهێز ببن، چوونکە مرۆڤ هەرچەند مودێرن و زانستگەراش بێت، نایەوێت بەوە قایل بێت ژیانی هیچ مانا و ئامانجێکی تێدا نەبێت. لە کۆتاییدا هەر ئەوەندە دەتوانم بڵێم جەخت لەسەر روانگە ناباوەکە دەکەمەوە، نەک مەرج نییە ئایدیای پێشکەوتن بە هەموو تانوپۆی خۆیەوە مانای بەرەوپێشەوە چوون بەدەستەوە بدات، بەڵکو نمایشی چارەکی یەکەمی ئەم سەدەیە بە رووني پێی گوتین ئەم پێشکەوتنە لە خۆیدا جۆرێک بوو لە پاشکەوتن، دەبێت جارێکی تر بە روانگەکانماندا لە هەمبەر چەمکی پێشکەوتندا بچینەوە.

٢٠٢٣-٣-٢٣
ستۆکهۆڵم- تێبی

تێبینی: ئەم وتارە لەگەڵ دوو وتاری تردا لە مانگی مارت و ئاپریلی ٢٠٢٣دا نووسراون، بەڵام بەهۆکاری پەرەسەندنی نەخۆشی شێرپەنجەی نووسەر بڵاوکردنەوەیان بە ئەستا دواکەوت، ئەم وتارەش ئەمڕۆ بۆ یەکەم جار لە ماڵپەڕی (دەنگەکان) بڵاودەکرێتەوە.

شوێنی شانۆ لە ژیانی جەماوەردا.. ن- کامەران حاجی ئەلیاس

شانۆ بەشێکی گرنگی نێو کۆمەڵگایە،هاوکارێکی کاریگەرە لە بونیادنان ودروستکردنی لایەنی ئاکاری هەرگەلێك کە دەڵێم ئاکار مەبەستم لەمانا گشتگیرەکەیە. هەرلەسەرەتای دۆزینەوەی شانۆ لەسەردەستی گریگەکان، ئامادەبوونیان لە شانۆگەرییەکان وەکو پابەند بوونێکی ئاینی بووە بۆ هەرتاکێك چونکە شانۆ فاکتەرێك بووە بۆ ئەوەی گوزارشت لە لایانی ئاینی بکات ،کەلایەن زۆر پیرۆز بووە

بەتایبەتی لە ئاهەنگەکانی خواوەندەکاندا .
شانۆ بەپێی سەردەم و کاتەکاندا، شوێنێکی گرنگی لە ژیانی ڕۆژانەی گەلاندا بینیوە، ئەگەر ئاوڕێک لە سەردەمە شارستانییەکاندا بدەینەوە،شانۆ ئامادەبوونێکی کارای هەبووە بەشێوەیەک لە شێوەکان گوزارشتێکی ڕۆشنبیری و هۆشیاری نەو کۆمەڵگا بووە، بە واتایەکی تر ئاوێنەی نەو کۆمەڵگا بوو. بۆیە شانۆ گرنگە چونکە شوێنی هۆشیارکردنەوەی فکری بووە بە وەرگر لەڕێگەی هەست و سۆز و گرژییەکان دەتوانێت لەڕێگەی ئەم هونەرەوە دەست بە سەرجەم کایەکانی ژیاری کۆمەڵایەتی، ئابووری ،سیاسی..ببات بەو شێوەیەش ئاستی بیرکردنەوە و هەستکردن بە پرسیارێتی لای وەرگر زیاتر دەکات و بەشدار دەبێت لە گۆڕان وگۆڕانکارییەکاندا.
شانو سەبەرێکی بەردەوامی مرۆڤ بووە لە بەرجەستەکردنی هەموو بارودۆخێکی ژیاری ڕۆشنبیری جەماوەر، بەجۆرێک کاریگەر بووە ڕۆڵێکی گرنگی بینیوە لە گۆڕینی چەندین سیستەمی ئابووری ،سیاسی..لەم ڕوانگەریەوە شانۆکاران شانۆیان لەئەستۆ گرد بەوەی شانۆ پەیامێکی کاریگەرە تا ئەو رادەیەی هەندێک لە وڵاتانی پێشکەوتووی جیهان شانۆ وەکو دەزگایەکی پەروەردەیی وەسف دەکەن وەکو هەرقوتابخانە و پەیمانگا و کۆلیژێک سەیر دەکەن بە پەروەردەکردنی هەرتاکێک . شانۆ هەر لەکۆنەوە وەکو ئامرازێکی فێرکردن و پەروەردە بەکار هاتووە بەهەی ئەوەی ڕۆڵێکی کارای هەبووە لە گەشەکردن و پێشکەوتنی توانستی ڕۆشنبیری و گەیاندنی بەها فێربوونەکان بە قوتابیان و هاوکاری کردنیان لە تێگەیشتنی میتۆدییەکان.جۆرەکانی شانۆی منداڵ هەر لەشانۆی منداڵ و بووکەڵە و تارمایی سێبەر و کارتێکەرە دەنگییەکان کەلە شانۆی منداڵ بەکار دێت،خەیاڵی منداڵ بەهێز دەکات دەبێتە هۆی ئەوەی لەڕێگەی شانۆ منداڵ خێراتر فێربێت و لە چەمکی وانەکان تێبگات.
جیاوازی شانۆ لەگەڵ هونەرکانی تر لەوەدایە لە هونەری شانۆ لەڕێگەی جەستەیەکی زیندوو ڕووبەری بینەر دەبێتەوە،کە ئەکتەرە زۆرجاریش وابووە بینەرانیش چ بە دیالۆک یان بەجوولەیەک بەشداردەبن بۆیە کاریگەری زیاترە لە هونەرەکانی هەرچەند موزیکژن لەڕێگەی ئامرازەکەی هونەرەکەی پێشکەش بە بینەران دەکات ئەگەرچی بەشێوەی زیندوو پێشکەش دەکرێت بەڵام ناگاتە ئەوە کاریگەرییەی شانۆ هەیەتی بە وەرگر بەهەمان شێوەش بە هونەری شێوەکاری کاتە هونەرمەندێک پیشانگایەک دەکاتەوە لەڕێگەی تابلۆیەکانی هونەرەکەی خۆی نمایش دەکات ئەگەر خۆشی لە پیشانگایەکە ئامادە نەبێت ،دەتوانێ کارەکەی نمایش بکات. خاڵێکی تری شانۆ ئەوەیە کارێکی کۆمەڵییە و هەموو هونەرکانی تر لە خۆدەگرێت وەکو (موزیک

شێوەکار) کاریگەرییە دەنگییەکان و زەرجار موزیکی زیندوو لەگەڵ
گەرانی لە نمایشی شانۆدا بەکار هاتووە بۆ گوزارشت کردن لە
حاڵەتەکانی نێو شانۆگەرییەکە، بەهەمان شێوەش بە هونەری شێوەکاری
لەرووی دیکۆر و ئەکسسوات رۆڵێکی گرنگ دەبینێت بە زۆرێك
لە نمایشەکان، نابێ رۆڵی ئەدەبیشمان لەبیربکرێت، کە تێکستە چیرۆك
،سیناریۆ وەکو سێکوچکەی نمایش لە تەك (ئەکتەر، بینەر، دەق) رۆڵی
خۆی هەیە زۆرێك لە نووسەرانیش بەچوونیان وایە کە دەق تێکستێکی
مردووە تائەو کاتەی دەچێتە سەرتەختەی شانۆ ئەنجا دەبێتە دەقێکی
زیندوو هەر لەبەر ئەم هۆیانەوە شانۆ بە باوکی هونەر ناوزەند
کراوە.
شانۆ لە دووبەشی سەرەکی پێك دێت (مەرگەسات و بەزمەسات)
هەردووشێوەکە بەشێوەك لەشێوەکان کاریگەری خۆیان لەسەر کۆمەڵگا جا
چ بەشێوەی تاك بێت یاخود بەشێوەی کۆمەڵ دەبێت ،لە هەموو ڕوێکەوە
زەرجاریش هاوکارە بۆ چارەسەرکردنی کێشەو گرفتە هەنوییەکان بۆیە
شانۆ بۆتە پێداویستییەکی گرنگی هەر گەلێك، چونکە لە ژیانی
هەرمرۆڤێك دا خۆشی و ناخۆشی هەیە کۆمەڵێك ئاریشەوگرفت هەیە شانۆ
دەتوانێت گوزراشت لەو هەموو ناسەریانەی هەرتاکێك بکات بەرادەیەك
زۆر جاریش چارسەریشی بۆ کردوە.
پەیوەندی شانۆ لەگەڵ جەماوەردا پەیوەندییەکی کۆنەهەر لەسەردەمی
(فیرعۆنییەکان و یۆنانییەکان و رۆمانییەکان) ئەو پەیوەندییە
هەبووە،چونکە شانۆ راهێنان بۆ دەرونی مرۆڤایەتی دەکات بۆ ئەوەی
گەرانکاری لە هەڵوێستەکانی خۆی بکات لەرێگەی پشت بەستن بە عەقڵ و
لەژیك بۆ ئەوەی ببێتە بنەمایەك بۆ هەڵوێستەکانی لێرەدا رۆڵ و
شوێنی شانۆ لە ناو کۆمەڵگا دەردەکەوێت بۆ ئەوەی لەرێگەی
نمایشەکان، کۆمەڵگایەکی رۆشنبیرو پەروەردەیی و سیاسی دروست بکات،
شانۆ دەزگایەکی گرنگ و کامڵە بۆ کۆمەڵگا دەبێتە زمان حاڵی ئەوان.
لەسەرپەیوەندی شانۆ بە جەماوەر نووسەری دیاری جیهانی (ولیم جۆن
شکسپیر) دەڵێت" جیهان شانۆیەکی گەورەیە پیاوان و ئافرەتانیش
ئەکتەری سەر ئەو شانۆیەن". هەر لەبارەی گرنگی شانۆ لەسەر کۆمەڵگا
نووسەر و دەرهێنەری ئەڵمانی بەرتوڵد بریشت دەڵێت" نان و شانۆم
بدەرێ گەلێکی رۆشنبیرت دەدەمێ". نووسەری گەورەی میسری نەجیب
مەحفوز یش لەبارەی شوێنی شانۆ لەنێو جەماوەردا دەڵێت" لەمان
دەپرسن نهێنی پێشڤچوونی شانۆ لە چی دایە؟ نهێنییەکە لەوەدایە کە
ئێمە هەموومان ئەکتەرین".
ئەگەر ئاوڕێکیش لە شانۆی کوردیش بدەینەوە بەدرێژایی مێژوو بۆمان
دەردەکەوێت،کە نمایشە شانۆییەکان چەند رۆڵ و کاریگەری هەبووە
لەسەر هۆشیارکردنەوەی جەماوەر هاندانیان بۆ خۆشەویستی خاك و وڵات

بەتایبەتی لەسەردەمی پێش راپەرینی بەهاری ساڵی 1991ی گەلی کوردستان هەمیشە شانۆکارانی کوردستان لەبەری گەل دابوون، هەمیشە نمایشە شانۆییەکان گوزارشت بوون لە خەم و مینیەتانی گەل. نمایشە شانۆیەکان رۆڵێکی گرنگیان بینیوە لە جۆش دانی جەماوەر هۆڵە شانۆییەکان هەمیشەجمەیان دەیان بگرە چەندینجار دەرگاو پەنجەرەکانی هۆڵەکان بەهۆی زۆری بینەران شکاون نمایشەکان بۆ چەند مانگێك بەردەوام دەبوون لە نمایشکردن سەرباری بوونی سانسۆرێکی زۆر لەسەردەقە شانۆییەکان تا رەزامەندی دەقێکی شانۆیی وەردەگیرا بەچەندین فلتەر تێپەردەبوو، تادەگەیشتە رۆژی نمایشکردن، لەبەر ئەوەشە سەردەمی شانۆی ه□شتاکان بەسەردەمی شانۆیی زێرینی کوردی ناوەزند کرابوو چونکە پەیوەندیەکی بەهێرلەنێوان شانۆکاران و بینەران هەبوو لەهەمان کاتدا نمایشەکان گوزراشت بوون لە ناسۆری□کانی گەل.

ئازارەکانی شەهرەبانۆ /شیعری شەماڵ بارەوانی

نازانم بۆ پەتەکەی ملی لەیلا قاسم بگریم
یان سوێندە بێ نازەکەی لەیلا زانا

هێشتا بۆنی ئازارەکانی شەهرەبانۆم لێدێت
هێشتا دەنگی فیغانی پیرۆزی ئابادی بۆ کچە کوردە بە
کەنیزەکراوەکانی گوڵاڵە و نەهاوەند دەمهاڕێت
هێشتا زامی یەکەم ناپاکی هارپاکی ب□ جەستەی نیشتیمانمەوەیە
هێشتا بە تۆمەتی کڕنۆشنەبردن بۆ ئادەم به ئبلیس تۆمەتبار دەکرێم

سەیرێکی ناوگەلی مێژووم بکەن
سەرەڕای ئەم هەموو فتووحات و تەعریبه
ئەم هەموو فەرمان و ئەتککردنە
هێشتا بۆنی بەرائەت و خوێنی پاکیزەیی لێدەچۆڕێت

بیرتانە کە لەبە هەشت دەرکراین، تەنانەت خوداش بێدەنگ بوو!

تەنها لەسەر ئەوەی گوتم ڕەگم دەچێتەوە سەر دەمارەکانی سەید ڕەزای دەرسیمی، بە قەڕنێک زیندانی مەحکووم کرام

ئەوان قبووڵ ناکەن بڵێین لێرەبوو یەکەمجار مەشخەڵی شارستانییەت هەڵی کرد
لێرە بوو خۆری ئێزدانییەت هەڵهات و
هەر لێرەش بوو یەکەمجار حەکایەتی ژیان دەستی پێکرد

ئەمڕۆ ڕۆیشتمە سەر گڵکۆی یەزدەکورد و
پێکەوە بە ڕووخانی دەوڵەتی ساسان
زۆر بە کوڵ دامانە قوڕپی گریان

هێشتا ئایەتەکانی خودا موتوربەی لاپەڕەکانی زەمەن نەببوون
ئێمە لە پەراوێزی سورەتی ئەنفال دا زیندانی کراین
هێشتا وشەکانی خودا لە لەوحی مەحفووزدا زمانیان نەگرتبوو
ئێمە خەڵتانی بە دەنگی کراین

لەگەڵ یەکەم نوتفەی وجوود، ئێمە گیرۆدەی قەفەز بووین
دوای دووهەزار و ئەم هەموو ساڵە، هێشتا لە ناهارمۆنییەتی زەمەن
لەگەڵ خەریتەی خەونەکانی کورد تێنەگەیشتووم
هێشتا من و خودا لەسەر سێوەکەی بەهەشت لە جەدەلەتییەتداین

جارێ لەسەر تەوقیتێک کۆک نیم،
نازانم کەی دەگەڕێمەوە سەر تخووبی وەرزی ماد و
تەوقی ئەو نەفرەتە ئەزەلییە لە بەرۆکی ڕۆڵەکانی ئێزدا و مێژووی لالش دەکەمەوە
نازانم کەی دەبمەوە بە ئەردەشێرەکەی جاران و
دووبارە ئاگری ئازادی لە ئاتەشگا ڕووخاوەکەی ئەشۆ زەردەشت دەکەمەوە

سەربەخۆی کوردستان لە بەردەم

بازرگانی بە نەوتەوە!..

عوسمانی حاجی مارف

حکومەتی هەرێمی کوردستان پێداگری لەسەر ئەوە دەکات کە دەسەڵاتی فرۆشتنی هەناردەی نەوت و غازی هەیە و دەبێت داهاتی ئەم پرۆسەیە وەربگرێت. هەروەها تیشک دەخاتە سەر ئەوەی کە لە دەستووردا هاتووە لە ئەگەری دروستبوونی ململانێ، ئەولەویەت بە یاسای هەرێم و پارێزگاکان دەدرێت. بەڵام حکومەتی فیدراڵی و سۆمۆ دەڵێن بەپێی مادەی ١١١ی دەستوور "نەوت و گاز هی هەموو گەلی عێراقە لە هەموو ناوچەکان و پارێزگارەکاندا"، واتە نابێت لە کۆنترۆڵی حکومەتی ناوەند دەرچێت.

لە مانگی شوباتی ساڵی ڕابردودا دادگای فیدراڵی لە بەغدا بڕیاریدا هەرێم ئەو نەوتەی لەسەر زەویەکانی بەرهەم هێنراوە ڕادەستی بەغدا بکات، هەروەها ئەو گرێبەستانەی لەگەڵ کۆمپانیا بیانیەکان واژووی کردبوو هەڵبوەشێنێتەوە. بابەتەکە گەیشتە ئاستێک کە دەسەڵاتی دادوەری لە بەغدا گرێبەستەکانی لەگەڵ زۆرێک لە کۆمپانیا بیانیەکان بە تایبەت کۆمپانیا ئەمریکی و کەنەدیەکان پووچەڵکردەوە.

هەروەها دادگای باڵای فیدراڵی بڕیاریدا کە دەبێت حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق "هەموو داهاتە نەوتی و نانەوتییەکان" ڕادەستی بەغدا بکات، واپێدەچێت ئەو یاسا نوێیەی نەوت کە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە لە بەغدا ئامادە دەکرێت، دوا فاکتەر دەبێت کە کۆتایی خەونی هەر جۆرە سەربەخۆییەکی کوردستان دەخاتە ناو مشتی حزبە کوردیەکانەوە.

حکومەتی ناوەند دەیەوێت ڕەشنووسی یاسای نەوت و غازی عێراق لە ڕێگەی یەک کۆمپانیای نیشتمانیەوە واتە کەرتی نەوت و غاز یەکبخرێت وە هاوردەکردن لە یەک حسابدا دابنرێت.

ئەمەش کۆتایی بە هەر باسێک دەهێنێت سەبارەت بە توانای حکومەتی هەرێمی کوردستان بە بەردەوام بوون لە کارەکانی فرۆشتنی نەوت، کە پێشتر سەربەخۆ لە حکومەتی فیدراڵی ئەنجامی داوە، تەنانەت ئەگەر هەرێم بتوانێت کەناڵەکان بە گەیشتن بە ئامانجەکەی لە فرۆشتنی نەوت یەکبخات، ئەوا دەبوو هەموو داهاتە نەوتیەکانی ڕادەستی حکومەتی فیدراڵی بکات لە بەغدا، بەمەش حکومەتی ناوەندی بە تەواوەتی کۆنترۆڵی دارایی بەسەریاندا ئەنجام ئەدات.

باوەڕێکی بەرفراوان لە بەغدا هەیە کە پێدانی مافی سەروەری هەولێر

بەسەر نەوتدا، مەیلی جوداخوازی بەهێزتر دەکات و سەرچاوەیەکی ناڕێژەیی لەگەڵ پشکی هەرێم لە بودجەی گشتی دەوڵەت بە حکومەتی هەرێمی کوردستان دابین دەکات.

ناکرێ ناکۆکی نەوتی نێوان بەغدا و هەولێر تەنیا وەک ناکۆکیەکی لەناکاو سەیر بکرێت، بەڵکو لەوە زیاتر درێژ دەبێتەوە بۆ حساباتی سیاسی پەیوەست بە بژاردەی سەربەخۆیی دەسەڵاتی حزبە کوردیەکان، لەلایەکی تریشەوە دابینکردنی ژێرخانی ئابوریە بۆ ئەو سەربەخۆییە، کە هەرگیز نەیان توانی ژێرخانێکی جێگیر دامەزرێنن و هیچ ئاماژەیەکیش ئەوە نیشان نادات کە لە تەواوی ژیانی سیاسیاندا ئامادەیی و توانای سەربەخۆی و دامەزراندنی ژێرخانی ئابوریان هەبێت.

ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بەڵێنی سەربەخۆیی کوردستانی عێراقیان دا لە بەرامبەر ئەوەی سوپای پێشمەرگە لە پێشەنگی شەڕی داعشدا بێت، هەروەها لەلایەن تورکیاشەوە پاڵپشتی کرا. بەڵام پاش ماوەیەکی کورت لە ڕاگەیاندنی ئەنجامەکانی ڕفراندۆم هێرشکرایە سەر کوردستان وەهەر هەنگاوێکی دیکەشیان بەرەو سەربەخۆیی سەرکوت کرد، چونەکە پێکهاتەی حکومەتەکانی ئێستای عێراق و ئێران و تورکیا بەرگەی کاردانەوەکانی سەربەخۆیی کوردستان لە سەرتاسەری ناوچەکەدا ناگرن.

لەلایەکی تریشەوە ئامانجی مۆسکۆ تەنیا لە دەستەبەرکردنی یەدەکی گەورەی نەوت و گاز لە کوردستانی عێراقدا سنووردار نەبوو، بەڵکوو درێژبووەوە بۆ چاندنی تۆوی لەناوبردنی سەربەخۆیی کوردستان و لە درێژخایەندا جەختکردنە لەسەر عێراقێکی یەکپارچە.

هاوکات چین کاریگەری خۆی لە باشووری عێراق دروست کردوە، لەڕێگەی چەندین گرێبەست لە کەرتی نەوت و گاز کە دواتر دەتوانرێت بەکاربهێنرێت بۆ گرێبەستی ژێرخانی گەورەتر لە سەرتاسەری باشووردا.

ڕێککەوتنی هاوکاری هەمەلایەنە کە لە نێوان ئێران و چین بۆ ساڵی ٢٠٢١ ئەنجامدرا، نوێنەرایەتی درێژکردنەوەی قەبارە و پانتایی ڕێککەوتنی “نەوت لە بەرامبەر ئاوەدانکردنەوە و وەبەرهێنان” دەکرد، کە بەغدا و پەکین لە ئەیلوولی ٢٠١٩دا واژۆیان کرد، کە ڕێگەیان بە کۆمپانیا چینیەکاندا وەبەرهێنان لە پرۆژەی ژێرخانی عێراق لە بەرامبەر نەوت.

بۆیە جێگای سەرسوڕمان نیە کە لەدوانی سودانی، لە ٣ی ئابی ٢٠٢٣، ڕایگەیاندبو، یاسای نوێی یەکگرتووی نەوت کە لە بەغداوە بەڕێوەدەبرێت، هەموو بەرهەمهێنان و وەبەرهێنانەکانی نەوت و گاز لە عێراق و هەرێمی کوردستان بەڕێوەدەبات و فاکتەرێکی بەهێزە

لەوەی یەکپارچەیی عێراق پێکدەهێنن.
دەسەڵاتداریەتی حزبەکان لە هەرێمدا دوای سی دوو ساڵ سەربەخۆیی لە تاڵانچێتی و قاچاخچێتی بە نەوت و دامەزراندنی دەخ و سیستەمێکی گەندەڵی لە تەواوی بوارەکاندا، لە بەرامبەر پرۆسەیەکی ڕیسواو شەرماوەردان لە ڕادەستبونی دەسەڵاتەکەیان بە خزمەتکردن بە یەکپارچەیی عێراق و پابەند بونیان بە حکومەتی ناوەندەوە.

پیرۆز بێت یادی ڕۆژنامەگەری کوردی .. سەردار جاف

بەر لە ١٢٦ ساڵ و لە وڵاتی غوربەت و لە،قاهیرەی پایتەختی میسر یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی بەناوی
” کوردستان ” لە سەر دەستی ڕەوانشاد میقداد بەدرخان بەچاپ گەیشت و بڵاوکرایەوە، نەتەوەی کوردیش وەک گەلانی دونیا بوو بە خاوەن ڕۆژنامەی چاپکراوی تایبەت بەخۆی ، وەلە جیا لە نەتەوە و گەلانی دی ئێمەی کورد دوور لە زێد و نیشتیمانی خۆمان ئەو دەرفەتەمان بۆ ڕسکا ، ئەوەیش دەگەڕێتەوە بۆ زەبر و زەنگی داگیرکەرانی خاکی کوردستان کە ستەم و زوڵمیان دەرهەق ئەنجام داوین، و لە هەموو جۆرە ئازادییەک تەحریمکراین، و نکوڵیان لە بوونی نەتەوەیمان دەکرد، بەڵام کورد بوون و مانەوەی خۆی سەلماند و دەسەلمێنێ، سەپاندنی هزری تاکڕەوی داگیرکەرانی کوردستان و دیکتاتۆریەت و زەبر و زەنگیان نەیتوانیوە چۆک بە بواری گەشەی ڕۆشنبیری کوردی بدەن، هەرکاتێکیش کورد ئازاد بووبێ بواری ڕۆژنامەگەری کوردی گەشەی کردووە و پێشکەوتوو بووە ، بەڵگەیش کۆماری دیموکراتی کوردستان لە مەهاباد و بەیاننامەی ١١ ی ئاداری ١٩٧٠ و پاش ڕاپەڕینی ١٩٩١، هاوکات وشە و فەرهەنگی کوردیش هەنگاوی مەزنی پێشکەوتنی لە ڕێی ڕۆژنامەریەوە ناوە، لەم بۆنە پیرۆزەدا ، درووود بۆ گیانی پاکی میقداد بەدرخان و هەموو ئەو ڕۆشنفکرانە دەنێرین ڕۆژێک لە ڕۆژان بەدیار ڕۆژنامەگەری کوردییەوە ماندوو بوون، سڵاو و ماندوو نەبی لە هەموو ئاوانەیش دەکەین بەردەوامن لە خزمەت بە دونیای ڕۆژنامەگەری کوردی ، بەرز و پیرۆز بێ یادی ڕۆژنامەگەری کوردی و گەشاوەتر بێت وشەی کوردی ..

نزایەکی پاییزی.. شیعری: عەبدولڕەحمان فەرهادی

بای وەشت هەڵدەکا لەرانە
بە نەغمە و نەیژەنینەوە
پاییز پێ دەکا لە حوزن
بە هەڵبەستی غەمگینەوە

شەماڵ بە هەگبەی پڕەوە
شمشاڵی پاییز دەژەنێ
لەنجەولاری گەڵاڕێزان
میلۆدیی عیشقی دەدەنێ

چوومە نێو ماڵی شەماڵە
پڕ بوو لە ناڵە و گریەی نەی
چوومە ڕەشماڵی خەیاڵە
ڕەباس بووم بە مەستبوونی مەی

سەرێکم دا لە شنەیێ
تەر بووم لە چریکەی شالوور
باوەشم بە سروەدا کرد
بردمیە نێو خەیاڵە، دوور

نامەیەکم بە دەبوور نارد
بۆ دڵبەرەکەی دوورە ڕێم
گوتم ئاخۆ کەی بتبینم!
گوتی تۆ وەرە، چاوەڕێم

شەماڵ هات بە هاتوهاوار
قژی تێکدایت و شێوانی
هەر تاڵێکی بردە لایێ
هیچ تاڵێکی بۆم نەهانی.

دەڵێی لووزەوە بارانی
لەپڕ دێی بەخوڕ دادەکەی
برووسکەی گەواڵە هەوری
عیشقت لە ناخم ڕادەکەی

■ * *

وەك پەڵە هەوری ناو ساوی
بریقەت دێ و دەچیتەوە
یان ڕەنووە بەفری لاپاڵی
بۆ ناخم شۆڕ دەبیتەوە

■ * *

چما تۆ شنەی شەماڵی
یان دەبووری لای هێوارە
سروەی سپێدە و بەیانی
یا بای وەشتی لەم هەوارە

■ * *

چرکەیێ نییە لە ژینما
لێت دابڕێ بیر و هۆشم
چیی تێدایە ئەگەر تاوێ
ئازارت لەدەست نەنۆشم؟!

■ * *

تەمەن چەشنی درەختێکە
لە پاییز نزیك بۆتەوە
سایەی عیشقت زیندانێکە
بۆ ساتێك لێی نەبۆتەوە

عیشقت ئەوەندە بەسۆیە
شەو و ڕۆژم لێ گۆڕاوە
هەموو کاتێ وا دەزانم
تەمەن لە ڕێتا دۆڕاوە

بەسە تاکەی ببمە دینی
دەشتودەر و شاخوداخان
تەزووی عیشقی پر لە ژانت
ڕۆژێ دێمکوژێ لە داخان

کتێبی (پێشانگەی تەرمەکان) چاپ و بڵاو دەکرێتەوە

وەشانی "نووسیار" لە وەرزی نوێی کتێبەکانیدا، بەم نزیکانە کتێبی (پێشانگەی تەرمەکان) چاپ و بڵاو دەکاتەوە. ئەم کتێبە لە نووسینی چیرۆکخوان، فیلمساز و ڕۆماننووسی عێراقی: حەسەن بەلاسم ـە و زانیار عەلی لە عەرەبییەوە وەریگێڕاوە.
کتێبەکە لە دوو کۆمەڵەچیرۆک پێک هاتووە: "سەرشێتەکەی مەیدانی ئازادی" و "مەسیحی عێراقی". هەردوو کۆمەڵەکە پێکەوە ناونیشانی "پێشانگەی تەرمەکان"ـیان هەڵگرتووە، چەند چیرۆکێکی تریان بۆ زیاد کراوە و هەموویان پێکەوە دەبنە بیستوپێنج چیرۆک.
ئەم کتێبە بۆ زیاتر لە بیست زمانی دنیا وەرگێڕدراوە. جێی خۆشحاڵییە خوێنەرانی کوردزمانیش بواری ئەوەیان بۆ دەڕەخسێت بیخوێننەوە و لێی بێبەش نەبن! دوای کتێبی "فەرهەنگی پیاو"، ئەمە دەبێتە دووەم کتێبی پرۆژەی وەرگێڕانی کۆبەرهەمی حەسەن بەلاسم. بەدوایدا بەرهەمە گرنگەکانی دیکەی دێن و هەر لە وەشانی "نووسیار"ـەوە چاپ و بڵاو دەکرێنەوە.

لەبارەی ئەم کتێبەوە، زانیار عەلیی وەرگێڕ دەڵێت:

چیرۆکەکانی ئەم کتێبە ئەگەرچی بە کەمێکی خەیاڵە نووسراون، بەڵام نووسینەوەی واقیعێکن کە دوور و نزیک بە ئێمە ئاشنایە. گێڕانەوەی بەسەرهاتی مرۆڤە دەڕاو، دوورەپەرێز و دەشکاوەکانی کۆمەڵگەن. ڕووتکردنەوەی ناخی ئەو مرۆڤانەیە کە بەر نەفرەتی خودا کەوتوون و بێزاری و بیری خۆکوژی تەنگی پێ هەڵچنیون. پیشاندانی دەروونی ئەو بوونەوەرەیە کە لە پێناو خۆیدا ئامادەیە هەموو شتێکی تر بکاتە قوربانی!
ڕەنگە پێمان وا بێت چیرۆکەکان خەیاڵین، نەکردەیە ئەم ڕووداوانە لە دنیای ڕاستەقینەدا ڕوویان دابێت؛ بەڵام نووسەر لە زۆر جێ دڵنیامان دەکاتەوە کە ڕاستەقینەن. لێرەدا تەنها باس لە گێڕانەوەیەکی تۆقێنەر و کوشتن و ئەشکەنجە ناکەین، ئەم چیرۆکانە کرۆکی ئاوابوونی مرۆڤ و ژیانە، ئەمە بە ئەوپەڕی لەناوبردن و نەمانی چاکە دەبات. دەتوانین بڵێین ئەم بەرهەمە یەکێکە لە باشترین و گرنگترین بەرهەمەکانی حەسەن بڵاسم. ئەم کتێبە ناوبانگی ئەوی بە جیهاندا بڵاو کردەوە و بە زۆر خەڵاتی گرنگی ئەدەبی پاڵێورا. لەڕێی ئەم چیرۆکانەوە ئاشنای دنیا ئەدەبییەکەی دەبین، کە ترس و تۆقین، جەنگ و کوشتار، گێڕانەوەیەکی فەنتازی بە ڕووداوەکانی عێراق؛ لە دیارترین تێماکانن. پێم وایە سەربوردەی تەمومژاویی کارەکتەرەکان، هەتا ماوەیەکی زۆر لە خەیاڵ و ئاوەزی خوێنەردا دەمێننەوە.

نووسەر لە چەند دێڕێکدا:
حەسەن بڵاسم، ڕۆماننووس و سینەماکاری عێراقی، ساڵی ١٩٧٣ لە بەغداد لە دایک بووە. ئێستە لە وڵاتی فینلاند نیشتەجێیە. چەندان کتێبی لە ژانری چیرۆک، ڕۆمان، شیعر و سینەمادا بڵاو کراوەتەوە. ساڵی ١٩٩٩ بەغدادی جێ هێشتووە و لە سلێمانی گیرساوەتەوە. لەگەڵ هەندێک سینەماکاری کورددا، فیلمی "زامی کامێرا"ـی دەرهێناوە. کتێبەکانی ناوبانگی جیهانییان پەیدا کردووە و بە چەندین خەڵاتی ئەدەبی پاڵێوراون، هاوکات بەشێکی زۆریشیان وەرگێڕدراونەتە سەر زمانە زیندووەکانی جیهان. ساڵی ٢٠١٤، وەک یەکەم نووسەری عەرەب، خەڵاتی ئیندپێندێنت ـی بەریتانیایی بۆ کۆمەڵەچیرۆکی "پێشانگەی تەرمەکان" بردووەتەوە. ڕۆژنامەی گاردیان وەک "باشترین نووسەری عەرەب کە لە ژیاندایە" ناوی بردووە.
"فەرهەنگی پیاو" یەکەم کتێبی چاپکراوی ئەوە. "ئەڵڵا ٩٩ (ڕۆمان)"، "پێشانگەی تەرمەکان (کۆمەڵەچیرۆک)" لە دیارترین کتێبەکانی ئەون.

وەرگێڕ لە چەند دێڕێکدا:

زانیار عەلی، ساڵی ١٩٩٩ لە شاری کەلار لە دایک بووە. وەرگێڕ و ئەدەبیات بە گشتی، ئەدەبیاتی عەرەبی بە تایبەتی وەردەگێڕێت. تا ئێستە خاوەنی نۆ بەرهەمی چاپکراوە:

1. هەرمان هەسە/ ژیان و بەرهەم/ وەرگێڕان (٢٠١٧)
2. بەختەنازین لای نالی و موتەنەبی/ لێکۆڵینەوە/ ئارام جەلال/ وەرگێڕان (٢٠١٨)
3. کۆماری مریەم/ ڕۆمان/ وارد بەدر ئەلسالم/ وەرگێڕان (٢٠١٩)
4. شیعرگەلەک؛ جەنگ لە باخەڵی شاعیرێکدا لە بیری چوون/ شیعر/ جان دەست/ وەرگێڕان/ (٢٠١٩)
5. وەک درەختێک بیر دەکەمەوە/ شیعر/ عەبدولعەزیم فنجان/ وەرگێڕان (٢٠٢٠)
6. فەرهەنگی کوردیی وێنەدار/ فەرهەنگ بە منداڵان/ ماجیدە ئەلحەرانی/ وەرگێڕان و وردبینیی زمانەوانی (٢٠٢١)
7. فەرهەنگەپیاو/ کۆمەڵەدەق/ حەسەن بلاسم/ وەرگێڕان (٢٠٢١)
8. سەربوردەی خەبات/ ڕۆمان/ جان دەست/ وەرگێڕان (٢٠٢٢)
9. پێشانگەی تەرمەکان/ کۆمەڵەچیرۆک/ حەسەن بلاسم/ وەرگێڕان (٢٠٢٤)

چەپ و راست.. شیعری سەلام عومەر

گوێی راستەمیان قانگ دا
ئێستا گوێی چەپەم
جگەرە بەجگەرە پێدەکا
★ ★ ★
ددانەکانی لای راستم
شیرینی وەراندی
ئی لای چەپم تاڵی
★ ★ ★
بەراستە دەنووسم
بەراستە شوت دەکەم
دەست و پێی چەپم بینەرن

* * *

داکم نوشتەیەکی
بەشانی راستمەوە هەڵواسی
بەدەستی چەپم لەمکردەوە.

کارەساتی بێ ئومێدی و چەنەبازی ئینسانە گچکەکان.. ئەکرەم سەعید

“من کەسێکی نیمچە شێت و نیمچە مردووم” – چیرۆکی: چەنەبازی لەسەر نیل/ نەجیب مەحفوز

مەحفوز لەسەر زاری “ئەنیس” کە یەکێکە لە چەنەبازەکانی سەر ڕووباری نیل و پاڵەوانی چیرۆکەکەیە، “حەقیقەتی کەسایەتی خۆی باس دەکات بە ئەوانی دی:(من کەسێکی نیمچە شێت و نیمچە مردووم). هەڵبەتە ئەوە هەر بەتەنها ئەنیس و هاوەڵەکانی نییە، لە نێو بەلەمەکی سەر نیل کەسایەتیان لەو چەشنەیە، بەڵکە لەڕاستیدا زۆربەی زۆر خەڵکی میسر و جیهان لە ساڵاکانی ١٩٥٠- وە تا ئێستاش (نیمچە شێت و نیمچە مردوون)، ئەوەش دوا پلەی نامۆیی و بێ شمەکبوونە، و لە دەستدانی هۆشیاری ئینسانی و چینایەتییە، کە ئینسانەکان لە ژێر سایەی سیستەمی سەرمایەدریدا دووچاری هاتوون.

ئەمە توانج و وەسفێکی ناشرین نییە بەتەنزەوە بۆ مرۆڤەکان، بەڵکە ئەمە کێشانی دیمەنی واقیعی حاڵی ئینسانەکانە لە سەردەمی ئەمڕۆدا. ئەمە سەرگوزشتەیەکی ڕاستەقینەیە بۆ حاڵی کۆمەڵگە و ئینسانەکان لە ئێستادا، وە دەمامکە درۆزنەکان ئاشکرا دەکات، و لە گوتاری ئیدۆلۆژی دەسەڵات و ئۆپۆزیسیۆنی ساختە هاتۆتە دەرەوە، وەسفی ئەو دۆخە خەسار و پارچەپارچە بوونە باس دەکات کە خەڵکی دوێنەی میسر و ئەمڕۆکەی جیهان بەدەستیەوە دەناڵێنن، کە بێگومان ئاکامی ئەم ناهۆشیارییە(نیوە شێت و نیوە مردووە)ی ئینسانەکان، ئەنجامەکەی دونیا بۆ ناچاری بەرەو کارەسات دەبات.

▪ کاتی قەیران و جەنگی دەوڵەتە دڕندەکانی سەرمایەداری، گەر چینی کرێکاران و ئازادیخوازان هۆشیار نەبوون، و هاوشێوەی پ[illegible] چەنەبازەکەی ڕۆمانەکەی مەحفوز لە بری نێو بەلەمێک لەسەر نیل، ئەمڕۆکە لە نێو سۆشیال – میدیا خەریکی دیالۆگی کۆرەکان و چەنەبازی بن، ئیدی چاوەڕێی کارەسات بکە ڕووبدات.

▪ لە دووهەفتە لەمەوبەر تا دوێنێ، ئۆکرانیا دووجار هێرشی کردەتە سەر (وێستگەی ئەتۆمی زاپوریجیا بە بەرهەمهێنانی ووزە)، ئەو وێستگە گەورەیە گەر بتەقێتەوە، جگە لە بەشێکی ڕوسیا کە زیانی بەردەکەوێ، ئۆکرانیا بە خۆی دەبێتە پنتایەک لە خاک کە بێکەڵکی ژیان نامێنێ، ئەمە جگە لەوەی زیان بە (پۆلەنیا، ڕۆمانیا، و باقی ووڵاتانی بەلکان) دەکەوێت، و تەنانەت تیشکی ئەتۆمی تەقینەوەی ئەو وێسگەیە زیانی هەیە بە تەندروستی خەڵکی ووڵاتانی (فیلەندا و سوید).

▪ لە هێرشی ئەم دواییەی "ئێران و ئیسرائیل" بە سەر یەکتری ڕاستەخۆ یان ناڕاستەخۆ، هەڕەشەی پەلاماردانی وێستگە ئەتۆمییەکان هاتەتە گۆڕێ. گەر کارەساتێکی ئەتۆمی بە ئەنقەست یان نەخوازراو ڕوویدات، بە ملیۆناها مرۆڤ زیانمەند دەبن، و ناوچەکە شیاوی ژیان نامێنێ.

▪ لە کاتێکدا دڕندەکانی سەرمایە خەریکن مرۆڤایەتی دووچاری کارەساتێکی ئەتۆمی دەکەن، کە کارەساتی هیرۆشیما و ناکازاکی و کارەساتی ئەتۆمی وێستگەی چێرنۆبڵ لەساڵی ١٩٨٦، لە چاویدا کارەساتێکی گچکەیە، کەچی مرۆڤایەتی هاوشێوەی (پ[illegible] چەنەبازەکەی مەحفوز)، کە هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا لە خۆدەگرێت، لە مامۆستا و ڕۆشنبیر و دز و بەرپرس و سەماکار و کرێکار، هەموو وازیان لە کەیف و چەنەبازی خۆیان نەهێناوە، و بەرامبەر ئەو هەموو قەیران و کارەساتەی جەنگ و کۆکوژی منداڵ و خەڵکی مەدەنی، توانای ز[illegible]ی و چەنەبازییان لەدەست نەداوە، بەڵام ئەفسوس زۆر هەنگاوی عەمەلی ڕاستەقینە دژی سەرمایەداران و دەسەڵاتەکانیان، و دژی نوخبەی جەنگی بۆرژوازی جیهانی، بە ڕاگرتنی مەترسی فەنابوون و فەوتان، تا ئێستاکە نەنراوە.

▪ زۆر دەگمەن سۆسیالیستەکان تەشەنە لە ئاست نزمی هۆشی خەڵکی دەدەن، بەڵام لە بەرامبەر ساویلکەیی خەڵکی، لە پێش جەنگ و کاتی جەنگی جیهانی دووەم، خەڵکی ئەڵمان و بەشێکی دیاری چینی کرێکاران، بە ئیدیۆلۆژی و پروپاگاندەی نازییەکان و هیتلەر فریوو درابوون. لەم ساتەوەختەدا بوو کە ولیام ڕایش (گوێ بگرە مرۆڤی گرنگن)ی نووسی؛ هەڵبەتە سۆسیالیستەکان بە

مرۆڤەکان ناڵێن(بچوک یان گرگن)، بەڵام مر□ق ل□و هەلومەرجە و لە دەروونی “ولیام ڕایش” تێدەگات کە بۆچی وا تووش□□ بووە، چونکە ئاستی هۆشیاری و پراکتیکی چینی کرێکاران و خەڵکی ئازادیخواز لە ئاستی هەڕەشەکاندا نەبووەو کۆمۆنیستەکانیش بێ توانا و بێ کەڵک بوون، و خەڵکیش هەر خەریکی کەیف و چەنەبازی خۆیان بوون . لەم ساتانەدایە چیرۆکەکەی “نەجیب مەحفوز” دیمەنی دوێنی میسر و دیمەنی ئەمرۆکەی جیهان، بەیەکەوە دەبەستێتەوە.

- لە ڕاستیدا ئەوە مەترسیدارە کە سیستەمی سەرمایەداری لەمڕۆکەدا دڕندانە هێرش بۆ سەر بژێوی چینی کرێکاران دەبات و هەژاریان دەکات، وە نوخبەی سەرمایەی فەرمانڕەوا دڕندەیە، و ئاگری جەنگ لێرەو لەوێ هەڵدەگیرسێنێ و کارەسات دەقەومێنێ، بەڵام لەوە مەترسیدارتر و کارەساتبارتر ئەوەیە کە زۆربەی مرۆڤەکان لەم سەردەمەی ئێمەدا، ناهۆشیار و بێ دەرباسین، یان ووە دووی ئەحزابی بۆرجوازی ناسیۆنالیست و ئایینی کەوتوون.

لەڕاستیدا زۆربەی مرۆڤایەتی ل□م□ر□کەدا (نیمچە شێت و نیمچە مردوو)ن؛ شێت بەمانای ناهۆشیار، و مردوو بەمانای بێ جوڵە و بێ پراکتیکی شۆڕشگێڕانە بۆ گۆڕینی دونیای سەرمایەداری.

تێبینی:

- چات یان “چەنەبازی لەسەر ڕووباری نیل”، چیرۆکی کۆمەڵێک مرۆڤی نامۆ و پەراوێزخراو، کۆمەڵێک ئینسان کە لە نێو کێشەکان و چڵپاوی کۆمەڵگادا، پشتگوێخراون و بێ ئومێد و بێ متمانەن بە فکر ، خاوەنی هیچ خەون و ئامانجێک نین، دەچنە شوێنێک بۆ سەر گەرمکردن.
  “بەلەمێک لەسەر ڕوباری نیل” ئەو شوێنەیە کە خەونەکانی ڕزگاربوون لە ستەمکاری بەدی دەهێنێ لە ژیانێکی بێ مانا کە مرۆڤە کچکەکان هیچیان پێناکرێ لە چات زیاتر، جا چات بێ لە نێو بەلەمێکی سەر ڕوباری نیل یان چات بێ لەمڕۆدا لەنێو نێت، جیاوازی ئەو تۆی نییە.
- دەتوانی چیرۆکەکە لە نێتدا بەخۆڕای وەک “پی دی ئف” بخوێنیتەوە، وە هەروەها چیرۆکەکە کراوە بە فلیم بە ناوی (ثرثرة فوق النیل)، دەتوانی چێژ لە فلیمەکەش وەرگری، چونکە

تا بەڕێی ئەکتەرەکان نواندنێکی جوان پێشکەش دەکەن.

ئەکرەم سەعید

کاتێ دەریا پیر دەبێ.. ئەدۆنیس. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا کردوویە بە کوردی

پێشدەستی:

هەمیشە لە پشت هەموو داهێنانێ، فیکرو دنیابینییەکی نوێ و چەمك و شێوازی دەربڕینی جیاواز و ئازادی بیرکردنەوە و خەیاڵی بەرفراوان و دیدێکی دیکەی مەعریفی و جوانکاری دەبینرێت، کە لەگەڵ کۆن جیا دەکەوێتەوە، کەواتە بۆ ئەوەی بیـــــــر بکەینەوە دەبێ لە لایەك پەیوەندییەکی دینامیکیانەمان بە فیکر و مەعریفە و جیهانبینی سەردەمەوە هەبێت، لەلایەکی دیکە پەیوەندی بە کەلەپورەوە بکەین. (گادامەر) دەڵێت: وجودی مرۆیی لە یەك کاتدا میژوویی و هاوچەرخیشە، بەو مانایەش تێگەیشتنی ئێمە بە مێژوو لە بۆشاییەوە نایەت، بەڵکو لەو ئاستە هەنووکەییەوە دێت، کە مێژووی داهێنان یەکێکە لە دامەزراوە راستەقینەکانی.
کەواتە تێگەیشتنمان بە مێژوو لە سەر داهێنان و دیالۆگەوە دادەمەزرێت، نەك گوێگرتنێکی مردوو و سلبیانە، هەروەها کاری هونەری پرۆسەیەکی دیالیکتیکییە لە سەر ئەو پرسانە دەوەستێت کە کارەکە ئاراستەی ئێمەی دەکات، لە هەمان کاتدا بوونی کارەکەش پێکدێنێ. تێگەیشتنمان بە مێژوو بە مەعریفە و هوشیاری هەنووکەییەوە بەندە، نەك ئەو مۆرە ئایدیۆلۆژیاییەی کە لە خەتەی کەلەپورەوە ماونەتەوە، یان لە خەتەی سنوری فیکری نەتەوایەتییەوە ماونەتەوە.
فیکری زیندوو بەردەوام زەمەنەکان دەبڕێت و بە شێوەی جیاواز، دەرکەوتەی جیاواز و فۆرم و چەمکی جیاواز لەگەڵماندا دەژیت. کەواتە هیچ دەقێك نییە سەرچاوەی زیندووی نەبێت، وەك چۆن لە پشت

هەموو فیکرەکی نوێ، لە پشت هەموو دەقەکی داهێنەرانەوە کەمێك خەیاڵ و بیرکردنەوەی مەعریفی و فەلسەفی دیکە وجودی هەیە و زیندووەتی خۆیان لە نێو ئەو داڕشتنە نوێیەدا دووبارە بە چەمك و شێوەو جوانکاری و ڕەهەندی فەلسەفی و فیکری دیکەی جیاوازەوە دەخەنە ڕوو، هەموو کەلتورێکیش کەمێك ڕەگەزی مردوو، یان بە مانایەکی دیکە کەمێك ڕەگەزی تێدایە کە وزەکانیان سنووردارە و توانای هەڵسانەوە و خۆگۆڕینیان تێدا بەدی ناکرێت، ئەو بەشە نازیندووە هەمیشە چوارچێوە بە دەوری خۆیدا دەکێشێت و خۆیان لە ژیان تەریك دەکەن، یان خۆیان لە کەمێك چوارچێوەدا هەڵدەگرنەوە، کە دەشێ زۆتر ئایدیۆلۆژیا ئاراستەکانیان دیاری بکات، بە دیوەکەی دیکەش لە بەر ئەوەی توانا و وزەی گفتوگۆ و خۆنوێکردنەوەیان نییە، قبوڵی ئەویدیکەی جیاواز ناکەن، بە هیچ جۆرێ دانوستانێك ڕازی نین، تەواوی بوونی خۆیان لە شانازیکردن بە ڕابردوو، گێڕانەوە بۆ ڕابردوو هەڵدەگرنەوە.
لە ڕۆژهەڵاتدا بەشە نازیندووەکەی کەلەپور کەمێك شوێنپەنجەی دیاریان بە سەر کۆمەڵگاوە دەبینرێت، بەشێکی زۆری ئەو مە ڕوو شوێنپەنجانەش ڕاستەوخۆ پەیوەندی بەو بیرکردنەوە دواکەوتووانە و ئایدیۆلۆژیانەوە هەیە، کە ڕۆژهەڵاتی دواکەوتوو پرسیسەی دەکات، هەر لە نەخشاندنی ڕوخساری کۆمەڵگاوە، حوکمی پۆلیسی، دواکەوتوویی پیشەسازی، پەیوەستبوون بە نەزمە کۆمەڵایەتییە دواکەوتووەکان، زمانی چوارچێوەدار، خەت، نەخشە، مێژوویی سیاسی، هەتا دەگاتە ئینتیمای قەومی…هتد
کەواتە بە ئەوەی بە شێوەیەکی ئەکتیڤانە بوونی خۆمان بسەلمێنین، دەبێت هەڵگری جیهانبینییەکی مۆدێرن بین و یونیڤێرساڵانە بیر بکەینەوە، دەبێت بە جۆرێك لە جۆرەکان تەجاوزی کەلەپوری سنورداری نەتەوایەتی و فیکر و مەعریفەی چوارچێوەدار بکەین و بەوامان بە داهێنان هەبێت، بەو مانایەش داهێنان هاوژیانییە.

کاتێ دەریا پیر دەبێ
بەیروت بە یادەوەری هەڵدەبژێرێ.
گشت ساتێ
لم وەك باڵەخانەی دوارۆژ دادەنێ
سەفەر دەکات
لە هەنگاوەکانی دەردەچێ
دەچێتە نێو خەونەکانی.

هەر چەندە حیکمەت ئەدەبە

ئەزموون رووتی دەکاتەوە.
هێلکارییەکان دەکێشێ
دەيدڕێنێ.

دەرگا دادەخا
نەك بۆ ئەوەی خۆشییەکانی بەند بکات
بەڵکو بۆ ئەوەی خەمەکانی ئازاد بکات.

خۆڵەمێشەکەی ئاگر دەخاتە سەرسامییەوە
ئاگرەکەی کات.

نکۆڵی لەو شتانە دەکات، کە دەچنە ژێر دەستییەوە
نکۆڵی لەو شتانە دەکات، خۆیان بە دەستەوە دەدەن.

رابردوو دەریاچەیەکە بۆ تاکە مەلەوانێ
یادەوەری.

دەریا هیچ کاتی نییە قسە لەگەڵ لم بکات
دانانی شەپۆل بواری نادا.

نائومێدی عادەتە
هیوا دۆزینەوە.

خۆشی باڵی هەیە، نەك جەستە
خەم جەستەی هەیە، نەك باڵ.

خەون تاکە بێ تاوانێکە
ناتوانێ زیندوو بێ
بە راکردن نەبێ.

بیرکردنەوە هەمیشە دەگەڕێتەوە
شیعر هەمیشە سەفەر دەکات.
جوانترین ماڵ، نهێنییە
بەڵام بۆ ئاکنجەبوون ناشێ.

زمان ژەنگ دەگرێ لە زۆر بڵێی
چاو ژەنگ دەگرێ لە کەم خەوی.

سەفەر دەکەم، بۆ هەر کوێ بێ:
ناخی تۆ دوورترین شوێنە.

دوێنێ بریندار بووم
دوێنێ زانیم:
برینەکان دروستیان کردووم.

گوندەکی چکۆڵەی منداڵییتە
لەگەڵ ئەوەشدا
چەند سەفەر بکەیت
سنور نا بەزینی.

الحوار المتمدن
لو أن البحر يشيخ
أدونيس
الادب والفن

جەنگی دڕندەکان بەرەو کوێ دەچێ؟.. ئاسۆ کەمال – ئەکرەم سەعید

سیاسەت و جەنگی دەوڵەتە سەرمایەدارەکان پڕە لە فروفێڵ و فریودان، بۆیە ئەگەر جەنگەکانیان لە بەشێکیدا وەک شانۆگەری بێتە بەرچاو، بەڵام مەخابن شانۆگەریکی خوێناوییە.
فریودان و جەنگ و داڕمانی کۆمەڵگە، ڕێگای چینی بۆرژوازییە بۆ چارەسەری کێشەکان، شۆڕش و بنیاتنانی کۆمەڵگەی عەدالەت و ئازادی و یەکسانی سۆسیالیستی، ڕێگای چینی کرێکارانە بۆ چارەسەری قەیرانەکان.
دوای هێرشەکەی شەوی ١٤ ئەپریلی ئێران بۆ سەر ئیسرائیل، ئەگەری جەنگێکی بەرفراوان لە ناوچەکەدا زیادی کردووە، بە تایبەتی ئەگەر ئیسرائیل تۆڵە لە ئێران بکاتەوە. بە تایبەتی دوای هەڕەشەی ئەگەری لێدان لە ووێزگە ئەتومییەکان لە (ئێران و ئیسرائیل)، ئیدی دڕندەیی ئەم دەوڵەتانە و کارەساتە کە دووچاری ناوچەکەی دەکەن، بۆ دۆست و دوژمن ئاشکرا بووە.

▪ هۆکارەکانی ئەم کێشمەکێش و جەنگە فرەن، ئێمە هەوڵ دەدەین بەکورتی باسیان بکەین:

١/ پێشینەی مێژووی کێشەکان لە ناوچەکەدا:

▪ یەکێک لە هەرە پرۆژە ترسناکەکان کە تائێستاش کرێکارانی زۆربەی ناوچەکە بەهۆیەوە دووچاری کێشەی فکری و دوورکەوتنەوە لە سیاسەتی چینایەتی خۆیان، پرۆژەی دامەزراندنی دەوڵەتە ئایینییەکان – (ناوچەیەکی موقەدەس بۆ سەرمایەداری) بوو. لە ساڵەکانی ١٩٠٠ – ١٩٨٠ دەوڵەتە ئاینیەکان (ڤاتیکان، سعودیە، ئیسرائیل و دواتر پاکستان و ئێران) دامەزرا . دەوڵەتی ئاینی لە چوارچێوەی نیشتمانی و نەتەوایەتی، کە پڕۆژەی باڵی موحافیزکارانی برجوازی جیهانییە بە سەرکردایەتی و دەست پێشخەری ئینگلیز . دەوڵەتی ڤاتیکان بەڕەسمی ساڵی ١٩٢٩ دامەزرا / دەوڵەتی سعودیەی سێیەم ساڵی ١٩٠٢ دامەزرا / دەوڵەتی ئیسرائیل ساڵی ١٩٤٨ دامەزرا. وە برجوازە سۆشیالیستەکان دەکەونە بۆسەی پڕۆژە کۆنەپەرستەکانی برجوازە موحافیزکارەکانەوە: یەکیەتی سوڤیەت یەکەم وڵات بووە کە لە ساڵی ١٩٢٦ دانی نا بە دەوڵەتی سعودیە، وە لە ساڵی ١٩٤٨ دانی ناوە بە دەوڵەتی ئیسرائیل. بەم جۆرە ساڵانێکە ئەم ناوچەیە کراوە بە کێڵگەی سەرهەڵدان و پەروەردەکردنی کۆنەپەرستی هەر سێ ئایینە ئاسمانییەکان، و ناوچەکە بۆتە مەیدانی کێشمەکێشی هێزە کۆنخوازەکان کە ڕێگریان لە هەموو جۆرە دیمەنێکی ئازادی و مەدەنی گرتووە. بەتایبەتی لەم خولەدا کە بلۆکەکانی جیهانی سەرمایەداری لەسەر هەژموون لەسەر ناوچەکە ململانێیانە، ئیدی ناوچەکە بۆتە مەیدانێکی جەنگ.

٢/ جەنگی پرۆژەکان:

هەموو جەنگێک درێژبوونەوەی سیاسەتەکانە بە شێوازێکی دی. ئامانجە سیاسییەکان وەک (مافی سەربەخۆیی و دەستکەوت و هەژموون)، ڕێگا و پردێکن بۆ جێبەجێکردنی بەرنامە و پرۆژەکان و پلانەکان. ئەگەر ململانێی نێوان لایەنەکان بەڕێگای سیاسی نەگەیشتە ئامانجی خۆی، ئیدی جەنگ ڕێگایەکە بۆ گەیشتن بەو پلان و پرۆژانە.

▪ لەسەر خاکی فەڵەستین زیاد لە حەفتا ساڵە ململانێ هەیە، و بێگومان "قودس و ئەقسا" بۆ هەر سێ ئایینەکە پیرۆزە. بۆیە ململانێی سیاسی لەسەر ماف و دەسەڵات لەو پانتاییانەدا ساڵانێکە بۆ جەنگ وویستراوە یەکاڵا بکرێتەوە.

▪ لەمەڕەکەدا (خاک و جێگای پیرۆزی ئایینی) بۆ نسیبەت یەهودیە

توندڕەوەکان، وگەڕانەوەی قودس و ئەقسا و پرۆژەی ئیمارەتی ئیسلامی بزووتنەوەی حەماس، تەنها دیوی دەرەوەی ململانێکەیە یانی توک□□کەیەتی، چونکە ساڵانێکە پرۆژەی ئابووری و سیاسی لایەنەکانی ئیقلیمی و نێودەوڵەتی خۆیان خزاندۆتە نێو جەنگ لەسەر فەڵەستینە. بۆیە ئەگەر جەنگەکە تەنها لە دیوی سیاسی و ئایدۆلۆژی لۆکاڵی ئیسلامیەکان و یەهودیەکان تەماشا کەین، ک□ ب□گ□ ن□ویست□ شر□ڤ□کی پێویست و گرنگە، بەڵام ڕوانگەێکی نوقسانمان لەسەر کێشەکە دەبێ، چونکە لە دونیای سەرمایەداری ئەمڕۆدا (لۆکاڵی و جیهانی / ئابووری و سیاسەت و فکر) بەندوبەستراوە بەیەکەوە، بۆیە گرنگە لە شرۆڤەمان بۆ ململانێکان دیوە شاراوەکەی یانی کاکڵەکەی، واتە ئامانجی ئابووری و پرۆژەکانی بلۆکەکان بخەینە بەر ڕۆشنایی.

- لە جەنگی ئەم دووایەی نێوان ئیسرائیل و غەزەدا، جگە لە هۆکارە مێژوویەکانی زوڵم و داواکاری□ سیاسیەکانی فەلەستینی□کان، جەنگی پرۆژە ئابووری و سیاسیەکانی بلۆکەکان خۆی حەشارداوە. ئاژانسی ڕۆیتەرز لە ڕاپۆرتێکدا ڕایگەیاندووە: (ڕەنگە شەڕی نێوان ئیسرائیل و غەزە، پرۆژەی واشنتۆن بۆ بەکارهێنانی بەندەری حەیفای ئیسرائیل بۆ بەستنەوەی هیندستان لە ڕێگەی سعودیەوە بە ئەورووپا تێکبدات.). ئەمە یانی جێبەجێکردنی بیرۆکەی واشنتۆن بۆ گەمارۆدانی نفوزی چین و لەمپەر دانان لەبەردەم پرۆژەی “ڕێگای ئاوریشم” بەبنبەست دەگات.
- پرۆژەی (ئایینی ئیبراهیمی / پرۆسەی ئاساییکردنەوە لە نێوان دەوڵەتی ئیسرائیل و دەوڵەتانی عەرەبی)، بە تەواوەتی ئێران و هاوپەیمانەکانی لاواز دەکات، و کارتی “قودس، ئەقسا و مافی خەڵکی فەڵەستین”یان لەژێر چنگ دەردەهێنێ. جەنگی ئەم پرۆژە جیاوازانە، بڕێکی گرنگ لە هۆکارەکانی ئابووری و سیاسی جەنگی ئەم دوواییەی نێوان ئیسرائیل و غەززەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە، چونکە ئەم جەنگە ئەو ئامانجە ئابووری و سیاسیانە د□ب□ن□تەوە:(پرۆژەی پشتێن و ڕێگا -ڕێگای ئاوریشمی نوێ، یان پرۆژەی ڕێگای هیند) وە (پرۆژەی ئاینی ئیبراهیمی، یان پرۆژەی ئیمارەکانی ئیسلامی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست).
- ڕۆڵی ئایدۆلۆژیا لێرەدا (ئیسلامی، یەهودی و ناسیۆنالیستی)، تەنها بۆ کۆکردنەوەی هێزی خەڵکی فریووخواردووە، تاوەکو لایەنەکان بەکاریان بهێنن بۆ جێبەجێکردنی پرۆژەکانیان.
- ئەمەریکا کەشتی و فڕۆکە هەڵگری بۆ کەناری دەریاکانی ئیسرائیل ڕەوانەکردووە، چونکە ئەگەر ئیسرائیل زەربە بخوات،

ئەوا تەواوی پرۆژەکانی "مام سام" بە بنبەست دەگات.

* سەرکردەکانی تاقمی حەوت وڵاتەکانی سەرمایەداری، ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی بە تایبەتی داوا بکەن ئیسرائیل هەنگاو نەنێت لە وەڵامی هێرشی ئێران کە دەبێتە هۆی پەرەسەندنی ململانێکان. بە پێی ئەوەی ئێکسیۆس بڵاویکردۆوە، بە پشتبەستن بە سەرچاوەیەک کە لەکاتی گفتوگۆکاندا ئامادە بووە، هەموو سەرکردەکان نیگەران بوون لە ئەگەری کاردانەوەی ئیسرائیل و پەرەسەندنی ململانێکان. سەرچاوەکە لە زاری ئەو سەرچاوەیەوە نووسیویەتی: "بڕیاردرا کە هەموو وڵاتانی ناو گروپی حەوت بە تایبەتی داوا لە ئیسرائیل بکەن کە هەنگاوێک نەنێت کە ململانێکان پەرە پێبدات".

بەرژەوەندی لە جەنگ و بەرژەوەندی هێورکردنەوە

حەماس و ڕاستڕەوی توندڕەوی زایۆنی بەسەرکردایەتی نیتنیاهۆ و روسیای پۆتین بەرژەوەندییان لە بەرفراوان بوونی جەنگ هەیە لە ناوچەکەدا، بەڵام ئێران و ئەمەریکا و زۆربەی وڵاتانی غەرب و ناوچەکە بەرژەوەندییان لە هێوربوونەوەو کۆنترۆڵی باری گرژی نێوان ئێران و ئیسرائیل هەیە، و نایانەوێ جەنگی غەززە ببێتە جەنگی ناوچەیی.

▪ بەیدەقێکی یاخی – مۆرەکان لەسەر تەختەی شەترەنجی سیاسی

بەڵێ ئیسرائیل بنکەیەکی سەربازی دەوڵەتانی سەرمایەداری ڕۆژئاوایە، بەڵام ئەمڕۆکە حکومەتی توندڕەوەکانی زایۆنیەکان بەسەرکردایەتی ناتنیاهۆ، لە کۆکوژی خەڵکی غەززە، و پەلاماری ئێراندا زۆر ناچێتە ژێر بڕیار و داواکانی ئەمەریکا و دەوڵەتانی سەرمایەداری ڕۆژئاواوە. بۆیە ئەم بەیدەقە لاسار و یاخییە لە لێدانی لە ئێران، یان لە پەلاماری ڕەفەح لە غەززە، یان لە هێرش بۆ سەر لوبنان، مەترسی جەنگێکی گەورە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دەخولقێنێ.

جەنگی دەوڵەتەکانی ئیسرائیل و ئیران، سیما و وێنای ئایندەیەکی ڕاستەقینەی پڕ لە مەترسی لە ئێستاوە نیشانی خەڵک لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەدا. قسەکانی هەردوو نوێنەری حکومەتی ئەم دوو ولاتە لە نەتەوەیەکگرتووەکان بەسە بۆ ئەوەی کە بزانین چۆن دوو هێزی دڕندەی سەرمایەداری لەم ناوچەیەدا باشترین ئەکتەر و کارەکتەری ئەم دەورەیەی دڕندەکانی سەرمایەن، کە دەوری سەرەکی دەبینن لە دیاریکردنی ئایندەیەکی تاریک و پڕ شەڕ و نائارامی و هەژاری و قەیرانی ئەم ناوچەیەدا. ئەمە دەوری دڕندەکانی سەرمایەیە، کە

ئەمڕۆ لە ئۆکرانیا و فەلەستین و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دەیانەوێ لە ڕێگەی شەڕەوە هاوسەنگی هێزی نێوان خۆیان بگۆڕن لە پێناو دابەشکردنەوەی ناوچەکانی کاریگەری دەسەڵات و بەجێهێنانی پڕۆژە ئابوری و سیاسییەکانیان. ئەمە کۆتایی مێژووی پڕوپاگەندەی مافی مرۆڤ و دیموکراسی بوو کە نیولیبرالیزم و بلۆکی سەرکەوتوی ڕۆژئاوا لە شکستی سۆڤیەتدا کردبویانە ئاڵای هەڵخەڵەتێنەرانە و ئێستا هەر لایەنێکی بورژوازی ئاڵای ڕاستەقینەی شەڕی چەتەکان و دڕندەکانی سەرمایەیەی بەرزکردۆتەوە.
ئەم شەڕەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەستی پێکردوە و لە قۆناغی شەڕی نوێنەرەکانی کۆمار ئیسلامی ئێرانەوە گوازراوەتەوە بۆ شەڕی ڕاستەوخۆی ئەم دەوڵەتە لەگەڵ دەوڵەتی ئیسرائیلدا و ئەمەش چاوەڕوانی تەقینەوەی گەورەتر و فراوانبونەوەی مەیدانی شەڕ و کارەساتی ئابوری و سیاسی و کۆمەڵایەتی زیاتری بەدواوەیە. هەرچەند بەرژەوەندە ئابورییەکانی بازاڕی جیهانی سەرمایە و نەوت سنوری فراوانبونەوەی ئەم شەڕە بەرتەسک دەکەنەوە لە ئێستادا و هیچ کام لە وڵاتە زلهێزەکان خوازیاری ئەوەش نەبن کە پڕۆژە ئابورییە ستراتیژی و سەرچاوەکانی وزە لە ناوچەکەدا نەوەستن، بەڵام ناکۆکی بەرژەوەندییەکان و پڕۆژەکانی ڕێگای ئاوریشمی چین یاخود بازاڕی ڕۆژهەڵاتی ناوەراستی نوێی ئەمریکا کە سعودیە و ئیسرائیل هاوبەشە سەرکییەکانی بن، خۆی لە ژێر ئاگری ئەم شەڕەدا چارەنوسیان دیاری دەکرێت. ئەم شەڕە ئاڵۆزییەکی سیاسی و سەربازی لە ناوچەکەدا دروست دەکا کە شەڕەکانی کەنداوی دەیەی نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو لە چاویاندا سادە دەبن، یان تەنانەت لە چاو شەڕی ئۆکرانیا و روسیادا کە چوارچیوەی شەڕەکان تا ڕادەیەک دیاریکراوە.
لەسەدەی بیستدا چەند دەوڵەتی دینی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دروستکراون، لەلایەن سەرمایەداری ڕۆژئاواوە دەوڵەتی ئیسرائیل و سعودیە بنیات نران و دواتر هاتنە سەرکاری دەوڵەتی ئیسلامی لە ئێرانیش، ئەم دەولەتانەی کردە سەرچاوەی نائارامییەکی هەمیشەیی ڕژهەڵاتی ناوەڕاست، کە لە سایەیدا بازاڕی نەوت و ووزە و ناوچەی نفوزی سیاسی و جیۆپلۆتیکی بۆ قازانجی ئەمریکا و دەوڵەتە زلهێزەکانی ڕۆژئاوا بۆ زیاتر لە سەدەیەکە ڕاگرتوە. دابەشکردنی خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێشی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەسەر بەرەکانی شەڕی دینی جولەکە و ئیسلامی شیعی و سونەدا بوەتە مایەی مانەوەی ئەم هێز و حکومەتە کۆنەپەرستانە لە ناوچەکەدا و بردنە دواوەی خەباتی چینایەتی کرێکاران و ڕیزی سەربەخۆیان دژی بورژوازی ڕەنگاوڕەنگی دینی و مەزهەبی و تایفی لەم ووڵاتانەدا.
ئەمەش شەڕی ئەم لایەنە دژ بەیەکانی بورژوازی و حکومەتەکانیان

لەسەر بەژەوەندی ئابوری و سیاسی و هەژمونی سەربازی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بوەتە مایەی بە قوربانی بونی زیاتری کرێکاران و خەڵکی هەژاری ئەم ناوچەیە و کوژران و هەژارتر بوون و ڕیگری بەردەم سەرکەوتنی ناڕەزایەتی و ڕزگاربون لەدەست ئەم دڕندانەی سەرمایەداری ناوچەکە و دەسەلاتدارانی جیهانی سەرمایە.

ئەوە گرنگە کە ئەمڕۆ خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێشی ئیران و ئیسرائیل و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە دژی هەردوو بەرەی جەنگەکە بێت و دروشمی نا بە جەنگ بەرزبکاتەوە. بەڵام پیویستە بزانین کە ئەم دڕندانەی سەرمایەداری ئەمڕۆ درێژە بەم شەڕەی خۆیان دەدەن و سەرکوتی هەموو ناڕەزایەتییەک دەکەن دژی دەسەڵاتی شەڕخوازانەی ئەوان بێت. هەربۆیە ڕێگاچارەی ئێمە وەک خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێشی ناوچەکە ئەوەیە کە لە هەموو وڵاتەکاندا ڕیزی سەربەخۆی خۆمان لەم دەوڵەت و حکومەتە دڕندانەی سەرمایە و حزبە بورژوازیە جۆراوجۆرەکانی لایەنگرانی لایەکی شەڕەکە جیابکەینەوە و وەک یەک بەرەی یەکگرتووی جەماوەری دژی شەڕ و دژی هەردوو بەرەی ناوخۆیی و جیهانی بورژوازیەکانی ئەم شەڕە بین. ئێمە دەبێ وەک بەرەیەکی یەکگرتوی سەربەخۆی چینایەتی دژی هەموو لایەنەکانی ئەم دەورەیەی دڕندایەتی سەرمایەی جیهانی و ناوچەیی بوەستینەوە و هەنگاو دژی شەڕ و دەسەڵاتی هەردوو بەرەی ئەم شەڕە بنێین، و تەنیا بەم هێزە ڕیکخراو و یەکگرتوەمانەوە دەتوانین پارێزگاری لە ژیانی خۆمان بکەین، و نەبینە قوربانی جەنگی دڕندەکانی سەرمایەداران.

ووتارەکەمان بە چەند دێڕێک دەربارەی ئەنگلس و جەنگ کۆتایی پێدەهێنین:

(ساڵانی کۆتایی ژیانی ئەنگڵس – بە ئاسانکاری دەتوانین ئەو دەیان ساڵە لەبەرچاو بگرین کە ئەنگڵس لە مارکس زیاتر ژیاوە – هاوکات بوو لەگەڵ قۆناغێکی گەشەسەندنی خێرای گرژییە ئیمپریالیستییەکان کە بڕیار بوو ببێتە هۆی یەکەم کوشتاری جیهانی. بە هەمووان ڕوون بووەوە کە لە داهاتوویەکی نزیکدا شەڕێکی جیهانی گەورە لە ئارادایە؛ و کەس نەبوو وەک ئەنگڵس زۆرجار و بە دڵنیاییەوە هۆشداری بدات لە کارەساتی داهاتوو.

ڕەنگە ئەمەی خوارەوە کە لەلایەن ئەنگڵسەوە نووسراوە، ناسراوترینیان بێت:

“هیوادارم ئارامی بپارێزرێت؛ لە شەڕێکی لەو شێوەیەدا، مرۆڤ ناتوانێ هاوسۆزی هیچ کام لە شەڕکەرەکان بێت؛ بە پێچەوانەوە مرۆڤ ئاواتەخوازە هەموویان لێیان بدرێ، ئەگەر ئەوە بتوانرێت” .) / مارکس و ئەنگڵس لەسەر شەڕ / لەلایەن ئنەن لە ٣٠ ئازاری ٢٠٠٢ نووسراوە/ سایتی: کرێکاران ئازادی.

کەرکووك.. خوولی دووەمی فیستیڤاڵی شیعری مەلای جەباری بەڕێوە دەچێت.. ئا- کامەران حاجی ئەلیاس

لە شاری کەرکووك خوولی دووەمی فیستیڤاڵی شیعری مەلای جەباری بەناوی خوولی (شێخ محمدشەردەرە) بەڕێوە دەچێت.
لەبارەی ناوەڕۆکی خوولە "ئەسوەد فایق" سەرۆکی فیستیڤاڵی شیعری مەلای جەباری راگەیاند" لەم خوولەی فیستیڤاڵەیدا لەسەر ئاستی کوردستانی گەورەیە بەڕێوە دەچێت، لەکۆی نەوەت شاعیر کەشیعریان ناردوە 23شیعر وەرگیراوە شیعرەکانیش لەڕێگەی لیژنەیەکی تایبەتەوە کەلەتەواوی شارە کانی کوردستانی گەورە وەرگیراوە هەڵبژێردراون ،لەم ڕۆژانە ناوی شاعیرە کان بڵاو دەکەینەوە".
هەروەها ئەسوەد فایق دەڵێت" ئەم خولە بەناوی شاعیری کەرکوك و گەرمیان (شێخ محمدشەردەرەوە)دەبێت وەدیوانەکەی شێخ محمد چاپ دەکرێت و پێکەش بەمیوانەکان دەکرێت فیستیڤاڵەکەش لەشاری کەرکوك بەسپۆنسەری کاك سید کامەران کوڕی کاك سید تاهر جەباری سەرۆك عەشرەتی جەباری سازدەکرێت، فیستیڤاڵ بۆ ماوەی دووڕۆژ بەردەوام دەبێت ،کۆمەڵێك میوانێك لە نوسەران و هونەرمەندان لەکوردستانی گەورەوە ئامادە دەبن".
ئەسوەد فایق زیاتر گووتی" لە فیستیڤاڵەکەدا چەندین پانێڵ و کۆڕی تێدا ئەنجام دەدرێت وەهەشت شاعیری تایبەت وەك میوان شیعر دەخوێنەوە،ڕێزلێنان بۆ چەند هونەرمەندێك و نوسەرێکی گەورە ئامادەکراوەو پێیان ئەدرێت، هەرلە فیستیڤاڵ ڕێزلێنان پێشکەش بە کۆمەڵێك کەسایەتی کۆمەڵایەتی، لەدەسپێك و کۆتایی دووئاهەنگی تایبەت سازدەکرێت بەمیوانە بەڕێزەکان لەلایەن چەند هونەرمەندێکی

بەناوبانگ”.
لە کۆتايیدا (ئەسوەد فايق)سەرۆکی فيستيفا□ی شيعری مەلای جەباری بە راگەياند: فيستيفا□ی شيعری مەلای جەباری بۆخزمەت کردنی فەرھەنگ و ئەدەبی کوردی بەردەوامی ھەبێت ساڵانە لەشاری کەرکوك، سازدەکرێت.لە مانگی داھاتوو فيستيفا□□کەدا بەرێوەدەچێت”

ئا- کامەران حاجی ئەلياس

لە جياتی سيستمی تەکنۆکرات ، سيستمی تەنکەرۆکرات.. نەوزاد بەندی

له ھيچ ووڵاتێکا ، له ھيچ ھەرێم و شار و گوندێکی ئەم دنيا و ئەو دنيايشدا ، نييە و نەبووە و نا بێ بە شەو و ڕۆژ ، لەيل و نەھار ، تەنکەرە پتڕۆڵ و نەفسا ، شەقامەکان داگير بکەن و بەرەو دەروازە سنوورييەکان مل بنێن ..بێ ماندوو بوون ، بێ تێرخواردن ، بێ کۆتايی ،ھەتاھەتايی ، بە دوکەڵی شين و ڕەشی خەستەوە ، ب□ ھ□□□نی بێزار کەرەوە ، ئەم تەنکەرە ساحێب ناديارانە ، دێن و دەڕۆن ..جارێک تەنکەر وەردەگەڕێت و دوو سێ ئوتومبيلی داماو لەگەڵ خۆيدا گڕ دەگرێ .. جارێ تەنکەر لەناو تونێلەکاندا دەت□قت□وە و بۆ چەندين ڕۆژ ڕێگای نێوان شارەکان دادەخرێت ..جارێک تەنکەر تلۆر دەبێتەوە و پتڕۆڵەکەی دەڕژێتە ناو ڕووباری ئاوی خواردنەوەی شار و ھەتا چەند ڕۆژێک ئاوی خواردنەوە له ھاووڵاتيان قەدەغە دەکرێ .. جارێ ئوتومبيلی مامۆستايەک ئەچێ بە ژێر تەنکەرێکا . . جارێ تەنکەرێک ستۆپی دەپچڕێ ، ڕيزێک ئوتومبيل وێران دەکا . . ئەمانە ڕووداوی ڕۆژانەن و ھيچ لايەن و کەسێک خۆی ناکات بە خاوەنی و ..بووە بە شتێکی ئاسايی ..لە کاتێکدا دەيان و سەدان ڕۆژنامە و کەناڵی ئازاد و نائازاد و سێبەر ھەن و .. چەندين فەوج پەيامنێر ، پزيشکێ ھەڵەيەک بکا ، پەنجا مايکی ڕەنگا و ڕەنگ وەکو ئايسکرێم لەبەردەم نەخۆشەکەدا قوت دەکرێنەوە .. تەماتە لە بازاڕدا گران بێ ، لافاوی ئايسکرێمەکان دوکانە و دوکان دەکەن ..موچە لە بەغدادەوە

تا دەگاتە کوردستان ، گێژەڵۆکەی مایکە ڕەنگاوڕەنگەکان وەک گەڵەگورگ بە دوایەوەن ..
ئەرێ بۆچی حەکیمێک چارەسەرێکی ئەم تەنکەرانە نادۆزێتەوە ؟ کۆرۆنا و ئەنفلۆنزای مریشک و سارس و بەراز گوزەشتن و .. پەتای تەنکەر لە زیاد بووندایە ، ئەرێ ڤاکسینە ، ئەنتی بایۆتیکە ، تیشکە ، MRI یەک نییە بۆ چارەسەری ئەم تەنکەرانە ؟
ئەرێ ئەم تەنکەرانە کەی بەیان بە دروست ئەبێ و شەقام و گیانی هاووڵاتیان ڕزگاریان ئەبێ لە دەستیان ؟ کەی وەک دیناسۆرەکان ئینقیراز ئەکەن و وەک چاخی دیناسۆرەکان ، چاخی تەنکەرەکان ئەبێ بە مێژوو ؟ کەی مەکینەیان هەڵئەسێ ؟ کەی شۆفێرەکانیان ڕائەکەن بۆ هەندەران ؟ ئەرێ کەی خێرخوایەکی سکەندەنافیی دەرگای مافی پەناهاندەیی بۆ تەنکەر و شۆفێرەکانیان دەکاتەوە ؟ ئەرێ کەی ئەم پتەوییە نەفرەتییە تەواو دەبێ ؟ کەی نەفسا ئەکسپایەر دەبێ ؟ ئەرێ کەی ئەم خاوەنە نەناسراوانە تەر دەخەن ؟
شەقامەکان هەموو وەک هەویری پیتزا ، چاڵ و چۆڵ و وێران بوون لە ژێر پێچکەی هەزاران تەنکەری 36000 لیتریدا .. هەوا و ئاو و ژیانی هاووڵاتیان وەک تونی حەمام ڕەش و قەزەون و تاڵ بوون ..
لەدوای ئەوەی خەڵکەکە ، لە سیستەمی میلیتارییی دەنکیشێتیی بەعس ڕزگاریان بوو ، خەونیان ئەوە بوو سیستەمی تەکنۆکراتی بێتە ئاراوە ، کەچی سیستەمی میلیشیاگەری تەنکەرەکرات هاتە ئاراوە …

تەنکەرە نەفسا ، نە ئەوەیان هەیە و نە ئەخیر ..
هەر ئەوەیە و .. کەس بەی نییە بڵێ لەل .. ئەژانە قوربانییەکانی تەنکەر ئەکرێن بە ژێر خەڵکەوە و ئەڕۆن قەزا و قەدەرە …قەزا و قەدەر ..
پێشنیار ئەکەم لەمەودوا هەر وەفدێ بێتە کوردستان ، لە جیاتی گوڵ ، چەپکە دۆلاری خوێناویی لەسەر گۆڕی شۆفێری تەنکەری وون ، تەنکەری ساحێب نادیار ، دانێ … پێشنیار ئەکەم مۆنەمەنتی تەنکەری وون دروست بکرێ و تیایدا وێنەی قوربانیانی تەنکەر هەڵواسرێ ، کە لە قوربانییەکانی کیمیاوی و ئەنفال نزیک بێتەوە .. لە قوربانییەکانی تاوەری بەهێزکردنی تەڵەی مۆبایلی ناوشارەکان نزیک بێتەوە …

((هەتا ڕۆژی قیامەت دێت و نایە
لە دووری نامە شەرحی ماجەرایە
لە ئاهـ و ناڵەیی پەروانە خەوفە
کە تە بگرێ خودا ئەی شەم بە بایە
دەمت دەرمان، تەبیب تۆ، من برینندار

دەسا بە حاڵی من تەدبیر و ڕایە)) – وەفایی –

نەوزاد بەندی

سۆناتایەکی بێ ناونیشان..
ستیڤان شەمزینی

مێشکم بووەتە قوتوویەکی ژەنگاویی
لێوانلێوە لە جەستەی ئەو گوڵە وەریوانەی
هەناسەی ژەهراویی ژیانیان هەڵمژی
هەی، ئەی ڕێبواری شەکەت
چیتر بە دوای هەقیقەتدا مەگەڕێ
هەقیقەت جوجەڵەیەک بوو
چەقەڵی درە خواردی
هەندێ بەخت بە زەوی مەگرەوە
بەرچاوی تەڵی جاڵجاڵۆکە گرتوویەتی
ئەو ئاسمانە بەرینە بۆ تۆ چی
گەر ئەستێرەیەک گۆرانیت بۆ نەڵێت؟
چی لە کتێبەکانی حیکمەت دەکەیت
گەر شێتخانە لە چارەی تۆ نووسرا بێت؟
تازە ژیان چیتری ماوە پێتبەخشێ
کە منداڵی لێ زەوت کردیت و
بە ریشێکی ماش و برنجییەوە
خزاندیتیە لیتاوی مەنفاوە؟؟

تۆ بە سوراوەکەت
ژیان تۆخ دەکەیتەوە
من بە فرمێسکەکانم
مردن کاڵ دەکەمەوە
تۆ شوێنەواری ئازارەکانت دەسڕیتەوە
من زەمەنی گریان دەنووسمەوە

تۆ بەرچنەیەک لە تیشک کۆدەکەیتەوە
من دارستانێک لە برووسکە دەڕوێنم
تۆ سەرنجی ئەو دڵۆپە بارانانە دەدەیت
خۆیان دەدەن بە پەنجەرەی دڵتدا
من سەرقاڵم بە بۆمبابارانکردنی
قەڵا تاریکەکانی تەنهایییەوە
تۆ خەریکی نامەنووسینیت
من سەرقاڵی خوێندنەوەی نامەکانت
تۆ نووسیووتە
چەند پڕ کابووسە
ئەو جیهانەی بەتاڵە
لە خۆشەویستی
من ئیتر دەستەوەستانم
خۆم بهۆنمەوە

ئازارەکانم هێندە روون و جوانن
رەنگە خودا
کۆڵانەکانی بەهەشتیان پێ بڕازێنێتەوە
ناوێرم زەردەخەنە حەزینەکانم
ئاشکرا بکەم
نەکا خودا
پێغەمبەرێکی دڵشکاوی
پێ بخاتە پێکەنین
شێوەی برینەکانم هێندە قەشەنگن
خوداش نازانێ
شوێن پەنجەی کام شێوەکارە
هەستەکانم هێندە داگیرساو و گەرمن
ترسم هەیە لێم بدزم
بۆ تواندنەوەی بەستەڵەکەکان
جنونەکانم ئەوەندە نوێباو و جاحێڵن
دڵی پیری عەقڵ
سەرلەنوێ گەنج دەکەنەوە
لەگەڵ ئەوەشدا پێی لێ دەنێم
چەندان غەمم
لە هەناوی شیعردا حەشارداوە

هەزاران فرمێسکم
لە باخچەی پشتەوەی چاو ناشتووە
عەشقێکی گەورەشم
لە دڵێکی بچووک پەستاوە

تێبینی: کۆی ئەم سەناتایانە لە نێوان مانگەکانی دیسامبەری ٢٠١٨ تاکو مارتی ٢٠١٩دا نووسراون، لە سەرەتای ساڵی ٢٠٢٠یش بە لە کۆ شیعری (سەناتای خۆشەویستی) لەلاپەڕە ١٧٨-٢٢٨ بەشێوەی کتێبی کاغەز چاپکراون و لە سەرتاسەری هەرێمی کوردستان پێش هاتنی کۆرۆنا ڤیرۆس مەراسیمی بڵاوکردنەوەی بۆ ئەنجام درابوو.

خۆشم دەوێی.. شەماڵ بارەوانی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی ئازادیخوازێک
بە سەورەکەی
پابەندم پێتەوە
پابەندی بارانێک بە هەورەکەی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی نازیزمێک بە فیکرەکەی
لەوەردی عیشقدام و
پابەندم پێتەوە
پابەندی دەروێشێک بە زیکرەکەی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی دیلێک بە سەربەستی
بێزارم لە دووریت
بێزاری گرتیێک لەو زنجیرەی هەردوو دەستی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی شاعیرێک بە چامەکەی
پابەندم پێتەوە
پابەندی نووسەرێک بە خامەکەی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی ستالین بە ستەمەکەی
پابەندم بەتۆوە
پابەندی یاریزانێک بە گۆمەکەی

بێزارم لە دووریت
بێزاری خەمبارێک لە خەمەکەی
ڕقم لە ڕقتە
بە قەد ڕقی
کازیوەی سپێدەیەک لە تەمەکەی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی لۆکە بە نەرمییەکەی
بێزارم لە نەهاتنت
بێزاری مانگی تەمووز لە گەرمییەکەی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی کۆترێک بە هێلانەکەی
بێزارم لە بێزاریت
بێزاری عاشقێک لە ناپاکی و جەهێلانەکەی
پابەندم پێتەوە

پابەندی جووتیارێک بە زەویکێلانەکەی

خۆشم دەوێی
خۆشەویستی ماسییەک بە ئاو
پابەندم پێتەوە
پابەندی گوڵبەڕۆژەیەک بە هەتاو
بێزارم لە بێزاریت
بێزاری کەپیتاڵیستێک
لە مارکس و لێنین و ماو

خۆشم دەوێی و پابەندم پێتەوە
وەک پابەند بە مـــرۆڤبوونەکەی بـــودا
خۆشم دەوێی خۆشم دەوێی بە قەد خـــودا

شەماڵ بارەوانی

نامەیەک سەبارەت بە دادگایی تاوانبارانی ئەنفال

751 کەسایەتی بنەماڵەی ئەنفال و شەهید و قوربانی کیمیاباران و پێشمەرگەی دێرین و چالاکوانی جینۆساید و نووسەر و توێژەر, پەرلەمانتاری خانەنشین و تێکۆشەری دێرین, کەسایەتی سیاسی و جەماوەری داوی دادگایی تاوانبارانی ئەنفال دەکەن , واژۆیان لەسەر نووسراوی ناو کەوانەکە کردووە , داوای دادگایی تاوانباران دەکەن ئەگەر سکاڵا لە دادگاکانی عێراقیش بجوڵێنرێت , هەرچەندە دوای ئەنفال و هەڵەبجەو جینۆسایدی بارزانی و فەیلی نابوایە قەت بە عێراق بگەڕاینایەتەوە, چونکە بە ئومێد بووین لە دەسەڵاتداران و پارت و لایەنە سیاسییەکانی کوردستان , بە شێوەی گشتی دەداری لە گەڵ تاوانباران و بنەماڵەکانیان دەکەن.
لەرەوە داوا لە هەر پارێزەرو کەسێك دەکەین هاوکار بێت لە گەیاندنی سکاڵاکە , هەر تێچوویەکیش هەبێت بە پێشکەش کردنی سکاڵاکە بۆی دەگەڕێنینەوە لە گیرفانی خۆمان .

تکایە سەرنجەکانی خۆتان بنووسنەوە, بە تایبەت ئەوانەی بە نووسینی ناویان پشتیوانیانی لە هەڵمەتەکە کردووە ...... ببنە پارێزەری خۆبەخشی سکاڵاکە, کەسوکاری قوربانیان ئەوەش بەسە بەدەنگی ببنە سکاڵاکەر بۆ سزادانی تاوانباران

((هەڵمەتی بۆ دادگاییگەیاندنی تاوانبارانی ئەنفال..بە یادی 2024ی ئەنفال، لە دادگای عێراقی…ناوی خۆت لە خوارەوە بنوسە))

1-عەلی مەحمود محەمەد چالاکوان لە بواری جینۆساید
2-نەزیر عەلی ئەبوزەید، ڕۆژنامەنوس، دهۆک
3-ڕێبین شەمامکی پارێزەر هەولێر
4-کامه ران محمود محمد
5-فائق شفيق حسين
6-ئارام کەمال، چالاکوان و ڕۆژنامەنووس (سلێمانی)
7- نەجمەدین فارس حسن نوسەر و مارکسیست
8-کاوە مەشد

9-مەهدی جاف. شانۆکار
10-یوسف جوهر حمد صالح
11-دلێر زاهیر نادر
12-عەبدوڵا گۆران رۆژنامەنوس
13-دەوەن مەعروف، نووسەر.
14-سۆهراب رحمتی
15-فاروق شێخ عمر شەونامەنووس
16-نوروزعلی عبدلله/خانەشین
17-ه□قا□ عەبدوڵا ئیبراهیم
18-هاوڕێ هەژار پ م دێرین
19- عبدالقادر محمد حسین
20- صابر جعفر علی
21-ئازاد محمود قادر چالاکوان ی مەدەنی
22-هەردی مەهدی مامۆستای زانکۆ
23-سەربەست ڕەسوڵ
24-کەمال حسن ڕەشید چالاک وان
25-ئاسۆس مەحموود
26-مریم کریم / کارمه ندی ته ندروستی
27-غەمبار جوهر احمد
28-فاخرنامق حمدامین
29-جێگر جەواد رەشید، خوێندکاری زانکۆ
30-سلمان داود کریم
31-دلیر محمد نوری
32-سردار ئەحمەد ساڵەح
33-بێستون حسێن احمد / خاوەن ٢٩ ئەنفال
34-ئاسۆ کەرکوکی
35-بەختیار خچر عبداللە
36-لارزۆ بەکر
37-چیمەن مەحمود بۆمبا
38-ئەیوب فایەق – کەنەدا
39-ریاز کاکە شین شریف امین (كركوك) تکساس امریکا
40-زرار فازڵ
41-کاروان حسین
42-ڕۆمان عەبدوڵا
43-سەرکەوت مەجید تارۆ – فیلمساز
44-شۆڕش حمید حمزە
45-هێمن مەولود – نووسەری بواری جینۆساید

46-لوقمان موستەفا
47-دیاربەرزنجی، نووسەروچیرۆکنووس
48-کاوە حسن پێشمەڕگەی دێڕین
49-عمر احمد رەسول. پارێزەر
50-رۆستەم بەرواری کاری تەندروستی
51-ئالان هەمووان. فیلمساز
52-کەژاڵ نوری/ نوسەر و چالاکوان
53-ڕێبوار کامیل رەشید
54-سعود هاشم
55-خەبات جەمال ڕەفعەت
56-لالۆ کاکە خان
57-زرار ئەزیز
58-ئاسۆس هەردی
59-خەبات ئەمین
60-هەردی عبداللە/ کوری ئەنفال/ ڕۆژنامەنووس
61-هەڵمەت کەریم محمد/
62-ابراهیم ئەمین
63-بانوو هەلەبجەیی. چالاکونی بواری مافەکانی ژنان
64-سەرکەوت محمد
65-ئیدریس محمد
66-هەوراز ئەحمەد -ڕۆژنامەنووس
67-لوقمان محەمەد
68-ئەنوەر نامق کەرکوکی
69-زانکۆ سەردار، ڕۆژنامەنوس
70-کاروان احمد عبدالرحمن□ سەرنوسەری ڕۆژنامەی بابەڕووشە□ بۆ
پرسی جینۆساید
71-محسن حسن شێروانی
72-سەیدعەتا ڕۆژنامەنوس
73-صابر اسماعیل پیشمه رگه ی دیرین
74-بەرزان حسێن ساڵح: مامۆستا
75-سرکوت محمد خچر
76-ستارە عارف- نوسەر و ڕۆژنامەنوس
77-شامل قادر
78-شادی سەمەد
79-فەرەیدون بێوار-رۆژنامەنووس
80-بێستوون فەتاح
81-نەوزاد عزیز خدر

82-کاروان سعید،
83-سیروان سلیم، خونر
84-قانع خلیل
85-بکر ئایی شاعیر و رمان نووس
86-سلاحدین سایی …. رژنام نووس
87-عوسمان محمد /خان نشین
88-زاهیر عمر
89-شکرالل حمدئمین سعید
90-لزان بکر – کی
91-ملا تحسین گرمیانی نوسرو ژنام نوس
92-مقفر فاتح شکور مهندس حکومی
93-چالاك محمد/ سوید
94-ئیبراهیم نام
95-سلام عبداللە نووسرو ساستمدار
96-شوان حم. نووسر و ژنام نووس
97-ابوبکر حسین مستفا
98-قادر ئلیاسی
99-مجید جنیکانلوو
100-مستفا کریم مستفا
101-ئاراز نجم
102-عدنان محمد حمصالح
103-جمال عبدولل
104-محدین شید
105-زگار علی حم بچکل/زگار سوور
106-دیاری محمد ولی
107- کژال علی نوسر و شاعرو چالاکوان برسی رکخراو دیموکراتیکان سویسرا 108-هردی علی قادر
109-ته یمور عبدالکریم
110-اسعد عزیز
111-ستار غریب کرکوك
112-کاک ئحمد سعدی مخمور
113-هدی محمد صاح
114-د .هیوا جاف (سلمانی)
115-محمد عبداللە حسن مامستا/هولر
116-خیرالل عبدالل شخ احمد
117-هورامان علی نوسر -فنلند
118-جرجیس صالح سعید

119-مەنسوور خالید عەبدوڵڵا
120-عباس رسول محمدامێن
121-محمد علی لفتە
122-جبار ستیف ُپ دێرین كركوك
123-م. عەلی پەرلەمان
124-عدالت احمد . فەرمانبەر
125-سەروەت كۆیی – لەندەن
126-جانی دیلان، هونەرمەند و ڕۆژنامەوان- ئەمریكا
127-جێگر عمر كاڕەش
128-سالار ڕەشید/ سویسرا
129-پەری تاهیر، چالاكوانی مەدەنی – ئەمریكا
130-هەردی شكر محمود, هەولێر
131-احمد حمدامین اومر
132-ئەحمەد سەعید
133-بەهزاد موحسین.. چالاكی مەدەنی
134-غازی ڕفعت
135-عادل حاجی
136-سنور محمد
137-بەندی لقمان نادر كوڕه ئەنفال كۆیه
138-هەژار ئەمین
139-ڕەنج رۆوف
140-عبدول علی ئەوڕەحمان
141-حمزە قاسم علی چالاكوان لە بواری جینوساید
142-سفین عباس البستانی
143-شارێگا ستار خالید
144-ڕزگار عەزیز
145-سابیر عبدالرحمن عولا هەولێر
146-احمد عارف
147-حاجی ئەنوەر پ دێرین و چالاكوان
148-گۆڤار احمد- رۆژنامەنووس ـ لندن
149-محمود محمد
150-ڕزگار باهیر عارف هونەرمەند سلێمانی
151-مام فەرهاد چالاكوان كەنەدا
152-محەمەد خەیروڵا ئەمین ئەڵمانیا
153-جەماڵ ئاغجەلەری
154-كاوە ئەمین رۆژنامەنوس سلێمانی
155-موفق رسول محمد موقف حكومی

156-نیاز سعدالل عبدالل مامستا هلند
157- هژارجاف
158-رزگار شوانی پ درین و رژنام نووس سوید
159- خالید شیدا نووسر و شاعیر و دیزاینری هونری شوکاری
160- م لزان حسن پشم رگ ی درین
161-نهر شمسدین وسو
162- ئاشتی عمر غفور
163-هکوت سدیق ساح مامستا
164-فرهنگ هبجیی. منتر و ژنامنوس. سترک تیقی.بروکسل
165-دیار بکر
166-زگار ئمین ، شانکار
167-سلاح یاسین
168-عومر ئحمد
169-سران عزیز نامیق
170-خلیل محمد عبدالل
171-حسن بایز ئحمد
172-شرک محمود
173-علی لیلاخ
174-ئحمد سید
175-یوسف جوهر
176-اکرم مجید زه هاوی
177-حازم کوتك پشمرگی درین, بنمای شهید و نووسر
178-نایل حسین
179-باهر تاهیر
180-هیوا مجید
181-مریوان زندی/ پ. درین- هولر
182-ها شوکت لهنی _ هورامان
183-سمان حسن خدر
184-شرک محمد کورد
185-خدر حسن نژاد
186-کاستر حسن
187-سردار حمید
188-د.هاور زنگن .دروناس و مامستای شان / ئمانیا
189-کاوعبدالل
190-ئحمد کریم ئحمد
191-عوسمان محمود کانادا
192-کامران ئارف

193-کاوە حەسەن
194-دلسۆز شفیق خلف داکوکیکار لە مافی مر□ق
195-شێخ عەتا محەمەد
196-هەژار گه نبی فەرمانبەر
197-شوان واحید شانۆکار لە نەرویج
198-جەمال مەحمود پێشمەرگەی دێرین
199-ئەحمەد مەحەمەد
200-بارزان شێخ عوسمان
201-نەورۆز زیندانی
202-نەورۆز حسەین ساڵح
203-بورهان هەژار – شێوەکارو نوسەرو هۆزانقان. بەرلین
204-هیوا جمال
205-عاصف کلهور – سوید
206-زیاد نوری رسول
206-چێنەر سیروان احمد ، چارەسەرکاری دەروونی
207-یوسف شوانی کاسب
208-فواد عبدالرحیم عبداللە
209-ڤاهیر رەسوڵ محمد احمد
210-گارق صباح عباس
211-کاوە عومەر چالاکی سیاسی و وەرگێڕ کەنەدا
212-خە بات خالد پ/م دیرین
213-هەردی احمد بریتانیا
214-هاورێ جبار مەرزانی
215-انور احمد دیزاینەر
216-وەزیرە جلال چالاکوانی بواری جینۆساید و خوشکی شەهید ئارام
217-هاوڕێ یوسف حەساری /پ.م دێرین
218-نوزاد خسرەو
219-نزار محەمەد
220-دکتور محمد بشده ری ده سته ی دا کوکی له زینزانیانی کوردستان
221-جەماڵ عەبدوڵا
222-محمدعبدول علی زیندانی سیاسی
223-حەمە نووری عومەر کاکی
224-ئازاد محمود قادر سلێمانی چالاکوانی مەدەنی
225-هەڤرەس شوان چالاکوان هەولێر
226-هاوتا فارس محمود
227-نەوزاد محەمەد ، هەگبەی بنار
228-هاوکار فەتاح

229-هـێدی چاوەڕێ
230-شامیل قادر مامۆستا و شاعیر/کەرکوک
231-ئایار سەید باقی هەڵەبجەیی ماف ناس و پێشمەرگەی دێرین.
232-هێرش عوسمان
233-گرفتار کاکەیی _کاریکاتێرست
234-کاوە عمر هیدایت
235-عاصی علی جعفر
236-جاسم غفور/ بەریتانیا
237-کنعان عوسمان
238-گه بالانی
239-ئاسۆ بیارەیی نووسەر و پ .دێرین سوئید
240-چرۆ خەتاب عومەر /کیمیایی بورای نەوت
241-اسماعیل قادر محمد چالاکی سیاسی
242-شۆرش ئەمین چالاکوانی مافی مرۆف
243-عەبدوڵا حەمەد زیندانی سیاسی هەولێر
244-سەرکەوت کەریم عەلی ،سلێمانی
245-ڕێبوار سامی غەریب
246-ازاد شاکر
247-هیوا جاف
247-ئاڤیڤان بوکانی
248-ئالان هەمووان
249-محمد قادر
250-حمید خالد کریم / هاوڕێ وشیار پ دێرین حەسار
251-ازاد شاکر
252-کاوە عبداللە
253-مسته فا احمد محمد ماف په روه ر که ر کوک
254-شەهلا محمد احمد
255-بەختیار هەڵەبجەیی هونەرمەند
256-عبدالخالق سدیق □فەرمانبەر
257-هەژار احمد عبدللە.
258-نوزاد خسرەو .چالاکوانی مەدەنی
259-کۆمەڵی هێڤی بۆ پشتیوانی قوربانینی جنگ
260-سیروان احمد
261-دیرین عارف حمه امین
262-کامەران تەیب
263-جەماڵ عەبدوڵا بەریتانیا
264-دەشتی سەڵتە زیندانی سیاسی سلێمانی

265-ئەحمەد سەعيد هاوڵاتى
266-عوسمان مەحمودى(چۆمەڵانى)
267-جەعفەر تيكانتەپە.
268-بەختيار ئەحمەد شێخۆ -پ.م. ى دێرين و چاڵاكوان ئێستا
269-عەلى رەزا
270-كەلسوم حسين
271-شەهلا محمد
272-شادى سەمەد
273-ئۆسمان وسو
274-دلسوز شفيق زەنگنە داكيكار لە مافى مرۆف
275-كۆچى عەلى سەعيد چەمچەماڵ بنەماڵەى ئەنفالكراو
276-هيوا محمدامين
277-عەدنان كۆچەر كوڕى شەهيد نووسەر
278-ئەحمەد رەسول سوئيد
279-ناسر تەها سلێمان
280-ئافتاو عزيز على بنەماڵەى ئەنفال
281-ناجى عومەر ئيسماعيل
282-نەريمان رەشيد پێشمەرگەى دێرين
283-نوزاد عمر على
284-أسو هاشم پارێزەر هەولێر
289-ئاكام وەزيرى رۆژنامەنووس
290-دلشاد صالح
291-بهزاد أحمد
292-فاتح مستەفا حەمەدئەمين
293-قاسم كازم حمە على بنەماڵەى ئەنفال چەمچەماڵ
294-احمد محمود
295-لاوكۆ عاللايى
296-ئاسۆ ئەحمەد دەوڵەت سوئيد
297-كارزان حمەجان محمدامين
298-كەريم ئەمينى
299-ئازاد سابير رەشيد
300-مامۆستا شێركو ساڵەيى پێشمەرگەى دێرين
301-زەكى حەبيب
302-خچر گاهر خچر
303-مستەفا فاتيح عومەر
304-ئەمير جميل
305-رحمن خدر ابراهيم رسول

306-ئومێد ئەحمەد خدر
307-جوتیار کەریم
308-ئازاد غریب احمد
309-د. لانە کرمانج
310-سازان ئەحمەد محەمەد
311-ئیبراهیم سالەرحەد نووسەرو وەرگێر نەرویج
312-رێباز هاشم کوری شەهید
313-ئەحمەد مەجید بنەمالچەی ئەنفال و چالاکوانی بواری ئەنفال و
پێشمەرگەی دێرین
314-سەربەست نەریمان کەریم رۆژنامەنوس
315-فواد عوسمان تەها رۆژنامەنوس و چالاکوانی جینۆساید
316-ئازار سەرچاوی پێشمەرگەی دێرین
317-مەولود بابان
318-جەمال نەجاری
319-م.علی زەنگەنە کەسایەتی سیاسی
320-کارۆخ اسماعیل
321-ئاوات سارۆژ
322-ئاواره عبدالرحمن عولا
323-لالۆ کاکە خان
324-ێلان ممتاز نوری مامۆستای زانکۆ
325-محمد امین سادق
326-شوکت محمد ساڵح
327-ڕەهێڵ عبداڵڵە حمە
328-ئارام عزیزچالاکوان
329-توانا تەوێڵەیی
320-رۆوف ابراهیم صالح صوفی- بەریتانیا
321-هۆشیار مەلا عبدالرحمن تیچکۆشەری سیاسی
322-هادی ئەحمەد ئەندازیار
323-صاحب نادر
324-کۆچەر ڕەشاد کوڕی شەهید
325-حەمید نادر نووسەرو چالاکوان هەولێر
326-دەشتی بەرزەواری رۆژنامەنووس هەولێر
327-دڵشاد سعید محەمەد ڕزگاربوی ئەنفال لە نوگرە سەلمان
328-حەمەسوار عەزیز—نوسەرو ڕەخنەگر
329-شوقی عمر محمود
330-خرمان محمد رسوڵ
331-سەلام ڕسوڵ قادر

332-ئیحسان عەبدوڵا
333-پشتیوان سدیق
334-مەسعود سەمەدی
335-شریف اسعد حمد
336-ئیبراهیم عەلی
337-حیکمت فائق عارف پێشمەرگەی دێرین و بنەماڵەی شەهیدی کیمیاباران
338-رێباز تەها ئەنوەر
339-هاژە سلیمان مستەفا ئەندامی پەرلەمانی کوردستان خولی پێشوو
340-عدنان اسماعیل
341-هاوڕێ حمە
342-ئیبراهیم هەورامانی شاعیر و نوسەری بواری جینۆساید
343-فوزیە عباس خلیفە
344-هەژار سولێمان
345-نەجات جەبار هۆڵەندا پێشمەرگەی دێرین
346-فرمان فاتح شکور
347-کازم احمد ئەڵمانیا
348-زه رده شت کاوه نادر
349-شادیە سلیم
350-کەمال کاکل حوسێن
351-بوکان عبدالله پارێزەر
352-نەجمەدین فارس حسن
353-برهان محمد ،هونەرمەند
354-سیروان قادر
355-دکتۆر عبداللە دادیار
356-ڕزگار سعید محمد فقی
357-سروە عوسمان مستەفا – نووسەر و شاعیر
358-رێبین رسول علی عزیز
359-ڕزگار شێخ ساڵح
360-بسام عمر
361-نوزاد عبدالباقی سعید
352-زاهیر ابراهیم
353-عیسا حوسێن .. شاعیر هەولێر
354-چیمەن عمر
355-سامی حاجی حەمەد
356-ئاریان ئەکرەم ئەحمەد
357-خالید سلێمان نووسەر

358-باهۆز شوانی
359-شاخه وان حه ساری پێشمەرگەی دێرین
360-جەزا ئەحمەد فارس، مامۆستای زانکۆ
361-صابر جعفر علی پ دێرین
362-شۆڕش شهباز
363-سۆهراب اسدللە
364-ئەنجام فتاح
365-جەهانبخش خالدی
366-بڕوا عەلادین مەحمود
367-ڵوقمان مەلا قادر
368-یوسف محمود
369-لقمان علی حسین
370-عەلی عەبداڵا
371-عپمان صالح گه
372-سمکۆ ع. مەولود
373-هێمن جوهر احمد/ کوڕێ ئەنفال
374-علی محەمەد ئەمین
375-فازل عەباس چالاکوان هەولێر
376-ده سته ی دا کوکی له مافی زیندانیانی سیاسی کوردستان محمد بشده ری
377-سعید حەمەفەرەج قادر
378-خۆشه وی مەلا محمود
379-بەختیار محمد صالح
380-بەهار عەلی چالاکوانی مافی ژنان هەولێر
381-گۆران ساڵح پێشمەرگەی دێرین و شاعیر گوندی حەسار
382-هێرش عومەر
383-نەوزاد وەلی عارف
384-شێرزاد شێر، شوان شەقڵاوە، پێشمەرگەی دێرین!
385-انورحمە لاو تاقانەی ئەنفال گەرمیان
384-کۆچەر عەلی رۆژنامەنوس
385-عماد محمد بنەماڵەی شەهید کەرکوك
386-بارزان رشید محمد
389-سەعید مەهری
390-محمد سید رۆژنامەنووس کەرکوك
391-هیوا حسن علی
392-ئاڵا حسن مولود
393-گۆران مەرکی

394-ئیبراهیم عومەر
395-سەربەست محەمەد ئیسماعیل
396-ازاد محمد
397-ه□ممن مصگفی اسعد (باوکم و برام و مامە و سێ ئامۆزام)
ئەنفالن.
398-ڕزگار منصور ڕەحیم
399-هەنگاو هاشم رۆژنامەنووس
400-ئارام محەممەدیان
401-ڕەنج رۆوف
402- زیتۆ ئیسماعیل چالاکوان هەولیر
403-ئومێد چاوشین رۆژنامەنووس
404-یوسف علی شریف چالاکوان مەخمور
405-جلال محمد رشید
406-عومەر فارس عەزیز رۆژنامەنووس
407-رێکارێ مزویری نووسەری بواری جینۆساید
408-سابیرعەلی
409-ارسلان اسعد کوخە رسول
410-سید یق لوڕستانی چالاک وان سلێمانی
411-هەڵۆخانەقینی
412-محمد رسول محمد
413-عبداللە حمە عبداللە
414-کۆمەڵەی داکۆکی لە پرسی ئەنفال
415-هاوڕێ پێشڕەویپێشمەرگەی دێرین و کەسوکاری ئەنفال
416-سە کین جە وانمە رد
417-هەژار صباح عپمان چالاکوان و رۆژنامەنووس ئەمەریکا
418-عمر محمود
419-کاوان بۆتیمار
420-ناسك حسێن
421-هەندرێن ئەحمەد / رۆژنامەنووس
422-کاردۆ صباح عبداللە
423-صابر عبداللە
424-بەختیار ئاکۆیی
425-جێگر جواد ڕەشید
426-ئاسو حمید پاریزەر
427-ڕابەر ڕەشید – ڕۆژنامەنووس و پ.م. دێرین – کەرکوک
428-دلێر محەمەد شەریف /ئاکۆ پەرلەمانتاری خانەنشین و هونەرمەند
429-د رابعه چالاکوان و پزیشك خانەقین

430-هەقاڵ عەبدوڵا
431-ئاکۆ ئاکرەیی/ نووسەر و پێشمەرگەی دێرین
432-عبداللە صابر سعدون، (رزگار حەساری) فۆتۆگرافەرو پێشمەرگەی دێرین....
433-بڕوا ئەسعەد ڕۆژنامەنووس
434-دلشاد رمچان
435-ئەحمد کۆمۆنیست
436-وکاف زیباری
437-تەها حەمید مامشەیی.
438-پشتیوان کریم گەڵاڵی ئەڵەمانیا
439-هوشەنگ باباعلی اسماعیل/ پێشمەرگەی دێرین
440-حەمە هاشم – شێوەکار
441-هەمن بابان ڕۆژنامەنووس
442-بەکر تەیفور ڕۆژنامەنوس
443-دلێر علی ئەحمەد
444-ئەنوەر ئەحمەد ڕۆژنامەنووس
445-کاڵی کەریم چالاکوان سویسرا
446-کمال ڕانیە
447-بایەزید کەریم چالاکوان هەولێر
448-کاروان حسین / پیشمەرگەی دیرین
449-ڕەناز هاشم بنەماڵەی شەهید
450-کاکەزیاد حمد عبداللە
451-ڕێزان ساڵح ، توێژەر و شانۆکار
452-نەوزاد شوانی نووسەر
453-هێرۆ محمود حمدأمین
454-هیوا ڕەش پێشمەرگەی دێرین و زیندانی سیاسی
455-ڕوناک محمەد نجم چالاکوانی ژنان سلیمانی
456-هاوڕێ کریم
457-حەمە سەعید زەنگنە چیرۆك نووس و نووسەر کرکوك
458-گۆران نامیق شانۆکار
459-ئارام بەگدی پیچشمەرگەی دیچرین و کۆسوکاری ئەنفالکراو نەرویج
460-نەهرۆ عاڵلایی /ڕۆژنامەنووس و چالاکوان
461-مەهدی جاف. شانۆکار
462-ریبین صباح عبداللە چالاکوان و پاریزەر
463-لێزان ڕەشید مغدید
464-هیوا شوانی پێشمەرگەی دێرین
465-زرار مە لا گجکە پێشمەرگەی دێرین

466-یووسف مەنتک نووسەرو ڕۆژنامەنووس / ئەڵمانیا
467-فریا مناف
468-شکراڵلە حمدئەمین سەعید
469-ئاسۆ فەقێ چالاکوان نەرویج
470-ئالان تۆفەق
471-عومەر خدر کاکیل فۆتۆگرافەر و کوڕی شەهید
472-سەرکەوت خدر
473-فەرەیدون عبدول
474-عەلی شوانی
475-کاروان عەلی عەبدوڵڵا
476-عەبدوڵا ئەژی..خوێنەرونووسەر..
477-هاوڕی سەعید
478-گەردە مامەحەمە خوشکی شەهید و ئەنفال و شەهیدی قەڵەم
479-کوشاد حمە سعید وەرگێڕ و نوسەر
480-علی خدر
481-ڕەنج گاهر علی ئەفەندی چالاکی سیاسی سویسرا
482-حویز عبداللە
483-ئاسۆس هەردی نووسەرو رۆژنامەنووس و پێشمەرگەی دێرین
484-ماهر محمد غفور
485-سیروان حمەخان
486-هیوا سابیر
487-ڕاستی احمد
488-سەردار عومەر
489-محمد مشیر پ َێشمەرگەی دێرین و شاعیر و نوسەر
490-کاوە حسن پێشمەرگەی دێرین
491-ئەحمەد قادر بایز
492-ئەحمەد عەلی کریم برای ئەنفالکراو
493-جەمال شوشە پێشمەرگەی دێرین
494-سالار سیامەند مامۆستا ــ هەولێر
495-سربست کاکی
496-دڵشاد رزاق رسول. دڵشاد کاوانی. نووسەر.
497-تاهیر ڕەحیم -نووسەر- ئەڵمانیا
498-سەربەست یەزدا پێشمەرگەی دێرین و زیندانی سیاسی
499-خالد حەسەن مەحموود
500-کوردە سالح / پێشمەرگەی دێرین. بەرپرسی حیزبی شیوعی هەولیر.
501-هیمن صلاح
502-مەحمود موراد تێکۆشەری دێرین هۆڵەندا

503- محمد عبدالله عپمان
504- عبدالخالق محمد حمد امین/ پێشمەرگەی دێرین
505- شێروان عوسمان/کەنەدا
506- جەمیل شوانی پ دیرین دانمارك
507- په روا ده وله ت
508- ئاشتی ڕەسوڵ
509- لقمان احمد کریم
510- سەفین ئیسمایل
511- ئارەز دارا پوور تەکۆشەری دێرین
512- تەفیق حمه محمد
513- عەبدوڵا سەڵمان (مەشخەڵ) شاعیرو نووسەر کەنەدا
514- فەرهاد کەریم عبدوڵا
515- ڤاهیر ڕسول محمد احمد
516- جلال حمید روستم
-517. هاوکار جەلال کەریم
518- ڕێکار ئەحمەد پێشمەرگەو تەکۆشەری دێرین
519- کەرەم کاکەوەیس
520- ئاشنا مەجید کاکە
521- تەیب کاکەیی
522- محمد عبدالله
523- کاروان کریم احمد برای شەهید
524- نجیب خدابخش
525- هاورێ سعید
526- حەمید ئەبوبەکر ئەحمەد بەدرخان رۆژنامەنووس
527- تاریق محەمەد ئەمین
528- سفین محمد هینی
529- د.ڕزگار [illegible]
530- کمال زنگه نە
531- لوقمان قادر تەها پێشمەرگەی دێرین
532- دانا سەمەد ….کاسب
533- ئەحمەد زامدار
534- پێزان محسن
535- عوسمان قادر ئەحمەد
536- لاوێن قادر حاجی کاکە
537- بـــ[illegible]یار حیـــدر جـــبار
538- بەندی لقمان نادر کوڕە ئەنفال
539- مصگفی أحمد محمد نوری/ حقوقی /کرکوك

540-یونس رەسول مینەزادە
541-بدرالدین حمەصالح مامۆستا هەولێر
542-هێرش نوری محمد
543-فازڵ عوسمان فەقێ عەزیز زیندانی سیاسی سویسرا
544-سەنگەر صبری مجید شقڵاوە
545-عوسمان غەریب محەمەد ئەمین تێکۆشەری دێرین
546-عبدالله علی محمد دارتاش
547-فوئاد بابان
548-عبدالرحمن کریم مەلازادە مامۆستای خانەنشین
549-ڤاهیر ڕەسوڵ محمد احمد
550-مهدی نامق کریم
551-لقمان صدیق رسول کوڕی شەهید و تێکۆشەری دێرین سلێمانی
552-کەریم مەرەسەنە
553-چۆمان احمد محمود
554-توانا ئەحمەد
555-شاڵاو مورتکە پ دێرین
556-کەمان بهادین نوری سلێمانی
557-مەریوان مامە عەلی
558-رێبوار محەمەد
559-میراو ئاژگەیی
560-شێرزاد خدر
561-عیماد عەلی زیندانی سیاسی ئەڵمانیا
562-عبدول علی ئەوڕەحمان
563-شاخەوان شۆڕش لێکۆلەری بواری جینۆساید کوری شەهیدی سەرکردە دانمارك
564-ئەبو شهاب حەساری
565-بەختیار چاوەڕێ
566-هێرش حەبابە گەورە
567-جاسم خێلانی پیچشمەرگەی دیچرین سوئید
568-حەسەن مارف
569-حواس مه لازاده
570-کاوێس عبداللە
571-ئیدریس شێخۆ تێکۆشەری دێرین هەولێر
572-ناڤم عمر
573-گوڵاڵە ڕەزا سالح سەرۆکی ڕێکخراوی ژنانی کورد و ئیتاڵی خوشکی شەهید
574-جمال ڕە شید ده باغ

575-نازم عوسمان.کۆمنیتەی کورد لە ئیتاڵیا
576-نەورۆز شەریف
577-ئومێد بابان نەمسا
578-برایمی کاکەحەمە
579-کمال میرزا / سلێمانی .
580-مەهدی حەسەن خدر
581-سامان سلیمان
582-عومەر هەنگاو
583-نەریمان ئەمین
584-خۆشناو شێر
585-سیروان امین چالاکی سیاسی فینلەندا
586-د. محمد کیانی ئەندامی پێشووی پەرلەمانی عێراق و تێکۆشەری سیاسی
587-چالاک زەنگە نە ‌ پیشمە رگە ی دیرین
588-کمال حسین ــ خانەنشینی پێشمەرگەی دێـــــرین
589-بیان تاهیر
590-هاوژین حەمە ڕەشید/ بەریتانیا
591-کمال شوانی
592-عەباس نادر قادر-نووسەر -هەولێر
593-بەختیار مستەفا قادر رۆژنامەنووس و چالاکوان سلێمانی
594-جاسم غفور/بەریتانیا
595-فارس عزو فرنسیس سیاوش… پێشمەرگەی دێرینی حیزبی شوعی عیراق…
596-تارا ئەحمەد/ سوید
597-هیوا سەید سەلیم کوڕی شەهید و نووسەرو چالاکوان
598-جێگر جەواد رەشید، خوێندکاری زانکۆ
599-فائزە فۆاد – زەردەشتیانی کورد
600-دیاری محمود چالاک
601-کمال میرزا حسن
602-نزار عقراوی تێکۆشەری سیاسی بەریتانیا
603-سیروان نجم الدین جلال
604-بەختیار کەمال جبڕائیل / خانەنشین
605-جه مال مه حموود-که نه دا
606-لوقمان محەمەد
607-سیروان محەمەد
608-قومری ساڵح
609-ئەردەلان ئەمین
610-چیمەن مەحمود بۆمبا

611-ئارام عپمان
612-وريا قادر
613-كاروان حسين
614-بەكر عەبدولكريم
615-حسن عبداللە عمر
616-سروە محمەد سالح خانە نيشين،سەرچنار
617-عبدالعزيز احمد عزيز
618-سيروان سەعيد
618-عدالت احمد
619-ناجح محمەد ئەحمەد
620-فەرهاد عمر عبدالرحيم
621-احمد محمود
622-دەوەن مەعروف، نووسەر
623-اسماعيل برايم صابر
624-نيهايەت مام شێخ چالاكوان
625-دڵشاد محەمەد مستەفا
626-جەزا جەعفەر
627-يوسف گالب ساڵەيى
628-تەحسين شەريف
629-سمكۆ ئەحمەد
630-شامل جلال
631-عباس رۆستەم سليمان تێكۆشەرى دێرين
632-عبداللە حسێن احمد
633-صلاح حمه ئه مين
634-عەبدولڵا پۆڵا پێشمەركەى دێرين ئەمەريكا
635-سالار فەتاح قادر
636-كارزان حمەجان محمدامين
637-ئاسۆ ئەحمەد دەوڵەت
638-ئەيوب ئەنوەر سماقەيى
639-فەخرەدين گەرميانى نووسەرو شاعيرو پێشمەرگەى دێرين
640-ئارام نەجم
641-احمد محمود
642-ريبوار احمد پ. م ديرين
643-كريم عباس ياسين-مامۆستا
644-حسين على
645-د. ناجح محمەد ئەحمەد، پێشمەرگەى دێرين هەڵەبجە
646-منسور حسن سعيد

647-هیمن برزان خورشید
648-قادر کەندیناوه
649-جەلال عەلی ئەحمەد پێشمەرگەی دێرین
650-کاقم علی مامۆستاوڕۆژنامەنووس کەرکوک
651-صابر جعفر علی
652-مامۆستا زرارقادر خەیلانی/سەرپەرشتیاری خانەنشین..
653-دڵزار زرار قادر/ فەرمانبەر
654-کاوە عبداللە .چالاک وانی مەدەنی
655-سیروان باپیر
656-شوان صابر مصگفی مافناس و چالاکوانی مافی مرۆڤ
657-حەسەن محەمەد
658-فرمان محمد برای ئەنفالکراو شەهید
659-محمد نحم پ م دێرین
660-شێرزاد شێر، شوان شەقڵاوە، پێشمەرگەی دێرین
661-ئاوات ڕەسوڵ نووسەر و ڕۆژنامەنووس
662-کامران حسین
663-ئاراس رشید
664-ادهم نجار
665-کاروان عبداللە .چالاکی سیاسی
666-مصگفی یاسین حمد خانەنشین
667-هاوژین عەلی سابیر
668-کاک ئەحمەد سەعدی فەرمانبەر لە مەخمور
669-ئەحمەد سەعید
670-قارمان محمد
671-تەها مامشەیی نەرویج
672-سوهەیلە حوێز ئیسماعیل
673-فاتح مستەفا حمدئەمین چالاکوان پیچشمەرگەی دێرین
674-ابراهیم مجید فرج
675-سامان بکر احمد – چالاکەوانی مەدەنی وزیندانی سیاسی
676-سام□ س□لاح رۆژنامەنوس بەلجیکا
677-چرۆ خەتاب عومەر
678-سەربەست نەریمان کەریم رۆژنامەنووس و چالاکوان
679-سفین عباس /خانەنشین
680-ڕێباز فاروق حسین
681-سۆران عەبدوڵڵا عوسمان
682-جلال انور سعید
683-فاروق عبدلکەریم قادر

684-کاروان کەمال
685-سلێمان حسەن خدر
686-جباراحمد نووسەرو چالاکوانی بواری جینۆساید
687-هیوا شوانی پێشمەرگەی دێرین
688-یەحیا ئەحمەد فەرەج
689-لقمان ناسیح انور
690-سەلاحەدین ساڵەیی / رۆژنامەنووس
691-گۆران هەڵەبجەیی نوسەرو چالاکوان دانمارك
692-كمال عباس أسعد
693-هیوا محمد عباس
694-قادر عزیز
695-کەسرەت ئەحمەد بێکەس
696-زیرك محمد إبراهیم صابر
697-ژیان حمە سعید
698-چنور محمود
699-خولیا حسەن شاعیر کەنەدا
700-اکرم جوهر
701-کامیل ئەحمەد فەرەج
702-بەیار حیدر جبار قوتابی زانکۆ
703-عەبدوڵا مەحمود نووسەر
704-نەوزاد بابان چالاکی سیاسی و نووسەر
705-شاخه وان حه ساری پێشمەرگەی دێرین و بنەماڵەی شەهید
706-دوکتور محه مه د ره حیمی
707-دڵشاد سعید محەمەد ڕزگاربوی ئەنفال لە نوگرەسەلمان
708-مافپەروەر حمدامینی وەسمان بیرۆژی
709-عبدالرحمن کریم عبداللە
710-دکتۆرە فایزە خەتاب خوشکی شەهید
711-صابر فیچ الله أحمد
712-نورالدین احمد سا لح / که رکووك
713-گارق فریق حسن
714-ڕزگار سعید محمد
715-سیروان مستەفا محەمەد
716-لگیف محمد
717-سیروان محەمەد سەعید
718-سعید حمەفرەج قادر
719-عبداللە صابر سعدون/ رزگار حەساری فۆتۆگرا فەرو پێشمەرگەی دێرین

720-مسته فا احمد محمد /ماف په روه ر/ که رکوک
721-محمد زه نگه نه
722-محسن على
723-حسن عبداللە عمر
724-كامه ران حمه نورى حمه كريم كورسانى / الماتيا
725-بەختيار محەمەد
726-سەرهەد تۆفيق باوكى 5 مندالى ئەنفالكراو
727-ڕزگار عبيد محمد ئيلنجاغ شوان كە كوك
728-سميرە ئەحمەد /چالاكوان . كەركوك
729-نياز عبداللە چالاكوان فەرەنسا
730-ڕێبوار محەمەد
731-ياسين غفور درويش فرج / هەڵەبجە
732-بەختيار مامۆستا محمود
733-شاسوار شوانى بەلجيكا
734-قاسم نۆكانى پێشمەرگەى دێرين
735-نجات محمد زەنگەنە
736-سالارعزيز حەسارى.
737-ئامانج عبدوڵا مەعروف
738-نەسرين بابان ئەڵمانيا
739-ئارام صاڵح حسين
740-حميد خالد كريم / وشيار حەسارى
741- سوارە يوسف كەڵوڕى
742- رێكخراوى كوردستان بێ جينۆسايد
743-مەلا شاخى پ دێرين و ئەندامى پێشوى پەرلەمانى كوردستان و نووسەرى بوارى جينۆسايد
744-ۆژان شەهيد حەمەڕەش – ئەندامى خولى پێنجەمى پەرلەمانى كوردستان و كچى شەهيدى فەرماندە
745-موحسين شيروانى پارێزەر بەرپرس لە كەيسى ئەنفالە لە دادگاى باڵاى تاانەكان
746-پەرى عەزيز بەرپرسى پێشووى دۆسيەى گۆرشە بە كۆمەڵەكان لە وەزارەتى شەهيدان
747-دلێر كەريم محەمەد نووسەر لە بوارى جينۆسايد
748-محمد زرنگ چالاكوانى جينۆسايد وپێشمەرگەو ڕێكخستنى دێرين و نوسەرى جينۆسايد
749-هێمن حەسيب نووسەرو چالاكوانى بوارى جينۆسايد
750-رازاو سلێمان ئەڵمانيا
751-كريم عباس ياسين-مامۆستا-هەولێر

ئادیابین لەنێوان شێوەو ناوەرۆکدا.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

سەختترین کار لەدراماو سینەمادا دەست بردنە بۆ مێژوو، کە دەبێت زۆر بەهەستیاری و بەرپرسیاریەتیەوە هەڵس و کەوتی لەگەڵدا بکەیت، هەر بەلاڕێدا بردنێکی مێژوو (بەهەر ئامانجێك) بێت، باجێکی گەورەی لەسەرە.

بەڵام ئەم هەستیاری□ بەمانای ئەوە نیە، ئیدی بوێری ئەوەمان نەبێت دەست بۆ کاری مێژوویی بەرین، لەکاتێکدا ئێمە وەك گەلێکی جەزرەبە دراوو ستەم لێکراو، لەهەموو گەلانی دنیا پتر پێویستیمان بەهەڵدانەوەی لاپەڕەکانی مێژوو و دەرخستنی ڕاستیەکان هەیە.

بەردەوام لەچەندین لاوە شەڕی دراماو سینەمامان پێ دەفرۆشن و قەستی ناشیرین کردنی شوناسی نەتەوەییمان دەکەن، پارەیەکی خەیاڵی زۆریش بۆ ئەو ئامانجە نەگریسە تەرخان دەکەن، کەچی مخابن ئێمەی کورد دەستە پاچە وەستاوین بۆ وەڵامدانەوەی ئەو هێرشە درامایی و سینەمایانە کە بەئەنقەست دەکرێتە سەرمان.

لە ئادیابین دا (حەسەن عەلی خان) دەستی بۆ ئەو مێژووە بردووە، بۆ ئەوەی ئەو ئاراستە شێواوەی درامای کوردی بەئاراستەیەکی تر بگۆڕێت و دوای جەلیل زەنگەنە و حەسەن عەلی کەسانێکی تر بەدوایاندا دا بێن و بەهەمان بیرکردنەوە، بەردەوامی بەو سەرەتایە بدەن، کە ئەوان بەکۆمەڵێ کێشەوئاریشا دەستیان پێکرد.

لە (ئادیابین) دا زۆرینەی کێشەکان بەسەر لایەنە مێژووییەکەدا شکاونەتەوە، هەندێ بینەر وا هەست دەکات، لەهەندێ لاپەڕەی مێژوویی دا مێژووەکەی دەشێوێندرێت و غەدر لەراستیەکان دەکرێت، ئەم غەدرەش لەسەر خۆی هەژمار دەکات و نایەوێ ئەو ڕاستیانە پەردەپۆش بکرێن.

لەمەدا بینەر مافی خۆیەتی بەرھەم هێنەرو دەرھێنەر بخاتە بەردەم بەرپرسیاریەتیەوە، لەپای ئەوەی ورد بین نەبوونە دەرھەق بەهەندێ لایەنی مێژوویی، کە ساغ کردنەوەیان پێویستی بەوە دەکرد، کەسانی پسپۆر لەو بوارەدا راوێژیان پێ کرابوایە.

(حەسەن عەلی خان) لەوەدا سەرکێشی کردووە، کە پانتای□کی ئێجگار

دوورو درێژی مێژوویی خستەتە چوارچێوەی یەك دراما، كە كۆی تۆماری كردنی تێدا بەگشتی ناگاتە بیست سەعاتێك و ئەو بیست سەعاتەی دابەشی سی ئەلقە كردووە، خۆی لە چەندین رووداوی گەورەی مێژووی كورد داوە، كە لە سەردەمی دەسەڵاتی عوسمانی و بەریتانییەوە دوای جەنگی جیهانی یەكەم دەست پێ دەكات، لە ساڵی 1917 ەوە تا شۆڕشەكانی شێخ عەبدولسەلام و شێخ ئەحمەد بارزانی و شۆڕشە یەك دوای یەكەكانی بارزان و رووداوەكانی كۆماری مهاباد تا دەگاتە پەڕینەوە لە ئاراس:
پەڕینەوە لە ئاراس بە تەنیا پێویستی بە فیلمێكە، لەو داستانەدا و لە كاتی بەریەكەوتنی بارزانییەكان لە گەڵ ئێرانییەكان حەوت پێشمەرگە شەهید دەبن و چەندی تر بریندار دەبن، بە ماوەی 53 رۆژ ئینجا گەیشتنە سەر رووباری ئاراس، لە گەڵ گەشتنیان بۆ سنووری یەكێتی سۆڤیەت بارزانی دوو نامە بە دەستی میرحاج ئەحمەد بۆ ستالینی سەرۆكی سۆڤیەت دەنێرێ و داوای پەڕینەوەیان لێ دەكات بۆ ناو خاكی یەكێتی سۆڤیەت، دوای ماوەیەكی كورت سۆڤیەت رەزامەندی لە سەر پەڕینەوەكەدا.
حەسەن عەلی ئەو داستانە تراژیدیە گەورەیەی ئەوەندە بچووك كردۆتەوە، خۆزگەی ئەوەی بێ بخوازی ناوی ئاراست هەر نەبیستبوایە.
پاشان پەڕینەوەیەك بێ بە نیشاندانی پێشەوای ئەو كاروانە كە مستەفا بارزانییە، شاردنەوەی مێژوویەكە كە كورد شانازی پێوە دەكات.
ئەگەر هەر یەك لەو هەموو رووداوە تێكەڵاوانە بخەیتە چوارچێوەی یەك دراماو بە هەر رووداوێك لەو مێژووە دوورو درێژە تەنیا دیمەنێك دروست بكەیت، ئەوە دەسەڵاتت بەسەر ئەو هەموو ماوەیەدا ناشكێ و كورت دێنی.
جەلیل زەنگەنە لە گەردەلوولدا بە (سێ بەش) هێشتا نەیتوانی ئەو مێژووە تێر بكات و بە ناتەواوی دەستی لێ هەڵگرت، بەڵام دوای ئەوەی گەردەلوول ئاسەوارێكی گەورەی لە مێژووی درامای كوردی دا بەجێ هێشت، كە تا ئەو دەمەش هیچ درامایەكی مێژوویی و سیاسی نەیتوانیووە سنووری گەردەلوول ببڕێ.
بەگشتی مەعلومە چەند ئەوەندەی پانتایی رووداوەكان لە درامایەكدا فرەوانتر بێت، دەسەڵات شكانی دەرهێنەر بەسەر بەرهەمدا كەمتر دەبێتەوە.. بۆیە بینەر هەست بەوە دەكات كە دەرهێنەر بە شێوەی بروسكە بەسەر مێژوودا تێدەپەڕێ و ناتوانێ ئەو وێستگە مێژوویانە تێر كات.
حەسەن عەلی خان ویستویەتی ئەركێكی هونەری و نەتەوەیی گەورەی سەرشانی خۆی لەم قۆناغە هەستیارو گرنگەی كوردستان بەجێ بگەیەنێ،

بەڵام کۆمەڵێ کێشەی مێژوویی بۆ دروست بووە، چونکە هەوڵی ئەوەی نەداوە، پێشتر پەنا بۆ کۆمەڵێ لەشارەزایانی بواری مێژوویی بەرێت و خۆی لەو کێشانە دوورە پەرێز رابگرێ .
بەڵام بینەریش دەبێت لەوە بگا کە مێژوو کتێبێك نیە بۆ خوێندنەوە، بەڵکو کامێرایەکە بۆ نیشادانی وێنە.
کتێب و کامێرا هەردوکیان بەیەك ئاراستە ڕوو لەمێژوو دەکەن، ئامانجەکانیان دەڕژێتە نێو یەك سەرچاوە، بەڵام هەر یەك لەوان زمانی جیاوازو ستایلی تایبەتی خۆیان هەیە و هەر یەك بەفۆرمێك مێژوو دەگێڕنەوە.
بەڵام لەهەمان کاتدا مێژوو کتێبێکی موقەدەسیش نیە نەتوانی گۆڕانکاری لێ بکەیت و جوانتری کەیت، کاتێك دەبێتە موقەدەس کە بیشێوێنی و بەئاراستەیەکی بەریت کە بۆ بەرژەوەندییەکی تایبەتی بەکاری بێنی.
دراماو سینەما لەسەردەمی ئەمڕۆکەدا بوونەتە ئەلتەرناتیف بۆ خوێندنەوەی مێژوو، چونکە هەموو بینەرێك مێژوو ناخوێنێتەوە، بەڵام زۆرینەی خەڵك دراماو سینەما دەبینن، بۆیە مەعریفەی بینەر بۆ ڕوداوە مێژووییەکان، لەدراماو سینەمادا زۆرترە لەسەرچاوەی مێژوویی وەك کتێب، ئەگەر ئەو بەرهەمە درامی و سینەماییانە لەسەر بونیاتێکی باوە□ پێکراوی مێژوویی بونیات نرابن، نەك لەسەر خەیاڵ.
هەر کات پێداچوونەوە بۆ تێگەیشتن لە مەعریفەی مێژوو بکەیت، لەوە دەگەیت کە ئەو وڵاتانەی دراماو سینەمایان تێدا تەژیە، نیوەی زێتری سەرچاوەکانی تێکەیشتنی کۆمەڵگاکانیان لەرێ ی دراماو سینەماوەیە نەك کتێب.
کتێب بۆ نوخبەیەك لەکۆمەڵگایە و بۆ فێر بوونە، بەڵام دراماو سینەما بۆ جەماوەرە بەگشتی و ئامانجی سەرەکیش چێژ وەرگرتنە.
کەواتە چی بکەین بۆ ئەوەی دەسەڵاتی ئەوە بەخۆمان بدەین مێژوویی□کی خاوێنی نەتەوەیی تۆمار بکەین ؟
ڕەنگە وەڵام□دانەوەی ئەو پرسیارە تەنها هەر لای دەرهێنەرەکان نەبێت، کە بەگەورەی بەرهەم ناونراون، بەڵکو ئێستاکە بەرهەم هێنەرەکان و پارەدارەکان خاوەن بڕیارن، ئەوان جڵەوی ئاراستەکردنی ئەومێژووەیان خستۆتە دەست، بێ ئەوەی رێگە بەهیچ دەرهێنەرێك بدەن هیچ پرسیارێکی هەبێت.
بەرهەم هێنەر لەدرامای ئادیابین دا خاوەنی بیرۆکەی دراما کەیەو ویستویەتی وەك مەسیحیەك دەرفەتێك لەدرامادا قۆرخ بکات، لەپەنای ئەو دەرفەتەدا لایەنێك لەپەیوەندی مێژوویی نێوان مەسیحیەکان و بارزانیەکان نیشان بدات، بەسوود وەرگرتن لەو رۆَژانەی کە شێخ عەبدولسەلام بارزانی لەساتەوەختێکی تەنگەتاودا لەژێر فشاری

عوسمانییەکاندا پەنا بۆ قەشە (مار شەمعون) دەبات و ئەویش لەو تەنگەتاویە بەهانایەوە دێت و لای خۆی حەشاری دەدات.

ئەم هەڵوێستەی (مار شەمعون) لاپەڕەیەکی مێژوویی مەسیحییەکانە و مافی خۆیانە شانازی پێوە بکەن، بەڵام خستنە ڕووی بەو فۆرمە لاوازو سەر پێییە، لە دیمەنێکی کورتی هەمادار و نیشاندانی شێخ عەبدولسەلام بەشاردنەوەی روخسار، لەکاتێکا زۆربەی پێغەمبەرانی خوا سیمایان دەرکەوتووەو دایەلۆژیان هەبووە، مانایەکی تر دەبەخشێت و لاوازی دەرهێنەر دەردەخا، لەچارەسەر کردنێکی درامی بۆ دیمەنێکە.

ئەمە لەکاتێکا خودی ئەو بابەتە گرنگە بابەتی فیلمێکی تایبەتەو هی ئەوە نیە بچووك بکرێتەوە و لەپەراوێزی دیمەنێك لە درامایەکدا بەرجەستە بکرێت.

هەولێریش بەهەمان شێوە بەخۆی و بەو مێژووە پڕ لەسەروەرییەی بچووك و کەم بایەخ کراوە، ئەو هەولێرە نیە کە لەمێژوودا دەیخوێنیتەوە، وەك لانکەی شارستانییەکان، شاری عیلم و مەعریفەو کولتوورو کەلەپوور، شارێك بەشاری هەلاکە شکێن ناو نراوە، کەچی کامێرا لەکاتی رۆیشتنی عوسمانییەکان و هاتنی ئینگلیز خەڵکەکەی هەموو تێك دەقرژێن و لەترسان شار بەجێ دێڵن، تەنانەت مالەی پاشاش خۆیان بە ڕاکردن ئامادە دەکەن.

ئایا ئەرکی کامێرا ناشیرین کردنی شارێکە یا ئەگەر ناشیرین بوو جوانتری کەیت ؟

هەولێر لەهیچ سەردەمێکا، لەسەختترین رۆژانی مێژوو، روو بە رووی هەموو ئەو ئیمپارتۆرییەت و حکومەتە شۆڤینیانە بۆتەوە کە قەستی پەلاماردان و داگیرکردنیان کردووە.

یەکێك لەجوانییەکانی ئەو شارە فرە نەتەوە فرە ئاینە، کەسایەتییەکانیەتی، کە لەو سەردەمەی دراماکەدا ئەستێرەی درەوشاوەی شاری هەولێر بوون، ناکرێت تۆ باس لەمێژووی نوێ ی هەولێر بکەیت و کەسایەتییەکی گەورەی وەك مەلا فەندی فەرامۆش بکەیت.

لە شوێنی ئەو کەسایەتییە ناودارانەی هەولێر کەسایەتی وەهمی وەك (مومتاز پاشا) و (بەهجەت پاشا) دروست بکەیت.

لەگەڵ چەندین لە پریفیسەرو مامۆستایانی زانکۆ قسەم کرد، هەموو جەختیان لەوە کردەوە، کەسانێك لەمێژووی شاری هەولێردا نەبوونە بەو ناوە، رەنگە ئەو ناوانە لەرۆمانێکی خەیاڵی بووبن، کە هیچ پەیوەندیان بە مێژووەوە نیە.

دەکرێ لەنێو ئەو هەموو زاناو داناو نیشتمان پەروەرانەی هەولێر، هەموویان فەرامۆش بکەیت و مومتاز ناوو بەهجەت ناوێك دروست بکەیت ؟.

ئایا ئەمە شێواندنی مێژوو نیە؟

کێشەی سیناریۆ

هونەری سیناریۆ لەدرامای کوردی دا، هونەرێکی ساوایەو تەمەنی دروست بوونی لەگەڵ تەمەنی سەرهەڵدانی درامایە لەکوردستاندا، کە خۆی لەنیو سەدەیەك و پتر دەدات.

هەتا ئێستاشی لەگەڵ دابێت، سیناریۆ وەك کێشەیەکی بنەڕەتی لە درامادا ماوەتەوە، لەبەر ئەوەی ئەو نووسەرانەی لەبواری سیناریۆدا پسپۆرن زۆر بە دەگمەنن.

لە وڵاتی ئێمەدا هۆکاری سەرەکی سەرنەکەوتنی دراما لاوازی سیناریۆیە، چونکە زۆر جاران بیرۆکەیەك دەکرێتە بنەماو لەناوەرۆکی ئەو بیرۆکەیە کاراکتەرو دیالۆگ و روداو دروست دەکرێت و ئەو پێکهاتەیە ناو دەندرێت بەسیناریۆ.

سیناریۆی ئادیابین کە لەبیرۆکەیەکی (نینەس نەمرود)ەوە وەرگیراوەو لەلایەن (کەریم عەبدوڵڵا) نووسراوە، چەند تەوەرێکی جیا جیای مێژوویی، سیاسی، کۆمەڵایەتی دەگرێتە خۆی

تەوەری مێژوویی: هەولێر وەك شارێکی دێرینی پێکهاتە ئایینی و نەتەوەییەکان و پەیوەندی مێژوویی ئایینی و نیشتمانی نێوانیان دەرکەوتووە، بەڵام لەشاخ داو لەگەرمەی شەڕشەکاندا ئەو پێکهاتانە نابینین، وەك ئەوەی بوونیان نەبێت.

تەوەری سیاسی: ململانەی سیاسی ئینگلیزو عوسمانییەکان لەسەرخاکی هەولێرو سەرهەڵدانی بزووتنەوەی سیاسی کوردو تراژیدیاکانی، هەر لەشۆڕِشی بارزانەوە تا داستانی پەڕینەوە لە ئاراس .

تەوەری کۆمەڵایەتی: پرسی کۆمەڵایەتی لەچەند دیمەنێکدا بەرجەستە کراون لەوانە:

دیوەخانی مومتاز پاشاو پیاوەکانی، گەشتە کەی عەزراو حوشترەکەی، پرسی خۆشەویستی فەرهادو نەرمین، ئایشە و سەلوان، ساڵح و کچە منداڵەکە، ون بوونی ساڵح و دۆزینەوەی، خانەکەی عەزیز، دوکانەکەی بەهجەت پاشاو نۆکەرییەکەی فەتحیە فەندی، سیخوڕییەکانی رەشید حەمامچی، فڕێدانی مەلۆتکەی سەعدیە، ماڵەکەی مام جەبارو رەدوو کەوتنی کچەکەی.

هەر سێ تەوەری مێژوویی و سیاسی و کۆمەڵایەتی تێك هەڵکێشی یەکتر کراون، بەڵام پێم وایە لەڕووی چێژەوە، تەوەرە کۆمەڵایەتییەکان لەدوو تەوەرەکەی تر بەچێژ تر بوون هەمیشە هۆکار بوون بە بەرزکردنەوەی ریتمی دراماکە، لەبەرئەوەی بابەتە کۆمەدی ورۆمانسی و کێشە کۆمەڵایەتییەکانی تێدابوو.

بەگشتی لاوازی سیناریۆ وەك لایەنێکی هونەریی نەرێنی لە دراماکەدا هەستی پێ دەکرێت، وەك:

1.سیناریۆکە هێڵێکی دیاری کراوی درامی نیە بۆ رووداوەکان، بەڵکو

پارچە پارچە کراون، هەر پارچەیەك جۆرە سەربەخۆییەکی خۆی هەیە، ئەمە وای کردووە دراماکە بونیاتێکی درامی بەهێزی نەبێت.
2. دیمەنەکان لەکتر نەبەستراونەتەوە بۆ ئەوەی بینەر چاوەڕێی ئەنجام بکات.

3. دایەلۆگەکان تێر نەکراون.
4. لەسیناریۆکەدا گرێی درامی یا بوونی نییە، یاخود زۆر لاوازە، شتێ نییە بینەر چاوەڕوانی کردنەوەی بکات.
5. ڕەگەزی وروژاندن لاوازە، بینەر بە هیچ کێشەیەکی دەروونی دیمەنەکان تێدەپەڕێنێ.

دەرهێنان :

دەرهێنەر لەدەستپێکی دراماکەی دا بەخۆ ئامادەکردنێکی تەواوە ئەو دەسەڵاتە هونەرییەی خۆی نیشان داین، کاتێ کۆبوونەوەی ژەنەڕاڵە سەربازییەکانی هەردوو سوپای عوسمانی و ئینگلیزی دەکرێت، بە ئەوەی عوسمانییەکان بە پێی ڕێکەوتن هەولێر بەجێ بێڵن.

بەستایلێکی سینەمایی و تەپڵو موزیکی سەربازی بەجۆش، چەند دیمەنێك نمایش دەکات، کە وا هەست بکەیت فیلمێکی بیانی دەبینیت و گەشبینییەکی زۆر بینەر دەگرێ، بەڵام لەئەڵقەکانی دواتر ئەو ریتمە بە تەوژم و پڕ لەجوانکاریانە گۆڕانکاریانە بەسەر دادێ و لە هەندێ دیمەندا بەرزو لەهەندێکی تردا نزم دەبێتەوە.

(حەسەن عەلی خان) بەر لەوەی کار بە دراما بکات، ئەزموونێکی زۆری لە سینەمادا هەیە و لەچەندین ڤیستیڤاڵدا خەڵاتی سینەمایی پێ بەخشراوە، بۆیە لەو درامایەدا سوودی لەو ئەزموونە وەرگرتووەو بەدیدێکی سینەمایی کاری دەرهێنانی بۆ (ئادیابین) کردووە.

زۆر ئارەزووی کاری سەرکێشی دەکات، بۆ ڕوو بەڕوو بوونەوەی دیمەنە سەختەکانی وەك شەڕو شۆڕو بەکارهێنانی تەقەمەنی و تەکنیك و خدعەی سینەمایی، وەك لەچەند دیمەنێکی ئادیابین دا لە شەڕی بارزاندا دەیانبینین، یاخود بەکارهێنانی فڕۆکەو تۆپباران کردنی لەهەندێ دیمەنی جەنگدا، بەهۆی تەکنیك و گرافیك.

هەروا دەرهێنەر بە نیشاندانی توانا و دەرخستنی ئەتمۆسفیرە سەخت و دژوارەکان، بە تایبەت لە کەشوهەوای ساردو بەفران بارین و زریاندا وێنەکانی دەگرێ، بۆ ئەوەی بینەر بخاتە

ناوئەو ئەتمۆسفیرە سەختە، وەك دیمەنی گەڕانی مومتاز پاشاو سۆراغ كردنی ه□قالەكانی لەچیا. هەروا دەرهێنەر خۆ ئامادە كردنێكی باشی كردبوو بۆ دابین كردنی جلوبەرگ و چەك و تفاقی سەربازی و ئێكسسواراتی كلاسیكی كۆنی ئۆتۆمبیلی كلاسیكی و پەیتونەو حوشترو جلوبەرگی ئافرەتان و پیاوان و تۆپ، كە بەئاسانی دەست ب□ر نابن.

لە(ئادیابین) دا كێشە لەهونەری مۆنتاژ و دەستی كارامە نیە، چونكە هەردوو دەست رەنگین (نەجات مەولودی) و(هونەر شەهدی) بەتوانستێكی گەورەوە دراماكەیان بەرجەستە كردووە، بەڵكو كێشە لای دەرهێنەرە كە ویستویەتی لەمۆنتاژدا جۆرێك لەفێڵ لەبینەر بكات بۆ دریژ كردنەوەی كات و تەواو كردنی 30 ئەلقە.

چونكە پێی وابووە ژمارە 30 لە بایەخ و بەهای بەرهەمەكە زێتر دەكات، بەپێچەوانەی ئەو هاوكێشەیەی دەڵێ لەفەرهەنگی زانستی دا، زێدەڕۆیی وەك كەم و كورتی وایە.

بینەر زوو درك ب□ بۆشاییەكە دەكات و دەزانێ فێڵی لێ دەكرێت، وا هەست دەكات كە دەرهێنەر لەدەست كورتی و قەیرانی دیمەنە پەنا بۆ ئەو درێژكردنەوە لاستیكیانە دەبات، كە لەئەنجامدا زۆر بەگرانی لەسەر بەهای هونەری دراماكە دەشكێتەوە.

زۆر جاران وا رێ كەوتووە ئەلقەیەكی تەواو بەدوو یان سێ دیمەن كۆتایی ب□□ت و ئ□لق□كان ت□□ر نابن، بەتایبەت لەدیمەنەكانی گەشتەكەی (كاترین) ی دەزگیرانی (كابتن) بۆ كوردستان، كە بۆ ماوەی دوو رۆژ دیمەنەكان ل□□ك رادەكێشران، بێ ئەوەی هیچ رووداوێك لە دیمەنەكاندا ببینی.

بە بازار گەڕاندنی حوشترەكەی عەزرا، بۆ ماوەی دوو رۆژ ئەو حوشترە بە بازاڕەكانی هەولێردا رادەكێشرا.

زەماوەندەكەی فەرهادونەرمین، كە ریتمی دراماكەی هێنایە سەر سفرو بینەر وا هەستی دەكرد بەرامبەر بە كلپێك دانیشتووە نەك دراما، جیگەی سەر سوڕمانە دەرهێنەر بەرامبەر بەو بۆشای□ گەورەیە چاوپۆشی كرد بێت و چارەسەرێكی لا نەبوو بێت.

گریانی عەزیز بەرامبەر سەعدیە دوای بڕیاری بەشوودانی بەزۆری.

جگە لەدرێژكردنەوەی لاستیكی بۆ دیمەنەكان، دەرهێنەر بۆ درێژكردنەوەی كات چەند گرتەیەك لە ئەلقەی رابووردوو دووبارە دەكاتەوە گوایە بۆ بەبیر هێنانەوەیە، كەچی درامای رۆژانە وەك هەفتانە نیە بینەر لەبیری كات و بتەوێ رووداوەكان بەبیر بینەر بێنییتەوە.

بەپێی پێوەری کاتی دراما بێت، ناکرێت هیچ ئەلقەیەك لە 45 خولەك کەمتر بێت، کەچی لەو درامایە، ئەلقەی وا هەیە بەتایتڵەوە ناگاتە چارەگە سەعاتێك.
ئەمەش نیشانەی کورت هێنانی سیناریۆیە، کە هەندێ جار دەرهێنەر دەستەپاچە دەمێنێتەوە لەچارەسەر کردنی، بۆیە ناچاری ئەوە دەبێت کات بدزێ.
بەڵام باشتر لەدزینی کات ئەوەیە کە زۆر لەخەت نەکەیت ژمارە 30 تەواو کەیت لەسەر حیسابی بەهای هونەری و ئاستی بەرهەم.
خۆ دەکرێ 20 ئەلقە بێت، بەڵام بە تەری، مەسەلەکە نەیاسایە نە مەرج، هیچی ترنیە زیاتر لەوەی بەو ژمارەیە پرۆپاگەندە بە زەخامەتی کارەکەت بکەیت .
ئەمەش هەمدیسان کاریگەری نەرێنی لەسەر دەروونی بینەردا بەجێ دەهێڵێ کە دەرهێنەر بەلاواز دەبینێ، چونکە بەرپرسی یەکەم لەهەموو گرفتەکان تەنیا دەرهێنەرە.
سێ ڕەگەزی سەرکەوتوو
لەبونیاتی دراماکەدا هەر ڕەگەزێك کێشی خۆی هەیە، بینەر بە روونی هەست بەئاستی داهێنان و شکستی هەر یەکێکیان دەکات، بەڵام خۆش بەختانە سێ ڕەگەزی سەرەکی بوونەتە کۆڵەگەیەکی پتەو بە دراماکەو بە تەواوەتی تێر کراون و مافی خۆیان داوەتە بەرهەمەکە کە بریتین لە:

4. وێنەگرتن
پێگەی (هاوکار فەرهاد) و ستافە وێنەگرەکەی، بەقەد پێگەی دەرهێنەر گرنگی هەیە لەو بەرهەمەدا، چونکە هەر یەك لەوان تایبەتمەندی و ڕۆڵی تایبەتی خۆیان هەیە لە بەرجەستەکردنی بەرهەمەکە، بەڵام وێنەگرتن بە کرۆکی راستەقینەی بەرهەم دادەنرێت وەهەموو ستاتیکاو چێژەکی دراما لەوێنەوە چێ دەکات.
(هاوکار فەرهاد) بەڕێوەبەری وێنەگرتن زۆر زیرەکانە گۆشەکانی کامێراو گرتە هەستیارەکانی بژار کردووە، بەدیدێکی سینەمایی پێشکەوتووهەڵس و کەوتی لەگەڵ کامێرادا کردووە.
فەرهاد بە ئاستی ئەو وێنەگرە بیانیانەی جاران بەخەرجیەکی زۆرەوە دەمانهێنانە کوردستان، کاری داهێنەرانەی خۆی لە گەڵ ستافەکی لەهاتوو وەك یاریدەدەر کاریان لە گەڵدا کردو بە سەرکەوتوویی لێی دەرچوون، بۆیە شایەستەی ستایشن.
2.موزیك:
موزیك لەزۆربەی دراماکانی ئەمەدا ناتوانێت رۆحی درامی

بخاتە بەر ڕووداوەکان، زۆر جاران موزیك دراما دەکوژێ و ناتوانێت ریتمێکی هاوسەنگ بە وێنەو جوولە و روداو تەر کات، لەو بەرهەمەدا (زانا جەبەلی) بەموزیك مۆرکێکی درامی بەهێزی بەدیمەنەکان داوە، کە کاریگەری دەروونی بەسەر هەستی بینەردا بەجێ بێڵێ.
من لێ نمەیەکی تایبەتیم بە زانا جەبەلی دەست خۆشیم لێ کرد لە پای ئەوکارە جوانەی، زۆر دەگران بووم کە دەیگوت لە وەاتی ئەمەدا خەڵکانێك هەن ئەگەر هەر داهێنانێك بکەیت، بوێری ئەوەیان نیە دەست خۆشیت لێ بکەن، وەك ئەوەی ئەو کەسانە بەو دەست خۆشی لێ کردنە بچووك ببنەوە.

3.رووناکی:
رووناکی لەکاری درامیدا تەنها بۆ جوانکاری نیە، بەڵکو بەهێزترین فاکتەرێکی گوزارشت
بەخشینە بەدیمەنەکان و ڕوخساری ئەکتەرەکان، بە تایبەت لەحاڵەتە دەروونیەکانی وەك ترس و نیگەرانی.
بۆیە گرنگە ئەندازیاری رووناکی بەر لەوێنە گرتن دەق بخوێنێتەوە، بۆ ئەوەی تێڕوانینی خۆی هەبێت لەدابەش کردنی رووناکی.
لە (ئادیابین) دا رووناکی ڕۆڵێکی کاریگەری هەبوو لەسەر جوانکردن و بەرجەستە کردنی دیمەنەکان، کە هونەرکاران(محەمەد کەمال) ویاریدەدەرانی ڕۆڵێکی کارایان تێدا بینی.

ئەکتەرو کاراکتەر لە ئادیابین دا

بە بژاردەکردنی ئەکتەر لەدرامای ئادیابین دا، دەرهێنەر جگە لەئەکتەری خۆماڵی، دوو ئەکتەری ئینگلیزو دوو ئەکتەری لەرۆژهەڵاتی کوردستان بەشداری پێ کردووە، هەردوو ئەکتەری ئینگلیزی((فێن وێبستەر) (سۆفی کارل) و ئەکتەری رۆژهەڵاتی (سومەیا ڕەزایی) و(شەهرەزاد) جگە لە ستافێکی بە توانای ماکیاژ کە لەسە ماکێژکار پێك هاتبوون. بە پێی ئەزموونی رابووردویان توانست و پێگەی نواندنی هەر یەك لەو ئەکتەرانە توانایەکی دیاری کراویان هەبووە، بەڵام کاتێك هەست دەکەیت لەم بەرهەمەدا توانست و داهێنانێکی گەورەتر لە قەوارەی خۆیان پێیە، هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بە سەر چەند خاڵێك:
1.دەسەڵاتی دەرهێنەر لەسەر راهێنانی ئەکتەرو بەرز کردنەوەی

حاڵەتی هونەری و مەعنەوی.
2. بابەتی دراماکەو فەلسەفەی گەیاندنی.
3. لێوەشاوەیی کاراکتەر لەگەڵ ئەکتەرو بەی کاریگەر بوونی بەو کاراکتەرە.
4. ئازاد کردنی ئەکتەرو فەراهەم کردنی دەرفەت بە داهێنان هەندێ لەو ئەکتەرانە لە دیمەنێك یان دواندا دەردەکەون، کەچی لە پڕێکا دەبنە هەڵم و دیار نامێنن، بێ ئەوەی پاساوێك هەبێت بۆ بەشداری کردنیان، پاساوێکیش هەبێت بۆ جێ هێشتنیان.. بەگشتی زۆرێك ئەو ئەکتەرانەی لە بەرهەمەکەدا بەشداربوون، توانایەکی زێدە لە توانای خۆیان نیشانداین، بەڵام رۆڵی بە بەرجەستە کردنی رۆڵەکانیان. هەندێ لەو ئەکتەرانە لە زەهنی بینەردا کاڵ نابنەوەو تا قەدەر حەیامێك بە زیندوویەتی دەمێننەوە.

شوکروڵڵا شێخانی:

شوکروڵڵا دەمێکی دوورە لەنواندن دوور بوو، بەڵام هەموو کات خەونی بەگەڕانەوە بۆ بەردەم کامێرا دەبینی، ئەوجارە ئەو ڕێکەوتە هاتە پێشەوەو رۆڵی مومتاز پاشای پێ درا، کە هەڵگری ئایدیاو بیرو باوەڕێکی نەتەوەییە، هەڵوێستی جوامێرانەی نیشان داوە بەرامبەر ئینگلیزو هەمیشە هاوکارو هاوسۆز بووە لە گەڵ بزووتنەوە ئازادی خوازەکان.
لەرووی کۆمەڵایەتیشەوە کەسێکی دانا بووە لەچارەسەر کردنی کێشەکان، بەتایبەت کێشەی ژن هەڵگرتنی فەرهادی کوڕی و ئایشە ی خوشکە ژنی، کە لە بری بەکاهێنانی هێزو خوێن رشتن، بە تێگەیشتن و هوشیاری چارەسەری گونجاوی بۆ ئەو کێشانە دانا، بەمەش ئەو کاراکتەرە بووە هێما بۆ نیشاندانی لۆژیك بۆ چارەسەر کردنی کێشە کۆمەڵایەتییەکان. لە رووی نواندنیشەوە شوکروڵڵا توانی دەرفەتەکە قۆرخ بکات، بەوەی مافی تەواو بە کاراکتەرەکەی خۆی بدات،
لە ِرووی ئەداو ریتمی نواندن و جەستەوە. خوا چانسی ئەوەی پێ بەخشی، کە لەو قۆناغەی تەمەنیدا، سەر بڵند بمینێتەوە بەرامبەر بە گەلەکەی، ئیدی ئەو(مومتاز پاشا)یە لەشوکروڵڵا شێخانی جیا نەبێتەوەو ببێتە ناونیشانی هەمیشەیی.

زاهیر عەبدوڵڵا (بەهجەت پاشا):

کۆنە کاربەدەستێکی عوسمانییەکان بوو، دوای هەرەس هێنانیان بەرامبەر بە ئینگلیز بەهجەت پاشا، ئەو رەواجەی جارانی نەما، هەوڵی دەدا بەسیخوری و ماستاو گرتنەوە، لای ئینگلیزەکان خۆی خۆشەویست کات و زۆڕ بەیەك لەمومتاز پاشای ناحەزی بدا، بە یاریدەی

فەتحیە فەندی زۆر تەڵەو پیلانی بۆ پاشا داناوە، هیچ لەو پیلانانە سەری نەگرت، جگە لەوەی لای کابتن سعودی شکا، وەك خۆی گۆتەنی ڕەسیدی قەڵانەکی نەما. زاهیر عەبدوڵڵا دوای کاراکتەری (عومەر چاو چنۆك) لە درامای هەبوو نەبوودا، بۆ یەکەم جار دوای ئەو هەموو بەرهەمانەی پێشکەشی کرد، بەو ڕۆڵە لە(عومەر چاوچنۆك)ی تێپەڕاندو کاراکتەرێکی تر جێگەی گرتەوە، کە ببێتە هەنگاوێکی گەورە لە ژیانیدا. زاهیر لەساڵانی هەشتاکان تاوەکو ئێستاکە ڕۆڵی دەیان کاراکتەری دیوە، هەمیشە چاومان لەوە بووە عومەر چاو چنۆکێکی تر، بە فۆرمێکی تر دروست کاتەوە، بەڵام هیچیان ئەو ناونیشانە فەخرییان، بەقەد بەهجەت پاشا پێ نەبەخشی.

کابتن های (فێم وێبستەر): کابتن حاکمی ئینگلیزی بوو لە هەولێر، جگە لەلایەنی سەربازی، بەردەوام یاداشتەکانی خۆیو خەڵکەکەی دەنووسییەوە، ئەو کەسێکی هوشیار بوو، ئەو ماوەیەی لە هەولێر بوو، ئازاری هیچ کەسێکی نەدا، جگە لە ئەدا کردنی ئەرکی سەربازی، بەتایبەت لە هەرەس پێ هێنانی هەوڵەکانی خورشید ئاغاو هەڕەشە چەکدارییەکانی بە سەر سوپای بەریتانی (فێم ویبیستیر) ئەکتەرێکی لیهاتوو بوو، هەژێکی کاریگەر بوو بە پرسی نواندن لەدراماکەدا، دەرهێنەر وێنەیەکی سروشتی و واقیعی بەڕووداوەکات بەخشی، بینەر ئارەزووی ئەوەی دەکرد،دیمەنەکانی زۆرتر بوایە، چونکە لەگەڵ دەرکەوتنی هەستت بەوە دەکرد، لە بەردەم فیلمێکی ئینگلیزی دانیشتووی. سومەییە ڕەزایی: ڕۆڵی سەعدیە قاجاری ــ لە دراماکەدا بینی بوو، ئەو ئافرەتە بوو، کە لەڕۆژە تەنگەتاوەکانی شەڕدا، دایکەك (شەهرەزاد) کۆرپەیەکی خۆی ڕادەستی سەعدیە دەکات، کە کۆرپەکەی بەرێتە هەولێرو لەوێ چارەیەکی لێ بکات، ئەویش کۆرپەکە لە بەردەم ماڵی مومتاز پاشا فڕێ دەدات، ئەوان هەڵی دەگرنەوەو بەخێوی دەکەن. دوای 14 ساڵ ئینجا (سالح) دایکی پەیدا دەبێتەوەو داوای دەکاتەوە، سەعدیە لەو ڕۆژەوەی عەزیزی خانچی ناسی بوو، خۆشی ویستبوو، سەبووری دنیای بە عەزیز دەهات، بە زمانی خۆی و بە دەم پاڕانەوە داوای لە عەزیز کرد بیخوازێ، بەڵام عەزیز هیچی بە پێ نەکراو نەیتوانی ئەو ئاواتەی ئەو بینیتە دی. لە بری (عەزیز) فەتحیە فەندی نۆکەری بەهجەت پاشا کە پیاوێکی ڕەبەن بوو، مەراقی لەداو لە بەهجەت پاشا پاڕایەوە سەعدیەی بۆ بخوازێ، ئەویش لە ژێر هەڕەشەو چاو سوور کردنەوە سەعدیەی ناچار بەهاوسەرگیری کرد لەگەڵ فەتحی، بەڵام هاوسەرگیرییەك بە خۆشەویستی.

تا ڕۆژێکیان دوای تێپەڕبوونی تەمەنێك، سەعدیە کەوتە پاڕانەوە لە فەتحی کە یەخەی بەرداو تەڵاقی بدا، فەتحیە فەندیش بۆی دەرکەوت کە سەعدیە دادی نادا، ئەویش گەیشتە قەناعەت کە لەئاکامدا سەعدیە

ئازاد کات.
لەدوا ساتدا سەعدیە گەڕایەوە لای عەزیزی مەعشوقی، بۆ ئەوەی کە نە مرازەکەی حاسڵ بێت.
لەڕووی نواندنەوە (سومەییە) باشترین ئەکتەری ئافرەت بوو لەدراماکە، ئەگەرچی شێوەزارێکی کوردی بە فۆنەتیکی فارسی هەبوو، بینەر باش تێی نەدەگەیشت، بەڵام نواندنێکی پڕ لە داهێنانی هەبوو، لە ڕووی ئەداو پەرفۆرمانسی نواندنەوە، کە کاراکتەرەکەی پڕ کات لە جۆش و خرۆش.

خەرمان هیرانی:
خەدیجە هاوسەری مومتاز پاشا بوو، لەسەرەتادا دژی بەهاوسەربوونی فەرهادو نەرمینی خۆشەویستی بوو، چونکە پێی وابوو فەرهاد لایەق بە نەرمین نیە، بەڵام کە فەرهادونەرمین سەری خۆیان هەڵگرت و دواتر ئاشت کرانەوەو مارە بری کران، بەختەوەر بوو. دواتر کێشەی عەیشە و سەلوان و کێشەی ساڵحی هاتە پێش زۆر ئازاری بەوە خوارد کە ساڵح دوای 14 ساڵ بەخێو کردن، شەهرەزادی دایکی ڕەسەنی خۆی هەڵبژارد.
دەرهێنەر لە پەراوێزی کاراکتەری خەدیجەدا دەیتوانی شوێنێك بۆ هەستی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕیش بۆ ئافرەتی کورد لەو قۆناغەدا بکاتەوە، کارێك بکات ئافرەتیش لە خۆنیشاندانە جەماوەریەکە بەشداری پێ بکات .
بە تایبەت دوای ئەوەی خەدیجە هەستی بەوە کرد کە مومتازپاشاو مەحفوزە فەندی بە نهێنی ئەوان قسە لەسیاسەت دەکەن، خەدیجە نهێنیەکەی زانی و پاشا سەری ماچ کردو پێی گوت شانازیت پێوە دەکەم،
دەبوا ئەو ئاشکرا بوونەی سیاسەت گەرمتر بکرێت و بواری زۆتر بدرێت بە چوونە ناو سیاسەت لە لایەن خەدیجەوە.
خەرمان هیرانی بە یەکەم جارە بەو ئاستە لەدرامایەکی کوردی دەرکەوە، دەرفەتێکی ئاوا باشیشی بۆ هەڵکەوە، کە بەو ئاستە بەرزە نواندن بکاو توانستەکانی خۆی بەرجەستە بکات. ئەو لەحاڵەتە سەرزاریەکاندا تەواو دەچووە ناو ڕۆڵەکەی و نواندنەکەی پڕ بوو لەڕاستگۆیی ودوورلەهەڵچوون و زێدە ڕۆیی لە نواندندا. خەرمان دوای نواندنی لەشانۆیی (باوك) ی سدیق عەزیز، ڕۆڵێکی تری نەبینیووە لەو ئاستەدا، کە ئەمە لە ئادیا بیندا بینیمان.

رزگار ئەحمەد (فەتحیە فەندی) :
پیاوو کەیلەی بەهجەت پاشا بوو، لەدوکانی کوتاڵ فرۆشتنەکە، بە هێنانی هەواڵی سیخوڕی خۆی لەلای بەهجەت خۆی خۆشەویست دەکردو جار

جارەش نەخشەو پیلانی دژی مومتاز پاشا بۆ بەهجەت پاشا دادەنا. لە بری ئەو كۆیلایەتیە، بەهجەت مرازی حاسڵ كردو بەزۆر سەعدیە خانی لێ مارە كرد، لە كۆتاییشدا كە زانی سەعدیەخۆشی ناوێ سێ بەردەی لە دەست ناو تەڵاقی دا.

رزگارئەحمەد وەك هونەرمەندێكی كۆمێدی لەدرامای (كەونەدەركە)بە كاراكتەری نوری كشمش ناسرا، ئەورۆڵە دوای تێپەڕبوونی نیو چارەگە سەدە زێتر، ئێستاش لە زەهنی بینەردا كاڵ نەبۆتەوە. رزگار ئەو رابووردووەی خۆی زیندوو كردەوە، ئەوجارە بە فۆرمێكی دیكە توانای نواندنی خۆی نیشان دایەوە.

رزگار زاهیر(فەرهاد):

رۆڵی فەرهادی كوڕە تاقانەكەی مومتازپاشای بینیبوو، لەو رۆژنەی ئینگلیز بەرەو داگیر كردنی هەولێر هەڵدەكشا، ئەو خەریكی خۆ تێكنان بووبۆ ڕاكردن، ئەو كات پێم سەیر بوو، كوڕە گەورەی پاشا بیەوێ لەترسان لەگەڵ ژنان شار بەجێ بێڵێ ! ئەو كات لاوازی كاراكتەرەكەی فەرهادم بینی و لام سەیر بوو مومتاز پاشا نەیتوانیووە تۆزێك لەهەستی نیشتمانی بە كوڕەكەی ببەخشێ. دواتر كاتێ فەرهادو نەرمین یەكتریان ناسی، زۆر بە لووت بەرزی و مەغروریەوە هەڵس و كەوتی لەگەڵ نەرمین دەكرد، بەڵام دواتر كە ڤایرۆسی خۆشەویستی لێیدا، نەك هەر بۆ نەرمین ڕوخا، بەڵكو خەوو خۆراكی لەخۆی حەرام كردو بە هەلەداوان هەلسوكەوتێكی هەرزەكارانەی نا مەقولی كرد، بێ ئەوەی هیچ پرس و ڕایەك بەباوكی بكاو حیسابێك بۆ شكۆی خێزانەكەی بكات شەوێك كچەی هەڵگرت وڕایكرد، بە تەنیا پاساوێكی لاواز، كە دایكی بە هاوسەر گیری لەگەڵ نەرمین ناڕازی بووە!

ئەو كارە لە دراما دا هەڵەیەكی گەورەیە كە رێگەیەكی نا لۆژیكی و نا شارستانی فێری خەڵك بكەیت و بە گەنجەكان بڵێ ی ئەگەر ئەو كچەیان نەدایتێ دەستی بگرەو ڕاكە، دوای ماوەیەك سوڵحێك بكەو وەرنەوە.

(رزگار) وەك نواندن لەهەموو بەرهەمەكانی پێشوو تری، لەوانەش لە (دوا شەودا) هەنگاوی باشتری هاوێشتووە، ئەگەرچی سیناریۆ رەسمێكی جوانی بۆ كاراكتەرەكەی نەكێشابوو، جگە لە رۆڵی ئاشقێكی سەر شێت نەبێت كە هیچ دەسەڵاتێكی نەبوو، جگە لە ڕاكردن نەبێت.

دەرهێنەر لە دیمەنەكانی كۆتایی دا فەرهادی تێكەڵ بە جەماوەرە خۆ نیشاندەرە كرد، ویستی وەك گەنجێكی شۆڕشگێڕ نیشانی بدات، بەڵام بینەر ئەوەی دەزانی كە نیشاندانی فەرهاد لە خۆ نیشاندانەكەدا

تەنیا پڕکردنەوەی بۆشایی بوو، چونکە ئەو کاراکتەرە هەرگیز بە خەیاڵیش بەلای پرسی نیشتمانییەوە نەچووەو بیریشی لێ نەکردۆتەوە، ئیدی کەس نەیزانی چۆن فەرهاد لەکون فەیەکونێك بوو بە شۆڕشگێڕ !؟

تەلار هیرانی(ئایشە):

ڕۆڵی ئایشە ی خوشکی خەدیجەی بینی، کێشەی سەرەکی ئەو ئەوەبوو کە چانسی هاوسەر گیری نەبوو، بۆیە ناچاری ئەوەبوو، خۆشەویستی لەگەڵا سەلوانەکی خاوەن ژن ئەنجام بدا. کارکنەرەکەی جۆرەك لە دژایەتی بە دروست کردووە لەبەر ئەوەی شەڕ لەگەڵ پاشا دەکا بە رازی بوون بەهاوسەرگیری لەگەڵ پیاوێکی خاوەن ژن، ئەوە دەسەلمێنێ کە بڕوای تەواوی بەفرەژنی پیاو هەیە. بینەر هەست بەوە دەکا ئەو پەیوەندییەی لەنێوان سەلوان و ئایشە دا هەیە، هیچ بەنەکی خۆشەویستی لە نایە و هیچ ڕەگو ریشەیەکیشی نیە، بەڵکو پەیوەندییەکە ئامانج تەنیا هاوسەرگیرییە.

لەو درامایەدا (تەلار هیرانی) لەدیمەنی ڕووبەڕووبوونەوەیدا لەگەڵ مومتاز پاشا بەهێزەکی درامی کاریگەرو گربانەکی بەکوڵ دەردەکەوێ کە بەبوێرییەوە داوای مافی مرۆیی خۆی دەکات بە هەڵبژاردنی ئەو کەسەی خۆشی دەوێ و لەئەنجامدا وا لەمومتاز پاشا دەکات، هیچ قسەیەکی نەبێت بەرامبەر بە ئایشە و بێدەنگ بێت . نواندن بۆ تەلار هیرانی لەم دراماو شانۆدا وەك یەکە، بەڵام تواناکانی لە شانۆدا لە دراما بەهێزترە. لە دیرەکی هونەری تەلار سەتایەك هەیە بە ناو شانۆیی (مەرگ و کچ) ئەو سەرەتایە هەر وەك خۆی ماوەو شتەکی تری نەهاتەتە سەر بە قەد (مەرگ و کچ) سەنگین بێت بۆ تەلار، ڕەنگە ئادیابین) هەولەك بێت بۆ ئەو ئامانجە..

مەولان حەمەدەمین (عەزیز توتنچی):

پیشەی توتنچی هیچ پەیوەندییەکی بەکاراکتەرەکەی مەولانەوە نیە، چونکە ئەو خانچیە، خۆ ئەگەر عەزیز خانچی بوایە، ڕەنگە بۆ عەزیز نازناوێکی لێوەشاوەتر دەبوو.

ئەو عەزیز توتنچیە پیاوێکی ڕەبەن بوو، تەمەنی تەواو هەڵکشابوو، بارەگاو مەنزەگای ئەو خانە بوو، شوێنی حەوانەوەی کاروان سەراو ڕێبوارانی جارانی هەولێر

پیاوی مومتاز پاشابوو، قەدەر حەیامەکی لەخزمەتی ئەودا بەسەر بردبوو، بەڵام پاشا هیچ حیسابەکی بۆ نەدەکرد، جگە لە کەیلەیەکی گوێ ڕایەڵ نەبێ.

ئەو خانە ببوو بەهەوارەك بۆ ناساندنی زۆر لەموسافیرەکان، لەوانەش (سەعدیە) خان، ئەو ژنەی لەیەکەم ڕۆژی سەردانی بۆ خان و یەکەم لوقمەی نان خواردنیان بە یەکەوە، ئاشقی ئەو عەزیزە بەد بەختە

بوو، کە پیاوێکی ڕەوشت بەرزو هێمن و لەسەرخۆ بوو، ئەوی بەخۆیا پەیدا نەدەهات، لەو ڕەبەنی و بێ کەسی و بێ سەلواییە ئافرەت بوو،
تەنانەت لەو شەوەی سەعدیە ویستی پەردە لەسەر ناخی خۆی لابەرێ و کلیلی دڵی خۆی دایە دەست عەزیز و بە ئاشکاوی و بەدەم شەپۆلی گریانەوە داوای ئەوەی لە عەزیز کرد بیخوازێ، کەچی عەزیزی بێ دەسەڵات بەدەم گریان و خۆخواردنەوە بە ئومێدی کردو پێی راگەیاند کە هیچی پێ ناکرێ جگە لە گریان و خەم خواردن نەبێت.
ئەو شەوە عەزیز خۆی بەبێ دەسەڵاترین مەخلوقی خوا هاتە بەرچاوی، چونکە نەیتوانی بە هانای سەعدیەی بێکەس و بێ پشت و پەناوە بێت، کە بەهجەت پاشا، هەڕەشەی بەزۆر بەشوودانی لێ دەکرد.
مەولان حەمەدەمین لەرووی سروشتی مرۆییەوە زۆر لە کاراکتەرەکەی خۆی نزیك بوو، هەمان ئەو خەسڵەتە تایبەتیانەی تێدابوو کە لە (عەزیز توتنچی) دا هەبوو، بۆیە ئەوەی مەولان بناسێ، هەست بە جیاوازییەکی ئەوتۆ ناکات لە نێوان ئەکتەرو کاراکتەرەکەی.
ئەو لە نواندن دا ریتمێکی هێمنی دوور لەهەڵچوونی هەیە، تەنانەت لەریتمی دەنگیش هەمان ریتمی جەستەی هەیە، لە ئەدای نواندن دا بەپێی پێویست کار دەکات، ئەو سروشتی بوونە جۆرێك لەجوانی بەنواندنی عەزیز بەخشیووە.
ئەدیابین بۆ مەولان دەرفەتێکی گونجاو بوو بۆ مەولان، چونکە کامێرا و هەستیاری کامێرا بۆ فۆرمی نواندنی مەولان باشترین و نزیکترین فاکتەرێکە بۆ بەرجەستە کردنی ئەو نواندنە نەرمەی مەولان .

هەندرێن عەبدولڕەحمان (جوامێر):
جوامێر ئەو گەنجە خوێن گەرمە بوو، یەکەم جار دوای هەرەس هێنانی عوسمانیەکان و هاتنی سوپای ئینگلیز، لەگەرمەی ژاوەژاوو شڵەژانی خەڵکی هەولێر، جوامێرمان وەك گەنجێکی ئاسنگەر بینی، بەڵام دواتر نەمانزانی بۆچی دەرهێنەر ئەو ئاسنگەریەی بەجوامێر نەهێشت و کردی بە پیاوێکی ئاغا.
جوامێر هەستێکی کوردایەتی بەرزی هەبوو، کاتێ عوسمانیەکان بەتەکشکاوی بە بازاڕدا تێدەپەڕین، ئەو لەگەڵ هاوڕێیەکی سوپا گەورە تەکشاوەکەی عوسمانی چەك دەکەن (ئەمەش جۆرە موبالەغەیەکی نا مەعقولی دەرهێنەرە بوو کە دوو گەنج سوپایەك چەك بکەن!)
لە کۆتاییدا ئەو هەستە پاك و چاونەترسیە بوو وای کرد لەخۆنیشاندانە جەماوەریە گەورەکە دەستگیر بکرێت و پاشان لەسێدارە بدرێت.
رەنگە لەش و لاری جوان و ئیلقاو دەنگی، وای لەدەرهێنەر کردبێت،

هنــدرێن وەك ئەكتەرێك بۆ ئاديــابين هەڵبــژێرێ، بەڵــام بێ ئەوەی بيرۆكەيەكــی ديــاری كــراوی بۆ دروســت كردنــی كاراكتەرێك بۆ ئەو ئەكتەرە هەبووبێت، تەنانەت پيشەی ئاسنگەریەكەشی لێ سەندەوە.
هندرێن ئەزمووونێكی تازەی لەگەڵ درامادا هەيە، پێويستی بەوە هەبوو دەرهێنەر زێتر لەوەندە چاوی لەسەر نواندنی هندرێن بێت و هانی بدات جووڵەو ئەدای نەرمتر بكاتەوەو نواندنێكی سروشتی بێ گرژی ئەنجام بدات.
بەڵام لە ديمەنی لەسێدارە دانەكە، زۆر شت گۆڕاو هندرێن توانی بەرجەستەی رووداوێكی كاريگەر بكات و بينەرهەست بەو ئيرادە بەهێزو خۆراگريە شۆڕشگێڕانەييە بكات كە لە روخساری جوامێر دەردەكەوت، بۆ ڕوو بەڕوو بوونەوەی مردن.
بۆيە هندرێن بەو ديمەنە پاسپۆرتی پەڕينەوەی پێ درا.

رووبارخاليد(نەرمين)
نەرمين كچی مام جەبار بوو، ئەو كچەی دوكانێكی شيرينی مناڵانی هەبوو، ئاشقی تاك لايەنەی فەرهادی مومتاز پاشا بوو،كە هيچ مەيلی پێ نەدەدا، دواتر توانی بەمەكربازی خۆی دڵی فەرهاد داگير بكات و خەوو خۆراكی لێ حەرام بكات،
لەئەنجامدا كە زانيان دايكی فەرهاد بە هاوسەرگيريان ڕازی نيە، سەری خۆيان هەڵگرت و پەنيان بۆ فاتمەخان برد.
تا رۆژێكيان فاتمەخان لەگەڵ مام جەبارو زەهرای دايكی، ئاشتی كردنەوەو زەماوەندی خۆيان گێڕا.
رووبار لەزمانی خۆشەويستی دەگەيشت، بەو زمانە قسەی لەگەڵ بينەر دەكرد.
ئەكتەرێكی رۆح سووك و شيرين بوو، نواندنێكی نەرم و بێ گرێ ی دەكرد، هەستت بەخۆش ويستنێكی ڕاستەقينە دەكرد بۆ فەرهاد، ئەم هەست كردنەی بينەر ئەنجامی راستگۆيی بوو لەگەڵ كاراكتەرو رۆڵەكەی خۆی.
رووبــار لە ئاديابينــدا لە دەرگــا فــرەوانەكەيەوە هــاتە ژوور، چاوەڕوانی مەكەن بەوئاسانيە لێی دەرچێ.
زياد كەريم (سەلوان)
كە سەلوانی كوڕی بەهجەت پاشا بو، كاتی خۆی بێ ويستی خۆی ژنێكيان بەســەردا ســەپاند خۆشــی نەدەويســت، بۆيە بەردوام وەك را ِوچيەك چاوبازی لە گەڵ ئايشێ ی خوشكی خەديجەی ژنی مومتاز پاشا دەكرد، كە باوكی هەردوكيان خوێنی يەكتريان فڕ دەكرد.
بەهجەت پاشا كە بە كەين و بەينی سەلوانی كوڕی و ئايشێ ی زانی، زۆری پێ خۆشبــوو، وای مەزەنــدە كــرد ســەلوان هــان دەداو ئــايشێ

ه□د□گرێ و بەمەش حەیاو نامووسی مومتازی لە تورەگە دەکاو سعودی دەشکێنی.
بەڵام لە ئاخیردا وا دەرنەچوو، چونکە ئایشێ و سەلوان بڕیارێکی عاقلانەیان داو بە مرازی خۆیان گەیشتن.
زیاد کەریم و کاراکتەرەکەی لەگەڵ یەك کۆك نەبوون، نەیدەتوانی ببێتە ئاشقێك و بە هەموو دەسەڵاتی خۆیەوە گوزارشتێکی راستگۆیانە لەو ئەشقە بکات،
زۆر بەلاوازی چووە بەردەم مومتاز پاشاو راستەوخۆ پێی گوت: پاشا لە دەرکەی هاتیمە ژۆرێ، دەمەوێ بمکەیە کوڕی خۆت.
دیمەن و دیالۆگەکە لەو سات□وختە گەرمە دەروونیەی پاشا ئەوەندە ساردو سڕو بوو، من بومایە لەجیاتی دەرهێنەر هەرگیز بەو دیمەنە رازی نەدەبووم ئەو دیمەنە مردووە وا بە سادەیی تێپەڕێ.

ش□□□□□ونی نالی له پ□ر□ژەی بنیادنانی گوتاری نەتەوەیی کوردا.. نووسینی/ عەتا قەرەداخی

قسەکردن لەسەر ئەزموونی شیعری شاعیرێکی گەورەی وەك (نالی) کارێکی هەروا ئاسان نیيە لەکاتێکدا بەرهەمی(نالی)لە ئاستێکی بەرزی داهێناندایەو جیهانبینی شیعری (نالی) گەلێك لەوە فراوانترو هەمەلایەنترە کە بتوانرێت تەنیا لە ڕوانگەیەکەوە بخوێندرێتەوە. ئەمەش سەرەڕای شێوازی قورسو بنیادی کلاسیکانەی تێروتەسەل لە هونەرەکانی شیعری کلاسیکی عەرەبیو فارسی کە ئەوەش کردەی گەیشتنی بەدۆزینەوەی ئاستی دەلالی یان بەشێوەیەکی تر زمانی ئەودیوی دەقی ئاڵۆزتر کردووە. یەکەمین هەنگاویش بۆ دۆزینەوەی پرسیاری (نالی) لەسەر بنەمای گەیشتن بەخوێندنەوەی زمانی ئەودیوی دەقەکانیەوە دەگاتە ئەنجام، واتە خاڵی یەکەم بۆ دۆزینەوەی پرسیاری (نالی)و چۆنیەتی ئاڕاستەکردنی لە دۆزینەوەی دەلالاتە زمانیەکانی دەقەکانییەوە دەست پێ دەکات.

دیارە ئاخاوتن لەسەر تێکڕای ئەزموونی (شیعری نالی) کارێکی گرانەو دەقی (نالی) زیاتر لە خوێندنەوەیەك هەڵدەگرێت ئەوەش خەسڵەت و سیمای دەقی زیندووە کە سنوری تاك رەهەندیو تاك جیهانبینی دەبەزێنێت. ئاستی داهێنانی نالی لەبەر ئەوە نییە کە توانای بنیادنانی ساختمانێکی زمانی قەشەنگی هەبووە. بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ ئەو مەدلولانەی کە ئەو پێکهاتە زمانییە هەڵیدەگرێت، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جیهانبینییە گەردونییەی کە لەپشتی دەقەکانی (نالی) یەوە راوەستاوە. دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پرسیارە مەعریفیانەی کە لە هەر دەقێکدا بەرز دەکرێنەوە.

من لێرەدا دەمەوێت دەربارەی لایەنێك لەبەرهەمی شیعری (نالی) بدوێم کە پێشتر چەند جارێك پێم لەسەر داگرتووە ئەویش ئەوەیە کە لێ دوای ئێحمەدی خانی، (نالی)م بە بنیادنەری گوتاری مانەوەی کوردی داناوە(١)، لەم لێکۆڵینەوەیەدا هەوڵدەدەم دەربارەی بنەماکانی گوتاری نەتەوەیی کوردی لەبەرهەمی شیعری (نالی)دا بدوێم. هەروەها رووە پۆزەتیفو نێگەتیفەکانی کارکردنی نالی لەو بوارەدا بخەمە بەردەم تێڕامانو لێکدانەوەو ئەنجامیش لەمیانەی جیهانبینی شیعرییەوە شوێنی نالی لەو پانتاییەدا دەست نیشان بکەم.

گوتاری مانەوەی کوردی لەڕاستیدا گوتارێکی سیاسییە، بەڵام لەمێژوو و کەلتوری کوردیدا شێواندنی باری سروشتی گەشەکردنو بەرەو پێشەوە چوون وەهای کردووە کە دیاردە کۆمەڵایەتیو کەلتووریو روناکبیرییەکانیش لەباری سروشتی خۆیاندا نەبن، هەر ئەوەش بۆتە هۆکارێك کە شیعر بەگەلێك بابەتی تر باربکرێتو ببێتە پانتاییەك بۆ لێکدانەوەی مێژوو و سیاسەتو کۆمەڵناسی، ئەمە سەرباری ئەرکی ئیستێتیکیو مەعریفی. هەر لەم روانگەیەوە گوتاری مانەوەی کورد کە گوتارێکی سیاسییە لە سنوری شیعردا بۆ یەکەم جار لە کەلتوری کوردیدا سەرهەڵدەداتو دەردەکەوێت. گوتاری مانەوەی کوردی لەسەر بنەمای ئامادەبوونی هەستو هۆشیاری نەتەوەیی فۆرمەلە دەبێتو لە گەوهەردا بریتییە لە پرۆژەی هێشتنەوەی کەسێتی کوردی لە لەناوچوونو تێکشکاندنی تەواوەتی(٢)، لەهەمان کاتدا ئەم گوتارە سەرباری ئەوەی رۆحی پاراستنی لەخۆیدا هەڵگرتووە ئیحای بەرەو بزاڤو رابوونو خۆ دروست کردنەوەش هەڵدەگرێت. واتە سەرباری سیماو خەسڵەتیخود پاراستن جۆرێك لەپرۆژەی دژوەستانیش پێشنیار دەکات کە ئەویش دیدێکی ئایندەخوازی هەڵدەگرێتو ئاماژەی گەیشتن بەئاستی بوون لەداهاتوودا هەڵدەگرێت. هەر ئەم بۆچوونەشە کە وای کردووە سەرباری ئەوەی ئەم گوتارە لە پانتایی مێژوودا ئیش دەکاتو حاڵەتە مەئلوفەکان دەدوێنێ هێشتا جۆرێك لە ئەزمونگەرێتی لەخۆیدا کۆ بکاتەوەو لەهەمان کاتدا مامەڵە کردنیشی لەگەڵ مێژوودا جۆرێك لە

خەیاڵو ئەندێشەی بنیادنانی یۆتۆپیا هەڵبگریت. یۆتۆپیایەك كە مەودای بوون تیایدا فراوانو پرسیاریش لەبوون رەهەندی بینینش سەرباری مانەوەی گەوهەری ئەم گوتارە لە جوغزێكی داخراودا ئەم تاك بینین رەت بكاتەوە. گوتاری (مانەوە) بووێتێ جیهانبینی بەشێكی زۆری شیعری كوردی، كۆ ئەوێش وەك وتمان باری سیاسیو مێژوویی سێپاندوویێتی.

قۆناغی مێژوویی ژیانی نالی

نالی لە نێوان ساڵی (1856-1880)دا ژیاوە (3). قۆناغی سەرەتاو لاوێتی ژیانی تا بەجێ هێشتنی وڵات لە سلێمانیو دەوروبەریدا بەسەربردووە. لەڕووی مێژوویییەوە تەمەنی نالی دەكەوێتە قۆناغی كۆتایی فەرمانڕوایی میرنشینی بابانەوە. وەك ئاشكرایە میرنشینی بابان بریتی بووە لە فەرمانڕەوایییەكی سنورداری ناوچەیی كە بەرهەمیقۆناغێكی دیاری كراوی گەشەی كۆمەڵایەتی كۆمەڵگەی كوردەوارییە. كۆمەڵگەی كوردەواری لەڕووی نەشونماو بەرەو پێش چوونەوە تا ئەو قۆناغە گەیشتۆتە ئاستی دروستكردنی میرنشین لەكاتێكدا لە گەشەی كۆمەڵگەی گەشە ئاسایدا كۆمەڵگە دەگات بە ڕۆحی رەهای كۆمەڵگا كە ئەویش بریتییە لە دەوڵەت. بەڵام كۆمەڵگای كوردەواری لەدوای رووخاندنی دەوڵەتی میدەوە تا سەردەمی نالی توانیوویەتی بگاتە ئاستی پێكهێنانی دامەزراوی میرنشین كە دەتوانین بڵێین بریتییە لە ئاستێكی دیاری كراوی گەشەی خۆلا. دروست بوونی میرنشین لە بری دەوڵەت مانای بوونی جۆرێك لە تێك چوون لە گەشەی سروشتی ژیانی كۆمەڵایەتی كۆمەڵگەدا.

لێرەدا ئەوە ئاشكرا دەبێت كە هەستو هۆشیاری نەتەوەیی لەسەر وەختی (میرنشینی بابان)دا یان هەرنەبووە یان ئەگەر هەشبووبێت زۆر لاواز بووەو تەنیا لە سنوری كاردانەوە بەرامبەر بەو هێزو دەوڵەتانەی كە ویستوویانە میرنشین داگیربكەن زیاتر نەبووە. واتە هەستی نەتەوایەتی لەسەر وەختی (میرنشینی بابان)دا ئەگەر هەشبووبێت ئەوا نەگەیشتۆتە ئەوئاستەی كە ببێتە رۆحو مێتیقی جوڵاندنی میرنشینو لەسەربنەمای ئەو هەستە نەتەوەییە كاربكات وەك پارێزەری بەرژەوەندیو كەسیەتی نەتەوەیی خۆی نمایش بكات، بەڵكو بەپێچەوانەوە میرنشینی بابان لەگەلا ئەوەشدا كە لە میرنشینە كوردییەكانی تر گەشە سەندوو تربووە. بەڵام هێشتا ئیدارەیەكی ناوخۆ بووەو ناوچەیەكی جوگرافی دیاریكراوی لە كوردستان بەڕێوەبردووە. لێرەوە دەردەكەوێت ئەگەر گوتاری نەتەوەیی كوردی پێناسە بكرێت كە پەیڕەوی هیچ سنوورێكی دەستكرد ناكات لە كوردستاندا و بەسەر هەموو سنورەكانی پێوەندی خۆڕایەتیو

کۆمەڵایەتیو ئایینیو مەزهەبیدا دەپەڕێتەوە، ئەوا گوتاری میرنشینی بابان بریتی بووە لەو گوتارە سیاسیەی کەتەنیا لە سنوری جوگرافیو ئیداری خودی میرنشین خۆیدا بوونی هەبووەو نەیتوانیووە بپەڕێتەوە بۆ دەرەوەی سنووری میرنشین. بەواتا گوتاری میرنشینی بابان نەبۆتە گوتاری نەتەوەیی کوردی. لەڕاستیدا پێویستە ئەوەش بدرکێنین کاتێ عەرەب باس لە گوتاری نەتەوەیی عەرەبی دەکەن سەرچاوەیەکی خاوەن ناسنامەی مێژووییو کەلتووری هەیە بۆی بگەڕێنەوەو هەر لەسەر بنەمای ئەو ئامادەبوونە خەسڵەتەکانی گوتاری نەتەوەیی خۆیان دیاری بکەن کەئەو بنەما ئامادەش بریتییە لە کەلتوری ئیسلامیو فیکری نەتەوەیی عەرەب کە بەرهەمی فیکریو عەقڵی چەندین بیرمەندی گەورەی وەك فارابیو غەزالیو ئیبن روشد ئیبن خەلدونو... تاد، بەڵام بە گوێرەی کورد ئەو ئامادە بوونە مێژووییو کەلتوورییەی رابردووی نییە بۆیە زیاتر هەردەبێ بگەڕێینەوە بۆ بواری شیعر کە دیار ترین رەگەزی کەلتوورییە لە مێژووی کورددا کە کورد کردویەتی بەپانتاییەك بۆ بەرجەستەکردنی بیرو بۆچونەکانی لەنێو ئەوانەشدا بۆ بەرجەستەکردنی هەستو هۆشیاری نەتەوەیی.

نالی هاوتەمەنی نیوسەدەی کۆتایی میرنشینی بابان بووە، لێرەدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات، داخۆ شیعری نالی چەندێ پەیوەستی ژیانی سیاسی ئەو میرنشینە بووە؟ ئایا گوتاری سیاسی میرنشینو گوتاری ئەدەبی نالی یەکیان گرتووە؟ یان ئایا گوتاری مانەوەی نەتەوەی کورد لە جیهانبینی شیعری (نالی)دا لە گوتاری سیاسی میرنشین تێپەڕی کردووەو گەیشتبێتە ئاستی گوتاری نەتەوەیی کورد؟ ئایا گوتاری شیعری نالی بە ئاڕاستەی ناوەندێتی فەرمانڕەوایی میرنشینو لەوێشەوە بە ئاڕاستەی ناوەندێتی فەرمانڕەوایی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بووە یان خاوەنی خەسڵەتو کەسێتی سەربەخۆی خۆی بووە؟ لەدوای هەموو ئەم پرسیارانەش دەپرسین ئایا گوتاری نالی پاشکۆی سیاسەتو عەقڵیەتو ستراتیژی میرنشینی بابان بووە یان میرنشین لەسەر ڕێحگوتاری نالی ڕێیشتووە؟ پێش ئەوەی لەدوای دۆزینەوەی وەڵامی ئەو زنجیرە پرسیارەی سەرەوە بڕۆم ِ پێم باشە گوتاری مانەوەی کورد بناسێنم، گوتاری مانەوەی کوردی بریتییە لە هەوڵدانی کورد بۆ هێشتنەوەی کەسێتی نەتەوەیی کوردو کارکردن بۆبەرەو بڵند کردنەوەی ئاستی هۆشیاری کوردی لەڕووی نزیك کردنەوەی لە ڕۆحی رەهای کۆمەڵگە واتە دەوڵەت. شان بەشانی بنیادنانی پرۆژەی بیناکردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردیو هەوڵدانی بۆ گەیاندنی کورد بەمێژوو.

تا ئێستە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا راوبۆچوونی باو ئەوەیە کە ئەحمەدی خانی یەکەمین شاعیری کوردە لەڕووی مێژووییەوە کە

سەرەتای گوتاری نەتەوەیی کوردی بنیاد ناوە، بەڵام ئەو بەڵگانەی کە بۆ سەلماندنی ئەم بۆچوونە دەهێنرێتەوە زیاتر مایەی لێدوانو گفتوگۆن لەسەرکردنن، ئەگەر ئەحمەدی خانی (1650-1706) لە کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتووی ئەوروپیدا بژیایە دەشیا درکاندنی رایەکی لەوجۆرە بەرامبەر بەجیهانبینی شیعری بۆ چەندو چون وەربگیرایە، بەڵام هەرئاوا ئاسان نیە کە لە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتووی سەدەی حەڤدەی وەك کۆمەڵگەی کوردیدا کە هیچ بنەمایەکی پیشەسازی دەرنەکەوتووە دەرکەوتنی بۆچوونی نەتەوەیی پێویست بۆ قۆناغێ مێژووییەکەو ئاستی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای کوردی لەو کاتەدا تەنیا وەکو ئاستی پەرەسەندنی هەست و هوشیاری تاکەکەسی دەستەبژێر لێکدەدرێتەوە. ئەحمەدی خانی وەکو پیاوێکی ئاینیو لەهەمان کاتدا پەیوەست بە یاساو دەستورو پەیامی فکری ئیسلامییەوەو لە کۆمەڵگایەکی دواکەوتووی وەکو کۆمەڵگای کوردیی ئەو کاتەدا گوتاری نەتەوەیی بونیاد بنێت مایەی لەسەر وەستانە، کە لەو مێژووەدا بابەتی نەتەوایەتی و ناسیونالیزم لە ئەوروپاش نەبووبووە گوتاریکی خاوەن شوناس. دەشێ هەستیاری مرۆڤ پێش قۆناغی ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەو هەستیاری کۆمەڵایەتی بکەوێت، بەڵام دیسان ئەوپێشکەوتنەی (هەست) دوو سەدە پێش مێژوو بکەوێت ئاسایی نیەو جێگای پرسیاری قوڵە.

مەبەستمان لەناو هێنانی ئەحمەدی خانی لێرەدا ئەوەیە کە ناشێت هەروا بەئاسانی دەربارەی گوتاری نەتەوەیی لەبەرهەمی شیعری ئەودا بڕیاربدەینو بەڵام بینینی بنەمای گوتارێک کەپەیوەندی بەکوردو کرمانجو باری ژیانی کوردەوە هەیە، ئەگەرچی بەس نەبێت بۆ ئەوەی جیهانبینی شیعری خانی ناسنامەی شیعری نەتەوەیی تەواو وەربگرێت، بەڵام ناشکرێت ئەوە بە سەرەتایەکی گرنگ دانەنرێ. دەشێ خانی مەمو زینی کردبێتە بەهانە بۆ گوزارشتکردن لە ژیانی ناهەمواری کۆمەڵایەتی ئەو سنورە جوگرافیایەی کە ژیانی تێدا گوزەراندووە ئەوەش پەیوەندی بە ژیانی سیاسیو مێژوویی کوردەوە هەبووە لەو قۆناغەدا. بەڵام ئەو پرسیارەش سەرهەڵدەدات ئەگەر خانی لەسەدەی حەڤدەیەمدا گوتاری نەتەوەیی کوردی بونیاد نا بۆچی لەدوای خۆیەوە ئەو گوتارە بەردەوام نەبوو؟ لە ئێستەدا کە ئێمە باسی بوون یان نەبوونی ئەو گوتارە لای نالی دەکەین دەزانین ماوەی نێوان ژیانی ئەدەبی خانیو نالی نزیکەی سەدەو نیوێکە.

ئێمە پێشتر دەربارەی یەکەمین هەوڵی گەڕانەوە بۆ یادوەری کوردی دواینو گوتمان باباتاهیری هەمەدانی (930ز-1010ز) یەکەمین شاعیری کوردە کە گەڕاوەتەوە بۆ بەکارهێنانی رەمزو هێماو دەلالەتەکانی ئاینی زەردەشتی (4) ئەمەش بەڵگەی بونی جۆرێك لە هەستکردنە

بەگەڕانەوە بۆ زیندوو کردنەوەی ڕابردوو. رابردووی کەسێتی کوردی ، دەشێ گەڕانەوە بۆ بەکارهێنانی هێماو دەلالەتە ئایینیەکانی کۆنترین ئایینی نەتەوە بەڵگەی بونی جۆرێك لەهەستی نەتەوایەتی بێت، بەڵام بوونی هەستێکی سادەی نەتەوەیی لە ئاستی تاکە کەسو لەپانتایی شیعریشدا کەشیعر زیاتر بەرهەمی خەیالأو ئەندێشەیو خەونەو ناشێت وەك گوتار قسەی لەسەر بکرێت چونکە کاتێ باسی گوتار دەکەین بەواتا دەبێ بنەماکانی پرۆژەیەك بۆ فۆرمەلەبوونی ئەو گوتارە ئامادەبوونی هەبێت. بنەمای پڕۆژەیەکی لەو جۆرەش نەلای بابا تاهیرو نەلای ئەحمەدی خانی نابینرێت.

ئەگەر سەرنجی ئەو قۆناغە مێژوویيە بدەین کەنالی تیایدا ژیاوە ئەوا دەبینین نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدە لەکوردستان بەگشتی لەبارێکی دواکەوتووی پێوەندی خێڵایەتیدا بووەو کوردستان لە نێوان چەند میرنشینێکدا دابەش کراوە کە دیار ترینیان لەو مێژووەدا میرنشینی ئەردەڵانو بابان بوون کە هەریەکە لەم میرنشینانەش نوێنەری بەرژەوەندی چەند خێڵێکی کوردو ناوچەیەکی جوگرافی دیاری کراو بوونو هەریەکەش لەم دوو میرنشینە گەرچی هەندێ جار ویستوویانە خۆیان وەها نیشان بدەن کە سەربەخۆن، بەڵام لەڕاستیدا ئەردەڵان پەیوەست بووە بە ناوەندێتی ئیمپراتۆری سەفەویو بابانیش راستەوخۆ پەیوەست بووە بەوالی بەغداو ناڕاستەوخۆش لەرێگای ئەوەوە پەیوەست بووە بەناوەندێتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانییەوە.

کەواتە هیچ کام لەو دوو میر نشینە خاوەنی گوتاری نەتەوەیی کورد نەبوون خۆ ئەگەر ئەو میرنشینانە تەواو سەربەخۆش بوونایە ئەوە هێشتا هەر ناکرێت بەهەڵگری گوتاری نەتەوەیی کورد دابنرێن، چونکە گوتاری نەتەوەیی سنورەکانی نێوان جوگرافیای نەتەوە دەڕوخێنێت، تەنانەت ئەگەر میرنشین لەئاستی دەوڵەتیشدا بوایە مادەم نوێنەری هەموو نەتەوە نییە هەڵگری گوتاری نەتەوەی کورد نابێت. لەم بارەیەوە ناجی عەلوش لای وایە: سیستەمی دەوڵەتی بەشێك لە نەتەوە سیستەمێکی خێڵایەتیو تایەفەگەری دەبێتو بەپێچەوانەی پڕۆژەی ڕێنسانسی نەتەوەییەوە دەبێت(5) هەر بەم پێودانگە هیچ کام لەو دوو میرنشینەی لەسەردەمی ژیانی (نالی) دا هێشتا لەفەرماندا مابوون هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردیو پڕۆژەی ڕێنسانسی نەتەوەیی کورد نەبوون.

بەڵام سەرباری ئەوەی کە میرنشینی بابان هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردی نەبووەو پەیوەست بووە بە ناوەندێتی دەوڵەتی عوسمانیو لەڕووی یاساو دەستورو شەریعەتی ئیسلامەوە لەڕووی دامەزراوی بەڕێوەبردنەوە دامەزراوی بەڕێوەبردنی خێڵایەتی بووە، بەڵام هێشتا میرنشینی بابان خاوەنی کەسێتییەکی دیاری خۆی بووەو لەدیارترین

میرنشینەکانی کورد دەژمێردرێتوهەر لەسەردەمو لەسەروەختی فەرمانڕەوایی ئەویشدا شاری سلێمانی دروست کراوە کە لەپێشەنگی ئەو شارانەیە لە کوردستاندا کە خەسڵەتی شاریان هەیە، دروست بوونی سلێمانی لەسەردەمی میرنشینی (بابان)دا بەرەو ئەو لێکدانەوەیە سەرنجمان رادەکێشێ کە لەگەڵ دروست بوونی شاردا سەرەتایەکی سادەی پیشەسازی دەردەکەوێت، هەر لەبنەڕەتیشەوە سلێمانی وەك شار کە دروست بووە بەسروشتی خۆی لەئەنجامی گەشەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواری لەو ناوچەیەدا دروست نەبووە. بەڵکو نەخشەی شارو چۆنیەتی دروست کردنی بیناو شەقامو بازاڕو ئاوو ئاوەڕۆ لەدەرەوەی کوردستان هێنراوە واتە پڕۆژەی بیناسازی دروست کردنی کوردستان لەبنەڕەتەوە بەرهەمی عەقڵی کوردی نەبووە. خواستی عەقڵی بیناسازیو ئەندازیاری لەدەرەوە بۆ بنیادنانی سلێمانی لەگەڵ خۆیدا سەرەتا سادەکانی پیشەسازی لەگەڵ خۆیدا هێناوە. هەر بەو پێیەش لەلایەك بنەمایەکی سادەی مەسەلەی هەستیاری نەتەوەیشی لەگەڵدا هاتووە. لەلایەکی ترەوە بنیادنانی سلێمانی وەك شارێکی هاوچەرخ کاریگەری لەسەر هەستی دانیشتوانەکەشی هەبووەو بەرەو هاوچەرخێتی پاڵی ناون کەدروست بوونی ئاستێکی سادە لە هەستیاری نەتەوەیی لەم شارەدا بەتایبەتی لەنیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەمدا زیاتر رووی میرنشینی لەخێڵایەتییەوە بەرەو میرنشینی نەتەوەیی گۆڕیوە. دروست بوونی شاری سلێمانی بەو شێوەیەی لەسەرەوە باسکرا لە دوو لاوە کاریگەری لەسەر ناسروستی دروست بوونی هەستی نەتەوەیی کوردی لە قۆناغەکانی دواتردا هەبووە.

یەکەمیان لەبەر ئەوە ئەو هەستە نەتەوەییە لە (سلێمانی)دا هەر لەسەرەتاوە بەسروشتی دروست نەبووە، لە قۆناغەکانی دواتریشدا ئەوکاریگەرییەی پێوە دیار بووە تەنانەت تا ئێستاش لەڕوکەشدایە..و ناتوانێت شۆڕبێتەوە بۆ نێو رۆحی ئینسانی کورد چونکە سیفەتی سەرخانێکی خواستراوی هەیە، لەلایەکی تریشەوە ئەگەر ئەو خواستنە دەرەکییە لەگەڵ خواستنی عەقڵی بنیادنانی شاردا کاریگەری نێگەتیفی لەسەر پانتایی هەستو نەستی ئینسانی کورد نەبوایەو کۆمەڵگەی کوردەواری لەم ناوچەیەدا لە ئەنجامی گەشەی خۆیدا ئەو شارەی دروست بکردایە، ئەوا هەستی نەتەوەیی لە ئەنجامی گەشەی ناوخۆی خودی کۆمەڵگەی خێڵایەتی کوردیدا بەشێوەیەکی سروشتی دروست دەبوو، ئەودەمەش هەستی نەتەوەیی ڕەگو ریشەیەکی بەهێزتری دەبوو لە ڕووکەشدا نەدەمایەوەو بەڵکو هەر خۆی لە ناخی کۆمەڵایەتی ئینسانی کوردەوە هەڵدەقوڵاو لە سنوری هەستیشەوە دەگوازرایەوە بۆ سنوری هۆشیاری.

بەتێڕوانینی من دروست بوونی سلێمانی بەشێوەیەکی سیاسیانە کە

دەرئەنجامی بڕیاری میرنشین بوو لەبری ئەوەی بە سروشتیو لەئەنجامی گەشەی کۆمەڵایەتی ناوچەکەدا بوایە بۆتە هۆی شێواندنی دروستبوونی هەستی نەتەوەیی کورد هەر لەیەکەم لەدایکبوونیەوە.

نالی وەك شاعیرێکی داهێنەری هەستیار هاوچەرخی ئەو قۆناغە مێژوویەی ژیانی سیاسیو کۆمەڵایەتی مێژوویی میر نشینی بابانو سلێمانییە. بەڵام ئەوەی گرنگە ئایا نالی لەژێر کاریگەری شارو گوشاری میرنشینیدایە یان بەشێوەیەکی تر جیهانبینینی شیعری نالی بەکاریگەری شارو ئامادەبوونی میر نشین لە سنووری شاردا بەرجەستە بووە یان بەپێچەوانەوە نالی وەك شاعیرێکی داهێنەر لەو دیوی سنوری شارو میر نشینەوە یۆتۆپیایەك دروست دەکاتو دەخوازێت میر نشینو شار بگەنە ئاستی ئەو یۆتۆپیا قەشەنگە ؟

نالی شاعیرێکی دیارو داهێنەری سنوری میرنشینی بابان بووە. بۆیە بە لەبەرچاو گرتنی ئەو مێژووە کە میرنشینی بابان فەرمانڕەوا بووەو ((نالی))یش لە لایەك شاعیرێکی دیارو لە لایەکی تریشەوە هەم مەلاو هەم سەر بەیەکێك لە خێڵە دیارەکانی سنوری بابان بووە ئەویش جافی میکایەڵییە لەبەر ئەوە ناشێت نالی لە بەرامبەر ئەو میرنشینەدا بێ لایەن بووبێت. کەواتە یان نالی لەگەڵ ئەو میرنشینە بووەو وەك شاعیری میرنشین خۆی نیشانداوە یان لە هەڵوێستی دژی سیاسەتو ستراتیژی میرنشین دا بووە. لەبەرهەمی شیعری (نالی)دا بەڵگەی شیعری بۆ دژایەتی کردنی میرنشین نادۆزینەوە بەڵام لەهەمان کاتدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئەگەر نالی لەگەڵ سیاسەتی میرنشین تەبا بووە داخۆ لەو ڕوانگەیەوە بووە کە میرنشینی بەنوێنەری باڵای نەتەوەکەی زانیوە؟ یان لەو ڕوانگەیەوە بووە کە نالی وەك مەلایەکی ئایینی بەو چاوە ڕوانیووێتی کە میرنشینی بابان لە سنوری (سلێمانی)دا نوێنەری راستەقینەی فەرمانڕەوایی ئیسلامی بووە؟ گەڕان لە دوای وەڵامی ئەم دووپرسیارەو پرسیارەکانی تریش ڕێگا خۆش دەکات بۆ دیاری کردنی ڕۆڵی (نالی) لە بنیادنانی پڕۆژەی گوتاری مانەوەی کورددا.

دیارە گومان لەوەدا نیە کە نالی وەك شاعیرێکی پایە بەرز سەرچاوەی زانستو زانیاریو روناکبیری بریتی بووە لە کەلتووری ئیسلامیو هەر لە سایەی ئەو کەلتوورەشدا لە ناوچەیەکی دواکەوتووی کوردستاندا گەیشتۆتە ئەو پلە باڵایەی ئاستی ڕووناکبیری کە ئەنجام بۆتە یەکێك لە لووتکە دیارەکانی شیعری کوردی لەمێژووی کۆنو نوێدا.

هەڵبەتە نالی وەك مەلایەکی ئایینی ئیلتیزامی بە گەوهەری ئایینەکەوە هەبووە، بەڵام ئایا ئەو ئیلتیزامە گەیاندویەتییە ئاستی تەماهی کردنو تواندنەوە لەرۆحی ئایینەکەدا یان سەرباری ئیلتیزامی تەواویش بەپرەنسیبو دەستوورەکانی ئیسلامەوە خودێکی

زیندوو کە سیمای کەسێتی کوردییە هەرماوەو ئەویش بریتی بووە لە کەسێتی نالی کە هەنگاوی بەرەو دابڕان لە گەوهەری گوتاری سیاسی ئایینی ئیسلام ناوە؟ یان لە ئاڕاستەیەکی تردا نالی لەبری ئەوەی لەنێو گەوهەری کەلتووری ئیسلامدا بتوێتەوە، داخۆ هەوڵیداوە گوتاری مانەوەی نەتەوەیی کوردو گوتاری ئایینی یەك بخاتو بەو پێیەش گوتاری ئایینی ئیسلام بە بەرژەوەندی دروست کردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردی بەکاربهێنێت؟

ئێمە پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد کە ناکرێت دوور لەبارو دۆخی کۆمەڵایەتیو مێژوویيو ئاستی ژیانی سیاسيو فیکری کۆمەڵگەی کوردەواری ئەو قۆناغەی کەنالی تێدا ژیاوە. وەڵامی پرسیارەکانی سەرەوەمان دەستگیربێت. هەر وەك ئاماژەشمان بۆ ئەوە کرد کە نالی هاوچەرخی دوا قۆناغی میرنشینی بابان بووە کە میرنشینێکی خێڵایەتی کوردی بووەو هەستو هۆشیاری نەتەوەیی کوردیش وەك دەرئەنجامی سروشتی گەشەی کۆمەڵایەتی دروست نەبوون. دروست بوونی شاری سلێمانیش وەك شارێکی هاوچەرخ لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمداو بوونی بە پایتەختی میر نشین لە ئەنجامی گەشەی ئاسایی ژیانی کۆمەڵگەی کوردەواری لەو ناوچەیەدا نەبووە، بەڵکو سلێمانی بە بڕیارێکی سیاسی میرانی بابان دروست بووە تا بیکەنە پایتەختی میرنشینەکەیان. هەر لێرەشەوە ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئایا بیرکردنەوە لە دروستکردنی سلێمانیو کردنی بە پایتەختی میرنشین بەرهەمی ئەقڵی کوردی خۆیەتی یان بە ڕێنماییو پێشنیاری دەرەوە بووە؟ ئایا نەخشەو بەرنامەی بیناسازی سلێمانی کە لە دەرەوە واتە لە ڕۆژئاوا قەرز کرا لە ئەنجامی ئەقلأو سەلیقە پێشکانی میرانی بابان خۆیان واتە (کورد)بووە یان ئەویش بە ڕێنمایی عەقڵی ئەوانی تربووە؟ ئەو پرسیارانە پێویستیان بە وەڵامی مێژوویيو سیۆسیۆلۆژی هەیە کە من لێرەدا بەجێیان دەهێڵم لە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆدا کە لەسەر (میرنشینی بابانو دوا قۆناغ لەگەشەی خێڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی) هەوڵی دۆزینەوەی وەڵامی ئەو پرسیارانە دەدەین.

بەڵام ئەوەی جێگای خۆیەتی ئاماژەی بۆ بکەین ئەوەیە کە گوتاری میرنشینی بابان گوتارێکی خێڵایەتی بووە واتە هەستو هۆشیاری نەتەوەیی بەو شێوەیەی کەناسنامەی نەتەوەیی بوون بەخۆی ببڕێت دروست نەبووە. هەر لاوازیو نەبوونی ئەو هەستە نەتەوەییە وەهای کردووە کە میرنشینەکە لە ئەنجامی کێشەی نێوان سەرانی میرنشیندا هەرەس بهێنێت.

(نالی) ئەگەر هەستو هۆشیاری نەتەوەیشی بەهێز نەبووبێت ئەوا وەك کەسێکی ڕووناکبیری ئەو سەردەمەو وەك شاعیرێکی داهێنەریش هەستی بەوە کردووە کەچی پێویستە بۆ بەرژەوەندیو مانەوەی میرنشینو چیش

دەبێتە هۆی هەرەس هێنانو لەناوچوونی هەر ئەو هەستکردنە وەهای کردووە لەئاستی هەر کارێکی پەسەندا دڵخۆشو خەنی بێتو زۆر جاریش ئەو هەڵوێستە دروستانەی میرنشین کار لە هەستی شاعیرانەی نالی بکەنو ئەو حاڵەتەش بگوازرێتەوە بۆنێو پانتایی دەقە شیعرییەکانی نالی، وەسف کردنی پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشا سەرنجمان بۆ ئەوە ڕادەکێشێت کە ئەو یۆتۆپیایەی نالی لە خەیاڵی مەودا فراوانی شیعری خۆیدا دروستی دەکات کۆمارێکی نمونەیی بێتو ئەحمەد پاشا لە لووتکەی هەرەمی ئەو یۆتۆپیایەدا بێتو پاسەوانەکانیش سوپای پارێزەری یۆتۆپیاکە بن.

ئەم تاقمە مومتازە کەوا خاصەیی شاهن

ئاشوبی دڵی مەملەکەتو قەلبی سوپاهن.

گەرچی ئەولێکدانەوەیەی لە دیوانی (نالی)دا بۆ ئەم بەیتە کراوە جۆرێکی ترەو وشەی ئاشوبو قەلب وەها لێکدراونەتەوە کە تەنیا مانای ڕووکەشیان وەرگیراوە ئەویش لەبەر ئەوەیە وشە یان دێڕەکە بەجیاو بەبێ دۆزینەوەی دەلالەتەکانی لە سیاقی دەقەکەدا وەرگیراون. بەڵام لێکدانەوەی دروستی دەلالەتی ئەم قەسیدەیە ئەوەیە کە نالی لە خەیاڵیدا یان بەخەون یۆتۆپیایەك دروست دەکاتو ئەو یۆتۆپیایەش مەملەکەتی بابانە ئەو مەملەکەتەش سوپایەکی دلێری لە گەنجو لاوان پێویستە تاپارێزراو بێت. ئەو سوپایەش لەدەوری میر کۆدەبنەوەو مەملەکەت دەپارێزن دەستەی ئەحمەد پاشا دەستەی چاپووکی ئەو سوپایەن کە گڕوکڵپەی ناو جەرگەی مەملەکەتنو هەر خۆشیان هێزی بزوێنەری سەرجەم سوپای میرنشینی بابانن واتە ئەو یۆتۆپیایەی کە نالی بەخەیالأ دروستی کردووە بەپێی ئەولێکدانەوانەی کە گوایە نالی لەسەردەمی ئەحمەد پاشادا لە سلێمانی نەماوەو دوای ئەوەی کە ساڵی 1839 ئەحمەد پاشا بۆتە میری بابانو لەم بارەیەوە مامۆستا جەمال بابان دەڵێت: ئەحمەد پاشا گەورەترین کوڕی سلێمان پاشا بوو ساڵی 1839 جێگای باوکی گرتەوە. ئەم میرە میرێکی لێهاتووو مەردبوو، جۆرێك لەدلأ ڕەقی تێدا بوو، ئارەزووی دروستکردنی سوپایەکی ڕێكو پێکی هەبوو کە بە نوێترین شێوە پێچەکی بکات.(6)

لێرەوە دەردەکەوێت ئەوەی نالی لەو قەسیدەیەدا بەرجەستەی دەکات بریتییە لە خەون یان بەرهەمی خەیالأ کە ئەوەش لەگەلأ مێژوودا لێك دەدات، بەڵام دەلالەتی قوڵی ئەو قەسیدەیە لە سنوری ئەو یۆتۆپیایەدا دەدۆزرێتەوە کە سنوورە نادیارەکانی لەو دیوی سنووری داخراو ناسراوی مەملەکەتەکەی ئەحمەد پاشاوەیە. دەبێ ئەوەش بزانین سەرباری بوونی بەڵگەیەکی مێژوویی بۆ سەلماندنی بوونی ئەو سوپایە لەسەر وەختی ئەحمەد پاشادا، بەڵام ناشێت بڕوا بەوە بهێنین کە میرنشینێکی خێڵایەتی کوردی لەنیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەمدا

دەستەیەکی وا نمونەیی لە سوپا هەبووبێت، دیسان ئەمەش بەڵگەی زیاتر بەهێزکردنی خەیاڵە ئەفسونگەرییەکەی (نالی) یە بۆ بنیادنانی یۆتۆپیایەك کە جێگای خەونە مەودا قووڵەکانی ئەوی داهێنەری تێدا ببێتەوە.

دەشێ لەپشتی ئەم قەسیدەوە جۆرێك لەهەستی نەتەوەیی هەبێت، بەڵام بە لێکدانەوەی ئێمە ئەمە تەنیا لەو ڕوانگەوەیە کە ئێمە خۆمان تا ئێستە وامان لە میرنشینی بابان ڕوانیووە کە هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردە. خۆ ئەگەر ئێستە بەوردی سەیر بکەینو بگەڕێینەوە بۆ ئەو بۆچوونەی پێشتر گوتمان کە گوتاری میرنشین گوتاری نەتەوەیی کورد نییە. بەڵکو گوتاری خێڵایەتی کوردییە کە لە قۆناغێکدا توانیویەتی میرنشین دروست بکات. نالی لە دوو ڕوانگەوە یۆتۆپیای بابان دروست دەکات، پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشاش وەك سوپایەکی نمونەیی وەسف دەکات.

یەکەمیان لەو ڕوانگەوەیە کە گوتاری نالی هاوشانی گوتاری میرنشینی بابانە نالیش وا دەڕوانێ کە بابان بەرزترین ئاستی گەشەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی دروستی کردووە. واتە لە تێڕوانینی (نالی)یەوە میرنشینی بابان نمونەی باڵای فەرمانڕەوایەتی کوردەو دەبێ ئەمیش لەگەڵیدا بێت.

ئالێرەوە ماهیەتی گوتاری نالی لە مەسەلەی نەتەوایەتی ئاشکرا دەبێت ئەویش ئەوەیە لە چاوی دەسەڵاتو ستراتیژی میرنشینەوە کورد دەبینێ بۆیە ڕۆحی گوتاری نەتەوەیی نالی بەئەندازەی ڕۆحی گەشە سەندوی میرنشینی بابانە، ئەمەش وەڵامی ئەو پرسیارەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە نالی نەیتوانیوە گوتارێکی نەتەوەیی مەودا فراوانتر لە گوتاری سیاسی میرنشینی بابان دروست بکات، هەر لێرەشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە گوتاری سیاسی میرنشین نەخشەڕێژی گوتاری نەتەوەیی نالی دەکات کە ئەگەر لەڕوانگەی ڕێنسانسی نەتەوەییەوە بڕوانینو شێوازی گەشەی کۆمەڵایەتیو بەو پێیەش گەشەی فیکریو ڕووناکبیری سروشتی بێت دەبێ گوتاری نەتەوەیی نالی سنووری گوتاری سنوورتەسکی میرنشینی بابانی تێك بشکاندایەو بپەڕیایەتەوە بۆ هەموو جوگرافیای نەتەوە.

لەلایەکی ترەوە نالی کە وێنەیەکی یۆتۆپیایانەی پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشا دەکێشێت دەشێ هیچ مۆتیڤێکی هەستی نەتەوەیی بوونی نەبێتو نالی وەك بەشێك لە ئیدارەی دەوڵەتی ئیسلامی لەمیرنشینی بابان بڕوانێتو هەر کارێکی پەسەندو هەر دیمەنێکی سوپایی بەهێز لە سنوری میرنشینی (بابان)دا بەشانو شکۆی دەوڵەتی ئیسلامی بزانێتو میریش بەو جێنشینە دڵسۆزە بزانێت کە وەڵامی خۆی بۆ ناوەندی (فەرمانڕەوایی) بەجوانی جێ بەجێ دەکات. لێرەدا مەبەستمان

کەمکردنەوەی تێڕوانینی نالی نییە، چونکە دەشیا نالی لەم ڕوانگەیەشیانەوە بنیادی پڕۆژەی پێکهێنانی گوتاری نەتەوەیی کوردی بنایە کە ئەمیان جێ دەهێڵین بۆ دوایی‌و جارێکی تر بۆی دەگەڕێمەوە بەتایبەتی کە باسی هۆی کۆچ کردنی نالی‌و نەگەڕانەوەی بکرێت.

یەکێك لەشیعرە دیارەکانی نالی کە تائێستە ئەوانەی لەسەر (نالی)یان نووسیووە جگە لە گیوی موکریانی ئەوانی تر بە بەڵگەی هەستی کوردایەتی نالی دەزانن من پێم باشە لەمیانەی خوێندنەوەی شیعرەکەوە ئەو بڕیارە بدەین. نەك بە بوونی وشەی کوردو کوردی ئیتر وەها تێبگەین ئەوە نالی گوتاری مانەوەی کوردی بنیادناوە. هەر لە بنەڕەتیشەوە بۆچوونەکەی گیو مایەی قسە لەسەرکردنە. چونکە ناکرێت تۆ وەك پێویست داوای شتێك لە شاعیر بکەیت کە لەڕووی گەشەی کۆمەڵایەتییەوە کۆمەڵگە نەگەیشتبێتە ئەو ئاستە. لە بنەڕەتیشەوە بەراوردکردنی نالی لەو قۆناغەدا لەڕووی بنیادنانی گوتاری نەتەوەیییەوە بەشاعیرانی فارس‌و عەرەب کارێکی نادروستە چونکە هەریەکە لەو نەتەوانە مێژوویەکی ئامادەو کەلتورێکی ئامادەی پێشتریان هەبووە، بەڵام بەگوێرەی نالی ئەو زەمینە ئامادەیە بوونی نەبووە.

نالی دەڵێت:

تەبعی شەککر باری من، کوردی ئەگەر ئینشا دەکا
ئیمتحانی خۆیە مەقصودی لە (عمدا) وادەکا
یا لە مەیدانی فەصاحەتدا بە میپلی شەە سوار
بۆ تەئەممول بەو هەموو نەوعە زوبانی ڕادەکا
کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆ کوردییە خۆ کردییە
هەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالبی مەعنا دەکا
بێتە حوجرەم پارچە پارچەی موسوەدەم بکرێ بەڕێح
هەرکەسێ کوتاڵ‌و پارچەی بێ بەدەس سەودا دەکا
شیعری خەڵقی کەی دەگاتە شیعری من بۆ نازکی؟!
کەی لەدیققەتدا پەتك دەعوا لەگەڵ هەودا دەکا؟!)

نالی لێرەدا بەیانی ئەوە دەکات کە ئارەزووی ئەوەی هەیە بە کوردی شیعر بنووسێت. لێرەشدا یان ئەوەتا نالی لەپێش ئەم شیعرەدا شیعری بە کوردی نەنوسیووەو ئەمە یەکەم ئەزموونیەتی، یان خودی ئەم شیعرە وەڵامە وەك لە دیوانی (نالی) دا هاتووە(7) بۆ کەسانێك ڕەخنەی ئەوەیان لە نالی گرتووە کە بەکوردی شیعر دەنووسێ. بەهەرحالأ ئەمەیان هێندەگرنگ نییە. بەڵکو ئەوەی گرنگە ئەو جیهانبینینییە کە لەپشتی دەقەوە وەستاوە.

ڕاستەو خودی بکەر لەشیعرەکەدا کە خودی (نالی) یە لە

کاردانەوەیەکدا هەڵوێستی خۆی دەردەبڕێتو ئەو هەڵوێستەش دوو ئاڕاستەی هەیە کە لە ئەنجامدا یەك دەگرنەوە. یەکێك وەسف کردنی توانای خۆیەتی کە چۆن یاری نێوان زمانەکان دەکاتو لەو بوارەشدا زمانی کوردی کەتا ئەوکاتە جگە لە شێوازی فۆلکلۆری شیعری نەگەیشتۆتە ئەو ئاستە باڵایەی بەکارهێنانی کە نالی بەکاری هێناوە بەتایبەتی کە نالی شێوازی شیعری لێرەدا مەبەست عەروزو هونەرەکانی تری شیعری عەرەبیو فارسییە لە کوردیدا بەکاردەهێنێت کە ئەوەش خاڵێکی لاوازە لە ڕوِوی گوتاری نەتەوەییەوە.
ئاڕاستەی دووەم وەسف کردنی توانای داهێنانی خۆیەتی کە لەپڕۆسەیەکی بەراوردکاریدا بەرهەمی خۆی لە لووتکەدا دەبینێت کاتێ بەراوردی دەکات بە بەرهەمی شاعیرانی تر، ئەم دوو حاڵەتەش هەر لەپێناوی سەلماندنی شاە سواری خۆیدایە لەبواری (داهێنان)دا، بەڵام دەشێ وای لێك بدەینەوە لەبنەڕەتەوە بۆشاییەکی مێژوویو کەلتووری لەپشتی ئەو بۆچوونەی (نالی)یەوە دەردەکەوێتو ڕاستییەکەشی ئەوەیە کەپێش ئەو لەمێژووی کوردا پانتاییەکی گەورەی بێکردارلەڕووی داهێنانو بگرە نووسینیشەوە هەبووە بۆیە نالی وەك یەکەم کەسی داهێنەر بەیانی شۆڕشەکەی خۆی دەکات کە لە نووسینی شیعردا گەوهەری بەیانکردنەکەی نالیش هەڵوێستی کەسێکە کە دەیەوێت ڕۆڵی خۆی لە مێژوویەکی بێ کردار وەك بکەرێکی خاوەن کرداری ڕووداو دروست کەر نیشان بدات. هەر لێرەوە گرنگی ڕۆڵی نالی دەردەکەوێت کە لەمێژووی ئێمەدا دەیەوێت لە ڕێگای داهێنانەوە بەزمانی کوردی لە پانتاییەکدا کە بکەری تیا دروست نەبووە ئەم خۆی ببێتە بکەر. دیارە ئەوەش تەنیا بریتی نییە لەکارێکی تاکە کەسیو چیتر لەدوایەوە هیچ هەنگاوێکی تر نەنرێت. بەڵکو بەپێچەوانەوە نالی لەو شۆڕشەیدا بنەمای پڕۆژەیەك دادەنێت کە دەتوانین بڵێین هەنگاوی یەکەمە بۆ گەڕانەوە بۆ زمانی نەتەوە با نالی ئەو هەنگاوەشی لەژێر کاریگەری مێتیقی هەستی نەتەوایەتیشدا نەنابێتو سەرچاوەکەی بریتیبێ لە گەڕانی خودێکی داهێنەر بەدوای ئەزموونی نوێدا نالی لە هەڵوێستی ئەزموونگەرانەی داهێنانی شیعریدا ڕێگای لەوە کەوتبێت عەروزی عەرەبیو شێوازی شیعری فارسی بەزمانی کوردی لە نووسینی شیعردا بەکار بهێنێت، بەڵام ئەنجام هەر بەوە دەگات کە نالی زمانی نەتەوایەتی دەکات بەزمانی شیعر. چونکە یەکێك لە توخمەکانی گوتاری نەتەوەیی بریتییە لە زمان. بەڵام نالی ئینقلابێك بەسەر شێوازی شیعری کوردی پێشتردا دەکات کە بەکێشی پەنجە یان فۆلکلۆری کوردی بوو ئەوەش لەگاتاکانەوە وەرگیراوە کە ڕەسەنایەتیەکی کوردی هەیە.
(نالی) لەو هەڵوێستەشدا زیاتر بنەماکانی گوتارەکەی بەهێز دەکاتو هەر لە سنووری وشەدا نایهێڵێتەوە ئەگەرچی بە چەمکی (بارت)وشەی

خۆی فیکرە. بەڵکو قووڵ دەبێتەوە بۆ مانا واتە بۆ مەبەست لە بەکارهێنانی ئەو زمانە کاتێ دەڵێت:

کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆ کوردییە خۆ کردییە
هەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالیبی مەعنا دەکا

ئەگەر سەرنجی ئەو دەلالەتە بدەین لەپشتی ئەم دوودێڕەوە وەستاوە ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە نالی لە دوو ئاستدا هەست بە کەمێتیو نا ئامادەبوون دەکات. ئاستی یەکەم (کەس بەئەلفاقم نەڵێ خۆ کوردییە) وشەی (خۆ) لێرەدا دەلالەتی جۆرێك لە دڵنیا کردن هەڵدەگرێت کە ئەویش دڵنیاکردنێکی نێگەتیقە، چونکە ئەو بۆچوونە لە پشتیەوە وەستاوە کە کوردی لە ئاستێکی نزمدایەو دەشێ ئەوانی تر بڵێن ئەو زمانەی کە ئەو شیعری پێ دەنووسێت لەو ئاستەدا نییە بۆکارێکی وەها بشێو داهێنەرێك بەکاری بهێنێت. هەر لێرەوە جۆرێك لە بێ بەهاکردنی ئەو کارەی نالی دەردەکەوێت، بەڵام ئەوانەی کە بکەری نادیارنو پێیان وایە کە ئەو زمانەی نالی بەکاری دەهێنێ بۆ شیعر نوسین زمانێکی بێ بەهایە (چونکە کوردی)یە ئەوانە کێن؟ داخۆ هەر کوردن یان ئەو بکەرانەن کە زمانو کەسێتی کوردیان لە رابردوودا تێکشکاندووە؟ یان دەشێ هەر لەبنەڕەتەوە کەسانێکی وەها بوونیان نەبووبێت، بەڵام نالی لە ئەنجامی گومان کردنیدا لە سەرکەوتنی خۆی لەکارێکی لەو جۆرەدا ئەودێڕە فڕێ بدات، بەواتایەکی تر دەشێ نالی خۆی لە حاڵەتی هەستکردن بەلاوازیو نزمی ئاستی زمانی کوردیدا لەوکاتەدا لەلاوەعیدا ئەوە دروست بووبێت کەلەبەر ئەوەی زمانی کوردی ئەو ئامادەبوونەی زمانی عەرەبیو فارسی نییە دەشێ ئەم بکەوێتە بەرهێرش کاتێ بەکوردی دەنوسێت. ئەمەش دەمانگێڕێتەوە بۆ ئەو بۆچوونەی کە نالی لەگەڵان بەدوای ئەزمووندا کوردی بەکار هێناوە، ئەگینا ئەگەر لەسەر بنەمای ئامادەبوونی هەستی نەتەوەیی بوایە نەدەگەیشتە ئەو حاڵەتە شلۆقە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم بۆچوونە لەبەهای پڕۆژەی نالی کەم ناکاتەوە چونکە بەپێی ئەم لێکدانەوەیە کەسێتی داهێنەرانەی مەزنتر دەبێت. چونکە داهێنەر بەردەوام بەگومانو دوودڵیەوە دەڕوانێتە کردەی داهێنانو ناتوانێت بە دڵنیایی بژیو مامەڵە لەگەڵ بابەتی داهێناندا بکات، کەسیەتی نالی لە پشتی ئەم شیعرەوە کەسێتییەکە ناتوانێت بگات بە یەقین. بەڵکو بەپێچەوانەوە بەردەوام لە ئەزموونندایە، لە هەر ئەزموونێکیشدا لەبەرامبەر ترسی سەرنەکەوتندا ڕادەوەستێت. نالی دەترسێ ئەزموونی نوسینی بەکوردی سەرکەوتن بەدەست نەهێنێت بۆیە پێش وەختە دەڵێ من لە سنووری مەئلووفی بنیادنانی شیعر نووسین

دەرچووم، شێوازێکی نوێم بەرهەم هێناوە بەزمانی کوردی دەشێ ئێوە بکەونە سەنگەری دژایەتی کردنمەوەو ئەزموونەکەم رەت بکەنەوە. ئەم هەڵوێستەی نالی ناڕاستەوخۆ لێی دەدوێ حاڵی هەموو ئەزموونێکی نوێیە، چونکە بەردەوام نوێخوازیو تازەکردنەوە دەکەوێتە بەرهێرشی کۆنە پارێزانو تەقلیدییەکان، کەواتە هەڵوێستی نالی هەڵوێستی تازە گەڕێگە کە لە خەمی بنیادنانی ئەزموونی نوێدایە.

کاتی نالی لە ئاستی دووەمدا دەڵێت (کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆکوردییە). ئەگەر سەرنجی وشەی (خۆ) بدەین سەرباری ئەوەی لەباری یەکەمدا جگە لە (خود) کە ئەویش مانای بکەری دروستکەری ئەو ئەزموونەیە لەهەمان کاتدا ئیحای جۆرێك لە دڵنیایی دەدات. لێرەدا نالی جارێکی دی بە بکەری نادیار کە دەشێ ئامادەبونیان هەبێت یان ئامادەبوونیان نەبێتو نالی لەحاڵەتی ترسدا بەرامبەر بە ئەزموونەکەی لە خەیاڵی خۆیدا ئەو بکەرە دژەی دروست کردبێت دەڵێت گلەیی ئەوەم لێ مەکەن کەمن لە ئەزموونی سەربەخۆی خۆمدا بەئاڕاستەیەکی جیاواز لە شێوازی مەئلوف دەنووسم. واتە لێرەدا نالی جارێك بەهانە بۆ بوونی سەربەخۆیی بۆ ئەزموونی نوێ دەهێنێتەوە جارێکی دی بانگەشە بۆ (گەورەیی) خۆی دەکات کە بۆتە خاوەنی ئەزموونو کرداری دروست کردووە، واتە نالی دەیەوێت بڵێت من شاعیرێکی سادە نیم تەنیا لە سنوری مەئلوفو تەقلیدا بجوڵێمو بەرهەم بهێنم، بەڵکو دەیەوێت بڵێ من خاوەنی کردارم.

کرداری نوسینی ئەو ئەزموونە شیعرییە بە کوردی لەلایەن منەوە ئەنجام دراوە، هەرلێرەشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە نالی تەنیا لەو سنوورەدا نامێنێتەوە کەوەك (ئەفرێندراو) لێی بڕوانرێت، بەڵکو نالی دەبێتە (ئەفرێندەر) ئەمەش قۆناغێکە کە مرۆڤ تیایدا دەگات بە ئاستی بوون هەر ئەوگەیشتنەشە بەحاڵەتی بوون ناوی نالی گەورەو مەزن کردووەو لە بنەڕەتیشەوە نالی لەدوای گەیشتن بە (بوون) دا دەگەڕێت.

لەلایەکی ترەوە نالی هاوشانییەك لەنێوان (خۆ کوردییە)و (خۆ کردییە)دا پێك دەهێنێت کە ئەگەر خود لە بەشی دووەمدا کە بکەرێکی کردار دروستکەرە کەسێتی کورد بوایە ئەوا مانای ئەوەمان دەست دەکەوت کەکردەی ئەو بکەرە لە پێناوی بە کوردی کردندا دەبوو بەشێوەیەکی گشتی. بەڵام لێرەدا بکەری دروستکەری کرداری بەکوردی نوسین تەنیا نالی خۆیەتی لەم حاڵەتەشدا (کوردی) تەنیا بریتییە لە ئەزموونی شیعر نوسینی نالی. بەواتا لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە خودی کردار دروست کەر واتە بکەر نەبێتە کەسێکی نەتەوەیی کوردو بەرهەمی کردارەکەش کە بەکوردی نوسینە نەبێتە بەرهەمی هەستو هۆشیاری کورد، هەر لەبەر ئەوەیە ناکرێت بۆ چەندو چوون ئەم شیعرەی

نالی بەگەوهەری گوتاری مانەوەی کورد دابنێین، ڕاستە نالی بە کوردی نووسیویەتیو باسی لە مەئلوفیەتی زمانی کوردی بۆ شیعر نوسین دەکات، بەڵام ئەگەر هەستێکی سادەی کوردایەتیش لای نالی ئامادەبوونی هەبووبێت ئەوە نەگەیشتۆتە ئاستی پێکهێنانی گوتار. هەر بۆیە من وای بۆدەچم کە نالی وەك ئەزموونگەرێك کە بەدوای نوێدا دەگەڕێت ڕێگای لە ئەزموونی بەکوردی نووسین کەوتووە، هەڵوێستیشی بەرامبەر بەو بکەرە نادیارەی کە گوایە لە هەڵوێستی دژی ئەزموونەکەی ئەمدایە زیاتر ئەم ئەزموونە بەهێزدەکات. ئەو حاڵەتەی کە تیایدا نالی وای نیشان دەدات کەسانێك هەن دژی بەکوردی نوسینەکەی ئەمن، حاڵەتێکە نالی بەگومان پێی دەگات. یان لە سنووری خەیاڵیدا ئەو حاڵەتە دروست دەکات. خۆیشی وایدەبینێت کە ئەوەی ئەم ئەنجامی دەدات دەرچوونە لە سنووری مەئلوفو حاڵەتی باو بۆیە گومانی ئەوە دەکات کە دژایەتی دەکرێت، بەڵام هیچ سیمایەکی ئەو دژایەتی کردنە نە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا پەیوەست بەو قۆناغەی نالی تیا ژیاوە بەڵگەی بۆ دەدۆزرێتەوە، نە لە مێژووی سیاسی (میرنشینی بابانیش)دا دژایەتی کردنی ئەوانەی تیا باسکراوە کە بە کوردی نوسیویانە لە پێش هەموویانەوە نالی..

بەتایبەتی بۆ ئەوسەردەمە لەبەر ئەوەی هەستی نەتەوەیی نەتەوەکانی تریش هێشتا لاواز بووە هێندە بەگرنگ لە مەسەلەی بەکارهێنانی زمان نەڕوانراوە، خۆ ئەگەر رەخنەیەکیش هەبووبێت ئەوا پێم وایە لەوە زیاتر نەبووە کە هەندێ کەس پێیان وابووبێت کە داهێنان دەبێت بەزمانی دەسەڵات بێت، زمانی دەسەڵاتی ئەدەبیش لەو مێژووەدا زمانی عەرەبیو فارسی بووە سەرباری ئەوەی میرنشینی بابان ناڕاستەوخۆ سەر بە ناوەندێتی دەسەڵاتی عوسمانی بووە. بەهەر حالأ لێرەدا مەبەستمان ئەوەیە ئەو گازەندەیەی نالی بەرامبەر بەوانەی کە لایان وایە زمانی کوردی بۆ داهێنانی گەورە نابێت ناتوانێت ببێتە بەڵگەیەکی بەهێز بۆ لایەنگرێتی حساب کردنی بە بەرهەمهێنی گوتاری نەتەوەیی کوردی، بەڵکو دەشێت ئامادەبوونی ئەزموونی نالی (لە شیعری کوردی)دا لە ڕوانگەی گوتاری نەتەوەییەوە وا دابنرێت کە هەندێ لە بنەماکانی بنیادنانی ئەو گوتارەی بەرهەمهێناوە.
دیسان ئەو بەڵگەیەی کە زیاتر بۆ بەرهەم هێنانی گوتاری کوردی لە شیعری (نالی)دا تائێستە دەهێنرێتەوە چامە بە ناوبانگەکەیەتی کە لەئاوارەییەوە بۆ سالمی شاعیری دەنێرێت و بەگشتی پرسیار کردنە لە بارەی سلێمانیو سنووری میرنشینی بابانەوە لە دوای هەرەسی میرنشین. نالی لەم قەسیدەیەدا وێڵی دوای دۆزینەوەی وەڵامە، بەدوای یەقیندا دەگەڕێت، یەقینی مانەوەی (شار) وەك خۆی، یان

یەقینی وێران بوونی هەموو شتێك لەدوای ڕووخاندنی میرنشین.
نالی لە قەسیدەی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مرور) گێرانی بۆ رابردوویەك دەڵێت كە لە تێڕوانینی ئەوەوە رابردوویەكی نموونەیی زیندوی باڵایەو لە خەیاڵی ئەمی شاعیردا بەرزترین نموونەیە، ئەو نموونەیەش میرنشینی بابانە، ڕاستە لەدەست چوونی ئەو میرنشینە سەرباری ئەوەی دەسەڵاتێكی سنورداری ناوچەیی بووە، بەڵام زیانێكی گەورەبوو لەكورد، چونكە دەشیا خوێنو دەمارگیری خێڵایەتی(8) بڵند ببوونایەو بگەیشتنایەتە ئاستی گەیشتن بە بەرزترین ئاستی ڕۆح، واتە ڕۆحی كۆمەڵگە، كە ئەوەش بەرزترین ئاستە كە گوزارشت لە ماهیەتی ڕۆحی كۆمەڵایەتیو عەقڵ بكات دەوڵەتە(9) بەڵام ئێمە پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە كرد كە میرنشینی بابان میرنشینێكی خێڵایەتی بووەو بەوپێیەش خاوەنی گوتاری نەتەوەیی نەبووە، خەمی نالی لەم قەسیدەیەدا خەمی هەرەسی ئەو میرنشینەیە. جا لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات داخۆ نالی لەو ڕوانگەیەوە نیگەرانە بەرامبەر بە ڕوخاندنی میرنشین كە نوێنەری كورد بووە؟ یان لەژێر كاریگەری وەلائی خۆیدا بۆ میرنشین لەو روانگەیەوە كە خۆی وەك شاعیری میرنشین بینیووە هەڵوێستی نواندووە؟ لە هەر بارێكیاندا بێت دەلالەتی هەستی نیشتمانپەروەرێتی نالی دەردەكەوێت. بەڵام ئەوەی زیاتر بە تێڕوانینی ئێمە لەڕاستییەوە نزیكە ئەوەیە نالی لەبەر لەدەست چوونی شوێنو مەقامی خۆی بەهۆی لەنێو چوونی میرنشینەوە نیگەرانە.

لەلایەكی تریشەوە نالی لەتاراوگەوە بۆ زێدی خۆی دەگری ئەمەش جۆرە حاڵەتێكە كەزۆربەی كات پێوەندیەكی ئەنتۆلۆژیانە دەوری تێدا دەبینێ نەك هەستی نەتەوەیی، جیابوونەوەو پەرت بوون لە زێدو شوێنی لەدایك بوونو گەورەبوون بریتییە لە جیابوونەوەو پەرت بوون لەمێژوو، لە رابردوو، لە بیرەوەرییەكان، بەتایبەتی ئەگەر مرۆڤ لەو رابردووەدا خاوەنی یادەوەری خۆش بێت، لێرەوە دەشێ لاواندنەوەی سلێمانی لەلایەن (نالی)یەوە زیاتر لە ژێر كاریگەری بیرەوەرییەكانی رابردوودا بێت، لەگەلأ هەست كردن بەغوربەتدا، غوربەتی خاكو ئاوو كانیو چیاو دارستان، غەریبی كەسو كارو برادەرو ناسیاران، لای نالیش غەریبی كۆڕی پیاو ماقوڵانو میرو دیوەخانی میرو سەیرانو سەفای سلێمانیو دەورو بەریەتی، نالی لە ئەنجامی یەك گرتنەوەی ئەم دوو حاڵەتەی سەرەوەدا گێرانی بۆ سلێمانی دەڵێت، لە دوورەوە بست بەبستو شوێن بەشوێنی دەلاوێنێتەوە. ئەگەر نالی خاوەنی هەستیارییەكی نەتەوەیی بەهێز بوایە لەچاوی میرنشینی بابانەوە سەیری كوردی نەدەكردو هەرەسی میرنشین بەو شێوەیە بۆ هیوای

نەدەکرد کە جارێکی تر سەرنەکاتەوە بە وڵاتدا. ڕاستە لە ڕووی جیهانبینی شیعرییەوە شاعیرێکی هێجگار داهێنەرو مەزنەو لەڕیزی ئەو شاعیرە دەگمەنانەیە کە توانیویەتی جیهانبینی گەردوونی بنیادبنێ، بەڵام لەڕووی بنیادنانی گوتاری نەتەوەییەوە دەتوانین بڵێین جگە لەچەند بنەمایەکی ئەو گوتارە نەگەیشتۆتە ئاستی فۆرمەلەکردنی گوتاری نەتەوەیی کوردی، نالی لە سنورێکی سادەو ڕووکەشدا کە ئەویش سنووری هەستە لەو گوتارە نزیك بۆتەوە، دیارە گومانی تێدا نییە کە ناشێت گوتاری کوردی بەبێ بەرهەم هێنانی فیکری کوردی بەرهەم بێت، یان سادەتر بڵێین بەبێ بەرهەم هێنانی جیهانبینی فیکری بەرهەم نایەت، ئەویش لە ئەنجامی ئیش کردن لە نێو مێژوو، کەلتوورو ڕەمزو هێماکانی کورددا یان لەنێو فانتازیای کوردیدا بەرهەم دەهێنرێت. ئێمە لێرەدا مەبەستمان ئەوەنییە نالی بخەینە بەردەم دادگایی کردنەوە کە بۆچی بەوشێوەیە کاری نەکردووە گوتاری نەتەوەیی بەرهەم بهێنێت، نەخێر، بەڵکو مەبەستمان زیاتر تیشك خستنە سەر ئەوبۆچوونەیە کە پێشترو بە تەواوەتیش لەساڵی (1991)دا دەرمان بڕیبوو کە نالی هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردییە کە ئەو گوتارەشمان بەگوتاری مانەوە ناو بردبوو، دیارە ناکرێت کردەی داهێنانو ئەزموونی داهێنانی شاعیرێکی دیاری وەك نالی بەپێی ویستی ئێمە لێك بدرێتەوە یان ئەو گوتارە بەرهەم بهێنرێت کە ئێمە پێمان خۆشە.

بەهەرحاڵ قەسیدەی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم..) نابێتە بەڵگەی سەلماندنی جێگا کردنەوەی نالی لەسنوری بەرهەمهێنەری گوتاری نەتەوەیی کوردیدا، بەڵکو بەڵگەی حاڵەتی(نۆستالیجیا)ی شاعیرە بۆ زێدی خۆی کە ئەوەش جۆرێکە لە پاشەکشە یان بێ ئومێدانە سەیرکردنی ڕووداوەکانە، بە واتایەکی دی لەحاڵەتی (نۆستالیجیا)دا بکەرێتی دروست نابێت، مەبەستمان لە بکەرێتی دروستکردنی جووڵەو ڕووداوە، چونکە گوتاری نەتەوەیی بکەرێکی خاوەن کردار دروستی دەکات بەتایبەتی لەمێژووی کورددا چونکە بەرهەم هێنانو بنیادنانی گوتاری کوردی بەجۆرێك لە خۆسەلماندنو لێ ڕووداوێستان دەگاتە ئەنجام، بەڵام لەم قەسیدەیەدا نالی نەك ناتوانێت بکەرێکی خاوەن کردار پێشکەش بکات بەڵکو حاڵەتی لاواندنەوەو نۆستالیجیا بۆ زێدو شوێنی ژیان ڕاستەوخۆ سیمای بەرکارێکی بەرهەمهێنی دەقەکە نیشان دەدات، شاعیر مەگەر تەنیا لەڕوانگەی بەرهەم هێنانی دەقەوەکەوە بکەربێت واتە لە سنوری بەدەقکردنی ئەوەی لە ناخیدایەو بەدەستیەوە دەتلێتەوە. جگە لەوە ئەگەر شاعیر پێشتر توانیبێتی بکەرێکی سادەو لاوازبێت لەسەر زێدی خۆی کاتێ لە ڕووی ئەوانەدا دەوەستێ دژی

بەکوردی نووسینن، ئەوا لەم قەسیدەیەدا ئەو حاڵەتە لاوازەی بکەرێتی لە دەست دەدات، هەر ئەوەشە وەهای لێ دەکات کە جارێکی تر نەگەڕێتەوە سەرزێدی خۆی چونکە دڵنیابووە کە دوای میرنشینی بابان ئەمیش بوونی هیچ مانایەکی نییە لە شارو شوێنەواری میرنشیندا، هەر لێرەشەوە ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدا نالی ئەگەر هەستێکی نیشتمانی بەهێزی هەبوو بۆچی پشتی لە نیشتمان کردوو جارێکی تر بۆی نەگەڕایەوە؟

مەسەلەی کۆچ کردنو نەگەڕانەوەی نالی لەلایەك دەشێ ببەسترێتەوە بە روخاندنی میرنشینی بابانەوە، چونکە نالی شاعیرێکی تەباو کۆك بووە لەگەڵ میرانی بابانداو گوتاری میرنشینو گوتاری نەتەوەیی نالی یەکیان گرتۆتەوە، لەبەر ئەوە کاتێك نالی دەچێت بۆ حەجو دواتر کە هەواڵی هەرەسی میرنشین دەبیستێ ئیتر هیچ ئومێدێکی گەڕانەوەی نامێنێت چونکە ئەو نموونە باڵایەی کە ئەو ئومێدی پێ سپاردبوو واتە میرنشینی بابان هەرەسی هێنا. ئەمە ئەو لێکدانەوەیە بووە هۆی نەهاتنەوەی نالی بۆ سلێمانی ئەگەر نالی شاعیری میرنشین بووبێتو هیچ درزێك لەنێوان گوتاری نالیو گوتاری میرنشیندا نەبووبێت، بەڵام لێکدانەوەیەکی تریش هەیە بۆ هۆی کۆچ کردنو بەتایبەتیش نەگەڕانەوەی نالی بۆ سلێمانی. مامۆستا (مەلا کەریمی مودەریس) دەڵێت، نالی موریدی تەریقەتی نەقشبەندی بوو(10) جا ئەگەر بتوانرێت بە بەڵگە ئەوە بسەلمێنرێت، ئەوا من پێم وایە نالی بەردەوام لەگەڵ (میرانی بابان)دا لە حاڵەتی ناتەباییو ناڕێکیو هەندێ جاریش ئاشت بوونەوەدا بووە، هەمان شێوەی پێوەندی نێوان مەولاناخالیدی رابەری تەریقەتی نەقشبەندیو میرانی بابان. لێرەوە نزیکییەك لەنێوان گوتاری نەقشبەندێتیو گوتاری نەتەوەیی نالی لە شیعردا دەردەکەوێت، کە هەرچۆن تەریقەتی نەقشبەندی مەیلی گەڕانەوەی بۆ نێو مێژوو و کەلتوری کوردی هەبووەو دەشیا گوتاری نەتەوەیی کوردیو گوتاری ئایینی لەڕێگای تەقسەکانی تەسەوفەوە تێکەڵ بکاتو نەقشبەندێتی ببوایەتە پڕۆژەی زیندوو کردنەوەی کەسێتی نەتەوەیی کوردو بنیادنانی پڕۆژەی زیندوکردنەوەی رێنسانسی رۆشنبیری کوردی ئەنجام بدایە هەمان شێوە گوتاری نەتەوەیی لاوازی نالیو رۆحی بەرەو دابڕانی تەریقەتی نەقشبەندی یەکگرتنەوەیەك لەنێوانیاندا هەبووبێتو، نالی لایەنگری مەولاناو تەریقەتەکەی بووبێتو رۆشتنیشی بۆ حەجو نەگەڕانەوەشی لەژێرکاریگەری هەمان ئەو هۆکارانەدا بووبێت کە مەولانایان ناچاری وڵات بەجێ هێشتن کردو رێگاشیمان نەدا پەیامەکەی بەئەنجام بگەیەنێت، بەڵام ئەمانەی لێرەدا باسمان کردن تەنیا گریمانی بۆچوونن لەڕوانگەی ڕوانینە

شوێنی گوتاری ئەدەبی نالییەوە، هەر لێرەشەوە زیاتر ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە نالی نەیتوانیووە گوتارێکی تەواوی نەتەوەیی بنیادبنێت بەڵام هەندێ لەتوخمەکانی ئەو گوتارەی بەرهەم هێناوە.

لەکاتێکدا دەشێ هاوشێوەیەك لەنێوان کۆچ کردنی نالیو مەولانا خالیدی رابەری تەریقەتی نەقشبەندیدا هەبێتو وەك ئاشکراشە نالی هاوچەرخی سەردەمی کێشەو ململانێو ناکۆکی نێوان ئەو دوو تەریقەتەیە. دیسان هەر لێرەوە ناکرێت وای بۆ بچین نالی لەو کێشەیەدا بێ لایەن بووبێت، بەتایبەتی کاتێ مامۆستا مەلا کەریم پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە نالی موریدی تەریقەتی نەقشبەندی بووە، گەرچی بە بەڵگەی شیعری ناتوانرێت ئەم بۆچوونە بسەلمێنرێت، بگرە نالی لە کۆمەڵێ شیعردا بەدژی سۆفیو ژیانی سۆفیەکان قسەدەکات، ئەوەتا دەڵێت:

(بەزمی هەزارە، قەلفۆی ئەغیارە، دەوری گوڵ
سۆفی! بڕۆ، مەبە بەدڕك، تۆ لە ئێمە نیی!)

بەڵام من وای بۆ دەچم نالی خۆی لە ئاستی میرانو رابەرانی تەریقەتدا بینیووەو لە ئاستێکی بەرزەوە سەیری خوارەوەی کردووەو سۆفی لەخوارەوە بینیووەو خۆی لەوان جیاکردۆتەوە. هەربۆیە بەم جۆرە لەگەڵ سۆفی دەدوێت، ئەمەش جارێکی دی گوتاری ئەدەبی نالی دەبەستێتەوە بەگوتاری میرنشینی بابانەوە کە نوێنەری ئەو میرنشینە میرەکانن نەك سۆفی تەریقەتو رەعیەتی میرنشین. بەهەر حاڵ ئەوەی گرنگە لای ئێمە ئەوەیە زۆر جار بۆ لێکدانەوەو دۆزینەوەی گوتاری نەتەوەیی لە بەرهەمەکانی شاعیرێکدا راستەوخۆو بێهیچ دوو دڵییەك نازناوی رابەری شیعری نەتەوایەتیو فیکری نەتەوەیی دەدرێتە پاڵ هەندێ لە شاعیرانی ڕابردووی ئێمە، ئەوەش دیارە مەبەست زیاتر گەورەکردنی ناویانە، بەڵام حەقە دڵنیابین کە ئاستی داهێنانی ئەو شاعیرانە ناوی بۆ دروست کردوون. ئیتر پێویست ناکات بە زۆرە ملێ بیانخەینە هەندێ سنوری تایبەتییەوە. نالیش یەکێکە لەو شاعیرانە، بەڵام لەڕاستیدا نالی بنیادنەری گوتاری نەتەوەیی کوردی نیە، بەڵکو هەندێ لە ڕەگەزەکانی گوتاری نەتەوەیی لە شیعری (نالی)دا دەدۆزێتەوە.

سەرچاوەکان

1-عەتا قەرەداغی- گوتارەکانی ئەدەبی کوردی- خەرمانە- ژمارە (5)

1992 سوید.
2-هەمان سەرچاوە.
3-محمد امین زکی –خلاصه تأریخ کرد و کردستان – ترجمه محمد علی عونی- القاهره 1939 ص 358 .
4-عەتا قەرەداغی – سەرەتایەکی مێژوویی لە تێکشکاندنی کەسێتی نەتەوەیی کوردی و پڕۆژەی دابڕان – گۆڤاری یەکگرتن – ژمارە (16)ی ساڵی 1993 کۆپنهاگن.
5-ناجی علوش – المشروع النهچوی العربی – العدد (9) 1997 ص 104.
6-جەمال بابان – گۆڤاری کۆڕی زانیاری – بەرگی (8) 1981 ل 403.
7-مەلا عبدالکریم ی مودەریس – دیوانی نالی – ل 108
8-الدکتور محمد عابد الجابری – العصبیه والدوله ص 360
9-هیغل – العالم الشرقی – ترجمه امام عبد الفتاح امام ص 9
10-مەلا عەبدول کەریم ی مودەریس – دیوانی نالی 31
11- سەرجەم ئەو دێڕە شیعرانەی لەم باسەدا هاتوون لە دیوانی نالی ئامادەکردنی مامۆستا مەلا کەریمی مودەریس وەرگیراون.

ڕیکلامی کتێب و ڕیکلامی مۆبیلیات!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بە ڕێکەوت، لە والی تایبەتی کتێبخانەیەك، ژمارەیەك نووسەر و وەرگێڕم دیت، کە هەریەکەیان کتێبێکی خۆی بە دەستەوە بوو، وەك نیمچە ڕیکلامێك بە خوێنەرانیان دەناساند وباسیان دەکرد. لە ڕاستیدا، ڕیکلامکردن بۆ کتێب، دیمەنێکە نەك نابێ خۆشحاڵمان بکات و هانمان بدات بۆ خوێندنەوە، بەڵکو دەبێت ببێتە مایەی نیگەرانییەکی قووڵ و پرسیار و گومان، بەوەی کتێبیش وەك سەرچاوەی مەعریفە، هاوشێوەی هەر کاڵایەکی دیکەی بازاڕیی بۆ نموونە وەك مۆبیلیاتی لێهاتووە. ڕیکلامکردن بۆ کتێب، مانای وایە کتێبیش وەك هەر کەرستەیەکی دیکەی ژیانی لێهاتووەوە ئەو بەها مەعریفی و سیمبولی و هزرییەی نەماوە و بە ڕیکلام نەبێت، کەس بەلای کتێب داناچێت. هەمیشە وەك خوێنەرێك تێبینی ئەوەم کردووە ، کە ئەو کتێبانەی دەناسرێن و

ڕیکلامییان بۆ دەکرێت، لەو کتێبانەن کە ناوەڕۆکێکی لاواز و نابابەتیان هەیە و دوای خوێندنەوەیان، هیچ جۆرە پرسیارێکی هزری و چێژ و جوانییەك لای خوێنەر جێناهێڵن. بۆ پشتڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونەم، دەتوانم ناوی دەیان کتێب و ڕۆمان و شیعرو وەرگێڕان ڕیز بکەم، بەڵام لە بەر ناو و ناوبانگی نووسەرەکانیان، خۆیانی لێ دەبوێرین. لە دنیای بازرگانی ئێمەدا، ڕیکلامکردن دەرەچەیەکی چاکە، بۆ فریودان و هەڵخەڵەتاندن و دەستخەڕۆکردنی کڕیار، بۆ ئەوەی بە ناوی کەرستەی کوالێیت بەرز و ناوازە، کەرستە و شتومەکە زبر و خراپەکانیان، ساغ بکەنەوە. هەمیشە بانگەشە بۆ ئەو کەرستانە دەکرێت، کە بازاڕیان نییە و لەو ڕێگەیەوە، دەیانەوێت کڕیاری بۆ پەیدا بکەن. ئەمە بەو مانایە نییە ئێمە لە بایەخ و ڕۆڵی ڕیکلام بۆ نمایشکردن و ناساندنی هەر شتێك نەگەین، بەڵکو بەو مانایەی ئەوەی لێرەدا لە بەرچاو دەگیرێت، سوود و قازانج و دەسکەوتی ماددییە، نەك ئەوەی ئەو کاڵایە چەند کوالێیتی بەرزە و شیاو و تۆکمەیە. ئیدی لەو ڕێگەیەوە، دەیانەوێت ختووکەی سۆزی کڕیارەکان بدەن، بۆ ئەوەی سەرنجی بچێتە سەر ئەو کاڵایە و تاقیبکاتەوە، بەڵام ئایا ڕیکلام بە تەنها بەسە بۆ ئەوەی پەیوەندی ئێمە بە کاڵایەکەوە گرێ بدات و بیکەینە پێوەرێك بۆ تاقیکردنەوە و هەڵبژاردنی؟ لە کۆمەڵگەی ئێمە و وڵاتانی جیهانیشدا، هەر کاتێك ئاماژە بۆ کەرستە و ئامێرێك دەکرێت کە لە ژاپۆن دروستکراوە، ئیدی پێویستیمان بەوە نابێت ڕیکلامی بۆ بکرێت ، چونکە هەموو دنیا دەزانێت، کوالێیتی ئەو کەلوپەلانەی لەو وڵاتە بەرهەم دێت، بڕاندو ئێرگینۆن و لاساییکەرەوە نین. ئێمە پێویستیمان بەوە نییە کەسێك پێمان بڵێت کەلوپەلەکانی ژاپۆن بکڕن چونکە باشن، ئێمە خۆمان ئەو ڕاستییە دەزانین، لێرەوەش بانگەشە بۆ ئەو کەرستانە بکرێت یان نا، هیچ سەرنجڕاکێشانێك لای مرۆڤ دروست ناکات، بەڵام بە پێچەوانەوە، هەر کاتێك باسی کاڵای چینی دەکەین، ئەوەمان بیرئەندێتەوە کە چەند مانگێك کاردەکات و ئیدی لە کار دەکەوێت. بە مەش ئەگەر ملیۆنان جار ڕیکلام بۆ کەرستە چینییەکە بکرێت، هاوتای ئەو کاڵایەی ژاپۆن نابێت کە بێ ڕیکلامکردن شوێنی خۆی دەگرێت. دەشێ ئەمە بۆ کتێبیش هەمان شت بێت. کتێبی گرنگ و بە بەها، تێکستی مەعریفی و بابەتی، شیعر و ڕۆمان و وەرگێڕانی جوان و داهێنەرانە و سەرکەوتوو، هەرگیزپێویستیان بەوە نییە ڕیکلامیان بۆ بکرێت، بەڵکو خۆیان دەچنە نێو خوێنەران. بڕوام وایە، کتێب دەبێت خۆی لە ڕووی ناوەڕۆکەوە، هەڵگری ئەو هێزە بێت، کە بچێتە نێو خوێنەران و خۆی بسەپێنێت و بخوێنرێتەوە، نەك نووسەرەکەی لەم شار و لەو شار، بانگەشەی بۆ بکات و بیناسێنێت. ئەگەر نووسەر و وەرگێڕێك، ئەزموونێکی جوان و

سەرکەوتوو دیاری هەبێت، پێویستی بەوە نییە خۆی لە پەراوێزی کتێبەکانی بناسێنێت و کتێبەکەی بەدەستەوە بگرێت و بە خوێنەران بڵێت کتێبەکەمان بخوێننەوە. کتێب و نووسین دوای بڵاوکردنەوەیان، پەیوەندییەکی ئەو تۆیان بە نووسەرەوە نامێنێت و ئەوە خوێنەرە، دەبێتە سەنگی مەحەك بۆ هەڵسەنگاندنی کتێبەکە. بە ئێستاشەوە، ئێمە پێویستیمان بەوە نییە کەس (شار) ی حوسێن عارفمان پێ بناسێنێت، (چێشتی مجێور) ی هەژار موکریانیمان پێ بناسێنێت، (ڕێگا) ی مەمان پێ بناسێنێت، (سەگوەڕ و ئەژدیها و لاوەکی هەڵەبجە و گۆڕستانی چراکان و دوانزە وانە بۆ منداڵانمان) پێ بناسێنێت، چونکە ئەو تێکستانە، خۆیان لە ناوەڕۆکدا هەڵگری وزە و هێز و تین و تاوی ئەوەن، خۆیان بەسەر خوێنەر دابسەپێنن و بخوێنرێنەوە. هەرگیز ڕیکلام ناتوانێت، کتێبێکمان لا پەسند و گرنگ و خۆشەویست بکات، ئەگەر خۆی لە ناوەڕۆکدا هەڵگری ئەو ڕەگەزانە نەبێت. کتێب پێویستی بە ناساندن، شڕۆڤەکردن، بەخشین بە واژۆی نووسەرەکانیان نییە وەك ئەوەی ئێستا بۆتە مۆد، بەڵکو خوێنەران خۆیان دەتوانن ناوەڕۆکی ئەو کتێبە دوای خوێنەوەی هەڵبسەنگێنن. کەم نین ئەو کتێبانەی لە دەیان شوێن ڕیکلامیان بۆ دەکرێت و بە کتێبێکی گرنگ دەناسێنرێن، کە چی خوێنەر کە دەیخوێنێتەوە، هیچ چێژ و جوانی و مانایەك لە کتێبەکە وەرناگرێت، خۆم وەك خوێنەرێك سەدان ئەزموونم لەو بارەوە لەگەڵ خوێنەوەی کتێبەکان هەیە. بگرە خوێنەرانێك هەن، پەشیمانی خۆیان دەردەبڕن لەوەی هەرپارەیان بە کتێبەکەش داوە! کتێب، کورسی و مێز و کۆنە نییە، تاکو نووسەرەکەی وەك کۆنە کڕ و سەوزە فرۆش و میوە فرۆشەکان، شارە و شار بگەڕێت و ڕیکلامی بۆ بکات. خوێنەرێك، ئەگەر خوێنەر و عەوداڵی کتێب و خوێنەوە بێت، لە سەر مەریخیش بێت، ئەوا بە دوای کتێب و بەرهەمی بڵاوکراوە دەگەڕێت و تا نەیخوێنێتەوە واز ناهێنێت. لەو ڕۆژانەی ڕابردوودا، چەندین کۆمەڵە شیعر لە سنووری سۆران و ڕواندز بڵاوکرانەوە، هەر ئەوە مابوو بڵێین لە سۆران شیعر دەبارێت! جا گرنگ نییە کام جۆرە شیعرە، ئەم دوو شارە، تەنها چوار خولەکێك نێوانیانە، کە چی شاعیر هەبوو، لە هەروو شارەکە کتێبە شیعرییەکەی خۆی دەناساند، سەیر لەوە دابوو لەو ناساندنانە، هەر ئەوانەی سۆران بوون دەهاتنە ڕواندز و هەر ئەوانەی ڕواندزیش بوون، دەچوونە سۆران، واتا لە هەردوو شوێنەکە هەمان کتێبیان وەردەگرتەوە. هەمیشە بڕوام وابووە، تێکست و کتێبی جیاوازو داهێنەرانە، پێویستیان بە ناساندن و واژۆی نووسەر و ڕیکلامکرن نییە، چونکە کورد وتەنی (مانگ کە دیاربوو، پێویست بە ئاماژە کردن ناکات).

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارە(4044) لە ڕۆژی 28/3/2024 بڵاوکراوەتەوە.

سپێتی بەفر وەک شیعر.. رێباز محەمەد جەزا

خوێندنەوەیەکی پانۆڕامییە بۆ ڕۆمانی (بەفر) ی نووسەری گەنج (ماکسێنس فێرمین)

دنیای نوێ ، زۆر شتی بەهەند وەرگرتووە ، لای زۆرێك لە تیۆرسێنەکانی بواری ئەدەب (ڕۆمان) پایەیەکی گرنگی دروست بوونی ئەو جیهانە هاوچەرخەیە کە ڕۆڵێکی گرنگ دەبینێت لە پێشخستنی کۆمەڵگەدا . لە بەرئەوەی کتێبخانەی کوردی لەڕووی توێژینەوەی ئەکادیمیەوە ، دەربارەی (ڕۆمانی نوێ) زۆر هەژارە ، کاتێک دەمانەوێت قسەی لەبارەوە بکەین ، ڕووبەڕووی گرفتی زۆر دەبینەوە بەتایبەتی لە قۆناغی نووسین و شیکردنەوەدا ، ئەمەش دەخەکە هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو هەست و پەی پێبردنانەی بەپلەی یەکەم وەك خوێنەری دەق و هوشیاری و نەریتی خوێندنەوە ڕووبەڕوومان دەبێتەوە کە ئاستی جیاوازی چێشەی ئەدەبیمان و نەبوونی پێشینەو سەرچاوەو ژێدەری پێویست بۆ یەکلاکردنەوەی بیرو بۆچوونەکانمانەوە بەتایبەتی لەڕووی ترادسیۆنەوە بەخوێنەری ئەمە گرنگە ،(ماکسێنس فێرمین) ڕۆمانئووسێکی فەرەنسییە و بە شێوازێکی کورت و چڕ دەنووسێت. ئەو شێوازەی ئەو زیاتر بە شێوازی مینیمالەی ناسراوە و وردەکارییەکان بۆ خوێنەر جێ دەهێڵێت و چاو دەبڕێتە نەخشەی سەرەکیی ڕۆمانەکەی فێرمین شاکارەکەی بریتییە لە"بەفر،" "هەنگەوان" و "کەمانچە ڕەشەکە" ئەو سێ ڕۆمانەن.

بەفر، یەکێکە لە ئەزموونە تازەکان کە شێوازی نووسینەکە لەلایەن چەندین ڕۆماننووسەوە کاریان تێداکراوەو هەندێکجار بەڕۆمانی مینی مالیستیش ناودەبرێن . بەفر ڕۆمانێکە دەربارەی جوانی و سپێتیی بەفر و هایکۆی ژاپۆنی. خودی ڕۆمانەکە فەزایەکی هایکۆیی هەیە و لە هایکۆنووسێک دەدوێت. ڕۆژێک هایکۆنووسێکە لەگەڵ باوکیدا بۆ تەنیشت ڕووبارێکەوە پیاسە دەکەن، هایکۆنووسە گەنجەکە بە باوکی دەڵێت:

شیعر چییە؟ باوکی دەڵێت: شیعر ئەم ڕووبارەیە. ڕۆمانی بەفر ، کە بەرهەمی هزریی نووسەری گەنج ماکسەنس فەرمینی لەدایکبووی (1968) ە و دەکرێت باش بخوێندرێتەوە، چونکە ڕۆمانی بەفر تام و چێژێکی تایبەتی بەمرۆڤ دەبەخشێت . جیاوازە لەڕۆمانی بەفری ئۆرهان پامۆک کە ئەویش بەرهەمەکی تری ناوازەو شاکارەکە بەخۆی بەڵام ئەمە لەرێدا باسی ڕۆمانی بەفری فەرمین دەکەین ؛ ئەو دەمەی ڕۆمانەکە دەخوێنیتەوە واهەست دەکەیت ڕێچوویتە ناو چامەیەکی شیعری بەپێز، چونکە سەراپای ڕۆمانەکە بە نەفەسێکی شیعری نووسراوە، کە ئەمەش داهێنانێکی تازەیەو زیاتر سەرنجی خوێنەر بەلای خۆیدا کێشدەکات .
فەرمین نەیشاردەتەوە کە چەندە لەژێر کاریگەری شیعردایەو ئاوا گوزارشت لەشیعرو شاعیر دەکات لەبەر ئەوەی شیعر لای فەرمین هاندەرو یارمەتیدەرێکە بۆ دەزینەوەی جوگرافیایەکی جیاوازترلە مرۆڤ، ئەو ئاوا گوزارشت لەشیعرو شاعیر دەکات. هەروەها ئەو دەیەوێت ئەدەبو هونەر بەتەکەڵەی ببینێتەو هەرواش بەئەمەیان بناسێنێت ، ئەو رایەڵەکی بەهێزی هەیە لەنێوان خۆشەویستی لەلایەكو سەماو جوانناسیو مۆسیقاو نیگارکێشانو شیعر لەلایەکی تر. سەرچاوەی هەموو ئەمانەش بەلای ئەوەوە لە خۆشەویستی ئافرەتەکەوە سەرهەڵدەدەن بۆ کاراکتەرێکی بەهێزی ناو ڕۆمانەکە، کە ئەویش (سوزوکی) یە. واتە لە بەرامبەر تەواوی هونەرەکاندا ئەو بەلای خۆشەویستی دایدەشکێنێت . ئەوەش سەرەڕای لەیەکچوونیان، بەڵام(خۆشەویستی بۆ قورسترینیان دەزانێت . تەواوی گرێبەندەکانی ناو ڕۆمانەکەش (ڕێکەوت) دەکەنە شوناسی خۆیان، واتە ڕێکەوت پروشەیەکی دیاری ناو ڕۆمانەکەیە، کە چەندین جار هاتەتەسەرەڕێگەی ، وەك دەبینین بەڕێکەوت بەسەر لاشەی (بەفر) لەناو بەستەڵەکدا تێدەپەڕێت بەڵام لەبەر جوانییەکەی لەهۆش خۆی دەچێت. یان ڕێکەوتی بینینی سوزوکی و بەفر و دروستبوونی ئەو عیشقە راستەقینەیەی لای سوزوکی یا بەیەکگەیشتنی (کچی بەفر) و (یەکە) و زەماوەندکردنیان، یان کە سوزوکی زانیبووی جوانترینو سپیترین تابلۆی خۆی بکێشێت.
فەرمین شەڕێکی گەورە بەرپادەکات لەنێوان ڕەنگ و بێڕەنگیدا ، کە سەرەتا بەدوای دەزینەوەی بێڕەنگیەوە دەبێتەو لەڕێی سوزوکی دەیدۆزێتەوە ، کە ئەو دەمەی نابینا دەبێت و دواجاریش بەکەناری ڕەنگەکان دەگات لەڕێی یەکەوە، ئەوەی سەرنجیش رادەکێشێت ئەوەیە، بەفر لای ئەو بێڕەنگە یان کە دەڵێ: بەفر سپییە، هەر بۆیە دیار نییە و شایانی بوون نییە، جا دەشێت ئەمە ڕەنگێکی خەیاڵی بێت و کەشف نەکرابێت. یان لەهەندێک وەنەی ناو ڕۆمانەکەدا جێ پەنجەی زانست دیارە، بەشێوەیەك کە ئاوەتەی کردووە لەگەڵ ڕۆمانسییەتو لەڕێی زانستەوە دەرگای بەڕووی جوانیی و سۆز کردەتەوە. ئەوەتا سوزوکی بە

یەکێ دەڵێ: کوڕی خەم ئەو چوونە چ سودێکی بۆ من هەیە؟ ئەزانم ئەمەی وتت راستە ، بەڵام چوونە سەر مەزاری هاوسەرەکەم کە ساڵانێکی زۆرە مردووە، بۆ پیرەمێردێکی وەکو من چ سودێکی هەیە ؟ یان هوروشی دەڵێ: .. لە یەك شت دڵنیابووم ، ئەویش ئەوەبوو کە ئەم پیردە بەتو دنیا بەجێ دەهێڵێت، بەڵام ئەم روخسارە جوانە خەوتووەی ناو ئەم بەفرە، هەرگیز پیرنابێتو تەنانەت دوای مەرگیش و تا ئەبەد خۆشەویستی بۆ ئەم ژنە لەوێدا دەمێنێتەوە. ئەمە بەفر و بەستەڵەك وەکو مەمیاکردن وان بۆ لاشەی مردوو، هەروەها کار لەسەر هێشتنەوەیان دەکات لە دۆخێکی جێگیردا ، بە پێچەوانەی باری تری فیزیایی لە فەزای ئازاد کە کاری داخورانو پیربوون لەسەر لاشەی ئادەمیزاد دەکەن. فەرمین لەڕێی یەکەی پاڵەوانی ناو رۆمانەکەوە، شارەزاییەکی زۆر بەکاردێنێت بۆ لێك نزیکخستنەوەی هەردوو جیهانی واقیعو خەیاڵ. ئەمەش ئەو کاتەیە کە یەکە زانیاری لەسەر (بەفر) دەداتە سوزوکی و سوزوکی بەسەرسوڕمانەوە پێی دەڵێ: تۆ ئەم شتانە لە کوێوە دەزانیت. بەڕاستی تۆ کێیت؟ پەیامهێنێکی دونیای مردووانیت ؟ کەس نازانێت ئەو لەکوێیە، دەمێکە ئەو کەژو کێوە ئەویان لەمن سەندۆتەوە. هەرچەندە یەکە دەیەوێ یارییەکە بکاتو تۆپەکە بخاتە گۆڕەپانی مامۆستاکەی و پێی بڵێ ئەو لەڕێی جوانیی رۆحەوە دەرك بە شتەکان دەکات، چونکە بەرلەوە فێرببوو(کە لە بنەڕەتدا رۆشنایی راستەقینە و رەنگی راستەقینە پەیوەندیان بە جوانی رۆحەوە هەیە) یان راستییەکەی دەیویست بەمشێوەیە مامۆستاکەی هەڵخەڵەتێنێت، کە ئەمە جاری یەکەمی نیە، بەڵکو بۆ یەکەمجار ئەو کاتەبوو کە لەیەکەم پرۆڤەدا مامۆستا پێی گوت: چاوەکانت بخەرە سەرێکو بزانم چی دەبینیت؟ ئەویش وتی رەنگی سووری درەختەکان، بەڵام مامۆستا هەستی بە ساختەییەکەی کردو بە توندی وەڵامی دایەوە، جاری دووەمیش ئەوەبوو کە مامۆستاکەی هەڵخەڵەتاند و لە واقیعیشدا چی بینیبوو دەربارەی (بەفر) ئەوەی خستە ناو چێوەی خەیاڵو بە مامۆستاکەی راگەیاند، واتە خەیاڵی تەوزیفی سەر واقیع کردو مامۆستای پێ سەرسام کرد، کە ئەمەش هونەرێکی جوان و ئەرێنی هەبوو بەلای سوزوکی یەوە، کە گرێی دەروونی بە کرایەوەو بەلاشەی بەگیانی (بەفر)ی گەیاند و تا ئەبەد لەتەنیشت لاشەی ئەو راکشا هەروەها لەرۆمانەکەدا ژمارە(7) ئەفسونەکە یان تاکە دوورگەی نەدەزراوەی نێو رۆمانەکەیە، تەواوی ئەوانەی رۆمانەکە دەخوێننەوە، هەرگیز لە سیحری ئەم ژمارەیە ناگەن، چونکە مەبەستێکی شاراوەی رۆمانووس لە پشتی ئەم ژمارەیە خۆی مەلاس داوەو ئەویش مەبەستی نیە بیدرکێنێت تەنها دەتواندرێت لێکدانەوەی بۆ بکرێت .

لەکۆتاییدا دەکرێت بڵێین ڕۆمانی سەردەم ڕۆمانی مینیماڵەی یان

هەرناوێکی تری لەبنەین پێویستە و مرۆقی کورد ئەم جۆرە ڕۆمانە پوخت وبەگەردانە بخوێنێتەوە و خۆی لەگەڵ جیهانی نوێ بگونجێنێت و دوور بکەوێتەوە لەدرێژ دادڕی بێ واتاو بێ ئاکام وەکو هەندێک نووسەری پێدەناسرێتەوە .

لێکدان.. چیرۆک: نەوزاد بەندی

ئاخر توخوا ئەمەیش بوو بە چیرۆک ؟
ئەو بەیانییە پشوو بوو ، نەمزانی بە هۆی چییەوە پشووە ، چونکە پشوو ئەوەندە زۆر بوون ، ئەبێ بەدوادا چوونی بۆ بکەیت ..وای لێ هاتووە بەرپرسە قازێک بخوا و لەلای بەتام بێ ، ئەو ڕۆژە ئەکرێتە پشوو ،ناوێکی لێ ئەنرێ ، ڕۆژی قاز ..قازی بەچێژەکەی خاوەنشکۆ ..قازی قازان ..داستانی قازقازێک ..قازە خۆرلەخۆ نەدیوەکە ….
لەناو جێدا پاڵم لێدابۆوە ، ژوورم تاریک کردبوو ، بەتەما بووم ئەو ڕۆژی قـــاز و شتە بکەم بە ڕۆژی خەو ..ئێ لە ســـەردەمێکداین ، پاڵکەوتبی پارێزراوتریت لەوەی دانیشتبیت ..دانیشتبیت ، ژیانت پـارێزاوترە لەوەی بە پێـوە ڕاوەسـتابیت . لە مـاڵەوە بە پێـوە ڕاوەستابیت ، فیشەک کەمتر ئەتدۆزێتەوە تا لە دەرەوەی ماڵ بە پێوە ڕاوەستابیت ..
بەڵام چی ئەوەی لەگەڵ لیستی بازاڕ کردندا ؟ هەر هێندەم زانی لە لاپەڕەیەکی حەوت سانتم پان و بیست سانتیم درێژدا ، ناوی کۆمەڵێک بابەت نووسراون ، کە ئەبوو بیانکڕم : پاککەرەوەی شوف سێ لیتر و نیویی ، خوێی هیمالایا ، ترێزی ترشیات ، دوو دەسک کەرەوز و دەسکێک مەعدەنۆس با گەڵاکانی تەخ نەبن ، دەسکەشێکی لالە با میدیەم بێ ، سەمونی حەجەری ، زیرە ، گشمیش ، دەرمانی فەلافل ، عەمبە ، ساسی فە فە ، لاستیکی مەنجەڵەی هەڵم سایزی 6 ، کیسی خۆڵ ، پەڕۆی سیحریی ، دوو پاکەت ئاو ، نیو کیلە قەیسی ، دوو کیلە و نیو گوێز بەڕێژ ..ماسیحێیەکی سنکی مەتبەخ ….
ئەو لە قەیەفەری ســەری کردبــوو بە هێلانەی مریشکەکانــا و لەبەر خۆیەوە پرتە و بۆڵەی بوو : ئەک پاڵتان نەگۆڕێ مریشک ، لە دوانزە هێلکەوە هاتۆتە سەر سێ هێلکە ..
ئیتر بە پشتا و پشتا بە خێرایی لە هێلانەکە هاتە دەرەوە ، کەفڵەی بەر نــووکی بتەڵ غــازێکی ژەنگــاویی کەوت ، کە نیــوە وەســتاو ،

وەستێنرا بوو ، هاواری لێ بەرز بۆوە :پێکرام ..خۆم ڕۆ !
من بە کاوەخۆ هەستامە سەر پێ و ..لیستی بیست سانتیم پان و حەوت سانتیم درێژم خستە ناو پانتۆڵی کاوبۆکەم کە به پشت دەرگاکەدا وەک کەوڵی ڕێویی هەڵواسرا بوو ، جا بیرم کردەوە ئەم جۆرە لاپەڕەیەم لە کوێ کڕیوە ؟ هەرچەندم کرد بیرم نەکەوتەوە ..
چوومه بەردەم ئاوێنەکە ، تەماشایەکی خ□م کرد ، پیاح چەند ناشیرینم ..پێستێکی تاریک ، پەڵەی سوور لەملاولا□ ، زبرییەک وەک ئەو شەقامانەی پارێزگاری نوێ ئەیڕنین و هەتا بڕیاردان لەسەر بودجەی ساڵی نوێ بەجێی ئەهێشتن ..تەماشایەکی ڕیشی نیو ملیمیی ماش و برنجی خۆمم کرد ، بیتاشم یان نەیتاشم ؟ بڕیارم بۆ نەدرا .. بیرم کردەوە ، جاران بە چ عەقڵێکەوە هەوڵی یەکبینەی دڵداریم دابوو ؟ ئاخر گەنەڵە ی بستە باڵای وورگ ئاوساوی بێ ملی پێست مارمێلکەی دەنگ ق□□□ ق□□□ ، کچ حەز له چ شوێنێکت بکا ؟ ئەڵێی هامەریت و درۆن لێی داوی ..
ئاتە که گوێی له هاواری خۆم ڕۆ بوو ، به پەلە میزەڵییەکەی کرده شانی و بەرەو لای هێلانەکە هەیپێی لێکرد ، سەنگەری گرت ، شکی نەما دوژمنەکانیان فرسەتیان لێهێناوه و تلاندوویانەتەوە ، بۆنی بارووتی نەکرد ، جا کە تەماشای دوو دڵۆپ خوێنی خوار دۆخینی کرد که بە شەڕواڵه سپیەکەیەوە دیار بوون ، ووتی بە کەلامی خوا کوڵەوەیباب گەستوویەتی !
ـــکچێ کوڵەوەیبابی چی ؟ دەملار .. بتڵه غاز قنگی دڕیم ..ئەمه چ سەگبابێ ئەم غازەی ئەئاوا داناوە ؟
دوو هێلکەیان به سەروچاویدا شکابوون ، دانەیەکیان به سڵامەتیی به دەستی چەپیەوە بوو ، له حاڵێکدا سەر و پۆتەڵاکی له هەوێرێک ئەچوو ، کارەبای بە سەردا کوژابێتەوە و ئامێری هەویرکارییەکە له گەڕ وەستابێ .
ـــــ بەردت لێ وارێ ، ئەوە بۆ ئەوەنە جرپنی ؟ غازم لاونیو داناوە ، خاڵیی بوو ، خستمە ناو تەشتێ سەهۆڵ ، ساوەرێکی پی هەڵکوڵێنم ..
من بە بێ تەراش و شانەکردن لە ماڵ دەرچووم ، تەماشای ئوتومبیلەکەم کرد ، خۆڵ دایپۆشیوە ، تومەز خۆڵباری□ن□ ، هەر خێرا لووتم چوزایەوە ،پاودەری گڵە سوور بەری خۆری گرتبوو ، ئەتووت هەندێ فیلمی هیندییە کە خۆڵەپەتانێ ئەکەن و گۆرانی خۆش خۆش ئەڵێن .. بە خێرایی چومە ناو ئوتومبیلەکەم ، جامەکانم باش قەپات نەکردبوو ، داشبۆرد و ستێرنەکە ئەتووت بە تایبەت خۆڵە سوورت لێ پرژاندوون ، هەر لە خۆمەوە حەزم کرد لەسەر خۆڵی داشبۆردەکە هەندێ پیت و وشە بنووسم بە یادی جاران کە خۆشنووس بووم ، (مامۆستا سەید موحسین ، مامۆستای خۆشنووسیی …) ، گوێم له دەنگی خێزانم بوو

ئەیووت هێشتا لەناو سەیارەکەدایت ؟ بە تەمای کەی بڕۆی ؟وا نیوەڕۆیە ..
ئاتە بەنی بارووتی نەکرد ،بەڵام هاوسەری دەمەونخون لێی کەوتبوو ، یەک تاک هێلکەی بە دەستەوە بوو ، دوو هێلکە بەسەر و ڕیشیدا تەقی بوون ، سەر و کەللەی لەو هەویرانە ئەچوون کە لە نیوەی شەلاندا کارەبا بڕاوە و ئامێری هەویرەکە لە کارکردن وەستاوە ..
ووتی کچە فیشەکی چی ؟ ئەو بتڵە غازە چ سەگبابێ لەویا داینا‌وە ؟ قنگی دڕیم ، بەردت لە وارێ ..
ئاتە بە بێ خواستی خۆی قاقایەکی لێ دا کە زیاتر لە قوقەی کەڵەشێرێکی نەخۆش ئەچوو ، پێی ووت دەخینت بپسێنە بزانم زامەکەت قووڵە یان پێست دامالکانە ؟
ووتی کچە دەخینی چی ؟ لاچۆ ..هاوار بۆ ماڵم .. هەر ئەوە مابوو مریشکە بێخێرەکانت بە دەنووک یەکاڵام کەنەوە ..
من سلفم لێدا و یەکڕاست پێم لە سکلەتەر نا ، ئوتومبیل چەند مەترێ ڕۆیشت و کەوتە خوتە و بڕەبڕ ..ئە خۆ ڕاستە دەمەو بەهارە بەڵام کەش و هەوا هێشتا ساردە ، بە بێ گەرمکردن ئوتومبیل چۆن ئەڕوا ؟ حەماوە لە خوار سفرەوەیە . ناچار لە بەردەم ماڵی سەعیدی سەموچە بەجارە ، ئوتومبیلەکەم ڕاوەستاند و دام بە بەش .. نزیکەی پێنج خولەک ڕاوەستام ، لەو ماوەیەدا تەماشای ڤایبەر و مەسنجەری مۆبایلەکەم کرد .. ئەو نامانەی بۆیان ناردبووم ، هەموویان نوکتە بوون .. نوکتەی بێ تام ، مانگایەک ڕایئەکرد بە دوای پشیلەیەکا .. پیاوێک سەر و ڕیش و برۆی خۆی تاشی بوو ، نوسیبووی وایش هەر قۆزم ..دوو پاسکیلسوار ، پیتزایەکیان پێ بوو ، لێی نووسرا بوو ، دەبێ نەبوو ، پارەکەی مەدە .. کچێ بە دەنگێکی ناخۆش گۆرانی با بچینە سەر وەیسی ئەووت ..
ئەو بە کاوەخۆ هەستایەوە ، دوو دڵۆپ خوێن لە شەڕواڵە سپیەکەیەوە دیار بوون ، ئەتووت بەرە مار گەستوویەتی ..لە داخا ئەو هێلکەیەی کە بە دەستیەوە بوو ، هەتا هێزی تیایە ماڵی بەسەری ئاتەدا .. ئاتە کە لینجاوی هێلکە بە ڕوخساریا هاتە خوارەوە ، دەهری بوو ، کوڕە گسکێک هات بە دەستیەوە ،تا هێزی تیا بوو تێی گرت ، بەری نەکەوت .. ناچار گرماندی : ئەک کرمەڕۆز بی ، شێتە شەش تە ، ئەو هێلکەیەت بۆ پیا ماڵیم ؟ خێری هێلکەیەکت نییە ، وەڵا .. تەکەنی دەغەزاری بەگەن ..!
وویستم پێی لێ نێم ، سەعیدی سەموچە بەجارە ،دەرگای ماڵی ترازاند ، سڵاوێکی گەرمی لێکردم ، منیش سڵاوم سەندەوە ..سەعیدی سەموچە بەجارە ، وەک ئەوەی تەکسی ڕاگرتبێ ، دەرگای سەکنی کردەوە و لە تەنیشتما دانیشت ..کۆکەیەکی بۆ کرد و ووتی ببوورە تۆزێ تاخیریش

بووم ! ..منیش نەدەکرا هیچ بڵێم ، دراوسێیە ..هەندێ دراوسێ وەک گونی قۆڕ وان ، بیانبڕی هەر وەی ، نەیانبڕی هەر وەی ..

ووتم : نا نا ڕێک لە کاتی خۆیدا هاتی ..

پێم بە سکلێتەرا نا سەیارە وەک کێچ دەرپەڕی .. سەعیدی سێموچە بەجارێ ووتی : ئەمە مەکینەی چەندە ؟

ووتم : بیست و تۆربۆیە ..

قڕقێنەیەکی ناخۆشی دا بۆنی پیاز و کەوەری دوێنی شەو هات بەسەرما ،

ووتی : خوا لێت نەسێنێ ..

من وامزانی مناڵەکانم ئەڵێ ، ووتم لەگەڵ مناڵەکانی تۆیشا !

ئەو نەیزانی چی بە ئاتە بڵێ ، یان ڕاستتر نەیدەزانی کاردانەوەی ئاتە وا خێرا و دەمارگیرانەیە ، هەر بۆیه بایدایەوە و ووتی : کچێ خواقەزا ، سوعبەتم لەگەڵدا کردیت ، بۆ ئەوەی چاو کارت تێ نەکا ئەو هێلکەیەم پیا کێشای ، خەڵک لاندکروزەر ئەکڕن پێش هەموو شتێ دوو سێ هێلکەی پیا ئەکێشن لەبەر چاو و نفوس ..

ئاتە لەو کاتەدا کە زەردێنەی هێلکەکە ئەڕژایە ناو سوخمەکەیەوە ووتی : شەرت بێ بە کوێخا مارفی برام بڵێم سوارت بێ ! ، وا ئەزانی بێکەسم ؟ وەرە زەلام هاتووم قنگی بۆ عیلاج کەم ، هێلکە بارانم بکا ..

ئەو هەرچۆنێ بێ ئاتەی ڕازی کرد کوێخا مارفی برای تێ نەگەیەنێ ، وەعدی کراسێکی ئاودامان شینی پێدا ..جا لە پڕێکا بیری کردەوە کە ئەبێ بچێ بۆ سلێمانی لە ئەنجومەنی پارێزگا ، کۆبوونەوەیان هەیە لەسەر گاداری و بیری ئیرتیوازی و ئەو زەویانەی ئەکەونە ڕاستە شەقامەکە ، نابێ کشتیاری تیا بکرێ ، دەسەڵات بە نیازه بیانکا به تاوەر و مۆڵ و پڕۆژەی بازرگانی و ناوچەکە ببوژێنێتەوە ..

هەر ئەوەنەی بڵێی یەک دوو ، ڕاپەڕی و دەستێ جلی قۆپچەی قاوەیی میلداری هەبوو ، پۆشی .. ئ□ تووت ئەو کەفەڵە بەوەوە نەبووە کە نوکی بتڵی غازی ژەنگاوی، سمی بووی ..

پیکابی بابەهانی بە گەڕ خست و وەک تێسکەی تفەنگ ، ڕووە و سلێمانی تێی تەقاند ..تۆز و خۆڵی برد بە ئاسمانا ..

لە کاتی ئوتومبیل ئاژۆتنا ، تەماشایەکی سەعیدی سێ موچە بەجارێم کرد ، هەستم کرد لاجانگەکانی تەرازوو نین ، لا جانگی لای چەپی هەتا خوار نەرمانی گوێچکەی هاتبوو ، کەچی ئەوەی لای ڕاستی ،لە ئاستی هایلێکسەکەدا قەل کرا بوو ..

پێم ووت : کاک سەعید ئیش و کار چۆنە ؟

ووتی : موچە دابەشکرێ باشە ، دابەش نەکرێ ، به قوڕ گیراوە ..!

ئەم سەعید سێ موچە بەجارێیە ، خۆی موچە خۆر نەبوو ، ئیشی جوملەی

گوێنی و گوریس و بەنی ئەکرد ، جارێکیان پەیامنێری کەناڵێک به گیری ئەهێنێ و جۆرەها پرسیاری سەیر و سەمەرەی لێ ئەکا ، یەکێک لە پرسیارەکان ئەوەیە : ئایا بە ڕای تۆ ئەم حوکمەتە چۆن لەگەڵ خەڵک ئاشت ئەبێتەوە ؟
سەعیدی گوێنیفرۆش سەر و حەج وتبووی : ئەم حوکمەتە هەتا سێ موچە بەجارێ دا بەش نەکا ، خەڵک خۆشی ناوێ !

پەیامنێرەکەیش لە پڕ بینەرترین تیقیدا ئەم ڕایەی سەعیدی گوێنیفروش بڵاو دەکاتەوە و لە جیاتی بڵێ بەڕای کاک سەعید ئەبێ حوکمەت سێ موچە بە جارێ دابەش بکا ، جا ئەتوانێ میللەت ئاشت بکاتەوە ، ئەڵێ : بەڕای کاک سەعید سێ موچە بەجارێ دابەش بکا ، جا ئەتوانێ خەڵک ئاشت بکاتەوە .. ووشەی (ئەبێ حوکمەت)ی لە نێوان سەعید و سێ موچە بەجارێکدای لە بیر چوو بوو بیڵێ ، بەو جۆرە ، سەعید ، نازناوی سێ موچە بەجارێی بەسەردا دابڕا ..خێزانی پێی وتبوو بە ڕای من (سێ موچە بەجارێ) لە (گوێنیفرۆش) خۆشترە ..
ـــــقەزیه خۆشـی و نـاخۆشی نییە ، قەزیەکە ئەوەیە بە بێ ئەوەی لە ژیانما دینارێ موچەم وەرگرتبێ ، ئەم سێ موچەیەم پێوە چەلب کرا ..
ئەو بە با بەها نەکەوە خۆی کرد بە سلێمانیدا ، ژمارەکەی علوج بوو ، ترسی لە کامێرای تیژ ڕەوی و شت نەبوو ..
من لە شەقامی مەولەوی سەعیدی سێ موچه بەجارێم دابەزاند ..
ئەو گەیشتە تێرمیناڵی شارەزوور ..لەوێ بۆنی کەبابخانەیەک هات بەسەریدا ، بەرگری پێ نەکرا ، لە گوێ شەقامێکا بابەهانی پارک کرد و خۆی کرد بە کەبابخانەکەدا ..
من ئوتومبیلەکەم لای مزگەوتی کانێسکان پارک کرد و به پیادە چوومە مارکێتێک کە زۆر بەی کەل و پەلەکانی ناو لیستی لاپەڕەی حەوت سانتیم پان ، بیست سانتیم درێژی لێ بوو ..
ئەو ، دوای دوو شیش کەباب و شیشێک گورچیله و دوو شیش جگەر ، چایەکی ئەبوو هێلی هەڵدا و سویچەکەی کردەوە بە بابەهانەکەدا .
من چوومەوە ناو ئوتومبیلەکەم ، چێکێکی لیستەکە و کەل و پەلەکەم کرد ، تەنها لاستیکی مەنجەڵی هەڵم سایزی 6 م دەست نەکەوتبوو ..چوومە سایدی ئەو بەر ، بەرەو گەڕەکی ئاشتی ڕۆیشتم .
ئەو بابەهانەکەی به سابونکەرانا ، غل کردەوە ..
من گەیشتمە لای فولکەی میوەفرۆشان .
ئەو شەقـامی مەولەوی بڕی ، لــه کۆتـایی شەقـامەکەدا ، پۆلیسـێکی ها توچۆ ڕایگرت ، ووتی : ساڵانە و مۆڵ□ تەکەت ؟
ـــ پێشمەرگەی دێرینم ..
ـــ کەرکوکتان جوانە ، حەسەن پلایس گاڵەی پێکردن دابەزە ..

ئەو دەهری بوو ، دابەزین و یەخەی پۆلیسگرتنەکەی پێکەوە بوون ،
وەک شۆڕەبی ئەیهێنا و ئەیبرد ، شڵەقاندی ، دەستی برد چەکی کرد ،
دەمانچەیەکی تۆپڵی دەسک عاجی بەلاقەدەوە بوو .. کۆمەڵێ گەنج کە
هەموویان ئینزیلاقیان هەبوو ، بە شەلەشەل گەیشتنە سەریان ، بۆ
ناوبژی نا ، تەنها بۆ تەماشاکردنی ئەو شەڕە خۆشە ...پۆلیسەکە
ئەیویست شتێ بڵێ ، نەیئەتوانی ، وەک ئەوەی گوێزێکی شیلیی لە
قوڕگیدا گیری خواردبێ ..ئەو ووتی : سوپاسی خوا بکە کە کۆبوونەوەی
ئەرز و ئاوم لە ئەنجومەنی پارێزگا هەیە ، ئەگینا وازم لێ
نەدەهێنای ، ویستی دەمانچە تۆپڵییەکە بکا بە لاقەدی خۆیدا ،
پەشیمان بۆوە ، پێش ئەوەی بیداتەوە ، شانەکەی ترازاند ، تا
فیشەکەکانی دەربێنێ ، نەبادا فرسەتی لێ بێنێ و لە بابەهانەکەدا
بیکوژێ ..تەماشا ئەکا فیشەکی تیا نییە ، سەیرێکی کرد و ..بە
بزەیەکەوە ووتی :
ـــ فیشەکیشت پێ نییە تڕە ..
پۆلیسەکە ویستی بڵێ دوێنێ شەو لە یادی ئازاد کردنی مەعەسکەر
خالیدا ، تەقاندمن ..
بەڵام گوێزە شیلییەکەی قوڕگی نەیهێشت ..
من گەیشتمە چوار ڕێیانی ئەمنە سوورەکە ، لەوێ لە فرۆشگایەک
ڕاوەستام ، لاستیکی مەنجەڵی هەڵم سایزی 6 ی نەبوو ، ووتی بڕۆ بۆ
دارە سووتاوەکە ..
ئەو بە گەڕەکی عەقاریدا هاتە خوار
من گەیشتمە ئاستی باڵەخانەی یو ئێنی کۆن .
ئەو بە ڕاستە شەقامەکەی یوئێن دا وەک بروسکە تل بۆوە
من وویستم یو تێرن بکەم
ئەو بواری نەدام و لە چەمەلەغی پشت سەکنی دام ، ئوتومبیلەکەم
خولایەوە ..
کە دابەزیم ، ئەبینم ئەو بە تالیبەرێکەوە خەریکە بەرەو ڕووم دێت
..
منیش بە پەلە ناو ئوتومبیلەکەم گەڕام ، تەنها پاکەتێ کلێنکسم
دۆزییەوە .
ئەو تالیبەرەکەی بەرز کردەوە بیکێشێ بە تەپڵی سەرمدا ، منیش
پاکەتە کلێنکسەکەم ئاڕاستەی وورگی ئەکرد ..
لە ناکاو ووتی : شامیل !
سەرنجێکم دا ، ئاوێکی سارد کرا بە گیانما ، ئۆی خۆ ئەمە عوزێرە !
تالیبەرەکەی فڕێ دا ، زرنگەی تالیبەرەکە کە بەر زەوی کەوت ، شکی
ئەوەی لە لا نەهێشتم کە بە یەک لێدان ، کۆتاییم پێ هاتبوو ..
باوەشی پیاکردم :

ـــ شامیل گیان ! خەجاڵەتم .. ئەوە تۆ لە کوێی ئازیزم ؟ چەند ساڵە بۆچی وونی ؟
سی و شەش ساڵ پێش ئەو بەرواره عوزێرم لە کاتی خزمەتی سەربازیدا ناسی ..ئەو کاتەیش هەر وا شێتۆکە بوو ، وەک تیر دەردەچوو ..بەردەوام لە کۆتایی ڕێڕەو و دەرگاکاندا تامپۆنی لەگەڵ عەرەبەکاندا ئەکرد ، لە حاڵێکدا ناوچاوی عەرەبەکانی شین ئەکردەوە و (ئەیا با ..و ئەیا وێلی) لە عەرەبەکان بەرز ئەبۆوە ، کەچی عوزێر بە شەق و مستەکۆڵە بەرئەبووە گیانیان و پێی ئەووتن :
چاوتان نییە ؟ سەگباب ..گوێرەکەن ؟؟
ئەرەوەڵڵا به ناوی عوزێرا بیرم کەوتەوە ، ئەو کاغەزە حەوت سانتیمیە هی ئامێرێکی ئەمەریکی بوو ، فەرمانگەکەمان کڕیبووی ، پرنتەرەکەی ئەو جۆرە کاغەزەی بۆ دەبوو ، پڕ یەک لۆری لەو کاغەزەی لەگەڵدا هاتبوو ، ئامێرەکە یەک هەفتە ئیشی کرد و سووتا ، بەڕێو□ بەری کارگێڕیی نەیدەزانی چی لە پڕ یەک لۆری تۆپە کاغەز بکا ، هەر فەرمانبەرێ پڕ دوو گوێنی تۆپە کاغەزی حەوت سانتیمی دایە ..ناوی ئامێرەکە بە (عوز) دەستی پێدەکرد ، ناوەکەی ناڵێم نەک بەڕێو□ بەری کارگێڕیمان تووشی لێپرسینەو□ ب□ب□ .
ئاخر توخوا ئەمەیش بوو بە چیرۆک ؟؟

سۆناتای گۆرانی.. ستیڤان شەمزینی

ئەو ئاگرە چی بوو کردتەوە؟
خەریکە گڕ بمخوات
ئەو برینە چی بوو
لە جەستەی غرورت کرد؟
وەختە لە خوێندا بخنکێین
دەزانم نیازت وایە
لە دڵی خۆتدا
جێگەی ئەو پیاوە بکەیتەوە
نیشتمان جێی هێشت و
مەنفا

ئامێزی سارد و سڕی بۆ کردەوە
دەزانم ئەو ئاگرەت بۆ ئەوە کردەوە
تاکو شاعیرێکی سەرگەردان
یەکە یەکە
شیعرە نائومێدەکانی
بدا بە دەمەوە و
دەست بکات
بە هۆنینەوەی ئەو قەسیدانەی
هەموو وەرزەکان
لە بەهاردا کۆدەکەنەوە
دەزانم بۆیە بە چەقۆی میهرەبانی
جەستەی بزنە کێوی
غروری پیاوێکت
توێ توێ کرد
تاکو ماتەم بگرێ
بۆ ئەو نێرگزە ژنانەی
بە قۆچی نێرسالاریی پلیشانەوە

بورکانێک لە هەستما هەڵچووە
چیایەک شیعر
لە مێشکما باڵای کردووە
دەشتی عاتیفەم نەزیفی بەربووە
بەلەمی یاخیبوون
بە رووباری خەیاڵمدا هاتوچۆیەتی
راڕەوی خەونەکانم
شەنگە ژنێکی پێدا تێدەپەڕێ
لەوەتی لە دایکبووم
ژێی دەنگی
لە گوێیەکانمدا دەزرنگێتەوە
شنەبایەک پرچی رۆژەکانم
شانە دەکات
پەروانەیەک قردێلەی سوور دەدا
لە سەرچڵیم
باران
بەسەر تەنهاییە قەرەباڵغەکەمدا دەبارێت

پەردە لەسەر چاوی پەنجەرەکەم لادەبەم
ژنێک لە بەر باران راوەستاوە
خەونی سەردەمی چاوەڕوانیم
بیر دێتەوە و
بەو سێوەدا ناسیمەوە
لە باخی شیعرمدا ڕنیبووی

گۆرانیت بۆ دەڵێم
وەک خوڕەی ئەو بارانەی
بە دڵخۆشی□وە دەبارێت
وەک ئەو نزایەی
لە دڵی عارفێکەوە دێتە دەر
وەک راچڵەکانی
مۆمێک لە تاریکی شەودا
وەک زڕەی پیاڵەی مەی
سەرخۆشترین پیاوی دنیا
تۆ تەنها گوێ لە گۆرانییەکەم بگرە و
بە ئەسپایی ماچم بکە
گۆرانیت بۆ دەڵێم
وەک هاژەی ئەو خوێنەی
لە چاوی زەمەندا قوڵپ دەدا
وەک هۆرەی ئەو بولبولانەی بەسەر
تەرمی شەقامێکی بێکەسدا دەخوێنن
وەک قرچەی ئەو بارانە گڕگرتووانەی
تو□□یی دەخەنە جۆلانەی خۆیانەوە
وەک ئاوازی ئەو گیا کلێتە سەوزانەی
سروشت دەلاو□ن□وە
تۆ تەنها گوێ لە گۆرانییەکەم بگرە و
بە ئارامی ماچم بکە

هایکۆ.. سمکۆ ئەحمەد ڕەشید

1
قەسیدەی چاوەکانت،
بۆ نابینایێ خوێندمەوە
بوو بە کراسەکەی یوسف
2
بیرم لە یەختەکان و
شەپۆلەکانی دەریا نەدەکردەوە
نیشتیمانم بای
3
سپێدەیەکی تاریک
بەکەتا دەت گەشتە غەمگینەکەم
بۆ کاتی تەنیایی.
4
لە دیوارەکی لاچەپی نیشتیمان
بە ناوەکی خوازراوەوە
دەنووسم ئازادی.
5
ئیدی سەقفەکە دەڵپێ ناکا
ئاسمان کراسی هەورەکانی گوشیی
ئاوارەکان بزە دەکەن.
6
لە ژوورەکی تاکەکەسیی
لەسەر ڕیتمی مردن
ڕۆژەکی دیکەی ژیانم گوزەشت.
7
خەرئاوابوو،
ئەو سپێدەیەی
ڕۆیشتی.
8
تۆ ژمارەکەت داخراوە
من بە ئەبەد
دەرگاکەم.
9
ژیان

هەموو ڕەنگەکانی بیدعەن
ڕەش نەبێ!
10
دەچم دەمرم،
تکایە کەس بانگم نەکات
هەستە شەڕە.
11
سفرەی جێماو،
پەڕ و باڵی جوجەڵەیەکی سپی
بەربانگی پشیلەیەکی ڕەش!
12
سەرم لە شانی هەور دەخشێ
لەوسەری زەوی
دیارم.
13
شەڕ کەی دەستی پێکرد؟
ئەوەیان دەزانم
کەی کۆتایی دێت؟
ئەوەیان بۆ نەوەکانم جێدەهێڵم.
14
جەنگ هەڵیکرد
خانووەکەم بە خۆڕایی فرۆشت
بە مارمێلکەکان
15
پێکێک ژەهرە
بە تامی هەنگوین
چاوەڕوانیت.
16
پەڕەیەکی سپی
نەخشەی نیشتیمانم لەسەر کێشا
سوور هەڵگەڕا
17
تۆزی بۆردومانەکە نیشتەوە
تاکە پێڵاوێکی بەتاڵ
گریاندمی.
18
تۆ هیچ مەڵێ

هێندە بە بێدەنگ گریاوم
لە زمانی هەموو ئاماژەیەک دەگەم.
19
بەبەر دەمی گوڵێکدا تێپەڕیم
لە ڕکاتی یەکەمینا سەلامی دایەوە
پەپولەیەک
20
بەزیندوویی
مانگیان خستە تابوتەوە
هەورە تەڵخەکان
21
نەبا زەوقی مردنی هەڵسێ
چنگ چنگ ڤیاگرای ژیان قووت دەدا
مرۆڤ
22
ئاوێنەیەکی شکاو
کەی دێیت؟
پارچەکانم کۆکەیتەوە
23
دڵم خێراتر لێدەدا
دڵنیام شوێنێکی دێشێ
نیشتیمان
24
تاسەیەکی فێنک،
لەسەر پشتی شەقام —
سێبەری شاخ.
25
□□م□زێکی چۆڵ،
دوو قاوەی سارد
پژمینی بۆمبێک.

چەند سەرنجێک لەسەرهێرشەکەی ئێران بەسەرئیسڕائیل وئاکامەکانی!.. حەسەن ڕازانی

لە تۆڵەی ئەوهێرشەی کە ئیسڕائیل کردیە سەر کونسوڵیەی ئێران لە دیمەشقی پایتەختی سوریاو چەندین گەورە بەرپرسی پاسدارانی کوشت، ئێران لە رۆژی 13 و بەیانی زووی14ی ئەم مانگی نیسانەدا هێرشی تۆڵەی خۆی بۆ سەر ئیسڕائیل ئەنجامدا! لە بۆ ئەنجامدانی ئەو تۆڵەیەش پێش وەختە ئێران ئیسڕائیلی ئاگادارکردەوە وکاتەکی دیاریکراوی جەمتمانەشی دانا کە بریتیبوو لە ٢٤ بۆ ٤٨ سەعات کە هێرش دەکاتە سەر ئیسڕائیل و تۆڵەی خۆی لێدەکاتەوە!

ئێران هێرشەکەی ئەنجامدا و بەڵێنەکەی بە ڕاستگۆیانە ڕێک لەو کاتەدا جێبەجێکرد کە بە ئیسڕائیلی دیاریکردبوو! بە پێی دەزگاکانی ڕاگەیاندنی ئیسڕائیلی و جەزیرەی قەتەڕ و هەروەها بە پێی قسەکانی گیلاد ئەردان Gilad Erdan نوینەری ئیسڕائیل لە کۆبوونەوەی بەپەلەی ئەنجومەنی ئاسایشی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان کە تایبەت بوو بە هێرشی ئێران بەسەر ئیسڕائیل، دەرکەوت کە ئێران لەو هێرشەدا 170 دڕۆن و 30 ساروخی درێژمەودای کروز و 120 ساروخی درێژمەودای بالیستیکی بەکار هێناوە بە دەیان تەن لە تەقەمەنی هەستیارو بەهێزەوە!

بە دەرخستنی چەند سەرنجێک لەسەر ئەو هێرشە دەردەکەوێت کە تەواوی ئەو هێرشەی ئێران بەسەر ئیسڕائیل لە ڕووی سیاسی و نێو نەتەوەییەوە بە قازانجی ئیسڕائیل و زەرەری ئێران خودی خۆی شکایەوە چونکە:

یەکەم: پێش ئەو هێرشەی ئێران دەوڵەتی عیبڕی ئیسڕائیل بە هۆی کێشەی فەلەستینەوە هەم لە ناوخۆیداو هەم لە ڕووی نێو نەتەوەییەوە ئۆتۆریتەی سیاسی و پشگیری نێو نەتەوەیی و تەنانەت هەی هەرە دەستەکانیشی ڕووی لە خوارە بوو، بەڵام ئەو هێرشەی ئێستای ئێران هاوکێشەکەی ڕێک پێچەوانە کردەوە. ئیسڕائیل ئێستا لە ڕووی سیاسی و نێو نەتەوەییەوە ئۆتۆریتەی ڕووی لەسەرەو هی ئێرانیش ڕووی لە خوارەیە!
دووەم : ئەو هەموو ساروخە کروزەو مەودا دوورهاوێژانەو نزیکەی دووسەد فڕۆکەی دڕۆن، کە هەندێک سەرچاوە بە نزیکەی چوارسەد

دڕۆنیان دادەنین، بە دەیان تەن تەقەمەنی هەستیارو بەهێزەوە لە چەندین لاوە هێرش دەکرێتە سەر ئیسڕائیل بەڵام هەموو زەرەری دەوڵەتی ئیسڕائیل لە ڕووی گیانییەوە بریتیبوو لە برینداربوونی کچێکی بەدەوی منداڵی تەمەن حەوت ساڵ بەڵام بەسووکی. ئێران بەم هێرشە توانی چی بکات و چی دەویست بیکات لە ئیسڕائیل؟

سێهەم : بە بڕوای من، ئەو هێرشەی ئێران ناچاریی بوو بۆ ئێران. ئەو هێرشە وەڵام دانەوەی ئاخوندەکان بوو بە فشاری ناوخۆی ئێران و هەروەها وەک وەبەرهێنانێکی سیاسیانەی ناوخۆیی بوو ، هەروەها وەڵامدانەوە بوو بە فشاری جیهانی ئیسلامیی بە تایبەتی جیهانی شیعەگەرایی، وەڵام دانەوە بوو بە فشاری حەمساویەکان و بابەتی دیفاع لە قودس و کێشەی فەلەستین و لە لایەکی تریشەوە بەڵێنێکی دابوو کە وەڵامی دەبێ بۆ ئیسڕائیل و ئەو هێرشەش وەک سڕینی ئارەقەی ڕووی سیستەمی ئاخوندگەرایی بوو!

چوارەم : بە بڕوای من، بەو هێرشەی ئێران بۆ سەر ئیسڕائیل بابەتی غەززەو خەڵکی داماوی فەلەستین و کێشەی فەلەستین و هێرشی ئیسڕائیل بۆ سەر شارو ناوچەی ڕەفەح کەوتە دواوەو بابەتی ئێران ئیسڕائیل بوو بە بابەتی سەرەکی ناوخۆ و نێو نەتەوەیی. ئێران بەم کارەی کێشەی غەززەی هێنایە دواەوە..ئەمەش وەک هاوکارییەک بوو بۆ ئیسڕائیل!

پێنجەم: من پێم وایە بەو هێرشەی ئێران بۆ سەر ئیسڕائیل چاوی ناوخۆ و نێو نەتەوەیی ڕووی پێ لە ئیسڕائیل و هێرشەکانی ئیسڕائیل بۆ سەر خەڵکی فەلەستین و غەززە وەرگێڕاو خەریکی کرد بە ئێرانەوە..ئەمەش هاوکاری ئیسڕائیلی کرد لە ڕووی سیاسییەوە!

شەشەم : ئێران بە و هێرشەی بۆ سەر ئیسڕائیل هێزی خۆی نیشانی ناوخۆ و نێودەوڵەتی دا کە تواناو هێزی سەربازی چەندە و لە چ ئاستێکدایە ئەگەر بیەوێت شەڕ لە گەڵ ئیسڕائیل بکات؟ ئێران نیشانی ناوخۆ و نێو نەتەوەیی دا کە بەو هەموو هێرشە بەرفراوانە مووشەکی و درۆنیە نەیتوانی زەرەرێک بە ئیسڕائیل بگەیێنێت! نیشانی دا کە هەمووی هاش و هوشی ئیعلامیی بوو! خەڵک وای لە ئێران ڕا دەبینی کە ئیسڕائیل لە یەکەم هێرشدا هەر قوت بدات !

حەوتەم : بە بڕوای من، ئێران بەو هێرشەی کە کردیە سەر ئیسڕائیل بۆی دەرکەوت کە ناتوانێت لە ڕووی سەربازییەوە ڕووبەڕووی ئیسڕائیل ببێتەوە! چونکە بەو هەموو هێرشە گەورەیەی نەی توانی زەرەرێک بە

ئیسڕائیل بگەێنێت! هەموو ساروخ و دڕۆنەکانی لە ئاسماندا پێش ئەوەی بگەن و زووربەیان لە نیوەی ڕێ تەقێنرانەوە! لێرەدا زانست و پێشکەوتن و تەکنەلۆجیای سەردەم کەوتە بەرامبەرکێ لەگەڵ هاش و هوشی ئیعلامیی سیستەمی ئاخوندی! هەموو کەسیش شاهیدە کام لا دەیباتەوە.

هەشتەم : ئەو هێرشەی ئێران بۆ سەر ئیسڕئیل وەک پشتگیری□ک شکایەوە بۆ دەوڵەتی عیبڕی ئیسڕئیل چونکە هەندێک دەوڵەت کە خەریک بوو لە ئیسڕائیل دەتەکینەوە هێنانیەوە بۆلای ئیسڕائیل، تەنانەت ئەمریکا خەریکی تەکینەوە بوو. ئەم هێرشە ئەمریکاو چەندین دەوڵەتی گەورەی تری هێنانەوە مەیدان بۆ هاوکاری ئیسڕائیل! ئێران لێرەدا هاوکاری ئیسڕائیلی کرد لە ڕووی سیاسی و نێونەتەوەییەوە!

نۆهەم: بە بڕوای من، هێرشی حەمساویەکان بۆ سەر ئیسڕائیل بە کت وپڕی و کوشتنی بە سەدان لە خەڵکی بێتاوانی جولەکە و بە دیلگرتنی بە سەدانی تر هەلی ڕەخساند بۆ دەوڵەتی عیبڕی ئیسرائیل کە ئەوە بکات کە کردی و ئێستاش بەردەوامە ولەوە دەچێت زۆریش لەوە خەراپتر بکات بە خەڵکی داماوی فەلەستین! بە هەمان شێوەش هێرشی ئێرانیش بۆ سەر ئیسڕائیل هەلێک دەدا بە ئیسڕائیل کە لەمەودوا دەستی کراوە بێت لە ژێر بیانووی ئێران هەڕەشەیە بۆ سەر دەوڵەتی عیبڕی ئیسڕائیل لەوانەیە درەنگ یان زوو ئیسڕائیل بە هاوکاری لەملاولەولاوە لە ئەتۆمەکەی ئێران بدات و بۆ هەتا هەتایێ لە کاری بخات یان زیانی گەورەی پێبگەێنێت، یاخود زیانی تر بە ئێران بگەێنێت!

دەیەم: هەر لە ئێستاوە دەوڵەتانی عەڕەبی ڕایان گەیاند کە ناهێڵن ئێران ئاسمانیان بەکاربهێنێت لە دژی ئیسڕائیل بۆ نموونە ئوردون بە ڕەسمی ڕای گەیاند. ئەمەش هاوکاری ئیسڕائیل دەکات! بەڵام ل□ بەرامبەردا دۆستەکانی ئیسڕائیل بۆ نموونە بەریتانیاو ئەمریکا بنکەی سەربازییان لە دەریای ناوەڕاست و عێڕا ق و قەتەڕدا هەیەو بەکاریشیان دەهێنن لە دژی ئێران بۆ هاوکاری ئیسڕائیل!

یازدەیەم: چەندین دەوڵەتی عەڕەبی بۆ نموونە سعودیەو ئوردون و میسڕ و دەوڵەتانی وەک فەرەنساو بەریتانیاو ئەمریکا هاوکاری ئیسڕائیلیان کرد لە خستنەخوارەوەی ئەو موشەک و دڕۆنانەی کە ئێران بۆ سەر ئیسڕائیلی بەڕێکردن. ئەمەش دەری خست کە ئیسڕائیل پاڵپشتی وەڵاتانی ناتۆی هەیەرو تەنانەت ئەوەتە هەندێک لە دەوڵەتانی عەڕەبیش هاوکاری ئیسرائیل دەکەن لە دژی ئێران!

دوازدەیەم: بە نەزەری من ئێران نەی دەویست هیچ زەرەرێک بە ئیسرائیل بگەیەنێت، جا یان لە ترسان بوو یان بەرژەوەندی و سیاسەتی ئاخوندەکان وای دەخواست، ئەگینا بۆچی کات و ماوە دادەنێت و دەڵێت لە ماوەی ٢٤ بۆ ٤٨ سەعاتدا وەڵاممان دەبێ و هێرش بۆ سەر ئیسرائیل دەکەین؟ ئەوە وەک و ئەوە وایە کە ئێران بە ئیسرائیل و دەوڵەتەکەی بڵێت: ئەی دەوڵەتی ئیسرائیل ئاگاتان لە خۆ بێت و خۆتان و خەتی دیفاعیتان ئامادە بکەن و مەهێڵن هیچ زیان بگات پێتان وا من ناچارم و دەبێ هێرش بکەمە سەرتان و ئەوەش خۆتان قایم بکەن. واتە ئێمە ناچارین شتێک بکەین و هێرش دەکەین!

ئاکامەکانی کردەوەکانی ئێران لە دژی ئیسرائیل

ئێران بەو هێرشەی سوودی سیاسی نێونەتەوەیی بە ئیسرائیل گەیاندو لە بەرامبەریشدا ئاستی خۆی پێهێنایە خوارەوەو زیانیشی بە کێشەی فەلەستین و غەززەی ئێستا گەیاند. هەلی دا بە ئیسرائیل کە دەست کراوە بێت و هەر کات ویستی گورز لە ئێران بوەشێنێت
ئەو ئەودەوڵەتانەی کە کوردیان بەسەردا دابەش کراوەو بە ئارەزووی خۆیان چیان بوێت دەیکەن لە دژی کورد بەڵام نابێ وا بزانن کە نەتەوەو دەوڵەتی تر هەمان شێوەی کوردن و دەتوانن هەروا بکەن..
ئەوەتە ئێستای ناوچەکە دەری خست کە ئەگەر وابکەن لە بەرامبەر مست درێشەیان لێدەدرێت . بۆ نموونە ئێران لە گەڵ جولەکەو دەوڵەتی عیبری!
دەوڵەتی عیبڕی ئیسرائیل بە شیعارو هاشو هوشی ئیعلامیی لەسەر خەریتە ناسڕێتەوە کە حەمساویی و ئاخوندەکان بە فریودانی جیهانی ئیسلامی بەکاری دەهێنن.

لەساڵی ١٩٤٨ وە هەندێک حیزب و لایەن و دەوڵەت هەن لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا داوای سڕینەوەی دەوڵەتی عیبڕی ئیسرائیلی دەکەن و لەسەر خەریتە نەیهێڵن تەنانەت هەندێک واوەتریشی بۆ دەڕۆن و دەڵێن دەبێ جولەکە هەر نەمێنێت لەسەر زەوی بەڵام پێچەوانەکەی دەردەکەوێت!

پرسیارێکی سیاسی لێرەدا سەردەردەنێت ئەویش ئەوەیە کە خەڵک دەپرسێت : ئەدی ورچە سپیەکە دەبێ کەی وەخەبەر بێت؟ خۆ وردە وردە دەوروبەرەکەی لەدەست دەدات؟

حەسەن ڕازانی

گـــووفەکی وەرگێڕان.. بەختیـــار محەمەد

کێ لەم بڕگەیە (لەم چەند ڕستەیە) تێدەگا: ((… لەپێکدا وەك شتێ دنیا لە بێدەنگییەکدا کە لە نێو یادەوەرییەکانەوە هاتبووە دەرەوە داپۆشرا و ون بوو. لەوەی کە دوور لە ئەستانبۆڵ، دوور لە هەمووان، لەوێدا بووم و خۆم ژیانی خۆم دروست دەکرد هەستم بە ڕەزامەندیی دەکرد))؟ ل 19 پتر لە دە جار و پازدە جارم خوێندەوە، ئەوجا بەحاڵ بڕەکی لێ تێگەیشتم. بەڕاستیی تاوانە وەرگێڕانی خراپ: تەعەدایە لە خوێنەری کورد و لە نووسەری ڕۆمانەکە؛ بەر لە هەر شتێکیش تەعەدایە لە زمانی کوردی دەکرێ.

ئەی ئەمە مانای چییە: ((شەمەندەفەرەکە کەمێك لە زەوییەکەی ئێمە نزیك بوویەوە، پاشان پێچی کردەوە و لە وێستگەکە ڕاوەستا.))؟ ل 20 ئایا هیچ کوردێك وەها دەئاخڤێ؟ کەس دەڵێ سەیارەکە، بایسکیلەکە، ماتۆڕەکە… کەمێك لە زەوییەکەی من نزیك بۆوە؟ قیتار، سەیارە، ماتۆڕ، شەمەندەفەر… لە ئێمە نزیك دەبنەوە، نەك لەو زەوییەی، کە ئێمە کاری تێدا دەکەین و لەسەری ڕاوەستاوین. زەوی هەیکەلێکی ئەندازەیی دیاریکراو نییە، تا ئەم تەنانەی لێ نزیك ببنەوە. بەنموونە ڕووبار (ئاو) کە خۆی بەشێکی ئۆرگانییە لە زەوی، ئەو لێی نزیك دەبێتەوە و دەتوانین بڵێین ئاوەکە، ڕووبارەکە، لافاوەکە لە زەوییەکەی ئێمە نزیك دەبێتەوە، چونکە ئاو خۆی بەشێکە لە پێکهاتەی خاك و بەشێکە لە ڕووی تەختایی ئەو. ئەم نزیك بوونەوەیە بۆ مرۆڤ و ئاژەڵ دەشێ، چونکە ئەوانیش بەشێکی ئۆرگانین لە خاك و زەوی. بەکورتی دەشێ بۆ ئاو و گیانلەبەر بڵێین لە زەوی نزیك دەبێتەوە، بەڵام بۆ تەنی مردوو نابێ. لەم بارەدا دەبێ بڵێین شەمەندەفەرەکە، سەیارەکە… لە ئێمە نزیك دەبۆوە، نەك لە زەوییەکەمان؛ یان ڕاستترە بگوترێ: شەمەندەفەرەکە لە نزیکی ئێمەوە تێدەپەڕی؛ یانیش لە نزیکی ئەو زەوییەوە تێدەپەڕی، کە ئێمە کارمان تێدا دەکرد (بیرمان لێ دەدا، چونکە تەوەری سەرەکی کار لە ڕۆمانەکەدا بیر لێدانە، هەموو ڕووداوەکان لە دەوری ئەم تەوەرەیەدا دەخولێنەوە)… ئەم برادەرە وەرگێڕە (تۆ بڵێی نووسەرەکە وای گوتبێ؟) بە شێوازێك باسی ڕاوەستان و ڕەوتی ڕۆیشتنی شەمەندەفەر دەکا، وەك بڵێی باس و

گەڕۆکە (سەیارە) بێ. پێدەچێ ئەم وەرگێڕە بە حەرفیی ئەم دەقەی وەرگێڕابێ، بۆیە هێندە بەربادە.
بەهەرحاڵ بزانن ئەو کوردییەی: ((دەمویست بیرکردنەوە لە ژنە قژسوورەکە نەك لە عەلی بەڵکوو لە خۆیشم بشارمەوە.))؟ ل37 بیرکردنەوە چۆن دەشاردرێتەوە؟ خۆ ماددە نییە تا بیشارینەوە؟ گەلۆ، ئەمە واتای چییە: ((بەڵام ئەگەر وەستا مەحموود سێ چوار مەتر لە نێو زەویدا بووایە…))؟ ل 37 ئەی زەوی بەتاڵ چییە؟ ((بە نێو زەوییە بەتاڵ و کێڵگەکاندا)). ل41 بزانن چش دەڵێ: ((منیش وەك وەستا دوای کۆتایی کارەکە خۆم بە سێبەر دەگەیاند و سەیری عەلیم دەکرد…))! ل 41 توخوا تاوان نییە کورد وا قسە بکا: ((کاتێك زەینم بە دەوری ئەم بیرانەدا دەسووڕایەوە…))، ل41 یان: ((ڕۆژی چوارەم، کاتێك دەڕۆیشتم سەر لە قابلەمەی خواردنەکە بدەم…))؟ ل41 تۆ بزانە ئەو قسە عەجایبەی: ((هەموو شەوێك کاتی خۆرنشین، وەستا مەحموود لێی دەپرسیم…))! ل43 ئەدی بەوەی دەڵێن چ ((هەر ڕێك لەو کاتەدا، خۆر لە بەرانبەر چاوەکانماندا ئاوا دەبوو))؟ ل46 بە وەڕینی سەگیش دەڵێ: ((وەڕەی سەگەکان)). ل46 بشزانن چ دەڵێ: ((هەستم بە بۆنی ئەو ئاگرەی کوژابوویەوە و سێبەری ئەو دارسنەوبەرانەی بوونیان نەبوو دەکرد))؟!… ل46
ئەم برادەرە ئابڕووی ئەم کتێبەی بردووە و هەتکی کردووە؛ بۆیە من لێرە، لە لاپەڕە (146)، کە خۆی (326) لاپەڕەیە، واز لە خوێندنەوەی دەهێنم و چیدیکە ناتوانم لە سەری بەردەوام بم؛ ئەوەندەی خوێندیشمەوە، تۆپزیم لە خۆم کرد.
وەرگێڕان تەنها زمانزانین نییە (ئەوە ئەگەر زمانزانێکی باشیش بیت)، بەڵکو هونەری نووسینیشە. وەرگێڕ نووسەرە، هەروەکو ئەو نووسەرەی، کە خاوەنی دەقەکە خۆیەتی؛ بۆیە دەقی وەرگێڕدراو دەبێتە دەقی وەرگێڕ، چونکە ئەو لە زمانی یەکەمەوە دەیگۆڕێ بۆ زمانی دووەم. واتە ئەو دەقەی بە تورکی (یان بە هەر زمانێکی دیکە) نووسراوە، وەرگێڕ دێ بە زمانی کوردی دەینووسێتەوە. بۆیە هەڵبەت هەر زمانە و تایبەتمەندیی خۆی لە ڕووی ڕستەسازیی و وشەسازیی و ڕەوانبیژییەوە هەیە. لەمەوە وەرگێڕانی حەرفیی هەڵەیە و شکست دەهێنێ. دەبێ گوتاری زمانی دووەم قسە بکا و دەق تەواو لە گوتاری زمانی یەکەم خۆی دابڕێنێ. لێرەدا وەرگێڕان حەقی تەواوی دەقەکە دەدا بە زمانی یەکەم (زمانی ئەسڵی دەقەکە)؛ بۆیە‌ وەرگێڕان کارێکی ئەستەمە، هێندە ئاسان نییە، تا هەرچی بێ بە هەوەسی خۆی دەقێك – لە هەر بوارێك بێ – وەرگێڕێ و وەکو ئەم دەقەی بەردەستمان بە هەتککراوی پێشکەشمانی بکا. ئێمە جەخت دەکەینەوە، کە نووسەر و وەرگێڕ دوو دیوی یەك دراون: هەردوولا مامەڵە لەگەڵ دەقی داهێنراو

دەکەن (لێرەدا گرنگیش نییە، کێ نووسەر خاوەن دەقە و وەرگێڕ خاوەنی نییە، چونکە ئێمە قسەر لەسەر کایەی وەرگێڕان دەکەین)؛ دەقی داهێنراویش مامەڵە لەگەڵ واتا و زمان دەکا؛ بۆیە وەرگێڕ نووسەرێکە، کە مامەڵە لەگەڵ دوو زمان دەکا، ئەمەش کارەکەی ئەو ئەستەمتر و سەختتر دەکا. لەمەوە، کە وەرگێڕانی باش دەخوێنیەوە، هەندێ جار ناوی خاوەن دەق لەبیر دەکەی و وا دەزانی وەرگێڕ نووسەری خاوەن دەقەکەیە، هێندە جوان دەقەکە وەردەگێڕێ؛ بەنموونە: عەزیز گەردی.

ژێدەر: ئۆرهان پاموك، ژنێکی قژسوور، وەرگێڕانی سەروەر عومەر، شوێنی چاپ: تاران (کتێبخانەی گۆڵدن بووك – 2019).

بەختیار محەمەد

گفتوگۆ لەگەڵ شێوەکار شیلانێ سابیر.. ئامادەکردنی: کامەران حاجی ئێلیاس

شێوەکار شیلانێ سابیر: کاتێ سروشت و خەیاڵ تێکەڵ دەبن،دەتوانرێت جوانترین تابلۆ نیگار بکرێت
شێوەکار شیلانێ سابیر: بەهەرەی زۆر باشمان لە ئافرەتان هەیە پێویستە زیاتر هانبدرێن
خاتوونی شێوەکار(شیلانێ سابیر سەفی)، لە ساڵی 1976 لە شاری کەرکووك لە دایك بوو،هەرلەتەمەنی پێنج ساڵییەوە،وەکو منداڵێکی بەهرەمەند لە نێو خێزانەکەی بەدەست رنیگینی دەرکەوتووە،کاتێ دەچێتە قوتابخانە بەهەی دەست رنگییەوە بەشداری سەرجەم پیشانگاکانی نێو قوتابخانەکەی دەکات .
خاتووشیلانێ بۆ برەوە دان بە بەهرە هونەرییەکەی دەچێتە پەیمانگەی هونەرجوانەکانی هەولێر لە ساڵی 1999 بەشی شێوەکاری لقی (نیگار) بەسەرکەوتووی هەموو قۆناغەکانی خوێندن تەواو دەکات ،کاتێ قوتابی دەبێت لە پەیمانگا بەشداری سەرجەم فیستیفاڵەکانی پەیمانگا دەکات لەو ساتەوە تائێستا بەشداری چەندین پیشانگای کردووە ئەمە بۆ

زیاتر ئاگادار بوون بە کارو چالاکییەکانی هەڤپەیڤینەکی هونەریمان لەگەڵیدا سازدا.

هەڤپەیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

***سەرەتا بابزانیت خاتوو شیلان چۆن ئاوێتەی هونەری شێوەکاری بوو؟**

- بەهۆی ئەوەی من لەخێزانێك دا، پەروەردەبووم باوکم مامۆستا یەکی ڕۆشنبیر بووەو دایکیشم زۆر پاڵ پشتی ئەمە بووە بۆ گەشەسەندن و فێر بوون، جگەلەوەش برایەکەم هونەرمەندە بۆیە زۆر هاوکارم بووە زۆر لە کارە هونەرییەکانی فێربووم، وە هاندەرم بووە بەتایبەتی بۆ خوێندن لە پەیمانگای هونەرە جوانەکان،لەبەرئەوە کەشی ماڵەوە و بوونی بەهرەی هونەریم وای لەمن کرد ئاوێتەی جیهانی هونەری شێوەکاری بم.

***دەکرێت بەکورتی باس لە کارو چالاکییەکان بۆ خوێنەرانمان بکەیت؟**

- کاتێ قوتابی بووم لە پەیمانگەی هونەرجوانەکانی هەولێر بەشداری سەرجەم فیستیڤاڵەکان و چالاکی ناو پەیمانگام کرد، دوای تەواوکردنی پەیمانگەش بەردەوام لە کارەهونەرییەکانم لە ساڵی 1999 بەشداری یەکەم پیشانگای هاوبەشم کرد کەلە هۆڵی میدیا ی شاری هەولێر بە بەشداری چەندین هونەرمەند کرایەوە.لە ساڵی 2001 یەکەم پیشانگەی تایبەتم لە شاری سۆران کردەوە.لە ساڵی 2002 لە شاری ئاکرێ بەشدری پیشانگایەکی هاوبەشم کرد ،لە ساڵی 2003 بەشداری پیشانگایەکی هاوبەشم کرد لە شاری سۆران ،لە ساڵی 2009 لە شارۆچکەی هیران بەشداری پیشانگایەکی هاوبەشم کرد کەئەوکات یەکەم جاربوو ئافرەت لە هیران بەشداری لە پیشانگادا بکات.
لەساڵی 2013 لەگەڵ مامۆستایانی هونەر لەشاری هەولێر بەچەند تابلۆیەك بەشداری لە پیشانگایەکی هاوبەشم وە لە ساڵی 2016 بەشداری پیشانگایەکی هاوبەشم کرد لەساڵی 2023 بەشداری پیشانگایەکی نێودەوڵەتیم کرد کە کۆمەڵێ لە هونەرمەندانی کوردستان بەشداربوون.دواکارم ئەم ساڵ بوو 2024 لە پارکی شانەدەر بەشداری لە پیشانگایەکی کاری دەستیم کرد.
- باشە دەستت خۆش بێت ، بەکاری کامە لە هونەرمەندانی کورد و جیهانی سەرسامیت؟

▪ ئەگەر مەرەق خۆی بەهرەی تێدابێت وخوا بەهرەیەکی پێ بەخشیبێت وەلەهەمان کاتدا بەگەڕان و بەدواداچوون بەدوایی بلیمەتە جیهانییەکان و فەربوونی زیاتر لە ئەزموونەکانیان بۆ نموونە هونەرمەندان (ئاری بابان و ئیسماعیل خەیات) دەرگای زیاتر کردەوە بە پەرپەدانی هونەر یم لەوبوارەدا.

***کاتەکی دیارکراوت هەیە بۆ نیگار کردنی تابلۆکانت؟**

▪ بەگومان وەکو دایك وەك و مامۆستا تەرخانکردنی کات بۆ کاری هونەر ی پێویستی بەدابەشکردنی کاتە بەجۆرێك بتوانیت خولیاکانت پشت گوێ نەخەیت یارمەتی دانی خێزانیش ڕۆڵی خۆی دەبینێت سوپاس کەمنیش لەو یارمەتی دانە بە بەش نیم بۆیە بەپێی کاتەکانم کاتم بۆ نیگارکردنی تابلۆکانم داناوە.

***وەکو شێوەکارێك ئاستی ئافرەتانی شێوەکار بەگشتی وبەتایبەتی ئافرەتانی کورد چۆن دەبینیت؟**

▪ گەمانی تێدانییە ژنان لەکوردستان دا ،بە بەش نین لەو بەهرەیە، ئەوا نیش بەپێی توانا هەوڵ دەدەن و بەدەم خولیاکانیانەوە دەچن بەڵام پێویستیان بە دەرفەتی زیاترە بۆ گەشە سەندن و کردنەوەی پێشانگا وخولی فێربوون، بەواتایەکی تر بەهرەی زۆر باشمان لە ئافرەتان هەیە پێویستە زیاتر هانبدرێن.

***تا چەند ڕۆڵی ڕەنگەکان لە تابلۆ گرنگە؟**

▪ ڕەنگ ڕۆحی تابلۆیە ،کلیلی پەیامی هونەرییە کەیە، بۆیە تێکەڵ کردنی ڕەنگ و گەیاندنی هەر پەیامێك پێوستی بە لێهاتووی خەیاڵ شارەزایی دەوێت، بە ئەم مەبەستە هونەرمەند دەبێ بەردەوام لە پێگەیاندنی خۆیدا بێت،منیش ڕەنگ لە تابلۆکانم دا شوێنی تایبەتی هەیە بە پێی جۆری تابلۆیەکە ڕەنگ بەکاردەهێنم.

***ئەو بابەتانە چین کە دەبنە هەوێنی تابلۆکانت بەنموونە سروشتە یان خەیاڵە..؟**

▪ کاتێ سروشت و خەیاڵ تێکەڵ دەبن،دەتوانرێت جوانترین تابلۆ نیگا ر بکرێت ،هونەر مەند پێویستی بە خەیاڵی فراوان هەیە تابتوانێت لەگەڵ سروشت دا مەبەستی خۆی بدا بەدەستەوە، بۆیە سروشت وخەیاڵ بابەتی سەرەکی تابلۆکانی منن.

*لەکاتی کردنەوەی پیشانگاکان گرفتی کەمی بینەر هەیە لە

ئەستادا بینەری پیشانگان لە چ ئاستێك دایە؟
-کێشەی بینەر هەیە ،لەوە دەچێت سەرقاڵی ژیان و نەبوونی کاتیش گرفت دەبێت بەڵام ئامادەبوونی چەند کەسێك خاوەن بەهرە و ئەزموون و ئەو کەسانەی هونەر بەبوارێکی گرنگ دادەنێن، باشترە لە ئامادەبوونی خەڵکێکی زۆر کە ئامانج لێی تەنیا هەر چەندایەتی بێت.

***وەکو مامۆستایەکی وانەی هونەر تاچەند گرنگی بە وانەکە دەدرێت لە ناوەندەکانی خوێندن؟**

- گرنگی دان بە وانەی هونەری، بە بۆچوونی خۆم لەلای خودی مامۆستای بابەتی پەروەردەی هونەرییە ئەو دەتوانێت قوتابیەکانی خۆی هانبدات بەهرە شاراوەکانیان بدۆزێتەوەلە ڕێگەی کردنەوەی پیشانگاکان بۆیان لە هەمان کاتدا دەبێ دەستەی کارگێری قوتابخانە پاڵپشتی مامۆستاو قوتابیان بکات، بەدابین کردنی کەرستەو نیگارگا(مەرسەم).

لەو بڕوایەدا نیم بوارێکی تر بۆ داهێنان لە دەرەوەی دڵی

شکاوەوە هەبێ*.. نەژاد عزیز سورمێ

*** (لەو بڕوایەدا نیم بوارێکی تر بۆ داهێنان لە دەرەوەی دڵی شکاوەوە هەبێ..) پیکاسۆ**

ناڵێم نەبووە، بەڵام کەم وارێك کەوتووە ، لە ڕۆژنامەگەریی خۆماندا دیدارێك یا هەڤپەیڤینێکی ڕۆژنامەنووسیم دیبێ بە مەبەستێك کرابێ هەڵوێستێك یا بابەتێکی شایەستە بە هەڤپەیڤین بووبێت حاڵەتێکی داهێنانی تێدا دەربڕابێ ، کە بە داخەوە زۆر جاران بوون و نەبوونیان وەکو یەك وا بووە… بەش بە بار ئەم دیاردەیە (کە بەڕاستیش لەم چەند ساڵانەی دوایدا بووە بە دیاردە) بە خاڵێکی تری پاشاگەردانی ڕۆژنامەنووسیمانی دەبینم ، چونکە پێم وایە دیداری ڕۆژنامەنووسی.. بە تایبەتیش کە بە دیوی دونیای کولتوور و داهێناندا دەشکێتەوە ئەگەری بزواندن و جۆشدانی چالاکی و بزاڤە هەمەلایەنەکانی هونەرێ کە لە لای ئێمە بەداخەوە بووە بە بەشێك لە مینبەر و ستێجی ئەوانەی عەوداڵی ناو و ناوبانگن و هیچیتر! تەنانەت وەك لقێکی گرنگی ڕۆژنامەگەریش بەو ڕەنگە بایەخی پێ نەدراوە. چونکە هەمیشە لەسەر لاپەڕەی ڕۆژنامە و شاشەی تەلەفزیۆن و هۆی دیکەی ڕاگەیاندن، ئەوەی دیتراوە یا بە قسە هێنراوە یا وەك خودی خۆی ، یاخود وەکو پلەی وەزیفەکەی یا هەر هۆیەکی تری دەرەوەی داهێنان و مەودا جیاجیاکانی بووە نەك یا بیانوویەکی پێویست… ئەم لایەنەش دەهێنێ لە سەری بنووسرێ، بەڵام من لێرەدا ئەم چەند دێرەم بە پێویست زانی پێش ئەوەی بەشێکی ئەو دیدارە بخەمەڕوو کە بە پێی ڕۆژنامەی (العرب)ی لەندەنی (ژمارەی ڕۆژی 16-10-1987سیدنی ئێرێل لەگەڵ (پیکاسۆ)دا کردوویە و لە ڕۆژنامەشدا بڵاوی نەکردووەتەوە، پێدەچێ (العرب)یش لەو کتێبەی وەرگرتبێ کە ئێرێل لە سەر پیکاسۆی نووسیوە. با پێکەوە دیدارەکە بخوێنینەوە و نەختێك بە خۆمان و دیدارە ڕۆژنامەگەریی و پرسیارە ڕۆژنامەنووسییەکانماندا بچینەوە بە تایبەتیش لە بواری کولتوور و ژیانی ڕووناکبیریماندا .

(-: سیدنی ئێرێل) (+: پیکاسۆ)

-: ئەم دونیایە چی پێ دای؟

+ ئەو ڕەنگەی پێدام کە تا دوای مردنیش بە دوایدا دەگەڕێم… ئەم دونیایە پرسیارت دەداتێ ، گرنگ ئەمەیە… لەو بڕوایەدام پرسیار هێ

و ئەگەری بەهرەداری و لێزانی ژیانە…
ئەمەش ئەوە ناگەێینێ، منیش وەك خەڵكی تر لە نیشانەی پرسیار بگەم…
بەڵام لێڕامینە! سەیری ئەوەی نیشانەی پرسیاری بەم شێوەیە(؟)
داناوە چەند سریالی بووە… بێگومان لەو حاڵەتە مرۆییە عەوداڵ بە
دوای وەڵامەی هەڵێنجاوە…

-: تۆ لە کارەکانتدا ، هەوڵت داوە بە دوای وەڵامدا بگەرێی؟

+: ڕاستیی ، وەڵام لە لای من گرنگ نەبووە ، ڕەنگە هەر لەبەر ئەوە بوو بێ وەڵام لە هەموو شتێكدا هەیە… بۆ من گرنگتر ئەوە بووە لەوان وەڵامە ، کە زۆر جار گێلانە و بێ سەروبەرن ، پرسیاری لە ئاست مرۆڤی لێ هەڵێنجم. دەبووایە بە مێژوودا بچمە خوار ، بچم مەسەلا تا دەگەمە، شارستانییەتی (مایا)،

تا ئەو هەوڵە جوامێرانەیە بدۆزمەوەکە بۆ تێگەیشتنی دونیا دراوە… گومانی تێدا نییە، ڕۆڵەی ئەم هۆزە غەریبانە چەمکی وایان پێ بووە جێی سەرسڕمان… دەنا چۆن بەرد دەبێتە بوونەوەرێکی کولتووری؟

ڕۆڵەی ئەو هۆزانە بە جۆرێك بەسەر سەنگتراشیدا کەوتبوون ، وەك بڵێی بەو باوەڕە گەیشتبن بەرد خۆی بڕیاری دابێ شێوەیەکی تر وەربگرێ… ئادەمزاد وایە… زۆران هەن بڕوایان وایە بە کۆششی هەمەلایەنەیان بە دوای (خود)دا دەگەڕێن کەچی لە حەقیقەتیشدا لە پێناوی شێوەیەکی تر لەگەڵ خوددا هەڵدێن!

-: با تۆ وەك نموونەیەکی زیندوو وەربگرین…؟

+ : باشە با وابێ… بەڵام نامەوێ وای بۆ چووبی من بە فڵچە و بە هۆی فڵچەوە یا هەر شتێكی تر خەباتم کردبێ تاکو ببم بە (ڕیوی) یا (مریشك)… من دەمویست ببم بە منێکی تر… دیارە کە وێنەکە لە لای تۆدا تەماوی دەردەکەوێ… بەڵام پێویستە نەختێك لە زمان لا بدەین… ئا ئەو بێدەنگییە، دەشێ وێنەکە چاتر دەربخا… تۆ دەبێ بچیتەوە ژوورەکەی خۆت و هەموو شتێك دابخەی. دەرگا… پەنجەرەکان… ئەوجار داوا لە دەنگەکانی دی کە بە هۆیەك لە هۆیەکان ماونەتەوە بکەی بچنە دەرەوە… ئەگەر بە عەشق و ڕەزای خۆشیان نەچنە دەرەوە، دەتوانی بە دەنگی خۆت وەدەریان نێی… پڕ بە خۆت هاوار کە ، وەك ئەوەی هەوڵ دەدەی پۆلەکەیەکی کێوی دەربکەی ، ئینجا چاو و گوێت دەم و دەست داخە و بیرکەوە ، چۆن دەبیە ئەوەکەی تر.
ئەوەی بە دوایدا دەگەڕێی.

- : وەکو بڵێی تۆ داوای لێڕامانیی هیندی دەکەی؟

+: نەء… نەخێر… هەرگیز من لەگەڵ حەساندنەوەی تەندا نیم.
من لەگەڵ ئەوەدام لەش ماندوو بکرێ… پێویستە لەشمان هەمیشە

ماندووبێ تاكو نەبێتە بار بە سەرمانەوە… - : لەوانەیە ڕەفتارت لەگەڵ لەشدا بۆیە بەو چەشنە بێ، چونكە بە ڕاستی تێی نەگەیشتووی. هەمیشە دەبینین لەش لە كارەكانتدا بە لە باڵ یەكدەر هاتووی و ون دێتە بەر چاو؟ + : ئەمە ڕاستە… من ناتوانم لەش بە یەك بارستە ببینم… چۆن دەبێ، لەكاتێكدا ڕۆحت لە باڵیەك دەرهاتبێ و بە تەواویش هەستی پێ بكەی. لەش بریتیە لە چەند درێژبوونەوەیەكی ناهاوسەنگ و منیش ئیعتوبارێك بە بنەما ئەكادیمییەكان نادەم… بەڵكو وا پێویست دەكا لە هەموو شتەكان بچمە دەرەوە… دەزانی كردوومە و… چوومەتە دەرەوە…

- : تاكو جارێكی تر بگەڕێیەوە… مەگەر وا نییە؟

+ : ئەتۆ وای بۆ دەچی… بەڵام لە ڕاستیدا جیایە… من هەمیشە لە شتدا بە دوای ناشت گەڕاوم! لە ئادەمزاددا بە دوای نائادەمی… هەر وایشە، گەڕان لە (دژ) هاوسەنگیمان دەداتێ… من پێم وایە كە هونەر لەسەر ئەم ڕێسایە، گەڕان بە دوای دژ ، كۆڵ دەبێتەوە…

- : ئایا دژە پیكاسۆ چییە؟

+ : بە تەبیعەتی حاڵ پیكاسۆیە… لێرەشدا من نامەوێ دیالیكتێكی ماركس بەكار بێنم ، كە شت دژە خۆیشی تێدایە و لە ململانێی هەمیشەییشدا… من لەو بڕوایەم دژ لە دەرەوەمانە و ئێمەش بە دوای دا ڕادەكەین… ئەگەر لە ناوەوەماندا بووایە ، ئەوا لە بەردەم حاڵەت و ناحاڵەتمان تێدا دەمرد… چار نەبوو یەك ئەوی دی دەكوشت…

- : هەست دەكەین لە تابلۆكانتدا (دەنگ)ت لە (ڕەنگ)زیاتر بەكار هێناوە؟

+ : ئەمە ڕاستە زۆریش ڕاستە… وا دەردەكەوێ ناشت لە هاوار كاریگەر تر بێ، بۆیە وای دەبینم تابلۆكانم هاوارێكی مەزنیان لە خۆدا گرتووە… من مەبەستیشم ئەو هاوارە نییە كە بە زەبری كۆئەندامی هەناسەدانەوە دێتە دەرێ… هاوارێكی تر هەیە تەواو جیاواز. لەوانەیە ئەو هاوارە بێ كە لە پەیكەری ئێسقانماندا بێ. من بە خۆم بە ترس و كەیف و سەرسۆمان و بێ موبالاتیەوە لە بەرامبەر پەیكەرە ئێسقانان وەستاوم… سەردانی مۆزەخانانم دەكرد پەیكەرە ئێسقانیەكان ببینم و لێیان وردبمەوە… زۆر جار دەمپرسی: تۆ بڵێی ئەو پەیكەرانە حاڵەتی پێش ئادەمییەت یا پاش ئادەمیەت پێك نەهێنن… ئەو پرسیارەشم هەمیشە لەگەڵدا بووە…

-: كەچی لەگەڵ ئەوەشدا پەیكەرە ئێسقانمان لە كارەكانتدا نەدیوە؟

+: لەوانەیە ئەمە لە ئەنجامی ترسەوە بووبێ… من دانی پێدا دەنێم هەندێ كات بە چەشنێك لە مردن ترساوم باوەڕ نەكردە… مردن ئەو

حاڵەتەیە، لێمان ناگەڕێ ببین، لە حەقیقەتیشدا کە تۆ بە چەند ساڵێکی دیاری کراوەوە مەحکووم دەبی، چار نییە مەحکوومی خەمۆکییەکیش دەبیەوە بەڵێ من دەڵێم ئینسانی ئەبەدی…

-: کەقەددیس ئۆگستین لەو حاڵەتە دوا وتی: مردن لە پێناوی ئادەمزاددا داهێنراوە تاکو نەبێ بە شتێ، گریمان ئینسانێك توانی هەزاران ساڵ بژی… ئایا نابێ بە شتێ؟

+: بۆچی ئەدی ئەو ساڵانەی تێیدا دەژین، چڕکردنەوەی هەزاران ساڵ نییە… لەگەڵ ئەوەشدا بە وێنەیەکی کەمنەزیر پڕی بکەینەوە… زۆر کەس تەمەننای مردن دەکەن، بەڵام کە بۆشیان هەڵدەکەوێ بمرن لێی هەڵدێن… ئەمما ئەوانەی خۆیان دەکوژن، ئەوانە دەیانەوێ لەوەکەی تر ڕزگاریان بێ، نەك لە خۆیان، ئینجا ئەو ئەوەکەی ترە ئافرەتی دوورەوەکەوتوو بێ یا سەروسامانێکی لە کیس چوو… کە هەمیشەش ئەوانی ترن دەبنە هۆی ئەو لە کیسچوونە یا ئەگەر نەخۆشی بێ. گەلێ جار لەو بڕوایەدا دەبین شەیتان میکرۆبی بۆ هێناوین… من دەڵێم ئەگەر ئینسان هەزاران ساڵیش بژی نابێ بە هیچ … دەبێ بە ئینسان…

-: بەڵام مەودای ئۆرگانی ئادەمزاد، بە کاتێکی دیاری کراوەوە بەندە…شانەکان چار نییە وەختێ هەر لە نێو دەچن؟

+ : ئێستا زاناکان مژدەی (شانە ڕەهاکان) مان دەدەنێ ئەو شانانەی ناخورێن و سیلاك نابن، لەو باوەڕەشدا نیم زاناکان درۆ بکەن… زۆر جار خەیاڵ دەبێ بە واقیع.

-: لێرەدا بوارم بدە قسەت ببڕم و بڵێم ئەو خەیاڵە دێتە جێ کە لە چوار چێوەی واقیع دا بێ، بەڵام لە دەرەوەی واقیع، خەیاڵ زۆری پێناچێ دەبێ بە تراوێلکە و سەراب؟

+ : لەوەدا لەگەڵت نیم، چونکە مەرج نییە ئەو ماددەیەی لە هێنانە دی خەیاڵدا بەکاری دەهێنین، ماددەیەکی واقیعی بێ… تەنانەت ئەو دەمەی خانووەکانیشمان دروست دەکەین چیمەنتۆ ماددەیەکی لە خەیاڵ و لە نێو خەیاڵدایە. دەنکە گەنم چۆن چێنی ماددەیەکی واقیعیە کە تێیدا بۆ گوڵ دەربکا و ببێ بە گوڵەگەنم؟ پێویستە خەیاڵ هەبێ تاکو شتەکان بگۆڕێن.

- : وایە… بەڵام خەیاڵ وەك حاڵەتێك لە دەرەوەی شتەکان؟

+: لە شتەکانیشدا بۆچی… ئەوەتا من بە چەند چرکەیەك دەچمە حاڵەتێکی ویژدانی، هەست بە ماندووبوونێکی زۆر دەکەم، لەوانەیە بە چەشنە مردنێکی کاتیی… ڕەنگە بتوانم بڵێم هەست بە(نەمردن) دەکەم لەو کاتەیدا بیرێکم بە دواوە دەبێ، لەسەر قوماش یا بەرد یا برۆنز بێتە دی… ئەو نەمردنەیش جۆرێکە لە ئیشی بێ دیماهیی.

- : بۆچی نەتگوت (ژیان) و (نەمردن)ت بەکار هێنا؟
+ چونکە (ژیان) دژی (مردن) نییە، بەڵکو درێژبوونەوەیەکی پێشترە. تۆ لەو باوەڕەدانی زۆر حاڵەت هەیە(کۆتاییان) پێش (سەرەتاییان) دەکەوێ؟ ئەگەر لەگەڵ فەیلەسوفەکانیشدا بڕۆین ، ئەوا دەڵێین بەهرەوەری و لێزانی ژیانە… دیماهییە بە پێش کەوتووەکانە.

- : لەو حاڵەتەدا مردن چی لێ دێ؟

+ : سەرەتای بەرەواژ، ئەو کەشیشەی لە یەکەمین ڕۆژدا دەمانناسێنی پێمان دەڵێ: (هاتی بۆ ئەوەی بمری). مەرج نییە ئەو دەستەواژە گێلانەیە بڵێمەوە تا لەم حەقیقەتە بگەم. لە یەکەمین چرکەدا ئادەمزاد هەست دەکا بۆ ئەوە هاتووەتە دونیا کە شوێنێك بۆ چاوەڕوانی بگرێ. هەموومان هاتووین چاوەڕێ بین… لە ڕێگای ئەو چاوەڕوانییەشدا هەوڵ دەدەین شتێك بکەین. وا ڕێك نەکەوتووە چووبێتە لای دکتۆری ددان، لە کاتێکدا هەست بە ئازارێکی زۆر دەکەی ، دەبینی لە ژوورەکەی تەنیشت چاوەڕوان دەبی و خەڵکی دیکەشت لەگەڵدایە و تۆیش هەوڵ دەدەی لەگەڵیان بئاخڤێی یا خۆت بە گۆڤارێ ، شتێ؛ مژوول بکەی تا دەرگات بەڕوودا دەکرێتەوە… هەمیشە ئێمە لە بەر ئەو دەرگایەداین کە وەختێك دەکرێتەوە.

- : دەڵێی بە پێچەوانەی خۆت دەپەیڤی… تۆ بڵێی ژیان بەو بەرنامەدارییە بێ؟

+: نەموتوە بەرنامەدار، من وتم شوێنێك هەیە بۆ چاوەڕوانی و دەرگایەك هەیە چاوەڕێمانە…

- : لە پشت ئەو دەرگایەوە چ چاوەڕوانت دەکا؟

+ نامەوێ هیچ شتێك چاوەڕێم بێ… چونکە ماندووم… دەمەوێ تا هەتایی بنووم… ژیانی من بریتی بوو لە سەعاتێکی نەوەستاو… میلەکانی بە خێراییەکی شێتانە دەسوڕانەوە… ئەوە هەستم بووە و ئەوەش پەنجەکانم بوون زیاتر لە جارێك لە زەمەندا ژیاوم… گەلەکم هەناسە سوار بووە برادەر… ئای چەند جارانم بەزەیی بەو کەسانەدا هاتووەتەوە کە لە تابلۆکانمدا دەرم خستوون… وا هەست دەکەم لە ئازارێکم گلاندوون کە دەبووایە هەر خۆم بە تەنێ تێیدا بژیم.

- : مەبەستت ئەوەیە بڵێی ئەو کەسانە هەمیشە و تا هەتا بە دواتەوەن؟

+: بەڵێ ، بەڵێ بە ڕاستی بە دوامەوەن ، بەڵام لە لایەن زۆرانیشەوە چەپڵەم بۆ لێدراوە و زۆریش لەسەر کارەکانم نووسراوە ، کە دەبووایە ناوە ناوە خۆم بە زل زانیبا. کەچی هەمیشە هەست بە دڵتەنگی دەکەم ، من هەرگیز ناڵێم ژیان بریتی بووە لە کارەساتێك و

به عەرەبانەیەکی تایە زل بەڕێوە چووە. ڕاستیی ژیانی من ئەنجامی تێنەگەیشتنێك بووە بە ناوی (خۆشەویستی) نێوان ژن و پیاوێك…

- : تۆ بە خۆت تووشی ئەو چەشنە تێکنەگەیشتنانە نەبووی؟

+: بێگومان. ئافرەت زۆر پێویستە. پێویستە تاکو هەمیشە دڵت تێك بشکێنێ من لەو باوەڕە دانیم بوارێکی تر لە دەرەوەی دڵی شکاوەوە هەبێ بۆ داهێنان… هەمیشە لەو باوەڕەدا بووم خۆشەویستی ڕاست ئەوەیە کە لە ئەنجامی تێکنەگەیشتنێکی ڕاستەقینەدا پەیدا دەبێ. ژنێك چۆن دەتوانێ پیاوێکی خۆش بووێ کە کت و مت وەکو خۆی بێ ژن پیاوی ناجووری لەگەڵ خۆیدای خۆش دەوێ… ئەمەشم لە تابلۆکانمدا زۆر بە ڕوونی دەربڕیوە یا وەك ڕەخنەگران ناوی لێ دەنێن بە تەماوییەکی قووڵ… ژن.. ڕووی دژم… ئەو بەرم… ژانەکەی ترم دەردەبڕێ ، من عاشقێکی خراپم… لە حەقیقەتیشدا عاشقێکی ناوازەم .

هیتلەر و فیکری ئەدەبی.. یووسف ئیسماعیل

پەیوەندی ئەدۆلف هیتلەر لەگەڵ ئەدەبدا ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبوو لە داڕشتنی ئایدۆلۆژیا و جیهانبینییەکەی. هیتلەر هەر لە تەمەنێکی بچووکەوە خوێنەرێکی بەئەمەک بووە و ئیلهام لە بەرهەمە جیاوازەکانەوە وەرگرتووە، بەتایبەتی ئەوانەی کە ناسیۆنالیزمی ئەڵمانی و ڕیتۆریکی دژە جوولەکە بەرەو پێش دەبەن. کتێبەکەی بە ناوی Mein Kampf، بیروباوەڕە پێچاوپێچەکانی بەرجەستە دەکات و وەک مانیفێستێک بۆ تەماحە و □رانکەرەکانی کاردەکات. هیتلەر ئەدەبیاتی وەک ئامرازێک بۆ پڕوپاگەندە بەکارهێنا، بە ئایدۆلۆژیا ڕقاویەکانی کاریگەری لەسەر جەماوەر دروستکرد. وەسوەسەی ئەو بۆ دروستکردنی کۆمەڵگایەکی پاکی ڕەگەزی دەتوانرێت بگەڕێنرێتەوە بۆ ئەو نووسینانەی کە بەکاریهێناوە، گێڕانەوەیەکی مەترسیداری بەردەوام کردووە کە دواجار بووە هۆی دڕندەییەکانی هۆلۆکۆست. بە لێکۆڵینەوە لە کارلێکەکانی هیتلەر لەگەڵ ئەدەب، تێگەیشتن لە میکانیزمە ترسناکەکانی پشت دەستکاریکردنی زمان و بیرۆکەکان بەدەست دەهێنین، ڕۆشنایی دەخەینە سەر هێزی وشەکان بۆ هاندانی توندوتیژی و ڕق لە کۆمەڵگادا.

کاریگەری ئەدەب لەسەر ئایدۆلۆژیای هیتلەر:

کاریگەری ئەدەب لەسەر ئایدۆلۆژیای هیتلەر کەم ناکرێتەوە. هیتلەر بە درێژایی ژیانی خوێنەرێکی بەئەمەک بووە و ئیلهامەکانی لە بەرهەمە جۆراوجۆرەکان وەرگرتووە بۆ داڕشتنی بیروباوەڕ و سیاسەتەکانی. یەکێک لە کاریگەرییە هەرە دیارەکان لەسەر هیتلەر ئەدەبیاتی دژە جوولەکەکانی کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەم بوو، کە ڕق و کینە قووڵەکەی بەرامبەر گەلی جوولەکە سووتەمەنی دا. هەروەها وەسوەسەی هیتلەر بە چەمکی “ڕەگەزی ئاریایی” تا ڕادەیەکی زۆر بە بەرهەمی خەیاڵی و مێژووی ساختە کە پەرەیان بە باڵادەستی گەلانی ژێرمانی دەدا، لە قاڵب درا. جگە لەوەش، نووسینی هیتلەر خۆی، بەتایبەتی “ماین کامپف”، ڕەنگدانەوەی لێکدانەوەی شێواوی ئەو بە ڕووداوە مێژووییەکان و خواستی دامەزراندنی ڕژێمێکی تۆتالیتاری لەسەر بنەمای جیهانبینی چەواشەکراوەکەیە. لە کۆتاییدا، ئەدەب ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبووە لە داڕشتنی ئایدۆلۆژیای هیتلەر و خێراکردنی بیروباوەڕە توندڕەوەکانی و بەشداریکردن لەو دڕندەییانەی لە سەردەمی حوکمڕانیدا ئەنجامدراون.

پڕوپاگەندە و سانسۆر لە ڕژێمی هیتلەردا:

پڕوپاگەندە و سانسۆر ڕۆڵێکی چارەنووسسازیان لە ڕژێمی هیتلەردا هەبوو، هەم بیروڕای گشتییان داڕشت و هەم کۆنتڕۆڵکردنی بڵاوبوونەوەی زانیاری. حیزبی نازی لە ڕێگەی پڕوپاگەندەیەوە توانی دەستکاری جەماوەر بکات و هیتلەر وەک کەسایەتییەکی مەسیحی نیشان بدات و گروپە کەمینەکان شەیتان بکات. ئەم دەستکاریکردنە بۆ ئەدەبیات درێژ بووەوە، کتێبەکانی بە “ناگونجاو” یان “دژە ئەڵمانی” دەسوتێنران و نووسەران بێدەنگ دەکران ئەگەر لەگەڵ ئایدۆلۆژیای نازییەکان هاوتەریب نەبن. نووسەرانی وەک تۆماس مان و بێرتۆڵت برێخت بە زۆر دەربەدەر بوون، لە کاتێکدا نووسەرانی دیکەی وەک ئەرنست یونگەر بە هاوبەشی هەڵبژێردران بۆ نووسینی پڕوپاگەندە بۆ ڕژێم. کۆنتڕۆڵکردنی ئەدەب لە ڕێگەی سانسۆرەوە ئامرازێکی بەهێز بوو لە چەسپاندنی دەستگرتنی هیتلەر بەسەر دەسەڵاتدا، دڵنیابوون لەوەی کە تەنها گێڕانەوە پەسەندکراوەکان ڕێگەیان پێدەدرێت گەشە بکەن. ئەم دەستکاریکردنە لە ئەدەبدا خزمەتێکی زۆری بە بەهێزکردنی ئامێری پڕوپاگەندە کرد، لە کۆتاییدا یارمەتیدەر بوو بۆ داڕشتنی کۆمەڵگایەک کە پابەند و پشتیوانی ڕژێمی نازی بوو.

لە کۆتاییدا

شیکاری پەیوەندیی هیتلەر لەگەڵ ئەدەبدا یارییەکی ئاڵۆزی نێوان پڕوپاگەندە و دەسەڵات و ئایدۆلۆژیا ئاشکرا دەکات. هیتلەر لە ڕێگەی دەستکاریکردنی ئەدەبەوە توانی دیمەنی کولتووری ئەڵمانیای نازی لە قاڵب بدات و گێڕانەوەیەک دروست بکات کە ڕژێمی تۆتالیتاری خۆی بەهێزتر بکات. ئەدەب وەک ئامرازێک بۆ پەروەردەکردن و بڵاوکردنەوەی ئایدۆلۆژیای نازی و پەرەپێدانی هەستی شانازی ناسیۆنالیستی لە نێو خەڵکی ئەڵمانیادا کاری دەکرد. بەڵام ئەم دەستکاریکردنە لە ئەدەبدا، هەروەها تیشک دەخاتە سەر ئەو پۆتانسێڵە مەترسیدارەی کە پڕوپاگەندە بۆ سووتەمەنی توندڕەوی و بەردەوامکردنی ڕق و کینە. بە لێکۆڵینەوە لە بەکارهێنانی ئەدەبی هیتلەر، تێڕوانینێک بۆ ئەو ڕێگایانە بەدەست دەهێنین کە دەتوانرێت زمان و چیرۆکگێڕان وەک ئامرازێکی بەهێز بۆ هەردوو چەوساندنەوە و بەرخۆدان بەکاربهێنرێت. لە کۆتاییدا لێکۆڵینەوە لە هیتلەر و ئەدەب وەک حیکایەتێکی وریایی کاردەکات، هێزی بەردەوامی وشەکانمان بیردەخاتەوە کە تێگەیشتنمان لە جیهان لە قاڵب دەدات.

خەیام و چوارینە ساختەکان.. ئەحمەد هەولێری

خەیام ئەگەرچی شاعیرێک و فەیلەسوف و زانایەکی سەردەمی خۆیبووە، بەڵام ناوبانگی ئەو وەک شاعیرێک زۆر دوای مەرگی و بە دیاریکراوی لە سەدەی ڕابردووەوە لە نیشابووری شارەکەی خۆی و ئێرانەوە نا، بەڵکو لە ئەوروپا تەقییەوە، ئەویش دوای پاچڤەکردنەکەی ڤیتزجیراڵد، کە ناوبانگی خەیامی بە هەموو ئەوروپادا پرژاند و بەدوایدا ناوەندی عومەری خەیام لە ساڵی ١٨٩٢ لە ئینگلتەرا کرایەوە و لە ساڵی ١٩٠٠یش لە ئەمریکا ناوەندێکی ئەدەبی بەناوی ئەوەوە کرایەوە.

ئەشێ هۆکاری سەرەکی ئەوەی کە ناوبانگی عومەری خەیام لە ڕۆژهەڵاتی لانکەی شارستانیەت و شیعر و ئاینەکاندا کەمتر بزووتبێت بەراورد بە ئەوروپای سەدەی ڕابردوو، بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە لە سەروەختی خۆیدا و لە نێو کەشی ئاینی نەسازی سەلجوقیەکان، مەغۆلەکان، عەباسی،

سەفەوی، بوەیهییەکان، عوسمانییەکاندا، بواری ئەوەی نەدابێت کە شیعر و ئەنگێزە سۆفی و عیرفانییەکانی خەیام وەک پێویست بڵاوببنەوە و هەمیشە و لە هەر جێیەکدا ڕووبەڕووی سانسۆری شەریعەت و دەقەکان بووبێتەوە، هەر بۆیشە ئەم چوارینانە دوای مردنی خەیام و لە سەردەمی مەغۆلەکاندا بۆ یەکەمجار ٨ چوارینەی لێ بڵاودەبێتەوە، وەکو تر لەنێو کۆڕی دۆست و مورید و هاوەڵانیدا ئەم چوارینانە باسدەکرا.

بەڵام بۆچوونێکی تر کە بڕێکی بەرچاو ڕاستی تێدایە، باس لەوە دەکات کە لە ڕۆژهەڵاتدا ناوبانگ□کی خەیام کەمتر لە ڕوانگەی چوارینەکانییەوەیە بەڵکو وەک زانا و بیرمەندێک زیاتر ناسراوە. چونکە ناتوانرێ خاوەنداریەتی ئەو چوارینانە بۆ خەیام پشتڕاستکرێتەوە، سۆفی و شەیدا و بەدمەستگەلێکی زۆر لە سەروەختی خۆیدا لەسەر شێواز و کێشی چوارینەکانی خەیام زۆر چوارینەیان سازکردووە و بەناوی ئەوەوە بڵاویان کردووەتەوە. بە جۆڕێ کە زۆر لەو چوارینانە لە ڕووی ناوەڕۆک و ماناوە دژ بەیەکن و زۆر ئەستەمە چوارینە ڕەسەنەکان لە چوارینە ئاوەکی و ساختەکان جیا بکەینەوە. بۆیە لەو بارەیەوە سادق هیدایەت دەڵێ ئەو چوارینانەی بەناوی خەیامەو□ ب□□اوکراونەتەوە هێندە لێکدژیان تێدایە لە ڕووی ناوەڕۆکەوە، کە ئەگەر بێتو مر□ق□ک سەد ساڵ بژی و ڕۆژی دوو جار بڕواکانی سەرلەبەر بگۆڕێ هێشتا ناکاتە ئەو هەموو ناکۆکی و دۆخە لێکدژانەی لەو چوارینانەدا هەن.

ڕۆژهەڵاتناس نیکلسۆن دەڵێت: ئەگەر خەیام زیندوو بێتەوە، ئەوا دۆشدادەمێنێ لە ناسینەوەی چوارینەکانی خۆی لەنێو خەرمانی ئەو هەموو چوارینە ئاوەکی و ساختانەی دراونەتە پاڵی.
فروغ و غەنیش کە دوو لێکۆڵەری ئەدەبی-مێژوویی ئێرانن، دوای لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونێکی چڕ کە چەند ساڵی خەیاندووە لەسەر چوارینەکانی خەیام دەڵێن: ئەو چوارینانەی کەوا ئێمە هەڵمان بژاردوون وەک چوارینەی ڕەسەنی خەیام. لەسەر بنەمای خەمڵاندن و سەلیقەمان بووە بۆ پ□یق□کانی حەکیمی نیشابوور نەک لە ڕوانگەی بەڵگەوە! چونکە ناگونجێ مر□ق□کی مەزنی وەک خەیام کە مر□ق□کی زانا و ماتماتیکزان بووە، ماهیەتی ژیان بباتو□ س□ر بادن□شی و ڕابواردنی هەرزەکارانە وەک لەم چوارین□ی□دا دەبینرێ : “بەپێی شەرع هیچ تاوانێکم نییە مەگەر نێربازی و مێبازی نەبێت”، یاخود “لەسەگ کەمترم ئەگەر ناوی بەهەشت بێنم”..هتد.

جێی بایەخە مێژووی هاوچەرخی ئێران و بەتایبەت دوای درووستبوونی

دەوڵەت نەتەوەی ئێرانی سیخناخە لەم جۆرە هەڵە و ساختەکاریانە، کار گەیشتووەتە ئەوەی کە کتێبێک بدرێتە پاڵ نووسەرێک، بیریارێک..بۆ نموونە دوو کتێب دراونەتە پاڵ عەینولقوزاتی هەمەدانی، یەکێکیان بەناوی "شرۆڤەی وتە کورتەکانی بابە تاهیری هەمەدانییە" کە هی شرۆڤەکارێکی پاش سەردەمی عەینولقوزاتە، دووەمیشیان کتێبی "خواناسینە" کە لە بنەڕەتدا هی سوهرەوەردییە و دراوەتە پاڵ عەینولقوزات هەمەدانی.

هەرچی سەبارەت بە ناوبانگی خەیام و چوارینەکانیەتی لە ناوەندی ئەوروپادا، لە ڕاستیدا ئەوە پشتڕاستی ئەم چوارینانە ناکاتەوە، چونکە بۆ وێنا بەناوبانگترین پاچڤەکردنی ئەم چوارینانە لەلایەن ڤیتزجیراڵدەوە ئامادەکراوە بەڵام بە گوتەی مەسعود فەرزادی شرۆڤەکار ڤیتزجیراڵد گوێی نەداوە بەوەی ئەو چوارینانە هی خەیامن یاخود نا بەڵکو ئەو بەوپەڕی ئیشقەوە پاچڤەی کردوون و ئینگلیزاندوونی..

ئەحمەد هەولێری

کورتە چیرۆک\ ڕۆژبوون..
نووسینی: ئامانج شەروانی

سەیرێکی کاتژمێرەکەی بەردەمی کرد و وەکوو گوللە لە جێیەکی دەرپەڕی. دەرگای وەتاخی نووستنی هەژەندی حەقدە ساڵانی کردەوە، پێ بە دەنگی خۆی قیڕاندی: (هەژەند، کوڕم، هەستە درەنگە، هەر هەند پێڕا دەگەی!). هەژەند، بۆڵەبۆڵێکی کرد و دیسانەوە پرخەی هاتە. ئاشنا ئەوجارە بە دەنگێکی بەرزتر قیڕاندی: (دە هەستە کوڕی خۆم، بابە درەنگە، کوڕم درەنگە، دە با ئەمنیش بە ئیشە ڕابگەم). هەژەند، باوێشکێکی دوورودرێژی هاتە، و بەنابەدڵییەوە لە شوێنی خۆی هەڵساوە.
ئاشنا، بەرەو ناندینەکە ڕۆیشت، چاپەستەک چای لەسەر ئاگری دانا. چووە لای دەستشۆرەکە و دەموچاوی خۆی بە ئاو و سابوون شوشت، شانە دارەکەی دایە دەست و خستییە ناو پرچە پەخشانەکەی، هێشتا یەک دوو

جاران ئەو شانەیەی بە پرچە بژەکەی نەهێنابوو، بیری کەوتەوە کە هێشتا نان و ئاوی بۆ پشیلە دووساڵانەکەی دانەنایە. شانەکەی دانا و بەپەلە چوو نانە وشکەکە و جامێک ئاوی لەبەردەم پشیلەکەی دانا. ویستی بچێتەوە بۆ لای ئاوێنەکە و دەست بداتەوە شانەکەی، کەچی دەنگی هەڵچوونی چایەکە ئەوی بەرەو ناندینەکە برد.
سەیری کاتژمێرەکەی کرد، هەشتی بەیانییە، کەمێک ئارام بووەوە: (هێشتا زووە، پێڕا دەگەم). چووەوە بۆ لای ئاوێنەکە، شانەکەی خستە ناو قژە ئاڵۆسکاوییەکەی، یەک دوو جاران پێیدا هێنا. شیڕەی هەژەند، ئەو ناوەی هەژاند: (ئۆۆۆۆۆۆدەەەە، نانم دەوێ). دیسان، وەکوو گول□□ ب□ ناندینەکە دەرپەڕی و ماستەکەی لەسەر مێزی نانخواردنەکە دانا، نانە تیرییەکەی تەڕ کرد و دوو چایەی تێکرد. یەکی شیرن شیرن بۆ هەژەند، و یەکێکی تاڵ تاڵ، بۆ خۆی. زەردەخەنەی هاتێ و لە دڵی خۆیەوە گوتی: (تاڵ و شیرن پێکەوە چا دەبن، ئەگەر چا بن).
فڕێکی لە چایەکەی دا، مەڵاشووی سووتا، قومێک ئاوی خواردەوە، یەک دوو کەوچک ماستیشی خستە ناو دەمی، دایکی هەموو جارێک دەیگوت: (ماست هەتوانی سووتانە). هاتەوە یادی کە هێشتا پیسایی پشیلەکەی خاوێن نەکردووەتەوە، بەپەلە چووە خوارەوە تا پیساییەکەی فڕێ بدات. بۆ لای خوانەکە هاتەوە، فڕێکی تری لە چایەکەی دا، سەیری کاتژمێرەکەی سەر دیواری ناندینەکەی کرد. لەناکاو قیژاندی: (هەستە هەژەند، یەکسەر دەبی بڕۆین، بڕۆ خۆت بگۆڕە).

چووە ناو تڕومبێلەکەی، دوو هۆڕنی درێژی لێدا، دوای دوو سێ خولەک هەژەندیش هاتە ناو تڕومبێلەکە. ئەوی بەرەو فێرگەکەی بکرد، و خۆیشی بۆ سەر کاری خۆی. ئەو ڕۆژە هەر لە بیری ڕۆژبوونی خۆی بوو. کەوتبووە نێو گێژاوی ئەندێشان، دەبێت هەژەند ڕۆژبوونی ئەوی لە یاد بێت؟ ئاخۆ دەبێت چ هەژەندێکی بۆ ئامادە کردبێت، لەوانەیە کێکێکی بۆ ئامادە کردبێت؟ یان لەوانەیە دیارییەکی چکۆڵەی بۆ دانا بێت. خۆ ئەگەر ئەوانەش نەبێت، باوەشێکم پێدا دەکات! یان ڕەنگە پیاسەیەکم لەگەڵ بکات!

کاتژمێر پێنجی ئێوارە دەستی لە کارەکەی خۆی هەڵگرت، سواری تڕومبێلەکەی بوو، دەرگای ماڵەکەی کردەوە، بانگی کرد (هەژەند، هەژەند، لە ماڵێی؟) لە جێی وەڵامی هەژەند، دەنگی پلەی ستەیشنەکە هات. بۆ ژووری دانیشتنەکە ڕۆیشت و تەلەڤزیۆنەکەی داگیرساند، خۆی فڕێدایە سەر کەرەوێتەکە. پشیلەکەی پازی دایە سەری و دەستی بە غڕەغڕ کردن کرد، تا بەیانی بەو شێوەیە لە باوەشی یەکتریدا

مانەوە.

تیشکی هەتاوی بەهێزی بەیانی، وەکوو شمشێرێک پەنجەرەی ژووری دانیشتنەکەی دەبڕی و چاوەکانی ئاشنای کەرە دەکرد. لە خەو هەستا، بەرەو پەنجەرەی ژوورەکە ڕۆیشت، سەیرێکی باخچەکەی کرد، کەشکەیەکی لەسەر گەڵی شیا بینی.

1- وەتاخ واتە ژوور

2- زەرەک لە خەڵکی هەولێرە دایکیان بە ئەدە بانگ دەکەن.

3- هەتوان واتە مەرهەم.

4- هەژەند واتە سەرسوڕهێن، یان موفاجەئە.

سۆناتای نوستالژیا.. ستیڤان شەمزینی

دەیان جار سوپاسی ئەو "با"یە دەکەم
بەنی تەم لەگەڵ خۆیدا بە دەهێنێ
دەیان جار ئەو حەیرانە دەڵێمەوە
لە بەر ئاگردانی ستایشدا دەیچڕیت
ئەم دەڵێت لەناو ئەشکەوتی دەما
دەنگ دەداتەوە:
تۆ بە شیعرەوە جوانیت
بە عەشقەوە جوانتر
دەیان جار بیر لە رابردوو دەکەمەوە
دەمێک لە نێوان دیجلە و فوراتدا
تینووی دڵۆپێک ئازادیی بووم
دەمێکی تر لە نێوان ئەزمەڕ و بەراناندا
تەرمی هیوام بەسەر شانەوە بوو
هەنووکەش لە شارێکدا دەژیم

هەتاو سەری پێدا ناکات
گڕی سووری تۆ دامدەگیرسێنێت
دەیان جار خۆمم بیر دەکەوێتەوە
چۆن دەستمکرد
بە نووسینی چیرۆکی ئەم خۆشەویستییە
بێ ئەوەی هیچ کۆتاییەکی بۆ دابنێم

سەرم لە رابردوودا گیر بووە
نامەوێت بگەڕێمەوە
بۆ ئەم ئێستا تاریکە
من جەنگاوەری رووناکیم
شمشێری دەستم پەلکەزێڕینەیە
مارشم شیعرەکانی بابا تاهیر و
چاوەکانم دوو گۆمی فرمێسک
کتێبی خەیاڵم هەمیشە سەرخۆش
ئەندێشەم ماڵی پەپولەی عەشق
پەنجەکانم
بۆنی پرچی شیعریان لێدێ
قورگیشم پڕە لە تۆنی گریان
زمانم مۆسیقای سەردەمێکی کۆنە
رۆحیشم پشکۆی داگیرساوی ئەوین
لێمبگەڕێ
با هەر لە رابردوودا بم
من لە زمانی
شەمشەمەکوێرەی ئەم چەرخە تێناگەم
ناتوانم لە کەوتنی چراکاندا
تەماشاقان بم
با هەر نەوەی ئەو زەمەنە بم
ژیان لە بری خوێن
گوڵاوی لێ دەچۆڕا

لەوانەیە پێتوا بێت
رەش□ با یەکی ناوەختم
رەنگە تۆ لەسەر هەق بیت

لە وەرزی وەرینی ڕووناکیدا
کە مەمی عەشق
لە جەنگەڵەی دڵدا هەڵدەکا؟
لە زەمەنی دوگمە و ڕەبەتدا
کاروانی خۆشەویستی
بە هەستی کێدا ڕێت دەبێ؟
لەوانەیە پێتوابێت
شاعیرێکی شێتم
ڕەنگە تۆ لەسەر هەق بیت
لەم غروبەدا
کە هێلانە
بە باڵندەی ئەوین چە دەکا؟
کە لەسەر پێستی ئەم سەدەیە
وێنەی عاتیفە دەکێشێ؟
بەڵێ، ئەوە بە تەنها خۆمم
لە کۆڵگەی دیوانەکاندا
ناسکترین وشە
بە پەسنی ژن ئەڵوەنم
بە ژێر بارانە مەستەکانی خۆشەویستیدا
بە بێ چەتر و بێ پاڵتۆ ڕێ دەکەم
بەڵێ ئەوە بە تەنها خۆمم
لە پەڕاوێزی ژیان و
باوەشی تەنهاییەوە
تاکو قیامەت
بەسەر جەنازەی گوڵدانێکدا
سینگ دەکوتم

پیاسە تسکە.. ئیلهام موڕادی

لەگەڵ یادت قامکەکانم لە لاپەڕەی
ڕۆژ ژمێرەکەم بەجێما

وانەکانی دڵداریم لێون بوو
لە قاپ گرتووە چاوەکانم
وێنەی پڕۆفایەکەت
بۆیە لە هەر چاو ترووکانێکدا
دووپات ئەبی لە شاشەی مێشکمدا
سەرگەردانە بەهەناسەکانتەوە
لێوم
وێرانە ماڵە
خەیاڵم
لە شوێنکی ئەم چیرۆکەدا
شەو بڕیاری لەسەر
قەدەغەیە
پیاسە تسکە
شەقام لەخۆ بایی.

سنە
ئیلهام موڕادی
•

ڕەنووی منداڵێکی ساوا.. دڵکەش قادر

من ئاوام
بە پاوە وێستاوم
ئومێد لەسەر بەرۆکی دڵتەنگی دەنەخشێنم
پێکەنین دەکەم بە شاڕێگەی مانەوە
مانەوە درۆکی جوانە تا هەموان پێبکەنن و
داهاتوو لە چاوماندا بێت.
کەس لە پشتی پەنجەرەوە سەیری
کشانی نەیزەک ناکا
کەس هەواڵی ڕۆیشتن نادات
ئەوەی هەڵی کردوە زیکرەیاتێکی کۆنە لە خەیاڵی بەندبێژاندا

هیچ کەس دەی نایە لاوی محەبەت لە پووچیدا بڕووخێنێ.
کەس بە تەنیشت تارماییدا ڕێتنابێ
شیعر پردی نێوان دڵک و پەپوولەیە
عیشقی لەدەرچە کەس بەڕێگا تەسکەکانی دەڕەقیدا ناچێتەوە ماڵ
کەس لە باڵکۆنەوە سەیری کەوتن ناکا
ئەوەی ڕێنووی بیرەوەرییە
کوژڕانی منداڵێکی ساوایە.

سلێمانیی
دڵکەش قادر

خەمێکی تری سەرسەری.. شەماڵ بارەوانی

وەرە با سنوورەکانی ئەو هەسارەیە ببڕین و
لە فۆرمێکی تر گەمەی عیشق دەست پێبکەینەوە

وەرە با ڕەهەندەکانی ئەو گەردوونە هەڵبوەشێنینەوە و
کراسی وەرزێکی تر بپۆشین

وەرە با منداڵ منداڵ ببینەوە و
بڕۆینەوە سەر نەسەبی گریانێکی بێعار

وەرە با دەست لە ناکۆکیەکان هەڵگرین و
لە ڕوانگەیەکی شاعیرانەوە تێکەڵ بە فەزای بوون ببینەوە

من نامەوێ چیتر لە سەردابی زەمەنێکی پووچدا سەوەی سەرگەردانی لێبدەم و
لە تخووبی پێرۆزی بیابانێکی بێ مانادا کراسی خۆشباوەڕی لەسەر تەنافی گەمژەیی هەڵخەم

نامەوێ دووبارە دەست لەگەڵ کاروانی فرمێسک تێکەڵ بکەمەوە و
بڕۆمەوە ناو بەتەقەی خەمێکی تری سەرسەری

نامەوێ چیتر نەخشەی نیشتیمانێکی بە ناونیشان بکێشم و
خەونەکانم لە چوارچێوەی تابلۆیەکی سوریالیستی دا ڕەنگ بکەم

ئەنفال... دیدێکی تر و تێگەیشتنێکی تر. ئیدریس مستەفا ساڵح

بە کورتی:

پوختەی ئەم نوسینە ئەوەیە کە ئەنفال هەر بە تەنها سەدام حسێن و رژێمەمەکەی بەشدار نین لەگەڵ ئەوەی بکەری سەرەکی ئەو تاوانکاریەن بەڵام هیزە کوردیەکانی شاخ بەتایبەت بەرپرس و سەرکردەکانیان سەبەبکار و شەریکی ئەو تاوانکاریەن. ئەمە خسوسیەتی ئەنفالە کە جیای دەکاتەوە لە جینۆسایدەکانی میللەتانی تر.

درێژەی باسەکە..

لە مێژە خواستمە بابەتێکی دوور و درێژ بنوسم لەسەر ئەنفال و بە ئەمەش کۆرسی تایبەتم لەسەر جینۆسایدەکانی دنیا خوێند کاتێک قوتابی زانکۆ بووم لە دەرەوەی وڵات. دەتوانم بڵێم هەرچی جینۆسایدی سەدەی نوێیە خوێندمان تەنها ئەنفال نەبێ چونکە تا ئیستا نەتوانراوە بکرێ بە بابەتێکی ئەکادیمی دۆکیومێنترن و لەوەوە بخزێنرێتە ناو دنیای زانکۆ و پەیمانگە و سەنتەرەکانی لێکۆڵینەوەی ستراتیجیەوە. دیارە لە مێژە سەرخەتەکانی خۆم دیاری کردووە و هەر دەمەوێ بابەتێکی ئەکادیمی بە وێنەی ئەوانەی خوێندمان ئامادە بکەم بەڵام تا ئێستا هەر بۆم نەگونجاوە. ئەم بابەتەی لێرەدا دەیخوێننەوە کە زۆرتر سیاسیە، هەندێ ئایدیای سەرەکی منە دەربارەی ئەنفال کە جیاوازترە لە هەموو ئەو وتار و بابەتانەی تاکو ئیستا لەسەر ئەنفال نوسراون.
یەکێک لەو کێشە گەوارنەی هەموو هزرێک تیی دەکەوێ ئەوەیە هەر خەریکی گوتنەوە و شیکارکاری شتە باوەکان بێت دەربارەی رووداوەکان. ئەم دیدە زۆرتر مەبەستی خۆی دەپێکی گەر بێتوو لەسەر مەسەلەی جینۆساید تاقی بکەینەوە بەتایبەتتر ئەنفال. لە نێو هەموو

ئەو جینۆسای□دانەی مێژوودا هیچیان وەک ئەنفال ئەو خاسیەتەیان وەرنەگرتووە کە تاوانکاریەکەی بەهۆی هەردوو هێزی ناوخۆ و هێزی دەرەکی□و□ ڕوویدابیت. ناوخۆ و دەرەکی لێرەدا مەبەستم لەو هێزە خۆماڵییەی سەر بە لایەنی ئەنفالکراوەکانە وەک زمان و رەگەز، هێزە دەرەکیەش کە لە دەرەوەی زمان و ناسنامەی میللەتی ئەنفالکراوە و بە ئەنفالچی لە قەڵەم دەدرێ.

تاکو ئیستا سەرجەم باسەکانی لەمەڕ ئەنفال، بە دەوری هەندێ دید و تێگەیشتنەوەیە کە هزری رەخنەگر تینوێتی پێ ناشکێ. تێگەیشتنەکە بە سادەی ئاوهایە کە سەدام ئەنفالی کوردی کردووە چونکە رژێمی بەعس رژێمێکی فاشستی و دژە کور دبووە و لە مێژیشە خۆی بۆ ئەو تاوانکاریە مەڵاسداوە. ئەمە تەنها دیوێکی دیاری لاوازی بابەتەکەیە بەڵام دیوە شاراوە و گرنگەکانی تری ئەنفال کامانەن. بۆ ئەوەی بتوانین دیدێکی بابەتی بدەینە باسی ئەنفال دەبێ لە کۆی هەموو ئەو کەس و هیزانە بکۆڵینەوە کە لەو تاوانکاریەدا بوون چ هێزی کوردی شاخ و چ هیزی عێراقی دەوڵەتیی. هەروەها ناشبێ فەرامۆشی ئەو هاوکێشە ناوچەیی و جیهانیانەی بکەین کە ئەو هەلومەرجەیان بۆ خوڵقاند. بەڵام نزیکترینیان ئەو بکەرانەی مەیدان بوون بەتایبەتی بکەری کوردی. ئەوەی ک□ ڕوویدا بەرئەنجامی کۆمەڵێ سیاسەتی سەقەتی سەرکردایەتیەکی نەزان و لە هەمان کاتیشدا بزان بوو کە ئەو دۆخەی بۆ تاوانکاریەکە خوڵقاند.

دەزانم لێرەدا پرسیارێک قوت دەبێتەوە دەپرسن رژێمی بەعس لە مێژ بوو پلانی هەبووە و دوو بەڵگەش دەوترێ. یەکێکیان ئەو سەربازگە و تاوەرە گەورا نەی گەرمیانن کە سەرەتای ساڵانی هەشتاکان دروستکرا؛ دووەمیشیان، ئەو بەڵگانەی رژێمی بەعسن کە گوایە هەر بەتەما بوونە ئەو تاوانکاریە بکەن گەر هێزی کوردی شاخ هەبوایە یان نەبوایە. لە راستیدا ئەمە لاوازترین دید و بۆچوونە و بگرە لە کۆڵ خۆکردنەوەیەکە بۆ گەڕان بە دوای تیگەیشتن□کی بابەتیانەدا.

هیچ هێزێکی سیاسی و فکری و دەوڵەتی چ نەتەوەیی، چ ئاینی، چ قەبیلەگەرایی نیە بیرۆکەی پاوانخوازی تێدا نەبێ و مێژووش ئەمەی سەلماندووە. پاوانخوازیش یان لەسەر داگیرکاری و کزکردن یاخود نەهێشتن و سڕینەوەی ئەوانی تر کار دەکات، بەڵام زەمان و مەکان و مەوداکانی ئەو پاوانخوازیە چیە ئەوە گرنگە لێی تێبگەین. مەودای جینۆسایدەکان لە بەرامبەر کەمینە نەتەوەیی و رەگەزی و ئاینی و کۆمەڵایەتی و بێ هێزەکاندا قەتیس بووەتەوە و هەرواش دەبێ؛ بەڵام، لە مەسەلەی ئەنفالدا هەندێ حسباتی گرنگ دەگۆردرێن کە لە هیچ جینۆسایدێکی تردا بوونی نەبووە. ئاماژە بە دوو لێدوان□کی گرنگ دەدەم بۆ چوونە ناو ئەو باسەوە کە یەکێکیان لێدوانێکی جیهانیە و

ئەوی تریان نێوخۆیی کوردیە و هەردووک لێدوانەکە گەواهیدەری ئەو
دیدەیە کە فکرەی سەرەکی ئەم بابەتەیە.

لێدوانە جیهانییەکان

جەنەڕاڵ ڕۆمیۆ دالییەر جەنەڕاڵێکی کەنەدییە، ساڵی ١٩٩٤ کە شەڕی ناوخۆیی وڵاتی ڕواندای کیشوەری ئەفریقیا ڕوویدا ئەوبەرپرسی گشتی هێزە ئاشتیپارێزەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بوو لەو وڵاتە. بەهۆی کەوتنە خوارەوەی فڕۆکەکەی سەرۆک وڵات کە سەر بە هۆزی هوتوەکان بوو، هوتوەکان کە زۆرینەی ڕواندان شەڕێکی خوێناویان بەرپاکرد دژ بە کەمینەی توتسی لەو وڵاتەدا. هوتوی زۆرینە پەلاماری توتسی کەمینەیاندا و بۆ ماوەی ١٠٠ ڕۆژ شەڕی ناوخۆی بەرپابوو. لەو ١٠٠ ڕۆژەدا زیاتر لە ٨٠٠ هەزار مرۆڤ قەتڵ و عام کرا کە زۆربەیان لە خەڵکی توتسی نەژاد بوون.

جەنەڕاڵ ڕۆمیۆ دالییەر کە ئەو سەد ڕۆژەی کردووەتە پەرتووکێک و دواتر کرا بە فلیمێکی مەزن بە ناوی ئوتێل ڕواندا، ووسا و ئیستاش دەڵێ سەبەبکاری سەرەکی ئەو جینۆسایدە دەستەبژێری سیاسی جیهانی بوون کە لە سەرەک و دەوڵەتە زلهێزەکان بەتایبەت ئەمریکا و ئەوروپا بەرجەستە دەبێ، بەرپرسی ڕووداوانی ئەو جینۆسایدە بوون. ئەو ئیستەش کە لە ژیاندا ماوە و من بەخۆم دیتومە و قسەم لەگەڵی هەبووە ئیستاش خەمبارە بەو ڕۆژگارە و کە باسی دەکات خەمێکی قوڵ لە دڵ و دەروونی و هەناسەیەوە دەنەدەر. ئەو وەک هەموو بەرپرسە جیهانییەکانی تری وەک ئەمریکا و فەرەنسای نەکرد، کە دوو تاوانباری ئەسڵی هەڵایسانی ئەو جینۆسایدەن، ڕواندای بە جێ نەهێشت نەک هەر بە چاوی خۆی ئەو کوشتارەی دیت بەڵکو تێیدا ژیا بەو هەموو خوێن و کوشتارەی ئەو ٨٠٠ هەزار کەسەوە.

جەنەڕاڵ ڕۆمیۆ بەو لێدوانانەی پەیمان دەڵێ، وەک لە فلیمەکەشدا دیارە، کە ئەمریکا و فەرەنسا لەوێ بوون و بەهۆی بوونی چەندان ساڵەی ئەوانەوە هەلومەرجێک دروست بوو کە ئاگری تاوانکارییەکە خۆش ببوو کە دەیانتوانی ڕێگری لێ بکەن بەوەی بکەونە بەینەوە کەچی دەخەکەیان بە هێزە توندڕەوە هوتوییەکانیان بەجێهێشت لە کاتێکدا هەموومان دەمانزانی ئەوانە وڵات خەڵتانی خوێن دەکەن گەر دەستیان بڕوات. ئەوە بوو ئەوەیان کرد کە لە مێژووی تاوانکاریدا بێ وێنەیە. بەڵام، دوای چەند ساڵێک ڕواندا توانیتی ئەو تاوانکارییە گەورەیە تێبپەڕێنێ و هەردوو هۆزی نەژاد جیاوازی هوتو و توتسی ئاشت بکاتەوە و وەک جاران شان بە شانی یەک بژین و ئەو دراوسێیانەشی کە کوڕ و منداڵەی یەکتریان کوشت بوو باوەشیان کردەوە بە یەکدا و لە یەکدی خۆش بوون.

ئەم قسانەی جەنەراڵ رۆمیۆ دالییەر پێمان دەڵێت کە ئەسڵی رووداني هەر جینۆسایدێک ئەوانەن کە لەسەرەوە دەسەڵاتیان هەیە وەک نوخبەی سیاسی حاکمدار. ئەنجامدەرانی مەیدانی جینۆسایدەکان هۆکاری دووەمن گەر سێیەمیش نەبن و هۆکاری یەکەم سەرکرد و بەرپرسەکان و هەرکات ململانی و بەرژەوەندییەکانیان کەوتە کێشە ئەوا مرۆڤەکانی خوارەوە دەکەنە قوربانی ساغ بوونەوەی کێشەکانیان. ئەنفالی کورد نموونەیەکی بەرجەستەی ئەو قسانەی جەنەراڵ رۆمیۆیە کە چۆن سەرکردایەتییەکانی هەردوو لا بەتایبەت سەرکردایەتی وکردی ئەودەم ئاگری جینۆسایدی ئەنفالیان خۆش کرد تاکو روو بدات و وەک خۆیان دەڵێن چاوەڕێی هەڵەبجەیەکی تریان دەکرد تاکو خۆیانی زیاتر پێ بناسێنن بە دنیای دەرەوە.
لە رووی سیاسی فکرییەوە بابەتەکە ئەوەیە کە هەموو هیزێک دەیەوێ باڵا دەستی زیاتری هەبێ و ئەم باڵا دەستییە لەسەر بنەمای کەم کردنەوە و سڕینەوەی ئەوانی تری کەمینە یاخود بێ هێزەکان دەچێتە پێش و لەم پرۆسەدایە کە قەتڵوعامەکان روودەدەن. لە خودی ئیستادا زۆر دەوڵەت دوو نەخشەیان هەیە، نەخشەیەکی رەسمی و نەخشەیەکی نهێنی لەوانە تورکیا و چین و روسیا. چین و روسیا کە پەیوەندییەکانیان لە ئیستادا لە ترۆپکی خۆیدایە کەچی هەر یەک نەخشەی تایبەتی خۆی هەیە کە هەر یەک بەشیک لە جوگرافی ئەوی تری خزانۆتە ناو نەخشە غەیرە رەسمییەکەیەوە و ئەو پارچە زەوییە بە هی خۆی دەزانێ. لەسەر ئاستی تاک و خەڵکیش هەر میللەتێ خاک و وڵاتەکەی لە دڵی خۆیدا بە گەورەتر دادەنێ لەوەی لە بەرچاوە و ئەمەش لە قسەکردنی رۆژانە و نوسین و تۆڕی کۆمەڵایەتی و هەندێ جار لێدوانەوە دەردەکەوێ. جا ئەم حاڵەتە بگوازەرەوە بۆ حکومەتێکی تاکڕەوی تاک سەرکردەی دکتاتۆر لە رۆژهەڵاتی ناوینی بجوکدا بەتایبەت وەک عێراق ئاخۆ دەبێ چۆن بێ بەتایبەتتر سەرکردەی هێزی بەناو شۆڕشی چەکداری لە شاخ یەکبینە چیلکە و جەواڵ وەربدەنە شارێ زەردەواڵەکە و دواتر گەر پێیانەوە بدات دەڵێن خەتای زەردەواڵەکە بوو. لە هەموو خاکێک و شوێنیک شارە زەردەواڵە یان زەردەزیڕە هەیە. گەر بەلایدا نەچی هیچ لێ ناکات بەڵام کە دارت تێوەژەن و پێوەی دایت ئەوا ....

لێدوانی جەنەراڵێکی بۆسنی…
چوار پێنج ساڵ پێش ئەستا جەنەراڵێکی بۆسنی باس لە سالانی جینۆسادی خەڵکەکەی خۆی دەکات بە دەست سربیەکانەوە لە دەیەی نەوەدەکانی رابردوودا. لە چاوپێکەوتنێکی تەلەفزیۆنیدا دەڵێ سەرۆکی پێشوتری بۆسنیا هەرزەگۆڤین پێ راگەیاندم کە پەلاماری هەندێ شوێنی یوئێن و

دەسگا جیهانیەکانی تر بدەین لەگەڵ نانەوەی هەرا و زەنایەک لەوەی پەلاماری سربەکانی بۆسنە بدەین تاکو ئەوانیش دەسبکەنەوە لە موسڵمانەکانی بۆسنە؛ بەتایبەت دەوڵەتی سربیا کە زۆرینەی وڵاتن و زۆر تورەن لەوەی یوگسلافیایان لە دەست دەچێ یاخود لە دەسچووە و چیتر سەرداری ئەو وڵاتە نەماون رووداوەکی ئاوها روحی تۆڵەیان زیاتر دەوجوڵێنێ ئەوەبوو ئەو قەتڵوعامەیان کرد زیاتر لە هەشت هەزار موسڵمانی بۆسنیان کوشت لە شاری سریبرینیتشا لە سالی ١٩٩٥. ئەوەی جێگەی سەرنجی زیاترە ئەوەی ئەو جەنەراڵە دەڵێ عەلی عیززەت بیگۆڤیچ پێی گوتم کە ئەمریکاییەکان پێیان راگەیاندووم ئەو کارە بکەین. دەلێ منیش پێم گوت ئەوە بە راستیتە خۆمان بچین بە دەتسی خۆمان خەڵکەکەی خۆمان بخینە بەر فیشەکی مەرگەوە. بیگۆڤیچ پێی گوتبوو بەڵێ دەبێ وابکەین جونکە ئەوە خواستی ئیدارەی بیڵ کلینتۆنە.

لەدوانی ناوخۆیی کوردی

هەمان ئەو لەدوان و حاڵەت و رووداوانەی لەسەرەوە باسمان کردن لە ئەنفالدا بەرجەستەیە بەڵام یەک شت کە ئەنفال لە جینەسایدی رواندا و هەر جینەسایدەکی تر جیادەکاتەوە ئەوەیە کە ئەنفال تەنها لەسەر دەستی هێزی دەرەوە (هیزی رژێمی بەعس) رووی نەدا بەڵکو لەسەر دەستی خودی هیزی کوردی روویدا کە لەو دەمەدا دەسەڵاتدار بوو. بە ئەوەی لە کرۆکی بابەتەک تەبگەین هەندی جاران پێوستیت بە بەڵگە نیە و تەنها خودی رەوڕەوەی رووداوەکان دەتوانن کەمەڵێ راستی حاشاهەڵنەگرت بە بخەنە بەردەست. لە ئەنفالدا بەڵگەکان بە قەد رەورەوەی رووداوەکان بەهێزن بە تایبەت بەڵگەکان لە زاری خودی خۆتاکەرانەوە بێت ئەمە جگە لە یادەوەری ئەنفالکراوان مەبەستم ئەوانەی لە کاتی پرۆسە و ئەنجامدانی تاوانکاریەکە رزگاریان بوو.
مێژووی پەلامار و پاوانخوازیەکان چ لە کۆنەوە تاکو ئیستا جا هەر هیزێک قەوارەیەکی سیاسی یا ئاینی یا کۆمەڵایەتی یا نەاژدییدابێت ئەوەمان پێدەلێت کە هەموویان ویست و هەوڵ و ئیرادەی فراوانبوون و گەورەبوونیان هەبووە و ئەمەش بەگومان لەسەر نەمان و سڕینەوەی ئەوانی تر دەبێت جا ئەم فراوانبوون و گەورەبوونە لە پاکتاوکردنی ئەوانەی دەورەبەری خودی خۆیان بوونە کە بەشەم بوونە لە خۆیان چ لە رووی زمانەوە بێت یاخود نەژاد و ئاین یاخود جوگرافیاوە بێت.
بۆیە ئەو ئیدیعایەی گوایە سەدام و رژێمی بەعس هەر ئەو پەلامارە گەورەیان دەدا گەر هێزی پێشمەرگە هەبوایە یان نا ئەوا ئاگای لە مێژووی فراوانتری سەرهەڵدان و دروستبوونی ئەو هیزانەی پاکتاوسازیان ئەنجامداوە لە مێژوودا، و چاویلکەی مێژوویان تەنها

سەدام و رژێمەکە دەخوێننەوە. زۆرێک لە پاکتاوسازییەکانی مێژوو نەژادی نەبوون یا ئاینی بوون یاخود جوگرافیایی و قەرخی دەسەڵاتدارێتی بوون.

راستییەک لە زاری هەموویانەوە…

حزبیە کوردییەکانی ئەو دەم بە تایبەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان کە هێزی یەکەمی ئەو کاتی شاخ بوون و بگرە رژێمەکی سەربەخۆ بوون و حوکمی بەشێکی زۆری کوردستانیان دەکرد هەر لە هەبوونی هێزی سەربازی و باجدانان و دادگا و زیندان و بڕیاری کوشتن و لە سێدارەدانەوە تا دەگات بە شەڕکردنی لەگەڵ هێزە دەوڵەتییەکانی ناوچەکە لەوانە هێزی دەوڵەتی عێراق کە هەڵەبجە و ئەنفالی دێهاتییەکانی کوردستانی کرد. ئەویش لە دەرئەنجامی پێشێل کردنی ئەو گفتوگۆ و دانێشتنانەی لەگەڵ سەرانی دەوڵەتی عێراقیدا کردبوویان بەتایبەت سەدام حوسێن وەک سەرۆکی وڵات.

بە دەنگ و وێنەی ڤیدیۆیی هەیە کە هەموویان دەڵێن سەرەتای دەسپێکردنی مفاوەزاتی ساڵی ١٩٨٣-١٩٨٤ سەدام حوسێن بە شەخسی بە خودی جەلال تالەبانی گووتووە. وەک لە زاری خۆیانەوە دەیڵێن سەدام حوسێن زۆر بە موئەدەبانە ئەمەی بە تالەبانی گوتووە (بەڕێز جەلال تاڵەبانی قسەیەک دەکەم خوانەخواستە بە هەڕەشەی وەرنەگرن، ئەویش ئەوەیە کە هویادارم دەست تێکەڵاو نەکەن لەگەڵ دوژمنەکانماندا چونکە گەر ئەوە بکەن ئەوا بە هەموو هیزی خۆمان لەتان دەدەین.) هەر لە هەمان ساڵدا و لە یەکێک لە دانیشتنەکانی تردا عیزەت دووری جێگری سەدام حوسێن بە نەوشیروان مستەفای جێگری جەلال تەلەبانی وتبوو کاتێک نەوشیروان مستەفا هەرەشەی لەدانی نەوتەکەی کەرکوکی کردبوو بە هیزی سوپای پاسدارانی ئێرانی، عیزەت دووری لە وەڵامدا پێی گوتبوو: (ئەگەر ئێران بهێنن و لە نەوتەکەی کەرکوک بدەن ئەوا هەرچی دیهاتی دەوروبەر هەیە دەیڕوخێنین و خەڵکەکەی راگوێز دەکەین.) عاقڵی سەرکردایەتی کورد ئەوە بوو کە هەردوو ئاگادارکردنەوەکەیان بە فشە وەرگرت. لە لایەک نەوشیروان مستەفا پاسداری هێنا و لە نەوتەکەی کەرکوکیاندا و خۆشیان هەڵهاتن. دەرئەنجام زەرەرمەندی ئەوەڵ و ئاخیر دێهاتەکانی دەوروبەری کەرکوک بوو کە باجی نابەرپرسیارێتی و ناسیاسی بوون و بە هزری سیاسی ئەو سەرکردایەتییەیاندا.

دوای سێ و چوار ساڵ لەو رووداوە هەڵەبجە و ئەنفال روویاندا. بە پێی یادەوەرییەکانی خودی خۆیان چەند مانگێک پێش تاوانکارییەکەی ئەنفال، ئەفسەرێکی باڵای سوپای عێراقی دێتە لای سەرکردایەتی یەکێتی، گوایە ئەفسەرەکە رادەگات بەڵام لەوانەشە بە مەبەستەوە نێردرابێ، نەخشەی پەلامارەکانی ئەنفالیان پێ نیشان دەدات و

ئاگاداریان دەکاتەوە. هەروەک پیشەی سیاسی خۆیان گوێیان نەدا بە نەخشەکانی ئەو ئەفسەرە هێنابووی ئەمە جگە لەوەی لە چەندان لاوە دەزانرێ کە سوپاسی عێراقی قسەکەی سەرۆکەکەیان جێ بەجێ دەکەن کاتێ پێی گوتبوون (بە هەڵەشە لەم وەر نەگرن بەڕیزینە بەس خوانەخواستە خوانەخواستە دەست لەگەڵ دوژمنەکانمان تێکەڵاو بکەن ئەوا بە هەموو هیز خۆمان لێتان دەدەین.) ئەوە بوو سوپاسی عێراق ئەنفالی بەسەر هەموو دەشت و دەهاتەکانی کوردستاندا کرد و ئەوانیش وەک بەرزەکی بانان بەی دەرچوون و خەڵکەکەیان بە شاڵاوی سوپای عێراقی بەجێهێشت.

سوپاسگوزاری و لیخۆشبوونی کوردی لەسەر مەرگی ئەنفال…

کاتێک کە هەڵەبجە روویداوە، هەر لە زار و وشەی نوسراوی خۆیانەوە دەڵێن سەرکردەی یەکەمی یەکێتی گوتوبووی خۆزگە چەند هەڵەبجەیەک رووی دەدات تاوەکو بەناوبگتر بین. بۆیە هەر بە تەنها قوربانی دوو رژێمی شەڕکەری وەک ئێران و عێراق نەبوو بەڵکو قوربانی ئەو عەقڵ و خولقی خودی سەرکردایەتی کوردی و هیزە جەکدارەکەشی بوو هەر بۆیە دوای چەند سەعاتێک و چەند ڕۆژێک لە کیمیای بارانەکە ئەوەی ئەو هیزە کوردیە کردبوویان، دەزانم هەندێک دەڵێن ئەوانە چەند کەسێک بوون بەڵام مەسەلەکە ژمارە نیە بەڵکو ئەو عەقڵ و خوڵقەیە کە دوای تاوانکاریەکە دەستیان دابووە تاوانکاری تر کە مرۆق موچڕکی شەرمی پیدە کاتێک بیەوێ باسیان بکات. قۆناغی دوای ئەنفاڵ وات لە ڕاپەڕینەوە تاکو ئیستا حازر بەدەستترین بەڵگەیە کە هیزی کوردی ناوخۆیی بەردەوامە لە ئەنفالکردنی نەک هەر پاشماوەی ئەنفالەکان بەڵکو هەموو ئەوانەشی بەر شاڵاوی فیزیکی ئەنفال نەکەوتوون وا لە ئاستە روحیەکەی بەر ئەو شالاوە کەوتوون، ئەنفالی رژێمی بەعس گەر پاکتاوی جەستەیی مرۆی کورد بوو ئەوا ئەنفالی کوردی پاکتاوی روحی مرۆی کوردی کردەیە ئامانج و ئەم ئامانجەشی چاک پێکاوە بە درێژایی زیاتر لە سێ دەیەی تەواوە.

سوپاسگوزری و لیخۆشبوون و نامەی پشتیوانی بۆ تاوانیی هەمان سەرکردایەتی شاخ لە جەنەراڵ و کەسە گەورەکانی بکەرانی ئەنفالی رژێمی بەعس بەڵگەیەکی حاشاهەڵنەگری ئەو راستیەیە کە هێزە کوردیەکانی شاخ بە ئیسلامیەکانیشەوە بەشێک بوون لە تاوانکاری ئەنفال. نامەکانی سەرکردایەتی یەکێتی و پارتی و بزووتنەوەی ئیسلامی بۆ دەزگا رەسمیەکانی ئەوروپا بە پشتیوانی لە بێ تاوانی نزار خەزرەجی لەو ئەنفال هەر بە تەنها نیشانەی بێ هزری سیاسی و خاڵی بوونی مۆراڵی نەتەوەیی نیە لەو تاوانکاریە بەڵکو نیشانەی شەریکبوونا ینە لەو تاوانکاریە لەگەڵ سەرانی بەعسدا. بۆیە هەر دید

و بەچوون و باس و خواسەک سەرکردایەتی کوردی لەو تاوانە بە بەری بکات ئەوا جگە لەوەی ناکامە و نابابەتی دەبێ بەڵکو دەکەوێتە ئەو وبەرەیەی کە سەبەکار و شەریکی جینۆسایدی ئەنفال بوون.

ئاستی تیئۆری جینۆساید…

تێگەیشتنی باو ئەوەیە کە جینۆساید پاکتاوەکی ڕەگەزیە لە لایەن هێزێکی دەرەوەی ئەو نەتەوەیە یان ئەو خەڵکە دەچێتە پێشەوە یاخود لەسەر دەستی هێزێکی زەرینەی نەژادی یان ئاینی دژ بە کەمینەیەکی نەژادی یا ئاینی ئەنجام دەدرێ؛ ئامانج لە جینۆسایدەکان بریتییە لە پاوانخوازی ئەم پاوانخوازیەش مەرج نیە هەر لە پەلامار بۆ سەر هێزە غەیرەکان بێت بەڵکو دەکرێ و لە مێژووشدا ائوها دەتسی پیکردووە کە قەتڵ و عامەکان لە پەلاماری هێزە ناوخۆییەکانی خودی خۆیانەوە دەستی پێکردووە ئینجا بۆ سەر ئەوانی تر. کرۆکی هاوکێشەی جینۆسایدەکان لەسەر زەرینە و کەمینە، بەهێز و بێ هێز، غافڵگیر و ناغافڵگیر دروست بووە. ئەو جینۆسایدانەی لە سەردەمی زاڵێتی سیستەمی لیبرال دیموکراسی واتە هەژمونوی ڕۆژئاوایی دروست بووە لەوانە جینۆسایدی ڕواندیەکان، بۆسنیەکان، دارفۆریەکان و تەنانەت کوردیش خاسیەتێکی وەرگرتووە کە لەگەڵ لە کرۆکدا لەوانی رابردوو هەمان شتە بەڵام لە ڕوودانی و هێزی بەشداربووەکانی تایبەتندیتیکی تری هەیە. هەڵبجە و ئەنفال ئەو جینۆسایدانەن کە خاسیەتی خۆی هەیە. ئایدیای سەرەکی ئەم نوسینە لەسەر ئەو تایبەتمەندتیەیە.

١٣ی ٤ی ٢٠٢٤

کتێبی ” تێگەیشتنێک لە شۆڕشی سۆشیالیستی ” چاپ و بڵاوکرایەوە

کتێبی ” تێگەیشتنێک لە شۆڕشی سۆشیالیستی ” کەوتە بەردەستی هەموولایەک بۆ خوێندنەوە و دروستکردنی گفت و گۆی بونیاتنەرانە سەبارەت بەم بابەتە گرنگە .

ئەم کتێبە وەک نمونە و شیوازێکی تازەی کاری هاوبەش لە نێو کۆمۆنیستەکاندا ، بەرهەمی کاری چوار هاوڕێیە : ئەکرەم سەعید ، سامان کەریم ، ئاسۆ کەمال و گەنا سەعید .

سەرەتای ئەم کارە بۆ بریارێکی هاوبەش دەستی پێکرد سەبارەت بە گرنگی پێکەوە کارکردن و هەوڵدان بۆ بەرهەمهێنانی بابەتی فکری و سیاسی لەسەر پرسە گرنگەکانی پەیوەست بە خەباتی کۆمۆنیستی و بزوتنەوەی کرێکاری .. ئەمە یەکەم بەرهەمی هاوبەشمانە …

کتێبی " تێگەیشتنێک لە شۆڕشی سۆشیالیستی " چوار ووتاری لە خۆ گرتووە کە هەریەکەیان لە گۆشەیەکی جیاوە هەوڵی دروستکردنی تێگەشتنێکی بنەمایی دەدات سەبارەت بە هەل و مەرجە بابەتی و ناوخۆیی یەکانی نەو چینی کرێکار و ئەگەری شۆڕشی سۆشیالیستی لە بەر ڕۆشنایی ئاڵ و گۆڕەکانی جیهانی سەرمایە و کار و پەیوەندیەکانی بەرهەمهێنان لە سەردەمی ئیستادا ..

ئاسۆ کەمال – لە ووتاری یەکەمدا "شۆڕشی سۆشیالیستی و ئەزمونی شۆڕشەکانی سەدەی ۲۰" ، هەوڵ دەدات وەڵام بە پرسیارێکی بنەڕەتی بداتەوە، لە ڕێگەی لێکدانەوەی شۆڕشە کرێکاریەکانی سەدەی ۱۹ و ۲۰ و هۆکارەکانی سەرنەکەوتنی شۆڕشی کرێکاران .. بە تایبەت گرنگی دەدات بە ئەو دەرس و تەجروبانەی کە دەکرێت لە شکستی شۆڕشی ئۆکتۆبەری ڕوسیا وە فێر بین بۆ ئەم سەردەمە.

ئەکرەم سەعید – لە ووتاری "سەرمایەداری: قەیران و بەربەریسم " شیکاریەکی وورد بۆ هەردوو دیاردەی " قەیران" و " بەربەریزم" ی سیستەمی سەرمایەداری دەکات و بە پشت بەستن بە بەڵگە و نمونەی جۆرا جۆری سیاسەت و کردەی دەوڵەتانی سەرمایەداری و کۆمپانیاکان ، بنەماکانی قەیرانە یەک لەدوای یەکەکان و دڕندەیی ئەمڕۆی سەرمایەداری شی دەکاتەوە.

سامان کەریم – لە ووتاری سێهەمدا لە ژێر ناوی " ڕەشنوسێک دەربارەی ڕێبازی شۆڕشی پرۆلیتاریا " ، هەل ومەرجە بابەتی و پراکتیکەکانی بەردەم پرۆلیتاریا ی جیهانی لێکداوەتەوە لە بەر ڕۆشنایی بارو دۆخی ئێستەی سەرمایەداری جیهانی و بەرهەمهێنان ، کە دەکرێت وەک سەرەتای نەخشە ڕێگایەک بۆ شۆڕشی ئایندەی پرۆلیتاریا لێی بڕواندرێت ..

گەنا سەعید – لە ووتاری چوارەمدا "ڕوانینێک لە بارو دۆخی کرێکاران لە بەر ڕۆشنایی کاریگەری دوایین پێنج دەیە لە جیهانگیری !" ، بە پشت بەستن بە ئامارەکان لێکۆڵینەوەیەکی فراوانی کردوە لەسەر چینی کرێکاری جیهانی وەک بکەری شۆڕشی سۆشیالیستی ، بە گوزەرێک بەسەر بەو ئاڵ و گۆرانەی کە بەسەر پێکهاتەی چینی کرێکار

و شەوازەکانی کار و ڕێکخراوبوون و ئاستی نارەزایەتی یەکانی چینی کرێکاردا هاتوون لە ئەنجامی پەنج دەیە لە جیهانگیری و نیوالیبرالیزم .

یەمەن- مەترسییەکانی فراوانبوونی جەنگ و تێکچوونی ئاسایشی ناوچەکە.. فەرمان محەمەد

گرژییەکان بە خێرایی بەرز دەبنەوە و دەکشێنە ناو ململانێیەکی ناوچەییەوە. وەک چۆن ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست چەندین جار ئەوەی نیشانداوە، کە بەرزبوونەوەی گرژییەکان دەتوانێت بەخێرایی بە شێوەیەکی جددی بگۆڕێت. بەم شێوەیەش ترس لە ململانێیەکی فراوانتر لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەرک پێدەکرێن؛ ترسی ئەوەی کە گرژییەکان لەسەر شەڕی غەززە و هاوکاتیش گرژییەکانی یەمەن، بڕژێتە ناو ململانێیەکی ناوچەیی فراوانترەوە.
ئاڵۆزییەکانی جیهان ڕووە و هەڵکشانن و دەبینین، کە لە ئۆکرانیا شەڕێکی درێژەی کێشاوە و کۆتایی نەهاتووە. شەڕی غەززەش پەرەدەنێتە قۆناغێکی مەترسیدار و پاشان شەڕی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و تێکڕای جیهان ماندووێتی شەڕ و مەترسی لەدەستدانی بەرژەوەندیی و تێکچوونی نەزمی جیهانی پێوەدیارە. ئەستاش ناوچەکە ڕووبەڕووی جەنگێکی تری دەستەکی نزیکی ئێران دەبێتەوە، کە دوژمنی سەرسەختی ئەمریکایە، ئەویش یەمەنە. حووسییەکان بەهەندێک داینامیکی ئاڵۆز و گرێوەکی بەرز یاریی دەکەن، لەژێر سێبەری سەرکردەی جیهانی ئیسلامیی شیعە کە ئێرانە و لە بەرانبەردا سعوودیە سەرکردەی ئیسلامی سوونەیە، کە شەڕی ناوخۆی یەمەن لە ڕاستیدا بووەتە شێوەیەکی بەوەکالەت لەنێوان هەردووک زلهێزی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەلایەک و هەروەها ئێران لەگەڵ ئەمریکا و ڕۆژاوا لەلایەکی دیکەوە.
بەریتانیا، ئەمریکا و ئەو هاوپەیمانییەی کە بە سەرۆکایەتیی ئەمریکا پێکهاتووە زیاتر لە دەیان هێرشی بە سەر ئامانجەکانی

حووسییەکان لە یەمەن دەستپێکرد. واشنتۆن و لەندەن ڕێگەیان بە فڕۆکە جەنگییەکانیاندا، کە ھێرش بکەنە سەر ئەو شوێنەی کە بە قەڵای حووسییەکان ناودەبردرێت. ئەم ھێرشە دوای ئەوە دێت کە حووسییەکان ھەڵمەتێکی دوو مانگەیان ئەنجامدا، کە بە فڕۆکەی بێفڕۆکەوان ھێرشیان کردە سەر کەشتییەکان لە دەریای سووردا، کە بە گوتەی خۆیان پشتیوانیی لە فەلەستینییەکانی غەززە دەکەن. لەھەمان کاتدا حووسییەکان بە ئاشکرا ڕایدەگەیەنن کە کەشتییە ئیسرائیلییەکان دەکەنە ئامانج. بەم جۆرە ھێرشەکان بە سەرۆکایەتی ئەمریکا مەترسییەکانی ململانێی ڕۆژھەڵاتی ناوەڕاستی فراوانتر و خێراتر کرد. حووسییەکان ھۆشداریی دەدەن کە تۆڵە دەکەنەوە و بەڵێن دەدەن بەردەوام بن لە ھێرشەکانیان بە سەر کەشتیوانی نێودەوڵەتیی و بەرژەوەندیەکانی ئیسرائیل- ئەمریکا. ئەمەش لەلای کەسانی سیاسیی، شرۆڤەکار و بیرمەندان بووەتە مەترسیی و ڕایانگەیاندووە، کە بەردەوامیی پێککەوتنی بازرگانیی دەریایی، ڕەنگە ببێتە ھۆی بەرزبوونەوەی نرخی وزە و خۆراک.

لێرەدا دەکرێت بپرسین حووسییەکان کێن؟

حووسییەکان گرووپێکی میلیشیایی یەمەنین، کە بە ناوی دامەزرێنەرەکەیان حووسێن بەدرەددین حووسییەوە ناونراوە و نوێنەرایەتیی لقی زەیدی ئیسلامیی شیعە دەکەن. ئەوان لە ھەشتاکانی سەدەی ڕابوردوودا بە دژایەتیی کاریگەریی سعوودیە لە یەمەن سەریان ھەڵدا. ئەو گرووپە کە بە زیاتر لە سەت ھەزار چەکدار دەخەمڵێندرێت و ناوی فەرمییان ئەنساروڵڵایە، زۆربەی ڕۆژاوای وڵات بەڕێوەدەبەن و بەرپرسی کەناراوەکانی دەریای سوورن و بەشێکی زۆری وڵاتی کۆنتڕۆڵکردووە، لە نێویاندا گەرووی “بابولمەندەب” کە بەرەو دەریای سوور دەکشێت.

حووسییەکان، ھاوپەیمانی ئێرانن و لە شەڕەکەی ناوخۆدا دەستیان بەسەر بەشێکی زۆری یەمەندا گرت، لەگەڵ ھێرشی ئیسرائیل بۆ سەر غەززە، بە ئەوەی پشتیوانیی خۆیان بۆ حەماس نیشان بدەن، بەڵێنیاندا کە ھێرش بکەنە سەر ئەو کەشتیانەی کە پەیوەندیان بە ئیسرائیلەوە ھەیە، یان بەرەو بەندەرەکانی ئیسرائیل دەڕۆن.

حووسییەکان دەڵێن، ڕێگریی لە کەشتییە ئیسرائیلیی و ئیسرائیلییەکان دەکەین، کە بە گەرووی بابولمەندەبدا تێبپەڕن، بە ئەوەی فشار بخەنە سەر ئیسرائیل بۆ ئەوەی لانیکەم ڕێگە بە یارمەتی مرۆیی پێویست بدات، بچێتە ناو کەرتی غەززەوە، کە ئیسرائیل لە ماوەی سێ مانگی ڕابوردوودا گەمارۆی داوە. حووسییەکان لە ١٩ی ئەم مانگەدا سەرنجی جیھانی ڕاکێشا، کاتێک فەرماندەیی کەشتیی

بارهەڵگری گالاکسیی کرد و دواتر کردیان بە شوێنێکی سەرنجڕاکێشی گەشتیاریی.
لە کاتێکدا کەشتیوانیی جیهانیی کاریگەری قووڵی لەسەر بووە، کۆمپانیا گەورەکانی کەشتیوانیی بە تەواویی، خۆیان لە دەریای سوور دوور خستووەتەوە، بەڵام سەرەڕای ڕێگرییەکانیان، حووسییەکان زیانێکی کەمیان بە کەشتییەکان گەیاندووە و خۆیان لە کوشتن یان بریندارکردنی خەڵکەکەی ناو کەشتییەکان بەدوور گرتووە.
گۆڕینی تاکتیک لە هێرشەکانیاندا؛ لە سەرەتای مانگی یەکدا، حووسییەکان دەستیان کرد بە بەکارهێنانی کەشتیی بێسەرنشین و لە ماوەی ڕابوردوودا ئەو گرووپە بەلەم و فڕۆکەی بێفڕۆکەوانیان بەکارهێناوە، کە لە کاتی بەرکەوتن لەگەڵ کەشتییەکانی دیکەدا دەتەقنەوە. لە کاتێکدا ئەو گرووپە تاکتیکی گۆڕیوە، بەڵام چالاکییەکانیان لە دەریای سوور ڕانەگرتووە.
ڕاپۆرتێکی ئەم دواییەی کۆمپانیای ویندوارد کە کۆمپانیایەکی شیکاریی دەریاییە، دەریخستووە کە لەوەتەی حووسییەکان دەستیان بە هێرشەکانیان کردووە بۆ سەر دەریای سوور، ژمارەی ئەو ڕێڕەوانەی کە بە هێڵی کەشتیوانییە گرنگەکەدا تێدەپەڕن، زۆر دابەزیوە. لە هەفتەی دووەمی مانگی کانوونی دووەمدا، کەشتییە کۆنتەینەرەکان کە بە دەروازەی باشووری دەریای سوور، گەرووی بابولمەندەب تێدەپەڕن، بە بەراورد لەگەڵ تێکڕای هەفتانەی ساڵی ٢٠٢٣، بە ڕێژەی ٧٠% کەمیکردووە. لە هەمان کاتدا 136% زیادبوونی گەشتەکان لە ڕێگەی "کیپی هیوای باش"ـەوە هەبووە.

گرژییەکانی دەریای سوور و هەڵوەستی ئەنجوومەنی ئاسایش:
ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان چەندین جار داوای کۆتاییهێنانی بە هێرشی حووسییەکانی کردووە. ئەوە بوو ئەنجوومەنەکە بۆ کۆتاییهێنان بە هێرشی حووسییەکان بۆ سەر کەشتیوانی نێودەوڵەتیی لە دەریای سوور، بەپەلە بڕیارنامەیەکی پەسەند کرد، سەرەڕای نیگەرانی ڕووسیا و چین.
بڕگەیەکی سەرەکیی بڕیارنامەی ئەنجوومەنی ئاسایش، ڕۆژی چوارشەممە کە لەلایەن ئەمریکا و ژاپۆنەوە سپۆنسەر کراوە، ئاماژەی بە مافی وڵاتانی ئەندامی نەتەوە یەکگرتووەکان کردووە، بەپێی یاسا نێودەوڵەتییەکان، "بۆ بەرگریکردن لە کەشتییەکانیان، لە نێویاندا ئەوانەی کە ماف و ئازادییەکانی کەشتیوانیی تێکدەدەن ڕووبەڕووی سزای نێودەوڵەتی بکرێنەوە". ئەو بڕگەیە گەیشتە پشتگیرییەکی ناڕاستەوخۆی ئۆپەراسیۆنی پاسەوانیی، کە هێزێکی دەریایی فرەنەتەوەیی و ئەمریکا سەرکردایەتی دەکات، بۆ بەرگریکردن لە

کەشتییە بازرگانییەکانییە نێودەوڵەتییەکان. هاوکات وتەبێژی حووسییەکان بڕیارنامەکەی بە "گەمەی سیاسیی" ناوبردوو و ڕەتیکردەوە و ڕایگەیاند، ئەوە ئەمریکایە کە یاسا نێودەوڵەتییەکان پێشێل دەکات.

دەستتێوەردانی ئەمریکا و بەریتانیا ڕەنگە بەسوودی حووسییەکان بشکێتەوە؛ حووسییەکان دەتوانن لە بەرزبوونەوەی گرژی لە ئاستی ناوخۆیی و نێودەوڵەتیی قازانج بکەن و زلهێزی نێودەوڵەتیی و ناوچەیی بخزێننە ناو یارییەکەوە، بەمەش ڕێگرییان لێناکرێت و لە ڕاستییدا دەکرێت زیاتر بوێرییان پێبدرێت.

شەوی پێنجشەممە، ئەمریکا و بەریتانیا چەندین شوێنیان لە یەمەن بەردومان کرد، ئەمەش ڕۆژێک دوای ئەوەی ئەو مووشەکانەیان خستە خوارەوە، کە لەلایەن حووسییەکانەوە لە دەریای سووردا ئاڕاستەکرابوون، فەرماندەی ناوەندیی ئەمریکا ڕایگەیاند، لە ماوەی ٢٤ کاتژمێردا، هێزەکانی بەریتانیا و ئەمریکا ١٨ فڕۆکەی بێفڕۆکەوانی هێرشبەر، دوو مووشەکی کرووزی دژە کەشتیی و یەک مووشەکی بالیستیی دژە کەشتییان لە دەریای سوور خستووەتە خوارەوە. ئەمەش یەکەمجارە لەم شەڕەدا ئەمریکا یان هاوپەیمانەکانی، هێرش بکەنە سەر خاکی یەمەن.

ئەگەرەکانی فراوانبوونی ململانە و شەڕی بەوەکالەت؛ ئەگەر شەڕ لەگەڵ حووسییەکان پەرە بستێنێت - بۆ نموونە ئەگەر ئێران بڕیار بدات چەکی زیاتر بە حووسییەکان دابین بکات - ئەوا ئوسترالیاش کە هاوپەیمانی سەرەکیی ئەمریکایە دەچێتە ژێر فشارێکی زیاترەوە بۆ ناردنی سەرچاوەی سەربازیی. شەڕی ناوخۆی یەمەن لە ساڵی ٢٠١٤ دەستیپێکرد، کاتێک حووسییەکان دەستیان کرد بە هێرشکردنە سەر هێزە ئەمنییەکانی حکوومەتی یەمەن. حووسییەکان لەگەڵ ئێران هاوپەیمانن، حکوومەتی یەمەنیش لەگەڵ سعوودیە و ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبیی هاوپەیمانە و چەند ساڵێکە شەڕی بەوەکالەت و سیبەری ئێران-سعوودیە دەکەن. لە سەرەتای ساڵی ٢٠٢٣ بە ناوبژیوانی چین ڕێککەوتنی ئاشتیی نێوان ئێران و سعوودیە ئەنجامدرا و لە ئەنجامدا گرژییەکانی نێوان حووسییەکان و حکوومەت کەم بووەوە.

پشتگیریی ئێران یان بوێریی و توانای ناوخۆیی؛ لە کاتێکدا هێشتا هەندێک گرژیی لە ئارادایە، بەڵام پێدەچێت خراپترینی شەڕی ناوخۆ، لانیکەم بۆ ئێستا کۆتاییهاتبێت و لە نێوان ئەو پێشهاتانەشدا حووسییەکان بەو باوەڕە گەیشتوون، کە لە ململانەکان سەرکەوتنیان بەدەستهێناوە. بەو هەستەیان ئەوەندە بوێرانە بوون، کە هەست بە بەهێزبوون بکەن بە ئەوەی لە سنوورەکانی یەمەن تێبپەڕێنن و کردەی

سەربازی لە دەریای سووردا ئەنجام بدەن، کە لە جیهاندا بە یەکێک لە قەرەباڵغترین کەناڵەکانی کەشتیوانیی دادەندرێت. لەگەڵ ئەوەشدا حووسییەکان ئامادەی کەمکردنەوەی چالاکییەکانیان نین، بەڵکوو گرینگی زیادتر بە پەرەسەندنی هێرشەکانیان دەدەن.

فەرمان محەمەد
ئیتاڵیا/ زانکۆی بۆڵۆنیا

14-4 کێ کـــــــــــردی بە ڕۆژی ئەنفال؟.. عەلی مەحمود محەمەد

ئەنفال مەرگی خێراو لەسەرخۆی بە ئازاری گەلێك بوو، مەرگێك پرۆسەی روح کێشانەکەی 197 ڕۆژی خایاند، ڕژێم شەوی دەدایە دەم ڕۆژەوە بە قەسابیکردنی لادێنشینەکان کوردستان و سوتاندنی خاك و وێرانکردنی ئاوەدانی و وشککردنی سەوزایی و کانییەکانی و نەهێشتنی مرۆڤێك بە ناوی کوردەوە، لە سەرەتا لە دەرەوەی شارەکان جاڕی کۆمەڵکوژی دا، دوایی ناو شارەکانیشی گرتەوە، سوپای عێراق لە سەرباز و جاش بە خەفیفەو مەفرەزە تایبەتییەکانەوە وەك حەزییایەك لە هەرچوار لاوە پەلاماری تەواوی لادێکانی کوردستانیان دا، ئەوەی ڕزگاری نەبوو لەو ڕۆژەوە ببەیای نەیانمان بینییەوە. هەموو ڕۆژەکانی ئەو ئۆپەراسیۆنی مەرگە، مەرگەساتەکی پڕ لە وەیل بوو، ڕۆژگارەکانی دواشی ژیانی ناو مەرگەساتەکانی تەپزاو و نگرەسەلمان، چاڵ و پەناگای گولەبارانکردنی بە کۆمەڵی ئەنفالکراوان هەموو مێژوویەکی دانەبڕاون لە یەکتر، بە ئەڵقەیەکی هەتا هەتایی پێکەوە گرێدراون، مێژوویەك بوو پڕ لە یاداوەری مەرگ و تاوان، جێی خۆیەتی یادی هەموو ئەو تاوان و کارەسات و قوربانیانە بکرێتەوە کە لەماوەی ئەو حەوت مانگەدا ئەنجام دران بە ناوی ئەنفال. ئەوەی لە ناویدا نەژیا بێت، ئەوەی بە چاوی خۆی وێنە ترسناکەکانی تاوان و کارەساتە جەرگ بڕەکانی نەبینیبێت، ئەوەی ئێش و ئازارەکانی بە جەستە و روح نەچێشتبێت، ئەوەی ڕۆژی نەدابێتە دەم شەوەوە بە بینینەوەی خۆشەویستەکانی، گەڕان بە دوای پارچە جگەرەکانی، ئەوەی بە پێی خۆی ڕزگار نەبووبێت و لەو جەهەنەمە نەگەڕابێتەوە،

ناتوانێت وینای چیرۆکەکانی ئەو مەرگە ساتە بکێشێت، ئەمە لە خەونی شاعیرانە زۆر دوورترە، ئەمە ئەو جیهانەیە لە وێنای جەهەننەمی ئاینەکان و دۆزەخی عاشقان گەورەترە، ئەمە جیهانێکی تایبەتە کورد ناوی ناوە ئەنفال و مرۆڤایەتیش ناوی ناوە جینۆساید.

خۆ ناشتوانرێت هەموو ڕۆژەکانی ئەنفال، بکرێت بە شین و شەیپوری یادەوەرییەکانی قوربانیان، چونکە فەزایەك بە ژیان، کاتێك بە بیرکردنەوە و هەنگاو نان بۆ ئایندە، چرکە ساتێك بە بە ژیانی دوا ڕۆژ نامێنێتەوە .

لە بیرکردنەوەی یادەوەرییەکانیش مانای لە بیرکردنی تاوان، لە یاد کردنی خیانەت، لە بیر کردنی مێژووی تاڵ و شکستەکانی ڕابردوو دێت، گەلێکیش ڕابردووی غەدر و کارەساتەکانی لە بیر بکات، مانای ڕازییە بە کوشت و بڕەکانی داهاتووش، مانای ملکەچ دەکات بە زەلالەت و قەسابییەکان کەوا چاوەڕوانین، لەبیرکردنی یادەوەرییەکان یانی دەست ئاواڵە کردنی داهاتووە بۆ دوبارە بوونەوەی کارەساتە ترسناکەکان. بۆ ئەوەی لە داهاتوو مەرگە سات و قەسابی کردنەکانی ڕابردووی خەمان لە یاد نەچێت، بۆ ئەوەی ئێسکەکانمان لە بیابان و ناو حەوزی تەزابەکان دەرکەینەوەو تف لە حەجاج و حەجاجییەکان بکەین، پێویستمان بەوە هەیە لە ڕێگەی یاد کردنەوەی ئەنفالەوە خەمان وەك گەلێکی بەردەوام لە پرسە و خەبات کەر بۆ دواڕۆژێکی ڕۆشن دانێین، گەلێك ئامادەیی ئەوەی هەیە ڕابردووەکان خۆی وەك ئەوەی هەبووە بخوێنێتەوە بۆ هەنگاوەکانی داهاتوو، ئەمە چاومان لە داهاتووە، بۆیە ڕابردوو دەخوێنینەوە بۆ ئەوەی داهاتوییەکی ڕون و گەش دابین بکەین و هەڵەکان دووبارە نەکەینەوە، هەرچەندە بوونی تاوانبارانی کورد لە ناومان بەردەوام ئازاری دەروونیمان زیاد دەکات و یادکردنەوەکانمان تاڵە کەن، بەردەوام ئازارمان دەدەن.

بە بەرواری 4-14

شێخ وەسانان و بادینان و سەردەشت یەکەم شارو ناوچە بوون، بەر لەدانی چەکی کیمیاوی کەوتن لە کوردستان، بەڵام هەڵەبجە کرا بە ڕۆژی شەرمەزارکردنی چەکی کیمیاوی لە کوردستان وە چووە لیستی گینزەوە وەك خاوەند زۆرترین قوربانی چەکی کیمیاوی لە جیهان، چونکە قەبارەی زیانەکانی گەورەتر بوو لە هەمووان و تاوانەکە ناسراوتر تربوو لەوانی پێشوتر و دواتر کە هاتن. بر بەرز ڕاگرتنی یادگە، هەموو تاوانێك پێویستە ڕۆژێك هەبێت بۆ یادکردنەوەی، بوونی ڕۆژێکی وا گرنگە بۆ ناوەندیدان بە یادەکە لە لایەن نەتەوەوە بە لەبیر نەکردنەوەو سزا دانی بکەرانی، هەروەها گرنگیشە بە بەردەوام

هەشتنەوەی لە زەینی نەوەکانی داهاتوو و باشتر کردنی باری ژیانی ئەوانەی پەیوەستن بەو تاوانەوە، ئەمە لە پاڵ ئەوەی بەرز راگرتنی یاداوەری بەشەکە لە قەرەبوو کردنەوەی مەعنەوی قوربانیان.

کام رۆژ بۆ ئەنفال؟

ئەنفالیش بەهەمان شێوە دەبێت ڕۆژێك تیایدا دیاری بکرێت بۆ یادکردنەوەی ئەو تاوانە 197 رۆژییەی کە لە جەرگەیدا نزیك بە 10% گەلەکەمانی تێدا کوشت و بە کرا، نە یەکەم ڕۆژی و نە دوا ڕۆژی ئەو تاوانە لە رویی مرۆییەوە ئەو زیانە گەورەیەی نەبووە تا دیاری بکرێن بۆ ناوەندی ڕۆژی یاداوەری، گەورەترین قەبارەی تاوانەکە لەپرۆسەکە ئەنفالی سێی گەرمیانە (دیاری کردنی ئەو ژمارانەی ڕژێم بە شەش پرۆسەی ئەنفالی 2 و 3 و 4 و 5 و 6 و 7ی ئەنفالەکانی دیاریکردووە بە کارێکی باش نازانم، بەڵکە ئەنفالەکان پەویستە بە ناوی ناوچەکانیانەوە ناو زەد بکرێن لە داهاتوودا، هەرچەندە لەوەشدا گرفتێك هەیە چونکە ئەو پرۆسانە هەموو ناوچەیەك زیاتریات گرتەتەوە).
ئەنفالی گەرمیان کە لە ڕۆژی ڕەشی 7 نیسان یادی دامەزراندنی پارتی بەعس دەستی پێکرد و لە 20-4 کۆتایی پێهات، وەك بەعس ئاسا دڕندانەترین قۆناغی ئەنفالەکان بوو، هەرچەندە لەم شاڵاوەیان چەکی کیمیاوی بەکار نەهات جگە لە گوندی تازە شار وەك شیمانە دەکرێت، بە پێچەوانەی ئەنفالەکانی دیکە، کە سەرجەمیان بە لێدانی چەکی کیمیاوی دەستیان پێکرد، وەلە پێدەشتەکانی گەرمیان ئەو جوگرافیایە نەبوو بە بەرەو ڕووبونەوەی سوپای بەعس بۆیە زیانەکان گەورە بوون، ئەمە لە پاڵ لە خشتەبردنی خەڵك لە لایەن جاشەکانەوە بە بوونی لێبوردنی گشتی، هەندێك جار مەلای مزگەوتەکانیش کەوتوونەتە ئەو تەڵەیەوە، لەگوندی تازە شار پێشمەرگەکانی ((یەکێتی نیشتمانی کوردستان، حیزبی شیوعی عێراقی)) قوربانی گەورەیان دا، بەڵام نەتوانرا پێش بە هێرشەکان بگیرێت، قەبارەی سوپای هێرش بەر گەورەتر بوو لە توانای بەرەنگاربوونەوەی پێشمەرگە و جەماوەر، کە پێشر لە دوو پرۆسەی ئەنفالدا تەسرەواندنی کاریگەریان بەر کەوتبوو و تواناکانیان لاواز کردبوو، زیانی گەورەی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال لەپرۆسەی ئەنفالی گەرمیان و لە ڕۆژەکانی 13-14-15–4-1988دا بوو، بە تایبەتیش ڕۆژی 14-4، زیانەکانی ئەو ڕۆژانەی تاوانەکە گەورەترین و زۆرترین زیان بوون کە بە سێیەك بۆ نیوەی کۆی قوربانیەکانی هەموو تاوانی ئەنفال مەزەندە دەکرێت، شەوی 13لەسەر 14 ی 4 بازنەی ئابلوقەدانی خەڵك تەسککرایەوە، کە

رۆژی دواتر لە گوندی ملە سوورە زۆربەی خەڵکەکە لە لایەن جاشەکانەوە تەسلیمکرانەوە، لەو رۆژانە لە قادر کەرەم و سەنگاو لەیلانیش زیانەکان زۆر بوون، لە ڕۆژی 14 نیساندا لەهەردوو گوندی ملەسورەو کوڵە جۆی حاجی حەمەجان زۆربەی خ□□ک□ی ناوچەکە پاش تەنگکردنەوەی بازنەی ئابلوقە لە سەریان هەموویانیان کۆکردەوە و ئەنفالیانیان کردن، جاشەکان ڕۆڵی کارایان هەبوو لە ئەنفالکردنی ئەو خەڵکە. لەو ڕۆژەدا هەزاران کەس خ□□ک□ی ناوچ□ک□ ک□ ب□ش□ی ز□ریان ژن و مناڵ و پیر و پەککەوتە بوون کۆکرانەوە و بە ئیقای سەربازی و تراکتۆرو ئۆتۆمۆب□ل□ی هاووڵاتییانی ئەنفالکراو گواسترانەوە بۆ سەربازگەی قۆڕەتوو (قۆڕەتوو دەکەوێتە سنوری ناحیەی مەیدانی شاری خانەقینەوە، ئەم ناوچەیە لە دوای ساڵی 1974 ەوە تەعریب کراوە).

پاشماوەی جل وبەرگەکانیان تا ناوەڕاستی نەوەدەکانیش مابوون.

بەم هۆیەوە رێکەوتی 4-14 وەک ڕۆژێك تیایدا د□ن□د□یی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال گەیشتە ترۆپکی تاوان هەڵبژێردرا بە ڕۆژی ڕەشی ئەنفال، ڕۆژێك دەیان هەزار هاووڵاتی پاش ئابلوقە دان و قەتیسکردنەوەیان لە ناو بازنەیەکی تەسك لە لایەن جاشەکانەوە لە پێشیانەوە فەتاح بەگی جاف تەسلیم بە بەعس کرانەوە، بۆیە کاتێك 4-14 دێتە پێشەوە دەبێت ناوی ئەو جاشانە لە پێشی پێشەوە بن بۆ دادگاییکردن، ئەگەر تا ئێستاش و دوای ئەوەی دادگای باڵای تاوانەکان بەشێکیانی وەك تۆمەتبار بۆ دادگاییکردن ناساند.

حکومەت لە خەوهەڵسا

دیاریکردنی ڕۆژی 14-4 بە ڕۆژی ئەنفال هەنگاوێکی گرنگ بوو لە سەر دیاریکردنی ڕاستە ڕێگایەکی درووست بۆ بە گەلی کردنی یاداوەری تاوانی ئەنفال و جینۆسایدناسینی و بە مێژووکردنی و هەوڵدان بۆ باشتر کردنی باری ژیای بەجێماوەکانی قوربانیان .

هەموو کات زیان هەتیوەو قازانج باوکی زۆرە، کە بۆ یەکمجار داواکرا 14-4 بکرێت بە ڕۆژی ئەنفال، دەستەبژێرێکی کەم لە دەوری بانگەوازەکەی کۆبوونەوە، تەلەفزیۆنی ماڵانی بۆ فرۆشرا، ڤیستیڤاڵ لە رێکخەرانی تێکدرا، لافیتەی بانگەوازی پێچرایەوە و بڕیاری گرتن بۆ چالاکڤانانی دەرکرا، کەسێك خۆی ناکرد بە خاوەندی، وەلێ کە هەوڵی بێپسانەوە و بەردەوامی دەیان کەس کە ناویان هاتووە دەگات بە ئەنجام، لە هەموو لایەکەوە دەڵێن منم، هەموو کات خەڵکانی بەرژەوەند خواست لە دوای هەوڵەکانەوە ئامادەن بۆ دورینەوەی رەنجی خەڵکانی خۆنەویست .

دوای 19 ساڵ لە تاوانی ئەنفال، دوای 16 ساڵ لە ئازادبوونی کوردستان، دوای 12 ساڵ لە نووسینەوەی یەکەم بەیانی فەرمی کە تیایدا داواکراوە 14-4 بە ڕۆژی ئەنفال بناسرێت لە کوردستان، هەمان بەیاننامە لە ڕۆژی خۆیدا لە ڕۆژنامەو دەزگاکانی ڕاگەیاندن بە بەربڵاوی بڵاوکراوەتەوە و ئەرشیفکراوە، دوای ئەوەی ترسی هەڕەشەی کەس و کاری ئەنفالکراوەکان و شەرمەزاری بەرپرسان لە نە هێنانەوەی ڕوفاتی پیرۆزی کەس و کارەکانمان تەقاندیانی، لە بەرواری 4-4 -2007 بڕیار لەسەر ئەوە درا 14-4 بەڕۆژی ئەنفال بناسرێت، با پێکەوە سەیری ئەم هەواڵە بکەین، ڕۆژی 14ی 4 بە ڕۆژی ئەنفال ناسێنراوە :

” پیشنیوەڕۆی دوێنێ 4/4/2007، ئەنجومەنی وەزیرانی کوردستان بەسەرۆکایەتیی نیچیرڤان بارزانی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران و عومەر فەتاح جیگری سەرۆکی ئەنجومەن، لە تەلاری ئەنجومەنی وەزیراندا کۆبوونەوەی ئاسایی خۆی کرد. لەکۆبوونەوەکەدا ڕەزامەندیی لەسەر پڕۆژەی بریاری دانانی ڕۆژی 14/4ی هەموو ساڵیك بەڕۆژی ئەنفالکراوەکان وەرگیرا “.

بۆ نەپرسین دوای 16 ساڵ لە ئازادبوونی کوردستان، زوو نەبوو ڕۆژێکتان دیاریکرد بۆ ڕۆژی ئەنفال؟

هۆیەکان بۆ دیاریکردنی 14-4 بۆ ڕۆژی ئەنفال

ئەو ڕۆژانەی دۆزی ئەنفال جێی گرنگی پێدانی لایەنەکان نەبوو نووسەران و چالاکڤانانی ئەم بوارەش لە ژمارەی پەنجەکانی دەست کەمتر بوون، دەسیەیەکی بص خاوەند بوو، کەمتر لە ڕاگەیەنەندنەکان باسی لەوە دەکرا ئەوەی هەشبوو پەرتوبڵاو بوو، هوشیاری لە بواری دۆزەکە زۆر لە خوار بوو. لەو ڕۆژانەدا کەمەلصك چالاکوان و ڕۆشنبیر و هونەرموند و دلسۆزی ئەم گەلە، بە سکی برسی و ماندوێتی سەختی ژیانەوە، لە پاش نەبوونی و هەژاری خەمی ئەنفالەکانیان لە کۆل نا و شەویان دایە دەم ڕۆژەوە بۆ بە مصژوو کردنی ئەم تاوانە و دیاری کردنی ڕۆژصك بۆ یادکردنەوەی دەستەجەمعی، تاکو لەو ڕۆژەدا قورسایی بدرێتە تاوانەکە و ساڵانە لە کات و ساتی خۆیدا یاد بکرێتەوە، ئەو یادەوەرییە نەمرێنرێت، لە بیری تاکەکانی گەلەکەمان بە زیندویی بمێنێتەوەو ببێتە هۆی ناساندنی لەئاستی جیهانیدا .

پصویستە ئەو مرۆڤە دڵسۆزانەی کە هەوڵەکانیان بەری گرت بۆ دیاریکردنی ئەو ڕۆژە بۆ ڕۆژی ئەنفال، ناویان بچصتە مصژووی بەگژدا چونەوەی ئەنفال و ئەنفالچییەکان، منیش وەك ئاگادارصکی زۆرتر لە هەر کەسصکی دیکە لە بەشەکی زۆری ئەو چالاکیانە، چەند دصرصك لەم

یادە دەخەمە سەر کاغەز، بە داوای لێبوردن لە هەموو ئەو ناوانەی بە بێ هیچ هۆکارێك لە یادیانم کردووە، ناڕەوایە ڕەنجی کەسانێك بۆ بەمێژوو کردنی ئەنفال هەوڵیان داوە لە یاد بکرێن، بەری ڕەنجی کەسانی دی، هەوڵ و ماندوبوونی کەسانی دی ئەگەر لەگەڵیانیشدا نەبیت لە یاد بکەیت، ئەوانەی بازرگانی بە تاوانەکانەوە دەکەن کاریان ئەوەیە.

کێن ئەوانە؟

پاش گەڕانێکی وورد بە ناو ڕۆژنامەکانی دوای ڕاپەڕین، ئەوەی کەوتە بەر سەرنجم، یەکەم وتار لە سەر ئەو اۆژە نووسرابێت بە اصز ا خ لە کوردستانی نوصی ژمارە 66 نووسیویەتی، کە دوایی بە پرسیار بۆم دەر کەوت ئەو کەسایەتیە ئازیزە ناوی بەاصزی کاك اەحمان خانییە لە دەربەندیخان، ئەمە وەك یەکەم ئاماژە دان بە رۆژی 4-14.

ڕۆژنامەکان ئەو ڕۆژانە باشترین بەڵگەنامەن بۆ ئەوەی بزانیین ئەم هەوڵانەی دراون بۆ دیاریکردنی ڕۆژی 4-14 بە ڕۆژی ئەنفال چەند کاریگەر بونەو لەو رۆژگارەو جێگای خۆیان گرتوەو گەیشتوونە بە جێی مەبەست و توانیویانە ئەو داواکارییە بسەپێنن لە ئاستی گەل و کەناڵەکانی راگەیاندنی ئەوکات.

ڕۆژنامەکانی کوردستان تاکو ساڵی 1995 ئەو ڕۆژەیان بە ڕۆژی ئەنفال نەناساندووە، با چاوێك بە چەپکێك ناونیشان و مانشێتی ڕۆژنامەکانی ئەو کاتانە بخشێنیین لە رۆژی 14ی چواردا .

کوردستانی نوێی ژمارە 66ی رێکەوتی 1992-4-14یدا لە مانشێتەکەی هاتووە: (سەرکەوتنێك لەگەڵ ڕژێم بەهای ئەو کاغەزەی نابێت کە لە سەری مۆر دەکرێت).

کوردستانی نوێ ژمارە660 ی رێکەوتی 1994-4-14، لە مانشێتەکەیدا هاتووە(ب□یانامەی م س ینك بە بۆنەی کۆچی دوایی ه□قا□ □□سوڵ مەمەند)، لێ ئیتحادی ژمارە 75 ی رێکەوتی 1994-4-16 یش هەمان بابەتە .

الاتحادی ژمارە 127 رێکەوتی 1995-4-15 لە مانشێتەکەی هاتووە، (امریکا قلقە علی حقوق الانسان خصوصا فی اقلیم الکردی بترکیا).

بەڵام کوردستانی نوێ ژمارە 962 رێکەوتی 1995-4-14 مانشێتەکەی بریتی بوو لە: (لە ژێر ڕۆشنایی ڕاپۆرتەکەی ئەکیوسدا بڕیاربوو دوێنێ ئەنجومەنی ئاسایش پڕۆژەی فرۆشتنی بەشێك لە نەوتی عێراق پەسەند دەکات) (هەرچەندە لەم ژمارەیەدا بابەتی زۆر لەسەر ئەنفال لە لاپەڕەکانی ناوەوە بڵاو کراوەتەوە، لە ناویشیاندا بەیاننامەی ڕێکخراوی ئاوارەو ئەنفالەکان لەسەر رۆژی ئەنفال 4-14، کە یەکەم

بەیاننامەیە بە بۆنەی رۆژی ئەنفالەوە دەرچووبێت، هەروەها چالاکییەکانی ڤیستیڤالی یەکەمی ئەنفالەکان)ی تێدا بلاوکراوەتەوە، رۆژانی دواتریش لەسەر هەمان ڤیستیڤاڵ هەواڵ بڵاو کراوەتەوە، هەموو ئەوانەش لەسەر داواکاری ئێمە بوو.

هەرچی کوردستانی نوێی ژمارە 1262 ی ڕۆژی یەك شەممەی رێکەوتی 14-4-1996ە، لە مانشێتەکەیدا هاتووە (تەنها بە دادگاییکردنی ئەنفالچییەکان ڕوحی شەهیدانمان شاد دەبێت)، ئەمەش دووای هەفتەیەك چالاکی ڤیستیڤالی دووەمی ئەنفالەکان لە هەولێرو شەقڵاوە، "لەوکاتە کۆمەڵەی روناکبیری کۆمەلایەتی کەرکووك ویستیان هەبوو 17-4 وەك رۆژی ئەنفال دیاریبکەن، بەلام هەوڵەکانیان شکستی هێنا ” .

هەرچی ڕۆژنامەی برایەتییە ژمارە 1920 رێکەوتی 14-4-1994 ە، لە مانشێتەکەی هاتووە: (هێژا مسعود بارزانی لە پرسەی خوالێخۆشبوو رسول مامەند ئامادە دەبێت)، هەرچەندە پەیامی برایەتی هەمان ژمارە لەسەر تاوانی ئەنفالە، وەلێ هیچ ئاماژەیەك بە رێکەوتی 14-4 وەك ڕۆژی ئەنفال نەکراوە.

ڕۆژنامەی یەکگرتوو ژمارە 86 ی رێککەوتی 12-4- 1996 لە مانشێتەکەیدا هاتووە:(فرەیی زمانی و فرەیی ڕەگەزی نیشانەی گەورەیی خودان و دەبێ بپارێزرێن، ڕیسوا بێت سیاسەتی جینۆساید و قڕ کران)” بەهۆی بەشداری کا عەبدالڕەحمان سدیق لە رێکخستنی ڤیستیڤالی یەك و دوو کاریگەری لەسەر یەکگرتوو هەبوو لەو رۆژگارە”.

هەرچی رۆژنامەی ئاڵای ئازادی زمانحاڵی ئەوکاتی حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان بوو، لە ژمارە 68 ی رێکەوتی 11-4-1993 یدا لە مانشێتەکەی هاتووە: بە سەرخستنی دەست پَی شخەری pkk، بەرنامەی هاوبەش و هاوکاری سیاسی، ئەرکێکی نەتەوایەتییە.

بەڵام لە ئاڵای ئازادی ژمارە 166 ی رێکەوتی 16-4-1995 دا هاتووە (ئەنفال بەڵگەی خۆڕاگری میللەتەکەمان و دڕندەیی دوژمنانە)، ئارمی ڤیستیڤاڵی یەکەمی ئەنفالەکان لە لاپەڕە یەکدا بڵاو کراوەتەوە.

لە مانشێتی ڕۆژنامەی ڕێگای کوردستانی ژمارە 2ی ساڵی 48 ی ساڵی 1992 هاتووە:(پڕۆژەی بەڵگەنامەی بەرنامەی..)، بەڵام لە ژمارە 94ی رێکەوتی 12-4-1993 هاتووە:(هەلومەرجی کوردستان وا دەخوازێ کە بە پەلە هەوڵی بەستنی کۆبونەوەی سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی بدرێ). وەلە ڕێگای کوردستانی ژمارە 104ی رێکەوتی 19-4-1994دا هاتووە:(بە بۆنەی یادی شەشەمین ساڵڕۆژی شاڵاوی ئەنفالە بەدناوەکان پەیوستە بایەخێکی زیاد بە 182000 ئەنفالکراوو کەس و کارەکانیان بدەین)، سەرباری ئەوەی بابەتی ڕێگامان کە سەروتاری رۆژنامەکەیە لەسەر ئەنفالە. بەڵام ڕێگای کوردستانی ژمارە 152 ی بەرواری 11-4-1995 لە مانشێتەکەی هاتووە(14 ی نیسان ساڵگەردی

ئەنفالە شوومەکان و ڕەمزی گەورەترین تاوانی سەدام دژ بە گەلەکەمان)(ڕۆژی 14 نیسان ڕۆژێکی هەرگیز لە یاد نەچووە لە بیرو هزری ـَڕۆڵەکانی گەلەکەمان. ئەم ڕۆژە هێمایەکە بۆ گەورەترین تاوان ک□ □□ژ□مە شۆفینیستیەکەی سەدام دژ بە گەلەکەمان ئەنجامی دا).

بەم جۆرە دەبینیین لە ساڵی 1994 ەوە لە مانگی نیسان باسی ئەنفال کراوە، بەڵام لە ساڵی 1995 ەوە جەخت لەسەر دیاریکردنی ئەم ڕۆژە بە ڕۆژی ئەنفال کراوەتەوە، ئەوەش بە هەوڵی ئێمە بووە، راستەوخۆ پەیوەندی بە رۆژنامەکانەوە کراوە.

ڕۆژنامەی ووڵاتی رێکەوتی 15-4-1996 ژمارە 151 دا هاتووە:(یادی ئەنفالەکان هاندەرێکە بۆ سوور بوون لەسەر خەبات)، بەرنامەی ڤیستیڤاڵەکەش لە هەمان ژمارە لە دوا لاپەڕە بلاو کراوەتەوە.

لە رۆ ژنامەی بۆ پێشەوەی ژمارە 18 ی رێکەوتی نیسانی دا، لە سەروتارەکەی هاتووە1995 :(با یەکی ئایار بکەینە ڕۆژی بەرپاکردنی بزووتنەوەی شورایی جەماوەری بۆ کۆتایی هێنان بەشەڕ و برسێتی)، هاوکات لە هەمان ژمارەدا بابەتێك بڵاوکراوەتەوە بە ناوی (کارەساتی ئەنفال و وەحشی□تی ناسیۆنالیزم).

ساڵی 1996 و لە یادی ئەنفالدا ڕۆژنامەکانی وڵات، ئاڵای ئازادی، یەکگرتوو، پاڵە...... مانشێتەکەیان لەسەر ئەنفال بوو، رۆژنامەی ڕێگای کوردستانیش ئەو ژمارەیەی سەرتاپای بە ڕەش دەرچوو و مانشێتەکەشی لەسەر ئەنفال بوو.

هەوڵە پراتیکییە سەرەتاییەکان

لە پەرتووکی تونی مەرگ کە بەڕێز کاك زیاد عەبدڕەحمان ” نەجمەدین فەقێ عەبدوڵا” نووسیوییەتی هاتووە (((c.d.a.w.e) لە ساڵی 1993 هەمان ڕۆژی 14-4 بە ڕۆژی یادکردنەوەی هەڕەشەکانی ئەنفال داناوە ویادی کردەوە. هەروەها دەنووسێت لە هەمان ڕۆژی ساڵی 1994 یش دا یادی ئەو ڕۆژە لە سنووری پارێزگای کەرکووك لە گەرمییان کرایەوە، پێدەچێت ئەو ڕۆژە لە داهاتوودا ببێتە یادی قڕکردنی بە کۆمەڵی گەلی کورد(پەرتووکی تونی مەرگ –ل9). لێرەدا نووسەر ئەگەرێك دادەنێت بۆ بوونی ئەم ڕۆژە بە ڕۆژی یادی قڕکردنی بە کۆمەڵی گەلی کورد، نەك بە کردنی بە ڕۆژی ئەنفال .

ساڵی 1994 لە ژێر درووشمی (دیاریکردنی چارەنووسی ئەنفالکراوەکان) کۆمیتەی باڵای یادکردنەوەی ڕۆژانی ئەنفال لە یادی 6 ەمین ساڵەی کارەساتی ڕۆژانی ڕەشی ئەنفالە بەدناوەکانی بەعس. لە ڕۆژانی 14-15-4-1994 زنجیرە چالاکییەکی لە کەلار و سمود ئەنجامدا، لیژنەی سەرپەرشتی یادەکە لە لایەن مەڵبەندی کەرکوکی ینك و هاوڕێیانی

شیوعی-حشکع- محەلی کەرکووك و یەکێتی هونەرمەندانی کوردستان سازدرا بوو (ك ن 18-4-1994 ژمارە 663).
لە دەڤەری گەرمیان بەرصزان رەحمان خانی، تەها سولێمان، سەردار عەبدللە، دڵشاد تالەبانی، گولاڵە عەزیزو ...... چالاکانە کاریان لەسەر دۆزی ئەنفال کردووە لەو رۆژانە. کاك سەردار عەبدللە بە منی االگ□یاند ب□ سال□ی دواتر مەبەستی 1996 ە، کە بینیمان لە 14-4-1995 لە هەولصر یادی ئەنفال بە بەر فراوانی کرایەوە، ئصمەش لەوە بە دواوە سور بوین لەسەر دیاریکردنی 14-4 وەك اۆژی ئەنفال.
نابێت ئەوەش لە یاد بکەین لە ئایاری سال□ی 1994 شانۆگەری وەرزێکی شووم لە هەولێر پێشکەشکرا کە بەڕێزان فەخرەدین گەرمیانی و خاڵە حەمرین و لالۆ ڕەنجە و حەسەن گەرمیانی و .... کۆمەڵێك دڵسۆزی دیکە ڕۆڵیان تێیدا هەبوو، گوزارشتی لە تاوانی ئەنفال دەکرد، وەلێ بە ئامانجی دیاریکردنی 14-4 نەبوو بە ڕۆژی ئەنفال، لێ رۆڵی پۆزەتیفی هەبوو لە ناساندن و وەبیرهێنانەوەی تاوانی ئەنفال و گرنگیدان پێی.

ڤیسیتیڤال□ی ئەنفالەکان بۆ دیاریکردنی 14-4 بە رۆژی ئەنفال

پێشتر بە پەرتەوازەیی یادی تاوانی ئەنفالمان دەکردەوە، وەلێ جێگای ناگرت بۆ دیاریکردنی رۆژێك بۆ ئەنفال، بانگەوازی ڤیستیڤالی یەکەمی ئەنفالەکان لە 12-3-1995 بۆ ئەنجام دانی یەکەم ڤیستیڤال لە هەولصر بڵاو کرایەوە، لە 14-4 ڤیستیڤاڵەکە بۆ ماوەی یەك هەفتە لە هۆلی میدیا بەردەوام بوو،ئەم بەاصزان ا□لیان لە ئامادە کردن و سەرکەوتنی گصاا ((محمد ملا سدیق –لالۆ اەنجدەر –سەدرەدین خۆشناو- فاتیح شەیدا-کەریم غەفور " کەریمۆك" –کەماڵ غەمبار، قادر نادر- فریاد هیرانی-ئاشتییە سور " دارا و پایزە" -هاوار مستەفا-سۆزان مامە-بدرالدین سال□ح-نیهاد دزەیی-کەریم سەرکەش-هەردی سەردەم –دەشتی بەرزەواری -مامۆستا اەحیم-عوسمان عمر(عوسمانی خەتم) - ازگار مام بۆرە- مامۆستا فرهاد خالید-نیهاد جامی –تەحسین فایەق- ئاوارە خان-کەریم مەلا-مامۆستا کمال غەمبار- هونەرمەند محەمەد ئیسماعیل- پارێزەر دلێر محەمەد شەریف -سەلاح مەزن-ئەندازیار عەبداڵەحمان سدیق- ئازاد سلصمان و هاوکار و هصمن حەساری و شەفیق حاجی خدری و کنێر و شەوقی دارەتوو و جەماڵ شوشە و عەدنان کۆچەر و خالید کاوێز و ئازاد و محەمەد مشیر و ....هتد .هەروەها بەاصزان ازگار شوانی و ازگار حەساری و فواد سدیق لە اصگای کوردستان و کاك ستران عبدللە و کاك دلشاد عبدللە و ئیسماعیل عەبدالکەریم لە کوردستانی نوص و کاك غازی حەسەن و ئیدریس شەیداهۆ و کاك بصکەس

حەمەد قادر لە ئاڵای ئازادی بەشداری کاریگەریان کرد لە ڕێگەی پشتیوانی و بەشداری و ڕۆژنامەکانیانەوە، تەنانەت کاریگەریان لەسەر ڕۆژنامە و ڕاگەیاندنەکانیان دانا بۆ ئەوەی 4-14 وەکو ڕۆژی ئەنفال بناسن.
بۆ سالی دواتر 1996 جگە لەو بەاصزانەی ناویان لە ڤیستیڤاڵی یەکەمدا هاتووە، بەاصزان سەرهەد تۆفیق –شوان داودی –غازی حەسەن- گرفتار کاکەیی- هەردوو مامۆستای هصژاو تصکۆشەر خالید دلصر و سەعید ناکام و پاڵەی خالید دلێر و هیوا ناسیح و ئەسکەندەر جەلال و فەرحان و خالید کاوێس و ئازاد و ،،،، هتد بەشداری چالاکانەیان کرد.
دیارە ئاماژەم بە زۆر ناو دا لە سەروە، کەسانی تێدا بوو وەك مامۆستا خالید دلێر و مامۆستا بەدرەدین حەمەساڵەح و کاك نیهاد دزەیی و سەرهە تۆفیق و ئەرخەوانی کچی لە ڤیستیڤاڵی دووەم زۆر ماندوو بوون، کەسانی دیکەش بەشداری□ک□ی □□مزیان کرد بەڵام ناکرێت ناویان لە یاد بکرێت، پشتیوانییەکی مەعنەوی بوون بۆ یاداوەرییەکە .
ئەو ساڵە بە داواکاری ئصمەو بە هاوکاری بەاصز کاوە نادر پارت و اصکخراوە سیاسی و اۆشنبیرییەکان دەیان بەیاننامەیان لە رێکەوتی 4-7 ەوە دەرکرد بە بۆنەی 4-14 و ناساندنی وەك ڕۆژی ئەنفال، لەوە بە دواوە ئیتر 4-14 وەك اۆژی ئەنفال بو زبە ئەمری واقیع، ڕۆژێکیش بۆ ئەنفال دیاریکرا، ئیتر نەتوانرا خۆ لە یادکردنەوەی بدزنەوەو وەڵام بە داواکاری قوربانییەکانی نەدەنەوە، وە بیر لە دیاریکردنی رۆژێکی دیکە بکرێتەوە.
بەشێك لە بەشداربوونی چالاکییەکانی ڤیستیڤاڵی یەکەم جگە لە بەشداربووانی پێشانگای کاریکاتێر “کاك گرفتار کاکەیی” و بەشە هونەرییەکە: عەبدالڕەزاق سافی، سەلاح مەزن، سەدرەدین خۆشناو، فاتیح شەیدا، فریاد هیرانی، کەریم غەفور، عەلی مەحمود، عەبدالڕەحمان سدیق، ناڵە حەسەن، بەهرە موفتی، ئیدریس شەیداهۆ، خالید عوسمان، سۆزان مامە، بەختیار مامە، سەرهەنگ ئیسماعیل، زانا خالید.

بەیاننامەکان

ساڵی 1995 یەکەم بەیاننامە بە بۆنەی 4-14 ڕۆژی ئەنفال، ڕێکخراوی ئاوارەو ئەنفالەکانی کوردستان و دواتر دەزگای ناوەندی ڕاگەیاندنی یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان دەریان کرد، هەرچەندە لە بەیاننامەکەی یەکگرتوودا هاتووە (ئێمە لە ئاوا ڕۆژێکدا کە یادی ئەو کارەساتە بێ دینی یە دەکەینەوە ،داوا لە هەموو دەزگاکانی ڕاگەیاندنمان

دەكەین، كە وەك تاوانە جینۆسایدییەكانی سەدەكانی ناو□است و، جەنگە جیهانییەكان و، كارە بە كۆمەڵ كوژییەكانی ستالین و هیتلەر، لە قەڵەمی بدەن و ،گڵاوی نیازی ڕژێم لە بەكارهێنانی وشەی (ئەنفال) ڕسوا بكەن و، وشەو زاراوەیەكی بۆ بەكار بێنن كە ڕێسی پیلانی هەڵوەشێنێتەوە) ئەمە بەشێك بوو لە بەیاننامەی مەكتەبی ڕاگەیاندن بە بۆنەی یادی كارەساتی بەناو ئەنفالەوە – ی□ككگرتوو ژمارە 37)، دیارە ئەم هەوڵەش لە لایەكەوە دڵسۆزییە بۆ پرۆسەكە، لە لایەكی دیكەوە بەشێك بوو لە نەخشەكانی پارت و لایەنە ئیسلامییەكان بۆ سڕینەوەی وشەی ئەنفال، نە چەسپینی لە كۆمەڵگای كوردەواریدا، كە لەگەڵ بۆچوونەكانیان ناهاتەوە سەبارەت بە دەستەواژەی ئەنفال.

چیتر كرا

ساڵی 1996 بەهۆی سەركەوتن و دەنگدانەوەی ڤیستیقا□ی یەكەمی ئەنفالەكان هەوڵەكان گەورەترەوە بوون، بە هەوڵ و كۆششی ڕێكخراوی ئاوارە و ئەنفالەكان لیژنەی سەرپەرشتی لە شارەكانی هەولێر و شەقڵاوە پێكهێنرا، هەروەها داوا لە حزب و ڕێكخراوە سیاسی و جەماوەری و ڕۆشنبیرییەكان كوردستان كرا، بەیاننامە بەبۆنەی 4-14 دەربكەن و لافیتە لەو یادەدا بنووسن و لە شوێنە گشتییەكان بە تایبەتیش دەوروبەری هۆڵی میدیا لە شاری هەولێر هەڵیواسن، تاكو شاری هەولێر سیمای ئازییەت باری گشتی بە خۆوە بگرێت.

لە ساڵی 1996 لیژنەی كاری هاوبەشی حیزبە كوردستانیی□كان لە 1-4 ەوە بەیاننامەی هاوبەشیان دەركرد لەسەر 4-14 و ناساندنی وەكو ڕۆژی ئەنفال، كە لە 7 حیزبی كوردستانی پێك هاتبوون، سەرباری ئەم لایەنانەی خوارەوە: بزوتنەوی موسڵمانانی كوردی فەیلی –سەركردایەتی شۆڕگێڕ -–حزبی اتحادی توركمانی–كۆمەڵەی جوێلۆجی كوردستان- یەكێتی مامۆستایانی كوردستان- ی□ككگرتووی ئیسلامی كوردستان-ڕێكخراوی ئاوارەو ئەنفالەكانی كوردستان-حزبی سۆسیالستی كوردستان- یەكێتی نەتەوەیی دیموكراتی كوردستان-دەستەیەك لە ڕابەرانی بزووتنەوەی كرێكاری-كۆمەڵەی ڕوناكبیری كۆمەڵایەتی گەرمەسێر.

سەرباری ئەوەی دەیان پارت و ڕێكخراوی سیاسی لافیتەیان بە داواكاری ئێمە لەناو ڤیستیقا□□كەو شەقامەكانی هەولێر و بەردەم بنكەو بارەگاكانییان هەڵواسی كە تا ئەوكاتە كوردستان و شاری هەولێر دیاردەی راگەیاندنی گەورەی وای بۆ تاوانی ئەنفال و كۆمەڵكوژی بەخۆوە نەبینیبوو، ئەو بایاننامانەش هەموو بە سوپاسەوە بە داواكاری ئێمە دەركراون.

ئەم بروسکەی پشتگیریانەش گەیشتنە بەڕێوەبەرانی ڤیستیڤاڵەکە: (دەستەی ڕۆژنامە نووسانی ئازاد-حزبی الاتحادی تورکمانی-مکتب سیاسی– تیپی شانەی نیشتمان-مەکتەبی پەیوەندییەکانی یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان-حزب الاخاو تورکمانی –مکتب سیاسی- بزاڤی خوێندکارو لاوانی کوردستان-سکرتارییەتی باڵا- حیزبی ڕزگاری کوردستان-مەکتەبی سیاسی --مەڵبەندی ڕۆشنبیری میزۆپۆتامیا-یەکێتی پێشەنگانی کوردستان-کۆمەڵەی جەنگاوەرانی پێشەنگی کوردستان-کۆمەڵەی جیۆلۆجی کوردستان-یەکێتی بێکارانی کوردستان-کۆمەڵەی ئاوارەکانی کوردستان-ڕێکخراوی جیهانی بۆ داکۆکی کردن لە مافی مرۆڤ(ئەمینداری گشتی)-بزوتنەوەی ڕۆشنبیرانی ئاشتیخواز-هەولێر–کۆمەڵەی نەتەوەیی کورد-مەڵبەندی چوار–کۆمیتەی ڕێکخستنی هەولێری حیزی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق–کۆمەڵەی فەرهەنگ و ئاوەدان کردنەوەی باڵەکایەتی–یەکێتی ژنانی کوردستان-مەکتەبی سکرتاریەت–ئەنجومەنی پارێزەرانی کوردستان–تیپی شانۆی ڕۆژی نوێ–بزووتنەوی دیموکراتی گەلی کوردستان–کۆمەڵەی زیندانیە سیاسییەکان–مەکتەبی تەنفیزی یەکێتی جوتیارانی کوردستان–خوێندکارانی یەکێتی نەتەوەیی دیموکراتی کوردستان–کۆمیتەی پارێزگای هەولێری حیزبی شیوعی کوردستان–کۆمەڵەك لە ڕۆشنبیرانی شاری هەولێر–کۆمیتەی تایبەتی مەکتەبی سیاسی ی ن ك–خوێندکارانی پەیمانگای هونەرە جوانەکان–ڕێکخراوی ئاوارەو ئەنفالەکانی کوردستان–لەشکری 16 دەشتی هەولێر ینك–تیپی شانۆی حەمرین–کۆمەڵەی ئافرەتانی کوردستان–ڕێکخراوی چاودێری مافی مرۆڤ لە کوردستان (کوردستان ڕچ)–ناوەندی هەولێری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان –ڕادیۆی ڕێگای کوردستان–ڕێکخراوی تێکۆشانی ڕەنجدەرانی کوردستان–ڕێکخراوی ڕەوتی بەلشەفیك–یەکێتی گشتی قوتابیانی کوردستان).

ئەم لایەنانەی سەرەوە ناویان هاتووە، زۆربەشیان بە هەڵواسینی لافیتە لە دەرەوەی هۆڵی ڤیستیڤاڵ بەشداریان کرد.

ئەم لایەنانەی خوارەوەش تەنها لافیتەیان لە ڤیستیڤاڵەکەدا هەبوو: (بیرۆی پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان- یەکێتی نەتەوەیی دیموکراتی کوردستان- ڕۆژنامەی ووڵات-ڕۆژنامەی شمس و تێن-حیزبی شیوعی عێراق-پارتی کرێکارانی کوردستان-لیژنەی پارێزگای کەرکوکی حیزبی شیوعی کوردستان-یەکێتی ئافرەتانی زەحمەتکێشان-لقی هەولێری حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان-کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان-ڕادیۆی نیشتمان-حیزبی شیوعی کوردستان مەکتەبی سیاسی-کۆمەڵەی ڕوناکبیری کۆمەڵایەتی کەرکووك- کۆمەڵەی ڕوناکبیری و کۆمەڵایەتی گەرمەسێر –مەکتەبی مافی مرۆڤی ی ن ك- یەکگرتووی خوشکانی ئیسلامی کوردستان).

پێشانگای کورد قەڵان

هەروەها ئەم هونەرمەندانەش بە تابلۆ بەشداریيان کرد لە پیشانگای کورد قەڵان: (جوهەر محەمەد خدر-دارا محەمەد عەلی-دلێر محەمەد شەریف-سلێمان شاکر-سەربەست عومەر-سۆران-جعفر محمد غریب-جماڵ مشیر-عبداڵلە سەراج-فیسەڵ عوسمان-کامران - ڕزگار فقێ عبداڵلە-ئازاد ئەنوەر-گرفتار کاکەیی)(چارەنووس ژمارە 2 -حوزەیرانی 1996)*.

شانەگەری ئەنفالستان

شانەگەری (ئەنفالستان) ئامادەکردن و دەرهێنانی: کەریمەك غەفور نواندنی: هاوار مستەفا خان، کەریم مەلا، سۆزان مامە، جەلال ئەنوەر، عەلی سیاسی، کەریمەك غەفور، بەرهەم محەمەد، هەردی حسەن، کامەران عەبدولوەهاب، شیلان سەدرەدین، عەبدولقادر محەمەد، گوڵالە عوسمان، گۆران حسەن، رزگار ئیسماعیل، ڕەوا دڵشاد وەسانی، ئازاد ئەنوەر، ئەحمەد عەدە.
لەرێکەوتی ١٩-٤-١٩٩٥ لە چوارچێوەی چالاکییە هەفتەییەکەی ڤیستیڤاڵی یەکەمی ئەنفالەکان نمایش کرا، لە هۆڵی میدیا-هەولێر لە چوارچێوەی فێستیڤاڵی یەکەمی ئەنفالە بەدناوەکان.
ڤیستیڤاڵی یەکەم بە شانەگەری شەقام لە ناوەندی رۆشنبیری سەردەم لە قەلاوە بە هۆڵی میدیا بە ناو بازاڕدا دەستی پێکرد، هەردوو پەرلەمانتار عیدۆ بابا شێخ و نەهلە خان بەشدار بوون تیایدا.
شانەگەرییەکە لالۆ رەنجدەر، تەحسین فایەق، نیهاد جامی، کەریمەك، ئاوارە خان ئامادەیان کرد و زۆری دیکە بشداربوون تیایدا.

بەشداربووانی ڤیستیڤاڵی دووەم: عەزیز وەهاب محەمەد، کەماڵ غەمبار، محەمەد ساڵەح ئامەدی، د.ئاسۆ عەبدوڵا، ئارام، شەفیق حاجی خدری، مامۆستا ئەحمەد چاوشین، د.رەشاد میران، مامۆستا بهائالدینی جوتیاران، حەسەن جاف، عەبدالڕەزاق مەرزنگ، غازی حەسەن، عەلی مەحمود محەمەد، جەلیل کاکە وەیس، سەرفراز نەقشبەندی، سەدرەدین خۆشناو، ئارام سەلیم، کەریم غەفور، مامۆستا عەبدالڕەحمان سدیق.

چەسپینی رۆژەکە

هەرچەندە ڤیستیڤاڵی دووەم یاساغکرا و ڕێگە لە ئەنجامدانی گیردرا لە شاری هەولێر، منیش تەمەتبار کرام، وەلێ کە مەممنوع کرا زیاتر مەرغوب بوو، گرنگ ئەوەیە پەیامەکانی چەسپی و لە کۆتاییدا ڕۆژێك دیاریکرا بۆ ڕۆژی ئەنفالکراوەکانمان، لەو ڕۆژەدا خەم و

داواکارییەکانمان یەك دەخەین، خامەکانمان دابەش دەکەین، بە چاو بۆ ئازیزانمان دەگرێین، بە بیر ڕێگایەك دەدۆزینەوە بۆ بە یاساییکردن بە مێژووکردنی و بە جیهان ناساندنی وەك تاوانی جینۆساید، بە دەست و دەنگێکی بەرزیش ئازایانە دەڵێین سەرجەم تاوانکاران بێجیاوازی بۆ بەردەم دادگا.

تێکدانی ڤیستیڤاڵی دووەم

کە ڤیستیڤاڵی یەکەم دەنگ و سەدای گەورەی دایەوە لە ناو خەڵك و کەناڵی راگەیاندنەکان، کۆمەڵەیەك لە هەولێر لقێکی هەبوو بە ناوی کۆمەڵەی روناکبیری کۆمەڵایەتی کەرکوك کە بەڕێز جەلال جەوهەر ئەو کات بەرپرسیان بوو لەو بەشە، لە لایەکەوە دەیانویست رۆژی 17-4 بسپێنن وەك رۆژی ئەنفال، لە لایەکی دیکەوە کەوتنە خۆ ئامادە کردن بۆ یادکردنەوەی ئەنفال و دەیانەویست هەوڵەکە لە ئێمە بسێننەوەو خۆیان پێی هەڵبستن، هەروەها سەردانی وەزارەتی ناوخۆیان کرد مۆڵەتی رێکخراوی ئاوارەو ئەنفالەکان وەربگرنەوە و بۆ خۆیان رێکخراوێك تۆمار بکەن بەناوی ئەنفالەکان، هەروەها داوایان لە قوربانیان و هونەرمەندان کرد بەشداری چالاکییەکانمان نەکەن.
لە کاتێك ئێمە هۆڵی میدیاشمان لە چەند مانگ زووترەوە گرتبوو، ئامادە بووین هۆڵەکە بۆ ئەوان بەجێ بهێڵین و مەراسیمەکەی خۆمان لە 7ی نیسانەوە ئەنجام بدەین، هێشتا لە گێچەڵ کردنی خۆیان نەکەوتن، کە بینییان سەدان لافیتە بۆ پشتیوانی ڤیستیڤاڵەکەمان لە ناو ه□□□ی میدیاو دەوروبەری هەڵواسراوەو دەیان بەیاننامە بۆ پشتیوانیمان دەرکراوەو بەشداری بەرفراوانی نووسەران و هونەرمەندان لە ڤیستیڤاڵەکەی ئێمە وە پەراوێز کەوتنەوەی ئەوان، تەنانەت مەکتەبی سیاسی ینك بە 10000 دینار پاڵپشتی ئێمەیان کرد، ئەوجا بە پشتیوانی خوالێخۆشبوو جەبار فەرمان مۆڵەتی گرتنی هۆڵی میدیا و گەلەری□کەیان لێمان سەندەوە دایان بە سەوڵەی بەدری سەر بە مەجلس ئەعلای ئیسلامی، بۆ شەوەکەی لافیتەکانیان بە پیسایی تێکدراو تۆمەتەکەیان خستە سەر من، لە لایەکی دیکەوە کاریگەریان لەسەر یەکێك لە رزگاربووانی گۆڕە بە کۆمەڵەکان دانا لەسەر مینبەر لە کاتی سمینار□دا بێدەنگی لێکرد و وەلامی پرسیاری کۆڕگێڕی نەدایەوە، بەڵام شکستیان هێنا.

مامۆستا فەرزاد کەمانگەر و نامەکانی ئازادی.. ئەحمەد هەولێری

لەنێو ئەو پۆلە تێکۆشەرە کوردەی کە لە ٩ ی گوڵانی ٢٠١٠دا لەلایەن کۆماری ئیسلامییەوە لەسێدارەدران، زێدەتر ناوی مامۆستا فەرزاد کەمانگەر بەرگوێ دەکەوێ. لەبەرئەوە نا کە مەقام و شکۆی ئەو تێکۆشەرانە جیاوازە، بەڵکو لەبەر سیحری نامەکانی فەرزاد کە هەمیشە کوانووی ناو و شۆڕەتی ئەو بەزیندوویی دەهێڵێتەوە. شیرین عەلەمهولی یەکێک بوو لەو ژنە تێکۆشەرانەی نێو ئەو پۆلە، کە وەک هاوڕێکانی لێی دەگێڕنەوە خاوەن مۆڕاڵێکی بەرزی شۆڕشگێڕانە بوو کە هەزاران داستان و چیرۆک ناتوانێت بارتەقای مۆڕاڵەی بەرز و شۆڕشگێڕانەی وی بێت. فەرهاد وەکیلی و عەلی حەیدەریانیش تەژی بوون لە مۆڕاڵەی بەرزی مرۆڤانە و یۆتۆپیای ئازادیخوازانە. سیلوا هاراتونیان ژنە ئەمریکایی کە بەڕێکەوت هاوزیندانی شەهید شیرین عەلەمهۆلی دەبێت لە زیندانی نەگریس و تۆقێنەری "ئێوین" لێی دەگێڕێتەوە و دەڵێت: شیرین لەو زیندانەی کە تەژی بوو لە تاوانبارانی گەورەی دزی و مادەی هۆشبەر و تاوانکاری هەتا سیاسی، کارێکی کردبوو کە کەس لە قسەی دەرنەدەچوو، هەمووان بە لوتفەوە لە بەردەمی دەوەستان و گوێیان بۆ قسەکانی دەگرت و خۆشیان دەویست. ئەویش بە سۆزی دایک و فێرکارێکەوە دڵاوایی دەکردن و ورەی دەدانە.

سا لەو نێوەندەدا ناوی مامۆستا فەرزاد زیاتر لەناواندایە، لەبەرئەوەی کۆمەڵێ نامەی بەنرخی لە بەجێ ماوە کە هێندە بە کرۆکن بەسن بۆ ئەوەی تا هەتایە ناوی مامۆستا فەرزاد بە زیندووی بهێڵنەوە، نامەکان هێندە بە هەتەرانە و ئەشقەوە نووسراون مرۆڤ کەمەندکێش دەکەن. نامەکانی فەرزاد کەمانگەر ئەوی خستە چەقی گرنگیپێدانی ئازادیخوازان و ئەدیب دۆستانەوە. ئاخر هیچ شتێک بۆ ئەندازەی نووسین کاریگەری نامێنێتەوە، مرۆڤەکان جەربەزەیی دەنوێنن و شەهید دەکەون بەڵام ئەوەی زێدەتر ناویان دەهێڵێتەوە شتێکە لە شێوەی نووسیندا ئەگەر لەپاشیان جێ بمێنێ. نووسین بۆ خۆی گرنگترین بزاوت و داهێنانی مرۆڤە ئەگەر نووسینەکان نەبوونایە ڕایەڵەی پەیوەندی ئەمە بە شارستانییەتە کۆنەکانەوە دەپچڕا و بۆ ئێستاش هیچمان پێ نەدەما زانست و زانیاری خۆمانی لەوێ هەڵێنجێنین. ئەم نامانە کە لە دوای شەهید کەوتنییەوە بڵاوکرانەوە

هەرزوو گەیشتنە لووتکەی ئەدەبیاتی بەرەنگاری ئێرانیەوە و خەڵکانێکی زۆر تا هەنووکەش دەیخوێننەوە و بە وشەکانی پەنگری ویژان و زیندوێتیانی پێ دەگەشێننەوە.

گاندی دەڵێ مرۆڤە ڕاستەقینەکان هەر لە سەرەتاوە لەگەڵ ژیانێکی سەختدا دەستەویەخەن. سا هەرمان فەرزاد ژیان و چارەنووس و نامەکانی گەواهی لەسەر مەنتاڵی ئەم مرۆڤە مەزنە دەدەن. لە یەکێک لە نامەکانیدا و لە دێڕێکدا گوزارشت لە خۆی وەک زیندانییەک و زیندانەوانەکە دەکات و دەڵێ : دوو کەس، دوو دیوی دیوار، دەرگەیەکی ئاسنین هەیە و ڕۆژنەیەکی گچکە تێیدا، تۆ لە دەرەوەی بەندینگە و من لە ناویدا.

یاخود دەنووسێ : من مەدەرە بەر کوتەك کاتێک لە بەڕێڕۆیشتندا دەنگی پێیەکانم دێت، ئاخر دایکم فێری کردووم بە هەنگاوەکانم لەتەك زەمیندا قسە بکەم و بەرخورد بەم. لەنێوان من و زەمین پەیمانێك هەیە و پەیوەندییەك کە پێویستە زەمین پڕ لە خەندە و جوانی بکەم، دەی کەواتە بهێڵە با بەکاوەخۆ بەڕێدا بڕۆم، بهێڵە با دەنگی پێم ببیسترێت، بهێڵە زەمین بزانێت هێشتاکە من زیندووم و هیوادار”

لە یەکێکی تر لە نامەکانیدا دەنووسێ : “منی فێرکار لە فێرخوازەکانمەوە خەندە و پرسیارەکانم بە میرات بردووە”. ئەمەش دەریدەخات کە مامۆستایەکی ڕاستەقینە بووە و ئەزموونی لە خوێنکارەکانی گرتووە و لەگەڵیاندا لە پەیوەندییەکی هەتەرانەدا بووە. ئەوەتا لە زاری نیچەوە دەڵێ : کەسێک لە ڕیشەوە مامۆستایە هەموو شتەکان لە پەیوەندی بە خوێنکارەکانییەوە بە جدی وەردەگرێ”

لە نامەیەکی تریشدا و لە توێی زیندانێکی تەنگ و تاریک و بۆگەنەوە خەیاڵەکانی باڵدەگرێ و دەیباتەوە بۆ ڕابردوو و ئەو گوندەی کە تێیدا مامۆستا بووە و بە دڵێکی بریندارەوە بۆ فێرخوازەکانی دەنووسێ : زۆر دڵتەنگم بۆتان، لە توێی ئەم زیندانەوە شەو و ڕۆژ بە بیرەوەرییە شیرینەکانی ئەوەوە شیعری ژیان دەچڕم، هەموو ڕۆژێ لەبری ئەوە ڕۆژباش لە خۆرەتاو دەکەم، لەنێو ئەم چواردیوارە بەرزانەوە لەگەڵ ئەوەدا بەدار دەبمەوە، لەگەڵتاندا پێدەکەنم و لەگەڵتان دەنووم. هەندێکجار ‘شتێکی لەشەوەی دڵتەنگی’ سەراپای هەبوونم دادەگرێ، خۆزگە دەکرا بە وێنەی جاران کە لە گەشت و گەڕان دەهاتینەوە و بەم گەڕانەشمان دەگوت گەشتی زانستی!

لە درێژەدا دەچێتە سەر باسی نادادییەکانی دنیا و دەنووسێ : خۆزگە دەکرا کتێبی بیرکاریمان بەهەموو نەزانراوەکانیەوە خستبایە بن بەردەکەوە، چونکە کاتە باوک نەتوانێ نانێک بە خێزانەکەی بنەتێ سەر سفرە چ جیاوازییەکی هەیە مرۆق بەدوای ١٤+٣ بێت یان ١٤+١٠٠

لە ڕوانگەی خۆشەویستی بۆ فەرخوازەکانی ئامۆژگاری دەدا و دەنووسێ: کوڕانی سروشت و خۆرەتاو دەزانم ئیدی لەمەودوا بۆتان ناکرێ لەگەڵ هاوپۆلەکانتان دانیشن و بخۆن و وازی بکەن، چونکە دوای بەهای(پیاوبوون) خەمی نان پەیداکردن بەرۆکتان دەگرێ، بەڵام نەکەن پشت بکەنە خەونەکانتان. منداڵەکانتان فێربکەن بە وڵاتەکەیان ببنە ڕۆڵەیەک لە جنسی شیعر و باران. لە کۆتاییدا دەنوسێ ئیدی بە خۆرەتاوتان دەسپێرم تا سبەینێیەک کە هەندە دوور نییە وانەی عیشق و ڕاستی بە وڵات بڵێنەوە!

ئەحمەد هەولێری

پڕۆژەی گەشەپێـــدانی ئـــابوری عێراق.. عوسمانی حاجی مارف

دەستپێشخەری"پشتێن و ڕێگاوبان" کە بە دەستپێشخەری ڕێگای ئاوریشمی نوێ ناودەبرێت، پڕۆژەیەکی جیهانیە بۆ دروستکردنی تۆڕێکی فراوانی ژێرخانی بەیەکەوە گرێدراو، کە لەلایەن سەرۆکی چین"شی جین پینگەوە" لە ساڵی ٢٠١٣ دەستپێکردوە، ڕێڕەوی ئابووری هیندستان، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەوروپا نوێترین پڕۆژەیە کە ئامانجی یەکخستنی هاوبەشەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باشووری ئاسیایە بە یەک بلۆکی ئابووری جوگرافی، پڕۆژەیەکی هاوبەشی گەورەیە بۆ پەرەپێدانی ژێرخانی ئابووری.

هەریەک لە وڵاتانی سعودیە، یەکێتی ئەوروپا، هیندستان، ئیمارات، فەرەنسا، ئەڵمانیا، ئیتاڵیا و ئەمریکا یاداشتێکیان واژۆ کردووە کە هێڵکاریە بنەڕەتیەکانی تۆڕی گواستنەوە ئاشکرا دەکات لە گواستنەوەی کەشتیەوە تاوەکو هێڵی ئاسن. پڕۆژەکە ئامانجی بەستنەوەی هیندستانە بە ئەوروپا لەڕێگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە،

پڕۆژەکە بریتیە لە هێڵی شەمەندەفەر کە ئیمارات، سعودیە، ئوردن و ئیسرائیل بە ئەوروپا دەبەستێتەوە، هەروەها ڕاکێشانی هێڵەکانی گواستنەوەی کارەبا و کێبڵی گواستنەوەی داتا بۆ بەرزکردنەوەی پەیوەندی دیجیتاڵی، هەروەها بۆری بۆ هەناردن□کردنی هایدرۆجینی پاک لە نێوان هیندستان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەوروپادا .

لەهەمانکاتدا پڕۆژەی ڕێگای گەشەپێدانی عێراق ئامانجی دروستکردنی تۆڕێکی گواستنەوەی سنوور بەزاندنی عێراقە، کە کەنداو بە تورکیا دەبەستێتەوە. ئەم تۆڕە پێگەی جیۆپۆلەتیکی عێراق وەک ڕێڕەوێکی بازرگانی بەرزدەکاتەوە و داهاتی دارایی دابین دەکات.

ڕێگای گەشەپێدان پڕۆژەیەکی عێراقیە کە هەو□ دەدات ژێرخانی ڕێگاوبان و هێڵی ئاسن دروست بکات، بەمشێوەیە سوود لە جوگرافیای عێراق و چەندین سنوور وەردەگرێت.

ڕێگای گەشەپێدان هەوڵێکە بۆ ناساندنی مۆدێلێکی نوێی گەشەپێدان بۆ سەقامگیرکردنی عێراق لەڕووی سیاسی□وەو هەوڵدان لە پێکهێنانی دۆخێکی ئەمن و ئارام و لەبار بۆ سەرمایەگوزاری، واتە سەقامگیری سیاسی بەمانای کۆتایی کێشمەکێش و ناکۆکیەکان نیە، لەسایەی نەزمی چەند جەمسەری تازەی جیهاندا، لەئاستی ناوچەکە و جیهانیشدا کێشمەکێشی جەمسەرەکان لەسەر ناوچەی نفوز و بەرژەوەندیە ستراتیژیەکانیان درێژەی دەبێت.

عێراق زۆر پێویستی بە هەمەچەشنکردنی ئابووری و سەرچاوەکانی داهات هەیە بۆ کەمکردنەوەی پشتبەستنی تەواوەتی بە داهاتی نەوت، هاوشێوەی وڵاتانی دیکەی ناوچەکە، عێراقیش وەک سعودیە و میسر و وڵاتانی دیکەی کەنداو، شاهیدی گۆڕانی بەرژەوەندیە بەرەو پڕۆژەی گەورە و بازرگانی سنور بەزاندنن.

دوای چەندین ساڵ لەدەسەڵاتی حکومڕانی بەشبەشێنەی هێزی میلیشیای نەتەوەیی و تائیفی، حکومەتی فیدراڵی بەپێکهاتەی حکومەتی بەغداو حکومەتی هەرێم، دوای چەندین ساڵ لە دۆخی شەڕو نائارامی و گێژاوی سیاسی، حکومەتی عێراق بەدوای سەرچاوەی نوێدا دەگەڕێت، بیرۆکەی “گەشەپێدان” جارێکی دیکە گەڕاوەتەوە ناو ناوەڕۆکی گوتاری لایەنەکانی دەسەڵاتداران لە حکومەتی عێراقدا، بەرەو ئاراستەیەک هەوڵئەدرێت کە زیاتر مەیلی بەرەو بازاڕە کراوەکان و تێکەڵکردنی ئابووریە ناوخۆییەکانە بە ئابووری جیهانەوە دابین بکات.

هەروەها ڕێگای گەشەسەندن پەیوەستە بەو قەناعەتە باوەی کە بۆرجوازی عێراق و گەشانەوەی زیاتری سەرمایە زۆر پێویستی بە هەمەچەشنکردنی ئابووری و سەرچاوەکانی داهات هەیە بۆ کەمکردنەوەی پشتبەستنی تەواوەتی بە داهاتی نەوت، هەر لەم ئاراستەیەشەوە مەسەلەی سەقامگیری و ئارامی سیاسی دەبێتە پێداویستیەک بۆ

سەرکەوتنی ئەو پڕۆژەیە.

عێراق ڕێگای گەشەپێدانی سەرمایەگوزاری دەستپێکردووە، کە پڕۆژەیەکی گەورەیە و هەوڵدەدات سوود لە پێگەی جوگرافی وڵات و چەندین سنوور وەربگرێت. ئامانجی پڕۆژەکە دروستکردنی تۆڕێکی گواستنەوەیە کە کەنداو بە تورکیە دەبەستێتەوە و یەکێکە لەو جۆرە کارانەی کە ئەمڕۆ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا باس دەکرێت بۆ پەرەپێدانی بازرگانی سنووربەزێن و پەیوەندیکردن نەک تەنها لە نێوان وڵاتانی ناوچەکە، بەڵکو لە نێوان وڵاتانی ئاسیاشدا.

ڕێگای گەشەپێدان ئەگەر سەرکەوتوو بێت، پێگەی جیۆپۆلەتیکی عێراق وەک ڕێڕەوێکی بازرگانی بەرز دەکاتەوە و گەڕانەوەی دارایی و سەرمایەگوزاری و هەلی کار دابین دەکات، لە بنەڕەتتردا، پڕۆژەکە هەوڵێکە بۆ ناساندنی مۆدێلێکی نوێی گەشەپێدان کە بتوانێت عێراق لەڕووی سیاسییەوە سەقامگیربکات.

وڵاتانی ناوچەکە و جیهانیش زیاتر ئارەزووی خۆیان نیشان دەدەن بۆ دروستکردنی ئەم ڕێڕەوە بۆ ئاڵوگۆڕی بازرگانی نێودەوڵەتی لە سنوور بەزاندن، بەجۆرێک ئەمڕۆ بەشێوەیەکی فراوان دوای ئەو هەموو شەڕو کارەسات و گێژاوە سیاسیە، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بووەتە گۆڕەپانێک بۆ کێبڕکێی جیۆ-ئابووری نێوان وڵاتانی زلهێزی دنیا، ئەمەش لە پەیوەندی و کێشمەکێشی چین و ئەمریکادا ڕەنگی داوەتەوە، لەم چوارچێوەیەدا، کۆڕیدۆرە بازرگانییەکانی نێوان وڵاتان و ناوچەکان زیاتر و زیاتر پەیوەست دەبن بە هاوتەریبیە جیۆپۆلیتیکییەکانەوە.

سەرەڕای بەرزبوونەوەی نرخی نەوت دوای سەرهەڵدانی ململانێکان لە ئۆکرانیا، قەناعەتێکی گشتی هەیە کە مۆدێلی عێراق بە دابەشکردنەوەی سامانی نەوت کەموکوڕی تێدایە و ئەگەر ڕاست نەکرێتەوە، ڕەنگە قەیرانی سیاسی داهاتوو زۆر توندتر بێت.

هەرچەندە داهاتی عێراق لە هەناردەکردنی نەوت لە نێوان هەشت بۆ نۆ ملیار دۆلاردایە لە مانگێکدا، ئەمەش بەهۆی گرانی نرخی نەوتەوەیە، لەلایەکی تریشەوە وەبەرهێنان و بازرگانی نەوت نەک نەیتوانیوە سەرچاوەیەک بێت بۆ ئەمنیەت و پاراستنی یەکپارچەیی عێراق، بەڵکو بەردەوام مەیدانی کێشەو شەڕی نێوان هێزە میلیشیاکان بووە لەسەر باڵادەستیان بەسەر بیرە نەوتییەکاندا.

بەڵام ئەوەی جێگای سەرنجە ئایا توانای دەوڵەت بۆ دابینکردنی دارایی و جێبەجێکردنی پڕۆژەیەکی وەها گەورەی تێکەڵبوون بە ئابوری جیهانەوە ئیمکانی هەیە، یان ئەو ئاستەنگیانە چین کە بەرەوڕووی ئەم پرۆژەیە دەبنەوە؟.

ئەو ئاستەنگیانەی ڕێگا بە خێرایی چوونە پێشەوەی ئەم پرۆژەیە دەگرێت کەم نین و وەلانیان ئاسان نیە، بەتایبەتی بە

لە بەرچاوگرتنی ڕادەی گەندەڵییەکی تەواو زاڵ و بەربڵاو و سیستماتیک کە لە تەواوی عێراقدا سایەی کردووە. هەروەها ئاستەنگی ئەوەی عێراق تائێستا شایەتحاڵی دۆخێکی وەها نائەمنی و بونی هیزی میلیشیاو ناسەقامگیریە کە تێپەڕاندنی بە ئاسانی نایەت بەدەستەوە، چونکە هەوڵی گروپە میلیشیاکان کە بەشدارن لەدەسەڵاتدا بە دەستبەسەرداگرتنی کۆنترۆڵی دەوڵەت و سەرچاوەکانی بەشێوەیەکە کە دەبێتە هۆی هەڵوەشاندنەوەی دامەزراوەکانی دەوڵەت و تێکدانی توانای حکومەت بۆ هەماهەنگی وردی پرۆسەی پلاندانان و جێبەجێکردن، بۆیە دور نیە ببێتە هۆی کشانەوەی وەبەرهێنەرانی بیانی، یان کشانەوەی ئەو وڵاتانەی کە هەوڵی سودمەندبوون لەڕێڕەوی گەشەپێدانی سەرمایەگوزاریەوە ئەدەن.

هەروەها سروشتی کوتلە سیاسیەکانی عێراق زیاتر ئاسانکاری بۆ حسابات و قازانجی کورتخایەن دەکەن، تائەوەی پشت بەستن بە پڕۆژەی درێژخایەن، بەڵام دەخالەت و پرۆژەکانی وڵاتانی زلهێزی دنیا بەتایبەتی چین بە ئاراستەی پرۆژە درێژخایەنەکان هەنگاو دەنێن.

لەهەمانکاتدا بەربەستی سەرکەوتنی پڕۆژەکە بریتیە لە سەختی دابینکردنی بودجەی بەردەوام بۆ پڕۆژەیەکی وەها گەورە، کە ناکارایی و گەندەڵی بەربڵاو لە دامەزراوەکانی دەوڵەتی عێراقدا، کێشەی گەورەی بۆ دروست دەکات، ڕەنگە ئەگەری نائەمنی و نادڵنیایی وەبەرهێنەران لەڕێگای گەشەپێدان و ئەو وڵاتانەی کە دەیانەوێت سوودی لێ وەربگرن، بێهیوایان کات.

ئەوەی بەرچاوە حکومەتی محەمەد شیاع سودانی ڕێگەی گەشەپێدانی لەباوەشگرتووە، کە بە ئامرازێکی دەزانێت بۆ خێراکردنی گەشەسەندنی ئابووری عێراق و پتەوکردنی پەیوەندی وڵات بە بازاڕە جیهانیەکان و دروستکردنی سەرچاوەیەکی گەورەی نوێی داهات، لەباری عەمەلیشەوە هەوڵ ئەدات بەم ڕێگەیە سەرۆکایەتی خۆی و دەسەڵاتی چوارچێوەی هەماهەنگی جێگیر بکات.

ڕێگای گەشەپێدان بەوپێیەی پڕۆژەیەکی ئابووریە کە لە دەوری ئامانجێکی سیاسیدا دەسوڕێتەوە، ئەویش سەرکەوتنی گۆڕینی دۆخی سیاسی ئێستای عێراقە لە نائارامی ئێستایەوە بۆ ئارامی و گەڕان بەدوای چارەسەری ئاستەنگە ئابوری و سیاسیەکان، ئامانجی ڕێگای گەشەپێدان زیاترە لەوەی پەیوەندی بازرگانی سنووربەزێن بەدەستبهێنێت، جگە لەڕێگاوبان و هێڵی ئاسنی کە بەندەری فاو لەباشووری عێراق بە سنووری عێراق و تورکیا دەبەستێتەوە، دەبێتە هۆی دامەزراندنی کارگە و وەرشەکان، کە ڕێگەی زیاتر بە چالاکیە ئابوری بازرگانیەکان دەدات، سودانی ڕایگەیاند کە ڕێگای گەشەپێدان تەواوکەرێکی پێویستە بۆ بەندەری فاو لەناوخۆدا بەرەو تورکیا و

ئەولاتری تورکیا.
لەوەش زیاتر، پڕۆژەکە یارمەتیدەر دەبێت بۆ پێناسەکردنەوەی سنوورەکانی باشوور و باکووری عێراق، هەربۆیە حکومەتی عێراق بەرنامەڕێژی دەکات بۆ ناوەندبونەوەی عێراق و کۆنترۆڵکردنی سنورەکان.
هاوکات ڕێگای گەشەپێدان، وەک پرۆژەیەکی گەورە کە کاریگەری ستراتیژی لەسەر عێراق هەیە، ڕەنگە ببێتە دەرفەتێک و هاندەرێک بۆ حکومەتی عێراق بۆ درێژکردنەوەی کۆنترۆڵی ئەمنی خۆی بەسەر ناوچە پەراوێزەکان و فراوانکردنی دەستڕاگەیشتن بە دەسەڵاتە ناوەندیەکان. هەر لەم چوارچێوەیەدا هەوڵدان بۆ بچوککردنەوەی قەبارەی هەرێم مانا پەیدادەکات، حکومەتی عێراق پێویستی بەوە نابێت حکومەت و دەسەڵاتێکی تر لە چوارچێوە عێراقدا لە پاڵیدا بێت و ببێتە هاوبەش لەم پرۆژەیەدا، ئەوەندە بارزانی و تاڵەبانی دەوڵت کە سەر یێشە بۆ پرۆژەکە دروست نەکەن و بتوانن ئەمنیەتی هەرێم بپارێزن، جگە لەوەش ڕێگاوبان و هێڵی ئاسنی نوێ ئامڕازی خێرای پەیوەندی نێوان پارێزگاکانی عێراق پێویست دەبیت، دروست بکرێن، بە باشتر تێکەڵکردنی شارەکان لەگەڵ یەکتر و پەرەپێدانی چالاکیە ئابوورییە ناوخۆییەکان و پڕۆژە بەرفراوانەکان.
عێراق دەبێتە ناوەندێکی گرنگ بۆ بازرگانی نێودەوڵەتی و ڕێڕەوێکی سەرەکی بۆ کاڵاکان، کە ئابوورییەکەی هاندەدات و هەلی کار دروست دەکات و سەرچاوەی نوێی داهات بۆ سەرمایەداران و دەوڵەت بەرهەم دەهێنێت. کاربەدەستانی عێراق داهاتی ساڵانەی پرۆژەکە بە نزیکەی چوار ملیار دۆلار مەزەندە دەکەن، کە کۆی تێچووی پڕۆژەکەش بە نزیکەی 17 ملیار دۆلار مەزەندە دەکرێت.
قەتەر وڵاتێکی سەرەکییە لە کەنداودا کە ئارەزووی پێشخستنی ئەم پڕۆژەیە دەکات، بەتایبەتی پاش ئەو ئەزمونە تاڵانەی کە تێیدا ژیاوە لەکاتی ئەو گەمارۆیەی کە لەلایەن سعودیە و ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی و بەحرەین لە نێوان ساڵانی ٢٠١٧ بۆ ٢٠٢١ بەسەریدا سەپێنراوە، ئەمەش وای لە قەتەر کرد بەدوای ڕێگەی بەدیلدا بگەڕێت بۆ بازرگانی. جگە لەوەش قەتەر پەیوەندیەکی نزیکی لەگەڵ تورکیا هەیە کە هاوپەیمانی سەرەکی ناوچەکەیە لە پێش و لە کاتی گەمارۆکەدا.
تورکیا بە جۆش و خرۆشەوە پشتگیری لە پڕۆژەی ڕێگای گەشەپێدان دەکات، چونکە ڕێگایەکی کورت بۆ ناوچەی کەنداو دابین دەکات و هەروەها خواستەکانی ئەنقەرە بۆ ئەوەی ببێتە ناوەندێک بۆ ئاڵوگۆڕی بازرگانی جیهانی جێبەجێ دەکات.
هاوکات ئیمارات دەتوانێت لەم پرۆژەیەدا هاوبەشی بکات، بەتایبەتی

دوای ئەوەی محەمەد شیاع سوودانی، داوای هاوکاریی کرد بە بەڕێوەبردنی بەندەری فاو کە بەردی بناغەی ئەم پڕۆژەیە پێکدەهێنێت. ڕەنگە ئەمە لەگەڵ بەرژەوەندی ئیماراتدا بگونجێت بۆ بەهێزکردنی بوونی خۆی لە عێراق، و پاراستنی پێگەی خۆی وەک لایەنێکی سەرەکی لە بەڕێوەبردن یان سەرپەرشتیکردنی بەندەرەکان لەسەر ئاستی جیهانی. بەڵام واپێدەچێت ئیمارات کەمتر مەیلی بەشداریکردنی لەو پرۆژەیەدا هەبێت بە لە بەرچاوگرتنی ئەگەری ئەوەی کە بەندەری فاو ببێتە ڕکابەری بەندەرەکانی خۆی، هەروەها ئەو کاریگەرییەی کە گروپە میلیشیاکانی لایەنگری ئێران و دژە ئیمارات لە عێراقدا دەور دەبینن. بۆیە ئیماراتبە لەبەرچاوگرتنی ئەو بەرژەوەندییەی کە ڕێڕەوی ئابووری لە نێوان هیندستان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەوروپا لە کاتی شەڕی غەززەدا وەریگرتووە، ئەوەی پێباشترە چاوەڕێ بکات پێش پابەندبوونی بە پڕۆژەیەکی لەوچەشنە.
لەم کەین و بەینەشدا، کوێت بەندەری فاو بەڕکابەرێکی بەندەری موبارەک ئەلکبیر لە دوورگەی بوبیان لێک ئەداتەوە، کە بەردەوامی دروستکردنی گرژی لە نێوان عێراق و کوێتدا دروستکردووە. هۆکاری ئەمەش تەنها ناکۆکی لەسەر سنوورە دەریایەکانی نێوان هەردوو وڵات نییە، بەڵکو ئەو بۆچوونەی عێراقیشە کە ڕەنگە بەختی بەندەری موبارەک ئەلکەبیر تێکبدات. ئەم ناکۆکیانە بووە هۆی ڕاگرتنی کارکردن لەسەر پڕۆژەی بەندەری کوێت بۆ ماوەیەک، بەڵام لە مانگی تەممووزی ٢٠٢٣ حکومەت دەستپێکردنەوەی کارەکانی تەواوکردنی ڕاگەیاند.
“هەنگاونان بەرەو چین” بووەتە بەشێک لە گوتاری سیاسی هەندێک لە کوتلە سیاسیەکانی عێراق، بەتایبەت ئەوانەی لە ئێرانەوە نزیکن، کە ئەمەیان وەک ئامرازێک بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەژموونی ئەمریکا نیشانداوە، لەلایەکی تریشەوە بە سەرکەوتنی پرۆژەی گەشەپیدان دەخەمڵێنرێت.
لە ساڵی ٢٠٢١ عێراق بووە گەورەترین سوودمەند لەو پارەیەی کە چین بە دەستپێشخەری “پشتێن و ڕێگا” تەرخانی کردووە، لە کۆی نزیکەی ٦٠ ملیار دۆلار ١٠.٥ ملیار دۆلاری وەرگرتووە. پێش ئەوە حکومەتی عادل عەبدولمەهدی لەگەڵ چین ڕێککەوتبوو لەسەر دامەزراندنی سندوقێکی هاوبەش کە تێیدا داهاتی سەدهەزار بەرمیل لەڕۆژێکدا لە هەناردەکردنی نەوتی عێراق بۆ گەڕاندنەوەی قەرزەکانی چین و وەبەرهێنانەکانی پرۆسەی ئاوەدانکردنەوە و پڕۆژەکانی گەشەپێدان لە عێراق بەکاربهێنرێت.
حکومەتی عێراق بەنیازی ئەوە بوو کە بەندەری فاو وەک پڕۆژەیەکی تەواوکەری دەستپێشخەری “پشتین و رێگاوبان” پیشان بدات، ڕێڕەوێکی

دەریایی نوێ دابین بکات کە بتوانێت خزمەت بە چین و زلهێزە ئابوورییە تازە پێگەیشتووەکانی ئاسیا بکات، بەو پێیەی بڕیارە کاتی گواستنەوەو گەیشتنی کاڵاکان بۆ ئەوروپا کەم بکاتەوە. بۆیە لەم نێوەدا عێراق ڕووبەڕووی کێبڕکێی توندی وڵاتانی دراوسێ دەبێتەوە، کە هەندێکیان زیاتر لە بازرگانی نێودەوڵەتی و بەڕێوەبردنی بەندەر و کەشتیوانیدا بەشدارن، وەک ئیمارات و هەندێکی دیکەش وەک تورکیا، ئێران و کوەیت،کە توانای ئەوەیان هەیە ڕێگری لە پلانەکانی عێراق بکەن.

حکومەتی عێراق وەها نیشان ئەدات ئەوپەڕی گرنگی بە شەفافیەت دەدات لە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم پڕۆژەیەدا. بەڵام ئەمە شتێک نادات بەدەستەوە گەر حکومەت نەتوانێت پشتگیری سیاسی بەردەوام دەستەبەر بکات و بودجە بە ڕێگای گەشەپێدان ڕێکبخات، ئەمەش پێویستی بە بنیاتنانی کەیسێکی بەهێز هەیە لە بەرژەوەندی پڕۆژەکە تا گومانی سەرنەکەوتنەکەی کەمکاتەوە.

لە دواجاردا ئەتوانین بڵێین ئەم پرۆسەیە لە گەشەپێدانی ئابوری عێراق دەستی پێکردوە، سەرکەوتن یا شکست لەبەردەم چاوەڕوانی ئاڵوگۆڕێکی تەواو جیاوزادا بەرەوە، کە لە چاوەڕوانی ئاڵوگۆڕو دۆخێکی سیاسی وەهادایە کە هاوکێشەی سیاسی دەخاتە بەردەم دەورانێکی تازەوە، کاریگەری جدی لەسەر ڕۆڵ و نەخش و هاوسەنگی هێزەکان دادەنێت، کە چۆن مامەڵەی دۆخەکە دەکەن. هێزە شیعەکان بە تایبەتی چوارچێوەی هەماهەنگی لە حکومرانی و دەسەڵاتی سیاسیدا دەستی بەم ڕەوتەوە گرتووە، نەخشە سیاسیەکانی لەسەر ئەو بنەمایە پیادە دەکات، لە هەوڵی هەنگاوەکانی ناوەند بونەوەی عێراقدایە.

هەرێمی کوردستان خۆی ڕادەستی ئەوەکردوە کە بەشێکە لە عێراق و گەڕاوەتەوە ژێر کەفی دەوڵەتی ناوەندی، ئەم ئاڵوگۆڕە هەلومەرجێکی تازە دەهێنێتەکایەوە کە کاریگەری لەسەر هەمو لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی دادەنێت و بزوتنەوەی کرێکاری و جەماوەری پێدەنێتە قۆناغێکی تازەوە.

حکومەتی ناوەندی ئەو دەرفەتەی پەیداکردوە کە هەژمونی خۆی بەسەر هەمو جوگرافیای عێراق بە کوردستانیشەوە بسەپێنێ، لەڕوی سیاسی و ئابوریەوە حزبە بورژوازیە کوردەکانی ناچار کردوە مل بەم دۆخە بدەن، دواجار بەو مەرجە دەتوانن بەردەوامی بە پێگەی سیاسیان بدەن، کە ببنە پاسەوانی پرۆژەی گەشەپێدانی ئابوری عێراق وبە

ڕەسمی قەبوڵی ناوەندبونەوەی عێراق بکەن، هەلومەرجی تازەش گرێخواردنەوەی کوردستانە بە عێراقەوە.

عوسمانی حاجی مارف

نوسینی ئەم وتارە بە ڕۆشناییە لە سەر گۆشەیەکی ئەو بڕیارنامەیەی کە لە کۆنگرەی شەشەمی حزبی کۆمەنستی کرێکاریی کوردستاندا دەنگی پێدرا، سەبارەت بە "بارودۆخی سیاسی و سەرخەتی سیاسەتەکانی حزب"

کاملای گوریسەکە بگیرە.. سامانی وەستا بەکر

هێرشە ڕاستەوخۆکەی ئێران بۆ سەر ئیسرائیل بوێرییەکی زۆری پێویست بوو تا ئێران ڕاستەوخۆ هێرش بکاتە سەر ئیسرائیل ئەگەرچی سنوردار و بە پێی ئاگادارکردنەوەی پێشتریش بوو.

ئێران:

دوای هێرشەکەی ئیسرائیل بۆ سەر باڵوێزخانەی ئێران لە دیمەشقی پایتەختی سوریا، بەگوێرەی بۆچوونی ئێرانییەکان چیتر بۆ ئەو وڵاتە نەئەگونجا لەڕێی گرووپە چەکدارە توندڕەوەکانەوە وەڵام باتەوە، چونکە هێرشکردنە سەر باڵوێزخانە بە هێرشکردنی ڕاستەوخۆ بۆ سەر خاکی وڵاتی هێرشکراو ئەژمارەکرێ ئەگەرچی بە پێی هەواڵگری ئیسرائیل باڵوێزخانەکە وەک بنکەیەکی سەربازی وکاری سیخوڕی بەکارهێنراوە، بەڵام ڕۆژگار ئەیسەلمێنێ کە ئێران هەڵەشەیی و پەلەی کردووە لەو بڕیارەیا.

- ئەوترێ هێرشە ڕاستەخۆکەی ئێران بەپێی ڕێکەوتن و ئاگاداری پێشووتری ئەمریکا و ئیسرائیل کراوە، ئەویش بە مەبەستی پاراستنی شکۆی سەربازی و سیاسی ئێران کە چەندینجار لەلایەن ئیسرائیلەوە شکێنراوە و ئێران بە ناڕاستەوخۆ وەڵامی سنورداری هەبووە.
- ئەگەر ئێران ڕاستەوخۆ هێرشی نەکرادایە چیتر لەلایەن هێزە هاوسۆزەکانییەوە لە دەرەوەی سنوری ئێران متمانەی ئەوەیان

نەئەما کە ئێران توانای پاراستی ئەوانی هەیە، چونکوم ئەگەر ئێران توانای پاراستنی زەوی و خاکی خۆی نەبێ بێگومان توانای پاراستنی کەسی تریشی نابێ.

- ئەگەرچی باس لەوە ئەکرێ کە ئێران لەڕێی باڵوێزخانەی سویسراوە نەخشە و کاتی هێرشەکەی گەیاندەتە ئەمریکا و ئیسرائیل بەڵام ئەگەر ئەو گریمانەیەش لاوازبێ بەڵام ئێران بەردەوام لەڕێی بڵاوکردنەوەی بەیانامەو ڕاگەیاندنە فەرمی و نافەرمییەکانیەوە ئاگاداری ئەیدا بە ئیسرائیل کە نیازی هێرشی هەیە، ئەوەش بەمەبەستی ئەوەی ئیسرائیل ئامادەسازی بکا و کەمترین زیانی بەرکەوێ چونکە ئێران و ئابورییەکەی بەرگەی کاردانەوەی توندی ئیسرائیل ناگرێ.
- هێرشەکەی ئێران بۆ سەر ئیسرائیل بە شکستی ئەو ولاتە کۆتای هات و سەرەنجام بە ئێران و هەموو هێزە هاوسۆزەکانیشی سەلمێنرا کە موشەکەکانی ئێران ناتوانن بەسەر تەکنەلۆجیای ئیسرائیل و هاوپەیمانەکانیا زاڵبێت.
- ترسی ئێران لەو کارەی و کاردانەوەی ئیسرائیل و ئەمریکا هێندە زۆربوو هێشتا موشەکەکانی ئێران بە ئاسمانەوە بوون کە ئێران ڕایگەیاند ئەوان کۆتاییان بە هێرشیکە هێناوە ئەمەش ئەوە ئەسەلمێنێ کە ئێران ئەوە ئەزانێ کە تەکنەلۆجیای سەربازی ئەو وڵاتانە توانای خستنەخوارەوەی موشەک وهێزە دەریایی و بۆردومانی فڕۆکە جەنگییەکانی ئیسرائیلی نییە.
- بەم کاردانەوە و هێرشە هەڕەشەیەی ئێران هاوکاری و سودێکی زۆری بە ئیسرائیل گەیاند و جارێکی تر کردیەوە بە مناڵە خۆشەویستەکەی ڕۆژئاوا.

ئیسرائیل:

ساڵانکە ئیسرائیل بە چەندین هۆکار لە هەوڵی ئەوەیایە کە ئێران لە شەڕێکی ڕاستەوخۆ تێوەگلێنێ لە بەرچەن هۆکارێک:

- تا بتوانێ ڕاستەوخۆ هێرش بکاتە سەر پێگەی چەکە ئەتۆمییەکانی ئێران و کۆتای بە دڵەڕاوکێی بەدەستهێنانی چەکی ئەتۆمی ئەو وڵاتە نەیارەی خۆی بهێنێ.
- تا جبەخانەی موشەک و فڕۆکە بێفڕۆکەوانەکانی ئێران پشانی جیهان بەگشتی و بەتایبەتی وڵاتانی کەنداو بات کە ئێران چ جبەخانەیەکی کۆکردۆتەوەو چەندیش مەترسیە بۆ سەر جیهان بەتایبەتی وڵاتانی کەنداو.
- ئیسرائیل توانی پشتگیری بێ مەرجی ڕۆژئاوا و زۆربەی وهەرزۆری وڵاتانی جیهان بەدەستبهێنێتەوە و ئەوەش بە ئێران و هەموو ئەوانە بسەلمێنێ کە بەهەڵە لە لێکدانەوەیان بە

پشتگیری مرۆڤدۆستانی جیهان بۆ خەڵکی سیڤیل غەزە ئەکرد.

- لە دوای هێرشە تیرۆرستییەکەی ٧ی ئۆکتۆبەری ٢٠٢٣ی ئیسرائیل کار بەئەوە ئەکا بیسەلمێنێ کە بزوتنەوەی حەماسی فەلەستین باڵی ڕانەگەینراوی سوپای قودسی ئێرانەوە، بۆیە ئیسرائیل کار لەسەر ئەوە ئەکات کە خودی ئێران ڕاپێچی جەنگێکی ڕاستەوخۆ بکات لەبری هاوسۆزەکانی، لەمەشا سەرکەوتوبوو.

ئیسرائیل بە وەڵام نابێ، چونکوم لەلای ئیسرائیل کار بەو هاوکێشەیەک ئەکرێ کە لاوازی بەواتای نەمان و کۆتای ئەو وڵاتەیە بۆیە وەڵامیان ئەبێت، ئەستاش کاتێ گونجاو ئاڵتونییەکەی ئیسرائیلە کە هێرشی ڕاستەوخۆ و بێ پەردە بکاتە سەر پێگە ئەتۆمییەکانی ئێران و تواناکانی ئەو وڵاتە بەشێوەیەکی بەرچاو لاوازبکات، هەر ئەوەشنا بگرە ئەگەر بەگونجاوی بزانن دوورنییە هێرش بکەنە سەر مۆڵگەی موشەک و فڕۆکە بێ فڕۆکەوانەکان و ژێرخانی ئابوری ئەو وڵاتە و توانای سەربازی و ئابوری ئێران بەشێوەیەکی بەرچاو لاوازبکەن بەڵام ئەم کارە بەبێ گڵۆپی سەوزی ئەمریکا نابێ و ناکرێ.

ئەگەر بەهێزەکە ئەوەیە کە ئیسرائیل هێرشی سایبەری بکاتە سەر ئێران ولە ڕێگەیەوە زیانی زۆر و گەورە بگەیەنێتە ئێران و لەم کارەشا پێویستی بە گڵۆپی سەوزی ئەمریکی نییە و لە هەمانکاتیشا ئەتوانێ سود لە تواناکانی کۆی وڵاتانی هاوپەیمانی خۆی وەرگرێ بەبێ ئەوەی توشی کاردانەوەی ئێرانیان بکات.

USA:

لەبەر ئەوەی ئەمریکا و وە بەتایبەتی دیموکراتەکان و جۆن بایدن هەڵبژاردنیان لە پێشە کار بە ئەوە ئەکەن کە کارلەکار نەترازێت و ئیسرائیل وەڵامی نەبێ، هەروەک چۆن لە پێشووتریشا هەوڵی زۆریان ئەدیا کە ئیسرائیل هێرشی سنوردار بکاتە سەر کەرتی غەزە، چونکوم بەشی هەرە زۆری دەنگدەری عەرەب و ئیسلامەکانی ئەمریکا دەنگ بە دیموکراتەکان ئەیەن بە نمونە ولایەتی "میشیگان"، وە بەشێوەیەکی گشتیش بنکەی جەماوەری دیموکراتەکان دژی هەڵگیرسانی جەنگ و تیوەگلانی ئەو وڵاتەن.

لە ئەگەری تێوەگلانی ئەمریکا لە جەنگێکی ڕاستەوخۆیا لە بەرژەوەندی دیموکراتەکان و جۆن بایدن نییە و کارێکە لە بەرژەوەندی دۆناڵد ترامپ و کۆمارییەکان کۆتاییەت، لەبەر ئەو هۆکارە لە ئێستایا تیمەکەی جۆن بایدن هەوڵێکی زۆرئەیەن کە ئیسرائیل وەڵامی نەبێ،

بەڵام:
ستراتیجی قوەی ئەمریکا و بەرژەوەندی ئەو وڵاتە شتێکی ترە و لەسەرو جۆن بایدن و هەڵبژاردنەکانەوەیە و پاراستنی ئیسرائیل بە ئەوان پاراستنی ڕاستەوخۆی ئەمریکایە و نەمانی ئیسرائیل نەمانی کۆتای بەرژەوەندیەکانێتی ئەو وڵاتەیە لە ڕۆژهەڵاتی ناوین و بگرە ئاسیا و بەشێکی رۆژهەڵاتی ئەوروپاش.
ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی هیچ بژاردەیەکی تریان نییە جگە لەوەی کە پاڵپشتی سەربازی و ستراتیژی ئیسرائیل بکەن و شەوی ڕابردووش بەکردار ئەوەیان سەلمان.
ئەمریکا خودی خۆی هێرشی ڕاستەوخۆ ناکاتە سەر خاکی ئێران بەڵام چەن کارێکیتری زۆر گرنگ و یەکلایکەرەوە بە ئیسرائیل ئەکا، **لەوانە:**
١. هێرش ئەکاتە سەر هەر هێزێکی هاوسۆزی ئێران کە بیانەوێ زیان بە ئیسرائیل بگەیەنن.
٢. سنوری ئیسرائیل ئەپارێزن و ڕێگەنایەن هیچ موشەک و فڕۆکەیەکی بە فڕۆکەوان ببێتە هەڕەشە بەسەر ئاسایشی ئیسرائیل.
٣. چەک و جبەخانەی زۆر و بەهێز و نوێترین تەکنەلۆژی ئەگەیەننە ئیسرائیل کە ئەبێتە هۆکاری یەکلاکەرەوە لە ئەگەری هەڵگیرسانی جەنگی ڕاستەوخۆیا.
٤. دروستکردنی هاوپەیمان دژی ئێران و توندکردنەوەی گەمارۆی ئابوری لەسەری.

G7:
کۆی ئەو وڵاتانە پشتگیری خۆیان بە ئیسرائیل ڕاگەیاند و ئەمەش هەنگاوێکی ترە کە بەسودی ئیسرائیل و شکستی ئێران ئەشکێتەوە، ئەمە لەکاتێکایە کە پێش هێرشیکەی دوێنێ شەوی ئێران بۆ سەر ئیسرائیل کۆی ئەو وڵاتانە هەڵوەستێکی جیاوازتریان هەبوو بەرامبەر شێوازی مامەڵەکردن و جێبەجێکردنی پلانی سەربازی ئیسرائیل لە غەزە، بەڵام کورتبینی ئێران ئەم هاوکێشەیەی پێچەوانە کردەوە و گۆڕانییەوە سەر ڕێچکەی پێشوو و هەمیشەیی خۆی.

وڵاتانی کەنداو:
وڵاتانی کەنداو بەتایبەتی سعودییە سیاسەتێکی زۆر زیرەکانە پەیڕەوئەکەن و خۆیان تێوەناگلێنن.
سعودیە، ئیمارات، بەحرەین، عومان و کوەیت تا ئاستێک یەک ستراتیژ و یەک سیاسەتیان هەیە و لەسەرەتای هەڕەشە تیرۆرستیەکەی حەماسەوە بە سەر خەڵکی سقیلی ئیسرائیل ئەوان بێدەنگن، ئەگەرچی ناوبەناو سەرکۆنەی کوژرانی خەڵکی سقیل ئەکەن لە کەرتی غەزە بەڵام هیچ

کاردانەوەیەکی وایان نییە بەرامبەر ئیسرائیل کە ببێتە هۆکاری خراپبوونی بەرژەوەندییەهاوبەشەکانیان لەبەر چەن هۆکارێک:

١. ئەوان بزوتنەوەی حەماس، حیزبوڵای لوبنانی، حوسییەکانی یەمەن و هێزە شیعییە یاخییەکانی ئێراق بە باڵی سەربازی ئێران ئەزانن و ئێرانیش نەیاری سەرسەختی ئەو وڵاتانەیە و سەرکەوتنی ئیسرائیل لە بەرژەوەندی ئەوانیشە.

٢. حەماس، حیزبوڵای لوبنانی، حوسییەکانی یەمەن و هێزە شیعییە یاخییەکانی ئێراق چەن هێزێکی ئیسلامی جیهادین کە ئەوان بە نەیاری بەرژەوەندییە سیاسییە ناوخۆییەکانی خۆیانی ئەبینن.

٣. بەهێزبوونی ئێران بەواتای لاوازی ئەوانە.

٤. سەرکەوتنی ئێران ئەبێتە هۆکاری دەستبەسەراگرتنی سنورە ئاوییە هاوبەشەکان و سەرەنجام پاشەکشەی ئابوری ئەو وڵاتانەی لێئەکەوێتەوانە.

٥. ئاشتی لەگەڵ ئیسرائیلێکی بەهێزا بۆئەوان گرنگتر و ستراتیژی ترە لە ئێرانێکی نەیاری شیعی ودژ.

٦. وڵاتانی کەنداو ئامادەنین دەست لە پرۆژەی ئاشتەوایی ئاینە ئیبراهیمییەکانی نێوان ئەوان و ئیسرائیل هەڵگرن و بگەڕێنەوە چوارگۆشەی یەکەم.

ڕوسیا:

ڕوسیا گەورەترین سودمەندی کۆی ئەم هەموو پشێوی و جەنگە نەخوازراوەی ناوچەکەیە چونکە سەرنجی کۆی جیهان لە ئۆکرانیاوە گواستراوەتەوە بۆ ئیسرائیل-غەزە و ئیران. لە ئەگەری فراوانبوونی جەنگەکەیا ڕوسیا دەسی واڵا ئەبێت کە جەنگی ئۆکرانیا-ڕوسیا لە بەرژەوەندی خۆی کۆتای پێبهێنێت و هەژموونی خۆی بەسەر ئەوروپایا بسەپێنێ.

هەرێمی کوردستان:

ئەزموونەکان ئەوەیان سەلمانووە کە کورد و کوردستان هیچ بەرژەوەندییەکی ستراتیژی و درێژخایەنی لەگەڵ هیچ وڵاتێکی هەرێمی و نێودەوڵەتیا نییە بەڵکو کۆی ئەو وڵاتانە کورد و خاکەکەشی لە بەرژەوەندی خۆیان بەکارئەهێنن، بۆیە گرنگە کورد بە دوورییەکی یەکسان لەکۆی لایەنەکانی ئەو جەنگانە بوەستێ و بگەڕێ هەوڵبا باشترین پەیوەندی لەگەڵیانا هەبێ و کاربکا بۆ دروستکردنی بەرژەوەندی ستراتیژی بەجۆرێک کە زلهێزەکان و وڵاتانی هەرێمی پاراستنی کورد و کوردستان بە بەشێک لە ئاسایش و بەرژەوەندی خۆیان ئەژمارکەن، نمونەی ئەوەی وڵاتانی ڕۆژئاوا بە ئیسرائیلی ئەکەن.

گرنگە کورد بەگشتی بە تایبەتی هەرێمی کوردستان لەناوخۆیا یەک و یەکگرتووبێ و دەست بەناوەڕاستی گوریسەکەوە بگرێ.

سامانی وەستا بەکر
١٤-٤-٢٠٢٤ سوید-ستۆکهۆڵم

ئاو سێبەرە.. شیعری فەرهاد کەریم

مرۆڤ هەمیشه پێویستی بە باوەشی ئاوه و دوواندنی سێبەری خۆی
بۆ هات و چوون رووبار ئەو شوێنەیە ژیان مەلەی تێدا دەکا
مەراق لە رابردوو و ئێستا مەخۆ لە گەل رووبار پیاسە
داهاتوو ئاوەدان بەتاڵیت دەیبا ئاو
مرۆڤی بێ سێبەر رابردووی پێ ئەستێرەیە و داهاتووی شەو
شوێن هەیە بەردی لێ دەبارێ
باڵندە ئازادترە لە من
ماسی حەزی بە سەفەر نیە لە گەل تۆ
مرۆڤ بێ دارستانیش بدوێ بوونەوەرەکانی نەخۆش دەکەون
گەر دەتەوێ بژیت لە ئاو نزیکبەو نوێژکەێ
هەمیشه حەزدەکەم وەک ئاو بڕوا سێبەرم
گەر کەوت رێینم راستکەمەوەو راستتر بڕۆم تا خوار نەبێ و لار نەبم
هەندێجاریش ڕێدەم پێشم کەوێ بۆ جوانی خۆم
بەر لەوەی ئیش لە سەرخۆم کەم ئیش لە سەر سێبەرم
گەر لێم ونبوو لە دەرگای ماڵەوە دا
دەترسم بە هاوڕێیەتیم ماندوو لە گەل ئاو بڕوا
ماڵەوە تاریک بێ سێبەر نازانم بڕۆم بە رێدا
بێ سێبەرەکەم تەنیام و ئاو دەمبا
رۆیشتن لە گەل ئاو خۆشترە لە تەنیایی
ئاو جێت ناهێڵێ
ئاو دەتبا و سێبەرت گەورە
مرۆڤ فێر نەبووە بژیت
سێبەری خۆی نابینێت

تەنیایە و تەنیایی خۆی نا ناسێت
مرۆڤ ماسی و کۆتر و گوڵ و درەخت و سەگ و ئاسمان و ئەستێرە و سێبەر نا ناسێت
مرۆڤ خۆشی نا ناسێ و نازانێ مرۆڤە،
مرۆڤ مرۆڤە و سێبەری خۆی نادوێنێ
مرۆڤە مرۆڤ دژە بە خۆی
من سێبەری خۆم خۆشدەوێ وەک ئاو دەڕوا قاچی ناشکێت
من خۆم خۆشدەوێ وەک ئاو دەرۆم قاچم ناشکێت
ئاو ژیانە وەک ئاو بڕێ ژیانت ناشکێ و سێبەرت ژان ناکا
رۆیشتن وەک ئاو جوانە وەک کۆتر
رۆژباش لە سێبەرەکەت کە
با ئاو وەک کۆتر بفڕێ و
کۆتر وەک ئاو بڕوا

خەڵاتگرانی خەڵاتی نۆبڵی منداڵان لە ساڵی ٢٠٢٤.. رەزا شوان

دوو ساڵ جارێک لە (کۆپنهاگن) ی پایتەختی دانیمارک، یان لە پایتەختی وڵاتێکی تر. بە بۆنەی یادی رۆژی لەدایکبوونی، کەڵەی نووسەری بواری ئەدەبیاتی منداڵان (هانز کریستیان ئەندەرسین) کە بە (باوکی چیرۆکی ئەفسانەیی بۆ منداڵان) لە جیهاندا ناسراوە. دوو خەڵاتی بەنرخ، کە بەرزترین خەڵاتی نێودەوڵەتییە لە بواری ئەدەب و کتێبی وێنەیی بۆ منداڵان. کە بە (خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسین) یان بە (خەڵاتی نۆبڵی منداڵان) یان بە (خەڵاتی نۆبڵی بچووک) یش ناودەبرێت. خەڵاتەکانیش بریتین لە (دوو مەدالیای زێڕ – وێنەی هانز کریستیان ئەندەرسین) یان بەسەرەوەیە، لەگەڵ (دوو بڕوانامەی دپلۆم) لە ئاهەنگێکی شایستەدا، پێشکەش دەکرێن بە باشترین نووسەری کتێبی منداڵان و بە باشترین هونەرمەندی وێنەکێشی کتێبی منداڵان، کە لە ماوەی دوو ساڵی

پێشووتردا، باشترین کتێبی بۆ منداڵان نووسیوە و وێنەکێشێک کە جوانترین کتێبی وێنەیی بۆ منداڵان کێشاوە و چاپیان کردوون. لە هەر شوێنێکی جیهاندابن. کتێبەکانیش لە لایەن رێکخراوی (ئەنجوومەنی نێودەوڵەتی بۆ کتێبی گەنجان) کە کورتکراوەکەی (ئی بی بی وای) یە، ئەوان کتێبەکان هەڵدەسەنگێنن و هەڵیاندەبژێرن و لەوانەیە ماوەی ساڵێکی پێبچ□□ت. سەرجەمیش کارەکانی نووسەران و هونەرمەندە کاندیدکراوەکان، بە درێژی ژیانیان بۆ منداڵان لەبەرچاودەگرن. تا شایستەی وەرگرتنی ئەو دوو خەڵاتە بن، ئینجا ب□□یار لەسەر براوەی هەردوو خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسین دەدەن و ناوی براوەکان رادەگەیەنن. لە ساڵی (٢٠٠٩) وە، خەڵاتەکان بە سپۆنسەری کۆمپانیای دورگەی نامی لە کۆریای باشوور دەدرێت. مەبەستیش لە پێشکەشکردنی ئەم خەڵاتانە، رێزگرتن و پێزانینە بۆ ئەو خزمەتە زۆرەی، کە هانز کریستیان ئەندەرسین — دانیمارکی، لە بواری ئەدەبیاتی منداڵاندا پێشکەشی کردووە، کە تا ئەمڕۆش منداڵان لە هەموو جیهاندا، چ□ژ□کی زۆر لە خوێندنەوە چیرۆکە ئەفسان□ی□کانی وەردەگرن.

(خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسین) بەناوبانگترین و بەرزترین خەڵاتی نێودەوڵەتییە لە بواری ئەدەب و کتێبی وێنەیی بۆ منداڵاندا. بەڵام ئەم خەڵاتە پارەی لەگەڵدا نییە. بۆ یەکەم جار لە ساڵی (١٩٥٦) دا. لە لایەن ئەنجوومەنی نێودەوڵەتی بۆ کتێبی گەنجان، لە سویسرا، پێشنارکرا و بڕیاریان لەسەر بەخشینی ئەم خەڵاتە دا، بە باشترین نووسەری کتێبی منداڵان. یەکەم نووسەری براوەی ئەم خەڵاتەش، خاتوو (ئیلیانور فارگیون) ی بەریتانی یە، لە ساڵی (١٩٥٦) دا ئەم خەڵاتەی بەدەستیهێنا. هەر لە لایەن هەمان ئەنجوومەنەوە، لە ساڵی (١٩٦٦) وە، بڕیار لەسەر بەخشینی ئەم خەڵاتە، بە باشترین هونەرمەندی وێنەکێشی کتێبی وێنەیی بۆ منداڵان درا. یەکەم هونەرمەند کە ئەم خەڵاتەی بردەوە، وێنەکێشی سویسری (ئەلویس کاریگیت)ە. لەو ساڵانەوە تا ئێستا، هەر دوو ساڵ جارێک، ئەم دوو خەڵاتە، لە یەک رۆژدا دەیانبەخشن، بە باشترین نووسەری ئەدەبی منداڵان و بە باشترین وێنەکێشی کتێبی وێنەیی بۆ منداڵان، لە هەر شوێنێکی جیهاندابن. چونکە وێنە تەواوکەری تێکستی ئەدەبی منداڵانە. زۆر جاریش وێنە زیاتر لە تێکست، سەرنجی منداڵان رادەکێشێت و ئاسانتر پەیام و ئامانجی نووس□ن□کە بە منداڵان دەگەیەنێت.

خەڵاتی ئەمساڵ (٢٠٢٤) ی هانز کریستیان ئەندەرسین، دەدرێن بە باشترین نووسەری کتێبی منداڵان، بە چیرۆکنووس و رۆژمانووسی بەناوبانگی نەماساوی (هاینز جانیش) لە بواری ئەدەبی منداڵان و مێرمنداڵان. خەڵاتی باشترین وێنەکێشی کتێبی وێنەیی منداڵان، دەدرێت بە هونەرمەندی وێنەکێشی بەناوبانی کەنەدی (سیدنی سمیس). کە لە لایەن لیژنەی شارەزا و تایبەتی ئەنجوومەنی نێودەوڵەتی بۆ کتێبی گەنجان، کە خاتوو (لیز پاگ) ی سەرۆکی لیژنەی دادوەری خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسینە بۆ ساڵی (٢٠٢٤). لە لە رۆژی (٨/ نیسان/ ٢٠٢٤) دا، لە کاتی کردنەوەی پێشانگای خولی (٦١) ی کتێبی نیودەوڵەتی بۆ منداڵان لە پۆڵۆنیا. لە کۆنگرەیەکی رۆژنامەوانیدا، ناوی هەردوو براوەی خەڵاتی هانز کریستیان ئەندرسین بۆ ساڵی (٢٠٢٤)ی راگەیاند. کە نووسەری نەمساوی (هاینز جانیش) و وێنەکێشی کەنەدی (سیدنی سمیس)ە.

لە کاتی کۆنفرانسی (٣٩) یەمی ئەنجوومەنی نێودەوڵەتی بۆ کتێبی گەنجان، کە لە (١ئاب/ بۆ/٣٠ ئەیلوول/ ٢٠٢٤) لە شاری (تریستا) لە ئیتاڵیادا دەستپێدەکات. لە ئاهەنگێکی شایستەدا،خەڵاتەکان (مەدالیایەکی زێڕ و بڕونامەی دپلۆمی رێزلینان) پێشک□ش□ کرێن بە هەردوو براوەی خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسین.

شایەنی باسە (٥٩) نووسەر و وێنەکێش لە (٣٣) وڵاتانی جیهانەوە بۆ وەرگرتنی ئەم خ□□□اتە، کاندیدکرابوون. (١٠) نووسەر و وێنەکێشیشی شارەزای بواری ئەدەب و هونەری منداڵانیش، لە (١٠) دەوڵەتی جیهان، وەک ئەندامی لیژنەی دادوەری بۆ هەڵسەنگاندن و بڕیاردان لەسەر باشترین کتێبەکانی کاندیدە هەڵبژیراوەکان، بە سەرۆکايەتی خاتوو (لیز پاگە) سەرۆکی دەستەی دادوەری، نوێنەرەکانیان ئەندامانی ئەم لیژنەیەن. دوای لێکۆڵینەوەیەکی چ□□ ل□ کتێبە کاندیدکراوەکان، بە زۆرینەی دەنگەکانی ئەم لیژنەیە، لە لیستێکی کورتکراوەدا (٦) نووسەر و (٦) وێنەکێشیان لەو (٥٩) نووسەر و وێنەکێشانەیان هەڵبژارد. لە دوایدا لەو لیستە کورتکراوەدا، باشترین نووسەری کتێب و باشترین وێنەکێشی کتێبی وێنەیی بۆ منداڵانیان هەڵبژارد.

کە نووسەری نەمساوی (هاینز جانیش) و وێنەکێشی کەنەدی (سیدنی سمیس)ە.

پێوەرەکانی هەڵسەنگاندنی بەرهەمەکان بۆ کاندیکردنی باشترینی دوو کتێب، بریتین لە:"کوالیتی جوانکاریی هونەری و ئەدەبی، لەبەرچاوگرتنی کاری تازەگەری و جیاوازی و داهێنەرانەی

هەر پاڵێوراوێک، توانای بینینی دیدگای منداڵان و فراوانکردنی کنجکاوییەکانیانی هەبێت. گرنگی بەردەوامی کارکردنی بە منداڵان و بە گەنجان هەبێت. بەخشینی خەڵاتەکە بەندە بە تەواوی کارەکانی ئەو نووسەرە و ئەو وێنەکێشەوە لە ماوەی ژیانیاندا، کە خەڵاتەکان دەبەنەوە”.
حەزدەکەین کە ئەوەش بزانن، کە ڕێکخراوی نێودەوڵەتی بۆ کتێبی گەنجان، لە ساڵی (١٩٥٣) دا دامەزرا، کورتەی ناوەکەی (ئی بی بی وای) ە. ڕێکخراوێکی خێربەخشی سوودنەویستە. ئەندامەکانی سەر بە زۆربەی وڵاتانی جیهانن.
ئامانجی ئەم ڕێکخراوە، لە بەخشینی خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسین. پشتگیری و هاندانی نووسەران و وێنەکێشانی بواری ئەدەبیات و هونەری وێنەکێشانی منداڵانە. بە پێشکەوتن و بە داهێنان لەم دوو بوارەدا، لە هەموو جیهاندا بەبێ جیاوازی.
زۆر بە کورتی هەردوو براوەی خەڵاتی ئەمساڵی هانز کریستیان ئەندەرسین، بناسن.
هاینز جانیش براوەی خەڵاتی نووسەری باشترین کتێب بە منداڵان:
(کیندەربەرتچوتور هاینز جانیش) لە ناوەندی ئەدەبیدا بە (هاینز جانیش) خۆی ناساندووە. نووسەرێکی بەناوبانگ و گەورەی نەمساوییە، لە بواری نووسینی چیرۆک و ڕۆمان بە منداڵان و مێرمنداڵان. چەندین کاری ئەدەبیی چاپکراوی هەیە.
جانیش رۆنامەنووسێکی کۆن و نوێی ڕادیۆیە. سەرنووسەری گۆڤارێکی منداڵانە. نووسەری چەندین کتێبی وێنەیی و کتێبی شیعر و شانۆ و سیناریۆیە بە منداڵان.
چەندین پارچە شیعری بە سەمای شانۆیی نووسیوە.
هاینز جانیش، لە زانکۆی ڤیەنا، بەکالۆریۆسی زمانی ئەڵمانیدا وەرگرتووە.
هاینز جانیش، لە ساڵی (١٩٦٠) لە (بێرگنلاند) لە نەمسا لەدایکبووە. کە نزیکە لە سنووری (هەنگاریا) وە. لە ئێستادا لە شاری (ڤیەنا) ی پایتەختی نەمسا دەژی.
هاینز جانیش هەمیشە جەخت لەسەر ئەو قسەیەی دەکاتەوە، کە بەلایەوە:
“لە ئەدەبدا هیچ شتێک زۆر بچووک نییە”.
بەپێی قسەی لیژنەی دادوەری بە هەڵسەنگاندن و هەڵبژاردنی کاندیدەکان، هاینز جانیش بە مامۆستا کورتە چیرۆک دادەنرێت.
بەپێ خەیاڵی خوێنەرانیش، هاینز لە کتێبە کورتە چیرۆکەکانیدا، ماوە بە گوزارشتکردن جێدەهێڵێت. بەشێک لە

کارەکانی کۆمیدین. بەڵکو هەندێک جاریش گەمژانەن. لە زۆر لە نووسینەکانیشیدا، دەقەکانی سادەن و توخمێکی فەلسەفیان هەیە. نووسینی کتێبەکەی (کەمتر زیاترە) لە لایەن هاینز بۆ منداڵان، بوو بە خەڵاتگری خەڵاتی هانز کریستان ئەندەرسین، بە باشترین نووسەری کتێبی ئەدەبی بۆ منداڵان، بۆ ساڵی (٢٠٢٤).
ئەم کتێبەکەی وەریانگێڕاوە بۆ سەر چەند زمانێک. لە زۆر شوێنی جیهاندا، بوەتە هۆی سەرسامی منداڵان و گەنجان.
هاینز ئارەزوویەکی گەورەی بۆ ئەدەب و نووسین هەیە. بێجگە لە کتێبەکانی، چەند وۆرک شۆپێکی دەربارەی ئەدەب و داهێنان بۆ منداڵان و گەورەساڵان و بۆ کاری داهێنەرانە، بە هونەرمەندانی گەنجی خاوەن پێداویستییە تایبەتییەکان ئەنجامداوە.
جانیش لە نەمسا و لە دەرەوەی نەمسادا، چەندین خەڵاتی بەرزی بەدەستهێناوە.
سیدنی سمیس براوەی خەڵاتی باشترین کتێبی وێنەیی بۆ منداڵان:
(سیدنی سمیس) هونەرمەندی وێنەکێشی بەناوبانگی کەنەدییە، لە ساڵی (١٩٨٠) لە گوندی (نۆڤا سکۆتیا) لە کەنەدا لەدایکبووە.
دوای ئەوەی بۆ ماوەی چەند ساڵێک لە شاری (تۆرۆنتۆ) ژیانی بەسەبرد، لە ئێستادا لەگەڵ خێزانەکەیدا گەڕاوەتەوە بۆ زێد و پارێزگاکەی خۆی.
لیژنەی دادوەریی بە هەڵبژاردن، ئاماژەیان بەوەکرد کە: کارەکانی سیدنی سمیس، لە گەڕانەوەی بینراوی یان یادەوەرییەکی کورتی مۆزیکی دەچێن. ئەمەش رەنگدانەوەی قسەکەیەتی کە:” گوێگرتن ئەوە.. شێوازی مامەڵەکردنیەتی لەگەڵ چیرۆکەکاندا” وا دەردەکەوێت کە تەکنیکێکی سادە بۆ گێڕانەوەی چیرۆکەکانی بەکاردەهێنێت. لە راستیشدا ئەمە لە ئەنجامی پراکتیک و ئەزموونێکی چڕەوە هاتوون. کە کەسایتییەکانی خاکین، بەڵام لە راستی و رەسەنایەتیدا، هاوسۆز و میهرەبانەن. بۆیە رەنگەکان بۆ ئەوە بەکاردەهێنێت، کە سروشت و بۆن و دراما بخاتە هەر کتێبەکەوە. هەروەها دەکرێت وتەی (کەمترە زیاترە) بۆ کارەکانی پراکتیزە بکرێت. ئەمەی کوریش دەڵێین: (نەخت و پوخت.. نەک زۆر و بۆر).
چونکە سمیس حەز لە زیادەڕۆیی ناکات. سیدنی سمیس، بەڕاستی هونەرمەندێکی وێنەکێشی بەرزی جیهانی یە. لە ساڵی ٢٠٢٢شدا، بە خەڵاتی هانز کریستیان کاندیدکرا. خۆشی چەند کتێبێکی چیرۆکی بۆ منداڵان نووسیوە و بە وێنە رازاندوونیەتەوە.
تا ئێستا لە کەنەدا و لە ئەمریکادا چەند خەڵاتێکی بەرزی لە

بوارەکەیدا بەدەستهێناوە.
ئەمساڵ (٢٠٢٤) سندنی سمیس، وەک باشترین وێنەکێش کتێبی وێنەیی بۆ منداڵان، بە وەرگرتنی خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسین (خەڵاتی نۆبڵی منداڵان) هەڵیانبژارد. سیدنی سمیس یەکەم کەنەدییە، کە ئەم خەڵاتەی بەدەستهێنا.

(*) بۆ نووسینی ئەم بابەتە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی وەرگرتووە.
دوبەی: ٢٠٢٤

سۆناتای بێدەنگی.. ستیڤان شەمزینی

بێدەنگی جوانترین جۆری وتنە
دنیام نقومی بێدەنگییە
وشەکانم ورتەیان لێوە نایە
ئاوازەکانم زاریان بەستراوە
گۆرانییەکانم هەر هەموو کپن
شیعرەکانم بێدەنگی دایگرتوون
ڕەشەباکانم بە لرفە هەڵدەکەن
تۆفانەکانم زمانیان گۆ ناکات
ئەوەی لەم کاتەدا
بە دەنگی بەرز هاوار ئەکات
کتێبی هەستمە و
خۆشەویستی تۆی تێدا نوسراوە
هەموو شتێکم بێدەنگە
خەم پارچەیەکم لە خامۆشی
دەیشم جانتایەکی شەڵاڵی سکونە
کاتێک تۆ دەیکەیتەوە
هەموو کۆشکەکان پڕ دەکات
لە بۆنی عەتری خۆشەویستی

کە نەتوانم بە بال□ی خەندەیەک
بە ئاسمانی پێکەنینەکانتدا بفڕم
توانام نەبێت بە مۆمێکەوە
بەناو تخوبی پرچەکانتدا رەت بم
دەسەڵاتم نەبێت بە دوو چاوی سەوزەوە
لە مێرگی بەهاریی رۆحت بڕوانم
بە حەپەساویی لە ئاسمان رابمێنم و
ئەستێرەی خۆشەویستیم بۆ نەدۆزرێتەوە
بێدەنگی قەشەنگترین دەربڕینە
تا تۆ دەرگای خەونەکانم
بەڕوودا واڵا نەکەیت
بال□ی شیعرەکانم ناکرێنەوە
تاکوو دڵم
بە رۆحتەوە هەڵنەواسرێت
شیلەی ماچەکانم
بە لێوتەوە وشک نەبێتەوە
“تا”ی ئەم بێدەنگییە بەرم نادا
بەو خاچی بێدەنگییەوە دامبگرە
وا دنیام کردە
ئۆقیانووسێک لە فرمێسک

وانەی بێدەنگیم
لە قوتابخانەی خۆشەویستیدا خوێند
چیرۆکی بێدەنگیم
لە چاوە شەرمنەکانی تۆدا نوسییەوە
شەوە بێدەنگەکانم
لە نێو دڵی پڕ گەردەلوولتدا خەواند
نەمامی بێدەنگیم
لە ناو زاری خۆمدا رواند
تا لە حیکمەتی بێدەنگیم تێنەگەیت
عەشقی منت پێ نادۆزرێتەوە
لە پەنجەرەی بێدەنگییەوە
سەمای شێتانەت چاو دەکەم
تۆش بە بێدەنگیی

لـ توانـەوەی من دەڕوانیت
چاوەڕێی ئـەوە ناکەیت
بـە وتنی خۆشم ئـەوێی
رۆژووی بـێدەنگیم بشکێنم

سکاڵا .. پشکۆ ناکام

...... دوا بـەدوای مژدەی ڕیفـڕاندۆم و پـێک هـێنانی دەوڵەتی کوردی!!
خۆشترین مژدە بـۆ کورد ئـەوەیـە کـە بـە ئاسانترین شێوە ڕێگای بـەهـەشتی
بـۆ کورت کراوەتەوە و لـەسەر دەستی پـێنجەم خەلیفەی ئیسلام ئەمڕۆ هـەر
موسڵما نێکی کورد زمان بـە تەنها شەش سەد و پـەنجا دۆلار ! بـەهـەشت
مسۆگەر ئـەکا و لـە شەڕە شەقی مەحکەمەی ڕۆژی قیامەت نەجاتی ئـەبـێ و
بـەبـێ سەرەگرتن بـۆ یـەکلایی کرنەوەی کەیسەکەی کـە لـەوانەیـە چەن مانگ
یان چەن ساڵێک بخایـ□نـ□ ، بـە کڕینی بـەرماڵێک لـە مزگەوتی بـەهـەشت بـە
تەنها ٦٥٠دۆلار بلیتێکی چوونە بـەهـەشت مسۆگەر ئـەکا و بـۆ ئـەوەی
زۆرترین موسڵمان لـەو نیعمەت و خێرە ئیلاهییـە بـێ بەش نەبن لـەوانەیـە
حەجمی هـەر بـەرماڵێک بچووک بکرێتەوە بـۆ نیوەی ئـەوەی ئێستا و
دووریش نیـە هـەوڵ نەدرێ بـۆ دروست کردنی بـەرما□□ی دوو یان سێ
قاتی…. بـەڵام چەن گرفتێک ڕوو بـەڕووی کڕیارانی بلیتەکەی بـەهـەشت
بوونەتەوە کـە ئـەگەر چارەسەر نەکرێ ڕەنگە گەشتەکەی بـەهـەشت وا
ئاسان نەبـێ ، یـەکەم گرفت ئـەوەیـە کـە بـۆچی بلیتی بـەهـەشت بـە " دۆلار
" بـێ ؟ کـە پارەی ووڵاتێکی کافر و مولحید و مونافیق و ئـەهلی
جەهـەننەمە ، ئایا ناکرێ بـە پارەی ووڵاتێکی ئیسلامی بـێ بـۆ نمونە "
لیرەی سعودی"کـە زێدی ئایینی ئیسلامە ،و ئایا مامەڵەکردن بـە پارەی
کافرەکانەوە حەرام نیـە ؟ .. گرفت یان پرسیارێکی تر ئـەوەیـە کـە وەک
ئـەمڕۆ لـە دونیایا وا باوە کـە بلیتی ستانداری سەفەرکردن بـۆ کەسانی
ژێر هـەژدە ساڵ شتێک هـەرزانترە ، جا ئایا ئـەو سیستەمە بلیتەکەی
بـەهـەشتیش ئـەگرێتەوە !! هـەقی خۆیشێتی بـەڕێو□ بـەر و موحاسیبەکانی
سەفەرەکەی مزگەوتی بـەهـەشت ڕەچاوی ئـەم تێبینیـە بکەن…جگە لـەوەش چ
گرەنتیەک هـەیـە کـە بـەهـەشت فول نابـێ و جێی ئـەو هـەموو خاوەن بلیتی
مزگەوتی بـەهـەشت ئـەبـێتەوە و لـە ئـەگەری نەچوونە ژوورەوەی بـەشێکیان

زەمانەت چیە بۆ وەرگرتنەوەی پارەکانیان یان هیچ نەبێ نیوەی چونکە وەک زانراوە بلیتەکە بۆ ئەم سەر و ئەوسەر نیە ، تەنیا یەک سەرە واتا بۆ بەهەشت بێ گەڕانەوە و باشترین چارەسەریش بۆ ئەم گرفتە ئەوە کە بلیتەکە کراوە بێ بە بێ دەستنیشان کردنی کاتی گەڕانەوە ، ..

سەرنجێکی گرنگ ئەوەیە کە هەموو ئەزانین کە دونیای ئەمڕۆ گەندەڵی و قاچاغچێتی و تەزویر و فێڵ و فەرەجێکی زۆری تیایە ، ئایا هیچ ڕێگایەک ئەگیرێتە بەر بۆ ئەوەی ئەهلی جەهەننەم و مافیاکانی بلیتەکە تەزویر نەکەن و خەڵک نەپەڕەێنرەوە ئەوبەر..!! هەیشە ڕای وایە کە ئەوانەی ڕۆژی قیامەت بە گەرمای هاوین و سەرمای زستان سەرەیان گرتوە بۆ دوا بڕیار چۆن بەوە ڕازی ئەبن کەسێک بە شەش سەد و پەنجا دۆلار و بە بێ هیچ مەحکەمە و لێپێچینەوەیەک لە جەدەولی ئەعمالی بە کەماڵی ئیسراحەت خۆی بکا بە بەهەشتا ، کێ ئەڵێ خۆپیشاندان ڕوو نایات…!!

بە پێی شەرع و ئوسوڵیاتی ئیسلام، ژن " مێ " نیوەی کۆمەڵ نیە بەڵکو نیوەی پیاو" نێر"ە ، لە پرۆسەی شایەتیی و میراتیا دوو ژن حسابی یەک پیاوی بۆ ئەکرێ ، ئاخۆ بلیتەکەی بەهەشتی مزگەوتی بەهەشت ڕەچاوی ئەمەی تیایە چونکە بە پێی شەرعەکە ئەبێ دوو ژن یان مێ بە یەک بلیت بچنە بەهەشت ، بەڵام ڕەنگە لەبەر ئەوەی مەسەلەکە پارەیە گەر بکرایە ژن دووقاتی پیاوی لێ ئەسەنرا.!!

گرنگترین پرسیار ئەوەیە کە لە کەم و کوڕیی سەفەرەکەی بەهەشت بە سپۆنسەری مزگەوتی بەهەشت سکاڵا لە کوردستان یان لە مەحکەمەی فید□□□ی تۆمار ئەکرێ..؟

پشکۆ ناکام

یاد نامە.. هێدی گەڵاڵی

پاش دوورکەوتنەوەیەکی مەودا فراوانی من و تۆ ، هێشتا خۆشەویستیم بۆ تۆ بە موتوربەکراوی ماوەتەوە..
هێشتا بیرەوەری ساڵانی تەمەنی بەسەرچوومان وەک درەختێکی هەمیشە سەوز لە کێڵگەی دڵدا ڕەگی داکوتاوە…
هێشتا ڕێی ئەڤینداریمان شوێن پێی تۆی پێوە دیارە لە هەر کوێیەک

لە هەر سوچێکی ئەم دنیایە بیت شێوەت دەکەم!!
لە قەد دیواری ژووری دەروونـدا وێنەت هەڵواسراوە و هەمـوو چرکەساتێک سیمات دەبینم …
کە سەیری ئاوێنەی ڕاڕەوی ژووری میوان دەکەم ڕوخساری گەش و کوڵمەی ئاڵی ئەوسات بەدی دەکەم و چاوە گەشەکانت دەبینم..
خەندەی لێو و ددانی ورد و قژی خاو و گۆنای گەشت دەبینم…
ئەو ساتانە نەک هەر هەستەکانم تەنانەت نەست و بێ ئاگایشم بە ئاگا دێتەوە و روح و ناخیشت دەبینم…
ئێستاش دڵخۆشیم بەوە دەدەمەوە کە تۆ لە ژێر هەمان ئەو ئاسمانەی کە لێتەوە نزیکم!
نزیکین هێندەی نێوان روح و جەستە ..
نزیکین هێندەی چاو و سۆمای بینین…
نزیکین هێندەی ترپەکانی دڵ و هەناسەمان…، بەڵام گیانە
لەگەڵ هەڵکشان و ڕۆچونی تەمەندا؛
چیرۆک و دیرۆکی □□زانەی عەشقمان لە پەڕاوی یاد و ساڵنامەی خۆشەویستیماندا نوسراوەتەوە..
یادگاریەکان ، بیرەوەریەکان ، قسە خۆشەکان، ناز و عیشوە و تەنانەت زویربوونەکانیشت لە بیرەوەری یادەکانم ئەلبووم و ئەڕشیف بووەو لە هزر و ئەندێشەم هەڵگیراو□ و □□زانەش بە یادی جارانەوە بە چاوی دڵ سەیری ئەو ئەلبوم و ساڵنام□ی د□کەم کە تەواوی ڕۆژ و مانگ و ساڵانی خۆشەویستیمان تێدا تۆمار کراوە…!!

هێدی گەڵاڵی

چوارەمین خولی فێستیڤاڵی فیلمی کوردی “مۆسکۆ” لە وڵاتی ڕووسیا بەڕێوەدەچێت.. مەنسوور جیهانی

ـ چوارەمین خولی فێستیڤاڵی فیلمی کوردی “مۆسکۆ” لە ڕۆژانی ١٨ تا ٢٢ی ئەیلوولی ٢٠٢٤ لە شاری مۆسکۆ لە وڵاتی فیدڕاسیۆنی ڕووسیا بەڕێوەچوو.

چوارەمین خولی فێستیڤاڵی فیلمی کوردی "مۆسکۆ" MKFF بە سەرۆکایەتی "کەرەم گەردەن زەری" Kerem Gerdenzeri ئاوازدانەر و گۆرانیبێژی ناوداری کوردیی دانیشتووی وڵاتی ڕووسیا، بە بەرپرسیاریی خاتوو "گولیزەر گەردەن زەری" Gulizer Gerdenzeri – "ئینا تێدژۆڤا" Inna Tedzhoeva، بە مەبەستی ڕەنگدانەوەی فەرهەنگ، مێژوو و پاراستنی شوناسی نەتەوەیی و زمانەوانی کوردەکان و هەروەها ژیانی مەدەنیی ئەم نەتەوە ڕەسەنە، بۆ نمایشی کۆمەڵێک بەرهەم لە بەشی پێشبڕکێی فیلمە بڵیندە سینەماییەکان، بەشی پێشبڕکێی بەڵگەفیلم، بەشی پێشبڕکێی کورتە فیلم، بەشی "شەویی سینەمای کوردی"، بەشی "نمایشی باشترین فیلمەکانی ڕووسیا" و پێشانگای کەلتووریی و هونەریی لە ڕۆژانی ١٨ تا ٢٢ی ئەیلوولی (سێپتەمبەری) ٢٠٢٤ لە شاری مۆسکۆ لە وڵاتی فیدڕاسیۆنی ڕووسیا بەڕێوەدەچێت.

بەرپرسانی چوارەمین خولی فێستیڤاڵی فیلمی کوردی "مۆسکۆ"، داوا لە هەموو ئەو فیلمسازانە دەکەن کە فیلمیان سەبارەت بە کوردەکان و یا بە ناوەرۆکی کوردەکان ساز کردووە؛ تاکوو بەرهەمە بڵیندە سینەماییەکان، بەڵگەفیلم و کورتە فیلمەکانی خۆیان بۆ بەشداری لە بەشی پێشبڕکێی ئەم ڕووداوە سینەماییە لە ڕێگای ماڵپەڕی "فیلم فریوەی" بە ناونیشانی https://filmfreeway.com/MoscowKurdishFilmFestival بنێرن و ڕۆژی ١٠ی حوزەیرانی (ژوئەنی) ٢٠٢٤ دوایین مۆڵەتی ناردنی بەرهەمەکان دیاریی کراوە.

خەڵاتی "هەتاوی زێڕین" ستایلێکی کریستاڵە، بە هێمای هەتاوی زێڕینە و ئەم خەڵاتە گرینگە لە پێنج بەشدا، لەوانە؛ باشترین فیلمی بڵیندی سینەمایی، باشترین بەڵگەفیلمی بڵیند، باشترین کورتە فیلمی چیرۆکی، باشترین بەڵگەفیلمی کورت و هەروەها خەڵاتی "هاوبەشی لە سینەمای کوردی"دا بە براوەکان پێشکەش دەکرێت.

بەرپرسانی چوارەمین خولی فێستیڤاڵی فیلمی کوردی "مۆسکۆ" Moscow لە ڕاگەیەندراوێکی ڕۆژنامەوانیدا ڕایانگەیاند: "ئەم فێستیڤاڵە، لە ماوەی سێ ساڵی ڕابردوودا بۆتە ڕووداوێکی باوەڕپێکراو و خۆشەویست لە لایەن هۆگرانی هونەریی سینەما. بە تایبەت جێگای خۆشحاڵییە کە نە تەنیا کوردانی تاراگە و نیشتەجێی وڵاتی ڕووسیا بوونەتە هۆگریی فێستیڤاڵەکە؛ بەڵکوو ساڵی پار، سەرنجی زۆریی لە لایەن پیشەگەرانی سینەما و هەروەها بینەرانی ڕووسیاوە بۆلای خۆی ڕاکێشا. و هەر ئەوە گرینگترین تایبەتمەندییە کە ئێمە لە ئێستادا سەرقاڵی ئەنجامدانی کارێکی گرینگ و زۆر پێویستین. لە سەرەتای

دەستپێکی فێستیڤاڵ، پلانێکمان داڕشت کە بینەران نە تەنیا لەگەڵ سینەما، بەڵکوو بە شێوەی گشتیی لەگەڵ فەرهەنگی دەوڵەمەند و جیاوازیی کوردەکان ئاشنا بکەین. لە ساڵی ٢٠٢٣ توانیمان پێشانگایەک لە هونەری هاوچەرخی کوردیی بەڕێوەبەرین و ئەمساڵیش هیوادارین کە ئەم ڕێگایە درێژە پێبدەین و بێجگە لە سینەما و شێوەکاری، مۆسیقا، هەڵپەڕکێی، ئەدەبیات و تەنانەت خواردنی زۆر خۆشیی کوردەواریش پێشکەش بکەین.”

لە درێژەی ئەم ڕاگەیەندراوە ڕۆژنامەوانییەدا هاتووە: “ساڵی پار، فێستیڤاڵی فیلمی کوردی “مۆسکۆ”، تەرکیزی خستبووە سەر سینەمای ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بەو مێژوو و دابوونەریتە دەوڵەمەندەی کە هەیەتی. ئەمساڵیش بە شێوەی گشتیی تەرکیزمان خستۆتە سەر ئاخاوتن و وتووێژیی نێوان کەلتووریی و هاوکاریی لەگەڵ سینەمای ڕووسیا. کوردەکان یەکێک لە کۆنترین نەتەوەکانی جیهانن، هەر بەم پێیە مێژوویەکی دەوڵەمەند و فەرهەنگێکی جیاواز و جۆراوجۆریان هەیە کە هەمووی ئەم تایبەتمەندییە جوانانە لە سینەمای هاوچەرخی کوردیدا خۆی دەرخستووە. فیلمەکانی فێستیڤاڵی کوردی “مۆسکۆ”، بینەرانی خۆی ئاوێتەی جوانناسی و بەهێزبوونی فەرهەنگی نەتەوایەتی، دابوونەریت و کەلەپووریی ئایینی و هەروەها دیاردە کۆمەڵایەتیی و کەلتووریی خەڵکانی کورد دەکات کە بەڕاستی خەزێنەی ڕاستەقینەی سینەمای ڕۆژهەڵاتن.”

بۆ زانیاری زیاتر:
www.moscowkff.ru

بەڕێوەبەرایەتی ڕاگەیاندنی گشتیی چوارەمین فێستیڤاڵی فیلمی کوردی “مۆسکۆ”.

مەلەفی دەنگەکان سەبارەت بە ئەنفال.. ساڵی ٢٠٠٧

لینکی مەلەفەکە لە ئەرشیفی دەنگەکان..

	حەمە فەریق حەسەن : مادەم باس لە داهێنانە، لەدنیای ئەمڕۆی جیهانگیرییدا هونەرو ئەدەب ((کاڵا))ن. ئەگەر نەبنە کاڵا، کورت و دروست مانای وایە ((بێبەهان)) لە کوردستان، وەک چۆن بەفێڵێک ڕۆژنامەو ڕووناکبیریی لەدەستەڵات پووچکراون.
	شەماڵ عادل سەلیم : ئەنفال ئەوکردەجینۆسایدە بوو کە هەموو ڕەنگە بنەڕەتیوسەرەکییەکان (زەرد ، سوور، شین)، ڕەنگە قەشەنگ و بریسکەدارەکانی لەگەڵ خۆی لوول داو ڕاپێچی ژێرلم و کلووبی شەوانی میسریعەرەبی و ئەشکەنجەخانەکانی بەعسی فاشی کرد.
	نیهاد جامی: بۆ ئەوەی ئەو دۆخە ترسناک و هەڵەشە ئاماژە بگێڕین پێویستمان بەوەیە ڕۆژنامەگەری کوردی واز لەو ستایشکارییە بهێنێت و خوێندنەوەی ڕەخنەیی ئەنجام بدات دەرگا بۆ بۆچونە جیاوازەکان ئاوەڵا بکات لەڕوانگەی زانیستەکانی وەکو کۆمەڵناسی کاریگەری ئەو ڕووداوە لەسەر ئاستای ئێمە دەست نیشان بکات،..
	نیگار نادر: ئێوە کێی ئێو زمانە سیاسی و ئایدیۆلۆژیە بووە کە کورد بەدرێژایی ئەو نۆزدە ساڵەی بۆ ئەنفال دەکاری بردووە و مامەڵەی پێکردووە کەدەکرێ بڵێین زمانێکی کول وکورت بووە بۆ ورد بینانە بەکارنەهێنراوە..
	کاروان کاکە سوور: گەڕانەوەی ئێمە بۆ ناو مێژوو زۆر جار گەڕانەوەیەکی نۆستالۆژییانەیە، نەک دیسپۆتیکییانە. گەرانەوەیەکە پرە لە سۆز و میهرەبانی، بۆیە ناتوانین مێژوویەکی جیاواز لەو مێژووە رەسمییە بخوڵقێنین. ئەو گەرانەوەیە هەڵگری چاوێکە، کە هەموو رابردوو بە پیرۆز دەبینێت،..
	خەلیل کاکەیی..
	هۆشیاری عەبدولعەزیز پاشماوەکانی قوربانی .. چاوەڕوانی هاتنەوە لە چارە نووسەوە بۆ دوا چاوەڕوانی..؟
	محەمەدی مشیر یادێکی جەرگبڕ و دەسەڵاتێکی ساردوسڕ

هێژن :

ئێمە ناتوانین ئامانجی ناوەند و کەسانێکی دەسەڵاتدار لەگەڵ ئامانجی پارتێکی سیاسی دا، کە ئەم پرسە وەك تاكتیك و كارتی فشار بۆ سەر دەسەڵات بەكار دەبات، هاوتا بكەین..

عەلی نارێنی

زمانی ئەدەب زمانی باڵای هەر میللەت ونەتەوەیەکە بەڵام لە ئەدەبی ئێمەی تایبەت بە ئەنفال ئەو زمانە باڵایە دابەزیوەتە ئاستی دروشمێکی سیاسی وبووەتە زمانی ژمارەو قارەمان وكۆوزانەوەو ..

مەجید ساڵح

میدیای ئێمە جوغزێکی بەرتەسکی ناوچەییء ئایدیۆلۆژی بۆخۆی دەست نیشانکردووەو نایەوێت لێی دەرچێت. مامەڵەکردنی ئەوانەی لە پشتی ئەو میدیانەون، زۆر سەرەتاییء بێ مەنهەجیانە بەیاماڵێک ئاراستە دەکەن وەک خۆتان ناوتان ناوە تەنیا لە “مەوعزە” ونەسیحەت ورێنمایی دەچێت..

ئاسۆعەبدوللەتیف

ئەنفال رۆژنامەیەکی بێ سەرنوسەرە ؟!

ئەنفال لەدەستی حیزبدا خەریکە ئەگەڕێ ، تکایە بیدەنە دەست میدیا!؟

ئەحمەد معین

ئەنفال :

جینۆسایدی دوێنێ وپیلانی ئەمڕۆ

عومەر محەمەد:

دادگای باڵای تاوانەکان لە سەرەتاوە باش هاتە ناوەو دواتر خراپ مامەڵەی کرد، خۆ لایەنی قوربانی هەرئەوە نیە کێمەڵکوژکراوە، کێمەڵکوژی یەکێکە لە جۆرەکانی جینۆساید، دادگاکە ئەو ئەرکەشی لەسەرشانە بریار لەچارەنوسی قوربانیەکان بدات…

ئەمیر قادر :

سەرەتا ئەوە بڵێم ئەو فرسەتانەی کە دێنە ڕێگا بۆ ئەوەی قوربانیەکان بوو بەبوو وە ڕاستەوخۆ لەگەڵ تاوانباراندا ڕووبەڕوو ببنەوە لەبەردەم دادگادا یان تریبێونێکی عادیلانەدا بەدرێژایی مێژوو زۆر دانسقەو دەگمەنن،

	کەمال ڕەئوف: ئەنفال وەک یادەوریی تاڵ لە ڕابردووماندا ئەنفال وەک ترس لەئایندەماندا
	مەهاباد قەرەداغی: کاتاسترۆفی ئەنفال ژەهرەوزەی لە کارمای مرۆڤی کورد دا چاند
	عومەر جەلال: کوا رووفاتی ئەنفالی ناوچەکانی دی؟ بۆ ئەوەی ئەنفال وەک جینۆساید بناسرێت و ببێتە شوناسێک بۆ بوونی کورد،ئەوە گەورەترین کارەساتە تا هەنووکە حیزبی کوردی نەیتوانیووە وەک ڕێکخراوی چاک و چەند ڕێکخراوێکی دی ئازاد و ئاکتیڤ بێت لە ناساندن و گەورەکردنەوەی چەمکی ئەنفال،..
	خەتاب سابیر: لەرووی یاسایی و ستانداردی نێودەوڵەتییەوە هێشتا دەبێ بە کەمێک چاوقایمییەوە ئۆبەراسیۆنەکانی ئەنفال بە جینۆساید بناسین یان بناسێنین. ئەگەر ورد سەرنج بدەین، ..
	سەردار عەزیز : گومان لەوەدا نیە کە ئەو گۆڕانانەی بە سەر ناوچەی عێراق و سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر بە ناوچەکەدا هات بۆیەکەم جار لە مێژوودا، تا نووسینی ئەم دێڕانە قازانجی لە زیانی بۆ کورد زیاتربووە......

ئەنفال.. قوبادی جەلی زادە

منداڵێک لە ژێر لمی (عەرعەرە) وە ،

بە حاجیەکانی گوت :

من مەمکی دایکم بە دەمی (سەگ) ێکی ڕەشەوە بینی !

من مێخەکبەندی داپیرەم بە دەنووکی (قەل)ێکەوە بینی !

من مەتارەی بابە گەورەم لە ملی درێژیی (حوشتر) ێکێوە بینی !

هەندرێن دەمەوێ بڵێم، دەبوو مرۆی هوشیاری کورد لە دەستپێکدا لەوە تێگەیشتبا کە دادگاییەکی لەو جۆرەی کە خودی ئەمریکا وەک نمایشێک لەو دیمۆکراتیی و ئازادییەی لە قوتووکراوی بۆ عێراقی هێنا بوو بەڕێوەی برد، ....
شاخەوان شێخ سەدام لە تاوانی گەلکوژی ئەنفال بێبەری کرا و تاوانەکان بەرامبەر بە گەلی کورد کۆتایان نەهاتووە..

ڕێکپێش عەزیز :

ژنی کورد نەک هەر کێشەی ژنانی ئەنفال، بەڵکو هیچ شتێکی نەکردووە لەمەڕ پرسی ژن لە کوردستاندا..

دارا مەحمود :

بەداخەوە بارودۆخی نالەباری عێراق ، کەوەک پڕمەترسیترین وڵاتی جیهان دەناسرێت، و کێشەو گرفتە ئاڵۆزەکانی وایکردووە، دۆزی ئەنفال و دادگاییکردنی سەرانی ڕژێمی بەعس کەمڕەنگ بێتەوەو بچێتە ڕیزی خوارەوەی کێشەو ڕووداوەکان..

شیلان جەبار:

تاکو ئێستا زۆرلە هونەرمەندان هەوڵیان داوە بەکاری هونەری چ هونەری شێوەکاری بێت یاخود هونەری شانۆو مۆسیقا ،گوزارشت لە کارەساتی ئەنفال بکەن ..

حەمە کاکەڕەش:

ئێمە دەبێت بزانین ئەدەبێکمان نییە لە دەرەوەی کاریگەری حیزبە سیاسییەکان بتوانێت بیربکاتەوەو قسەبکات ..

دارا ئارام :

ئەگەر ڕەنگ و هێڵەکان بە هێزتر نەبێ لە دەوری وشەکان ئەوا کەمتر نییە لەو دەربرینانەی کە بە وشە بۆ ئەنفال دەردەبڕرێت. چونکە ڕەنگ و هێڵەکان زمانێکی جیهانین و مرۆڤ بە هەموو زمانە جیاوازەکانەوە دەتوانن لە مانای ئەنفال تێبگەن..

سمکۆ ئەحمەد :

ڕەنگ و فۆرم ڕێگایەکی کورتری هەیە لە وشەکان بۆ گەیشتن بە زهن و ئەقڵ..

جەمال مەحموود:

ئەنفال ئەو زامە قووڵەیە کە تا ئێستاش نەک هەر هەوڵی ساڕیژکردنی نەدراوە بەڵکو خۆ بەبرینیەکانیەوە دەکرێت...

ئەنفال و رەهەندە سۆسیۆلۆجییەکانی
تۆژینەوەیەکی تیوری و مەیدانییە
ئامادەکردنی
محەمەد رەئوف عەبدولعەزیز

مامۆستا و فێرخواز.. ئاراس سەعید

"مامۆستا دەبێت دژ بەخۆی، مەشق و ڕاهێنان بەقوتابییەکانی بکات."
فرێدریک نیتشە

بەبۆچوونی من بەشێکی سەرەکی ئەو قەیرانانەی لە کۆی سیستەمی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی و فیکری و ڕۆشنبیری هەر کۆمەڵگەیەکی دواکەوتوودا هەن، کێشەکەی لە هەناوی سیستەمی پەروەردە و فێرکارییەکەیدایە. بەتایبەتی بە کۆمەڵگەیەکی وەکوو کۆمەڵگەی کوردی کە سایکۆلۆجیایەکی بندەستەی هەیە، ئەوکێشە گەورەیەی لە سیستەمی پەروەردە و فێرکارییەکەیدا هەیە، پەیوەندییەکی ئۆرگانی بە دنیا بینیی و سیستەمی فیکری و ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و کولتووری کۆمەڵگەی ئێمەوە هەیە. سیستەمی پەروەردەی کوردی سەر بە تەرزینی کولتووری ئایینی و پارتریاکییە و لەهەناوی ئەو سیستەمەشدا پێکەربەندی و پایەکانی خۆی داڕشتووەتەوە. کولتوورێکە پێی وایە، حەقیقەتی ڕەها و موقەدەسی پێیە و دژی تەفسیر و ڕەخنە و کرانەوە و نوێگەرییە، هەر وەکوو چۆن تابۆی ئایین هەموو تەفسیر و ڕەخنەگرتن و ڕەتکردنەوەیەکی ئەحکام و توراسی ئایینەکەیە، ئا بەوجۆرەش سیستەمی پەروەردە دژی هەموو ڕوانین و تەفسیر و ڕەخنەیەکە لە تێکست و پڕۆگرامەکانی.

لە کولتووری ئایینیدا ڕاڤەکردن و تەفسیرکردن تەنها مافێکە بە مەلا و مامۆستایانی ئایینی ڕێگەپێدراوە و هەموو بۆچوون و تەفسیرێکی دیکە، بە ئەحکامەکانی ئایینەکە لەلایەن باوەڕدارانەوە گوناه و تاوانێکی موقەدەسە. بەوجۆرەش لە سیستەمی پەروەردەدا مامۆستا و وانەبێژەکانی خاوەنی شەرعییەتی ئەکادیمین و حەقیقەتی ڕەهایان پێیە و مافی ڕاڤەکردن و تەفسیرکردنی تێکست تەنها مافێکە بە ئەوان ڕێگەپێدراوە و ڕەخنەگرتن و تەفسیر و ڕاڤەکردن و ڕوانین لە گۆشەنیگای دیکەوە بە تێکست و پەرتووک و مەلزەمەکان تاوانێکی موقەدەسە. لێرەوە ئیشی هەرە گەورەی سیستەمی پەروەردە و فێرکاری ئەمە پوچەڵکردنەوەی هەر ئایدیایەکە، لە دەرەوەی مەعریفەی خۆی بنوانێتە کۆی ئەو کێشە گەورانەی لە سیستەمی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و ئەخلاقی و دینی ئێمەدا هەن. سیستەمی پەروەردە و

خوێندنی باڵا وەکوو ماشێنێکی ترسناک کاردەکات تا کەبیر و گۆشەنیگای ڕوانینی فێرخواز لە درزێکی بچوکدا قەتیس بکات، بێئەوەی درز و شەبەقە گەورەکانی سیستەم پەردەپۆش بکات.
لەناو سیستەمی فێرکاری ئەمەدا، پەیوەندی مامۆستا و قوتابی لەچوارچێوەی پەیوەندییەکی قووڵی دەسەڵات دایە، هاوشێوەی پەیوەندی (ئاغا و کۆیلە) وەکوو ئەوەی هیگڵ ئاماژەی بۆ کردووە؛ "بوونی ئاغا بەندە دانپێدانانی ئەویدیکەی کۆیلەوە." لە سیستەمی پەروەردەی ئیمەشدا مەرجی بوونی ئاغایەتی مامۆستا بەندە بە دانپێدانانی ئەویدیکەوە وەکوو سمیبول و باوکی مەعریفە. ئەمەش پەیوەندی بەو سیستەمە باوکسالارییەوە هەیە، کە سیستەمی پەروەرده پایەکانی خۆی تێدا داڕشتووەتەوە. (بەختیار عەلی) لە کتێبی (خوێنەری کوشندە)دا خوودی ئەو کێشەیە دەگەڕێنتەوە بۆ ئەوەی "کە قوودسییەتی مامۆستا یەکسان کراوەتەوە بە قوودسییەتی مەعریفەوە." مامۆستا باوکی ئایدیاڵ و باوکی زانین و باوکی مەعریفەیە و ئەویدیکەی گەورەیە کە دەبێت کڕنووش و سوژدەی بۆ بەرین. ڕیشەی ئەم پەیوەندییەش لە هەناوی ئەو کولتوورە ئاینییە باوکسالارە ترسناکەوە دێت کەدەڵێت: گۆشتی بۆ من و ئێسکی بۆتۆ. یان (من علمنی حرفا صرت لە عبدا) کە ڕیشەیەکی ئاینیی هەیە و فەنتازییایەکی ئەدیبییە بۆ کوورتکردنەوەی وێنەی جیهان بۆ وێنەی باوکی باش و باوکی خراپ، باوکی خەسێنەر و باوکی داڵدەر، مامۆستای باش و مامۆستای خراپ، مامۆستایی خەسێنەر و مامۆستای میهرەبان.
دامەزراوەی پەروەردەکارانە ئاماژەیە بە ئەو شوێنە ماددیی و ڕەمزیانەی کە تێدا دەسەڵات نواندن و مومارەسەدەکرێت بۆ ملکەچکردن و ڕامکردن و دەستەمۆکردنی سوبێکت. سیستەمی ڕەمزی سیستەمی ئەویدیکەی گەورەیە، کە جێگەرەوەی شتە ڕاستەقینەکانە بە ئەلتەرناتیڤەکان. یان وەکوو ئەوەی (ژیل دۆڵۆز و فلێکس گوتاری) لە کتێبی (ئەنتی ئۆدیب) کایەی زانیارییەکان بە بەشێک لە "پێکهاتی فالووسی کولتووری باڵادەست پێناسەدەکەن." هەروەها فەیلەسووفی فەڕەنسی (ژاک ڕانسیێر) سیستەمی پەروەردەکارانە وەکوو نەزمێک پێناسەدەکات، کەتێدا دەسەڵاتی ئەوانەی دەزانن بەسەر ئەوانەدا کەنازانن مومارەسە دەکات. ڕانسیێر لە کتێبی (مامۆستای نەزان Le maître ingnorant) دا ئوستووڕەی سیستەمی پێداگۆجی بەوە تەعریف کردووه، کە سیستەمێکە لەسەر بنەمایی دابەشکاری بۆ دوانەیەک درێژە بەبوونی خۆی دەدات، دوانەی زانا و دانا، تەوەزل و زیرەک. بەدیدی ڕانسیێر هیچ مرۆڤێک لە بنەمادا تەوەزل نییە. ئەو بە گەڕانەوە بۆ چیرۆکەی (مسیۆ ژاکۆتۆ) تێزەکەی خۆی دادەڕێژێت و دەنووسێت:(لە ئەنجامی گشت فێربوونە هزرییە جۆراوجۆرەکاندا، ئەوەی گشت منداڵێکی

مرۆڤ بەیەکسانی باشتر لە هەر شتێک فێری دەبێت، ئەو فێربوونەیە کە هیچ مامۆستایەک ناتوانێت بۆی ڕوونبکاتەوە، ئەویش فێربوونی زمانی دایکییە.) لێرەوە ڕانسییەر وتە بەناوبانگەکەی ژاکۆتۆ دەڵێتەوە: “هیچ زانینێک لە کەللە سەرەکەوە ناگوازرێتەوە بۆ کەللەسەرێکی دیکە.” بەو مانایەی مامۆستای نەزان لە ڕاستیدا هیچ شتێکی نیە بیبەخشێت بەویدیکە. بەدەربەینە فەکەییەکە کایەی پەروەدەکارانە و مەعریفە لە بنەمادا، کایەی دەسەڵات و پەیوەندییەکانییەتی.

مامۆستا سەر بەکایەی زانین و مەعریفە نیە، بەڵکو سەر بەکایەی دەسەڵات و حکوومەت و ئایدۆلۆژیا و حیزبە. لە بنەمادا مامۆستا ناوێک نیە بۆ ئەو کائینەی وەزارەتی خوێندنی باڵا و پەروەدە سەپاندوویەتی و سەرقاڵی خەساندنی تواناکانی ئەقڵمانە، بەڵکو ئەو کائینەیە لەمێژگە تاریکەکاندا وێڵی بینین و دەزینەوەین. وەکوو ئەوەی (جۆن هەنری نیومان) لە کتێبە گرنگەکەیدا (ئایدیای زانکۆ) دا دەڵێت: “پەروەردە بوار دەڕەخساندنە بۆ عەقڵ ڕیسککردن، هەوڵەکە بە دەزینەوەی مامۆستا لە ڕێگەی کتێبە مەزنەکانەوە.” بە دەستنیشانکردن و ناسینی شوناسی ڕاستەقینەی (فێرخواز و مامۆستا) پەیوەستە بگەڕێینەوە بۆ گوتارەکەی (بەختیار عەلی) سەبارەت بە (ئارەزووی فێربوون لەنێوان دێلۆز و لاکان) دا، بەدیدی (بەختیار عەلی) “خوێندکاربوون دۆخێکی وجوودییە، هەر بوونەوەرێک بیەوێت لە خۆیی و ئەوانیدیکە تێبگات خوێندکارە.”

ئەو لەو گۆشەنیگایەوە ناوانێتە خوێندکار کە تەنها لە ڕوانگەی پەیوەندییەکانی دەسەڵاتەوە لە قوتابی دەڕوانێت، ئەو ڕوانینییەی تەنیا بوونە کەمەڵایەتیی و کارەکتەرە بچوک و شوناسە کەمەڵایەتییە تەسک و ڕاستەکەی لەبەرچاو دەگرێت و مانایی قوتابی کورتدەکاتەوە بە مانا مەکتەبیی و زانکۆییەکەی و تەنیا لە بازنەی هاوکێشەی دەسەڵاتدا قوتابی دەبینێتەوە و لە چوارچێوەیەکدا تێدا قوتابی لایەنە لاواز و گوێگرەکەیە و مامۆستاش لایەنە بەهێز و قسەکەرەکەیە. ئەو بەچوونە سونەتییەی بە دۆخی قوتابی کە لەمنداڵییەوە لە ڕووحی خۆماندا هەڵمانگرتووە:"قوتابی باش ئەو قوتابییە کە بێدەنگ و گوێڕایەڵی مامۆستایە.”

بەدیدی بەختیار عەلی: ” قوتابی بوون، ئەو هەستە وجوودییەیە کە دەتوانین پرسیار لەتاریکی بکەین، تارکییەکی ناکۆتا.” دەکرێت پرسیارکردن لە تاریکی بەوە مانا بکەین پرسیارکردنە لەوەی کە نایزانین. ئەو تاریکییەی پێ دەڵێن:” کایەی نادیار.” وەکوو نەستی (ئێرنست بلۆخ) (ئەوەی هێشتا پێی هۆشیار نین.) بلۆخ نەست بەسەر زەمینی ئەو بابەتانە دەزانێت کە پێی هۆشیار نین.

جیاوازی مامۆستا و فێرخوازیش لەوەدا دەردەکەوێت، کە قوتابی ئەو

کەسەیە کە دەزانێت سنووری بچوکی زانینی زۆر بچوکترە لە سنووری گەورە و بێکۆتای زانین. بەپێچەوانەوە مامۆستا هەمیشە پێی وایە دەزانێت، نەزانی خۆی لە ژێر ناسناو و کڵێشەی سادەی مەعریفیدا دەشارێتەوە و لە یەک گۆشەنیگای ڕوانیندا چەقی بەستووە و مردووە. مردن بەو مانایەی نیگارکێشی بەناوبانگ (ئادگار دیگاس) لە شوێنێکدا دەریدەبڕێت:(زۆر بەختەوەرم ستایلی خۆم نەدۆزیوەتەوە، گەر ستایلی خۆم بدۆزیبایەتەوە لە وەڕەزیدا دەمردم.)
دەکرێت جیاوازی نێوان مامۆستا و قوتابی ئەوە بێت، کە مامۆستا لە یەک ستایل و مۆدێلی مەعریفەدا گیری خواردووە، بەڵام خوێندکار ئەو کەسەیە کە تەنها یەک ڕێگە و یەک ڕوانینی نیە، بەڵکو هەرجارە و ڕێگەیەک تاقی دەکاتەوە. یان وەکوو ئەوەی بەختیار عەلی دەڵێت: (دەزانێت هێشتا تێنەگەشتووە، ئەم هێشتایە ئەبەدییە و شتێک نیە لای مامۆستایەک و حەکیمێک و فەیلەسووفێک بگیرسێتەوە بەڵکو لە مەرگدا ڕادەوەستێت بێ ئەوەی گەیشتبێتە وەستگەیەکی کۆتایی. قوتابی ئەو کەسەیە کە قوتابخانەی نیە، قوتابی لە قوتابخانەدا ناگاتە مەقامی قوتابی بوون بەڵکو ئەو کاتە پێی دەگات لەناو کتێبخانەیەکدا بمرێت، بمرێت و هێشتا ئەو کتێبەی نەدۆزیبێتەوە کە بۆی دەگەڕێت. مەقامی قوتابی لە مەقامی مامۆستا گەورەترە، مامۆستا لە جێگایەکی بچووکی مەعریفەدا گیر دەخوات، زانیارییەک دەگەیەنێت، بەڵام هەمیشە قوتابی شتێکی زۆرتری دەوێت لەوەی مامۆستا دەتوانێت بی بەخشێت، مامۆستابوون هەمیشە ڕۆڵێکی کاتییە، قوتابی دەتوانێت بە هەتا هەتایە و لە هەموو جێگایەکدا قوتابی بێت، بەڵام مامۆستا ناتوانێت هەمیشە قوتابی بێت.) کەم تازۆر (بەختیار عەلی) ئەم بۆچوونەی لە هزری نیتشە وەرگرتووە کاتێک دەڵێت: “مامۆستا دەبێت دژ بەخۆی، مەشق و ڕاهێنان بەقوتابییەکانی بکات.”
بەدیدی نیتشە پێویستە مرۆڤەکان خاوەنی مۆدێل و تێڕوانینی خۆیان بن بە ژیان، نەک لە پنتێکی ڕوانیندا چەق ببەستن. (زەرادەشت شاگردەکانی بەجێدەهێڵێت، خۆت لەمن دووربخەرەوە، دووربە لێم. من ڕێگەی خۆم هەیە و تۆش ڕێگەی خۆت هەیە، باشترین و تەواوترین ڕێگا بوونی نییە، تەنها ڕێگایەک بوونی نیە. هەموو ڕێگایەک بەشێکە لە ڕێگایەکی ناکۆتا) بەمانایەکی دیکە، هەموو ئایدیایەک بەشێکە لە زنجیرەیەکی ناکۆتایی لە ئایدیا، یان وەکوو ئەوەی لاکان بە (زنجیری دالەکان) گوازرشتی لێ دەکات، (بۆ ئەوەی لە یەک تێبگەین، پێویستیمان بە دوو هەیە).
من ناوی (فێرخواز) بە (قوتابی) بەکاردەهێنم، فێرخواز کەسێکە کە خوازیار و (ئارەزوو)ی فێربوونە. چەمکی ئارەزوو لای لاکان جۆرێکە لە نوقستانی ئارەزووی ئەوشتەیە کە نیمانە. تەنوێتییە بە پڕکردنەوەی

نوقستانییەک، لەزەت ساتی چێژ بینینیە لەو نوقستانییە. بەختیار عەلی بەکۆمەکی لاکان چەمکی (سوبێکتی نوقستان) وەکو ناوێک بۆ سوبێکتی قوتابی بەکاردەهێنت. سوبێکتی قوتابی ناوێکی دیکەیە بۆ سوبێکتی کەرت و چاڵ چاڵ و نوقستانی خۆمان، قوتابی ناوی سوبێکتە هەمیشە نوقستانەکەمانە کە لەکایەی فێربووندا بۆ ئارەزووە مەحاڵەکەی خۆی دەگەڕێت، ئارەزووی هەمیشەیی و تێرنەبووی فێربوون. فێرخواز ناوێکە بۆ ئەو کائینەی نوقستانەی هەرگیز لەکایەی زانیدا تێرنا بێت. وەکوو قەلەڕەشەکەی (ئیدگار ئالان پۆ) کە پێمان دەڵێت(نا نا هەرگیز) هەرگیز تاریکی و ناخمان تەواو نابێت. هەرگیز منێکی ساف و بێگرێ و بێپرسیار و بێدوودڵی بوونی نیە، خوود یان نیە یان بوونێکی هەلا هەلایە.

سەرمایەداری نیولیبرالیزم و “جێگەی نۆیژ” فرۆشتن لە هەرێمی کوردستان.. موئەیەد ئەحمەد

کەسێک بە ناوی (عبداللطیف احمد) کە ئیسلامییەکی سەلەفییە نرخی هەر بەرماڵیک، جێگەیەکی نۆیژکردنی مزگەوتی (بەهشت)ی شاری سڵیمانی، کە لە پرۆسەی دروستکردندایە، بە (٦٥٠) دۆلاری ئەمریکی خەمڵاندووە و خستویەتە بازارەوە.
دیارە ئەم نرخە لەچەشنی هەر پرۆژەیەکی تری سەرمایەداری، فۆرمی بەهای کۆن و تازە بەرهەمهاتووی بەرهەمەکەیە (مزگەوتی بەهەشت). ئەمەش بەمانایەکی تر نرخێکە حسابکراوە لەسەر بنەمای سەرمایەی بەکارهاتوو (گوڕاو و نەگۆر) و زیادەبایی بەرهەمهاتووی تازەی ڕەنجی کرێکاران، کە سەرچاوەی کرێی کرێکاران و سوودی سەرمایەدارانی وەبەرهێنەری پڕۆژەکەیە.
ئەم بەکا□کردن□ی ج□گ□ی ن□□□ژکردن، لە سوشیال میدیادا دەنگیداوەتەوە و بووەتە مایەی سەرنج و سەرسوڕمانی بەشێک لە خەڵکی هەرێم؛ و ئەڵێن ئەوە چۆنە “دین” و “دینداری” و “خواپەرستی” نرخی هەیە، و ئەتوانرێ کڕین و فرۆشتنی پێوە بکرێ، وەک هەر بەرهەم و پشکێکی تری بانک و دامەزروە مالییەکان.

ل□ چاوپیک□وتنێکی تەلەفزیۆنی کەناڵی (٨)دا، (عبداللطیف احمد) باسی
لەوە کردووە کە بیرۆکەکەی لە بەریتانیاوە وەرگرتووە، و لەوێ ئەم
شیوە پشکە کاری پێدەکرێ. هەروەها وای لەقەڵەم داوە کە بەم کارەی
داهێنانێکی نوێی “خێرداریی” کردووە.
ئەوەی جێی سەرنجە، هەر زوو لەگەڵ دیاریکردنی نرخی هەر بەرماڵیکی
مزگەوتەکە، بازاری سەرمایە لە هەرێمی کوردستان وەک بەرهەمێکی
فاینانسی تازە و پشکێک مامەڵەی لەگەڵ کردووە، و کڕین و فرۆشتنی
ئەم بەرهەمە دەستی پێکردووە. گەر بە خەیالیش وێنای بکەین ڕەنگە
ئەم پشکە لەناو بازاری بانکی جیهانیشدا شۆینپێیەک بۆ خۆی پەیدا
بکات و تا ئاوەڕئەداتەوە خۆی لە نێو تۆڕی سەرمایەی ئەمریکی و
ئیسرائیلی و ئیرانی و سعودی و ڕوسی و چینیدا ببینێتەوە، و کڕین و
فرۆشتنی پیوە بکرێت. لە کاتێکدا کە سۆشیال میدیا و بەشیکی
کۆمەڵگای کوردستان سەرقاڵی جەدەلی فیکرییە لەسەر ئەم مەسەلەیە،
ڕەنگە دەورانی پشکی مزگەتەکە وەک سەرمایەیەکی فاینانس بەبێ
س□ر□وتن لە جوڵە و پرۆسەی تەحقیقی زاتی خۆیدا بێت و مەودای
هەرێمێشی تیپەڕاند بێ.
هەرچۆن بێت ئەم شۆکەی کە (پشکی بەرماڵ) فەراهەمی هێناوە، بەشێکی
لە دیندارەکان توشی زویری و سەرسورمان کردووە کە چۆن هەستی دینی
ئەوانی ڕووشاندووە، و بەشیکی تریانی بەرەو خەڵوەت و بیرکردنەوە
بردووە ل□ ن□ه□نییەکانی پەیوەندی ژیانی مادی و ئابوری و
کۆمەڵایەتی ئینسانەکان بە فیکر و دین و دیندارییەوە.
دیارە ئەم بەکاڵاکردنەی شوێنی نوێژکردن دیاردە و ئاکامی
پرۆسەیەکی فراونترە کە پەرەسەندنی سەرمایەداری نیولیبرالیزمە لە
هەرێمدا، و پەیوەستکردنی هەرچی زیاتری ژیانی ئینسانەکانە بە
بازاری سەرمایەوە. ئەم پڕۆسەیە بەتایبەت لە سێ دەیەی ڕابردوودا
هەرێمی کوردستانی کردۆتە مەڵبەندی بێمافکردن و بەهەژارکردن و
پرۆلیتاریزەکردنی هەرچی زیاتری جەماوەر، و پەرەپێدانی فەرهەنگی
تاکگەرایی بورژوازی و کەلتوری چەوسێنەرانەی تاکی سەرمایە لەناو
کۆمەڵگەدا.
لە دابەشکردنی کار لە دەروونی چینی بورژوازی و ڕەوت و بزووتنەوە
کۆمەڵایەتییەکانیدا، بۆ پاراستنی سیستمی سەرمایەداری، ڕۆڵی
ئیسلامیزم دیارە کە لە ڕێگەی پەردە دادن بەسەر ناکۆکییەکانی
جیهانی واقعییەوە، و پەیوەستکردنەوەیان بە دەرەوەی ئەم جیهانەوە
ئەنجام ئەدرێ. هەبوونی دەوڵەمەند و هەژار و داب□شبوونی کۆمەڵگە
بە دارا و نەدار وەک ئیرادە و قەدەرێکی دەرکی و ئاسمانی نیشان
ئەدری، و بەکۆیلەکردنی ژنان و بێمافکردنیان و سوکایەتی پیکردنیان
و چوار ژنی وەک مەسەلەیەکی دەرکی و ئاسمانی و سونت و کلتوری

پێشتری ئیمانداری لە قەڵەم ئەدرێ.
بە کورتی ئیسلامیزم بە ئایدیۆلۆژیەکی ئاسمانی کار ئەکات لە کاتێکدا کە بزوتنەوەیەکی چینایەتی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و فیکری دیاریکراوی ناو کۆمەڵگەکانە. و هەر لەم ڕێگەیەشەوەیە کە شوێنپێی خۆی جێگیر کردووە و پەرەی پێ داوە هەم لە ناو وڵاتێکدا و هەم لە بەرامبەر بورژوازی دەسەلاتداری وڵاتانی تری سەرمایەداریدا.
یەکەم مەرج لەم دابەشکردنەی کار لەنێو کەمپی بورژوازی جیهانیدا بۆ پاراستنی سیستمی چەوسینەرانەی سەرمایەداری ئەوەی خواستووە کە ئیسلامیزم بە ئایدیۆلۆژیا و فیکرێکی سەرووی سەر زەمین بێتە ناو پانتایی ژیانی ئابوری و کۆمەڵایەتی و سیاسی و فیکری کۆمەڵگەوە، نەک وەک (عبداللطیف احمد) ئەم بیر و ئایدیۆلۆژیا و دیندارییە بیهێنیتە خوارەوە بۆ سەر زەمین و تێکەڵی بکات لەگەڵ سەرمایە و بەکاڵکردنی شتەکان و فکرەکان.
ئیسلامیزم بە ئایدیۆلۆژیای دەرەکی دەروەی ئابوری سیاسی کۆمەڵگە و دابەشبوونی چینایەتی و تەنانەت دەروەی پاتریارکی و پیاوسالاری و کۆیلەیەتی ژنان، لە ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابوریدا، رەواج بە خۆی ئەدا. هەر بۆیە لە مەیدانی ستەمکاری لەسەر ژنانیشدا ئیسلامیزم کەڵک لە بەرژوەندی واقعی پیاوسالارانەی نێو کۆمەڵگە وەرئەگری کە لە پرۆسەیەکی مێژوویدا لێکهەڵپێکراون لەگەڵ دیندا، و جاریکی تر لە ئەمڕۆدا ئەم ستەمکارییە وەک مەسەلەیەکی ئایدیۆلۆژی و ئاسمانی و ئیمانداری وێنا ئەکات و کوشندەتری ئەکاتەوە.
لەگەڵ ئەوەشدا کە ئیسلامیزم لە سوپەرستڕەکچەردا کار ئەکات، بەڵام وەڵامی شۆرشگێڕانە پێی هەر تەنها لە سوپەرستراکچەردا نییە، و بە سکویلاریزم وەڵام نادرێتەوە، بەڵکو لە بناغەدا بە گۆرانکاری شۆڕسگێرانەی دنیای واقعی و شۆرشی کۆمۆنیستانە بەسەر کۆیلایەتی ئینسان لە سیستمی سەرمایەداریدا فەراهم دێت.
١٠/ ٤/٢٠٢٤

چارەسەری قەیرانەکە، ڕووخاندنی

دەسەڵاتی دیکتاتۆریی ئێرانە!..
عەبدولڕەحمان گەورکی

لە چەند سەدەی رابردوودا لە ئێران، ئەو رژێمەی دەسەڵاتدار بووە، هەر کامەیان و بە رادەیەک (دیکتاتۆری) بوون و خەڵکیان لە مافە سەرەتاییەکانیان بێبەش کردووە! بە تایبەت دیکتاتۆریی پاشایەتیی پەهلەوی و دیکتاتۆریی ویلایەتی فەقیهی. یەکێکیان لە ساڵی ١٢٩٩ (1920) بە کودەتا و ئەویتریان لە ساڵی 1357 (1979) بە هەنگاوێکی فریودەرانەی ئیسلامی هاتە سەر دەسەڵات. هیچ کام لەم دوو دیکتاتۆرییەتە جێی پەسندی خەڵکی ئێران نەبوون و خەڵک و رێکخراوە جەماوەری و شورشگێڕەکان، بە شێوازی جیاواز لەدژی ئەم دەسەڵاتانە لە خەبات و تێکۆشاندا بوون!

ئەگەرچی وابەستەیی دیکتاتۆریی پەهلەوی بە بێگانە و، دڕندەیی و “خۆ بە خوایی دانان”ی دیکتاتۆریی ولایەتی فەقیهی، تایبەتمەندی سەرەکی ئەم دوو جۆرە دیکتاتۆریەتە بووە، بەڵام تایبەتمەندی هاوبەشیان، (دەسەڵاتخوازی و سەرکوتکردنی گەل) بووە.

دوو دیوی دراوێک!

ئەوەی کە “تایبەتمەندی سیستەمێک لە ناوەوە و دەرەوەی خاکەکەی، دوو دیوی دراوێکن” بنەمایەکی بنەڕەتییە بۆ پێناسەکردنی حکومەتەکان. لەسەر ئەو بنەمایەش دەتوانین بڵێین دەسەڵاتی ئایینیی ئێران “دەستی” هیچ گەل و وڵاتێک نەبووە و نیە. چونکە پێش هەمووان، دوژمن بی خەڵکەکەی خۆیەتی لە ناو ئێران و لە هەر شوێنێک بۆی هەڵکەوتبێت، وەک ئاژەڵێکی کێوی گازی گرتووە و ئازاری ئەم و ئەوی داوە و بە خوێنی ئەوانیتر ژیاوە. ئەمە دەرئەنجامی ئەزمونێکی ٤٥ ساڵەیە سەبارەت بە رژێمی ئایینی لە ئێران!

رژێمی ویلایەتی فەقیهی وەک ئاژەڵێک وایە کە باس لە مرۆڤایەتی و ئیسلام و شارستانیەت و ئایین و مافی مرۆڤ و دیموکراسی و نەتەوە دەکات، لە کاتێکدا ئەم چەمکانە تایبەتن بە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی و ئەم دەسەڵاتە، لە یەک کاتدا لە هەردوو دیوی سنوورەکانی ئێراندا، بە فرەخوازی و مانەوە لە دەسەڵات لە هیچ تاوانێک سڵ ناکاتەوە!

لە سەرەتای هاتنە سەر کارەوە تا ئەمڕۆ، سەرکوتکردنی خەڵک، گرتن، ئەشکەنجەدان، لەسێدارەدان و کوشتنی نەیاران، سیمای دیار و بەرچاوی ئەم دەسەڵاتە بووە. هاوکات لەگەڵ ئەمجۆرە تاوانانە لە ناوخۆی سنوورەکاندا، دەستوەردان لە کاروباری وڵاتان، تیرۆریزم و شەڕخوازی دژ بە نەیارانی ئێرانی و غەیرە ئێرانی، کە ئاوێتەی

دیماگۆگی بە ناو “ئیسلام” بووە، سیمای دووهەمی ئەم دەسەڵاتە بووە. لەکاتێکدا ئیسلام ئایینی ڕەحمەت و لێبووردەیی و پێکەوەژیانی ئاشتیانەیە و ئاشتی و ئازادییە و هەموو جۆرەکانی “زۆرەملی” ڕەتدەکاتەوە!

وانەیەک لە مێژوو!

ئەوەی رژێمی دژە مرۆیی ئێران دەخاتە (لوتکەی رژێمە دیکتاتۆرییەکان)ەوە، ئەوەیە کە دەسەڵاتی ویلایەتی فەقیهی جگە لە دیماگۆگەکان لەژێر ناوی ئیسلامدا، هەمیشە هەوڵی ئەوەی داوە کە “شەڕ لە دژی خەڵکی ئێران” بە شەڕهەڵایسان لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێراندا پەڕاوێز بخات. هەر بۆیە لە یادمانە کە چۆن خومەینی، هەر لە سەرەتای هاتنە سەرکارییەوە لە ساڵی1979، زەمینەی شەڕ لەگەڵ عێراقی خۆش کرد و لە هەنگاوی دواتردا، شەڕخوازیی خۆی بە “بەرگریکردنی پیرۆز” (دفاع مقدس) ناوبرد و درێژەی دا بە شەڕەکە لە ژێر ناوی “رزگارکردنی قودس بە رێگەی کەربەلا”وە. شەڕێک کە نەک هەر هەرگیز بە “ئاشتی” نەگەیشت، بەڵکو بە دیماگۆگ و هەنگاوی فریودەرانە، حکومەتەکەی ئەوسای عێراقی هان دا بە هێرشکردنە سەر کوەیت، بە ئەوەی لەسەر دەستی هاوپەیمانان بیڕووخێنێت!

هەروەها ئەوەیان لە بیرە کە خومەینی و رژێمەکەی لە ساڵی ١٩٨٨ (١٣٦٧) بڕیارنامەی ٥٩٨ی ئاگربەستی نەتەوە یەکگرتووەکانی قبووڵ کرد، بە ئەوەی لە لایەن “ئەرتەشی ئازادیبەخشی میللیی ئێران”ەوە نەڕووخێندرێت. بەڵام لە ساڵی 1369 (1991) سەرۆک کۆماری ئاخوندان، واتا (عەلی ئەکبەر هاشمیی رەفسەنجانی) عێراقی هەڵخەڵەتاند و زەمینەی بۆ هێزی قودسی سوپای پاسداران خۆش کرد بۆ داگیرکردنی عێراق! بەجۆرێک کە ئەگەر “ئەرتەشی ئازادیبەخشی میللیی ئێران” لە ناوچەی سنووری ناوەڕاستی عێراق بەرانبەر بە ئێران نەبوایە، رژێمی ئێران لە هەمان ساڵدا عێراقی داگیرکردبوو! بە تایبەت کە پێش ئەم وادەیە، بە بانگەشەی پشتگیریکردن لە هێرشی عێراق بۆ سەر کوەیت، حکومەتی ئێران “هێزی ئاسمانی”ی عێراقی پێک خستبوو و ژمارەیەکی زۆری لە فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقی داڕدەدابوو.

لایەنە کارەساتبارەکەی ئەم پرسەیە ئەوە بوو کە رێگای رزگارکردنی ئێران و عێراق و ناوچەکە لە (بناژۆخوازی ئیسلامی)، واتا ئێران، بە تەواوی بەردەست بوو و کلیلی کردنەوەی “دەرگا داخراوەکان” بە بەرەنگاربوونەوە لە دژی “سیاسەتی سازان لەگەڵ دیکتاتۆریەتی ئایینی ئێران” بەدەست بەرهەڵستکارانی ئێرانەوە بوو، کە لە راستیدا ئاڵاهەڵگری بەرەنگاربوونەوەی دەسەڵاتی ویلایەتی فەقیهی بوون.

لە راستیدا هەڵەی ستراتیژی و رێژەکێشیی (عێراق) لەو کاتەوە دەستی

پێکرد کە حکومەتی پێشووی عێراق بە پشتبەستن و "متمانە" بە دیکتاتۆرییەتی ویلایەتی فەقیهی بەرەو "باشووری عێراق" کەوتە ڕێ و هێرشی برد و ئەوەش بووە هۆی ئەوە کە دوژمنی لەمێژینەی عێراق، واتە دەسەڵاتی دیکتاتۆریی ئێران، وردە وردە و بە فێڵ و فێڵبازی، ڕێگەی بۆ هاتنەژوورەوە و داگیرکردنی عێراق خۆش کرد و لە هەنگاوی دواتردا، بە هاوئاهەنگی و ڕێکخستنی خۆی لەگەڵ هێرشی وڵاتانی هاوپەیمان (عێراق) هەڵلووشێت!
بارودۆخی ئێستای عێراق و پەرەسەندنی هێزی بە وەکالەتی ئەم ڕژێمە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، دەرئەنجامی راستەوخۆی سیاسەتی نەرم و نیانی و هێمنانەیە بەرامبەر بە دەسەڵاتی ئایینی لە ئێران. ئەم هەڵە سیاسی-ستراتیژییەی وڵاتان لە ناوچەکە و لە جیهان، کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیی هاوچەرخی تووشی ئەم دۆخە ناخۆش و نالەبارەی ئێستا کردووە.
هەڵەیەکی سیاسی و ستراتیژی کە ڕێگەی بە دەسەڵاتی ئایینی ئێران دا بە هەڵگیرسانی شەڕ لە پشت سنوورەکانی ئێرانەوە، رووخاندنی خۆی لەسەر دەستی خەڵکی ئێران و بەرهەڵستکارانی راستەقینەی دوابخات و خەڵکی بێتاوانی ئێران و ئەم ناوچەیە لە جیهان، بکاتە گۆشتی قوربانی و لەسەر پێ مانەوەی دیکتاتۆرییەت تا ئێستا. لە فەلەستین و غەزەوە بگرە تا لوبنان، سوریا، عێراق و یەمەن و تەنانەت وڵاتانی وەک ئۆکرانیا، یان وڵاتانی دوور کە هەر کامەیان بوونەتە ئامانجی هێرشی تیرۆریستی و بناژۆخوازی ئیسلامی.

دوا وشە!

ئەزمون و دەستکەوتەکانی چوار تا پێنج دەیەی رابردوو ئەوە دەردەخات کە نابێ ڕێگە بە دەسەڵاتی دیکتاتۆری ئایینی ئێران بدرێت شەڕ لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێران هەڵگیرسێنێت و دەبێ سەری مارەکە لە تاران پان بکرێتەوە. چونکە (شەڕی سەرەکی) لە ناو ئێران و لە نێوان خەڵکی ئێران و ئەم دەسەڵاتە دیکتاتۆرەدا لە ئاڕادایە و لە لایەن بەرخۆدانێکی بەهێزەوە نوێنەرایەتی دەکرێت کە دەتوانێت بە خێرایی "کات" بە قازانجی گەلی ئێران بگۆڕێت و دیکتاتۆرییەت لە ناوخۆی ئێراندا بخاتە خوارەوە. بە واتایەکیتر، تاکە ڕێگای دەربازبوون لە بارودۆخی ئێستای ناوچەکە، وەستانە لە تەنیشت خەڵک و موقاوەمەتی ئیران، لە پێناو پێشخستن و سەرخستنی شەڕی سەرەکی لە بەرانبەر ڕژێمی ئێران لە ناو سنوورەکانی ئێراندا!

عەبدولڕەحمان گەورکی، نووسەر و شرۆڤەکاری سیاسی

گرنگییەکانی چیرۆک لە گۆڤارەکانی منداڵان.. ڕۆزا شوان

گۆڤارەکانی منداڵان، ئەو گۆڤارە نووسراو و چاپکراوانەن، کە بەپێی قۆناغەکانی تەمەن و گەشەکردنی منداڵان، بابەتەکانیان بە تایبەتین بۆ منداڵان، لەلایەن گەورەساڵانەوە دەنووسرێن و ئامادەدەکرێن و دەردەهێنرێن و چاپ دەکرێن، دەشێ منداڵان خۆشیان لە هەندێ لە گۆشەکانی گۆڤارەکان، بە بابەتی سووک و کورت و ئاسان و ساکار بەشدارییان تێدا بکەن.

گۆڤاری منداڵان، یەکێکە لە هۆیە گرنگەکانی میدیای منداڵان. سەرچاوەیەکی گرنگە لە سەرچاوەکانی ڕۆشنبیریکردنی منداڵان. کە بە زمانێکی ساکار و شیرین و بە شێوازێکی ئەدەبی و هونەری ناسک و جوان، بە وێنەی ڕەنگاوڕەنگ، بابەتەکانی ئامادەدەکرێن و دەڕازێنرێنەوە. ئەم تایبەتمەندیانەش وایان کردووە، کە لەگەڵ سەرچاوەکانی تری ڕۆشنبیریی منداڵاندا جیاوازی هەبێت، چونکە گۆڤارەکانی منداڵان دەتوانن بە ئاسانی، سەرنجی منداڵان رابکێشن و چێژ و سوود لە خوێندنەوەی بابەتە هەمەڕەنگەکانیان وەربگرن و بە سەیرکردنی وێنە جوان و ڕەنگاوڕەنگەکانیان دیدەیان ڕۆشن بکەن. واش لە منداڵان بکەن، کە هۆگر و هاوڕێی هەمیشەیی گۆڤارەکانی منداڵان بن و لایان شیرین ببن.

گۆڤارەکانی منداڵان، ناوەندێکی گرنگن بۆ پاراستن و بۆ گواستنەوەی ڕۆشنبیری و بەها و داب و نەریتە ڕەسەن و جوانەکانی کۆمەڵ بۆ نەوەی داهاتوو. هۆیەکی زۆر گرنگیشن لە هۆیەکانی پەروەردەکردن و فێرکردن و ئاراستەکردنی ناڕاستەوخۆی منداڵان. گۆڤارەکانی منداڵانی کورد، هۆ و هاندەرێکی گرنگیشن بۆ گەشەکردن و پەروەردەکردنی منداڵانی کوردمان، بۆ

رۆحی کوردایەتی و بە کوردستان پەروەری و بە خۆشەویستی مرۆڤایەتی. هۆیەکی گرنگن بۆ ئاشناکردنی منداڵانی کوردمان، بە مێژووی پڕ لە سەروەری گەلەکەمان و بە جوگرافیا و بە سروشتی جوانی کوردستان. هۆیەکن بۆ ناساندنی سەرکردە و کەڵە تێکۆشەران و ناودارە نەمرەکانی گەلەکەمان
بە منداڵانی کورد. هۆیەکی گرنگیشن بۆ فێرکردنی منداڵانی کوردمان بە خۆشەویستی
و شانازی کردن، بە بەرگریکردن و بە پاڵەوانەتی و گیان فیدایی پێشمەرگە و گەریلا شەڕڤانە قارەمانەکانی کوردستان، کە بوونەتە هێما و سیمبولی ئازایەتی و پاڵەوانەتی لە جیهاندا. گۆڤارەکانی منداڵانی کورد گەشە بە بەهرە و حەز و ئارەزووی منداڵان دەکەن و ئاسۆی بیر و ئەندێشەیان فراوانتر و گەشتر دەکەن. سامانی وشە و رستە و فەرهەنگی زمانەوانیشیان دەوڵەمەنتر دەکەن.
چیرۆکی منداڵان ئەو گێڕانەوە نووسراوەییەیە یا زارەکییەیە، کە بە تایبەتی بۆ منداڵان نووسراون. مەبەست و پەیامەکی: پەروەردەیی، نیشتمانی، کۆمەڵایەتی، هونەری، مۆراڵی، زانستی و زمانەوانی، یان چێژ و خۆشی لەخۆدەگرێت.
چیرۆکی منداڵان، بە ئامرازێک بۆ بڵاوکردنەوەی کولتوور و زانست و زانیاری و فەلسەفەکان دادەنرێت. یەکێکە لە کاریگەرترین جۆرەکانی ئەدەب لە دەروونی منداڵان و گەورەساڵان. هۆکارێکی گرنگیشە بۆ بنیاتنانی کەسایەتیی دروست و هاوسەنگی منداڵان. چیرۆک لەلای منداڵان پێگەیەکی دیاریکراوی گرنگ و جیاوازی هەیە و لە سەرووی ژانرە ئەدەبییەکانی دیکەوەیە. بەو چێژ و هێزە کاریگەرییەی کە هەیەتی، زیاتر لە ژانرە ئەدەبییەکانی دیکە، کاریگەریی لەسەر منداڵان هەیە. سەرچاوەی ئەم گرنگییە لەوە دایە، کە چیرۆک زیاتر گوزارشت لە پێویستییەکانی منداڵان دەکات، بۆ گەڕان و ناسینی جیهانی دەوروبەریان. لە راستیشدا ژیانی مرۆڤ لەدایکبوونییەوە تا کۆچکردنی، بریتییە لە زنجیرە چیرۆکێکی شیرین و تاڵ، یان لە رۆمانێکە درێژ، کە بە دوا ماڵئاوایی کۆتایی دێت.
لەسەر ئەم بنەمایە، دەکرێ لەو هۆکارانە تێبگەین، کە بۆچی چیرۆک پانتاییەکی زۆری لە گۆڤارەکانی منداڵان گرتووتەوە، بە گۆڤارە کوردییەکانی کوردستانیشەوە. کە لە هەر ژمارەیەکدا، چیرۆکێک یان دوو چیرۆک بۆ منداڵان، بە وێنەی کێشراوی رەنگاوڕەنگی جوانەوە بڵاودەکرێنەوە. چونکە ستافی ئەو گۆڤارانە، ئەوە

دەزانن کە چیرۆک ئاسانترین رێگایە، بۆ گەیاندنی پەیامە پەروەردەیی و نیشتمانی و کۆمەڵایەتی و رەوشتی، ب□ منداڵانی هۆگری خوێندنەوە. کار بۆ ئەوە دەکەن، کە کۆمەڵێک بەهای بەرز و سۆز و رەوت و بیرۆکە و زمان و توخمەکانی رۆشنبیری و زانستی ب□ منداڵانی خوێنەر دابین بکەن. بەشدارن لە پێکهێنانی شێوازێکی جیاوازی تەواو، لەگەڵ ئەو منداڵانەی کە خوێنەر نین.

ئەو چیرۆکە وێن□یانەی کە لە گۆڤارەکانی کوردستاندا بڵاودەکرێنەوە، لە گۆڤارەکانی (پەپولە، هەنگ، سق□ر□، لەتیف هەڵمەت، لاپەڕەی منداڵان لە رۆژنامەی هەولێر) یان لە گۆڤارەکانی پێشتردا بڵاوکراونەتەوە، یان لە سایتە کوردییە ئەلیکترۆنییەکاندا بڵاکراونەتەوە و بڵاودەکرێنەوە. رۆلێکی گرنگیان هەبووە و هەیە لە رۆشنبیریکردن و لە ئاراستەکردنی منداڵانی نەوەکانی پێشتر و نەوەی ئەمڕۆێ کورد. کە گەشبینبن و متمانەیان بە تواناکانی خۆیان هەبێت، لە دروستکردنی داهاتوویەکی گەشتر و گەیشتن بە هیوا و ئامانەنجە خوازراوەکانی کورد و کوردستانی نیشتمانی پیرۆزمان.

تا ئێستا بە دەگمەن باس لە رۆڵ و لە گرنگیییەکانی چیرۆکەکانی منداڵان لە گۆڤارەکانی کوردستان بۆ منداڵان کراوە. بویە هیوادارم کە لەم بارەیەوە لێکۆڵینەوە و توێژینەوە بکرێت. زیاتر تیشک بخرێتە سەر ئەم بوارە و هەڵیانبسەنگێنن.

ئەوەش دەپرسین، ئایا ئەو چیرۆکانەی کە لە گۆڤارە کوردییەکاندا بڵاوکراونەتەوە و بڵاودەکرێنەوە، توانیویانە رۆڵی خۆیان لە پەروەردەکردن و لە رۆشنبیریکردن و لە بە نیشتمانیکردن و بە کۆمەڵایەتیکردنی منداڵان کورد، بینیون و دەبینن؟ تا ئێستا توێژینەوەی ئاکادیمی نەکراوە. بە وردی تیشک نەخراوەتە سەر پەیام و ناوەڕۆکی ئەو چیرۆکانەی لە گۆڤارە کوردییەکاندا بڵاوکراونەتەوە. تا ئ□م□□□ش رێکارەکانی میتۆلۆژی (مەنهەجی) بۆ لێکۆڵینەوە لە چیرۆکەکانی منداڵانی کورد لە گۆڤارەکانی کوردستان بۆ منداڵان روون نەکراونەتەوە. لەوانەش دیاریکردنی بان□ت و ئامانجەکانی چیرۆکەکانی منداڵان لە گۆڤارە کورییەکان بۆ منداڵان. هەڵسەنگاندن و رەخنەی ئەدەبیمان نەبووە و نییە، بۆ لێکۆڵینەوە لە لایەنی ئەرێنی و نەرێنیان، باشی و خراپیان، بەهێزی و لاوازییان.

گۆڤارەکانی منداڵان، رۆڵ و گرنگییەکی چارەنووسسازیان هەیە، لە بنیاتنانی مێشک و هزری دروستی منداڵان. هۆشیاریان دەکەنەوە

و هانیان دەدەن بە خوێندنەوە و بە خۆرۆشنبیریکردن. گۆڤارە کوردییەکان بۆ منداڵان، یارمەتیی منداڵانی کورد دەدەن، کە بە دروستی فێری زمانی کوردی ببن. هانیشیان دەدەن بۆ نووسینی چیرۆک و شیعر.

گۆڤارە کوردییەکانی منداڵانی کورد، گۆڤاری گشتین، بۆ تەمەنێکی دیاریکراوی منداڵان نین. بە زۆری بۆ منداڵانی تەمەنی (هەشت بۆ دوانزە) ساڵانن. گۆڤاری تایبەتیش نین و هەموو بابەتەکانیان لەخۆگرتوون. کاتی دەرچوونیشیان دیاری نییە. تیراژشیان زۆر کەمە و بۆ هەموو شارەکانی کوردستان ناگەن. زۆر بە داخەوە کە لەو گۆڤارە کوردییانەی کە لەسەرە ناویانم هێناون، یەک دانەیان بە کتێبفرۆشەکانی کەرکوک لە نانێرن؟! من سێ ساڵە پێش ئێستا، ئەم گلەییەم گەیاندە برای بەڕێزم، مامۆستا نەریمان عوسمان، لە ستافی گۆڤاری پەپولە کە لە سلێمانی دەردەچێت. بەڵێنیان دا، کە لەمەوە دوا، لە هەر ژمارەی پەپولە چەند دانەیەکی بە کتێبخانەکانی کەرکوک لە دەنێرن. بەڵام وا دیارە هەر بەڵێن بوو، چونکە ئەمساڵ لە سێ کتێبخانەی سەرەکی کەرکوکم پرسی ئایا گۆڤاری پەپولەتان بۆ دەنێرن؟ لە وەڵامدا وتیان نەخێر.
دووبارە داوا لە ستافی گۆڤاری پەپولە و هەنگ دەکەم، کە لە هەر ژمارەیەکیان، چەند دانەیەک بۆ کتێبخانەکانی شاری کەرکوک (دیالەگ) یا (باباگوڕگوڕ) یا (کارێز) بنێرن. بۆ ئەوەی منداڵانی کوردمان، لەم شارە بەنازەی کوردستاندا، هۆگری خوێندنەوەی بابەتەکانی ئەم گۆڤارانەی منداڵان ببن. ڕۆڵی چەند سایتێکی ئەلیکترۆنی کوردی بەرز دەنرخێنین لە بڵاوکردنەوەی بابەتەکانی ئەدەبیات و پەروەردەی منداڵان.

دوبەی: ٢٠٢٤

رەزا شوان

سەناتای ئازار.. ستیڤان شەمزینی

هەمیشە بیرم کردەتەوە
چنینەوەی ماچی لێوەکانت
چارەنووسی منە
خواردنەوەی پێکی پەژارەکانت
بەشی منە
هەڵمژینی ئۆکسژینی دووریت
هەناسەی منە
نقومبوون
لە زەریای لەشی ناسکتدا
داستانی منە
بە چارەنووس و بەش و
داستانی خۆم رازیم

من و تۆ هەردەم پێمانوایە
ئایەتەکانی عەشق
تەرجەمە دەکەین
بە سەر زمانی ئەم چەرخە دەڵەقە
سروودە کۆنەکانی خۆشەویستی
بە لاواندنەوەی گوێ
نۆژەن دەکەینەوە
ئەو دەمەی دنیا
غەرقی کابووس دەبێت
بە کەشتی ئەوین دەپەڕینەوە
چەند بەختەوەرین لەگەڵ یەکتر
من و تۆ

جیهانی مێشکم هێندە ئاڵۆزە
بە ئاستەم خۆمم پێ دەناسرێتەوە
دنیای خەونەکانم پڕە لە هاڕاو

خۆم ئەبینم شەپۆلی گڕ ئەمبات
لە ئاسمانی خەیاڵەکانمدا کڕێوەیە
بەفر ئەبارێت
رەش وەک چارەنووسم
لەژێر ساباتی دڵمەوە "با" هەڵدەکات
هەڵمدەگرێت بۆ بەر دەرگای تۆ
ئەی ئەو ژنەی
خۆر لە چاوەکانتەوە هەڵدێت
مانگ لە ناو لەپی دەستتدا
ئەدرەوشێتەوە
جیهانی مێشکم هێندە قەرەباڵغە
وەها پڕت کردووە
جێگەی خۆم نا بێتەوە
دنیای خەونەکانم پڕە لە لافاو
کوخی بیرکردنەوەم ئاو ئەیبات
لەسەر پەڕەی دڵم نیگار ئەکێشم
چ نیگارێک؟
نیگاری تۆ
کە باراناوی فرمێسک
توانای شۆردنەوەی نەبێت
ئەی ئەو ژنەی لەو میتاڵە پیسە
منت بەو پاکژییە خوڵقاند

چەند قورسە
ئەو ئازارەی من
کێوی تەمەنم
لە بنیدا وردوخاش بوو
بیرم نایەت کەی ئازارم ناسی
لە هەموو شوێنێک
لەگەڵمدا رێ دەکات
لە هەموو کاتێکدا
پێمەوە نوساوە
میوانێکە
لە رێی دوورەوە هاتووە
لە ناو چیمەنی رۆحمدا دەحەسێتەوە

“نای”یەکی گرینەکی دەنگ ناخۆشە
لەناو سەرمدا گوێم لە زرنگانەوەیەتی
ئای ئازار
هاوڕێیەکی چەند هاروهاجی
بەرد ئەگریتە
ئاوێنەی روونی وجودم
چەند سەختە ئەو ئازارەی من
پرتەقاڵی گەنجیم
لە ژێر پێیدا فلیقایەوە
نازانم کەنگێ بوو
خۆی کرد بە ماڵی ژیانمدا
لە هەموو جێگەیەک
تارمایی ئاسا بە دوامەوەیە
لە هەموو وەختێک
لەسەر رێی شادیم وەستاوە
بۆنێکی گەنیوی دۆزەخە
هەموو رۆژێک
لەگەڵ هەوادا هەڵدەیمژم
تاوە تەرزەیەکی رەشی قەترانییە
خۆی بە لچکی کراسی
رۆژگارمەوە دەگرێتەوە
ئای ئازار
بیرێکی چەند قووڵیت
وەک یوسفێک
بێ چارە کەوتوومەتە ناوتەوە

ستیڤان شەمزینی

دوو شیعری شەماڵ بارەوانی

دەڤەری بێدەنگی

لەو دیوی خەونێکی هەڵکڕوزاوەوە هاتووم

شیعرەکانم بۆنی پیریان لێ دێت

من لەمێژە هەڵوەرینم کردووەتە ئەدرەس و
هەموو وشەکانم ڕەنگی ماتەمیان گرتووە

لێم گەڕێن تکایە، دەمەوێ بڕۆمەوە دەڤەری بێدەنگی و
هەرێمی بێتاقەتی بکەم بە نیشتیمانی ئەبەدیم

دەمەوێ ببم بە هاوەڵی سەراب و
لە کەنار دەریای نا ئومێدی لەنگەر بگرم

تاقەتی هیچ شکستێکی ترم نەماوە
چیتر بەرگەی وەرزێکی تری پاییز و هیچ دۆڕانێکی تر ناگرم

گوتم من پیاوی عیشق نیم نا، ئەوە بۆ تێناگەن.

ئاستانەی ئامێز

حەزەکەم
لە ئاستانەی ئامێزت دا کەسێکی بێ حەوسەڵە بم
ببم بە گوڵ و لە ئینجانەی ڕۆحتدا سەوزبم

حەزدەکەم
ببم بە هەڵۆی ماچ و لەسەر لوتکەی لێوت بگیرسێمەوە
ببم بە ناونیشان و لە هەواری هۆنراوەکانت بتوێمەوە

حەزدەکەم
ببم بە پێنووس و دەفتەری بوونت پڕکەم لە وردە خەون
ببم بە حەرف و لە ئامێزی دێڕەکانت فەنابم
هاوشێوەی خودا و کەون

حەزەکەم
ببم بە ڕەنگ و بخزێمە چوارچێوەی میهرەبانیت
ببم بە ئاوی دیدە و

چیرۆک\ ئاوماڵک.. عومەر سەید

بە پێی گێڕانەوەی بنەماڵەکەمان، باپیرە هەرە گەورەمان، یەکێک بووە لە دوانزە سوارەی مەریوان. نازانم ئەمە تا چەند ڕاستە! بەڵام بە دڵنیاییەوە دەزانم باپیرەم، یەکێک بووە لە سوارچاکانی هاوڵی شێخ. لە شەڕی ئاوباریکدا، هێندە قارەمانانە بە پێوە جەنگاوە. فیشەکێک بنا گوێی دەسمێ و تا مردن بێ ئەوەی لە پرسیاری بەرامبەرەکەی تێبگات، بە سەعات وەڵامی داوەتەوە. باوکم کە خۆم شاهیدم، بەشداربووە لە هەموو شۆڕشەکانی ڕۆژگاری خۆی. خۆم سێ چوار جار بینەری ڕەو و ماڵ سووتان و کۆمەڵکوژیم. نیوەی ئەوانەی دەمناسین، گۆڕغەریبن و نیوەکەی تریشیان بۆ ئەو نیوەیە دەگریان و ئازاریان دەچەشت. لە سەرجەرەی بنەماڵەکەمدا نزیک بە پێنج سەد ساڵی، هەر جەنگ و ململانێی خوێناوییە. تیایدا، دەیان باوک، شەهیدە. سەرجەلەیەکە گەر بە خەیاڵ وێنایی بکەیت و لەو هەموو ناوە سەیر سەیرەی پیاوانی سمێڵ بابڕ چاو دابخەیت. یەک پارچە، ژنانی گرینۆک و ڕەشپۆشی وێرانەحاڵت بۆ دەردەکەوێت.

بە کۆی گشتی، هەموو ژنان، هەموو دایکەکان، ڕەشپۆشن. وەک چۆن هەموو ساڵەکان بە سووتانی گوندەکان ڕەشن.

تایبەتمەندییەکی تری بنەماڵەکەمان، ڕۆیشتنە بەدەم خەوەوە! یەکێ لە گەریدەکان کە وابزانم ناوی ڕیچە، دەڵێت: یەکێک لەو دوانزە سوارە، پەرەجۆیەک بوو بۆ خۆی! بەسەر ئەسپەکەیەوە، وەک ئەوەی لە خەودا بوبێت. بە هەر چوار لادا شمشێر و ڕمی دەوەشان و دۆژمنی دەخستە ژێر چوار پەلی ئەسپەکەیەوە. بە دڵنیاییەوە ئەو سوارەییەیان، کە ڕەنگە یەکەم یان دەیەمیان بووبێت. باپیرەگەورەی من بووە. نەک ئەوەی وەک لە خەودا بووبێت، بەڵکوو هەر بە ڕاستی لە خەودا بووە و هەر بەدەم خەوەوە ئەو قارەمانیتیەی بۆ مێژوو تۆمار کردووە.

من هەمیشە بەدەم خەوەوە دەڕۆیشتم. برا و خوشکەکانیشم. باوکە پیرەکەم، دوای ئەو هەموو خەباتی کە هەمیشە وەک حیکاتخوانێک،

نەبەردییەکانی خۆیی و هاوڕێیەکانی تیادا دەگێڕایەوە. یەکەم جار بەدەم خەوەوە. چوو بە گژ براکەیدا و شار بە دەری کرد.
هەموو نیوە شەوانیک بەدەم خەوەوە دەچووە نێو ئاوایی و لە دەرگای ماڵانی دەدا و لە خۆڕا خەڵکی بێزار دەکرد. دەچووە نێو باخەکان و ڕێڕەوی جۆگەلەی ئاوەکانی دەگۆڕی! بەری میوەکانی دەڕنی کە هێشتا کاڵ بوون! دەرگای گەوڕە و پەچەکانی دەخستە سەر پشت! تا بەرەبەیان، نێو ئاوایی دەبووە حەشر لە دەنگگەلی مەگەلدا! بە دەنگ و ڕیتمێکی سەیر، ورچەکانی بانگێشتی سەر کورەی هەنگی دەرودراوسێ دەکرد. ڕەنجی ساڵێکی هەنگەکان و خاوەنەکانیانی دەساوییە لچی ئەستور و زمانی درێژیان. ڕەمەزانان، بە دزی مجێوەرەکەوە دەچوە ماڵی خوداوە و سەعاتێک بەر لە بانگی بەیانی، بانگی دەدا. ژن و پیاوان پێکهەڵدەپژان، دەبووە شەڕیان. بە پارشێو نییەتی ڕۆژوویان دەگرت.
هەموو خەڵکی ئاوایی ڕەزالەتیان بوو بە دەست کەنە خەباتگێڕەوە.
بە تەنها دایکم ئەم خووەی ئەمەی نەبوو. ئەو لە نەسەبێکی تر بوو، بە نەگبەتی کەوتبووە لای باوکمەوە و تووشی ببوو بە تووشی ماڵباتێکی خەوڕەوەوە. شەوان کە ئەمە کۆمپلیت بە دەم خەوەوە کەتنمان دەنایەوە! ئەو دەبوایە هەرگیز بە خەم نەنوێت و هەمیشە ئێشکگری ئەمە بێت. داماوە هەموو نیوەشەوانێک، بە دیار ئاگردانەکەوە، یان لە موبەقەکەدا، بە ئاستەم چاوی دەچووە خەو و تا بەرەبەیان وەنەوزی ئەدا.
هەندێ شەو، من و براکانم لەسەر جێگاکانمانەوە بەرزە پێ ڕادەوەستاین و وەک ئەوەی لە ژێر کاریگەری جادوویەکی سەیردا بین. وەک ئەوەی دوژمنی باوەکوشتەی یەکتربین، بە ئاگا و گێژ، تاوێک لە یەکمان دەڕوانی و پاشان وەک گای هار تێکبەردەبووین و هەموو سەروگوێلاکی یەکمان خەڵتانی خوێن دەکرد! شەویش بووە، خوشکەکانمان، چنگیان لە پرچی یەک گیر کردووە و پێ بە ماڵەکە و پێ بە گوندەکە زریکاندویانە! لە هەموومان شێت تر، برا بچووکەکەمان بوو! بە ڕۆژ تا ئێوارە بە دارلاستیکەکەوە ڕاوە چۆلەکەی دەکرد و دەیکوشتن. دەیکوشتن و هەر بە دەست، ڕووە و قیبلە ملی هەڵدەکێشان و هاواری دەکرد. بە نییەتی چەقۆ خودایە! شەوانیش بەدەم خەوەوە، لە عەمبارەکەی باوکم، بە جاغ گەنمی دەدزی و دەیبرد و ڕۆیی دەکردە ژێر درەختەکان. پێ بە شەوەکەش هاواری دەکرد. باڵندەکان فریشتەی خودان.
بە درێژایی شەو پڕ ئاشوب بووین. بەیانیانی زووش، وەک ئەوەی هیچ ڕووی نەدابێت! پێکەوە لەسەر سفرە، بەرچاییمان دەکرد و خەونەکانی شەوەمان بە یەک دەگێڕایەوە! کە خەون نەبوون و ڕاستی بوون. برا

هەر چکۆڵە هەرە لاسارەکەشمان، ئەوی هەمیشە شقارتەیەکی لە گیرفاندا بوو. بەدەم خەوەوە دەچووە نێو باخ و باخاتی خەڵکەوە و هەرزاڵەی باخەوانەکانی دەسووتان! تا بەرەبەیان بە دەوری گڕی دار و قامیش و گەڵایی وشکدا، بەدەم خەو و هەڵپەڕکێی سێ پێیەوە، هاواری دەکرد. جەژنە، جەژنە، جەژنی ئازادی…

ئەو بەرەبەیانییەی بە دەم خەوەوە کەوتە نێو کەڵەگەی مینەوە و هەپرون بە هەپروون بوو، هێشتا بۆنی شیری خاوی لێدەهات. خوشکەکەم، بە دەم خەوەوە و لە ڕێی کانی زگەکەیی دانا کە کچۆڵەیەکی خرپن و سپی، ناونرا کانی، بەڵام ساڵێکی نەبرد بە ئەبەد وشکی کرد.

لە هەمووی سەیرتر، مامە شەلەکەم بوو! بە ڕۆژ لە دیوەخانەکاندا سوڵحی عەشایەری دەکرد. بە دەنگی بەرز بە پیاو ماقوڵانی گوندی دەگووت، بەسە ئیتر من قسەم تیادا کردوە و عەیبە… کەچی بە شەوان، بەدەم خەوەوە، بە دزییەوە کلکی ماکەرەکانی دەقرتان و ئاگری بەردەدایە عەمبارە پڕ گەنم و زەخیرەکان! دەرپێی سەر تەنافی ژنە ڕەسەنەکانی دەدزی و فڕێیدەدایە حەوشەی بێوەپیاوەکانەوە. ئەتواری قەڵەی مامم، هەمیشە دەیان کێشە و گەبەندی دەبردە دیوەخانی ڕیش سپێیکان و هەر خۆیشی چارەسەری دەکرد.

لەویش سەیرتر، ئامۆزا کۆرەکەم بوو! بە ڕۆژ تا ئێوارە، باسی مێژووی سەروەری تیرە و تایفەکەمانی دەکرد. بەرەکی بە ڕێبواران دەگەرت و هەمیشە و هەزار جار دەیوت ئێمە. کەچی شەوان بەدەم خەوەوە. ژمارەی باخ و خاوەنەکانیان، ژمارەی سەر مەڕ و خاوەنەکانیان. تەنانەت ژمارەی شارە مێرولەی سەر ڕێگاکانیشی لە ڕاپۆرتی شەوە خشتەییدا، دەبرد بۆ مۆڵگەی دوژمنی دیار ئاوایی.

شەوێکیش بڕا ناوەنجەکەم، هەر بەدەم خەوەوە. هەڵدەکوتێتە سەر کوونە گورگێک و بێ ترس، هەر چوار بەچکەی گورگ دەنێتەوە ناو ئاوایی! بە شەوی دواتر گەلەگورگ دەدەن بەسەر ئاواییدا و زیاد لە سەد و هێشتا سەر مەڕ و بەرخۆلە مردار دەکەنەوە.

هەر ئەو شەوە ئەنگوستەچاوە، هەورێکی چڵکن لایی باشورەوە هات و دایکردە شەستەباران. هێندە توند و لەپڕ بوو بە لافاو، کەس فریایی نەک ماڵوحاڵ، تەنانەت خۆیشی نەکەوت! بارانێکی سووریاوی بە بۆن، بۆنی مەرگ و باروت. لرفە و هاژەی، سێڵاوی بە تەوژم، بۆنی تیژی باروت، باهۆزێک بە گفەگف و وژەوژ، هەموومانی ڕاپێچ کرد. بەدەم خەوەوە و بە ئاگا، خێرا و تەپاوتل دەیبردین. وەک چیلکەو چاڵ، پەڕۆوپاتاڵ، تا ئێرەی هێناین.

بیرم نەچێ ئێستا کە ئەم وردە چیرۆکانەتان بۆ دەگێڕمەوە. مردوویەکم و لە گۆڕەکەم هاتوومەتە دەرەوە. هەر بەدەم خەوەوە ڕاپێچی ئێرە کراین و لم دایپۆشین.

ئێستا دایکیشم هەر وەک ئێمە، بەدەم مەرگەوە دێت و دەچێت! هەموو شەوێک، سێ پای مەشکەکەی دەخاتە سەر شان و دەگەڕێت. بستێ زەوی ڕەقەڵەی دەستناکەوێت تا سێ پاکەی لەسەر گیربکات و مەشکەدۆی خۆی بڤ□ن□ت. بەردەوام دەڵێت. قوڕم پێوەدا، ئەمە کەی مەملەکەتە! هەر لم و بۆشاییە، بستێ زەوی ڕەقەڵە نادۆزیتەوە!

باوکم هەردوو دەستی خستۆتە پشتی و مات و توڕە، پشت کوڕ و شان داتەپیو، ورد ورد بەسەر لمەکەدا هەنگاو دەنێت و جگە لە شوێن پێیەکانی، هێڵێکی سەیریش لە گڵۆڵە بچوکەکەی تەسبیحە شۆڕەکەی بە دوای خۆیدا بە جێدێڵێت کە بەسەر لمەکەدا دەخشێت. باوکم بەردەوام دەڵێت. تف لەو ژیانەی ئێمە ژیاین، تف لەم مردنەی ئێمە مردین…

خوشکەکانیشم بەدەم مەرگەوە، دەستەکانیان هەڵبڕیوەتە سەر سەریان بە وێنایی هەڵگرتنی گۆزەیەک! بەردەوام بە بیابانەکەدا، بە دوای کانیدا دەگەڕێن.

شەوێک بڕیارمدا بەدەم مەرگەوە، ملی ڕێی دوور بگرم و بگەڕێمەوە ئاواییەکەی خۆمان. باوکم وتی نەکەی ڕۆڵە، دوورە و هەرگیز ناگەیت. دایکم وتی، ڕۆڵە تۆ شارەزای ڕێگاکە نیت، بەدەم مەرگەوە زەحمەتە و خۆت بە فەتارەت مەدە! وتم بە شوێن پێی لافاوەکەدا هەنگاو هەڵدێنم، بە هەمان ڕێڕەوی ئەودا دەگەڕێمەوە، هەر دەڕۆم. یا دەگەم یان بەدەم مەرگەوە دووبارە دەمرم.

مەغریبێک، دەستی ماڵئاوایم هەڵبڕی و کەوتمەڕێ. هێشتا گەورەکچانی گۆڕغەریب بێدارنەبوبوونەوە. لە دوامەوە زۆرێک لە تیرە و تایفەکەم، لە گۆڕە بە کۆمەڵەکەوە هەستابوونە سەرپێی و تەماشایان دەکردم. هەموو پێکەوە بانگیان دەکردم و ڕاز و نیازییان هەبوو. تا لە چاویان بزر بووم، دەنگەلی ئەوان لە گوێیەکانمدا دەزرنگایەوە. سەرێ بکە بە حەوشەی ماڵەکەمدا، بزانە چی ماوە لە عەمباری گەنم و چی ماوە لە کای ناو کادان؟ لەبری من بچۆرە سەر کانی چاوقرژاڵ و بە خەیاڵی منەوە دوو گوێل ئاو بخۆرەوە تا من لێرەوە سوکنایی و فێنکایی بێتە ڕۆحمەوە. دەنگێک دەیوت، لە ئاوایی بچۆرە دیار پەنجەرەی ماڵەکەم و لێی بدە. بزانە دوای ویشومەی لافاو، ئاوەدانە؟ دەنگێکی تر هاواری دەکرد. کەس لە دوایی ئێمە جێماوە؟ گەر هەن، هەر بە دەم خەوەوە ژیان دەکەن؟ وەک ئێمە کە بەدەم مەرگەوەوە و لە نێو لمدا ژیان دەکەین! ئەی ئەوان بە دەم ژیانەوە چۆن چۆنی دەژیین؟ دوا سەدا، پیرە خوشکە بێوەژنەکەم بوو. نوزەڵەی کزی بە بیابانەکەدا، خاو و بە ئاستەم دەهاتە گوێم. هێندەی نێو لەپێ، قەتماغەی هیزی بن سەقفی تەنوربانەکەم لەگەڵ خۆتا بە دیاری بۆ بهێنەرەوە. ئەم گەورەخوشکەم، بە ڕۆژ پیاوەکەی دارکاری دەکرد و بە شەوانیش، بەدەم خەوەوە، لە تەنوربانەکەدا بە دەرزییەک، دەکەوتە

سیمای تەڵخی خۆی و خاڵی شەوە سەیری لە ڕوومەت و چەناگەیدا دەکووتی.
هەموو دەنگەکان، تێکڕا دەیانوت، ئێمە لێرەین، ئەوان لەوێ چۆن دەکەن ژیان؟ هەر بە دەم خەوەوەن؟
بیابانم بڕی، بە دەشت و هەردەی فراواندا هەنگاوم هەڵهێنا. بە زنجیرە تەپۆڵکەی پڕ کەندە و پێچەڵ پێچەڵدا هەڵزنام، بە چەمی بەردەڵاندا ڕێنگەم دایەبەر. تا گەیشتمە چەم و چیایی هەزار بە هەزار، بناری ڕەوەزی سەخت و باخ و باخاتی سووتاو. دڵ و دەروونم پڕ بووەوە لە هەوای پاکی نیشتمان، جەنزرگەی باووباپیران. توولەڕێی بنارم گرتەبەر و پاش سێ ڕۆژی مەرگەڕەوی. گەیشتمەوە شوێنەواری خاپور و سووتاوی گوند.
بە یادی گردە سوورکەڵەدا، کە دەڕوانێتە سەر ئاوایی داگەڕام. گەیشتمە نێو داروپەردووی سووتماک. خاپوور و وێرانەی جەنزرگەی باووباپیران! تەپۆڵی خانووی تواوە، داروپەردووی ڕەشداگەڕاوی سەقف و ڕاجەی بە خەڵوزبووا! گەڕام و چاوم گێڕا. هیچ شتێک سەرنجی ڕانەکێشام، هیچ شتێک وەک خۆیی نەمابوو! هەرگیز لەوە ناچێ لێرەدا مرۆڤ ژیابێت! هەڵکشام بەرەو ڕیزە تاوەرە بەردی سەرووی ئاوایی. تەنها ئەو تاوەرانە وەک خۆیان مابوون. بەرد بە ئاسانی لە بەین ناچێت. ئەوان تۆماری هەموو مێژون. ناوی خەم و هاوئاواییەکانم، وەک خۆیان ماوەن. ئەمە ناوی خەمە کە بە یادگاری لە کەرتە شاخەکە هەڵمکەندییوە. ئەمەش جێ پەنجەی هاوڕێکەمە، وەک خۆیی ماوەوە و هەر دەڵێی ئەمڕۆ نووسراوە. لە مێژووی مرۆڤەکانی ئەم گوندە، تەنها ئەم نووسینە خواروخێچانە ماوە! ئەم یادگارییە کرچوکاڵانە کە زەمەن بەیی نەسڕاونەتەوە! کوا دەنگەولی مەڕوماڵات. کوا سەدایی بانگی مەلا، کە پڕ بە ئاوایی هاواری دەکرد، حەییە عەلەل فەلاح. کوا فەلاح و کوا خاکی بە پیت!؟
داگەڕامە نێو داروپەردووی تێکڕژاو. تەپوڵکەی ئێرەو و ئەوێی دیوەخان و حەسار و عەمبارەکان، بە گیاکەڵە و دەکوداڵ داپۆشراون. ڕێگەی پێچەڵپێچەڵی نێو گوند، بە خڕ و خاشاک هەندەی بزنە ڕێیەکی لێ ماوەتەوە. پێچاوپێچ هەنگاو هەڵدەنم و دەڕوانم. دەگەمە ژێر دارتووە زەبەلاحەکەی بەردەم مزگەوت. ئەوەی ماوەتەوە، تەنها کەتێرەیەکی سووتاوە، لە هەموو ماڵی خوداش، تەپۆڵکەیەک خشتی سووتاو کە تیایدا دەمی ژەنگگرتووی ئەو موکەبەرەییە دیارە کە پەنج فەرزە دەنگی "اللە اکبری"ی لێبەرز دەبووەوە.
لە لاپاڵەکی ئەولاتریش، بە ڕێکەوت چاوم چووە سەر تاوەرەبەردەکی ئاشنا! بە شێوە لاکێشەییەکەیدا ناسیمەوە. هەمان ئەو بەردەیە کە بە بەرزکردنەوەی خەمان پێوە هەڵدەکێشا. ئێوارن لە ژێر سێبەری دار

تووەکەدا، کوڕوکاڵ کۆدەبووینەوە و لە نێوان خۆماندا، پێشبڕکێی بەهێزی و خۆڕاگریمان لە ڕێگەی برزکردنەوەی چەندجارەی ئەم بەردە بۆ سەر سەرمان و ماوەیی خۆڕاگریمان لە ژێریدا، بۆ یەک دەنواند.
تاقە ڕێگەی خۆهەڵکێشان و شانازیمان، تاقە ڕێگای سەرنجڕاکێشانی کیژانی گوند، هەر ئەم بەردە بوو. مێژووی هەموومان لەم بەردەدایە، جێ پەنجە و نێولەپمان، توێژال□ی عەرەق و قەتماغەی خوێنی سەری ئەوانەی لەژێریدا خۆیان بۆ ڕانەدەگیرا و بەسەریاندا دەکەوت و برینداری دەکردن. هەناسەی توندی هەناومان، ئەو کاتی لە ژێر قورساییەکەیدا هەموو جەستەمان دەلەرزی. هەمووی لەم بەردە پیرۆزەدایە. کەوا لێرە بێ ناز کەوتووە! دانەویمەوە و هەردوودەستم دایە و بە نیازی بەرزکرنەوەی. لەگەڵ بەرکەوتنی پەنجەکانم بە ڕەقی و زبرێکەی. تەزوویەکی سەیر بە ڕۆحمدا گەڕا و بەرچاوانم ڵێڵ هەڵگەڕا! هەستم بە گێژی کرد و هەموو دنیا بە دەورمدا دەخولایەوە، یان من بە دەوری بەردەکەدا دەخولامەوە. دەخولامەوە و لەگەڵمدا، زەمەن دەگەڕایەوە. ک□ تەرەدارەکە چرۆی کرد. بە جوڵەی خێرا هەڵکشا و پەلوپۆی هاویشت! تا بووەوە دار تووه زەبەلاحەکە. خشتی تووا□ی م□زگەوتەکە خۆبەخۆ دەجمان و هەڵدەکشانە سەر یەک و بوونەوە ب□ م□زگەوت. حەوزەکە خۆڕەیی ئاوی تێگەڕایەوە. لە هێکڕا و هاوکات هەرچی داروپەردوو هەبوو. کەوتنە جووڵە و گوند بە هەموو جوانی و وردەکارییەکانییەوە خوڵقایەوە! وەک ئەوەی هێزێک وتبێتی ببنەوە، هەموو شتێک وەک جاری جاران بووەوە. بوونێک پڕ پڕ لە دەنگی پاساری و مەڕوماڵات، پڕ دەنگگەلی مر□ق. من دەخولامەوە و بە بەرچاومەوە، سەدان دار و درەخت بە خێرایی چاو تروکانێک هەڵدەچوون و باڵا باڵا دەشەکانەوە. دەخولامەوە و بە هەر چوارلامدا، لە هەموو لایەکەوە، خشت دەچووە سەر خشت و هەڵدەکشان و دەبوونەوە خانوو. خانوویەلێک پڕ لەو بەرهەیوان و سەربانە فراوانەی کە ژنانی چارۆکە لە کۆڵ، بە سەرییەوە جلیان بە تەنافەکاندا هەڵدەواسی.
دەشتی سووتاو و ڕەشداگەڕاو، لە هێکڕا هەڵدەگەڕایەوە و دەبووەوە کێڵگەی گەنم و فەریکەنۆک.
لەو چەند ساتە کورتەدا، خەڵکی ئاواییم بینی بە دەم خەوەو□، م□ژ□□ی کار بوون. یەک درەوی دەکرد و یەک گوێسەبانەی سواغدەدا.
کاتێکیش دەستم لە بەردەکە بەردا. سروشت گەڕایەوە شێوە ڕاستی□قینەکەی خۆی. بە بەرچاومەوە، هەمو شتێک دادەروخا و دەسووتا. خشت لە خشت دەترازا، درەختەکان بە باڵای بەرزیان گڕ و ئاگر هەڵیدەلۆشین!
گەڕامەوە نێو داروپەردووی گوندێکی خاپورکراو. جارێکی تر دەستم دایەوە بەردەکە. دیسانەوە کەوتمەوە نێو گێژاوەوە! سەرلەنوێ دنیا

نوێ دەبووەوە و هەموو جووڵەیەک ڕووە و ئاوەدانی دەبزوا. دیسانەوە داروپەردوو دەبوونەوە باڵەخانە و درەخت باڵایان دەکرد. هەر کە دەستیشم دەکێشایەوە. هەموو شت دەبووەوە خۆڵەمێش. هەر زوو تێگەیشتم ئەم بەردە، مێژووی هەموو ئەمەی لە خۆیدا تۆمار کردووە و ئاسایی نییە. وەک چۆن کەڵەکەی حەموڕابی، تۆماری ئەبەدی یاسا و ڕێساکانەتی. ئەم کەڵەبەردەش مێژووی هەموو ئەمە و ئاوایی و دار و درەختی لە ناو ڕەقی و زەمەنبەی خۆیدا هەڵگرتووە. بیرم کردەوە لەگەڵ خۆمدا بیبەمەوە بۆ بیابان. بۆ لای هاوزمانە زیندەبەچاڵ کراوەکانم، ئەوانی بەدەم مەرگەوە دەجوڵێن. بەڵام هەرچەندم کرد بە ئاستەمیش بەم نەبزوا، سەیرە! من کە بە دەم خەوەوە دەمتوانی سووک و ئاسان تا سەر سەرم بەرزیبکەمەوە بۆ تاوێکی باشیش بۆ ماندووبوون و هەڵلەرزین لە ژێریدا خۆم ڕابگرم. کەچی بەدەم مەرگەوە ناتوانم بە ئاستەمیش بیجوڵێنم!
باشتر وایە ئەم کەڵەبەردە، هەر لێرە بێت. تا بە ئەبەدییەت خەواڵویی و سووتان و مەرگەساتەکانمان بگێڕێتەوە. بۆ هەتاهەتایە، سەبووری ڕۆحی ژاکاومان بێت. ئەم کەڵەبەردە، نە دەنوێت و نە دەمرێت، هەر هەبووە و هەر دەبێت.

تێبینی: وێنەکە "ئەسغەر لەتیف" ی پاڵەوانی ئەنفالکراوی چیرۆکەکەیە، لە ساتی بەرزکردنەوەی بەردەکەدا.

عومەر سەید

دوو پەخشانە شیعر. نوسینی: هەدی گەڵاڵی

بۆ ئەو !!

ڕێژانەک بوو بارانی چاوەکانم لە پەناو سنەوبەری باڵاتا زرێبارێک لە عەشقی دروست دەکرد..
بۆ هەمیشەش لە دووریتا سیەکانم دەرگا واڵا بوو بۆ میوانداری هەناسەی پەنکخواردو و قەتیسماوی ناخ و دەروونت..

ئاخ دووری و دابڕان بۆچی هێندە ئازار بەخشی بۆ ئەو عیشقەی ساڵانێکە کۆچی کرد .. عیشقێک لەگەڵ ترپەکانی دڵ ئاوێتەی یەکتر دەبوون و بێ یەکتر هەڵیان نەدەکرد..

تۆ ؛ لە دیدی من ئەمێستاکەش بەقەد باڵی پەپوولە ناسکی!

بە قەد عاشق بۆ مەعشوق پڕ هەستی !

بەقەد باڵای دار سنەوبەر شەنگی!

بەقەد دەروێش بۆ تەریقەت مەستی!

ئاخر ئێمەی عاشق بە دوو جەستە تەنیا دڵێکمان هەبوو..

لە دوو باخچەی ئەڤیندا تەنیا گوڵێکمان هەبوو..

لە بری دوو هزر تەنیا یەک هزرو یەک دیدمان هەبوو!

بێدەستەڵاتم لە ئاست هاڵاوی هەناسەم؛چونکە جگە لە هەناسەی ئەوینی تۆ هەناسەی ئاسایی هەڵناکێشێ!!

من چی بکەم شەوان کە سەیری ئاسمان دەکەم دڵم بە بینینی مانگ و ئەستێرەکان خۆشە؛چون دڵنیام کە تۆش وێنەی من لە ژێر هەمان ئاسمانیت و سەیری مانگ و هەسارەکان دەکەیت. هەموو شەو ڕۆژێکیش یەک خۆرو مانگ و ئەستێرە دەبینین هاوکات یەک پڕشنگ و یەک تیشک و یەک ڕۆشنایی!!!!

بەڵام گیانە ؛ دوای ساڵانێک عاشقبوون بووین بەو سەرابەی کە هەرگیز پێی ناگەین …

بووین بەو گوڵەی لە باخچەی تەمەنمان هێدی هێدی زریان بردی!!

بووین بەو وشکە ساڵیەی لە تینوێتیدا عەشق شکاندی!!

لەگەڵ هەموو ئەو دووری و دابڕانە ئەبەدیەی نێوانمان هێشتا عەشق و ئەوینمان بە زیندوویی لە ئەرشیفی دڵدا ماوەتەوە؛ چونکە عەشق ئەو کاتە بە زیندوویی دەمێنێتەوە کە لە پێناویدا ئازار بچێژیت ، بەڵێ ئازار بچێژیت !

ئازاری دووری .....

ئازاری دابڕان.....

یاد نامە

پاش دوورکەوتنەوەیەکی مەودا فراوانی من و تۆ ، هێشتا خۆشەویستیم بۆ تۆ بە موتوربەکراوی ماوەتەوە..

هێشتا بیرەوەری ساڵانی تەمەنی بەسەرچوومان وەک درەختێکی هەمیشە سەوز لە کێڵگەی دڵدا ڕەگی داکوتاوە…

هێشتا ڕێی ئەڤینداریمان شوێن پێی تۆی پێوە دیارە لە هەر کوێیەک لە هەر سوچێکی ئەم دنیایە بیت شێوەت دەکەم!!

لە قەد دیواری ژووری دەروون□دا وێنەت هەڵواسراوە و هەموو

چرکەساتێک سیمات دەبینم …
کە سەیری ئاوێنەی ڕاڕەوی ژووری میوان دەکەم ڕوخساری گەش و کوڵمەی ئاڵی ئەوسات بەدی دەکەم و چاوە گەشەکانت دەبینم..
خەندەی لێو و ددانی ورد و قژی خاو و گۆنای گەشت دەبینم…
ئەو ساتانە نەک هەر هەستەکانم تەنانەت نەست و بە ئاگایشم بە ئاگا دێتەوە و ڕوح و ناخیشت دەبینم…
ئێستاش دڵخۆشیم بەوە دەدەمەوە کە تۆ لە ژێر هەمان ئەو ئاسمانەی کە لێتەوە نزیکم!
نزیکین هێندەی نێوان ڕوح و جەستە ..
نزیکین هێندەی چاو و سۆمای بینین…
نزیکین هێندەی ترپەکانی دڵ و هەناسەمان…، بەڵام گیانە
لەگەڵ هەڵکشان و داچونی تەمەندا؛
چیرۆک و دیرۆکی ڕۆژانەی عەشقمان لە پەڕاوی یاد و سەرنامەی خۆشەویستیماندا نوسراوەتەوە..
یادگاریەکان ، بیرەوەریەکان ، قسە خۆشەکان، ناز و عیشوە و تەنانەت زویربوونەکانیشت لە بیرەوەری یادەکانم ئەلبووم و ئەرشیف بووەو لە هزر و ئەندێشەم هەڵگیراوە و ڕۆژانەش بە یادی جارانەوە بە چاوی دڵ سەیری ئەو ئەلبوم و سەرنامەیە دەکەم کە تەواوی ڕۆژ و مانگ و ساڵانی خۆشەویستیمان تێدا تۆمار کراوە…!!

قەساب.. لە عەرەبییەوە: پشکۆ ناکام

لە سەردەمێکا کە زۆر کۆن نیە ، جارێک " عبد العزیز بوتفلیقة"ی سەرۆکی پێشووی وڵاتی "جزائر" سەردانێکی بازاڕی قەساب یان گۆشت فرۆشەکانی کرد بوو ، لە کاتی گەڕانیا بە خۆی و حیمایە زۆرەکانیەوە لە بەر دەم دوکانێکا کە گەنجێکی لێ بوو وەستا و کەوتە قسە کردن لەگەڵیا :
سەرۆک : گۆشتەکەت لە خراپ ناچێ ، بازاڕت چۆنە ، هەیە ؟ قەساب : تا ئادەیەک باشە گەورەم…
سەرۆک : ئەمڕۆ چەن کیلۆت فرۆشتوە ..؟
قەساب : قوربان هیچم نەفرۆشتوە ..

سەرۆک : بۆ..؟
قەساب : بەهۆی سەردانەکەی جەنابتانەوە کەس بۆی نیە بێتە ناو ئەم بازاڕەوە گەورەم..
سەرۆک :کەواتە با سفتاحت من بێ ، لەم ڕانە پێنج کیلۆم بڕە
قەساب : ناتوانم قوربان..
سەرۆک : بۆ ناتوانی ..؟
قەساب : پێش گەیشتنی جەنابتان هەموو چەقۆکانیان کۆکردۆتەوە و بردویانە گەورەم..
سەرۆک : بە چەقۆش هەر ئەکرێ ، ئەو ڕانەم هەمووی بۆ یەک پارچەیی بڕە،
قەساب : گەورەم ، بمبورە ..ناتوانم..
سەرۆک : بۆ ؟ بۆ ناتوانیت ؟
قەساب : چونکە من قەسابێکە نیم ، من خۆم پۆلیسم.. گەورەم
سەرۆک : " بە تووڕەییەوە" بڕۆ فەرماندەکەتم بۆ بانگ کە
قەساب : قوربان ئەوە تا لەوبەر ماسی ئەفرۆشێ
سەرۆک : بۆچی بۆتە ماسی فرۆش..!؟
قەساب : چونکە مەعاشەکەی بەشی ناکا…گەورەم

سەرچاوە: ئینتەرنێت

ناوی نووسەر نادیارە

ژیل دۆلۆز.. دەقی هونەری چییە؟.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا کردوویە بە کوردی

هونەر مێژوویەکی درێژی هەیە، سیخناخ بە پەراوێز و زیاد لە سەرنج و ناوەڕۆکەك. مێژووی هونەر سەرەڕای بەرەوپێشچوونەکانی پرسیارێکی سادەمان روو بەڕوو دەکاتەوە، ئەویش ئەوەیە (کاری داهێنان چییە؟) بەڵام ئایا بەشێوەیەکی گشتی ئەو پرسیارە دەکەوێتە دەرەوەی ناوکەیێ مێژوویەکەیەوە؟ یان بە سیاسەت و ئەو قەیرانە فیکریانەوە پەیوەستە، کە ئابڵوقەی (کاری داهێنان)یان داوە؟ ئایا

دەبێ هونەر و کاری داهێنان هەوڵێکی رادیکاڵیانە بێ، بۆ تێگەیشتنێکی دیکەی جیهان؟ یان هەمیشە وەك زمانی کۆمە نەتەوەییەکان دەمێنێتەوە؟ بێگومان کاری داهێنان دەکەوێتە دەرەوەی رەسا و مەدلولە باوەکانەوە.
(بە وردی فەلسەفە بوارێکی مەعریفییە، لەسەر داهێنانی چەمك وەستاوە)

“ژیل دۆلۆز” (فەلسەفە چییە؟)

ژیل دۆلۆز فەیلەسوفی فەڕەنسی (1925-1992) پرسیاری “کاری داهێنان چییە، فەلسەفە چییە؟” لە لێکچەرێکدا ” lecture” ساڵی 1987 بە ناونیشانی کاری داهێنان چییە خستە روو. دۆلۆز لەو لێکچەرەیدا فەرهەنگێکی بە ئەلف و بێی کاری داهێنان دانا. لەسەر چ بنەمایەك کەسێك دەتوانێ بڵێ من بیرۆکەم هەیە. سەرەتا و پێش ئەوەی پرسیاری کاری داهێنان وەڵام بدەینەوە، پێویستە لەوە تێبگەین کە کاری داهێنان لە هونەردا دەکەوێتە کوێ، هونەر دەکەوێتە کوێی زانستە مرۆڤایەتییەکانەوە؟

پەیوەندی نێوان هونەر و فەلسەفە

دۆلۆز چوار ساڵ دوای لێکچەرەکەی و لە کتێبێکەیدا بە ناوی “فەلسەفە چییە؟” کە لە ساڵی 1991 بڵاوی کردەوە، پەیوەندی نێوان (زانست) و (هونەر) و (فەلسەفە)مان بیر دەخاتەوە. دۆلۆز لەو کتێبەیدا روونی دەکاتەوە، کە پێوایە فەلسەفە و زانست و هونەر چوارچێوەیەکی گەورەی فیکرییان هەیە. فەلسەفە لەو چوارچێوە گەورەیەدا کار لە داهێنانی چەمکدا دەکات. کەچی زانست دەکەوێتە خانەی لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی دیاردەکان و هاوکێشەکانەوە. بەڵام هونەر دەکەوێتە ژێر کاریگەری دەرککردن و هەڵچوونەوە.

(فەلسەفە رامان نییە)

دۆلۆز ئەرکی فەلسەفە لە پەیوەستبوونی دیاریکراوی کۆتایی و ئەدیوو ناکۆتاییدا دەبینێتەوە، بەمجۆرە داهێنانی چەمکەکان لەسەر زانست دەوەستێ.
ئەرکی فەلسەفە رامان نییە. رامان و بیرکردنەوە پێناسەیەك نییە بۆ فەلسەفە. بۆ نموونە بە لە کاری ژماردندا بیرکارییستەکان چ پێویستیان بە فەلسەفەی بیرکردنەوە هەیە. سینەماییەکان چ پێویستیان بە فەلسەفەی بیرکردنەوە و رامانی سینەمایی هەیە. لێرەدا فەلسەفە هەکارەکە نەك زانستێك کە ناوەڕۆکی تایبەتی خۆی هەبێت. بە راستی ئەرکی فەلسەفە ئەوەیە، کە دیاریکراوی کۆتایی و ناکۆتایی بەیەکەوە ببەستێتەوە. واتە رووداوەکان بە یەکەوە

بەستێتەوە، ئەو رووداوانەی کە چەمکەکان دادەهێنن و زانستی لەسەر وەستاوە و لەوێشەوە کەمێ رووداو نیگار دەکێشێ و دەبێتە سەرچاوەی ئەو مەرجانەی کە (رووداو/ ئەزموون) خاوەندارییان دەکات. بەڵام هونەر دەیەوێ کاریگەری جوانی (کۆتایی و ناکۆتایی/ دنیایی و ئەودیوو دنیایی) وەك بینراو لە هونەری شێوەکاریدا بەرجەستە بکات، لێرەدا ئامانجی کاریگەرییەکان بەسەر بینراودا بۆ دەرککردنی ئەو رەهەندانە دەگەڕێتەوە کە تێیدا بزرن. بەو مانایەش هونەر سەربەخۆ نییە، بەڵکو لە چوارچێوەکانی فەلسەفە و زانستدا خۆی دەبینێتەوە، کەواتە هەر سێکییان لە بۆتەیەکدا دەتوێنەوە و دەبنە پرسیارێك ئەویش ئەوەیە: حەقیقەت چییە؟ ئەو پرسیارەش بە درێژایی مێژوو هەموو چالاکییە مرۆییەکان لەخۆ دەگرێ.

هونەر پێچەوانەی زانست، داڕژانە، هونەر لە رێگای هەستەکان و هەڵچوونەکانەوە ماناکان ئازاد دەکات و رێگای دۆزینەوەی حەقیقەتی شتەکان دەگرێتەبەر. هەر لەو رێگایەشەوە هونەرمەند لە نەبینراوەوە، لەودیوو نەبینراوەوە هونەر دەکاتە بینراو. دەلۆز لە کتێبەکەیدا "فەلسەفە چییە؟" دەڵێ هونەر رێگا ناکۆتاییەکان دەگرێتەبەر بێئەوەی بە هونەر بگەڕێتەوە.

ئایا مەرجە داهێنان هەڵگری بەهای ئەخلاقی بێت؟

لە راستیدا ئەو نووسینەی کە لە نێوان رۆڵی زانست و هونەر و فەلسەفە دابڕان و بەیەکداچوون شیدەکاتەوە، ئەو دابڕانە ژینگەیەك دەنوێنێ، کە دەشێ مرۆق هەڵویستی خۆی لە بارەی جیهان دیاری بکات. ئێستا ئەمەش وەك دەلۆز دەڵێت لەسەر رۆلی هونەر و چییەتی هونەر و ئەو پانتاییانە وەستاوین، کە هونەر رۆناکییان دەکاتەوە، بەڵام ئەو بیرکردنەوەیە چۆن وەك بنەمای داهێنان دەردەکەوێت؟! ئایا شێوەکارێك – بۆ نموونە- کاتێ پۆرترتێك نیگار دەکا، ئەوە بە کارێکی داهێنەرانە هەڵدەسێ؟ ئایا داهێنان جۆرێکە لە شێتی و جیاوازی و تێپەڕاندنی باو؟!

undefined

لە راستیدا کاری داهێنان وەك خۆی لە شێتی نزیك نییە، بەڵکو لە پشت چەمکی شێتی جۆرێك لە مەبەست هەیە. نموونەی (ئەو مەبەست و نیازەش. و:ك) دەلۆز لە لەکچەرەکەیدا (لە نموونەی جوولەکەکاندا) دەیخاتە روو، ئەو جوولەکانەی لە زەمەنی هیتلەردا لە ئەڵمانیا “هەڵاتن” یەکەمینی ئەو کەسانە بوون کە زیندانەکان و سەربازگاکان و لەناوبردنی بە کۆمەڵییان شەرمەزار کرد. (دەلۆز: هەمیشە لەسەر هەلی هەڵاتن داهێنان دەکەین. و:ك) جوولەکە هەڵاتووەکان

زانیارییەكانیان (بە دنیا) راگەیاند، دەشێ ئەو زانیارییانە دژ بە بڵاوكراوەكانی نازییەت وەسفیان بكەین.
لەو نموونەیەدا دەلێز سەرنجمان بۆ خاڵێكی زۆر ورد رادەكێشێ، ئەویش ئەوەیە هەرگیز زانیارییە دژەكان كارێكی داهێنەرانە نەبوون. هەرگیز ئەو زانیارییە دژانە هیتلەریان بێزار نەدەكرد. بەڵام گرنگی ئەوە بوو، كە بوون بە كردەیەك لە كردەكانی (یان بوون بە نیازە لە نیازەكان)ی بەرگریكردن. لێرەدا كردەی بەرگریكردن نە زانیارییە و نە زانیاری دژ، بەڵكو (مەبەست) بەكارهێنانی كۆمەڵێ زانیارییە وەك ئامرازی بەرگری بۆ كەشفكردنی تاوانەكانی پاكتاوكردنی رەگەزی لەژێر حوكمی هیتلەردا.
دەلێز لە شیكردنەوەی كاری داهێناندا دەچێتە سەر بابەتێك ئەویش لێكنزیكردنەوەیەكی جەوهەری نێوان كاری داهێنان و كردەی بەرگرییكارییە. كاری هونەری كارێك نییە بەلای مەعریفیدا بكرێتەوە، چونكە لالەكردنەوەی مەعریفە لە لێپرسراوێتی زانستدایە. زانست بە زانیارییەكان و بەردەوامییەوە بەندە. كاری هونەری كردەیەكی بەرگریكارانەیە، بەڵام ئەی ئەو پەیوەندییە تەمومژاوییەی نێوان كاری هونەری و كردەی بەرگریكاری چییە!

هونەر بەرگری لە مردن دەكات

هونەر تاكە رێگایە، بەرگری لە مردن دەكات. ئەو گوتەیەی فەیلەسوف و چالاكوانی فەرەنسی “ئەندریە مالرۆ”(1901 – 1976)، دەلێزی زۆر سەرسام كرد. زۆر بە سادەی دەڵێ “هونەر تاكە شتێكە كە بەرگری لە مردن بكات”. سەرەڕای سادەیی ئەو پێناسەیەی مالرۆ لەسەر جەوهەری كاری هونەری وەستاوە، وەك ئەوەی كردەیەكی مانادار بێ، بەرگریكردن لە چاكە بێ بە دژی خراپە، پاكی بە دژی ناپاكی، راستی بە دژی درۆ. بەمجۆرە كاری داهێنان دەزێرەوەی ریسواییە.
بە گەڕانەوە بۆ بیروڕای دەلێز، فەیلەسوف، داهێنەری چەمكەكانە. فەیلەسوف وەك داهێنەرێك دەردەكەوێت كە تابلۆی فیكری نیگار دەكا. فەیلەسوف داهێنەرە چونكە بەرگری دەكات و حوكمەكانی پێشوو كۆتایی پێدەهێنێ. دووبارە هونەر بەرگریكردنە، راستە ئەو تەنها شتێك نییە، كە بەرگری دەكات! بەڵام هەموو كارێكی هونەریی داهێنەرانە هەر دەبێ هەڵگری فیكرەی بەرگریكردن بێ.
دەلێز دەیەوێت هەموو ئەو دەستەواژە سواوانە بەتاڵ بكاتەوە، چونكە گرنگە وەك تووتی لاساییكەرەوە نەبین، گروپی فەیلەسوفان یان هونەروەران بە چییەوە پەیوەستن. گرنگ ئەوەیە پرسیار بكەین و پشكنین بكەین و بەرگری بكەین، ئەگەر گونجا بتەكان تێبشكێنین.

کاری داهێنان، بەرگریکردن لە تاراوگە

کردەی بەرگریکردن وەك ئەوەی داهێنانە، لەنێو خۆیدا دوو رووە، لەگەڵ ئەوەی هونەرە، لە دواجار کارەکی مرۆییشە. بۆیە هەموو فۆڕمەك لە فۆڕمەکانی کاری هونەری وەك پێویست تێکۆشانەکی مرۆییە. بەڵام ئەو تێکۆشانە مەرج نییە هەمیشە لە کاری هونەریدا فۆرمەلە بکرێ، تەنها زۆر بە کەمی گروپی داهێنەران دەتوانن لە تاراوگەدا فۆرمەلەی بکەن، لە تاراوگەدا گروپی داهێنەران زەوییەکانیان لە کوێیە.

هیچ کارەکی داهێنەرانە لە دەرەوەی تاراوگەدا نییە. (مەبەست لە تاراوگەیی بەزاندنی سنوورەکانە، دەلەز دەڵێ تاراوگەنشینەکان، یان کۆچەرەکان لەسەر هێلی هەڵهاتن دەجوولێن، هیچ سنوور و جەوهەرەکی جێگیر نابینن… وەك) ئەگەرچی داهێنەرەکەی لە نیشتمانی دایکیشیدا بێت، چونکە داهێنەر هەرکە دەستی بە کار کرد، بە هەموو مانایەك دەکەوێتە تاراوگە و دەرەوەی نیشتمانی دایکەوە. لە راستیدا داهێنەر بە کاری فەلسەفە هەڵدەسێ، واتە پرسیار بەرەو رووی جوانی و حەقیقەت و چێژ دەکاتەوە. بەمجۆرە داهێنەر کاری داهێنان وەك پرسی فەلسەفی لێکدەداتەوە، واپێدەچێ ئەو بابەتانە بکەونە دەرەوەی پرسیارکردنەوە، بەڵام لە راستیدا ناکەوێتە دەرەوەی پشکنینەوە.

بەمجۆرە کاری داهێنان چ هونەری بێ، یان زانستی، یان فەلسەفی، یان هەتا سیاسی، وەك ئەفلاتوونییەکان، نیچەییەکان، مارکسییەکان، ئەوانیدیکە تەمومژاوی نییە.

عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا کردوویە بە کوردی

سەرچاوەکانی نووسەر:

- “جيل دولوز”/”فليكس غتارى” “ما هى الفلسفة؟” ترجمة مركز الإنماو القومى بيروت گبعة 1997.

Claire Colebrook, Philosophy and Post-structuralist Theory: From Kant to Deleuze -2 Edinburgh University Press, 2005.

3– Gilles Deleuze on Cinema: What is the Creative Act 1987 (English Subs), https://www.youtube.com/watch?v=a_hifamdISs

4- هەمیشە لەسەر هێلی هەڵاتن داهێنان دەکرێن، لە بەر ئەوەی

ناکە خەیاڵ دەکەین، لەبەر ئەوە نا کە خەون دەبینین، بەڵکو لەبەر ئەوەیە کە واقیعێك لەسەر هێڵی هەڵاتن دەکێشین و رووتەختی پێکەوەسازانی لەسەر پێکدەهێنین. بڕوانە (گفتوگۆکان) ژیل دۆلۆز- کلێر پارنێت. وەرگێڕانی بۆ کوردی هاوار محەمەد، زنجیرەی کتێبی ناوەخت- ناوەندی غەزەلنووس 2020. ل.296.

5 – گفتوگۆکان)، ژیل دۆلۆز- کلێر پارنێت. وەرگێڕانی بۆ کوردی هاوار محەمەد، زنجیرەی کتێبی ناوەخت- ناوەندی غەزەلنووس 2020. ل355.

لە ئینتەرنێتەوە:
الجزیرة. 28/4/2017
نووسینی: هند مسعد.

چیرۆک\ وەرگێڕان.. نووسینی: ئامانج شێروانی

لە پێش پێشی پاسەکە دانیشتبوو و سەیری ئەو چیایە سەرکەشانەی دەوری خۆی دەکرد. هەر دوو سێ خولەک جارێک ئاوڕی لە نیکۆلاسی هاوڕێکەی دەداوە و چیرۆکێک، بەسەرهاتێک، شتێکی بۆ دەگێڕاوە. (ئەو ئەشکەوتەی ئەولا دەبینیت؟ چەندین ئێسقانی مرۆقی کۆنیان تیادا دۆزیوەتەوە). (ئەو تاشەبەردە گەورەیە دەبینیت؟ مەزاری شێخێکی لێیە، هەتا ئێستاش خەڵکی ئەو گوندانەی دەوروبەری دەچن بۆ لای، بۆ ئەوەی داوای کوڕێکی لێ بکەن). (ئەو شاخەت دیوە، ئەو شاخە؟ دەگێڕنەوە دەڵێن کاتی خۆی پێشمەرگە زیاتر لە دوو سێ فەوجیان لەسەری تێکشکاندبوو). نیکۆلاسیش گوێی خۆی قوڵاخ کردبوو و لەگەڵ هەر زانیارییەک یان بەسەرهاتێک سەری خۆی دەلەقاند و شتێکی لە پەڕاوەکەی بەر دەستی دەنووسی.
لەو ڕۆژەوەی کە کوردە بەکانی گفتی بە نیکۆلاس داوە بۆ ئەوەی ببێتە هاوڕێی و لەگەڵی بێت بۆ باشووری کوردستان، حەجمانی تێدا نەماوە. نە شەوانی لێ دەبێتە ڕۆژ و نە ڕۆژیشی بۆ دەچێتە سەر. هەر لە ڕۆژی یەکەمینەوە نەخشەیەکی تەکمەی بۆ گەشتەکەی داڕشتبوو.

(هەر کە گەیشتمە شەقڵاوەی، تەر تەر لیچاڵی گەرازی دەخەم). (کە گەیشتمە ڕەواندز، چەندین وێنەی دەڤەن لە لێواری ئەو خەرەندەی دەگرم). (ئاخ، بەس بگەمە ئەو پیرە قەڵاتەی هەولێرە. ڕۆژ هەتا ئێوارە لێی ڕادەمینەم. هەموو بەیانیش لە چایخانەی مەچکۆ، لەبن دیواری قەراتە، تەر تەر نان و ماست و سەرتووی دەخەم). (وەی دەنا بچووبامە بازاڕی قەیسەریی کۆیە، ڕۆژ هەتا ئێوارە کولێرانم لە دەخوارد). (لە سلێمانی، شاری هەڵمەت و قوربانی، یەکسەر دەچوومە سەردانی گردی سەیوانی). تا دەهات خەونەکانی کوردە مەخمەڵیتر و شیرینتر دەبوون.
ئەو نەیدەزانی نیکۆلاس بە نیازی ئەو گەشتە دوورودرێژەی هەیە، هەر ئەوەندەی دەزانی کە ئەو کابرایە نووسەرێکی ئەوڕووپییە و چەندین چیرۆک و ڕۆمانی بڵاو کردووەتەوە. هەر بە ئاستەم دێتەوە یادی، کە ڕەنگە جارێک چیرۆکێکی وەرگێڕدراوی وی خوێندبێتەوە. بەڵام چەندی دەیکات و دەیکات، بیری نایەتەوە کە کەی و چی بوو. بانگەوازەکەی نیکۆلاسی لە ماڵپەڕێک بینیبوو و سەرنجی ڕاکێشابوو. (نووسەرێکی ئەوڕووپی پێویستی بە کوردیزانێک هەیە کە لە گەشتەکەی بە باشووری کوردستان یاوەری بێت، نەک هەر تێچووی گەشتەکەی دەگرێتە خۆی، بەڵکوو پارەیەکی باشیشی پێ دەدات. تەنها شتێک کە لەو چاوساخەی داوای دەکات، ئەوەیە کە ببێتە وەرگێڕ و ڕێنمای).
کوردە هەرگیز هەلێکی وا زێڕینی لە دەست خۆی نەدەدا، هەر کە ئەو بانگەوازەی خوێندەوە، پەیوەندی بە نیکۆلاس کرد و دەستی لە کارەکەی خۆی کێشاوە. هەردەم خەونی ئەوە بوو کە سەردانی باشووری کوردستان بکات. ئەو هەرێمەی کە کوردان تیایدا میری خۆیانن. لە هەموو قوژبنێکی ئەو هەرێمە دەتوانێت کورد بێت و بە کوردی بدوێت. بە یەکەمین جار لە ژیانیدا، پێویست ناکات لەگەڵ ئەفسەرێک بە فارسی بدوێت، یان دۆسیەیەکی فۆرمی بە فارسی بنووسێت. هیچ گومانی لەوە نەبوو کە ئەگەر پارەی هەبووایە، ئەوا چەند ساڵێک بەر لە ئێستا سەری خۆی هەڵدەگرت و لە باشوور دەگیرسایەوە.
کوردە نیازی گەڕانەوەی نەبوو، باولە فشەڵەکەی هەموو سەروماڵەی وی تێدابوو: بڕوانامەکەی، تێزی ماستەرەکەی کە لەسەر زمانی کوردی و بنزاراوەکانی بوو، تاریک و ڕوونی هێمنی، دوو جلی نووستن، پێنج دەرپێکورت، شەش جووت گۆرەوی، دوو دەستە جلی کوردی و گیزدانێک. وای دانابوو کە سێ مانگی یەکەم لە هەولێرە بمینێتەوە، دوایەش بیرێکی لێ بکاتەوە، ڕەنگە بچێتە دهۆکە دەلال و چەند مانگێکیش لەوێ بەسەر ببات.
پاسەکەیان گەیشتە هەولێرە، و لە نزیک مێوانخانەکەیان دابەزین. لەسەر داخوازی نیکۆلاس، بەر لەوەی بچنە سەرەوە بە ژوورەکەی

خەیان، بەرەو چێشتخانەی مێوانخانەکە ڕۆیشتن. کوردە بە متمانە بەخۆبوونەکەوە چووە پێش و پرسیاری لە شاگردەکە کرد:

- ئەرێ ناندینتان کرایتەوە؟
- کوردی نزانی.
- ناندین، نان، خواردن، هەیە؟
- کوردی نزانی، عەرەبی، عەرەبی؟
- ئەمن عەرەبی نازانم، نان، نان، عەمنەم، هەیە؟
- عەرەبی، عەرەبی؟
- کەسێکتان هەیە لێرە ئیش بکات و کوردی بزانێت؟
- عەرەبی، ئینگلیش؟

نیکۆڵاس، کە گوێی لە ئینگلیش بوو، بە ئینگلیزی پێی گوت کە هاتوون نانی بخۆن. شاگردەکەش ئەوانی دانیشاند، و دوو لیستی خواردنی لە پێش دانان. کوردە سەیری لیستەکەی بەردەمی کرد، و هیچی لێ تێنەگەیشت، نیوەی بە عەرەبی، و نیوەکەی تریش بە ئینگلیزی بوو. ڕووی لە نیکۆڵاس کرد و بەشەرمەوە داوای لێ کرد تا بۆی وەربگێڕێتە سەر زمانی فارسی.

نووسینی: ئامانج شێروانی

1- لیچاڵ: مەڕبا – مربی
2- مێوانخانە: هۆتێل، فندق
3- ناندین: مەتبەخ

سۆناتای دیدار.. ستیڤان شەمزینی

ئای لەو نیگا بکوژانەت
چەند هێمنانە سەرنجیان ئەدزیم
وامدەزانی ئەم یەکتر بینینە کورتە

تا کۆتایی تەمەن بەردەوام دەبێت
کاتێک لە تۆ دا بڕام
بەفری سەر شۆستەکان وەک دڵی خۆم
لە ژێر پێی هەنگاوەکانمدا ورد ئ□ بوون
کزەبای ئەم شارە سەهۆڵییەم بانگ کرد
توانەوەی من لە تۆدا بنووسێتەوە
هەروەک توانەوەی بەفری
ئەم بیابانە بەستووەی باکووری زەوی
لە ژێر تیشکی زێڕینی هەتاودا

تۆ هێشتا لەوە تێناگەیت
ئەو چاوانەی نیگای تۆی دەکرد
پڕ پڕە لە هاژەی بە خوڕی فرمێسک
ئەو دەستە تەزیوانەی
شیعر لە ستایشی جوانیدا دەهۆنێتەوە
هێندە گوڕی هەیە
دەتوانێت ب□ بێ رەزامەندیی خۆر
سوڕانەوەی زەوی رابگرێت
ئەو کاسە سەرەی
گوڵاوی عەشق
لە قووڵاییەکەوە هەڵدەقووڵێت و
تۆی وەک چڵێک نێرگز
بۆندار کردووە
پڕ پڕیشە لە حەزی سەفەر
سەفەر بۆ کوێ؟ نا، بۆ هیچ کوێ
تەنیا رووەو مەملەکەتی دڵی تۆ

ئەمێستا بیرکردنەوە لە تۆ ئاگرە
گڕ لە دەشتی عاتیفەم بەر ئەدا
زمانی قەڵەمی شیعرم دەچزێنێ
دارستانی بیرەوەریم ئەسووتێنێت
چاریشم نییە
هەر بیرت لێ ئەکەمەوە
ئەمێستا بیرکردنەوە لە تۆ بارانە

لەناو گلێنەی چاوەکانمەوە ئەبارێت
بەسەر وشک و برینگی شەوانمدا دادەکات
خاکی وشکی رۆحم تەڕ تەڕ دەکات
چاریشم نییە
ناتوانم بیرت لێ نەکەمەوە
ئەمێستا من و تۆ
لەژێر تارای سپی زستاندا
پەیمانی سەمای توانەوە
بە یەک دەدەین

خوێندنەوەیەک بۆ کتێبی (ئەو کاروانەی بۆ هەواری ئێمە نەچوو).. هیوا ناسیح

لەم ماوەیەی پێشودا هاورێ و نوسەر کاک سالار ڕەشید کتێبی (ئەو کاروانەی بۆ هەواری ئێمە نەچوو) بەدیاری بۆ ناردم، کە بریتییە لە بیرەوەرییەکانی نوسەر، نزیکەی شەش سەد لاپەڕەیە، دوو لە سێی کتێبەکە یادەوەرییەکانی خۆیەتی و سێیەکیشی تەرخانە بۆ یادداشتەکانی هاورێیانی ئەو سەردەمە‌ی و چەند بەڵگەنامەیەک.

کتێبەکە بە یادەورییەکانی مناڵی و گەڕەکەکەیان لە کەرکوک دەستپێ دەکات، تا دەگاتە مێردمناڵی و سەرەتای گەنجێتی و تێکەڵبوونی بە دونیای خوێندنەوە و بیر و ئینجاش نێو رێکخستنەکانی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان (کۆڕە‌ک)، کە ئەوسا گەورەترین و کاریگەرترین رێکخراوی سیاسیی باشوری کوردستان بووە و بڕبڕەی پشت و دینەمۆی یەکێتی نیشتمانی بووە. ئەوەی یادەوەرییەکانی جوانتر و بابەتیتر کردوە، پێڕست بۆ ناونیشانی بابەتەکان و هەروەها نوکتە و قسەی خۆشی نێوان بابەتە جدی و تراژیدییەکانە.

نوسینەوەی یادەوەرییەکان بۆ مرۆڤێک کە خۆی لە نێو مەیدان و چەقی ململانێ و ڕووداو و کێشەکاندا بوو بێت پێویستییەکی ژیاریی و

مێژوویی و ئەدەبییە، جگە لەوەش ئەرکێکی نیشتمانی و نەتەوایەتییە، هاوکات بەسەرکردنەوە و ئەمەک و وەفایەکیشە بۆ گیان و یادەوەریی ئەو کەسانەی لەو ڕێگا و ڕێبازەدا بوونەتە قوربانی. بۆیە من دەستخۆشیەکی زۆر لە کاک سالار دەکەم بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە.

چەقی باسەکان ساڵانی کۆتایی حەفتاکان و سەرەتا و ناوەراستی هەشتاکانی سەدەی رابردوە، بابەت ڕێکخستنەکانی کۆمەڵە لە نێو شاری کەرکوک، ڕووداو و چالاکی و کێشمەکێشمەکانی نێو باڵەکانی ڕێکخراوەکەیە. باسی سەرجەم یان زۆربەی زۆری ئەو گەنجە تێکۆشەر و دڵپڕ و ئازا و بەجەرگانەی نێو کەرکوک و دەوروبەرین، کە گیانیان خستبووە سەر لەپی دەستیان و لە نێو ئەو (کاروانە)دا بوون بەرەو ئەو (هەوارە)ی ئامانجیان بوو، بە هەموو تین و توانا و وزە و بۆستی خۆیان خەباتیان بۆ دەکرد و بە گژ ئەژدیهای بەعس دا دەچوونەوە. بە کورتی چیرۆکی خوێن و خەباتی نهێنی کۆمەڵێک کوڕ و کچی گەنجی دڵپڕ لە هیوا، چالاکی و چاونەترسی، ترس و دڵەڕاوکە، گیران و زیندانی و ئەشکەنجە، شەهیدبوون و زەحمەت، بێ مورادی و نائومێدبوون و وازهێنان، ناپاکی و خۆنەگری هەندێک، کێشمەکێشمی حزبایەتی.

کتێبەکە بە زمانێکی کوردی پاراو نوسراوە، نوسەر خۆی نەکردۆتە قارەمان و فریشتە و لە هەندێک جێگاشدا دانی ناوە بە هەڵە و کەموکوڕییەکانیدا، ئەوەش باشە کە هەر پشتی بە یادگەی خۆی نەبەستوە، بەڵکو داوای لە هاوڕێ و هاوخەباتەکانیشی کردوە، کە وەک شایەتحاڵێک یاداشتی ئەو ساڵانەی خۆیانی بە کورتی بۆ بنێرن، یان دواندونی و سەرجەمیانی لێرەدا بڵاوکردۆتەوە.

ئەوەی چێژی زیاتری پێمدا رەنگە لەبەر ئەوە بێت، کە زۆر لەو جێگا و دەڤەرەکانی باسی کردوە نزیکی زێد و ناوچەکەی منن (گەرمیان)، هەروەها باسی لە هەندێک هاوڕێم کردوە، کە ساڵانێکە ئاشنای کەسایەتی و بیرکردنەوەیانم، وەک فازڵ عوسمان و عەلی سیاسی و هیتر، جگە لەوەی تێیدا باس لە مامم (وریا ئاخجەلەری) کراوە، کە پێشمەرگەی دانەبڕاو و دێرینی ناوچەی گەرمیانە و لە سنوری تیپی ٢١ی کەرکوک و ٢٥ خاڵخاڵاندا لێپرسراوێتی جۆراوجۆری هەبووە. دواتر ئەو سەروەختانەی باسی دەکات، بەتایبەت ناوەڕاستی هەشتاکان سەرەتای گەنجێتی و ئاشنا بوونی من بوو بە جیهانی خوێندنەوە و سیاسەت، بە هۆی مامەوە کە کادر بوو لە ناوچەی ئاغجەلەر و قڵاسێوکە، زۆر جاران سەردانی پێشمەرگەو بارەگاکانیانم کردوە، ئێمە ماڵمان لە ناحیەی ئاغجەلەر بوو، هەروەها بە هۆی ئەوەی باوکیشم لەو کاتەدا لە ڕێکخستنەکانی هەمان حزب کاری دەکرد،

ماڵمان وەک مەکۆی رێکخستن و کۆبوونەوەی شانەکان وابوو، جاری واش بوو، پاش چالاکی پێشمەرگانە، کە دەهاتنە ناو شارۆچکەکە و دەستیان دەوەشاند، یان تۆپبارانی دامودەزگاکانی بەعسیان دەکرد، باوکم داوای لەمن دەکرد، لەبەر ئەوەی خەتم خۆش بوو، تا ڕاپۆرتی ئەنجامی چالاکییەکانیان و کاریگەریی لەسەر ورە و مەعنەویاتی خەڵک و دانیشتوانەکەی بۆ بنوسمەوە، تا لە رێگەی خۆیەوە بینێرێت بۆ ڕێکخراو، بۆ هەڵسەنگاندن و زانیاری تەواو لەسەری.

ئەوەی زۆر سەرنجی ڕاکێشام کەسایەتی ئەسعەد سۆفی (شێخ دارا) یە، کە دەکرێت ژیان و سەربوردەی بکرێت بە ڕۆمان یان فیلم، ناوبراو لە ساڵانی کۆتایی حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکاندا گەنجێکی کەرکوکی زۆر بوێر و زیرەک و وریا و خوێندکاری زانکۆ بووە، بەرپرسی پۆلێکی چالاکیی سەربازیی (ئیغتیالات)ی کۆمەڵەیە لە نێو شارەکەدا، وەک دەردەکەوێت خۆی ڕاستەوخۆ جا وەک سەرپەرشتیار بێت یان بکەر بەشداریی کۆمەڵێک چالاکی کاریگەر و جۆریی (نەوعی) لە شاری کەرکوک و سلێمانی کردوە، کە تێیدا چەندان بەعسی و بەکرێگیراوی پلەدار بەسزا گەیەنراون. دوای ئەوەی ئەندامێکیان بە ناوی (عەلی مغاویر) دەگیرێت و بێ هیچ ئەشکەنجە و فشارێکی وا، ناپاکی دەکات، ناوی هەرچی هاوڕێیانی کۆمەڵە هەیە بە وردەکاریی و پێکهاتەی پۆل و شانەکانییانەوە بۆ هەواڵگریی بەعس لە کەرکوک ئاشکرا دەکات، تا گیانی خۆی ڕزگار بکات. ئیتر دەیان کادر و ئەندامی ڕێکخستنەکانی کۆمیتەکەیان (ئاگری سور) دەگیرێن. گەورەترین زەبری گورچکبڕ بەر ڕێکخستنەکانی کۆمەڵە دەکەوێت لە شارەکەدا، بەمەش کۆمیتەی ئاگر لەبەریەک هەڵدەوەشێت، چالاکترین و ئازاترین ئەندامەکانی لەسێدارە دەدرێن یان بێسەروشوێن و زیندانی دەکرێن.

ئەسعەد دوای گیرانی لە سەرەتا و لە ژێر ئەشکەنجەی قورسدا ناوی دوو لە هاوڕێکانی دەدرکێنێت، بەڵام دوای ئەوە قوڵوقەپی لێ دەکات و ناوی ئەو دەیان ئەندام و کادرانەی تر ناهێنێت و بە نهێنی دەهێڵێتەوە، بەمەش گیانیان دەپارێزێت، هەرچەندە بڕیاری لە سێدارەدانی بۆ دەردەچێت، بەڵام بە شایەتی ئەوانەی سەردانیان کردوە، یەکێکیش لەوان نوسەری کتێبەکە کاک سالارە، ناوبراو بە گیانێکی بەرز و ورەیەکی پۆڵاینەوە، تا ئەو کاتەی لە سێدارە دەدرێت، ناڕوخێت و هیوای بە تێکۆشان و خەبات بەردەوامە، تەنانەت لە گاڵتەو قسەی خۆشیش ناکەوێت، لە هەمووی سەرنجڕاکێشتر دان بە هەڵەی خۆیدا دەنێت و ئامادەی سزای مەرگیشە بۆ خۆی. نوسەر دەیگێڕێتەوە، کاتێک لە تەموزی ١٩٨٣دا لە زیندانی موسڵ سەردانی دەکات، ئەسعەد پێی دەڵێت: ئیعتیرافم لەسەر دوو کەس لە هاوڕێیانم کردوە، ئەگەر ڕۆژێک هات و لە زیندان ئازاد کرام، کۆمەڵە لەسەر

ئەوە رمیم نەکات، ئەوا من بە رێکخراوێکی شۆڕشگێڕی نازانم!! ل٢٩٨.

من لێرەوە لە یەکێتی نیشتمانی بە تایبەت لە کۆنە هاورێ و هاوخەباتەکانی لە نێو ئەو حزبەدا، دەپرسم، ئایا ئەم مرۆڤە شایەنی پەیکەری زێرین نییە، لە نێو جەرگەی کەرکوکدا بۆی دروست بکرێت؟ ئاخر ئەم قارەمانە هیچی لە شەهید (ئاسۆی دەلاک) کەمتر نییە.

کاک سالار شیکردنەوەیەکی بابەتی و جوانی بۆ هەڵە و کەموکوڕییەکانی رێکخستنەکانی ناو کەرکوک کردوە، کە بوونە هۆی ئەوەی ئەو کارەساتە گەورەیەیان بەسەردا بێت. ئەو ڕۆڵەی ناوبراویش گێڕاویەتی لە دووبارە دروستکردنەوەی ڕێکخستنەکان مایەی دەستخۆشیە. بەڵام بیرمان نەچێت هەمیشە دوای شکست و نسکۆ ڕەخنەگرتن ئاسانە، ئەوەی گرنگە ئایا کاک سالار، یان شانە و کەرتەکەیان پێش ڕوودانی ئەو ڕووداوە دڵتەزێنانە، وەک هەڵسوڕاو و کادرێکی مەیدانی ڕێکخراوەکە هەستیان بەو مەترسی هەڵانە کردبوو؟ بۆ نمونە ئەو تێکەولێکەی شانە و پۆلەکان لە بواری سەربازی و ڕێکخراوەییدا، گەر بەڵێ، ئایا خۆی و هاورێکانی سەروی خۆیان بە فەرمی لەو هەڵانە ئاگادار کردوەتەوە؟؟

لە لا ٤٠١دا باس لە بەڕێوەچوون کۆنفرانسی دووەمی کۆمەڵە دەکات و دەڵێت، کە سکرتێری کۆمەڵە نەوشیروان مستەفا سەبارەت بەوانەی بڵاوکراوەی (هەڵوێست)یان لا گیراوە، گوتویەتی (بیانبەنە دەرەوە و ڕەمیان بکەن!)، ئەمەشی لە کتێبێکی تر وەرگرتوە، کە نوسەرەکەی یەکێک بووە لەو تۆمەتبارانە، واتە بێلایەن نەبووە لە ململانێکەدا، سەیرە کاک سالار خۆی لە کۆنفرانسەکەدا بووە، کەچی وتەی یەکێکی تری لایەنگر نەک بێلایەنی کردوە بە بەڵگەی ئەو قسەیە، کە هیچ لۆژیکێک قبوڵ ناکات، لە کاتی بەڕێوەچوونی کۆنفرانسێکدا، سکرتێری حزبەکە بێت و قسەی وا بکات! ئەوی یادداشتەکانی م. پشکۆ و هەڤاڵ کوێستانی خوێندبێتەوە کە تا ڕادەیەک بەوردی ڕووداوەکانی نێو کۆنفرانسەکەیان تۆمار کردوە، شتی وای بەرچاو ناکەوێت. بۆیە بەڕای من ئەم قسەیە دوورە لە ڕاستییەوە.

لە ڕووی زمانەوانییەوە دووبارەبوونەوە بە وشە و دەبڕین لە هەندێک شوێن لە نێوان یادەوەرییەکانی کاک سالار نوسیویەتی و لەگەڵ یادداشتەکانی هاوڕێکانیدا، کە تێیدا دەقەکانیان بڵاوکراوەتەوە، بەدی دەکرێت. سەرەڕای ئەوەی چەند بەڵگەنامەیەکیشی لە پاشکۆدا بڵاوکردونەتەوە، بەڵام چونکە کوالیتییانی چاک نییە، باش ناخوێنرێنەوە. پاشان تەنها یەک وێنەی خۆی و دوو هاوڕێی لە پاشکۆدا بڵاوکردۆتەوە، دەکرا نوسەر هەوڵی زیاتری بدایە و هەندێک وێنەی شەهید و زیندووەکانی تری، کە

هاوخەبات و هاوڕێی بوون و لە کتێبەکەدا ناویان هاتوە پەیدا بکات و بڵاوبکاتەوە. ڕاستە وەک لە پێشتردا وتمان زمانی نوسینەکەی بە گشتی ڕەوانە، بەڵام لەڵ هەندێک دەربڕین و ڕستەدا مرۆڤ هەست دەکات، کە هێشتا شێوازی ڕاگەیاندن و ئەدەبیاتی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی پێوە دیارە، بۆ نمونە: نەزەری خۆی بەو جۆرە بەیان کرد… ل١٦٩، تەبلیغ و تەرویج و سازماندەهی … ل٣٧٠، تەڵکسیرکردنی بەیاننامە، تەبلیغاتی تەسلیمخوازانە … ل ٣٨٣.
باسی وردەکاریی ناپێویست وایکردوە لە هەندێک جێگەدا بابەتەکان درێژببنەوە، لەو هەندێک شوێن پێویست بوو زیاتری لەبارەوە بنوسرێت، کەچی بەکورتی پێیدا گوزەری کردوە، بۆ نمونە شەهید مەلا محێیەدین، کە کادرێکی چالاک و کارا بووە، ڕێی کەم باسکراوە، یان باس لەوە ناکات، چۆن (عەلی مغاویر) پاش ئەو ناپاکییەی کردویەتی، تەنانەت دە دوانزە ساڵ دوای ڕاپەڕینیش هەر ماوە و زیندوبووە، تا دوای پرۆسەی ئازادی عێراق ٢٠٠٣ ئینجا بە سزای ڕەوای خۆی (مەرگ) دەگەیەنرێت!
بۆ ئەو کەسانەی قوربانییان بە گیانی خۆیان داوە لە زۆربەی شوێنەکان بە (شەهید) ناوزەدی کردون، کە بەڕای من لە ڕووی کەلتوری کۆمەڵایەتی و سیاسیی کوردەوە باشترین وشەیە، کەچی لە هەندێک جێگەدا دەڵێت (کوژران) ل٤٣٣، یان دەڵێت (گیانیان بە خشی) ل٣٨٥.
بۆ نوسەرێک کە ئایدۆلۆجییەکی دیاریکراوی هەبێت، باشترە، یەک زاراوەی پەسەندکراو لای خۆی، بەکار ببات.
نوسەر ڕەخنەی توند لە سەرکردایەتی یەکێتی بە گشتی و کۆمەڵە بە تایبەتی دەگرێت، تا دەگاتە ئەوەی ئەم و زۆر لە هاورێکانی لە ناوەڕاستی هەشتاکاندا دەست لە خەبات و ڕێکخستن بکێشنەوە. وە ئەوان بە هۆکاری سەرەکی ئەوە دەزانێیت، کە (کاروانەکە)یان نەگەیشتۆتە ئەو (هەوار)ەی کە ئەمان بە دڵ و بەگیان قوربانییان بۆی داوە و خەباتیان لە پێناودا کردوە، دیارە ئەمەش بەشێکی زۆری ڕاستە، بەڵام ئەوەی دەبوو باس کرابا، ئێ خۆ هەر شۆڕش و جوڵانەوەی کورد نەبووە، کە ئاکامەکەی (گاڵ)ی هێناوە، زۆربەی زۆری، گەر نەڵێم هەموو، ئەو ڕاپەڕین و شۆڕشانەی، لای کەمی لە ڕۆژهەڵاتی دوور و ناوەڕاست و نزیکدا، بەرپا کراون، سەرکەوتوو نەبوون لە گەیشتن بە ئامانجەکانیان، واتە نەگەیشتون بەڵو (هەوار)ەی، کە کاتی خەبات دروشم و ئامانجیان بووە، هەرچەندە سەرکەوتن خۆی شتێکی ڕێژەییە، بەڵام، بە وردبوونەوە و هەڵسەنگاندن بۆ بارودۆخی دوای سەرکەوتنی قۆناغەکە و ئەنجامەکەیدا دەزانین، زۆربەیان رەنگە کەمتر لە نیوەی ئامانجەکانیان بەدیهێنابێت، ئەمە سەرجەم ئەو شۆڕشانەش دەگرێتەوە کە بیری کۆمۆنیزم پاشخانی فیکری و مۆتیڤیان بووە.

بەختیار عەلی لە ڕۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)دا دەنوسێت ((نیشتمان لە کچێک دەچێت، دێوێکی زل و ناشرین ڕفاندبێتی و جوانی ژاکاندبێت، سوارچاکێکیش هاتبێت ڕزگاریبکات، بەڵام شەهوەتی ئەو سوارچاکە بۆ لاقەکردن و ئەتککردنی ئەو کچە کەمتر نییە لە شەهوەتی دێوەکان)). بەداخەوە ئەمە لای کەمی بۆ وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و تایبەتیریش بۆ باشوری کوردستان ڕێک وا کەوتۆتەوە! بە کورتی کاک سالار نەیتوانیوە، وەک نمونەیەکی مادیی مێژوویی تەنها وڵاتێکمان بۆ بنوسێت، کە کاروانەکەیان ڕێبوارەکانی گەیاندبێتە هەوارەکەیان، کە ئامانجیان بووە. بۆیە لام وایە گرفتەکە لە ئاستی مەعریفی و ڕۆشەنبیریی گەلەکەشدایە، نەک هەر سەرکردە و ڕێبەرەکان.
ئەم کتێبە شایانی خوێندنەوەیە، بەتایبەت بۆ ئەوانەی وێڵی زانیاریی خەباتی ڕۆژانی سەخت و مێژووی تێکۆشانی کەرکوکن. دووبارە دەستخۆشی لە کاک سالار رەشید دەکەم بۆ نوسین و بڵاوکردنەوەی ئەم کتێبە گرنگە و سوپاس بۆ دیارییەکەیان.

سەرچاوە:

- ئەو کاروانەی بۆ هەواری ئیمە نەچوو، دەربارەی چەند ئەڵقەیەکی نادیار لە مێژووی ڕێکخستنەکانی کۆمەڵە لە شاری کەرکوك، یادەوەری سالار رشید، چاپخانەی تاران، چاپی یەکەم 2020

چێژبینین لە نمایشە شانۆییەکانی هەرێمی کوردستاندا.. ڕێباز محەمەد جەزا

نمایشە شانۆییەکانی کوردستان لەڕووی ژمارەوە زۆرنین بەڵام کاتێک چەمکی هاوڵاتی و ژیار و شارستانییەت ڕوون نەبێت ، نازانین دەکەوینە کوێی ژان وزەی گرفتەکانەوە ، لەبەرئەوە زۆرکات دەبینین

هەوڵدان بۆڕامکردنی هەموو خەڵک و هاوشوناسبوونی بێمەرج لەگەڵیاندا ، زەمینە بۆ پۆپۆلیزم لەسیاقدا – پەرێزدا – خۆشدەکات ؛ ئەمەش سەر بەوساتە خۆیەتی کەگروپێک یان کۆمەڵێك کەس بەناوی جیاوازی و دۆزینەوەی فۆرمی تایبەتەوە ، خۆیان دەخەنە شوێنی هەموو خەڵک و لەبری هەموو خەڵک قسەدەکەن وپێوەرو پێوانە ڕیزدەکەن وپێی دەپێون ؛ لەکاتێکدا ئەو هەوادارانی ئەو بەرهەمە پەسەند دەکەن هەموو خەڵک نین !! وەکو بڵێی هەمووجەماوەری ئەوبەرهەمەش نین کەواتە بەو پێوەرەش بێت گەر لەدۆخێکی بات□تی وستانداردا بیر لەخەڵک بکەنەوە ئەوا خەڵک هێشتا ناوەرۆکێکی زیاتری پێوەیە تافۆرمالیمێکی ڕووت و ڕاستەوخۆ بێت .

ب□ ئەم مەبەستە بەشێکی زۆر لەنمایشەشانۆییەکان و بکەرەکانیان ؛ بەناوی هەمەجۆرەوە گوزارە دەردەبڕن ؛ جارێک دێن لەژیر ناوی "چێژ" و جارێکی تر دێن لەژێر ناوی " جوان " یاخود "باش" قسەکانیان ڕیزدەکەن وبەرهەمەکان بەسەر "سزا"و"پاداشت" یان "خێر " و "شەڕ" یان "باش وخراپ " دا بەش دەکەن ؛ چونکە ئەم تێگەیشتنە جۆرە پۆپۆلیزمێکی شانۆیی بەرهەم دەهێنێت (پۆپۆلیزم لەئاستێکی سەرەتاییدا ، هەوڵدەدات چەمکی ناوەرۆکداری خەڵک بگۆڕێت بۆ فۆرمالیزمێکی پەتی) ، واتە هەموو ئەوناواخنە ناکۆک و گرژانەش چارەسەر بکات کەچەمکی خەڵک خۆی بەناساز هێشتوی□تییەوە !! کەواتە چی پەیوەندییەک هەیە لەنێوان "چێژ " وەکو چەمکێکی ئیستاتیکی لەگەڵ "پۆپۆلیزمی شانۆ؟ " بەتایبەتی لەنمایشی شانۆگەرییەکانی هەرێمی کوردستاندا !! "لەم دەرفەتە کورتەدا ئەوەدەخەمەڕوو کەهیچ بەرهەمێکی " پۆپۆلیستی " مەودا درێژ وقوڵ نییە ، بەڵکو کورتخایەن و "ئاڵۆزە" و لەئاستێکی سەرەتاییدایە کەناوەرۆکێکی نەخوێندراوەو ساکاری هەیە و بەرگەی بچوکترین تاقیکردنەوەو پرسیاری "جدی –ڕژد" ناگرێت و هەڵدەوەشێتەوە .

بەشی یەکەم

پۆپۆلیزمی شانۆگەری

پۆپۆلیزم چییە؟ بۆئەوەندە مەترسیدارە؟ " پۆپۆلیزم، بەرنامەیەکە یان بزووتنەوەیەکی سیاسیە کە بانگەشەی پاڵپشتیکردنی کەسی ئاسایی دەکات، پۆپۆلیزم بەزۆری توخمەکانی چەپ و ڕاست تێکەڵ دەکات ، دژایەتی بەرژەوەندییە بازرگانی و داراییە گەورەکان دەکات بەڵام زۆرجار دوژمنایەتی پارتە لیب□□□ و سۆسیالیستی و کرێکارییە دامەزراوەکانیش دەکات یان زۆرجار زاراوەی پۆپۆلیست بە شێوەیەکی سووکایەتیپێکردن بەکاردەهێنرێت بۆ ڕەخنەگرتن لە سیاسەتمەدارێک کە ترس و حەماسەتی گەلێک دەخاتە ژێر پرسیارەوە. کەواتە بەپێی

تێڕوانینی مرۆڤ بۆ پۆپۆلیزم، بەرنامەی ئابووری پۆپۆلیستی دەتوانێت یان پلاتفۆرمێک بێت کە بەرژەوەندی هاوڵاتیانی ئاسایی و وڵات بە گشتی بەرەوپێش دەبات یان پلاتفۆرمێک کە هەوڵدەدات سەروەت و سامان دابەش بکاتەوە بۆ بەدەستهێنانی جەماوەری، بەبێ گوێدانە دەرئەنجامەکانی بۆ وڵات ” (Munro،2023) بەڵام لەهونەری شانۆدا بەواتای چی دێت ؟” سەرەتای پەیوەندییە هاوچەرخەکانی زاراوەی ‘پۆپۆلیزم’ لەگەڵ براندێک لە حوکمڕانی تاکڕەوی کۆنەپەرستانە ، (شیلی ئەڵەندە) و بە تایبەتی مۆزەخانەی سۆلیدارەتیدا، یارمەتی نوێژەنکردنەوەی پۆپۆلیزم دەدەن وەک پڕۆژەیەکی سیاسی نەک بە دەرپەڕاندنی ، بەڵکو بە بنیاتنانی کۆدەنگی جەماوەری پێناسەی دەکەن . بە پێشکەشکردنی دیدگابە جیهانێکی نوێ، ئەو هونەرەی کە نمایشکرابوو، بوو بەهۆی یەکخستنی لە کارێکی سیاسی فراوانتر، کە وەک ئامرازێک بۆ ڕزگاری جەماوەری، نەک تەنها بەڵگەنامەیەک بەکاردەهات (Mason،2010) یان هەر وەکو لەلایەن ” نیل سمیسەوە ” ڕوونکراوەتەوە دەڵێت:” من دەمەوێت کە ئەمە [هونەرمەندانی سەهۆ] بەڕاستی ویستمان ئەمریکا بگۆڕین. یان ڕەنگە ئەوە بێت کە ئەمە ویستمان دەست بە سروشتی ڕاستەقینەی ئەو شتە بگرین کە پێمان وابوو ئەمریکا چییە یان دەبێ بێت.” خواستی ئەوان بۆ دەرخستنی بەڵێنی ئازادی و یەکسانی کە لە بەڵگەنامەکانی دامەزراندنی میللەتدا هاتووە، لە (FOOD 1971-1973) ، ئەو پڕۆژەیەی کە بەکۆمەڵ بەڕێوەدەبرا، بانگەوازی دیموکراتیزەکردنی هونەری بۆ ژیان وەرگرت، ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە پێداویستییە جەستەیی، ئابووری، سۆزداری و هونەرییەکانی کۆمەڵگادا کرد. دواتر ئەرنەستە لاکلاو. بەم شێوەیە کردارەکانیان لە یەک کاتدا بەلۆژیکێکی پۆپۆلیستی پێشکەوتنخوازانە و پاشەکشەیی پیشان دەدا. پۆلیسی سنوور لە شوێنەوارە ماددییەکانی FOODدا دیارە: هونەرمەندەکانی سپی پێست و چینی ناوەڕاستی سەهۆ هەوڵی سنووری نوێی شارەکانیان بە درێژایی وەدەرنانی چینایەتی و ڕەگەزپەرستانەی دەرەوەی شارەکان کێشا.(Mabey،2010) بەم شێوەیە پۆپۆلیزم هەوڵی دەست بەسەرداگرتنی هەمووخەڵکە و خۆی بەزمانحاڵی هەمووان دەزانێت و ڕێ لەجیاوازییەکان دەگرێت و سنوری ئازادییەکان بەرتەسک دەکاتەوەو هەڵیان بەدەکێشێت وبەرەو ئایدۆلۆجیای مەبەستدار دەروات بەڵام چێژ چی پەیوەندییەکی بەم دۆزەوە هەیە؟ واتە شانەی پۆپۆلیستی هەوڵی بەگەمژەکردنی دوولایەنەدەدات: لایەنێکیان بەرهەمەکەو لایەنەکەی تریان وەرگرەکانیان . ئەوەی لەژێر دەستەواژەی پۆپۆلیزمدا کۆدەبێتەوە، کۆمەڵەی هاوچەرخەکانن کە نایانەوێت پەیڕەوی لە ڕیتمی پێشکەوتنی کولتووری و ڕۆشنگەری بکەن.

پۆپۆلیستەکان یاساکانی ئەتەکێت دەشکێنن و خۆیان بە جلوبەرگی مێژوویی ڕابردووی تۆتالیتارییەوە دەپۆشن. پۆپۆلیستەکان ، ستایشی پاوانخوازی یەک بەچوون دەکەن و ڕەخنە لە تێڕوانینی دیموکراسی بە هەمەجۆریی بگرن وەک هەڕەشە لەسەر ناسنامە، کە بەپێی تێگەیشتنیان دەبێت لە ئەفسانەی نەتەوەییەکەوە سەرهەڵبدات. هەستەکانی تووڕەیی و بێزاری زیادەڕۆوی وەک ڕەسەنایەتی هەڵوەستیان کاردەکەن. بەپێی لێکدانەوەیەکی ئەستاو بەربڵاو، پۆپۆلیزم دەرئەنجامی دابەشبوونێکە: لە لایەکەوە، ئەو تاکانە هەن کە بە توانای فێربوون و خۆگونجاندن وەڵامی گۆڕانکارییە خێراکان و تەحەددای فرەچەشنی دیجیتاڵکردن دەدەنەوە؛ پێشوازی لە توانای فراوانبوون دەکەن ، زانین و پەیوەندی و چێژوەرگرتن. لە لایەکی دیکەوە پۆپۆلیستەکان وەک دەڕاو دەردەکەون، بەرگریکارانی ڕابردووی دوێنێ و چەقی نەگۆڕی لە قوڵدا کە هەست دەکەن لە ژێر هەرشدان لەلایەن کراوەیی پرۆسەی گۆڕانکارییەوە یان سەرکوتکراون. لەسەر ئاستی دیاردە ڕەفتارییەکان ئەم دۆخە لە ئەنجامدا وێنەیەکی دووانەیی تایبەت بەخۆیەوە دەبینێت: لە لایەکەوە جوانیناسی پۆپۆلیزم هاوتایە لەگەڵ ئەو نیشانانەی کە لەبواری دەماریی تاکەکەسی وەک گۆڕانەوەی سەرکوتکراوەکان.

پۆپۆلیزم – نەخۆشییەکی بەردەوامی سیستەم لەشانەدا چۆنە؟ جگە لەوەی ڕێبازێکی کۆمەڵایەتی-داینامیکییە، دەبێت لە گۆشەیەکی دیکەوە لەبەرچاو بگیرێت. ستراتیژییەکانی پەیوەندیکردن لە سادەکردنەوە و یاریکردن بە هەستەکان و ئینکاریکردن لە ڕاستییەکان و لە ئێستادا لە ئابووری و ئیکۆلۆژیای میدیادا بەکاردەهێنرێن کە تێیدا نەخۆشی ڕەفتار بووەتە نیشانەی کۆمەڵگەی دیجیتاڵی بە گشتی.

لە ساڵی ١٩٧٦دا کۆمەڵناسی فەرەنسی (ژان بۆدریلار) تیۆرێکی داڕشت لەو کاتەوە لە مۆدە دەرچووە، وەک ئامرازێکی شیکاری بەسوودە.

- زۆر پێش دیجیتاڵکردنی دەق و وێنە و فیلم و زۆر پێش هێنانەکایەی ئامێرە مۆبایلەکان کە مرۆڤی مۆدێرن بەردەوام لە پەیوەندیدا دەهێڵنەوە ؛ بۆدریلارد ئاماژە ناکات بە ئەوەی لەم سەردەمەدا پەی دەوترێت هەواڵی ساختە یان شەڕی زانیاری، واتە زانیاری هەڵە بە ئەنقەست و داڕشتنی بەچوونی حیسابکراو. کەواتە چێژ چییە؟ چۆن لەچێژ تێبگەین ولەپۆپۆلیزمی هونەری بەدووربین ؟ کەلەم ڕۆژانەدا زۆرترین بەکارهێنەری زاراوەی چێژ هەیە کەنەدەزانن چییە؟ نەوەی تێگەیشتنیش دەدەن .!! لەبەرئەوەئەم نووسینە هەوڵدەدات زۆر

بەسادەیی وبەکورتی ئەوەمان پێبڵێت کە چێژ با بەتێکی پۆپۆلیستی نییەو بینەرانیش پۆلێن ناکرێن لەژێر ناوی چێژی وەرگرت یاخود نا !! لەکاتێکدا ئێمە پێویستمان بەخوێندنەوەی جدیی و ڕژدی دۆزەکەهەیە ..

بەشی دووەم

چێژبینین لە شانۆدا

چێژ چییە؟ چۆن لە چێژ تێبگەین؟ ئەمە ئەو پرسیارە وروژێنەرەیە کە قسە و باسی زۆری لەبارەوە کراوە؛ بەڵام لامان ڕوون نییە واتا و مەبەستەکانی چین؟ لەبەر ئەوەی زۆر بە کار دێت و تا ڕادەیەک ئاڵۆزە و بە گرنگی دەزانم پرسیار لە چێتییەکەی بکەم، چونکە "گومانی تێدا نییە کە پرسیارکردن دەربارەی هەر شتێک جۆرە ئاگاییەکە دەربارەی با بەتی لێپرسراو و جێ مەبەست؛ هەروەها ناسین و زانست دەربارەی پرسیارلێکراو لە خودی وەڵامەکەدا واڵا و ئاشکرایە." (کرۆچە: 2010، 53). چۆن بیر لە چێژ بکەینەوە؟ بە شێوەیەکی سەیر سەختە پێناسە بکرێت، زۆر کەمتر هەست بە باشی بکەیت لەو بارەیەوە، چێژ بوونەوەرێکی فێڵاوییە. " ئایا فەلسەفە دەتوانێت یارمەتیمان بدات بۆ ئاسانکردنی؟" (Dresser، 2020) بیرو باوەڕی چێژبەخشی ڕاستەقینە بە ناوی پێش ئەپیکۆرۆسەوەیە، بەو پێیەی ئەو کەسەی کە دایمەزراندووە، خوێندکاری سۆکرات بووە بە ناوی ئەپیکۆرس، لە نێوان خۆی و ئەفڵاتوون و ئەرەستۆدا ڕکابەری هەبووە و بانگەشەی ئەوەی کردووە کە ئەفڵاتوون فەلسەفەی سۆکراتی شێواندووە. سەبارەت بە نەیارەکانی، تۆمەتباریان کرد بە سۆفیست. پێدەچێت ل□ س□□ر□تادا ی□ک□□ک بووبێت لە سۆفیستەکان، بەڵام لەگەڵ تێپە□ بوونی ڕۆژەکاندا، ئەو سۆفیستەی کە لە بازنەکەی دوورکەوتەوە و یەکەم خشتی بۆ ی□ک□□ک لە گەورەترین بیری فەلسەفی سەردەمی ئێمە دانا کە سوودی گشتی بۆ هەموو مرۆڤەکان هەبوو.

ئەم پەرەسەندنە لە لایەن فەیلەسووفی ئینگلیزی تۆماس هۆبز، جۆن لۆک، دەیڤید هیوم، جۆن میل و هێربێرت سپێنسەر ئەنجام دراوە، بەڵام سەرچاوەی بیرۆکەکە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم بلیمەتە یۆنانییە (ئەپیکۆرس). ئەرەستۆ بۆ ئەپیکۆرییەکان چێژ بە هیچ شێوەیەک هەستێکی ئەرێنی نییە، تەنیا هەستکردنە بە ئاسوودەیی یان ئارامیی کە دوای ڕزگاربوون لە ئازار دێت. «ئەکسیۆلۆژیا/ ئاکارناسی» و ژیانی بەختیار و چێژوەرگرتن

“بۆ پێی فەلسەفەی ئەپیکۆرس تاقیکردنەوەکانی ژیان دەری دەخەن کە ئەمە سەوداسەری لەززەتین، زیندەوەریش بە بێ بیرکردنەوە و فێربوون، وەک ئادەمیزاد بە شوێن لەززەتدا دەگەڕێت. کە وابوو لەززەت یان چێژ مەبەست و ئامانجە، ئەو ڕێگایەش کە بە گەیشتنە لەززەتەکەش دەگیرێتە بەر، فەزیلەتە.” (عەزیز: 2005، 275) مرۆڤی تینوو بەم شێوەیە هەست بە چێژ دەکات کاتێک تینوێتی بە پەرداخێک ئاو دەکوژێتەوە. ئەرەستۆ دان بەوەدا نانێت کە چێژ سیفەتێکی نەرێنی هەیە، بەو پێیەی تەنیا ڕزگاربوون نییە لە ئازار، بەڵکوو بە بەچوونی ئەو توخمێکی ئەرێنی لە خۆ دەگرێت، ئەو دەڵێت ئەو چێژەی ئێمە بە دوایدا دەگەڕێین، ئەو چێژەیە کە ڕاستەوخۆ لەسەر ڕێگاکەمان دەیدۆزینەوە، واتا کە ئامانجمان دەرهێنانی چێژە لە ساتەوەختە زوو تێپەڕەکان. دوور لە هەموو پەشیمانییەکی بێمانا و بەسەر ئەو خۆشیانەی کە نەماون، دوور لە چاوەڕوانییە بێماناکانی ئەو خۆشیانەی کە ڕەنگە بێتە پێشەوە. ڕابردوو ناتوانرێت بگەڕێنرێتەوە و داهاتوویش تا ڕادەیەکی زیاتر لەوەی چاوەڕێمان دەکرد خەریکە دەکرێتەوە.

(الغنامی: 2023) ئەرەستۆ دان بەوەدا نانێت کە چێژ جۆرێتی نەرێنی هەیە، چونکە تەنیا ڕزگاربوون نییە لە ئازار، بەڵکوو بە بەچوونی ئەو توخمێکی ئەرێنی لە خۆ دەگرێت. وەسفکردنی هەر چێژێک بە خراپە لە ڕووی زاراوەوە دژایەتییە، بۆ ئەو چێژ هەمیشە چاکە و خواستراوە لە هەموو کاتێکدا. مرۆڤەکان وا گریمانە دەکەن کە چێژەکان لە سرووشتی خۆیاندا جیاوازن، چونکە لە سەرچاوەی جیاوازەوە سەرچاوە دەگرن، هەر بۆیەشە دەگوترێت چێژە دەروونییەکان پلەیەکی بەرزتریان هەیە لە چێژە هەستیارەکان. ڕاستییەکەی هیچ بنەمایەک بۆ جیاکارییەکی لەو شێوەیە نییە، چونکە هەموو چێژەکان هەمان سرووشتیی هەستیان هەیە، بە بێ گوێدانە ئەو سەرچاوەیەی کە لێیەوە سەرچاوەی گرتووە. هەرچی دەیزانین و هەموو کارێکمان بۆ هەستکردن گەڕاندەوە، بۆ ئەوەی بتوانین وەک فەیلەسووفی هەست «وەسف/ پەسن»ی بکەین.

چێژ شتێکی داواکراوە، ئازار شتێکی ڕەتکراوەیە و هەموو شتێکی تریش بە پێی ئەو چێژە یان ئازارەی پەیوەستە پێیەوە، خوازراوە یان نەخوازراو. لەبەرەوە دەرەنجامەکە ئەوە بوو کە چێژ ئامانجێکی پێویستیە. زۆر گرنگە بە ڕوونی هەموو ئەو

شتانە ببینین کە ئەم بانگەوازە بۆ ئەم ئەزموونە بەدوای خۆیدا دەهێنێت. سەرنج بدەن، تێڕوانینی ئەرستۆ سنووردار نییە بە ئارەزووی هەر مرۆڤێک بۆ چێژ و دووركەوتنەوە لە ئازار، بەڵکوو باس لەوە دەکات کە مرۆڤ ناتوانێت ئارەزووی هیچ شتێکی تر بکات. (الغنامی: 2023) یاخود هەر وەکوو لە سایتی (Stanford Encyclopedia of Philosophy)دا هاتووە چێژ لە بەکارهێنانە گشتگیرەکاندا گرنگن لە بیرکردنەوەدا سەبارەت بە خۆشگوزەرانی، ئەزموون و دەروون، سۆزداری ئەرێنی، هەموو خۆشی و حەز و چێژوەرگرتن لە خۆ دەگرێت. لە ئێستادا زۆر جار بەختەوەری بە هەمان شێوە بەکار دەهێنرێت، ئەمەیش دەبێتە هۆی تێکەڵاوبوون لەگەڵ بەکارهێنانە کۆنەکان کە ئاماژەن بە بەختەوەریی گشتی یان سەرکەوتن لە ژیاندا .

لەم ڕوانگەیەوە چێژ دابەش دەبێت بە هەست و بەرهەست و لەوەوە جێ بەخۆی دەگرێت و کاریگەری دادەنێت. ڕەنگە فەلسەفەی چێژ وەک فەلسەفەیەکی تاکگەرایی و خۆپەرستانە دەرکەوێت کە بچووکترین گرنگی بە کۆتوار یان ئەوانی تر نادات و بە دوای ئارامی و چێژەکاندا بگەڕێت، ڕاستییەکە ئەوەیە ئەگەر قووڵتر بچینە ناو پێکهاتەی مرۆڤەوە، چێژ ڕەتکردنەوەی ئازار و بەفیڕۆدانی ڕۆژانی ژیانە، ڕاکردنە بە دوای وەهمە کوشندەکان و خاڵی قارەمانێتی لەسەر حیسابی ئارامی دەروون و بیرکردنەوە و چێژ و ئارامی و بەختەوەری کە ئامانجی بوونە. (طاهر: 2020)0ئەم ئاخ هەڵکێشانە بە تێنەگەیشتنە لە دۆخێک کە ڕۆیشتووە و زەحمەتە بە دوایدا بچینەوە. هەروەها لە سایتی (Stanford Encyclopedia of Philosophy)دا باس کراوە، چێژ وەک باش و سەرنجڕاکێش پێشکەش دەکات. ئەمەیش ڕوونکردنەوەیەکی سادە پێشنیاز دەکات، هەم بۆچی مرۆڤەکان بە دوای چێژدا دەگەڕێن و هەم هۆکاریش هەیە بۆ ئەوەی ئەو کارە بکەن. ئەوەی کە ڕەنگە ئەمە شتێک بە چێژەکەی پێ باشتر بێت و هەڵیبژێرین، ئەوەمان بۆ دەردەخات کە ڕاستییەک هەیە سەبارەت بە چێژ کە هەندێک هەڵبژاردنی لەو جۆرە باشتر دەکات لە هەندێکی تر. فەیلەسووفەکان ئەم پێشنیارە زیاتر دەبەن، هەندێک جار چێژیان لەوە وەرگرتووە کە تاکە ئەزموونێکی سادە (تایبەتمەندی) ئەزموونەکان باش و سەرنجڕاکێش دەکات تا ئەو ڕادەیەی کە ئامادەن. لەبەر ئەوەی (مرۆڤ بوونەوەرێکی قسەکەرە، کە بە هۆی خانەکانی مێشکییەوە لێکدانەوە و هەڵسەنگاندن بۆ ژیان، بابەتەکان، ئاکامەکان،

دوێنێ، ئەمڕۆ، ئایندە دەکات. لەناو کەللەی سەری مرۆڤدا کام لە پاڵنەرەکان هانی دەدەن کە ڕەفتار و ئاکارەکانی بۆ ئاڕاستەیەکی دیارکراودا ڕێک بخات؟ ئەم پاڵنەر و مۆتیڤانە دەشێت «ترس» بێت کە لە دەسەڵاتمان هەیە تا باسی «چێژ» بێت کە دەمانخاتە پەیوەندییەکی ڕۆمانسیانە بۆ بە دەستهێنانی سێکس و هەروەها دەشێت بیرکردنەوە بێت لە «بەختەوەرییەکی ئارام» کە لە چاندن و چاودێریکردنی درەختەکان و سەوزایی باخچەی گەڕەکەکەمان ئەزموون دەکەین. دەتوانین ئەم سێ وشەیە «ترس، چێژ و بەختەوەری» ئیدارەی ئەم بوونەوەرە بیرکەرەوە ئاڵۆزە دەکەن و دەسەڵاتیان زاڵە بەسەر سایکۆلۆژیەتی و بیرکردنەوەکانیدا. (دەسکی: 2021). چێژ یان لەززەت؛ هەستکردن بە خۆشییە، یانی حاڵێک کە بە لەش جۆر و لەبارە و حەزی پێ دەکات. پێچەوانەی ئێش و ئازارە، کە بە لەش ناخۆش و ئەزیەتکەرە.

مرۆڤ و گیانلەبەرە خاوەن وشیارییەکانی تر، یانی ئەوانەی لە خۆیان و لە دەوروبەریان ئاگادارن، مەیلیان لە چێژوەرگرتنە و بۆیان بە بایەخ و شیاوی بە دوادا گەڕانە. چالاکییە چێژبەخشەکان زۆرن، بۆ وێنە خواردن و سێکس و گوێگرتن لە مۆسیقا و کایەکردن. زانستی هاوچەرخ بەشێکی گرنگی بە چێژ دەگەڕێنێتەوە، بەڵام پێشنیازی ئەوە دەکات کە پەیوەندییەکانی چێژ بە هۆشیاری و سەرنجڕاکێشانی پاڵنەرەوە ؛ فەیلەسووفانی هاوچەرخ بەردەوامن لە مشتومڕکردن لەسەر ئەوەی چێژ چییە؟ بەڵام تەنیا دەستیان کردووە بە قسەکردن لەسەر پێشکەوتنە زانستییەکان کە هێواش هێواش پەی دەکەنەوە کە چ بەکارهێنانێکی تەمەندرێژی ماددە دەروونییە چالاکەکان بۆ بەرزکردنەوەی باری دەروونی و چارەسەرە نوێیەکانی دەرمان بۆ خەمۆکی پێشتر پێشبینی کراوە کە چێژ دیاردەیەکی بایەلۆژییە.(Lake, MA & BA Jazz 2021) لای (سپێنسەر): ” چێژ زێدە وزەیەکە پێویستی بە دەرپەڕین هەیە.” هەروەها (شیلوو) دەڵێت: ” مرۆڤ بە تەنیا گەمە و یاری دەکات و لە گەمە منداڵانەکەیدا قووڵترین مانا هەیە، هەندێک پێیان وایە کە چێژوەرگرتن مەعریفەیە، یان ڕامان و دەرککردن و بەشداری و هاوئاهەنگییە، هەموو ئەمانەیش بە ڕەگەزە دەروونییەکانەوە پەیوەستن. ئەوەی گومان هەڵناگرێت ئەوەیە کە میکانیزمی چێژوەرگرتن زۆر ئاڵۆزترە وەک لە میکانیزمی مەعریفە و زانین، هێزی چێشە و چێژوەرگرتن هێزی زیرەکی نییە، بە

هۆکارە جۆراوجۆرەکانەوە بەستراوبێتەوە، هەندێکیان دەروونی و هەندێکیشیان کۆمەڵایەتی و مۆڕاڵین، ناکرێت لە گۆشەی هۆکارێکەوە بڕوانرێتە ئەو میکانیزمە…” (ڕەسووڵ: 2017، 130_134).

ئەنجام

کەواتە چێژی نمایشە شانۆییەکانی هەرێمی کوردستان دەکەونە کوێی ئەم دۆزەوە؟
ئەو چێژە شانۆییەی کە لە ئەنجامی کاریگەریی پەیوەندی نێوان وەرگر و نمایشی شانۆدا دروست دەبێت، نوێنەرایەتی ئەو چەناڵە پەیوەندییە دەکات کە لە ڕێگەیەوە ناوەڕۆکی دەق و پێشکەشکردنەکە پێکەوە دز□ پێدەکرێن و کارلێکی دەروونی نێوان (ب□رh□م و خودی وەرگر) و کارلێکی گەیشتنە بەزۆرترین حاڵەتەکانی هاوسۆزی قووڵ بۆ ستراتیژی ئیلهامبەخشی شانۆیی، یاخود پەیوەندییەکانی نێوان هەردوو لای هاوکێشەکە (ب□رh□م + وەرگر) نزیکتر دەبنەوە. (الاعسم2007) چێژەکانی ناو شانۆی ژیان زۆر و هەمەچەشنن، مرۆڤیش بە پرسی تێرکردنی غەریزەکانیەتی بە چێژە جۆراوجۆرەکان، لە ڕێگەی جۆراوجۆرەوە، یاسایی یان نایاسایی، تووشی کێشە دەبێت، بە مەرجێک پاڵنەری سەرەکی ڕزگارکردنی ڕۆح بێت لە شتە سەرکوتکراوەکان، بەبێ گوێدانە هۆشیاری، کولتوور، پاشخان، یان تیۆر، مەرجدارکراون بۆ چێژوەرگرتن لە ب□رh□م□کانی هونەر، لەوانە: شانۆ، سینەما و تەلەفزیۆن، بەڵام ئەو چێژەی کە لە ئەنجامی سەیرکردنی زنجیرە تەلەفزیۆنییەکان و شانۆنامەکانەوە یان نمایشە گێڕدراوەکان بەگشتی دێتە ئاراوە، نزیکە لە سەرنجڕاکێشترینیان. بەڕەچاوکردنی سەلیقەی بینەران، هونەر□ بینراوەکان کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر هەست و دڵی مرۆڤەکان لە سەرانسەری جیهاندا هەیە. (الأعسم،2023) بەڵام بۆ ئەو نەتەوانەی نەریتی بینینی نمایشە جیاوازەکانیان نییە ،نازانن وناتوانن چێژی ب□رh□می هەمەجۆرو فرەچەشنییان هەبێت ؛ کێشەکە بەجۆرێکی ترەو پێویستی بەوردەکاری زیاترە ؛ چونکە مرۆڤی کورد شایانی ئەوەیە پەروەردەی شانۆییانەی خۆی پێش بخات و بتوانێت بەسروشتی و دوور لەشێواندن گوزارشت لەخۆی ونمایشەکان بکات .

ڕێباز محەمەد جەزا

سەرچاوەکان :

1. کرۆسە ، بندیتۆ ، چەمکەکانی جوانناسی ، وەرگێڕانی : سەربەست خەسرەوعارف ، دەزگای چاپ و پەخشی سەدەم ، چاپی یەکەم ، سلێمانی 2010
2. محەمەد جەزا ، ئەنباز : ئیستاتیکای شانۆگەری ، لەپەیمانگای هونەرەجوانەکان / بەشی هونەری شانۆ ، ساڵی : 24/4/2017
3. عەزیز، حەمید : سەرەتایەک لە فەلسەفەی کلاسیکی یۆنان ، لە بڵاوکراوەکانی کتێبفرۆشی سەران _ هەولێر ، زنجیرەی ژمارە (36) ، چاپی دووەم – هەولێر2005
4. https://www.imdb.com/title/tt30277878
5. Mason, M. (2010). Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews. Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research, 11
6. باز ، اوكتافيو : ‘الشعر ونهايات القرن والقلة والكثرة’، ، ت. ممدوح عدوان. ، مجلة المدي/ العدد 16/1997،
7. أبتر، ت .ي: ادب الفنتازيا، ت. جبار سعدون، دار المأمون، بغداد، 1989
8. https://www.iasj.net/iasj/article/13140
9. https://alsabaah.iq/72410-.htm

چەند شیعرێکی چاڕڵس بوکۆفسکی.. ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

شاعیری سەعلووکەکانی لۆس ئەنجلسی ئەمریکا

شیعر

بۆ نووسینی
چەند شیعرێکی پووخت
گەلێ نائومێدی و
بێزاری و
بەد بەختی پێویستن
ئەویش
نە بۆ هەموو کەسێک
دەنووسرێ و
نە بۆ هەموو کەسێکیش
دەخوێنرێتەوە.

ئێستا

گەیشتن ب□ ئەمڕۆ و
پێنانە نێو ئەم تەمەنە زۆرەوە
دەیەکان تێپەڕین
بێئەوەی تەنانەت یەک کەسی بەڕاستی ئەهریمەنم تووش ببێ
بێئەوەی تەنانەت یەک کەسی بەڕاستی جیاوازم تووش ببێ
بێئەوەی تەنانەت یەک کەسی بەڕاستی چاکم تووش ببێ
بە پێنانە نێو ئەم تەمەنە زۆرەوە
دەیەکان تێپەڕین و
بەیانیش تا تۆ بڵێی خراپترن.

با پێت بڵێم

دۆزەخ بە پرۆسەیەکی لەسەرخۆ
نەک خێرا
پارچە پارچە و
خشت بە خشتی
بە چواردەورت هەڵچنرا.
ئێمە بەدەستی خۆمان
دۆزەخمان
بۆ خۆمان دروست کردووە و
گلەیش لە خەڵکانی تر دەکەین.
بەڵام دۆزەخ هەر دۆزەخە
پڕ بەپێستی وشەی دۆزەخ هەر دۆزەخە
دۆزەخی من و

دۆزەخی تۆ و
دۆزەخی ئێمە
دۆزەخ، دۆزەخ، دۆزەخ
گۆرانی دۆزەخ
سەر لە بەیانی پێڵاوەکانت لە پێبکە
ئەی دۆزەخ.

جەنگ

جەنگ، جەنگ، جەنگ
ئەژدیهایەکی زەردی
عەقڵ و جەستەخۆرە
جەنگ،
شتێکە لە وەسف نەهاتوو
چێژێکە لەتوووڕەیی،
دوا چەڵتەچەڵتی پیاوێکی عەقڵ ساوایە.

جەنگ هی ئێم□ یە؟
ئێمە بەرپاکەری جەنگین؟
لەگەڵ نزیکتر بوونەوەمان
لە دوا تررووسکەی دەرفەتمان
تاقە گوڵێک مایەوە
تاقە چرکەیەک
هەناسەیەکی لەم جۆرە.

باران

سەمفۆنیای ئۆرکێسترایە.

چ نووسەرێک بوو

ئەوەی ئێ ئێ کەمینگزم لا دڵگیر دەکات
دەهات لە پیرۆزی وشەی دەبڕی و
زۆر بە جوانی و لێزانانە
دێرەکانی نیشان دەداین
جوان و تە□ پۆش

چی پێ دەویست، ئەوەی دەکرد
ئێمەش ل□ نێو
سەرما و ماندوێتی

هەڵدەوەراین
ئینجا بێگومان لاسایی کەرەوەکانی دەهاتن
لاساییان دەکردەوە
وەک ئەوانەی لاسایی کیتس و شیڵی و
سوینبێرنس و باریۆنیان و تادواییان دەکردەوە.(٣)

بەڵام تەنها یەک ئێ ئێ کەمینگز هەبوو
یەک هەتاو.
یەک مانگ
یەک شاعیری لەو جۆرە.

هاودەم

من تەنها نیم
ئەوەتا لێرەیە
هەندێجار هەست دەکەم
ڕۆیشتووە
دوایی سەرلەبەیانی
یان نیوەڕۆ
یان بە شەو
لە شەقەی باڵ دەدا و دێتەوە
ئەو باڵندەیە کەس نایەوێ
لە من زیاتر
ئەوە باڵندەیە، باڵندەی منە
باڵندەی ناسۆرییە
گۆرانی ناڵێ
ئەو باڵندەیە
لەسەر لقی دارەکە لارە لارییەتی.

وەختێ شیعر خۆی دەدا لە

وەختێ شیعر خۆی لە هەزاران شیعر دەدا
ئەوسا هەست دەکەی
داهێنانت زۆر کەم بووە.

عەشق و ناوبانگ و مردن

لەدەرەوەی پەنجەرەکەم دادەنیشێ و لێم دەڕوانێ
وەک کەنەفتەژنێک بیەوێ بچێ بۆ بازاڕ
دادەنیشێ و لێم دەڕوانێ

لە میانی تەل و تەم و وڕینی سەگەوە
بە شپرزەییەوە ئارەقە دەتکێنێ
تا لەناکاو ڕۆژنامەیەک دەکێشم بە شاشەکەدا
ڕێک وەکو کوشتنی مێشێک
ئەوسا گوێت لە هاوارێک دەبێ
بەسەر ئەم شارە بێکەسە و
پاشان دەڕوا.
کۆتایی هێنانی شیعرێک بەم شێوازە
بێدەنگییەکی لە ناکاو دەخوڕقێنێ.

هەندێ کەس

هەندێ کەس هەرگیز شێت نابن
بەس من، هەندێجار لە پشت قەنەفەکەوە
بە سێ چوار ڕۆژ پاڵ دەکەوم.
لەوێدا دەمدۆزنەوە
دەڵێن ئەوە فریشتەکەیە
ئینجا شەراب دەکەن بە گەروومەوە
سنگم ڕۆن پەژێن دەکەن و دەمشێلن.(٤)

هێنری چارڵس بوکۆفسکی؛ شاعیر و چیرۆکنووس و ڕۆماننووسی ئەمریکی، لە شانزەی ئابی ساڵی ١٩٢٠ لە ئەڵمانیا هاتۆتە دونیاوە. بەرهەمە ئەدەبییەکانی ئەم شاعیرە بریتین لە هەزاران شیعر و سەدان کورتە چیرۆک و شەش ڕۆمان، کە زۆربەیان ڕوو بە خەڵکی هەژاری ئەمریکان. یەکێک بووە لەو شاعیرە زۆر تایبەتانەی کە لە مێژووی ئەمریکادا جارێکی هەرگیز دووبارە نابێتەوە. ئەم شاعیرە لەسەر گۆشە تایبەتەکەی (تێبینییەکانی پیرەپیاوێکی کەنەفت) نووسینگەی لێکۆڵینەوەی فیدراڵی پەروەندەی تایبەتی بۆ دەکاتەوە. بوکۆفسکی لە دایکێکی ئەڵمانی و باوکێکی ئەمریکییە و لە ساڵی ١٩٢٣ ئەم خانەوادەیە لە ئەڵمانیاوە دەچنە ئەمریکا و پاش ماوەیەک لە ناوەندی باشووری لۆس ئەنجەڵس جێگیر دەبن ، لەو گەڕەکەی کە پێشتر باوک و باپیری بوکۆفسکی کاریان لێکردووە و تیایدا ژیاون. ئەم شاعیرەی ئەمریکا باوکێکی بێکار و تووڕەی دەبێ و لەڕووی جەستەیی و دەروونییەوە زۆر ئەشکەنجەی بوکۆفسکی دەدات و ئەم گەنجە هەست ناسکەش هەر زوو تێکەڵ بە دونیای خواردنەوە دەبێ. دوای قۆناغی ئامادەیی، بوکۆفسکی بۆ ماوەی دوو ساڵ دەچێتە کۆڵێژی لۆس ئەنجەڵس و ئەدەب و هونەر و ڕۆژنامەگەری دەخوێنێ. لە تەمەنی بیست و شەش ساڵیدا یەکەمین کورتەچیرۆکی بڵاو دەبێتەوە. لە هەڕەتی لاویدا

تووشی نەخۆشی شێرپەنجەی خوێن دەبێت. لە سەرەتای دەیەی پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو لە فەرمانگەی پۆست دادەمەزرێ. لەماوەی ژیانیدا چەند جاری کارەکەی دەگۆڕێت . ساڵی ١٩٥٧ لەگەڵ ژنە شاعیر بەربەرا فرای هاوسەرگیری دەکات و دوای دوو ساڵ لەیەکتر جیا دەبنەوە. لە ساڵی ١٩٦٩ لەلایەن "بلاک سپاڕۆ پرێس"ەوە کاری پێدەدرێ.(١) بوکۆفسکی لەگەڵ خواردنەوەدا دەژێت و خواردنەوە کاریگەری زۆری دەبێت بەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی و نووسینەکانی. ساڵی ١٩٧٦ دووبارە هاوسەرگیریی دەکاتەوە و ئیتر بوکۆفسکی لە نێوان خواردنەوە و نووسیندا ڕۆژەکانی ژیانی بەسەر دەبات، تا لە نۆی ئازاری ساڵی ١٩٩٤ بە نەخۆش لوکیمیا گیان لە دەست دەدات. بوکۆفسکی ڕاستگۆیانە گوزارشت لە خۆی دەکات و گەورەترین ڕاستگۆیی لە نووسینەکانیدا بەدی دەکرێت. ڕاستگۆییەکەی بوکۆفسکی لە بەرجەستەکردنەوەی ئینسانییەتی ئینسان لە شیعر و نووسینەکانیدا لە خراپترین حاڵەت و دۆخی تێکشکان و کارەساتئامێزیی ڕەنگ دەداتەوە. نووسینەکانی بوکۆفسکی لە پەیوەندییەکی بەهێز دان لەگەڵ خەڵک، لەگەڵ ئەو مرۆڤانەی کە ڕەنگە هەر ئاگایان لە نووسین و ئەمە و بوکۆفسکی نەبێت. کرداری نووسین لای بوکۆفسکی لە نێوان دوو جەمسەریی مرۆڤ و کاری نەکردەدا لەهاتوچۆ دایە و بەهاکێشی بەهیچ ناخەمڵێنرێ. بوکۆفسکی ئەگەر چی خۆی زۆر بە ئاگاییەوە شوێنی ژیانی دەستەبەرکردووەو ئاگاداری پارەی خۆی بووە و زانیویەتی چۆنی خەرج بکات و هیچ کاتێک و هیچ شەوێ لەسەر شەقامەکانی شار نەماوەتەوە و سەعلووک نەبووە، بەڵام سەرجەم بەرهەمەکانی ڕەنگدانەوەی ژیانی سەعلوکەکانی لۆس ئەنجەس و ئەمریکان و دەتوانین بە نووسەری سەعلووکەکانی ناو زەد بکەین.(٢)

پەراوێز و سەرچاوەکان :

(١) بلاک سپارۆ پرێس؛ دەزگای چاپ و بڵاوکراوەی بلاک سپارۆ لە ساڵی ١٩٦٦ لە لایەن جان مارتینەوە لە لۆس ئەنجلسی کاریفۆڕنیا دامەزراوە تا بەرهەمەکانی چارڵس بۆکۆفسکی و نووسەرە پێشڕەوەکانی تری ئەمریکا بڵاوبکاتەوە. دوای زیاتر لە ٣٥ ساڵ و چاپکردنی نزیک بە ٧٠٠ کتێب، جان مارتین دەزگاکەی لە ساڵی ٢٠٠٢ فرۆشت.

(٢) بۆ نووسینی ئەم کورتە ژیاننامەیەی بوکۆفسکی سوودم لەم سەرچاوەیە وەرگرتووە.

http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Bukowski

(٣) ئی ئی کەمینگز؛ شاعیر و وێنەکێش و شانۆنامەنووس و نووسەری ئەمریکی ١٨٩٤ – ١٩٦٢

کیتس؛ جان کیتس شاعیری ئینگلیزی ١٧٩٥ – ١٨٢١

پێرسی شێلی؛ شاعیری ڕۆمانتیکی ئینگلیز ١٧٩٢ – ١٨٢٢

ئەلگێرنۆ چارڵس سوینبێرن: شاعیر ڕەخنەگر و شانۆنامەنووس و ڕۆماننووسی ئینگلیزی ١٨٣٧ – ١٩٠٩
جۆرج گۆردن بایرۆن؛ شاعیری ڕۆمانتیکی ئینگلیزی ١٧٨٨ – ١٨٢٤
(٤)ئەم شیعرانەی سەرەوەم لەم دوو سەرچاوەیەی خوارەوە وەرگرتووە.

The Last Night of the Earth Poems-1
Charles Bukowski
An Imprint of Harper Collins Publishers
New York, USA 2002 page 94,136,147,337, 338, 345.
/2- http://www.poemhunter.com/poem/as-the-poems-go

تێبینی : ئەم بابەتە ل□ گ□قاری ڕامان ژمارە ٣١٨ ی سالی ٢٠٢٤، بڵاوبووەتەوە.

کاکل کونەبا و لاولاو و لاولاو.. تەنزە چیڕۆکی: عەبدولڕەحمان فەرهادی

کاکل کۆپتەر، یەکێک بوو لە هاوڕێیانمان کە بۆ خوێندن لە تەیراوەوە دەهاتە دواناوەندیی زۆزان. کاکل، هەر بە هەرزەکاری درۆزنێکی داهێنەر بوو لە هەڵبەستن و فیشا□□ و ف□رت□□ و ش□لمانوش□نی، ڕمبەی شێلمانی درۆیەکانی، هیچ جۆرە ڕمبەیەکی ئەرز ئەرزی شەڕی عیراق و ئێرانی نەدەگەیشتێ، بۆیە لە شەشی ئامادەیی کلکەناوی (کۆپتەر)مان بۆ کردە (کونەبا)، لەوێوە بە (کاکل کونەبا) ناوبانگی دەرکرد، دواتر کاکل بووە بازرگان و بە زیتوزرنگیی خۆی، دەوڵەمەندێکی نەقۆڵای لێ دەرچوو. کاکل ئەوکات لە مانای کونەبا نەدەگەیشت، دەمانگوت: "کونەبا واتا تەوژمی بایەکی زۆر کە لە تونێڵ و کونەشاخان دێتە دەرەوە و دەنگەکەی هاششەیەکی گەورەی لێوە دێ، مانای بەهێزی دەدات، کاکل گیان، تۆیش بەهێزی بۆیە پێت دەڵێین کونەبا!" ئەو نەیدەزانی کلکەناوی کونەبا کە دەدرێتە پاڵ یەکێک، بە مانای کەسی درۆزنی بە شاتوشووت دێ، (شاتوشووت)یش دوو وشەی لێکدراون، شات واتا کەسی خۆهەڵکێش کە لە سلێمانی پێیدەڵێن

فشەکەر، هەروەها شووت واتا درۆی هەڵبەستراو، کە چیڕۆکەکەی فانتازیایەک و بێ بنەمایە. کاکل، بەهەق کونەبایەکی بێئامان بوو و چیڕۆکی ئەفسانەیی ئەوەندە زۆر بوو، باوەڕ ناکەم هیچ چیڕۆکنووس و ڕۆمانووسێک دەرەقەتی نووسینەوە و کۆکردنەوەیان بێ، من هەوڵم داوە بەشێکیان بنووسەمەوە و بیانکەمە چیڕۆک، بەڵام تەواو تیایدا سەرکەوتوو نەبووم. لەو سەتان سەرهات و چیڕۆکانەی وی، دەتوانم یەکێکیانتان بۆ بگێڕمەوە:

من کە قۆناغی ئامادەییم بڕی و چوومە زانکۆ، چەند ساڵێک لە کاکل کونەبا دا بڕام. ڕۆژێکیان لەناو قەرەباڵغییەکەی شەقامی باتا، لووتم بە لووتی بووەوە، دوای چاکوچۆنی و یەکتر ماچکردن، دەستی گرتم و بردمیە چایەخانەکەی ئەبوو سامی کە هەر لەسەر ئەو شەقامەیە، دوای باسوخواسێکی زۆری خۆی و گێڕانەوەی سەرهات و چیڕۆکە لەبن نەهاتووەکانی. من بە سەری زمانی سوتاوم گوتم:

-ئ□ر□ کاک□، ئ□ستایش ما□تان ه□ر ل□ ت□یراو□ ماو□؟ باگ□ی دام□و□:

-ناااا، ن□خ□ر برای□ من، ئ□ستا گوز□رانم ز□ر باش□ و خانوو□کم ل□س□ر ش□قامی سی م□تریی ت□نیشت ت□یراو□ ک□یو□ ک□ چ□ند ک□□ان□ک ل□ دواوەی ماڵی پارێزگاری هەولێرە. وەسفەکەی وا بوو کە ماڵیان نزیکی چایەخانەی بایزە! ماڵی پارێزگار، زۆۆۆر لە پشت ئەوان ڕێک لەسەر شەست مەتری بوو، بەو پێیە بێ، زۆر لێک دوور بوون.

گوتمێ:

-کاکۆ، وەسفێکی تەواوم بۆ بکە کە کامە دەرگا هەوە، تا ڕۆژێک سەرێکت بدەم.

ئەوکات وەک ئێستا مۆبایل و لۆکەیشن و ئەو بەزموڕەزمانە نەبوون تا کارەکانمان مەیسەر بکەن. ویستم باشتر تێمگەیەنێ، کەچی ئەو قسەکانی پێ بڕیم و دەستی بە ئاسانکاری و وەسف و چۆنیەتیی دۆزینەوەی ماڵی خۆیانی بۆ کردم و گوتی:

-گو□بگر□ کاک□ی ف□رهادی

-ئ□م□ ل□ ما□□و□ باخچ□ی□کی گ□ور□مان ه□ی□، سا□ان□ک□ بن□ لولاو□کمان چاندوو□، لاولاوی س□گبابخ□و، □□گی وا داکوتاو□ و ب□ ع□موودی بەردەرگاکەمان هەڵگەڕاوە و دارتێلەکانیشی تەنیوەتەوە و ڕۆیشتووە، نە عەموودێک نە دووان و نە سێیان، دەیان عەموود بەو کۆڵانانەدا ڕۆیشتووە و لاولا ن□وەستاوە و خەریکە تەواوی دارتێلەکانی گەڕەکەکە بگرێتەوە، باشی□کەی لەوەدایە هەر □□یوە و تا بەردەرگای ماڵی پارێزگار نەوەستاوە، ئێستا لاولا ل□وێ وەستاوە، ئیتر خوا بزانێ بە کوێ دەگات! دڵنیام دەپەڕێتەوە و بەرەو تەیراوەیش دەڕوا، ئەو لاولاوە خێرێکی زۆری بۆ من داوەتەوە، بڵێ چۆن!

منیش تەواو چووبوومە ناو گێڕانەوە بەچێژەکەی.
کاکل بەردەوام بوو:
-بە برای خۆم بڵێم، ئەو لاولاوە سوودەکەی لەوەدایە کە هەر میوانێکم دێ، ڕێکەوت زۆر جار لە پاسەوانەکانی ماڵی پارێزگاریان پرسیوە:
-ئ□ر□ ماڵی کاکل بەگ لە کوێیە؟ ئەوانیش ی□ک□وس□ر ئاماژ□یان ب□ لاولاوی ه□□گ□□اوی س□ر دارت□ل□ک□ی ب□ر د□رگایان کردوو□ و پ□یان گوتوو□:
-ئ□م لاولاو□ت بینیو□ ب□س□ر ئ□و ع□موود□دا □□یو□؟
میوان□ک□ش س□ر ب□رز د□کات□و□ و ت□ماشا د□کا بەڵێ! لاولاو بە عەموودەکەوەیە و ئەولای دیار نییە و □□یوە. پێی دەڵێن:
-کاکە گیان، خۆت ئەزیەت مەدە و چیتر مەگەڕێ، تەنیا ئەو لاولاوە بگرە، لاولاو و لاولاو بڕۆ، یەکەوسەر دەگەیتە ناو ماڵی کاکل بەگ.
تا میوانەکە لە پاسەوانەکان ئاودیو دەبێ، هەر هاواری دەکەنێ:
لەبیرت نەچێ لاولاو و لاولاو، لاولاو و لاولاو، لاولاو و لا…
-جا گوێ بگرە کاکەی فەرهادی.
تۆ ماڵی پارێزگار پێدەزانیی؟
-ب□□□.

- ز□□□ر باشە. کە هاتیە بەردەم ماڵی پارێزگار، لە یەکێک لە پاسەوانەکان بپرسە ماڵی کاکل بەگ لە کوێیە، ئەوانیش بەهۆی ئەو لاولاوە ڕێک دەتگەیەننە سەر سەرم!

من وام نەکرد! بڵێن چی؟ دوو سێ مانگ دواتر چوومە سی مەتریی نزیک چاپ□خانەی باییز؟ لەسەر جادەکە ڕیزە ماڵێک تا ئەوسەر هەن، هەر لەخۆوە دەرگایەکم کوتا، ژنێکی پێدەچوو خزمەتکار و ئەوانە بێ! دەرگای لێ کردمەوە، پرسیم: ماڵی کاکل کامەیە؟ بە ئاماژەی پەنجەی، ماڵەکەی تەنیشت خۆی پیشاندام.
تەماشایەکی بەرودەرگاکەیان و زۆۆۆۆریش ئەولاترم کرد، هیچ عەموود و لاولاوی لێ نەبوو! پاشتر ئەوەبوو چوومە سەر سەری کاکل کونەبای فشەفشکەری بە هاشوهووش! پرسیم:
-ئەرێ کاکۆ، ئەوە کوا عەمووود؟ کوا لاولااااو؟ بەرسڤی دامەوە:
-بەداخەوە چەند ڕۆژێک لەوەبەر، شارەوانی عەموودەکەیان گواستەوە و لاولاوەکەیشمان وشکی کرد!
پێمگوت:
-خوا ڕێی ڕاستت بە نەسیب بکا کاکل گیان، لاولاو و لاولاویش بتگەیەنێتە ئەو ڕێیە ڕاستە!

لە دڵی خۆمدا گوتم: "واچاکە لە درۆی درۆزنان نەکۆڵمەوە، چەندی لێبکۆڵمەوە، درۆی تر سەر قیت دەکەنەوە! ئەوەیە دەڵێن قەت هەوڵ مەدە درۆزنان بەدرۆ بخەیتەوە، چونکە بە درۆیەکی دیکە جەوابت دەدەنەوە!"

هاوڕێی خوێنەر:
*ئێستامان کە ئێستایە، ئەگەر شوێنەکەی ماڵی پارێزگار و ماڵی کاکل کونەباتان بۆ سیستمی لێکۆڵیشن بە بنەڕەم، بەواتان هەبێ سەتان مەتر و لەوانەیە سی کێڵان زیاتریش لێک دوورن.
*ئەم چیرۆکەم بەبۆنەی یەکی نیسان نووسی، کە جەژنی درۆزنانە.
هیوادارم ئەوەیش لاولاو و لاولاو ڕێی ڕاست بگرنەبەر.

سۆناتای زەمەن.. ستیڤان شەمزینی

دەزانم چۆن ئێستا بە هاوارەوە ئەژیم
ڕۆژێک بە بێدەنگی ئەمرم
نامەوێت زاری قەڵەم ببەستم
با زریکەی بگاتە ئێرانەس
خوێنی لەشی بگاتە
بەردەم دەرگای ماڵی یار
تەنیا یەک وشە ئەهێڵمەوە
بە سەرەمەرگ:
خۆشم ئەوێی
دەزانم چۆن ئاوی ژیانم
لە سەرچاوەوە لێڵە
مەرگێکی تەڵخ
لەسەر ڕێی چارەنووسمە
ڕێ لە لافاوی فرمێسک ناگرم
با جۆگەلە ببەستێت بە بەردەم زێیەس
با بە هاژەوە بەلای یاردا تێپەڕێت
تەنیا یەک دڵۆپ دەهێڵمەوە

بۆ سەرەمەرگ:
دڵۆپی دوا دێڕە شیعر

گوێ نادەم بەوەی
گروپێک شەمشەکوێرە
نیازی کوشتنی خۆریان هەیە
ئاوڕ لەو گوڵە گەنمە سەوزە نادەمەوە
لە دەمی سن و کوللەی غەمێکی ئەزەلیدایە
بە لای تەرمی مەسیحدا تێدەپەڕم
لە خاچی بێهودەیی دایناگرمە خوارێ
رەنگە پێتان سەیر بێت ئەوەندە دڵڕەقم!
خۆم خۆر و گوڵە گەنم و مەسیحم
بەسەر تەرمی خۆمدا
بە تەنها شیوەن ئەکەم
تۆش بەلامدا تێدەپەڕیت
وا دەزانی شۆخی ئەکەم

بایەقوشی بێزاریی
لەسەر رۆحی رۆشنایی دەخوێنێ
دەستم لەژێر چەنەم داناوە
تەنها تەماشا دەکەم
پاسەوانانی ئەهریمەن
بە شمشێری رق
جەرگی شەوقی
ئاتەشتگایەکی دێرین هەڵدەدڕن
بە بێدەنگی
کتێبی هەڵهاتن ئەخوێنمەوە
راوچییە تووڕەکان
نیشانە لە سوێسکەی شیعر ئەگرنەوە
دەستم تێی نەچوو
لە دیوانێکدا بینژێم
رەنگە پێتان سەیر بێت
هێندە دڵڕەقم!
خۆم رۆشنایی و شەوقی ئاتەشتگا و

سوێسکەی شیعرم
لە کەنارێکدا خەریکم
گۆڕ بۆ خۆم هەڵدەکەنم
تۆش بەلامدا تێد□ پەڕیت
وا دەزانی گەمە دەکەم

ئای چەند سەختە ئەم زەمەنە
بۆ دۆزینەوەی خۆشەویستی
دەبێت سەر بکەیت بە مۆزەکاندا
لە مۆزەی لۆڤەر
بەردێکی رەقم بینی
لەسەری نوسرابوو
پەیکەری خۆشەویستی
مێژووەکەی
بۆ چاخی بەردین ئەگەڕایەوە
بیرم کردەوە
لە چەرخی بەردینی دڵەکاندا
پەیکەرێک بۆ خۆشەویستی دابتاشم
رەنگە رەنج بەخەساریش دەربچم
ئای چەند زەحمەتە ئەم زەمەنە
بۆ دۆزینەوەی کتێب
دەبێت روو بکەیتە ئەرشیفخانەکان
لە ئەرشیفخانەیەکی بەرلین
کتێبێکم دۆزییەوە
لەسەری نوسراو بوو
کتێبی خۆشەویستی
تۆز و خۆڵی مێژوو
بە رووخسارییەوە بوو
لە پشتەوەیدا
دێڕێکی سەرنجڕاکێش هەبوو:
ئەم کتێبە بۆ مرۆڤی دێرین نوسراوە
بیرم کردەوە
لە چاخی مەرگی کاغەزدا
کتێبێک لەسەر خۆشەویستی بنووسم
کێ ناڵێت دوای ئەوە

نامبەن بۆ شێتخانە؟

ستیڤان شەمزینی

جاراننامە.. نەوزاد بەندی

جاران هەمووان موسوڵمان بووین و یەک موفتی هەبوو ، ئەویش حەمام بوو ..
ئێستا هەر گەڕەکێک دوو سێ موفتی تیایە ، کەچی خەڵکەکە بەس لە موسوڵمان ناچن

⋆ ⋆ ⋆

جارانیش
پاتە دەواوەکەی پەیان ،
میللەت بوو ..
ئێستایش ، هەروەها ..

⋆ ⋆ ⋆

جاران خەڵک پیاسەی ئەکرد ،
ئێستا سەیارە ..

⋆ ⋆ ⋆

جاران
دڵمان هەبوو ،
ئێستا ، دکتۆری دڵ ..

⋆ ⋆ ⋆

جاران خەڵک وەک وابوون ،
ئێستا کەس لە کەس ناچێ ..

* * *

جاران ،
ه□زار برسی بوو ،
ئێستا دەوڵەمەند ..

* * *

جاران
حوكمەت ، حوكمەت بوو ..
ئێستا (كمە)كەی فڕێ دا ،
بوو بە (حوت)

* * *

جاران ،
بۆ خۆشیی شیعرم ئەنوسی و
لە داخا ڕیشم ئەهێشتەوە ..
ئێستا ، لە داخا شیعر ئەنووسم و
بۆ خۆشیی ڕیش ئەهێڵمەوە ..

* * *

جاران بەردەم ماڵی دەستڕۆیشتوو ،
مەركانەیەك ئاو و
جامێكی فافۆنی لێ دانرابوو ..
نووسرابوو : ڕەحمەت لەوەی ئاو ئەخواتەوە ..
ئێستا ،
وەنەوشەیەكی درع و
كابینەیەك و
چەكدارێكی چاوباشقاڵ ..
پیاوم ئەوێ بوێرێت بەو سايدەدا تێپەڕێ ..

* * *

جاران دراوسێكان
قاپە پەڵپینە و ناوساجییان ئەدا بە یەكتری ..
ئێستا ، پاسوۆردی وایفای ..

* * *

جاران کچ شانەی دار و
کوڕ دارلاستیکی بە دەستەوە بوو ..
ئێستا یەکێکیان ئایفۆن و
ئەوەی تریشیان ، هەر ئایفۆن ..

★ ★ ★

جاران ، نەڕەی باوک ڕۆژە ڕێیەک ئەڕۆیشت ،
ئێستا باوک خواخوایەتی بە سەریا نەنەڕێنن ..
جاران ئیلهامی شیعر و شنەی شەماڵ بە دێلیڤەری ، ماڵە و ماڵی ئەکرد ،
ئێستا پیتزا …

★ ★ ★

جاران ، بە جەژنا ،
پیاوانی گەڕەک ئەگەڕان ، بۆ گەردن ئازایی
ئێستا مناڵی گەڕەک بۆ نوقوڵ ..

★ ★ ★

جاران
نوقوڵی ترش و شیرین هەبوو ،
ئێستا هەواڵی تاڵ و تفت ..
تەلەفزیۆنی جاران ،
بۆ تەمسیل و گۆرانی داواکراو بوو ..
تەلەفزیۆنی ئێستا ،
بۆ پلەیستەیشن و
هەواڵی موچە و
□وداوی هات و چۆ و
سووتانی بازاڕ ..

★ ★ ★

بێژەری جاران ،
یەکپارچە ئەدەب و ڕەوشت بوو ..
هی ئێستا کە دەم لار ئەکاتەوە ،
ئەڵێی قەحبەی بەغایە !

★ ★ ★

جاران کچ بە دەم قسەی ئەکرد ،
ئێستا بە لوت ..

* * *

جاران باوی کتێب بوو ،
هی زانست و ڕۆشنبیریی ..
ئێستا باوی دەفتەرە ،
هی دۆلار و یۆرۆ ..

* * *

جاران لە بەغاوە پوشەخورما ئەهات ،
ئێستا ، موچە ..

* * *

جاران (خسوسیی) تایبەت بوو بە ئوتومبیل ..
ئێستا زۆر شتی خسوسیی پەیا بوون ، وەک
مامۆستای خسوسیی ..
پزیشکی خسوسیی ..
فیتەری خسوسیی ..

* * *

جاران دێی کوڕ و کچ ،
تەنها یەک کەسیان تیادا ئەسیر بوو ،
ئێستا دێی کوڕ ئەڵێی مەکتەبی کچانە و
دێی کچیش وەک مەنتیقەی سەناعییەکە ..

* * *

جاران خەڵک چاوەڕێی خوێندنەوەی بەیاننامەی یانزەی ئازار بوون ،
ئێستا ، چاوەڕێی خوێندنەوەی لیستی موچە ..

* * *

جاران خەڵکەکە هەر یەکی نیسان درۆیان ئەکرد ..
ئێستایش خەڵکەکە هەر یەکی نیسان درۆ ئەکەن ..
بەڵام حوکمەت ، ساڵ چوار وەرزە …

* * *

جاران ماڵ چۆڵ و هۆڵ بوو ،
دڵ پڕا و پڕ له جوانی ..
ئێستا ماڵ پڕە لە کەل و پەل ،
هەمووانیش بۆ پەل و کەل ئەکڕوزێنەوە ..

* * *

جاران شەڕە مناڵ هەبوو ،
ئێستا شەڕە حیزب و شەڕە کوتلە و شەڕه سەرۆک ..

* * *

جاران سەعات دەی شەو ، خەڵک هەموو خەوتبوون ..
ئێستا سەعات یانزەی شەو ئەڕۆنە دەرێ بۆ پیاسە ..

* * *

جاران پارە شتی پێ ئەکڕرا ،
ئێستا خەڵکی پێ ئەکڕرێ ..

* * *

جاران خەڵکی لادێ بۆ نان و کەبابێ ئەهاتنە شار ..
ئێستا بۆ دۆنم و تاوەر و خەستەخانەی ئەهلیی ..

* * *

جاران
هاوڕێیەتی و خزمایەتیی
جوانکاریان تێدا ئەکرا ..
ئێستا ، لوت ..

* * *

جاران مناڵ پارەی تەبع ئەکرد
ئێستا ، پۆڵ بریمەر ..

* * *

سەرۆکحیزبی جاران ،
هەر خۆی کوێخا ڕینگۆی ساحە بوو ..

ئێستا خۆی و کو□کانی و
هەموو ئەوانەی بە زێراب پێی دەگەنەوە ..

★ ★ ★

جاران
حاڵەتێ هەبوو ،
پێی ئەووترا تێر خواردن ..
سیفەتێ هەبوو ،
پێی ئەووترا شەرم ..
ڕیزبەندییەک هەبوو ،
پێی ئەووترا گەورە و بچووکیی ..
شتی تریش..

نەوزاد بەندی

لێڕوانینێک بەمێژووی نەوروۆزدا .. ئەرسەلان حەسەن

نەورۆز جەژنێکی مێژووییە و میللەتان بەجیاوازی ئایین، نەتەوە یادی دەکەنەوە. کوردیش وەک هەر نەتەوەیەکی دیکە یادی ئەم جەژنە دەکاتەوە و زیاتر بەجەژنی خۆی دەزانێت تا میللەتانی دیکە، کە گەنگەشەیەکە و تاوەکو ئێستا یەکلایی نەکراوەتەوە یان دەتوانین بڵێین بەتەواوی ساغ نەکراوەتەوە، بەڵام هەموو ساڵێک بەکۆتایی هاتنی زستان و تووانەوەی شەختە و سەهۆڵ، نەمانی سەرماوسۆڵە، هاتنی بەهار و سەری ساڵی کوردی یادی دەکەنەوە. چوارشەممە سوورە لە پێشوازیدایە و سێزدەبەدەر بەڕێی دەکات.

یونسکۆ و نەتەوە یەکگرتووەکان و نەورۆز
ڕەنگاڵەیی و فرەکەلتوور و هاوڕێیەتی مرۆڤەکان لە نەورۆزدا وای لە یونسکۆ کردووە بە تایبەت (کنوانسیۆنی ٢٠٠٣ بۆ پاراستنی میراتی کەلتووری ناڕۆحی و دەستپێشخەری ئەڤغانستان، ئازەربایجان، ئێران، عێراق، کازاخستان، قەرقیزیا، پاکستان، تاجیکستان، تورکیا،

تورکمانستان و ئۆزبەکستان لە ساڵی۲۰۰۹، نەورۆز وەک ڕەگەزێک تۆمار بکات و لە ساڵی ۲۰۱٦ بیخاتە لیستی نوێنەرایەتی میراتی کەلتووری ناڕۆحی مرۆڤایەتییەوە. لە ساڵی۲۰۱۰، کۆمەڵەی گشتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان "ڕۆژی جیهانی نەورۆز"ی ڕاگەیاند. ئەم بڕیارنامەیە پێشوازی لەوڵاتانی ئەندام دەکات بۆ ئاهەنگ گێڕان لە نەورۆز، پاراستن، پەرەپێدانی کەلتوور، نەریتەکانی و هاندانیان بۆ زیادکردنی زانیاری نەورۆز و ڕێکخستنی ڕووداوەکانی ساڵانە بەبۆنەی ئەم جەژنەوە).

مێژوو و چۆنێتی پەیدابوونی نەورۆز

مێژووی نەورۆز بۆ سەردەمێکی زۆر کۆنی پێش هاتنی ئیسلام دەگەڕێتەوە و تووێژەرەوان لە ئەنجامی لێکۆڵینەوەی جیاواز بەو ئەنجامە گەیشتوون سۆمەرییەکان زادەی جەژنی نەورۆز و میهرەگانن لە نێوان دوو ڕووباردا.
دەگێڕنەوە جەمشید پاشایەکی بەهێز بووە و کۆشکەکەی کەوتووەتە نزیک دەریاچەی ورمێ. دوای زستانێکی سەخت و هاتنەدەرەوەی لە کۆشکەکەی، خۆر لێیداوە. وا سەرسام بووە بە تیشکی خۆر، لەو ڕۆژەوە نەورۆزی ڕاگەیاندووە و بڕیاریداوە ساڵانە یادی ئەم ڕۆژە بکرێتەوە. بەپێی مێژوو، لەڕۆژی شەشی مانگی نیسان یان مانگی حوزەیران کە چووەتەسەر تەختی پاشایی هاوڵاتییەکانی فێری ئەو نەریتە کردووە و داوای لێکردوون دوای خۆی یادی ئەم جەژنە بکەنەوە.

شانامە

لەشانامەدا هاتووە "جەمشید بەتێپەڕبوونی بەئازەربایجاندا، بڕیاریداوە لەم شارەدا تەختێکی بۆ دروستبکەن. پاشان بەتاجی پاشاییەوە چووەسەر تەخت. خۆر بەڕوویدا درەوشاوەتەوە و درەوشانەوەی چاوەکانی پڕ کردووە".

نەورۆز پێش ئیسلام

کۆرەشی گەورە لەمێژووی نەورۆزدا، یەکەم پاشا بووە لە ساڵی ٥٣٨ی پێش مەسیح نەورۆزی بەڕەسمی ناسیوە و ئەو ڕۆژەی کردووە بەجەژن. هەندێک مێژوونووس لەوباوەڕەدان کۆرەش لە شاری بابل بۆنەی جەژنی نەورۆزی دیتوە و نەک بەدرێژایی دەوڵەتی هەخامەنشینی، بەڵکو لەسەردەمی ساسانی و ئەشکانییەکانیش بەشکۆ یادی کراوەتەوە. لەوکاتەدا جەژنی نەورۆزیان بۆ نەورۆزی بچوک و گەورە دابەشکردووە. نەورۆزی بچوک یان نەورۆزی گشتی، لە ١ی نیسانەوە تا ٥ی مانگی نیسانە. لەم ٥ ڕۆژەدا، هاوڵاتییان سەردانی پاشایان کردووە. پاشان ڕۆژی شەشەم، تەنانەت سەرەتای نەورۆزی گەورە یان تایبەتی تا

سەردەمی ساسانییەکان بەردەوام بووە و ٢٥ ڕۆژ پێش هاتنی بەهار، ڕێوڕەسمی تایبەتی ساز کراوە. لەو ڕێوڕەسمەدا، مرۆڤەکان دانەوێڵەکانیان چاندووە و تا ١٦ی مانگی نیسان، چاوەڕوانی هاتنی بەرهەمیان بوون. باوەڕیانوابوون دانەوێڵەیەک باشتر گەشە بکات، ساڵی داهاتوو بەرهەمی زیاتر دەبێت و دایانچاندووە. هەر لەوساڵەدا زۆربەی بەشە جیاوازەکانی دابونەریتی نەورۆز پێکهات و هەمووساڵێک لەڕۆژی نەورۆزدا نووێژی بەیانی کراوە و پاشان ماڵەوماڵ گەڕاوون بۆ جەژنە پیرۆزەکردن.

نەورۆز دوای ئیسلام

نەورۆز جەژنێکی نیشتمانییە و زۆربەی کەسایەتییە دیارەکانی ئیسلام پێوقەدەم بەخێریان زانیوە و بەئایینیان گەڕاوەتەوە. نموونەیان هێناوەتەوە جەژنی نەورۆز ئەوڕۆژەیە نوح کەشتییەکەی بەئاو دا دا، حەزرەتی ئیبراهیم کوڕەکەی خۆی سەرنەبڕی و...هتد.

مێژووی جەژنی نەورۆز لە ئایینی زەردەشتدا

لەکاتێکدا زۆربەی نەتەوەکانی دنیا بتپەرستبوون، زەردەشتییەکان یەک خوایان پەرستووە. جەژنی نەورۆز و ئایینی زەردەشت پەیوەندی نزیک لە نێوانیاندا هەبووە. "فروهەر" گرینگترین بیروباوەڕی ئایینی زەردەشتە. فروهەر هێزی ئەودیو سروشتەو لە بوونی بوونەوەرەکاندا هەیە. فروهەر خودی واقیعی هەر بوونەوەرێکی زیندووە و پاڵپشتییەتی. فروهەر یارمەتی بوونەوەری زیندوو و مرۆڤ دەدات دوای مردن، بۆ خودی واقیعی خۆیان بگەڕێنەوە. هەندێک فروهەر لەدەستدەدەن، هەندێک بەچاکەکردن بەدەستی دێنن. فروهەر لەزمانی ئاڤێستا، ناوی "فەروەشییە". بەپێی هەندێک زمانناس، باوەڕیانوایە پەیوەندی لە نێوان "فروهەر" و "فروردین"دا هەیە. بەپێی گەڕانەوەی ئایینی زەردەشت، خاوەن فروهەرەکان دەتوانن ساڵی جارێک دوای مردن سەر لە ئازیزەکانیان بدەنەوە. بێگومان دەکرێت وایدابنێی ئەو ڕۆژەش شەوی جەژن یان سەری ساڵە.

پەیوەندی چیرۆکی حەزرەتی سلێمان و نەورۆز

لەچیرۆکی حەزرەتی سلێماندا، ئەهریمەن ئەنگوستیلەکەی حەزرەتی سلێمانی دزیوە. حەزرەتی سلێمان بۆ ماوەیەک لە شار دەرکراو لەگوندێکدا ژیا و نائومێد بوو، لەنکاو بەهەڵدڕینی سکی ماسییەک ئەنگوستیلەکەی دۆزیەوە، بەڵام ناگەڕێتەوە لای خەڵک. پاشان خەڵکەکە هاتنەلای و سلێمانیان بردەوەسەر تەختی پاشایی. ئەوکاتە بەپێی ئەفسانە، دەیانگوت "نەورۆز هات" و سلێمان گەڕایەوە. ئەو ڕۆژە نەورۆز بووە و بەم بۆنەوەیە هەموو ساڵێک ئاهەنگیان گێڕاوە.

داب و نەریتەکانی نەورۆز

ماڵە پاککردنەوە

لە کوردەواریش کاتێک خۆر بەدەرەوە بووبێت، هەموومالێک ساڵانە چەند جارێک ناوماڵەکانیان هێناوەتەدەرەوە و بەسەر سوانەی خانووەکانیاندا هەڵیانخستوون بەئەوەی خۆریان بەربکەوێت و بەدارێک تەکاندوویانن تا پاکببنەوە. (ماڵە پاککردنەوە گرینگترین بەشی جەژنی نەورۆز بووە و هۆیەکێشیان بەڕەچاوکردنی تەندرووستی زانیوە. نەریتی ماڵە پاککردنەوە بۆ ئایینی زەردەشت دەگەڕێتەوە و گەر ماڵێک لە نەورۆزدا پاک نەکرێتەوە، بەرەکەتی بەسەردا نابارێت).

سەردانیکردن

سەردانیکردن یان جەژنی یەکتر بینین، یەکێکە لەگرینگترین بەشەکانی جەژنی نەورۆز. ئەندامانی خێزان پێکەوە کۆبوونەوە. ڕۆژی یەکەمی جەژن تایبەتە بەسەردانیکردنی گەورەی خێزان. زۆربەی منداڵەکان لە ماڵی باوکییان کۆدەبنەوە. فەلسەفەی ئەم بابەتەش دروستکردنی پەیوەندی خێزانییە.

خوانچەی حەوت سین

گێڕانەوەکانی خوانچەی حەوت سین جیاوازەو پێیانوایە هێماکانی حەوت سین زۆر فەلسەفین و ئەو خوانچە هەموو وزە باشەکان دەهێنێتە ماڵەوە. خوانچەی حەوت سین یەکێکە لە گرینگترین بەشەکانی نەورۆز. تەنانەت هەندێک کەس بژاردەکانی خوانچەی حەوت سین دەدەنە پاڵ جەمشید.

سێزدە بەدەر

سێزدەبەدەر دواڕۆژی جەژنی نەورۆزە. لەم ڕۆژەدا هاوڵاتییان دەچنەناو سروشتەوە و چێژ لە جوانییەکانی وەردەگرن. هۆیەکانی بوونی سێزدەبەر جیاوازن، بەڵام دەتوانین بڵێین گرینگترینیان، دەستایەتیکردنی سروشتە.

ئاگرکردنەوە

نەریتی ئاگرکردنەوە لەکۆمەڵی کوردەواری تاکە نەریتە وەک خۆی ماوەتەوە و هەمووساڵێک لە ئێوارەی ٢٠ی ئادار، واتە ڕۆژێک بەرلەهاتنی جەژنی نەورۆز یان سەری ساڵ ئاگری نەورۆز دەکەنەوە و ئاهەنگ دەگێڕن. دەبێت بزانین پێشتر و لە نەورۆزدا (خۆیان لەئاو هەڵدەکێشا، کە ڕێز نواندن بووە بە ئەناهید یان خوا).

نەورۆز لەوڵاتانی جیهان

ئەمە لەزۆربەی وڵاتانی دەریای ناوەڕاست، قەفقاز، ئاسیای ناوەندی، خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و… هتد، یادی نەورۆز دەکەنەوە.
هەڵبەتە دابونەریتی جەژنی نەورۆزی هەندێک وڵات لێکجیاوازە و هەر وڵاتە بەگوێرەی نەریتی خۆی یادی نەورۆز دەکاتەوە.
بۆ نووسینی ئەم بابەتە سوودم لە کۆمەڵێک سەرچاوەی گوگڵ وەرگرتووە.

ئەرسەلان حەسەن

پەراوێزی سێیەمینی تێکست.. نەژاد عزیز سورمێ

لە قاڵبدان و داپۆشینی دەق بە تیوری خواستراو و تیوراندنی (دەق) بەو بینین و ڕوانگەیە پێموانییە زیندوویەتیی بەدواداچوون بگەیەنێ و لە کەنارەکانەوە بەرەو قووڵایی .. ئەوەندەی بەهای خودی دەقەکەوە دەتوانێ.. (لە حاڵێکدا ئەگەر داهێنەر دەسەڵاتی بەسەردا شکابێ).
تائێستا لە هەندێك دیاردە بترازێ ، تیوراندنی داهێنەری کورد بۆ دەق
(بەتایبەتیش لای شاعیران)، زۆربەیان خواستراو و داسەپاو بوون ، لەوەی لە ئەزموونی (دەق)ـەکە خۆیەوە هاتبن ، یا بەلای کەمەوە لە ئەزموونی خاوەن دەق (داهێنەر)ـەوە هەڵێنجرابن!!
پێدەچێ دواکەوتوویی ڕەخنەی کوردیش (کە ئەویش واتە خودی ڕەخنە بە داهێنان نەخوێندراوەتەوە بەوەی کەشفی پەنهانان دەکا و ڕوونبینی نوێ و ڕەهەندە هەمەلایەناکانی دیکەی دەق دەبینێتەوە ..) بەشی زۆری بەهای ئەم دیاردەیەوە بێ بەتایبەتیش لەوەندەی پەیوەندی بە دەقی داهێنانی کوردییەوە هەیە.
بێگومان بەمەش داهێنەر لە تیوراندنی (دەق)دا نەك هەر ناگاتە قووڵاییان ، بەڵکو هەمیشە لە لێواران دەگیرسێتەوە..
ئەم تێکپەڕینەیش بۆ لالێکردنەوە و ئاوڕ لێدانەوەی لە تێگەیشتنی دەق وەکو خۆی کە هەیە نەك وەك ئەوەی ڕەخنەگر بە هەر هۆیەك دەیەوێ بیگەیەنێتە ترۆپك یا لە ئەرزی زەمینیدا باوێ .. کە ئەمەیش سەر لە

خوێنەر تێك دەدا لە تێگەيشتن و وەرگرتنى دەق وەك ئەوەى لە هەر دوو ڕووى زمان (وەك ئامرازێكى سەرەكى تەكنيكى نووسين) و گەمە شاراوەكانى و گەياندنى ڕووپێوى خەياڵ و مەعريفى نووسەر ..
لەو ڕاستەدا سەپاندنى فۆڕمى خواستراو بەسەر (دەق) دا و لەبەركردنى كراسى ئەم و ئەو لە تيوراندنى داهێنەرى كورد بۆ (دەق) تا ئێستا كورتى هێناوە.

كورتە چيرۆك\ زەيتوون..
نووسينى: ئامانج شێروانى

ڕووكەن بەڕاكردن هاتە ژوورەوە، و كاغەزێكى بۆر و چڵكنى دايە دەستى دلبخوينى باوكى. دلبخوين هەر لە عەفرين لەدايك ببوو، و لە باوكى بيستبوو كە گوايە هەر لە كۆنى كۆنەوە لەو شارەدا ژياون. هەر لە باوكييەوە ڕەزێكى گەورەى دارزەيتوونى بۆ بەجێ مابوو، و لە باوكيشى بيستبوو، كە ئەويش لە باوكى، و ئەميش لە باوكى خۆى بۆى مابووەوە. دەنگۆى ئەوە هەبوو كە زۆرێك لە بنەدارەكان تەمەنيان لە دوو سەد ساڵ ڕەتيان دابوو. باوكى هەموو جارێك پێى دەگوت كە دارزەيتوونەكانيش وەكوو مرۆڤەكان هەستيان هەيە، ئەوان هەست بە خاوەنەكانيان دەكەن، هەست بە خۆشەويستى و ڕێزى ئەوان دەكەن. ئەو دارزەيتوونەى كە خودانەكەى ميهرەبانە لەگەڵى، سەركەشتر، و تەندروستر، و بەبەرترە لەوەى كە خودانەكەى تەنها دەيەوێت زەيتوونەكان بگوشێت و ڕۆنى زۆرتر بەرهەم بهێنێت.
ڕەزەكەى دلبخوين ناوبانگى دەركردبوو، هەر قلە زەيتوونەكى بە قەد ئاڵووباڵووەك بوو، سەوز سەوز، خڕ خڕ، گۆشتن گۆشتن. هەر بە دوو پەنجان دەتتوانى ڕۆنى لێ بگوشيت. لە شاردا قسەى زۆر بڵاو ببووەوە كە لە ماڵى دلبخوين لە جێى ميوە، زەيتوون ل□ بەردەم مێوانان دادەنێن. هەموو پاييزێك، دلبخوين لەگەڵ خێزانەكەى و منداڵەكانى، بۆ هەرەوەزيى لەگەڵ هاوسێكانيان دەچوونە ڕەزەكەيان و هەرچى زەيتوونە دەيان ڕنى. دواتريش، دەكەوتنە گوشينى بۆ ئەوەى جوان جوان ڕۆنەكەى لێ دەرێنن.
بەڵام، ئەمساڵ لە ساڵانى پێشتر جياواز بوو، هاوسێ كۆنەكانى چيتر نەماون، و ڕووە خۆش و ناسراوەكان، ئێستا مۆن و نامۆ بووينە.

تەنانەت وەڵامی بەیانی باشی دلبخوینیش نادەنەوە، ئەوارانیش کە دەگەڕێتەوە ماڵەوە، وەکوو کەمتیارگەلێکی برسی ددانی خۆیان لێی جیڕ دەکەنەوە، وەکوو ئەوەی بیانەوێت شتێکی لێ زەوت بکەن، و ئەویش بە دەردی خۆشناقی هاوسێی ببەن. لە سەروبەندی هێرشی چەتە تورکەکان بۆ سەر شارەکەی، زۆرێک لە هاوڕێ و ناسیاوەکانی بێ سەروشوێن کەوتن. هەر چەندە ئەو هەموو جارێک لە سۆراخیان دەپرسێت، بەڵام وا دیارە ئەوانیش وەک تەی بن گۆم، گووم بووینە!

ئێستاش ئەو ڕۆژەی لە یادە کاتێک کە باوکی لە سەرەمەرگدا بوو، و داینیشاند و باسی ئەو خەڵکانەی دەوروبەری عەفرینی دەکرد، کە چاویان بڕیبووە ڕەزەکەی ئەو. (Lawê min, Ereb û Tirk dixwazin serweta me ji me bibin. Eger di destê wan de be, yek kurd nabe xwediyê parîiyek axê. Qet ev mal û rez nefiroşin wan, ew hurmeta wan zeytûnan nagirin! Ew nazê xiweza xiweşê Kurdistanê nagirin – ڕۆڵە، عەرەب و تورکەکان دەیانەوێت ئەو ماڵ و سامانەمان لەبن دەست دەرێنن. خۆ ئەگەر بە دەستی وان بێت، هیچ کوردێک خاوەنی بستێک خاک نابێت. هەرگیز نەکەی ئەو ماڵ و ڕەزەیان پێ بفرۆشیت، ئەوان ڕێزی ئەو زەیتوونانە ناگرن! ئەوان نازی ئەو سروشتە جوانەی کوردستان هەڵناگرن).

بە لەرزەلەرزەکەوە، نامەکەی دەستی هەڵپچڕی، و سەیری کرد بە تورکییەکی ئیستانبووڵی، بە دەستخەتێکی قەزەونی ناشرین، بە ڕەنگێکی زەق زەق، نووسرابوو: (سبەی، لەگەڵ گەردی بەیانی ئەو ماڵەت چۆڵ بکە، ماڵە عەرەبێک بووینەتە خاوەنی نوێی. خۆ ئەگەر سەرپێچیش بکەیت، ئەوە کچ و کوڕەکەت لەبەر چاوی خۆت کەوڵ دەکەین، و دواتر خۆت و خێزانەکەت).

دەستی کرد بە کۆکردنەوەی شتومەکەکانی، وێنەکانیان، شەدەکەی باوکی، یەکەم نیگاری دەستکردی ڕووکەنی کچی، یەکەم دیاریی خێزانەکەی، شاڵەکەی دایکی، قۆچانی خانوو و ڕەزەکەی، کە لە سەردەمی عوسمانییەکانەوە لەژێر ناوی باپیرەگەورەی دەرچووبوو، و جووتە گۆرەوییە کونکونەکەی خۆی. بوخچەکەی پێچاوە، و دەستی کردە پێنووس، و لەسەر پشتی کاغەکەوە نووسی: (Mal û rezê min pêşkêşî we be, lê ji kerema xiwe agehdarî wan zeytûnan be, nazê ew hel bigirin – ماڵەکەم و ڕەزەکەمتان پێشکەش بێت، بەڵام تکایە ئاگاتان لەو زەیتوونانەم بێت و نازیان ڕابگرن). پێنووسەکەی دانا، هەڵستاوە سەر پێیەکانی، کەوتە بۆن کردن و ماچ کردنی یەکبەیەکی ئەو شوێنانەی کە یادگارییەکی لەگەڵ هەبوو. ئەو سەکۆیەی کە ڕووکەن پێی لێ گرت، ئەو قوژبنەی کە کوڕەکەی هەموو جارێ دەناغەی لێ دەگرت، ئەو هەیوانەی کە دلبەری هاوژینی خۆی لێ گواستەوە.

سەر لە بەیانی، هەر لەگەڵ بانگی کەڵەشێرێ، بوخچە لەسەر شان، و هەردوو منداڵی بە دەستەوە، و دلبەریش لەلای ڕاستییەوە، ئەو ماڵەیان بەجێ هێشت، و بەرەو دەرەوەی شار بەڕێ کەوتن، کاتێک گەیشتنە لای □□زگ□ک□یان، چەند شۆفڵێکی تورکییان لە دوورەوە بینی، خەریک بوون یەکبەیەکی دارەکانیان لە ڕەگەوە هەڵدەکەنی!

نووسینی: ئامانج شێروانی

مۆنۆلۆگ و مۆنۆلۆگی منداڵان.. رەزا شوان

رەچەڵەکی وشەی “مۆنۆلۆگ” لە وشەی یۆنانی لاتینی ”مۆنۆس” بە واتا “تەنیا” و “لۆگۆس” بە واتا “قس□ بکە” سەرچاوەی گرتووە. واتا هەر “خۆت قس□ بکە” ئەم دەستەواژەیە، بۆ وەسفکردنی وتارێک لەلایەن تاکە کارەکتەرێکەوە بەکاردێت، لە چوارچێوەیەکی دراماتیکی، شانۆ، فیلم، بەرنامەی تەلەفزیۆنی،…هتد. بەو کارەکتەرەش دەوترێت (مۆنۆلۆگیست).
(لیۆنارد پێتەرز) دەڵێت: “مۆنۆلۆگ بریتییە لە دیالۆگ لەنێوان دوو کەسدا، کەسێک قسەدەکات، ئەوی تریان گ□□□ د□گرێت و کارلێک دەکات، پەیوەندییەک لە نێوان هەردووکیاندا دروست دەکات”.
کەواتا مۆنۆلۆگ، بریتییە لە وتارێکی درێژ، لەلایەن تاکە کارەکتەرێکەوە. شێواز و میتۆدێکی نمایشە کە لە بەرهه□مێکی شانۆیی یان فیلم سینەمایی یا لە بەرنامە و درامایەکی رادیۆیی و تەلەفزیۆنی، بە شێوازێکی جیاواز بەکاردێت. دەکرێت مۆنۆلۆگ قسەکردن بێت بۆ کارەکتەرەکانی تری دیمەنەکە یان دەکرێت کارەکتەرێک بێت لەگەڵ خۆیدا قسەبکات. یان لەگەڵ بینەراندا قسەبکات.
ئەو ئەکتەرەی کە رۆڵی مۆنۆلۆگی لە شانۆدا دەبێت، پێویستە شارەزایی لە مۆنۆلۆگ هەبێت، لە قسەکردنی مۆنۆلۆگ و چۆنییەتی نمایشکردنی. شێوازی دەربڕینی ئەکتەر لە مۆنۆلۆگدا، بە سێ شێوەیە ئەنجام دەدرێت: وتاری گشتی، دەقی درێژ لەگەڵ

کەسانی تر، قسەکردن لەگەڵ خودی خۆی. لە هەریەک لەم فەرمانە ئەکتەر شێوازێکی تواندنی جیاواز هەڵدەبژێرێت و جۆرها مەزاج پیشان دەدات.

بە یەکەم جار مۆنۆلۆگ، لە شەستەکانی سەدەی حەڤدەیەم بە زمانی ئینگلیزی دەرکەوت، بریتیبوو لە وتارێکی درێژی تاکە کەسێک، یان دیمەنێک لە درامایەک، کە تاکە کەسێک لەگەڵ خۆیدا قسەی دەکرد. مۆنۆلۆگ لە درامای کۆنی یۆنانیدا، گفتوگۆکان کەم و کورت بوون. تەنیا کەسێک لەسەر شانۆدا نمایشی دەکرد و مۆزیکیشی لەگەڵدا بوو. لەو سەردەمەدا مۆنۆلۆگ شێوازی سەرەکی شانۆ بوو.

مۆنۆلۆگەکان لە چیرۆکدا، خزمەت بە ئامانجێکی دیاریکراو دەکەن. بۆ ئەوەی وردەکاریی زیاتر سەبارەت بە کارەکتەرێک یان سەبارەت بە پلۆتەکە "گرێکە" بدرێت بە بینەر یا بە بینەران. ئەگەر بە وردی بەکاربهێنرێن، رێگەیەکی زۆر باشن بۆ هاوبەشکردنی بیرکردنەوە ناوخۆییەکان، یان چیرۆکی پشتەوەی کارەکتەرێک یان بۆ ئەوەی وردەکاریی تایبەتتر سەبارەت بە گرێکە بدرێت.

کاتێک کارەکتەرێک لە مۆنۆلۆگێکی ناوخۆییدا، قسە لەگەڵ خودی دەکات و بینەر شایتحاڵی گفتوگۆیەکانەتی پێی دەوترێت (مۆنۆلۆگی ناوخۆیی) نەک قسەکردن لەگەڵ کارەکتەرێکی تر یان قسەکردن لەگەڵ بینەران بکات، وەک (تاکە قسەکەر) پێناسە دەکرێت. بەڵام ئەگەر کارەکتەر، بینەر بکات بە ئامانج و یەک لایەنە قسە بە یەکێکی تری گوێگر یان بە بینەرانی گوێگر بکات، پێی دەوترێت (مۆنۆلۆگی دەرەکی).

مۆنۆلۆگ لە چوارچێوەی گۆرانی و شیعر و سروود و چیرۆک و رۆمان و شانۆ و فیلمدا، یان لە گفتوگۆی رۆژانەدا، جۆری زۆرە و مەبەست و ئامانجیشیان زۆرن، وەک مۆنۆلۆجی: کۆمەڵایەتی، نیشتمانی، سیاسی، پەروەردەیی، کۆمیدی و تەنزئامێز،… هتد. کارەکتەر گوزارشت لە هزر و لە ناخی خۆی دەکات. بەڵام

هەندێ جار قسەکانی ئاراستەی کەسێکی دیاریکراو یان جەماوەر دەکات. ئەو وتارانەی کە سیاسیەکان دەیدەن، بریتین لە مۆنۆلۆگ، بۆ قایلکردنی گوێگرەکان

بە سیاسەتی بنیاتنراویان، یان هەر بابەتێکی تر بێت.

جوانترین مۆنۆلۆگی سیاسی وتارێکی (مارتن لۆسەر کینگ) ە، لەژێر ناوی (خەونێکم هەیە) کە لەساڵی (١٩٦٣) دا لە رێپێوانێکدا پێشکەشی جەماوەری کرد.

مـۆنـۆلـۆگ وەک ئامرازێکی ئـەدەبی، کەرەستـەیەکی بەهـێزە بـۆ نـووسـەران بـۆ پەرەپێـدانی کارەکتەرەکانیان یان پەرەپێـدانی گـرێ، ئەگـەر بە شـێوەیەکی دروست بەکاری بهـێنن. بە تایبەتیش لە شیعـردا مـۆنـۆلـۆگ رۆڵـێکی گـرنگی هـەیە. ئـەم گـرنگـییە ئـەدەبی منـداڵانـیش دەگـرێتـەوە. لە زۆر و□لاتـانی جیهـانـدا، نووسـەرانی بـواری ئەدەبـی منـداڵان گـرنـگی بـە نـووسـینی مـۆنـۆلـۆگ بـۆ منـداڵان دەدەن.
لە ئەدەبی خەیـاڵی و ریالـیزمیدا، نووسـەران بۆ ئەوە مـۆنـۆلـۆگ بەکاردەهـێـنن کە بـوار بـۆ کارەکـتەرەکان بـڕەخسـێنـن، بۆ گوزارشتکـردن لە هـزر و لە هەسـتـیان.
چـۆنیەتی هـەڵـبژاردنی باشتریـن مـۆنـۆلـۆگی دیـزاینکـراوی تایبـەت بۆ منـ□داڵان، زۆر گـرنگە. لەوانەیە لە سـەرەتادا ئەم هەڵبژاردنە قورسبێت. بەڵام منـداڵانی ئەمڕۆ هۆشیار و چاوکراوە و زۆر زانـن، تابێت زۆرزانـتر دەبن و توانـای وەرگرتنیان زیـاتر دەبێت. هەمیشە دەق و بابـەت گەلـێک هـەڵبـژێرن، کە بە خۆشی و بە متمانە بەخۆبـوونەوە بتـوانن لە گۆڕەپـانی قوتابخـانە و لەنـاو پـۆلـدا، یـان لەسەر شانـۆدا نمـایشی بکەن.
مۆنـۆلـۆگی منـداڵان بـریتییە لە کورتە وتارێک کە لە میانەیـدا، کەسێک چەند جارێک قسـەدەکات، بێ ئەوەی دەرفـەتێک بە گـوێگـر بـدات بۆ بەشـداریکـرد لە کارلـێکەکەدا. زۆر جاریش مۆنـۆلـۆگ وەک وتارێک لەسەر بابەتێکی دیاریکـراو پێشکەش دەکرێت.
کارەکـتەری نمـایشکاری مـۆنـۆلـۆگ، لەپـاڵ زمـانی قسـەکـردنـدا، زمـانی جەسـتەیی و جـو□□یش بەکـاردەهـێنێت. بە پـێی واتـا و مەبەسـتی رسـتـە و بـڕگەکـان، رووخـسار و جـوڵەی جەسـتەیی (دەستەکانی، سەری) و تـۆنی دەنگەکەی دەگـۆڕێن و دیاری دەکرێن. بۆ نموونە لە ناخـۆشـیدا، خـۆی خەمبار نیشان دەدات و تـوڕە و گـرژ و مـۆن دەبـێت و دەمـوچـاوی گـرژ دەکـات و تـۆنی دەنـگی بـەرز دەکـاتەوە. لەوانـەیە بە کـوڵ بگـریـت. لە خۆشیشدا، دەنگی نەرمە و رووی گەشە و خەنـدەی لەسەر لێوە و قاقا پێدەکەنێت.
کلیلی هەڵبژاردنی تێکستی مۆنۆلۆگ بۆ منـداڵان، ئەوەیە بە هاوکاری لەگەڵ منداڵەکانتان یان قـوتابییەکانتـان، تێکـستی مـۆنـۆلـۆگی گـونجـاو هـەڵبژێرن. کە کـورت و سـووک و ئاسـان و شـیریـن بـن و کاریگەریی ئەرێنـیـیان لەسـەر منـداڵان هـەبـێت. لە سەرەتـاوە ماوەکـەی لەنیـوان خـولەکـێک بۆ سـێ خـولەک بێت. وا لە منـداڵەکـانتـان بـکـەن کـە لە مەبـەسـت و لە هـونـەری پێشکەشکـردن و نمـایشکـردنی مـۆنـۆلـۆگ تـێبگەن.

منداڵان بە شەرم شکاندن و خۆراهێنان و خۆئامادەکردن بۆ نمایشکردنی مەنەلەگ، لەسەر شانۆ بێت یا لە گۆڕەپانی قوتابخانەدا، یا لە هەر شوێنێکی کەدا بێت، دەتوانن چەند جارێک لە بەرانبەر ئاوێنەیەکی گەورەدا، پرۆڤە و مەشقی نمایشی مەنەلەک بکەن. یان ئەگەر کارەکتەرەکە کچۆڵەیەک بێت، دەتوانێت لەگەڵ بووکەڵەیەکەیدا قسە بکات، وا بزانێت کە بووکەڵەکەی گوێی لێدەگرێت. دوایش لە بەردەم ئەندامانی خێزانەکانیاندا زیاتر لە جارێک پێشکەشیان بکەن.
ئەمەش نموونەیەکە لە مەنەلەگ، لەژێر ناوی (باخچەی ئەفسووناویی) بۆ منداڵان و هەرزەکاران نووسراوە، لە زمانی نەرویجییەوە وەرمگێڕاوە بۆ کوردی:
باخچەی ئەفسووناوی
دوور لە جیهانی ئاسایی، لە باخچەیەکی ئەفسووناویدا، جوانترین گوڵ و رووەک دەژیان. هەموو رۆژێک لەژێر تیشکی زێڕینی خۆردا پاڵدەکەوتن. لە پاکترین ئاوی چەمەکەدا تێر ئاویان دەخواردەوە. لەگەڵ ئاژەڵە قسەکەرەکان و گیانلەبەرەکانی کەدا، لەم بەهەشتەدا بە خۆشی و شادی دەژیان. ئەفسووناوییەکەی وایکردبوو کە ئەم باخچەیە جیاواز بێت.
من ناوم (میرا) یە، پەپوولەیەکی بچووکم. دەبینیت منیش بەشێکم لەم جیهانە ئەفسووناوییە. رۆژەکانم بە فڕین لە گوڵێکەوە بۆ گوڵێکی تر و بۆ گەرانی خۆش لەگەڵ هاوڕێ ئاژەڵەکانمدا بەسەردەبەم. دەربارەی ئەم جیهانە نایابەی لێیدەژین، هەموو شتێک دەزانم.
بەڵام رۆژێک شتێکی سەیر روویدا، تەمێکی نامۆ باخچە ئەفسووناوییەکەمانی داپۆشی. بە ڕەنگە خۆڵەمێشییەکەی هەموو شتەکانی داپۆشی. هەموو رەنگەکان و خۆشییەکانی نەهێشت. خۆر نادرەوشایەوە، لەژێر باوەشی قورسی ئەم تەمەدا، گوڵەکان سیس بوونەوە. گۆرانییە خۆشەکان لە بێدەنگییەکی ترسناکدا نوقم بوون. بە تەواوی سەر دەمانی گرت. هەستم بەوە کرد، ئەگەر شتێک نەکەین، تا هەتایە باخچە ئەفسووناوییەکەمان و ماڵەکەم رزگاریان نابێت و لەدەستیان دەدەین. دەبێت شتێک بکەم بۆ ئەوەی هۆی ئەم تەمە بزانم.
دەستم بە گەشتێکی سەرەکێشی و سەرسوڕێنەر کرد. تێیدا کەسانی نائاسایم بینی، چ باش چ خراپ. سەبارەت بە ژیان فێری وتەی گرنگ بووم: ئازایەتی بە قەبارەی جەستە ناپێورێت، بەڵکو بە دڵ دەپێورێت. هەردووکیان، وانەکانی بەدەستهێنانی متمانە

بەخێبوونیان فێرکردم. لێبووردن دەتوانێت تەنانەت رق و کینە قووڵەکانیش ساڕێژبکات. هاوڕێی راستەقینە، ئەوانەن کە یارمەتیی ئێوەت دەدەن، چۆن هەیت بە راستی وا خۆت ببینیت. لە دوای چەندین تاقیکردنەوە و تەنگانەدا، سەرچاوەی تاریکیم دۆزییەوە: پیرەژنێکی تەنیای جادووکەر، شادی و خۆشیی لە ئێمە ڕفاندووە. پێیوابووە، بەم ڕفاندنە، شادی و خۆشیی ئەمە بۆ ئەو دەچێت. دەمتوانی شەرکردن لەگەڵیدا هەڵبژێرم. بەڵام داوای هاوڕێتیم لێیکرد و هەموو شادییەکی خۆمم بۆی دەربڕی. بەم هەڵوێستەم رق و کینەی ناودڵی جادووگەرەکە توانەوە. تەمەکەش بەرزبووە و نەما. ئەوەیە لە تاریکترین کاتەکاندا، هیوا و خۆشەویستی زال دەبن. باخچەی ئەفسووناوییەکەشمان رزگاری بوو!
هەموومان ئەوە دەزانین، دەکریت و دەتوانین، فێری هونەرێک ببین، وا ئەمڕۆ من لێرەدا وەستاوم. بۆ ئەوەی لێت بپرسم: ئایا لەم گەشتەمدا لەگەڵمدا دێیت؟ پێکەوە لەسەر ئەم شانۆیەدا نمایش بکەین و ژیان بۆ باخچە ئەفسووناوییەکە بگەڕێنینەوە؟ دەتوانین درەفەتێکی رووناکی پیشانی بینەرەکان بدەین.

(*) بۆ نووسینی ئەم بابەتە، کەم یان زۆر سوودم لە چەند سایتێکی ئینگلیزی و نەرویجی وەرگرتووە.

رەزا شوان

دوبەی: ٢٠٢٤

کچە بەدبەختەکە.. دەقی : ماجد مەتروود.. وەرگێڕان: سەردار جاف

کاتێ بیرمکردەوە بەمە ناوتەوە

پرچم فڕی بۆ سەر پرچتدا

چاوم بە نەو چاوانتا غلۆڵبوونەوە

کاتێ بیرمکردەوە بێمە ناوتەوە
قاچم لە قاچەکانت ئاڵا
لێوم بە سەر لێوەکانت توانەوە
بەو جۆرە
دڵم بە سەر دڵتدا تلیسایەوە
هەر بەو جۆرە
رۆحم بە سەر رۆتا ڕووخا
هەموو ئەوانە
جونکە بیرمکردەوە بێمە ناوتەوە
لێ
هۆ خانمە بەدبەختەکە
تەنها لە بەر ئەوەی بیرم کردی
هەموو دەرگاکانت داخست
پەنجەرەکانت داخست
گریام
ئەسرینەکان قەتیس بوون
بە ئارامی
لە سەر رایەڵەی ژینما پەخشم کرد
بە گازندەوە بە گوێی خۆرم چرپاند
خووەکانم لە نێوانی دوو ڕووبارا ون بوو
تەمەنم لە نێوانی دوو جەنگا ون بوو
کوێت و
ئابڵوقە و سەددام
ئەمریکا و
رەگەزپەرستی و سەگەکان
شپڕیوبوونمم بە دی کرد
هەتیو و پرسە
تەپوتۆز و دووکەڵ
تەپکەی بۆمبڕێژی چالاک
گاڵتەپێکردنی ڕەنگەکان
بە درێژی و پانی
لە ئابروو …. و ڕیشە … و مێژوو
هەموو ئەوانە …. بەربەستم بوون
کاتێ بیرمکردەوە .. بێمە ناوتەوە
ئەی شارە بەدبەختەکە

دەقی : ماجد مەتروود

بەلژیک
وەرگێڕان: سەردار جاف

سۆناتای تەمەن.. شیعری ستیڤان شەمزینی

چیم لە دوا جێدەمێنێ؟
جگە لە گەرمی دوو ماچ و
گۆڕێکی بێ ئادرەس
خەونێکی تەژی لە کابووس و
چەند شیعرێکی خۆکوژ
چیم لە دوا جێدەمێنێ؟
جگە لە هێشووە بەرسیلەیەک
پێش ئەوەی ببێتە ترێی عەشق
بە دەندوکی چۆلەکەی دووریی
دڵی هەپرون دەبێت
من هیچم لە دوا جێنامێنی
جگە لە تەرمی خۆم
لە قەبرستانی بیرچوونەوەدا

تەمەنم سێوێکە
خەریکە بە داری ژیانەوە بەربێتەوە
پێش ئەوەی ئاگری پێکەنین
لە چاوی فرمێسکاویمدا بکوژێتەوە
لە رووباری پشکۆدا مەلە دەکەم
پێش ئەوەی خەیاڵم
بیر لە خۆکوشتن بکاتەوە
شیعرێکی تر
بە خۆشەویستی ئەنووسم
بەرلەوەی مردن

بمکا تە گۆرانییەکی حەزین
قەسیدەیەک بۆ ژیان ئەخوێنمەوە
تەمەنم وەک بروسکە تێپەڕی
فریا نەکەوتم شەوێک
لەناو جیهانی تۆدا رۆژ بکەمەوە
کات ئەوەندە نەماوەیە
لە عەقڵ یاخی بم و
ببمە نۆکەری دڵ
ئەرێ بۆ وا خێرا تێپەڕی
ئەو ئەسپە شێیەی تەمەن!؟

ئەو رۆژانەی لە دەستمان رۆشتن
جوانترین رۆژەکانمان بوون
ئەو گۆرانییانەی دلێرانە وتمان
خۆشترین ئاوازەکانمان بوون
ئێستا رۆژە جوانەکان بەسەرچوون
قورگی ستران وتنمان سووتاوە
ژیان دوا دەرفەتی زێڕینی خۆی پێداین
رۆژانێکی جوان پێکەوە بەسەر بەرین
ئێمە بە جووتە
سەرقال□ی شکاندنی دڵی یەکتر بووین
نەماندەزانی ئەم رۆژە پەمەییانە
وەک بروسکە بەناو تەمەنماندا تێدەپەڕن
هەنووکە لێرەوە بەچاوی پڕ ئەسرینەوە
شینی ئەو رۆژانە دەگێڕین کە نایەنەوە

ئەو عەشقەی من
کڵ□ یەک شەکرە
لە دەمی یاردا دەتوێتەوە
ئەستێرەیەکە
هیچ ئاسمانێک جێی ناکاتەوە
شەرابێکی کۆنە
نەڕژاوەتە پیاڵەی هیچ مەستێکەوە
بەهارێکە

خەزان ناتوانێت بیکاتە چامە
خولیایەکە
بە دوای خۆمدا ئەگەڕێ
لە رێگا هەورازەکانی دڵی تۆدا
ئەو عەشقەی من
تەکاندنی تاریکییە
لە شانی رۆژە هەوراوییەکان
نورێکە
لەو کاتەی گەردوون کوێر دەبێت
کۆڵاڵێکە
لەو دەمەی ژیان کۆڵ دەبێت
شیعرێکە
لە چەرخی بێینی زماندا
باخێکە
لە زەمەنی قەدەغەکردنی گوڵدا
ئەو عەشقەی من، میتا عەشقە

ستیڤان شەمزینی

ڕەهەندی مێژوویی لە نێو پەند و قسەی نەستەقی کوردیدا.. دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن

“خوێندنەوەیەکی تایبەت بە پەندو قسەی نەستەق، بە هیوای گفتوگۆ و ڕەخنە لێگرتن”

پێشەکی:

هیچ دەقێکی فۆلکلۆری نییە، چ درێژ بێت و چ کورت، لە نێو زەمەنێکدا نە گوترابێ و بە زەمەنێک و چەندان زەمەنیش نە گواسترابێتەوە، کەواتە هەموو دەقێکی فۆلکلۆری ڕەهەندێکی مێژوویی

لە ناوەخۆیدا هەڵگرتووە و بەرهەمی مێژوویەکی تایبەتیشە.جا دۆزینەوەی ئەم ڕەهەندە مێژوویی و زەمەنەکەی ، بۆ لێکۆڵەر و توێژەر، کارێکی زەحمەت نییە ، کە ڕەنگ بێ ئەمە زەمەنە ئاست و مەودای شەو و ڕۆژ و مانگ و ساڵ، بگرە سەد و هەزارەشی تێبکەوێ.

دەکرێ ڕەهەندە مێژووییەکەی دەقی فۆڵکلۆری، لە ناوەوەی خودی دەقەکە دابنێ، کە زمان و واتای دەقەکە دەگرێتەوە، دەشکرێ هەندێ جار، لە دەرەوەی دەقەکە دابنی کە لێرەدا مەبەست لە فەلسەفەی دەقەکەیە. چۆن؟ دەقی فۆلکلۆر لە نێوەندە زانستییەکان بە "حیکمە" ناوزەند دەکرێ، حیکمەش بەشێکە لە فەلسەفە. کەواتە گەڕان بەدوای فەلسەفەدا لە دەقی فۆلکلۆریدا ، کارێکی زانستیی مەتمانە پێکراوە.

لەم لێکۆڵینەوە یە دا، کە تایبەتە بە (پەند و قسەی نەستەق)، سەرەتا پێویست دەکات پەند و قسەی نەستەق بە شێوازێکی تازە پێناسە بکەین، پەیامگر، بتوانێ بە ڕوونی و بێ چەندوچوون، ئەو دووانە لێک جودا بکاتەوە. لە بەر ئەوەی کە:

١) تا ئێستا تێکەڵییەکی لێڵ و ئاڵۆز، لە نێوان هەندێ لە دەقەکانیاندا دەبینرێ.

٢) کتێب و سەرچاوە هەیە و لەژێر ناوی "پەندی کوردی" کۆکراوەتەوە و چاپکراوە، ئەو دووانەی لێک جیا نەکردووەتەوە.

٣) لە هەندی بەرهەمدا "گۆتەی خەڵک" و "گۆتەی ناوداران" یشیان تێکەڵ کراوە.

٤) ئەم جیانەکردنەوەی زانستییانەی ئەو دووانە، جگە لە ئاستە میللەیەکدا، ناوەندە ئەکادیمییەکانیش دەگرێتەوە، بۆ نموونە، هەندێ ماستەرنامە و تێزی دکتۆرا.

تەنانەت، لە نێو کتێبی (پەندەکانی پیرەمێرد)ی گەورە شاعیری کوردیش، ئەم تێکەڵییە دەبینرێ. بێگومان کتێب و سەرچاوەی متمانەپێکراو و پەسندیشمان لەبەردەست دایە، بۆ نموونە، کتێبی (پەندی کوردی و چێڕۆکەکەی)ی "عومەر شێخەڵڵا دەشتەکی" و کتێبی (مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا)ی " مەلا مەحمودی دێرشەوی".

بەداخەوە هەندێ نووسەر لەگەڵ ئەوەی کە زۆر ماندووبووین و شەونخۆنیان چێژتووە، لە زور وردبینی و تێڕامانی ورد لە چاپکراوەکانیاندا، لە مەڕ لێکجوداکردنەوەی پەند و قسەی نەستەق نابینیرێ. هەر بۆ نموونە نووسەرێکی بەڕێز، کتێبێکی لە ژێر ناوی (لێکدانەوەی هەزار پەندی کوردی – ٢٠١٥) بڵاوکردووەتەوە، کەچی لەو هەزار پەندەی باسی کردوون، کەمترین ژمارەی پەندیان تێدایە. ئەفسووس! ئەم جۆرە کتێبانەش لە کتێبخانەی کوردیدا ژمارەیان کەم نییە!

پەند وەکو دەستەواژە و گۆتەی خەڵک بە چەند شێوەیەکیش بە کار دێت

:

پەنـدەکی بە سـەر هـات ، نە بیتەوە : واتە کەسـێك بە سـەرهاتەکی نـاخۆشی بە سـەرهات و بەسـەرهاتەکە (پەنـد)ەکی لێکەوتەوە، ئەو بەسەرهاتە ناخۆشە بەسەرکەس نە یەت لە ناخۆشی دا ، بەردەوام ئەو بەسەرهاتە وەک چیرۆک بە پەند لەوەرگرتن دەگێڕدرێتەوە .

دەتکەم بە پەند : کەسێک لە یەکێک تووڕە دەبێ و گەفی لێدەکات و پێی دەڵێ .. بەسەرهاتێکت بەسەر دێنم دەتکەم بە پەند ، بەسەرهاتێکە وەک پەند بگێڕدرێتەوە، واتە ببێت بە چیرۆکێکی پەند ئامێز .

بوو بە پەند : واتە کەسێک بەسەرهاتێکی بەسەر هات ، هێندە ناخۆشە بەردەوام وەک پەند خەڵک دەیگێڕنەوە و دەڵێن : بوو بە پەند .

لێرەدا، کورد گوتەنی، بە پووخت و ڕێختی، دەچینە نیو باسە “پەند و قسەی نەستەق و قسەی خەڵک و گۆتەی ناوداران، پێناسەیان دەکەین و هێڵە نێوان سنووریان، بە نموونە، دەست نیشان دەکەین:

یەکەم: پـەنـد:

با لەپێشدا، بە ئاسانکاری، پەندێک بە نموونە بهێنینەوە، ئەوسا بچینە نێو بابەتەکە:

پەندەکی هەیە کوردی دەڵێ:

“پا پای کەرە، چنگ چنگی مەیاسە

سـەرم سـوڕماگە لەی کـار و باسە!

ئەم پەندە چۆن دروست بووە؟

دەگێڕنەوە، بووک و خەسووێک مەڕدار بوون و لە گوندێک دەژیان ، بوکەکە مەگیرانی دەکات و زۆری حەز دەچێتە (ڕوونەکەرە)، بەڵام ، خەسووە ڕێزیل و قرچەکەکەی، ئامادەنابێ و لەناگەڕێی ئەو بووکە قشتیلەی، زادی ڕوونەکەرە بەنەتێ سەر لەو. کار وا دەمێنتەوە، تا

ڕۆژێک، خەسوو، بۆ پرسەیەک لە گوندێکی درواسێیان لە ماڵ دەردەچێ؛ ، بەڵام پێش ئوغرکردنی، دەچێ، ئەو ڕوونەکەرەی هەیانە لە نێو مەنجەڵێکدا بە بنمیچی ژوورەکەیدا هەڵدەواسێ و ئەرزی ژوورەکەش بە قوڕێ جوان جوان سواغ دەدا.

جا بووکەکە کە دەبینی. ماڵ ماڵی خۆیەتی و تەنیایە، فورسەت دێنی و دەچێتە سەر پشتی کەرێک و خۆی دەگەێنێتە مەنجەڵەی ڕوونەکەرە و بە ئارەزووی خۆی چنگی لێ گیردەکا و بە دڵێ خۆی لێی دەخوا.

کاتێک خەسوو لە پرسە دەگەڕێتەوە، سەیر دەکا جێ سمی کەر بەسەر قوڕەکەوە دیارە و مەنجەڵە کەرەش، جێ چنگی بەسەرەوەیە، دۆش دادەمینێ و سەری لێدەرناکا و لەبەرە خۆیەوە دەڵێ:"پا پای کەرە ، چنگ چنگی مەیاسە ؛ سەرم سوڕماگە لەی کار و باسە!" ئەم ڕوو داوە چێڕۆک ئامێزە ش ، ئەم پەندەی لێدەکەوێتەوە – کە لە قالبی دیکەشدا گوتراو□ تەوە.

دەکرێ پەند بەم شێوەی خوارەوە پێناسە بکەین و بڵێن:

پەند بەرهەمی ڕووداو و بەسەرهاتێکی مێژوویی چێڕۆک ئامێزە و لە کۆتایی ئەو ڕووداوە پەندێک بەرەهەم دێت و دەبێت بە نموونەیەکی قبووڵکراو و زیندوو بۆ ڕووداوی هاوشێوەی ، پەندە کە دەگوترێتەوە ، چێڕۆکە کە نا گێڕدرێتەوە ، خەڵکەکەش بە گوتنەوەی پەندەکە ، لە مەبەستەکە تێدەگەن و دەزانن چی ڕووی داوە و مەبەست چیە !.

کەواتە پەند بەرهەمی ڕووداوی چێڕۆکئامێزی کتوپڕە ؛ دەبینین ئەم پەندە لە خراپ ڕەفتاریی خەسووەکەوە دروست بووە و هەر خەسووەکەش پەندەکەی داڕشتوە و داهێناوە ، لە فۆلکڵۆردا بە گشتی، مر□ۆ□ چاک و خراپەکان، جوان و ناشیرینەکان، پاشا و گەداکان، گەورەو بچووکیان هەمووان عاقڵ و شێتەکان هاوبەشن لە بەرهەم هێنانیدا.

لە شیتەڵکاریی (زەمەن)ی پەندەکەدا، تێدەگەین کە وەرز.. وەرزی ب□هارە و گیا سەوزە و مەڕ و ئاژەڵ تێر لەوەڕن و شیریان زۆرە و بەرهەمە شیری□کانیش زۆر و زەوەندن و ڕوونەکەرەپەیدا بووە . ڕووداوەکەش چێڕۆکئامێزە و کات و شوێن و ڕووداو و کارەکتەریەکانیش دیارن. بونیاتی دەقەکەش، بە دوو نێوە دێڕی شیعری ناسک، داڕێژراوە.

دووەم: قسەی نەستەق

ئەم قسەی نەستەقەی خوارەوە دەخەینە ڕوو
گەورەیی بە ع□ق□□□ ، ب□ ساڵ نییە.
دەوڵەمەندیی ب□ د□□□ ، ب□ ماڵ نییە.
ئەم قسەی نەستەقە چۆن دروست بووە؟

کە سەرنج لەم دەقە دەدەین، دەبینین دەچێتە قاڵبی قسەی نەستەق،
دەردەکەوێ چەند زانیارییەکەی فڕە بابەت لە خۆ دەگرێ: "گەورەیی،
عەقڵ، ساڵ – تەمەن؛ دەوڵەمەندیی، دڵ –
وەک دڵ و دەروون، ماڵ." کە ئەوانیش لە چوارچێوەیەکی ئەدەبی پووخت
و تۆکمە و مۆسیقادار و واتادار، دارێژراون. دەقەکە ڕەهەند و
شیتەڵکاریی دەروونناسییانە و کۆمەڵناسییانە و مرۆڤناسییانە
هەڵدەگرێ لە پاڵ تێرامان لە زمان و زمانەوانی بەرچاوی نێو
دەقەکە.
گەورەیی : لێرە واتە کەسی تەمەندار و بە عومر.
عەقڵ : واتە کەسی عەقڵدارو خاوەن زانین و زانیاری وتاقیکردنەوە .
ساڵ : واتە ژمارەی ساڵەکانی کەسی بە تەمەن .
دەوڵەمەندیی : واتە کەسی پارەدارو هەبووە .
دڵ : لێرە واتە کەسی دڵکراوە و دەسبڵاو و چاوتێرو سەخی .
ئەم قسەی نەستەقە کێ گوتوویا□تی؟ ئەم قسەی نەستەقە هیچ ڕوودا و و
چێڕۆکێکی لە پشت نییە، بەڵکوو وەک بەرهه□م و لێکدانەوەی هزرێکی
بلیمەتانە و کەسێکی دنیا دیتە و خاوەن ئەزموون دەخوێندرێتەوە ،
تێیدا بە زەقی وردبینیی زانیاری تاکناسیی و کۆمەڵناسیی و
مرۆڤناسیی و زمانزانیی تێدا دەدرەوشێتەوە. بەرهه□می ئەزموونی
عەقڵێکی مەزن و لێکدانەوی مرۆڤێکی وردبین و عەقڵ بە کارهێنەرە .
ئەگەر سەرنج بدەین ئەم قسەی نەستەقەش وەک پەندەکەی پێشوو بە شیعر
داڕێژراوە ، واتە پەندو قسەی نەستەق ، هەتا گۆتەی خەڵک و گۆتەی
ناودارانیش هەندێ جار ، جگە لەوەی لە ڕستەی کورت و دەستەواژەی
جوان داڕیژراو دەگوترێن و بە شێوەی شێعرو کێش و قافەیەش بەرهه□م
دێن .
لەم قسەی نەستەقە دا دوو کەسایەتیی جیا و دوو دڵ و دەروونی جیا و
ئاسمان و ڕێسمان لێک دوور ، بە یەکەوە قسەیەکی نەستەقی پڕ واتا و
ئاواز و ئەزموون و عبیرەتی پەسندکراو و بەجێی لەخۆیدا
کۆکردووتەوە. کەواتە قسەی نەستەق بەرهه□می بیرکردنەوە و بیرتیژی و
وردبینی و تاقیکردنەوە و لێکدانەوەی عاقڵانەیە.
زەمەن لەم قسە نەستەقەدا، تەمەنی دوو کەسایەتیی جیایە: پیرێک و
منداڵێک – لای کەم گەنجێک. گەورەکە کە نادیارە، واباسکراوە کە (بێ
عەقڵ و بێمەعریفەیە)؛ لە کاتێکدا، منداڵەکە کە ئەوەیش هەر
نەناسراوە، (ئاقڵ و بە هۆش و گۆشە). گوتەکە لەسەر بنەمای
گەورەیی، بێ عەقڵ و عەقڵی بچووکەوە دامەزراوە. واتە تەمەنی زۆر و
عەقڵێ کەم؛ عەقڵێ زۆر و تەمەنی کەم ، کۆبوونەتەوە و لە داڕشتنێکی
شیعرئامیزدا و ئەم قسە نەستەقەیان پێ بەخشیووین.

سێیەم : گۆتەی خەڵک

ڕەنگبێ، لە یەکەم خوێندنەوەیدا دەستەواژەی "گۆتەی خەڵک" پرسیارێک بوروژێنێ: ئەدی ئاخۆ پەند و قسەی نەستەقیش هەر گۆتەی خەڵک نین؟ فۆلکلۆر هەمووی هەر گۆتەی خەڵک و مرۆق نین؟

دوای ئەوەی ڕۆشناییەکمان خستە سەر پەند و قسەی نەستەق، هەوڵدەدەین لێرەدا، ئەم تەمەی سەر"گۆتەی خەڵک" بڕەوێنینەوە و بەیتی مەقسەد بخەینە ڕوو.

با ئەم دوو نموونە، لە "گۆتەی خەڵک" بخەینە بەرچاو:

- ئەو سەرەم لە بەر هەتاوێ سپی نەکردووە!
- پیربوون دەرمانی نییە!

کە گۆتەی خەڵک" دادەهێنێ و و بۆ کاری دەهێنێ؟

کەسێک، دەمێکە خەریکی ئەنجامدانی کارێکە، هەر کارێک بێ، ئەوانەی بە دیارییەوە ڕاوەستاون دە بێنن، کابرا زۆر خاو و خلیچ و سارد و سوڕڕ و پێناچێ سەر لە کارەکە دەربکا و وەک پێویست بۆی مەیسەر نابێ، جا یەکێک، پێی دەڵێ:'لالە، بۆ جەی برای خەت ناکەی، کارەکەت بە تەواوکات و ڕزگارمان بێ؟" ئەویش، بە نابەدڵییە و دەڵێ:"برا، ئەوە دەڵێی چی؟ خۆ ئەمن ئەو سەرەم لە بەر هەتاوێ سپی نەکردووە؟!".

دیقەت بدەنە، ئەو گوتەیە، هیچ ڕووداو و چیڕۆکێکی لە پشت نییە، پێ ناچێ بەرهەمی ئەزموون و کارامەیی و بیرمەندیی و دنیادیتەیی بێ. پتر لە قسەی بازاڕی سادە و ساکار و ئاسایی دەچێ. تۆیش ومنیش و خەڵکی دیکەش، دەتوانن شتێکی لەو تەرزە بڵێن و دارێژن.واتە نە بەسەرهاتێکی چیڕۆک ئامێزی لە پشتەو نە پێویستی بە تاقیکردنەوەو وردبینییەکی زۆر هەیە !

لە گوتنی "پیربوون دەرمانی نییە."، دیسان کەسێک کە پیریی و نەخۆشییەکانی، تەنگی پێ هەڵدەچنێ و هەرچەندی دەکەن داو ودەرمان و چارەیەکیان وەدەست نەکەوێ، لەو پیرییە و لەو نەخۆشییانە، دەربازی بکات. جا کەس وکارو خزم خوێش دەڵێن، هیچ نەما بۆی نەکەین، هیچ عیلاج و چارەی نییە، چیبکەین پیرییەو دەرمانی نییە!

دەبینین ئەم گۆتەیەش، پێویستی بە ڕووداوێکی چیڕۆکئامێز و عەقڵی ئەزموندار و هۆش و گۆشی پڕ مەعریفە و بیرمەندیی نییە. هەرکەس دەتوانێ قسەی وا بکات و ڕۆژانە گوێمان لەو جۆرە ڕستە و دەستەواژانە دەبێ.

بە گەیشتن بەو ئەنجامەی کە کە پیریی دەرمانی نییە و کابرا سەری لە بەر هەتاوە سپی نەکردووە ، پێویستیمان بە ئەزموونی زۆر و فەرهەنگی مەعریفی گەورە و هزر و مەشکی ژیرانەو تاقیکردنەوەو گەڕانی زۆر نییە. هەر کەسێک لە هەر ئاستێکی تێگەیشتن دابێت، ئەمانە دەزانێ و لە کاتی پێویست بەکاریان دەهێنێ و دەیانڵێتەوە !

چوارەم: وتەی ناوداران

وتەی ناوداران، ئەو وتە جوان و واتادار و تۆکمە و پڕ عیبرەت و ئەزموونەن، کە هەموومان بە حەزەوە دەیان خوێنینەوە ، و لە ژیانی ڕۆژانە و لە بواری ئەدەب و مەعریفە و زانستدا بەکاریان دێنین، خاڵی درەوشاوەی ئەم وتانە ئەوەیە، دەزانرێ هێ کێنە و خاوەکانیان ناسراون، جا هێ سەردەمە دێرینەکانی مێژوو بن یان هی ئەم سەدەمەی ئێستای خۆمان بن.
واتا فەرهەنگیی ئەو وتانە ، گەورە و فراوانن، لە ناوئاخنی کتێبە ئاسمانییەکان و فەرموودەی پێغەمبەران و بگرە تا قسەی زانا و دانا و و فەیلەسوف و بیرمەند و شاعیر و هونەرمەند و سیاسی و کەسە دیار و ناسراوەکانی مێژووی دێرین و سەردەم دەگرێتەوە. بێگومانە ئەم گوتارانەش بەرهەمی ژیری و ئەزموون و هزری قووڵ و تێڕوانینی ئەوانە بە ژیان و بوون و مەرگ و گەردوون… تاد. لەگەڵ ڕۆژگاردا ئەو گوتانە گەیشتوونەتە خەڵک و لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیاندا دووبارەیان کردوونەتەوە. دیارە نموونە هێنانەوە بە ئەم بەشە (وتەی ناوداران) کارێکی ئاسانە زۆر پێویست بە ماندووبوون ناکات، ڕۆژانە لە گفتوگۆکاندا گوێمان لێیان دەبێت و لە نووسینەکاندا دەیانخوێنینەوە.

با بە یەک نموونەی گوتەیەکی ئەدیب و شانۆنووسی ئایرشی(ئایرلەندی) ناودار برناردشۆ، ئەم بڕگەیە دەوڵەمەند بکەین کە دەڵێ:

:"سەرمایەداری وەک سەرو ڕیشی من وایە، زۆری لە بەرهەم ، ناڕێکی لە دابەشکردن."
لەمەشدا ئەو زاتە مەبەستی سەروڕیشی خۆیەتی، کە سەرێکی ڕووتاوە و ڕیشێکی پان وپڕەو درێژو پڕ مووی هەبووە.

دەربارەی زەمەنیش لەم گوتەیەی بەرناردشۆدا ، دەکرێ بڵێین: زەمەن، سەردەمی ژیانی برناردشۆو سەرهەڵدان و گەشەسەندنی دەسەڵات و دەستکەوتی مەزنی سیستەمی سەرمایەدارییە لە ڕۆژاوا دا. لە، ئێستا هەر بستێکی ئەم جیگایانە دەگرێتەوە کە سیستەمی یان ڕژێمی

سەرمایەداریی تێیاندا باڵا دەست بێ: کۆکردنەوەی بەرهەمێکی زۆر و دەست بەسەرداگرتنی ئەو دەستمایە زۆرە، لە نێو چەنگ و قاسە و ژمارە بانکی چەند کەسێک و تاقم و دەستەیەکی بچووکدا کۆبووەتەوەو بەشیکی خەڵکیش لێی بێبەشن !

چەند نموونەیەک لە پەند و قسەی نەستەق و ڕەهەندە مێژووییەکانیان:

یەکەم: "بزن، بە شەوێک جێگای خۆی خۆش دەکات." (*١)

ئەمە قسەی نەستەقە.

ئەگەر بتەوێ باوەڕ بە کەسێک بێنی کارێکی بچووک و خێرا و کەمخایەن ئەنجام بدا و ئاکامەکەی چاک بێ با بۆ کاتێکی کورتیش بێت ؛ یان ئامۆژگاری کەسێک بکەی لە ڕووی پاک و خاوێنی و پاگژیدا، ئەوا دەکرێ، پێنا بۆ ئەم قسەی نەستەقە کوردییە ببەیت و بڵێت:" بزن، بە شەوێک جێگای خۆی خۆش دەکات." بێ گومان ئەمە قسەی شوانەکە ، جا چونکە شوان مەڕ و بزناسە ، بەوەی زۆرترین کاتی ڕۆژگار لەگەڵیاندا بەسەر دەبات و سەرنجیان لەدەدا و شارەزایانە. دیقەتی داوەتە کە شەو لەو دەشت و دەرە دەمێنەوە ، پێش ئەوەی بزن پاڵ کەوێ بە سمەکانی هێندە خۆڕەکێ زەوییەکە دەبێ و جێگەی خۆی خۆش دەکات. ئەمەش کردەیەکی خۆرسکانەیە، چونکە ئەو ئاژەڵە کەم تووکە و زەوی ڕەق و تەق و زیخاوی و بەردین ئازاری جەستەی دەدەن، هەوڵدەدا نەختە شوێنەکەی خۆی خۆش کات، بۆ ئەوەی بە ئەو شەوە خەوێکی خۆش بکات ، چون بزن هەرشەوەی لە ئاقارێک دەلەوەڕێندرێت .

زەمەنی پەیدا بوونی ئەم قسەی نەستەقە:

من وای بۆ دەچم ، مێژووی ئەم قسەی نەستەقە زۆر کۆن بێ، بۆ سەردەمی سەرەتای سەرهەڵدانی ئاژەڵداری بگەڕێتەوە ، دوای بەجێهێشتنی ئەشکەوت و پێش نیشتەجێ بوونی مرۆڤ لە گوند و ئاوایدا، چونکە چاخی شوانکارەیی بە شێوە سەرەتاییەکەی زۆر پێش سەردمی نیشتەجێبوون و بونیاتنانی شارەسانییەت بووە.

ئەگەر لە چیرۆکی (مەڕەکە و بزنەکە)ی فۆلکلۆریی کوردی ورد بینەوە،

دەبینین ، بزن داوا لە مەڕ دەکات بە ئەوەی پێکەوە خانوو دروست بکەن پێش ئەوەی زستان بێت و بەفر و باران دابکات، بەڵام؛ مەڕ شانازی بە خورییە زۆرەکەی خۆیەوە دەکات و بە باکە، گوێ ناداتە داوایەکەی بزنەکەی هاوڕێی. کاتێک وەرزی بەفر و بارین دێ و مەڕە بەرگەی سەرما ناگرێ و دەچێتە بەر قاپی بزنەکە و داوای لێ دەکا جێی بکاتەوە، بزن هەر خۆشی تێناگەیەنی و مەڕی گێژ و وێژ لەو ناوە لەسەرمان ڕەقهەڵدێ و مردار دەبێتەوە. هەمووشمان لە پەیامی چیرۆکەکە تێدەگەین و دەزانین ئەنجامی مەڕەکە چۆن بووە!
لەم قسەی نەستەقە و چیرۆکی(مەڕەکە و بزنەکە) یە ، دەبینین کە (بزن) کارەکتەری کارکردن و بەکارهێنانی عەقڵە و پێشبینی داهاتووکردنە و کاریشی بە دەکات، لە قسەی نەستەقەکەش دا بزن بە(شەوەک) جێگای خۆی خۆش دەکات و بە(زستان و تەمەن)ەکیش لە چیرۆکەکەدا خانوو دروست دەکات؛ ئەنجامی پێشبینییەکەی دەرکەوت کە زستان هات و بەفر و باران دای کرد و سەرما دەستی خۆی وەشاند، مەڕ بەرگەی نەگرت و چووە بەر دەرگای بزن و پاڕایەوە جێگای بکاتەوە تا لە سەرما نەمرێت؛ بەڵام؛ بزن ئەوەی هاتەوە بیر کە هاوێن داوای لێکرد پێکەوە خانوو دروست بکەن، کەچی مەڕ بە قسەی نەکرد و پشتی بە خوورییە زۆرەکەی خۆی بەست، ئێستاش بزن دەرگای لێناکاتەوە، ئەوەبوو مەڕ لە دەرەوە مایەوە و دواجار سەرما ڕەقی کردەوە.
ڕەهەندی زەمەن لە “بزن بە شەوەک جێگەی خۆی خۆش دەکا”:

- بزن بە شەوەک جێگای خۆی خۆش دەکات . پێشبینی خەوتنی — شەوەک — ە و هەوەدانە بە بە ئاسودەیی پاڵ کەوتن و بە خۆشی خەوتن لەم شەوەدا.
- لە چیرۆکی مەڕەکە و بزنەکە: دوو کارەکتەر، دەکەونە بەرامبەر یەکتر: مەڕ و بزن. یەکیان عەقڵ بە کاردەنێ و پێشبینی داهاتوو دەکات کە بزنە. ئەوەی تریان بە خوورییە زۆرەکەی دەنازێ و عەقڵ بەکارناهێنێ و پێشبینی داهاتوو

ناکا و سەرەتای ئەوەش بە گوێی بزنیشی ناکات ؛ دەرکەوت ئەنجامەکەی چی بوو، مەڕەکە سەری خۆی لەسەردانا. بزنیش پێشبینی داهاتووی کردووە و عەقڵی بەکارهێناوە و چارەسەری بۆ بەفر و باران و سەرمای زستان دۆزیوەتەوە و بە کردەوە خۆی پاراست و لە ژیان بەردەوام بوو.

شیکردنەوەی: قسەی نەستەقی : بزن بە شەوێک جێگای خۆی خۆش دەکات:

بزن : گیاندارێکی زیندووە و جێگای مرۆڤی گرتووەتەوە.

بە شەوێک: هەمایە بە زەمەنێکی کورت ، کە – شەو – ێکە.

جێگای خۆی: واتە شوێن، تایبەتە بە بزن لە شەوێکدا. ماڵی خەوتنە وجێگایەکی ئارامە .

خۆش دەکات: کارکردنە بە ئەوەی ئەم شەوە بە خۆشی و ئاسودەیی بخەوێ، خۆشی بە مانای لەززەتی ژیان دێت بە خەوی تەنیا شەوێک .

لەم قسەی نەستەقەدا چەند فەلسەفەیەکی (کات) و(شوێن) و (کارکردن) و(لەززەت)ی(ژیان) کەکراونەتەوە؛ بە واتایەکی دیکە، هەر یەک لەم وشە و ناوانە سەر بە فەلسەفەیەکن.

ئەفلاتون لە بارەی (کات) و (جێگا) وە دەڵێت: “کات ئەو ماوە پەیوستەیە بە جووڵەی ئەستێرەکانی ئاسمان.” لەم قسەی نەستەقەدا، کات پەیوستە بە کارکردنی بزن و گەیشتن بە خەوی ئاسودە، لە شەوێکدا!

ئەرستۆش لە بارەی (شوێن– جێگا) وە دەڵێ: “جێگا ئەو شوێنەیە کە شتێک لە خۆ دەگرێ.” لەم قسەی نەستەقەشدا ، جێگا ئەوەیە کە بزن شەوێک بە ئاسودەیی تێیدا دەخەوێ.

لەم قسەی نەستەقەدا(کات)ئەوەیە، کە بزن بە(شەوێک) لە جێگایەک دا بە ئاسودەیی بخەوێ، بە ئەوەی لەم شەوەدا ئاسودە بێ و (لەززەت) لە چرکەساتی خەو وژیانی ئەو شەوە ببەنێ ؛ هەر بۆیە (کار)دەکات بە ئەوەی ئەو شەوە بە ئاسوودەیی بخەوێ !

شوێنیش ئەو (جێگا)یەیە ، کە بزن خۆشی دەکات بە ئەوەی شەو تێیدا بە خۆشی بخەوێ.

هەروەها ئەرستۆ لە بارەی کارەوە دەڵێت: “ئەو کارەی کە دەبێتە هۆی مەیسەر کردنی کاری بە کۆمەڵ، دەبێتە هۆی وەدەستهێنانی ئامرازەکانی بەختیاریی بە تاکی کۆمەڵگە.”. ئەو کارەی کە بزن کردوویەتی، هەرچەندە بە تەنیاش بوو، بووەتە هۆی بەختیاریی خۆی وەک تاک ، کە هەندێجار بەختیارییەکە ماددییە و هەندێ جاریش مەعنەوییە. لێرە بە بزن کارەکە، هۆی بەختیاری ئاسودەیی بوو، واتە

مەعنەوی بوو. بەڵام مرۆڤەکان لە نێوان خۆیان دا جیاوازن، هەندێکیان کەم ئاوەزن و هەندێکیان بە هێز و عاقڵن، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی هەریەکەیان کاری جیاواز لەوەی تر بکات و لە ئەنجامدا کۆمەڵگەی شارستانی پێک دێت، لەبەرەش لە چیرۆکی·) مێشەک و بزنەکە) بینیمان بزن و مێش لە بەر کارهێنانی ئەقڵدا جیا بوون و ئەنجامە کەشیان وەک یەک نەبوو!

زەمەن لە دەقی “بزن، بە شێوەک جێگای خۆی خۆش دەکات.”

زەمەنی ناوەوەی یەک – شەو – ە، کە بزن کاری تێیدا کرد و گەیشت بە ئاسودەیی.

زەمەنەی دەرەوە یان مێژووی دروستبوونی قسەی نەستەقەکە، بە لێکدانەوەی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی یەکەمی سەرهەڵدانی شوانکارەیی و دروستکردنی خانوو و گوند کە (دە هەزار) ساڵێک پێش زایینە. ئەمەیش هاوزەمەنە لەگەڵ چیرۆکی مێشەکە و بزنەکە، کە چیرۆکەکە بە – هیما – باس لە دروستکردنی خانوو دەکات بە یەکەمینجار و لە وێشدا مێش و بزن وەک دووکارەکتەرن لە جیاتی مرۆڤ ڕۆڵیان بینیوە.

پەناسەیەک بە بزن …

بزن ئاژەڵێکی ماڵی کراوی مرۆڤەو مێژوویەکی کۆنی لە گەڵ مرۆڤدا هەیە ، مرۆڤ سوودی زۆری لە بزن بینیوە ، شیرەکەی بە زۆر شێوە بە خواردن بەکاردەهێنێت ، گۆشتەکەی دەخوات ، مووەکەی بە زۆر پێویستی و کەرەستە بەکار هێناوە ، پێستەکەشی بە زۆر جۆر بە کار هاتووە ، هەتا میزو کشپلەکەی وەک پەین بۆ بە هێز کردنی زەوی و سوتاندن سوودی لێبینراوە، هەتا شاخەکەشی لە سنوورێکی دیاریکراو بە کار هاتووە . تەمەنی بزن لە نێوان دوازدە تا پازدە ساڵ دەژی .

مێژووی بزن ، زۆر بە سەر چاوەکان ئەوە دەسەلمێنن کە سەرەتا لە (چیاکانی زاگرۆس) و (کەوانەی بە پیت) مرۆڤ بزنی ماڵی کردووە ، لە (مێژووی بزنی ئیران) دا هاتووە کە : ئیران یەکەمین بنگەی بە خێو کردنی بزن و ماڵی کردنەکەی لە ناوچەی (گەنج دەرە) ی شاری کرماشانە لە دەورو بەری (دە هەزار) ساڵ پێش زایین بە خێو کراوە ، کە ئەمەش ڕاستەو خۆ کوردستانە ، هەروەها (مورتەزا ئەزایی) نوێنەری ئیران لە کۆ بوونەوەی وڵاتان بۆ دەسنیشان کردنی (ڕۆژی بزن) هەوڵی دا ئەو ڕۆژە بە ناوی ئیرانەوە تۆمار بکات و گوتوویەتی : (مێژووی بە خێوکردنی بزن لە چیاکانی زاگرۆس لە ئیران بۆ پێش دوازدە هازار ساڵ دەگەڕێتەوە))(*٢)

لە (داستانی دەموزو عەشتار)(٣) دا کە داستانێکی سۆمەریە و ڕیشەی سەرھەڵدانی بۆ سەردەمی باپیرانی سۆمەریەکان دەگەڕێتەو، بزن وەک کارەکتەرێکی زیندوو لە داستانەکە ڕۆڵ دەگێڕێ ؛ کە لە لێکۆڵینەوە شوێنەوارناسییەکاندا سەڵمێندراوە تەمەنی ئەم داستانە(دوازدە ھەزار ساڵ) دەبێت و شوێنی ڕوودوا□کانیش چیاکانی کوردستانە ، بە پێی لێکۆلێنەوەیەک کە ئێمە کردوومانە ، ئەو شوێنە دەموزی شەش مانگ ت□ی□دا لە ژێر زەوی دەمینێتەوە و لە ڕؤژی نەورۆزدا دێتدەرەوە (شاری ژێر زەمینی دێرینکۆیۆ) (٤)ی دوازدە ھازار ساڵیە یە لە کوردستانی باکوور ، دەموزی لەم داستانەدا نموونەی خوداوەندێکی شوانە ! ئەمە ھە مووی بەڵگەی ئەوەن کە کوردستان وڵاتی یەکەمی بە خێو کردنی بزنە .

بزن زۆر جۆری ھەیە ، لە کوردستان دوو جۆری ناسراوە ، بزنی ئاسایی و بزنە مەرەز ، مووی بزنە مەرەز بۆ دروستکردنی ڕانک و چۆغە بە کار دێت ، بزنی کوردستان بزنێکی چیاییەو زۆر چوست و چاڵاکە ، بە ھۆی ئەو مێژووی□ دوورو درێژەی کە بزن لە گەڵ مر□ق دا ھەیەتی ، چووەتە نێو ھەموو بەشەکانی فۆلکڵۆرو ھەتا ئەدەبی نووسراووتەواوی ھونەرە کانیشەوە ، ھەر بۆیە لە وێنەکۆنەکانی دەستکردی مرۆڤ لە نێو ئەشکەوتەکان وێنەی بزن بە ڕوونی دەبینرێ !

بزن ئێستا سەرچاوەیەکی ئابووریە ، ھەر بۆیە گرنگیەکی زۆری پێدەدرێ و کتێبی زانستی زۆر لە بارەی پەروەردەی بزنەوە نووسراوە ، نەتەوە یەکگرتووەکانیش بە ھۆی گرنگی بزنەوە ڕؤژێکی بۆ دیاری کردووە .

دووەم: “هەندەم نەماوە بمنێنە گوێزە.”(*٥)
هونەرمەند حەسەن زیرەک لە گۆرانییەکیدا دەڵێ:
هەنـــدەم نەمـــاوە بمنێنە گوێزە
بە خەم لەرانە یار لە تەورێزە
نە چاو تێر دەبێ نە دڵ دەبزێ

ئەوەی ئێمە مەبەستمانە لەم گۆرانییە (هەنـــدەم نەمـــاوە بمنێنە گوێزە.) یە ، کە لەرێ مەبەستی شاعیرلە بە کارهێنانی ئەم قسەی نەستەقە ئەوەیە ، پیر بوویمە وهەندەم نەماوە بمرم و بمخەنە نێو (گـــوێز ، گۆز، گۆزە ، کـــوپە ، دەخمە، گۆڕ) ە وە کە لە کۆنەوە بە کوپەیـــان دەگـــوت دەخمە و دەخمەش وەک گۆڕ بە کاردەهـــات . ئەوەش لەوەوە هاتووە کە لە پێش زایین و بەتایبەت لە هەزارەی دووەمدا، مردوویان دەخستە نێو کوپە – گۆزە، ئێستاش جاروبار لە ئەنجامی پشکنینە شوێنەوارییەکـــان لەم جۆرە کوپـــانە دەدۆزرینەوە – لە مۆزەخانەی سلێمانیش دانەیەک نمایش کراوە، کە ئێسک و پرووسکی مـــردووی تێـــدایە، لەوشـــدا کە لە گۆرانییەکەدا گۆزە بە (گـــوێزە) هـــاتووە، ئەم گۆڕانکـــارییە لە بەر پێویســـتی ســـەروای شیعـــری گۆرانییەکەیە .
لەم قســەی نەســتەقەدا دوو زەمەن هەیە: یەکەم زەمەنـــی نـــاوەوە کە زەمەنی پیربوون و مردنی عاشقەکەیە و خستنە نیو کوپە و گۆزەیە .
دووەم: زەمەنی دروستبوونی قسەی نەستەقەکەیە، کە بەرەوای ئێمە بۆ ئەو مێژوو و زەمەنە دەگەڕێتەوە کە مردوو دە خرایە نێو کوپە و ئەویش لانی کەم چوار هەزار ساڵ پێش ئێستایە.

سێیەم: “هەندێم نەماوە بمنێنە قەفەس، نە چاو تەردەبێ نە دڵ د□□□□ بەس.”

ئەمەش بۆ ئەو زەمەنە دەگەڕێتەوە کە پیرەمێرد و پیرەژنە بە تەمەنەکان دەچوونە تەمەنەوە ، ئیسک و جەستەیان هێندە ناسک دەبوون بۆ ئەوە نەدەبوون بەدەست هەڵگێڕو وەرگێڕ بکرێن ، بۆ پاراستینان لە نێو قەفەزێکی تایبەتیان دادەنان یان درێژیان دەکردن، کە پڕە لە لۆکەی نەرم و نیان ، بۆ ئەوەی هیچ شتێکیان بەر نەکەوێ و جوولەیان پێ نەکرێ و ئازاریان پێ نەگات. کەواتە ئەو دەمە لە نێو قەفەس دانان ، پێش ئەوەی بخرێنە نێو گۆزە ـ نێو کووپەی مەرگ.

هەندێم نەماوە بمنێنە قەفەس، واتە هەندێم نەماوە هێندە پیربم و لەدەست و پێ بکەوم و بە قەفەس هەڵمبگرن و بمگۆزنەوە! لە ئەفسانەیەکی کوردی لە کتێبی (هەڵکەی نامە)(٦*)، ئیمامی هەمزە کە کەسایەتیەکی سەردەمی پێغەمبەرە دەکرێتە پاڵەوانی ئەفسانەیەک کە زەمەنەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی (شارە قەڵا – وەاتە شار) و دوو هەزار ساڵ پێش زایین، لەوێدا ئیمامئ هەمزە هێندە پیر بووە دەخرێتە نێو قەفەس و دەبریتە خزمەت پێغەمبەر ؛ ئەمە یەکێکە لە تایبەتمەندی ئەفسانە ، کە (زەمەنگۆڕی و شوێنگۆڕی بۆ پاڵەوان و ڕووداوگۆڕی) دەکات ! لەو ئەفسانەیە ئیمامی هەمزە هێندە پیر بووە، خستوویانەتە نێو قەفەس و بە لۆکە دەوریان داوە بۆ ئەوەی بتوانن بە ئاسانی بیگوێزنەوە ، حیکایەتەکە دەڵێ ؛ چوون ئیمامی هەمزەیان هێنا ، ئیمامی هەمزە چ ئیمامی هەمزە ! هێندە پیرە لە نێو قەفەس و لۆکەیان ناوە ، پێستی چاوی بەری چاوی گرتووە ، بە(قوڵاب) بۆ یان هەڵداوەتەوە ، کەس ناناسێتەوە ئەگەر نەڵێی ئەوە فلانە ، گۆیی لە هیچ نابێ ، ئەگەر بەی هاوار نەکەی ، هەر چەنێکی بی جوون هینایان و لە تەنیشت پێغەمبەریان دانا) ، (ل٢٥،٢٦- ب١،ب١)

زەمەن و مێژوو لە نێو ئەم قسەی نەستەقە دا:

دوو زەمەن هەیە: یەکەم زەمەنی ناوەوەیە، کە زەمەنی پیربوون و کەترەیی کەسایەتیەکەیە !.
دووەم: زەمەنی دروست بوونی قسەی نەستەقەکەیە، کە بەڕای ئەمە نزیکە لە زەمەنی – مردوو خستنە نێو گۆڕە – کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دوو هەزار ساڵ پێش زایین. بەڵام ، دوای هاتنی ئیسلام زمانی گۆڕانەوەکە گۆڕانی بەسەر دا هاتووە !

چوارەم: “مردووەک و زیندووەکی، پێکەوە لە قەبری دەنێن.”
ئەم قسەیە نەستەقە، بۆ چەندان شێواز دەگوترێ و دەنووسرێ، بە تایبەت کاتێ باسی کەسێکی دڵڕەق و زاڵم دەکەن. بیستوومانە و خوێندوومانەتەوە، کە لە سەردەمە دێرینەکاندا، پاشا هەبووە کە مردووە ، دەست و پێوەندەکانیشی بە زیندوویی لە گەڵدا نێژراون ، بە ئەوەی لە جیهانی ئەولا کە هەستانەوە وەک سەر دنیا خزمەتیان بکەن ، بە پێی باوەڕی ئەودەم ! لە کەلتووری هەندێ هۆز و ئێڵ و عەشرەتیشدا، ژنی زیندوویان لەگەڵ هاوژینە مردووەکەی پێکەوە بە خاک سپاردووە. هەرچەندە هیچ لەو ڕەوشانەمان لە مێژووی کورددا نەکەوتووەتە بەرچاو، دەڵێن لە وڵاتی تایلاند هۆزێک هەیە کە پیاوەکە دەمرێ ژنەکەشی لەگەڵ دەنێژن، هەروەها هیندیک هۆز لە هیندستان ئەوانیش پیاو کە دەمرێ ژنەکەی بە زیندوویی لە گەڵ دەنێژن !
ڕوون نییە لە کەینەوە و لە چیەوە ئەم بیرۆکەیە پەڕیوەتە نێو فۆلکلۆری کوردی؟ لام وایە ئەم قسە نەستەقە لە کەلتووری نەتەوەکانی

دیکەدا وەرگیرابێ و کەوتبێتە نێو زمان و کەلتوری کوردیمان. ئێستا ئەم ڕستەیە بەردەوام لە نێو کورددا، ڕۆژانە دووبارە دەکرێتەوە، وەک دەبینین کارەکە لە داب و نەریتی میللەتانەوە بووە بە - قسەی نەستەق - لە نێو کوردەواری بە کەسێکی زاڵم و دڵڕەق دەگوترێ، ئەگەر دەستی بڕوات مردووێک و زیندووێکی پێکەوە لە قەبری دەنێ ! زەمەنی ناوەوەی ئەم قسەی نەستەقە جێگیر نییە ، زەمەنی مردنی کەسەکانە . بەڵام، زەمەنی مردوو و زیندووە لە گۆڕنان پێکەوە زۆر کۆنە و ئێستاش وەک باسمان کرد کەم و ز□ر□□ر بەردەوامە. پێموا بێ زەمەنی بە فۆلکڵۆربوونی ڕەوشک□، ک□ بووتە قسەی نەستەق، ئەویش تازە نەبێت و مێژووییەکی کۆنی □□ب□ت ! لای کەم بۆ پێش زایین دەگەڕێتەوە.

پێنجەم: “کەوتوومە گێژی ئەسکەندەر.”

دیسان حەسەن زیرەک لە گۆرانی - سەبری - دا د□□□□:

سەبری بە خودا و بە پێغەمبەر
بە میحرابی چـــاوی ئەســـمەر
کەوتوومە گێـــــژی ئەسکەندەر (*٧)
نەجات نـابـــم تـــاکـو مەحـشەر

ئەوەی مەبەســـتی ئێمەیە “کەوتـــوومە گێـــژی ئەســـکەندەر.”ە ، ئەم دەســـتەواژە پەنـــد ئـــامێزە، لە چیێەوە هـــاتووە؟ بۆ چ زەمەنێـــک دەگەڕێتەوە؟ ئەوەی کە یارمەتیمـــــــان دەدات و دەبێ بە کلیلـــــــی دۆزینەوەی نهێنییەکە وشەو نـــــاوی (ئەســـکەندەر)ە، کە مەبەســـت (ئەســکەندەری مەقــدۆنی) ســەرکردەی یۆنــانییە، کە لە نزیــک شــاری (هەولێر) و لە شەڕی (گۆگەمیللا) لە ساڵی (٣٣١) پێش زایین (دارای سێی□م□)ی، پاشی فارسی ئەخمینی شکاند. ڕووداوەکە وادێتە بەر زهن کە لەشکری گەورە و بێ ژمارەی ئەسکەندەر کە لە زۆر میللەت و لە زۆر بەش پێکهـــاتبوو، ئەو لەشکـــرە بە چەکـــی جۆراوجۆر لە ڕم و شـــێر و تیروکەوان و پیادەوە، و سوارەی ئەسپ و فیل و ڕاکێشانی گالیسکە بە

مانگا، بە کوردستاندا پەرت بووە و کەسەکی ئەم وڵاتەش کەوتووتە نێو ئەم لەشکرە زۆر و سەری لێ شێواوە و ترساوە و چەپ و ڕاستی خۆی لێ تێکچووە و گێژ بووە ، نەیزانیوە چۆن ڕزگاری دەبێت. دیارە دواجار ڕزگاری بووە و بەسەرهاتەکەی خۆی گێڕاوەتەوە و ئەم ڕووداو و چیرۆکە ئەم پەندەی لێ کەوتووەتەوە. بەپێی ئەستاش ئەگەر کەسێک کێشەیەکی توش بێت و بێ چارە نەکرێ دەڵێن: "کەوتووەتە گێژی ئەسکەندەر."

زەمەنی دروستبوونی ئەم پەندە بە تەخمین بۆ مێژووی هاتنی ئەسکەندەر و لەشکرەکەیەتی بۆ کوردستان، لە دەوروبەری ساڵی (٣٣١)زایینی دەگەڕێتەوە .
زەمەنی ناوەوەی پەندەکە زەمەنی هەمان ڕۆژی ڕووداونی کەوتنە نێو لەشکری ئەسکەندەری ئەو هاوڵاتییە کوردستانییەیە ، کە ترساوە و نەیزانیوە چۆن ڕزگاری دەبێت ، کە دەڵێن ..کەوتووەتە گێژی ئەسکەندەر ، لێ - کەوتووە - مەبەستی ئەستای ڕووداوەکەیە و هەمان ڕۆژو مانگ و ساڵی هاتنی لە شکرەکەی ئەسکەندەرە !
زمانی پەندەکە کە کوردی ئەستایە. بەبێگومانی زۆر گۆڕانی بەسەردا هاتووە و ناوەڕۆکەکەی وەک خۆی ماوەتەوە، ئەمەش ڕۆوشە هەموو فۆلکلۆرە، کە لەگەڵ زەمەن زمان و زارەکەی دەگۆڕێ و مانا کەی لە نێو خۆیدا هەڵدەگرێ و دەیپارێزێ.

پەندو شوێنەوار ..
یەکێ لە تایبەتمەندییەکانی پەندو قسەی نەستەق ئەوەیە کە سنووری بابەت نازانن و سەر بە ماڵی هەموو بابەتەکی ژیانی مرۆڤ دادەگرن ، سەیرکە لێرە ئەم قسەی نەستەقە کە دەڵێ (پەندی پێشینان نەقشی بەردییە !) بزانە کە چۆن قسەی نەستەق بە پەند دا هەڵدەڵێ وپەسنی دەکات و گرنگییەکەی دەخاتە بەر چاو ، هەر کاتێ تە کە دەڵێی - پەند - یان گوتە لە وشەی پەند دەبێت .. ئەوا هەست دەکەی کە باسە بابەتەکی زۆر گرنگ دەکرێ ، واتە وشەی پەند هەر بە خۆی مانایەکی گرنگ و جوانییەک لە نێو خۆی دا هەڵگرتووە ، هەر ئەوە شە کە کەمەنگە - هەموو کەمەنگەکان - لە ڕابردوو و ئەستاس دا بەردەوام ڕۆژانە - پەند - بە کار دەهێنن ! ئەو بە کار هێنانە بەردەوامە واتە پەند هەرچەندە بە خۆی سەرەتایەکی تایبەت بە خۆی هەیە لە دروست بوون و سەرهەڵدان دا ، بەڵام هەرگیز کۆتایی نیەو هەمیشە لە نێو زەمەنەکی بێ بڕانەوە دا دەسوڕێتەوە ! کەچی ئەم قسەی نەستەقە جارەکی تر بەوەی کە بە - نەقشی بەرد - ی دەچوێنی ، جارەکی تر نەمریی پێ دەبەخشێ و دەڵێ : پەند وەک نەقشی بەرد وایە ، چۆن

نەقشی بەرد لە نەو ناچە و هەر دەمینەتەوە ، نەقشی بەردیین بە شەکە لە شوینەوار ، پەندیش ئاوا نەمرە و بەردەوام دەمینەتەوە ! واتە بە هونەری – زمان – ئەدەب گوتن و نووسین سوودی لە – هونەری دەست – نووسین و وەنەکەشان لەسەر بەرد بینیوەو بە یەکی چوواندوون ؛ ئەمەش جارەکی تر هونەری پەندو قسەی نەستەق دەردەخات و دوو هونەر بە یەکەوە ..یەکتر باەادەکەن .

زەمەن لە نەو قسەی نەستەقی – پەند نەقشی بەردییە – ! (*٨)

زەمەنی یەکەم ، زەمەنی گوتنی ئەم قسەی نەستەقەیە ، کە من وای بە دەچم ئەو کاتە گوترابەت کە مرەق هەستی بە نرخ و گرنگی – نەقشی بەرد – یی کردبە و تەگەیشتبە کە ئەوەی لەسەر بەرد دەنەقشە لە نەو ناچە بە هەمیشە دەمینەتەوە ، بە گومان ئەوزەمەنەش زەمەنی دوای سەر هەەدانی هونەری نەقشە بەردیین بووە ، ئەو زەمەنەش بە ئەو کاتە دەگەەەتەوە کە مرەق یەکەمجار پەنای بە نەخشاندنی بەرد بردووەو هەستی کردووە کە هەیەکی گرنگی مانەوەی نەقشەکانی دەزیوەتەوەو لە وانە باشترە کە پەشتر نەقشی لەسەردە کردوون ، جا نەقشی لەسەر هەر شتەکی تر کردبەت ! ئەو زەمەنەش بە هەزاران سالە دە خەمەەندرەت کە زەمەنی ەابردووەکی یەکجار دوورە ! لە نەو ئەم قسەی نەستەقە دا دوو زەمەن هەیە ، یەکەم : زەمەنی گوتنی قسەی نە ستە قەکەیە ! کە دوای زەمەنی پەیدا بوونی نەقشی بە ردینە ! ئەو زەمەنەش زیاتر لە پازدە هەزار سالە دەبەت !

زەمەنی دووەم ، ئەو زەمەنە سەرەتای هەیەو بە بەانەوەیە ، زەمەنی مانەوەی نەقشی بەردیین ! کە زەمەنی داهاتووەو داهاتووەکی بە سنوور ، زەمەنی سەر هەەدانەکەی بە پانزە هەزار سالە مەزەندە دەکرە و ..زیاتریش ، زەمەنی مانەوەی لە سەرهەەدانەوە بە ئەستاو

داهاتووی بە سنوور ..
ئەستا دەرکەوت ئەم قسەی نەستەقە کە باسی گرنگی – پەند – دەکات ، لە نێـوان دوو زەمەن دایە، زەمەنێـک لە گەڵ سـەر هەڵـدانیەتی و زەمەنێکیش لە گەڵ بەردەوامیی و کۆتایی نە هاتنیەتی ، زەمەنێک تێیدا لە دایک بووە و زەمەنێک تێیدا دەژیت ودەگات بە نەمریی !
لە داهێنانی ئەم قسەی نەستەقە دا هونەری فۆلکلۆریش دەردەکەون ، سەرنج بدە : لێرە – قسەی نەستەق – بە پەسند کردنی – نەقشی بەردین – کە کارەکی شوێنەوارییە ، بە گرنگی – پەند – دا هەردەڵێت ؛ پەند وەک بەشێک لە فۆلکلۆر!
لێرەش دەبێ ئەوە لە بیر نەکەین ..ئەو (زمان)ەی کە سەرەتا قسەی نەستەقەکەی پێ گوتراوە ، ئەو زمانە نیە کە ئێمە ئێستا قسەی پێ دەکەین و قسەی نەستەقە کە بە کار دێنین ؛ زمانەکەی سەرەتا گۆڕاوە و لە نێو زمانەکەی ئێستا دا ناوەڕۆکەکەی وەک خۆی ماوەتەوە .

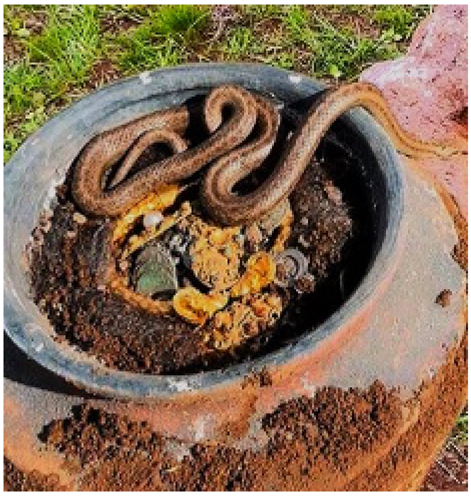

شەشەم : ماری سەر خەزنە ..
بوویتە (ماری سەر خەزنەی):(مار پاسەوانی خەزنەیە) ، ئەم قسەی نەستەقە بە کەسێک دەڵێن .. کە ماڵی دنیای زۆر بێت و دەستی نەیێ خەرجی بکات و سوودی لێببینێ ! دیارە جگە لەوەی کە ئەم قسەی نەستەقە دروست بووە ، دەیان چیرۆکیش هەن باسی مارو زێڕ دەکەن ، بە تایبەت ئەو شوانەی کە شمشالی خۆش لێدەدات و مارێک لە کونەکەوە لیرە یەکی زێڕی بۆ دەنێتە دەرەوە ، دواجار شوانە تەماع دەیگرێ و دەیەوێ مارەکە بکوژێ بۆ ئەوەی بە جارێک تەواوی لیرەکانی دەسکەوێ ؛ بەڵام ، سەرکەوتوو نابێت !
ئێوش لەوە هاتووە کە لە مێژووی دوورو درێژی مرۆڤایەتی و سەر هەڵدان و لە نێو چوونی شارستانییەتەکان ، لە کۆن دا کوپە زێڕکە ئەو وەختە (کوپە) زێڕی تێدا هەڵگیراوە ، بە هەر هۆیەک بێت کەوتووەتە ژێر زەوی و ساڵانێکی زۆری بەسەردا ڕابردووە ، کە

دۆزراوەتەوە ، دەبینن مارێکی بەسەرەوەیە ، ئەمە لە بەرچاو دا هەیەو چێڕۆکەکانیش پشتگیری دەکەن .
دیارە ئەو کوپە زێڕانە وەک بەشێک لە کۆنینەی شووێنەواریەکان س□□یردەکرێن و زۆریش گرنگن بۆ دەسکەوتنی زانیاریە کۆن و مێژووییەکان ، جگە لەوی(کوپە و زێڕ)کە دەدۆزرێنەوە ، نرخێکی گرنی کۆنینەو شوێنەواریان هەیە ، زێڕ بۆ خۆی شتێکی بە نرخە ؛ کوپەکە لەو کەم نرختر نیە!
زەمەن لەم قسەی نەستەقەدا .. دوو زەمەنە ،
زەمەنی یەکەم : زەمەنی دۆزینەوەی کوپە زێڕی مار بەسەرەوەیە ، کە زەمەنێکی کراوەیە و لە ڕابردوو ڕووی داوەو ئێستاش ڕوو دەدات و لە داهاتووش هەر ڕوودەدات و کوپە زێڕ دەدۆزرێتەوە.
زەمەنی دووەم : زەمەنی دانانی کوپە زێرەکانە ، کە لە دوو سەت ساڵ بۆ پێنج سەت ساڵ و هەزارو دوو هەزارو سێ هەزار..تا چوار هەزار ساڵێش دەڕوات .

حەوتەم : خودا بیدا لە خەتە جووتێکی دەیدا !
ئەمەش لەو بەراوردەوە هاتووە کە جووتیار ساڵانە زەوی□کی زۆرو پان و پۆڕ دەکێڵێ و ماوەیەکی زۆر چاوە ڕێی دەکات و دەیدوورێتەوە ، دوای ماندوو بوونێکی زۆر ، جا ئەگەر شتێکی دەسکەوێ ! بەڵام ؛ ڕێککەوتووە جووتیارێک لە خەتە جووتێک گاسنی لە (کوپە زێڕ) ێک گیر بووە و بە هۆی ئەو خەتە جووت و کوپە زێرەوە بۆ خۆی دەوڵەمەند بووەو خودا داویەتێ !!.. جا لەم ڕووداوەوە یە دەڵێن : خودا بیدا لە خەتە جووتێک دەیدات ! دیسان ئەم کوپە زێرەش هەر وەک بەشێک لە شوێنەواری کۆن دەنرخێندرێ و سەیرکە (کوپە) چۆن لە دروستبوونی پەندو قسەی نەستەق و چێڕۆکە فۆلکڵۆریەکان بەردەوام ئامad□ی□ ؛

دیارە زۆر هۆ هەیە لە ژیان کە کەسانێک بە ماوەیەکی کەم و ماندوو بوونێکی کەم دەوڵەمەند دەبن ، بەو کەسانە دەڵێن .. خو بیدا لە خەتە جووتێک دەیدات . ئەمەش بەراوردکردنی کاری ساڵێکی جوتیارە لە چاندنەوە تا ڕەوسە و داکردن ؛ لە گەڵ ماوەی کورتی خەتە جوتێک و دۆزینەوەی کوپە زێڕێک !
زەمەن لەم قسەی نەستەقە دا.. دوو زەمەنە .
زەمەنی یەکەم : زەمەنی شاردنەوەی کوپە زێرەکەیە ، کە زەمەنێکی درێژە ، لە دوو سەت ساڵەوە دەست پێدەکات تا دەگاتە زیاتر لە چوار هەزار ساڵ پێش ئێستا.
زەمەنی دووەم : زەمەنی دۆزێنەوەی کوپە زێرەکەیە ، ئەویش زەمەنێکی کراوەیە ، لە دوای شاردنەوەو ژێر زەوی کەوتنی کوپە زێرەکەوە دەست پێدەکات و بەردەوامە بۆ ئێستاو داهاتووی بێ سنوور .

هەشتەم : سندوقی سەرت !

حەسەن زیرەک لە گۆرانیەکی دا دەڵێ :
دەستم بە دامێن قوربان دەگرم کە مبەرت
چونکێ بەگزادەی هاوار دە بمە نۆکەرت
دەی جا لوتفت بێت مردم سندوقی سەرت

زۆر جار لەکوردەواری کەسێک زۆر بە عەبرەیی کاری دەکەوێتە لای کەسێکی دەسەڵاتدارو دەستڕۆیشتوو ، لێی دەپاڕیتەوەو داوای لێدەکات ئەوکارەی بۆ بکات و پێی دەڵێ : ئەم کارەمان بۆ بکەو (سندوقی سەرت !) هونەرمەند (حەسەن زیرەک) یش ئەم قسەی نەستەقەی لە شێعری گۆرانیەکی دا بە کاری هێناوەو ڕوو لە خۆشەویستەکەی دەکات و دە:ڵێ : دەستم بە دامێن قوربان دەگرم کەمبەرت ! دەست بە دامێن و دامێن گرتن ئەوپەڕی دەخیڵ بوون و پاڕانەوەیە لەو کەسەی کە بتەوێ کارەکەت بۆ بکات ؛ لێرە زیرەک ڕووی لە یارەکەیەتی و لێی دەپاڕیتەوەو بە گەورەیی و بەگزادەیی دا هەردەڵێ ! لێرە بەگزادە تەنیا مانایەکی چێنایەتی نادات ؛ بەڵکە گەورەیی ما□□ابی

خۆشەویستە و بە زمانی کۆمەڵگە بە بەگزادە ناوی دەبات و لە خۆی بە
گەورەتری دەزانێ ! هەر بۆیە دەڵێ چونکێ تۆ بەگزادەی و باڵادەستی
لە مەیدانی خۆشەویستی دا منیش دەبمە نۆکەرت ، لێرە لە بەرامبەر
گەورە کردنی یار خۆی بچووک دەکاتەوەو زمانی کۆمەڵگە بەکاردێنیو
ئەو – یار – دەکات بە – بەگزادە – و خۆی – عاشق – دەکات بە –
نۆکەر – !! نۆکەر واتە دەست و پیوەندو ناوماڵ ! ئەم هەموو پێدا
هەڵگوتن و پاڕانەوەو یا مەزن کردن و خۆ بچووک کردنەوەیە بۆ
ئەوەیە کە یار کەمێک لوتفت هەبێت ؛ با ئەو لوتفەت بەخاتر سندوقی
سەرت بێت !

سندوقی سەر لە چیەوە هاتووە ؟

لە مێژووی شوێنەوارەوە سەرچاوەکان باس لەوە دەکەن کە مردوو هەر
لە کۆنەوە وەک خاوەن ڕوح سەیرکراوەو باوەڕێ زیندوو بوونەوەی
مردوو بووەتە هۆی هەڵس و کەوتی سەیرو جیا جیا لە گەڵ جەستەی مرۆڤ
، هەر بۆیە لە کۆنەوە مردووەکانیان واناشتووە کە دواجار زیندوو
دەبنەوەو پێویستیان بە کەرەستەو خواردن و خواردنەوە دەبێت ، هەر
بۆیە لەگەڵ جەستەی مردوو خواردن و خواردنەوەو کەرەستەی پێویست
ناشتراوە ! ئەم باوەڕە کە گەیشتە سەردەمی پاشاو دەسەڵاتدارەکان ،
ناشتنەکان گۆڕانی بەسەرداهات و هەندێجار جگە لە کەرەستەو پێویستی
، دەست و پەیوەندیەکانیشیان لەگەڵ دەناشتن ؛ جاری واش هەبوو ژن و
مێرد پێکەوە لە گۆڕ دەندران ، بە تایبەت کە پیاوەکە دەمرد ، پاش
ئەوەی زیڕو جەواهێر پەیدابوو ، چۆن بەنرخن .. پاشاو
دەوڵەمەندەکان زێڕو زیوو جەواهێریان لە گەڵ خۆیان دەشاردەوە ،
ئەمە لە هەموو شارستانیەتەکان وابوو ، لە میزۆبۆتامیاو میسرو زۆر
وڵات و میللەتی تر ، کە باوەڕێان بوو ئەم زێرو جەواهێرە لە پاش
مردن و لە نێو گۆڕ بە کەڵکیان دێن ؛ ئەم زێڕو جەواهێرەش لە نێو
سندوق دادەندران و سندووقەکەش لە تەک سەری مردوو دادەندرا ! ،
جاری واهەبوو سندووقەکەش زێڕ بوو ، بۆیە ئەگەر لەژیان شتێکی
بەنرخیان دەس بکەوتایە ، بەتایبەت زێڕ دەیانگوت : هەڵیگرە بۆ نێو
سندووقی سەرت !! ئەمە هەزاران ساڵ درێژەی کێشا تا سەردەمی هاتنی
ئایینە ئاسمانیەکان ، ئیتر باوەڕو ئایین گۆڕانی بەسەرداهات و
مردوو جێتر پێویستی بە ئاوو نان و زێڕۆ جەواهێر نە بوو لەگەڵی
بنێژن ! ئەوەی پێویست بوو خوا پەرستی و کاری چاکە بوو ، واتە
مرۆڤ پێش مردنی خۆی خوا پەرستی خۆی دەکردوو ئیمانی خۆی دەپاراست
، هەر بۆیە دەگوترێ ، ئەوەی لە گەڵ خۆتی دەبەیتە گۆڕ .. تەنیا
چاکەیە ! واتە سندووقەکە وەکو باوەڕ مایەوە ، ئەوەی گۆڕانی
بەسەرداهات ، ئەوە بوو لە نیو سندووقەکەدا ! بەڵام ، سندووقەکەش
ش□وو□کی مە عنەوی وەرگرت و هەر مایەوە ! ئەم جارە خەڵکە کە

باوەڕان وابوو تەنیا چاکە لەگەڵ مردوو دەچێتە گۆڕ و دەمێنێتەوە ؛ ئەو چاکە مانەوەی نێو گۆڕە – سندووقی سەری – لە باری ماددیەوە کرد بە مەعنەوی ! چۆن پێشان دەیانگوت زێڕەکەت هەڵگرە بۆ نێو سندووقی سەرت ، کە لەگەڵتا لە گۆڕ دەشاردرێتەوە ، ئێستا ئەو چاکەیە بووەتە ئەو زێڕەو دەخرێتە نێو ئەو سندووقە مەعنەوییەو ئەم قسە نەستەقەی لە ڕووی زمانەوە وەک زەمانی زوو وەکو ماناو باوەڕ هەر ماوەتەوە ، ئەوەتە زیرەک دواوی لوتف لە یار دەکات و دەڵێ : بە سندووقی سەرت !واتە ئەگەر چاکەیەکم لەگەڵ بکەیت و لتفت هەبێت ، ئەو چاکەیە دەچێتە نێو سندووقە ئیمانییەکەت و لەو دنیا بەکەڵکت دیت ؛ چۆن پێشان باوەڕیان وابوو پەیداکردنی شتێکی بەنرخ ، بۆ نموونە زێڕ بۆ نێو سندووقەکەی نێو گۆڕەو تەنیشت سەرت بەکەڵکە و سودی لێدەبینی ئێستاش چاکەو پیاوەتی جێگای ئەو زێڕەی گرتووەتەوە زەمەنی گوتنەوەی ئەم قسەی نەستەقەش بەردەوامە لە ڕۆژی دروستبوونیەوە تا ئەمڕۆ !

زەمەن لە نێو قسەی نەستەقی : سندووقی سەرت دا .

مێژووی دروستبوون و سەرهەڵدانی ئەم قسەی نەستەقە بۆ هەزاران ساڵ دەگەڕێتەوە ، سەرەتاکەی بۆ ئەو باوەڕەی زیندوو بوونەوە دەگەڕێتەوە ، کە خەڵکەکە باوەڕیان وابوو پاش مردن جارێکی تر مردوو وەک خۆیان زیندوو دەبنەوە ، ئەم باوەڕە لای ئەشکەوتنشینانی (ئەشکەوتی شانەدەر) بەر لە ٦٥ هەزار ساڵ هەبووە ! هەر بۆیە کەرەستە سادەکانیان لەگەڵ مردووەکانیان ناشتووە . ئەم باوەڕەی بەردەوام بوو تاگەیشتە سەردەمی سندووقی زێڕ ، دوای ئەویش لەگەڵ ئایینە ئاسمانیەکان خۆی گونجاندو بە شێوە مەعنەویەکەی مایەوەو هەتا ئێستاش بەردەوامە و ڕۆژانە بەکاردێ ! ئەوەش دیارە کە چۆن شێوەی کەرەستەی باوەڕەو سندووقەکە گۆڕاوە ، ئاواش زمانی گۆڕانەوەی گۆڕانی بەسەرداهاتووەو ناوەرۆکەکەی خۆی پاراستووە تا گەیشتووەتە زەمەنی ئەمڕۆ هەر میللەتە بە زمانی خۆی دەری دەبڕێ !

ئەنجام:

یەکەم : دەردەکەوێ هەتا ئێستاش بە گشتی، لە نێو نووسەران و ڕۆشنبیران و هەتا هەندێک لە ئەکادیمیەکانیش پەند و قسەی نەستەق لێک جیا ناکەنەوە.

دووەم :چەندان لەو کتێبانەی کە بە ناوی پەند کۆکراونەتەوە و چاپکراون، جیاوازییان لە نێوان پەند و قسەی نەستەق نەکردووە و بە تێکەڵی و بە ناوی پەند بڵاویان کردوونەتەوە.

سێیەم : هەندێ نووسەر لە پێناسەکردنی قسەی نەستەق و پەند سەرکەوتوون، بەڵام، لە هەڵبژاردن و لێکجیا کردنەوەی دەقی پەند و

قسەی نەستەق پشوو درێژ نین و زۆرجار تێکەڵیان دەکەن.

چوارەم : تەنانەت (پیرەمیرد)، شاعیری مەزنیش لە پەندەکانی خۆیدا هەمووی تێکەڵ کردوون و- پەندو قسەی نەستەق وگۆتەی ناوداران و گۆتەی خەڵکە — وتەی خۆشی بۆ زیادکردوون.

پێنجەم : لە بەکارهێنانی قسەی نەستەق و پەند و گۆتەی خەڵک و گۆتەی ناودارانـــدا هەر هەموویـــان وەک پەنـــد بەکـــاردێنن و لە بەکارهێنانیشیانـــدا مەبەســـتیان حیکمەتەکەیەتـــی! نەک چۆنیەتیـــی دروستبوونی.

شەشەم : دەرکەوت سەردەمی دروستبوونی پەندو قسەی نەستەق و بە گشتی فۆلکلۆر، زۆر کۆنەو بە ســەردەمی ئەشکەوت دەگەڕێتەوەو گەشەکردنـــی لەگەڵ گەشەکردنی ژیان و گۆڕانکاریەکان بووە ، ئێستا پەندو قسەی نەستەق بەتایبەت و بەگشتی فۆلکلۆر تام و بۆی هەموو زەمەنەکانی پێوەیە .

حەوتەم : پەنـــد و قســـەی نەســـتەق، فۆلکلۆر بە گشتـــی، بەرهەمـــی کۆمەڵگەیە و لە نەو کۆمەڵگەشدا چاک و خراپ هەیە، زانا و نەزان، گەورە و بچـــووکیش، هەر بۆیە هەمـــووان هـــاوبەشن لە دروســـتکردنی فۆلکلۆر بەگشتـــی و پەنـــد بەتـــایبەت بە گەورە و بچـــووک و زانـــاو نەزانەوە .

هەشتەم : دەرکەوت هەندێ لە قسەی نەستەق و پەندەکان تەمەنیان بە هەزاران ساڵ پێش ئێستا دەگەڕێتەوە، دەتوانین بڵێین ئەمە بە هەموو دەقە فۆلکلۆریەکانیش هەروایە.

**

ڕوونکردنەوەیەک : مامۆستای بەڕێزم (دکتۆر دڵشاد عەلی) لە کۆتایی مانگی چواری ٢٠٢٣ دا ؛ گەورەییان نواندو پەیوەندیان پێوەکردم ، فەرموویان (یەکێتی نووسەرانی کورد _لقی سلێمانی) خەریکن (دیداری پیرەمەرد بە پەندی پێشینان) ساز دەکەن ، پێمان خۆشە ئەوەش بابەتێکتان لە بارەی پەندەوە هەبێت . داواکەی بەڕێز دکتۆر دڵشاد ئەم لێکۆڵینەوەیەی لە هاتە بەرهەم (ڕەهەندی مێژوویی لە نەو پەنـدو قسـەی نەستەقی کـوردی) دا . دیـدارەکە لە ڕۆژانـی ٣،٤/٥/٢٠٢٣ بوو، واڕێککەوت من ئەو ڕۆژە ئەندامی گفتوگۆی نامەیەک بـووم لە زانکۆی کۆیە ، بـرای بەڕێـزم نووسـەری نـاوداری کـورد (مامۆستا فازیـل شەوڕۆ) گەورەیـی نوانـدو لە ڕۆژی دیـاری کـراو بابەتەکەی پێشکەش کرد ، بە شایەدی هەموو ئەو بەڕێزانەی ئامادەی دیدارەکە بوون ، مامۆستا فازیل لە خۆم چاکتر بابەتەکەی پێشکەش کردوجوانتر وەڵامی پرسیاری ئامادە بوانی دایەوە لەسەرەتاشەوە چەند تێبینیەکی وردیشی هەبوو ، لە دڵەوە شادی کردم و هەتا ماوم سوپاسی دەکەم .

دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن
هەولێر – گوڵان – / ٢٠٢٣

سەرنج وت□ بینی

و(١) *https://didehbanelmiran.ir/22247/%D8%A8%D8%B2%D8%B1%DA%AF%D8%AF%D8%A7%D8%B4%D8%AA-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%A8%D8%B2-%D8%AF%D8%B1%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86/* □□□□□ □□□□□□□ □□□□ . □□□□□□□

□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□□ . (□)دانانی ئەم وێنانە دەری دەخەن کە فۆلکڵۆرو شوێنەوار تەواو کەری یەکترن .

(٣)□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□□□) □□□□□□□□ □□□□□□□ (

□□□□□□□□□□. (□)شاری ژێر زەمینی (دێرینکۆیۆ) لە باکوری کوردسان ، هەشت چین لە ژێر چین بە زەوی دا چوووەتە خوارەوە ، لە ئەنجامی لێکۆڵێنەوەیەکی ئێمە دا دەرکەوت ، ئەو شوینەیە کە دەمووزی لێی دەچیتە خوارەوەو(جیهانی ژێرەوە)و شەش مانگ دەمێنتەوەو لە ڕۆژی (نەورۆز)دێتەوە سەردنیا .

(٥)□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ (□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□) □□□□□□□□□□ . (□)کتێبی هێڵکەی نامێ، ب ١ چ ١

(٧) □□□ □□□□□□ □□□□ □ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □ □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□.(□) ئ□م بەردە نەقشکراوە لە (پەرستگای گرێ مرازان) دۆزراوەتەوە ، کە تەمەنی (١٢ هەزارسال) ەو لە باکوری کوردستانە .

شکۆی ئافرەت لەنێوان تاجی زێڕین و دووڕوێتیی خوشکانی یەکگرتووی ئیسلامیی دا.. هیوا

محەمەد ئەمین

.. لە مانگی شوباتی ئەمساڵ ؛ هەردوو ڕێکخراوی گەشەپێدانی قوتابیانی کوردستان و خوشکانی یەکگرتووی کوردستان ، کە دوو ڕێکخراوی سەر بە یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستانن ، و هەرساڵەی لە پارێزگەیەکی کوردستان ڤیستیڤاڵی حیجاب و باڵاپۆشیی بەڕێدەخەن بەناوی (ڤیستیڤاڵی تاجی زێڕین) ڤیستیڤاڵی ئەمساڵ لە شاری هەولێر دەهەمین ساڵی خۆی بەڕێکرد . ئەگەر لەم ڤیستیڤاڵە ی ئەمساڵ ی هەولێر وردببینەوە ؛ دوو وێنە یان دوو دیمەن ی جیاواز بەڵام تەواوکەر بەیەك ، دەبینین . وێنەیەکیان ، هۆڵێك ی گەورە ، کە سەدان کچ ی منداڵکار ی تەمەن پانزدە تاکوهەژدە ساڵ ، بە حیجاب و جل و بەرگی یەکشێوازیی و یەکڕەنگیی ، بێدەنگ و بێجوڵە دانیشتوون ، و لەسەر تەختی شانۆی هۆڵەکەشەوە لەلایەن چەند کچێك ی ئاهەنگێڕ و وتاردەرانێکەوە کچانی دانیشتووی نێو ڤیستیڤاڵەکە وەك سەربازانێك ی گوێڕایەڵ و بەدیسپیلینکراو ئاراستەدەکەن . دیمەنی دووهەم ناوەڕۆك و ئامانجی ئەو وتار و دروشمانەن کە لە ڤیستیڤاڵەکە دا پێشکەش دەکرێن . کۆی ئەم دوو دیمەنە دەمانگەێنێتە ئەو باوەڕەی ، کە ئامانجی ئەم ڤیستیڤاڵە نەك تەنیا پڕۆژەیەکی ئیمانداریی ، یەزدانناسیی و گەشەپێدانی زانستیی و کۆمەڵایەتیی نەبوو بۆ دژایەتیکردن ی گەندەڵیی ، نادادپەروەریی ، بێبەهاکردن ی زانست و مەعریفە ، بێموچەیی ، بازرگانییکردن بە مادەی هۆشبەر و گەڕانەوەی ئیعتیبار بۆ کەس و تاك ی کورد ، بەڵکو تەنیا پڕۆژەیەکی سیاسیی و نمایشێك ی ئیسلامی سیاسیی بوو بەئامانجی دروستکردن ی نەوەیەکی نوێ لەسەر مۆدێلێك ی ئیسلامیی و ئیخوانیی بۆ داهاتوی کوردستان ، و هەروەها بەئیسلامیکردنی مێژو ، کولتور ، خونەریت ، بیرکردنەوەی تاك ی کورد و کۆی کایە ژیارییەکان ی کۆمەڵگە ی باشوری کوردستان لەسەر پایە و بنیاتنانی بیرێك ی فاشیستییانە ؟! وتارەکان ئاوس بوون بە فیکری خۆبەزلزانیی و دەربڕینێك ی هیستیریایی و برەودان بە پراکتیزەکردنی بیری جیاخوازیی ، هەڵاواردنی کۆمەڵایەتیی ، قبوڵنەکردنی جیاوازییەکان و بوغزاندن لە نێو توێژ و ئاراستە جیاوازەکان ی کۆمەڵگە دا . هێزە ئیسلامیی و بانگخوازە ئیسلامییەکان ، کە هەرگیز خۆشیان لە هونەر ، مۆسیقا ، ڕەنگ ، شادیی ، گۆرانیی و شیعر نایەت ، سەرەتای ڤیستیڤاڵەکەیان بە هێرشکردن و سوکایەتیپێکردنی ناڕاستەوخۆ بە شاعیری نەتەوەیی کورد فایەق بێکەس دەستپێکرد و کەوتنە شێواندنی شیعرە ناسك و بەناوبانگەکەی بەناوی (نەسرین) . بێکەس لەو شیعرە دا خەیاڵناسکانە و

واقیعبینانە خۆی لەبەردەم ئەرکێکی نەتەوەیی ، نیشتیمانیی و بەرپرسیارەتییەك ی ئەخلاقیی بەرامبەر بە نەهامەتیی و کۆڵەییەکانی هەموو نەسرینەکان ی کورد دەبینێتەوە . ئەو وەك ڕۆشنبیر ی سەردەمەکەی خۆی ، زەرباش لەوە تێگەیشتبوو کە دەردی کۆڵەیی و ڕەنجەڕۆیی ئافرەتی کورد لە نەخوێندەواریی ، بیری پیاوسالارەتیی کۆمەڵگە ، قەتیسبوون لە نێو خونەریت ی کۆمەڵایەتیی داخراو و ئافاتی ئایین دایە ، بۆیە ڕوو لە نەسرین ناوێك ، وەك ئاماژە و سیمبولێك بۆ هەموو ئافرەتێکی شکۆشکێنراو ، چەوساوە و ژێردەستەی کورد لە سەدەی بیستهەم دا دەکات و دەڵێت :

نەسرین دەمەکە ، داخت لە دەمە
گیرۆدەی بەندی ، ژیانت زوڵمە
وا من پێت ئەڵێم ، چونکە لەسەرمە
هەستە تێکۆشە ، تا خوێنت گەرمە
سەرپۆش فڕێدە ، چ وادەی شەرمە

دروشمەکانی ڤیستیڤاڵ بەم ئامانجە سیاسییە شیعرەکە چرچ و لۆچ و بەئیسلامیی دەکەن : { ئێستا ئیسلام دینی نەسرین ی شیرینپۆشی باڵاپۆش و پێهەستە ، ئێستا سەرپۆش ڕەمزی مەعریفە و زانستە ، ئیتر نەما باوی بەستە } :

نەسرین داخەکەت سەختە لەسەر دڵ١
هیوای ئەویشت وابردە ژێر گڵ
هەستای تێکۆشای تا خوێنت گەرمە
سەرپۆشت عیلم و مەعریفە و شەرمە

ئەم جۆرە هیستریا ئیسلامیانەیە کە ئامانج تیای دا برەودانە بە بیری دەمارگیریی ، و هەروەها بیری جیاکاریی و دابەشکردن ی کۆمەڵگە و دابڕینی ئەندامانی کۆمەڵگە لە یەکتری . لە دیدی خوشکانی ئیسلامیی یەکگرتوو دا ، ئافرەت تاکو شەرمن ، داپۆشراو ، گوێڕایەڵ و ملکەچی پیاو و مێرد بێت ، ئەوا خاوەنی کەسایەتییەکی جوان و سەرکەوتووە ، ئەگەر حیجابدار و باڵاپۆشیش بێت ئەوا خاوەنی لوتکە ی ڕەوشت ، حەیا و حورمەت ، عیززەت و مەعریفەیە . دروشمی حەماسیانە و زێدەڕۆیکردن لە پیاهەڵدانی حیجاب و باڵاپۆشیی لە ڤیستیڤاڵەکە دا بەرگێك ی تەواو پیرۆز و یەزدانیی پێدەبەخشرێت ، کە لەگەڵ بنەمای فەلسەفەی ڕەوشت ، ئیمان و دنیا ی یەزدانناسیی دا یەکناگرنەوە . بەڕێز خاتون ناسك تۆفیق نوێنەری سەرەکی یەکگرتوو لە ڤیستیڤاڵەکە دا وتارێك دەدات و : { ئەوە ئایەتێك ی زیندوی خوای گەورەن ، کە بەسەر زەوی دا دێن و دەچن . } . خاتونێکی ئاهەنگێڕیش لەسەرەتای ڤیستیڤاڵەکە دا ڕوو لە کچانی ئامادەبووان دەکات و : { تاجی عیززەت بەشانازیەوە بپۆشە ، تۆ خەلیفەی خوای

گەورەیت لێرە . } . ئەم جۆرە پیاهەڵدانانە نەك تەنیا دزێو ، نالۆژیك ، هیستریایی و دەمارگیرییەكی ئایینیانەیە ، بەڵكو خۆشكردنی زەمینەیەكیشە بۆ بنیاتنان و سەرھەڵدانی بیری فاشیستیی و ئاژۆتنی تاك و كۆی كۆمەڵگەی كورد بەرەو نائارامیی ، و دروستبوون ی بیری توندڕەویی ، توندوتیژیی ، جیاكاریی ، ڕەتكردنەوە و تەحقیركردنی ئەوانی دی . دابەزاندنی ئاستی یەزدان تاكو ڕادەی بازرگانێك ی ساماندار كە تاجی زێڕین دەكاتە دیاریی كچانی مند□□كار و ناكامڵ ، یان بۆ ئاست ی شێخێك ی نەزان و گێل كە خاوەنی تەكیە ، خەلیفە و دەروێشە ، نەك تەنیا دروستكردنی هاوبەشە بۆ یەزدان ، بەڵكو ئەوپەڕی سوكایەتیی و بێحورمەتییكردنە بە بەها و سیفەتە سروشتیی ، گەردونیی و ڕوناكاییەكە ی یەزدان ؟ ! پرسیار لێرە دا ئەوەیە كە ، ئایا حیجاب و باڵاپۆشیی چ پەیوەندیەكیان بە ئیمان ، یەزدان و مەعریفەوە هەیە ؟ ئایا حیجاب و باڵاپۆشیی هێز و كاریگەریی ئەوەی هەیە كە ئافرەتی موسوڵمانی كورد ئاودیوی دنیا ی ئاژەڵیی بكات و ڕۆح و ویژدانی ئەو بگەێنێتە باڵاترین ڕەوشت ، ویژدان ، ڕەوشتپەروەریی (فەزیڵەتیی ئەخلاقیی) و ئاوێتەكردنی بە جیهانی گیانپەرۆشیی (ڕۆحانییەت) ەوە ؟ . من نامەوێت بچمە نێو ئەم وردەكاریانەوە ، بەڵام ڕاستییەك هەیە كە یارمەتیمان دەدات لە مانا ی یەزدان و پەیوەندیی ئەو بە ڕۆحی مرۆڤەوە تێبگەین : لە زاتی یەزدان ، لە دنیا ی یەزدان و یەزدانناسیی دا فەلسەفەی حیجاب و باڵاپۆشیی نەك دیاردەیەك ی نامۆیە و توانای خۆبەرجەستەكردنی لە ڕەوشت ، فەزیڵەت ، پەیام وخواستێك ی یەزدانیی دا نیە ، بەڵكو ئەوە ئایین ، شەرع و فتوا ی پیاوانی ئایینیە كە مانایەك بە حیجاب و باڵاپۆشیی دەدەن ، و دواجار دەیكەنە یاسایەك و دەیسەپێنن بەسەر كۆمەڵگە و ئافرەتان دا . خاتون ناسك لە وتارەكەی دا ئەمە ناشارێتەوە و دەڵێت : { ئەبێ تۆ لەم زەمەنی ڕوكەشگەرایییە ، لەم زەمەنی ئیهتیمامدان ی ماددەگەراییە دا دەبێت تۆ جیاواز بیت لە خەڵكیی ، تۆ هەمیشە ڕێكپۆش بیت ، جوانپۆش بیت لە سنوری شەرعا … } . پرسیارێك كە پێویستە لێرە دا خۆی بەرجەستە بكات ئەوەیە كە ، ئایا هەربەڕاستیی حیجاب و باڵاپۆشیی شكۆ بۆ ئافرەتان دەستەبەردەكات ؟ خاتون ناسك لە وتارەكەی دا : { تاجەكان بخەنە سەرسەرتان ، تاجەكە تاجی شكۆ ، تاجی ڕێز ، تاجی سەربەرزییە ، و چەپڵەیەك ی قایم بۆخۆتان لێبدەن !! } . پێشكەشكاری ڤیستیڤاڵەكەش : { كاتێك باڵاپۆشیت هەستدەكەیت جلەكەشت تەسبیح و زیكری خوا دەكەن ، هەست دەكەیت حیجابەكەشت أللە أكبر هاوار دەكات و ئەڵێ حی علی الفلاح } . باڵیۆزی حیجاب خاتو ئیمان محمدیش : { حیجاب لوتكەی عبودیەتە بۆ أللە . } . ئەم جۆرە موخاتەبە لاواز و پیاهەڵدانە

پڕهیستریا ، دروشمبازیی و دەمارگیرییە ئایینیە كوێرانەیە
بەرامبەر بە باڵا پۆشانێك كە سەرەتای تەمەنی ژیانیانە دەربڕی
جۆرێك لە متمانەبەخۆنەبوون و كۆڵەوارییە لە تێگەیشتن لە دنیای
ڕێز ، ڕەوشت و شكۆی مرۆڤایەتیی ، نەك ناتوانێت ئەو كچە
منداڵكارانە هەنگاوێك لە زانست ی یەزدانناسیی ، فەزیڵەتی
یەزدانیی و بەدەستهێنانی ڕوناكایی یەزدان و ناسین ی سروشتی
گەردونیی ئەو ، نزیك بكاتەوە ، بەڵكو توانای ئەوەیشی نیە ، كە
ئەوان بگەێنێتە ئاستی هوشیاریەك ی باڵا بۆ گەیشتن بە فەزیڵەتێكی
ئەخلاقیی و بەدەستهێنانی شكۆیەك بۆیان . شك□ بەخشین و بەدەستهێنانی
شكۆ بۆ تاك و هەر كۆمەڵگەیەك ی مرۆڤایەتیی لەڕێگەی شەرع ، وەعز ،
حیجاب و باڵاپۆشییەوە بەدەستنایەن ، بەڵكو لەڕێگە ی ئەو یاسا
دنیایانەوە دەستەبەردەبن كە توانای بەرهەمهێنانی عەقڵ و
ئیرادەیەك ی ئازاد و سەربەخۆیان بۆ هەر تاكێك ی كورد هەبێت ،
عەقڵێك كە توانای هەبێت سەربەخۆیی خۆی بپارێزێت و دوور لە
نێوەندگیریی ئایین ، یاسای شەرع و وەعز و ئامۆژگاریەكانی پیاوانی
ئایینیی ، مرۆڤ ئاودیوی دنیا ی ئاز□□یی خۆی بكات و بیكاتە مرۆڤێك
ی ڕاستەقینە ، چاكەخواز ، ئازاد و خاوەن ئیرادە و عەقڵێك ی
سەربەخۆ و ئازاد ، بەڵام عەقڵێك ی وەها دەبێت خولقێنەری ڕێنیسانس
یان بیری ڕۆشنگەریی بێت ، تاكو بەهۆیەوە لەلایەك زیندوێتیی و
بەردەوامیی ژیان بپارێزێت ، و لەلایەك ی دیەوە توانایی ئەوە بە
ئیرادە و ویژدانی مرۆڤ ببەخشێت ، كە ئەو وەك تاكێكی كۆمەڵگە
ئەركدار یان بەرپرسیار و لێپرسراو بكات بەرامبەر بە ئەركێك ی
ئەخلاقیی بەمەبەستی ئەنجامدان و بەرجەستەكردنی كاری چاكە ،
چاكەخوازیی ، دادپەروەریی و یەكسانیی بەرامبەر بە كۆمەڵگە .
پرسیار دەكەم كە ، ئایا لۆژیكییە ، حیجاب و باڵاپۆشیی ببێتە
ناسنامەی تاك ، عەقیدە و ڕەوشتی هەر ئافرەتێك ؟ بێگومان نەخێر ،
پێشتریش بەكورتی ئاماژەم بەوە دا كە ناڕەوایە ڕەوشت و فەزیڵەتی
ئەخلاقیی تەنیا لە ئایین ، شەرع و سیمبۆلەكانی دا قەتیس بكرێن ،
كانت : (ڕەوشت سەربەخۆ و دابڕە لە ئایین) ، واتا لەدەرەوەی
ئایین ، شەرع و قورئان دا هەر مرۆڤێك لەڕێگەی عەقڵ و ئیرادەیەكی
ئازاد و سەربەخۆوە دەتوانێت ببێتە خاوەنی باڵاترین ڕەوشت و
ویژدان ، ببێتە كاراكتەرێكی چاكەكار ، و بەسود و بەرهەمهێن بۆ
كۆمەڵگەكەی ، چونكە لە دواجار دا هەموو كۆمەڵگەیەك ی مرۆڤایەتیی
پێویستی بە كار ، یاسا و بەرنامەیەك ی ئەخلاقیی هەیە ، كە بتوانێت
دادپەروەریی ، ئازادیی و یەكسانیی لەنێو كۆمەڵگە دا بكاتە بنەما
و ناسنامەی هەر تاك و كۆمەڵگەیەك ی ئازاد . كانت ی فەیلەسوفی
ئەخلاق دەڵێت : (بەبێ مرۆڤ و ئەنجامدانی كاری ئەخلاقیی ، ژیان و

واقیع ی کۆمەڵگە دەبێتە دارستانێك ، کە چیتر ناتوانێت خاوەنی
ئامانجێکی مر□قایەتیی بێت) . ناسنامەی کەسایەتیی و ئیمانیی
ئافرەت ی کورد حیجاب و باڵاپۆشیی نیە ، بەڵکو ئەوانە تەنیا دیوە
ڕوکەشەکە ی ژیانی هەر ئافرەتێك ی موسوڵمان ی کوردە ، و دواجاریش
ئامانج تەنیا کاکڵە نەك توێکڵ . بەڕێز خاتون ناسك { ئێمە بۆئەوە
باڵاپۆشیی دەکەین ، کە شوناس ناسنامەمان دیاربێ ، شوناسی
ئیمانیمان دیاربێت …} . ئیمان بەدوور لە نێوەندگیریی ئایین و
شەرع ، تەنیا ڕێگەیەکە کە مر□ق ئازادانە و تەندروستانە دەگەێنێت
بە یەزدان ، واتا بە باڵاترین عەقڵ و دانایی ، بە بەرزترین
ویژدان و ڕەوشت . یەزدان دواجار و بۆخۆی دنیایەکی بەرفراوان ،
بێکۆتا و بێسنورە کە لە زاتی خۆی دا هەڵگری سیفاتێك ی سروشتیی و
گەردونییە ، و تیای دا ناسنامە هیچ ڕۆڵێك ی واقیعیی ، ڕۆحیی و
ئەخلاقیی گرنگ ناگێڕێت !! کاتێك ئایینێك هەڵوەدای بەدەستھێنانی
ناسنامەیەك بۆ عەقیدەکەی دەبێت ، ئەوا خ□ بەخۆ لەلایەك دەکەوێتە
دژبەریەکی کوێرانە و گ□م□ژانە بەرامبەر بە یەزدان ، و لەلایەك ی
ترەوە دەبێتە هەڵگری بیر و پەیامێك ی فاشیستیيانە و ئاکارێك ی
چەوسێنەرانە بەرامبەر بە کۆی تاك و کۆمەڵگەکەی ، واتا ئا
لەوێدایە کە کۆمەڵگە ئیدی لە یەکەیەکی یەکگرتوو و هاوبەشی
دەستج□معییەوە دەبێتە کۆمەڵگەیەك ی نال□زیك ی لەیەکترازاو و
دابەشبوو بەسەر چەندین بەرەی جیاوازی بەشکۆ و بێشکۆ ، باوەڕدار و
بێباوەڕ یان ڕەوشتدار و بێڕەوشت . ل□م □□زگاری قەیران ، برسیەتیی
، بێکاریی ، گەندەڵیی و نادادپەروەرییە ی کە کۆمەڵگەی باشوری
کوردستان پیای دا تێپەڕدەبێت ، خوشکانی یەکگرتووی ئیسلامیی
سەرقاڵی ڕازاند□ن□وەی ساڵۆنەکانی ڤیستیڤاڵی تاجی زێڕین و
باڵاپۆشکردنی کچانی هەژار و نەدارانی ئەم گەلە خێرلەخۆنەدیوەن ؟
! خاتون ناسك : { لە یادی جیهانیی باڵاپۆشان تەواوی ڕێکخراوی
یەکگرتووی خوشکان و گەشەپێدان ، سەرقاڵی تەوعیەن لەسەر باڵاپۆشیی
. } ، ب□□□ام ئەو ڕاستییە فەرامۆش دەکەن ، کە شەرع ، پیاوانی
ئایینیی و بانگخوازە ئیسلامییە سەلەفیی ، ئیخوانیی ، جیهادیی ،
تەکفیریی و داعشیەکان بوونەتە مایەی کڵۆڵیی و سەرچاوەی فەساد ،
بێبەهاکردن و شکاندنی شکۆی ئافرەت و هەر تاکێك ی کورد دوکتۆر
عبدالواحد بەم جۆرە گاڵتەجاڕیەوە تاجی شکۆ دەنێتە سەر سەری
ئافرەت ی موسوڵمانی کورد : { جامعة مؤنثة و جامعیش کە مزگەوت
دەکات و نێرینەیە ، کەواتة دائیمەن نێرینەش هەیەتی بەسەر مێینە
دا } یان دەڵێت : { هیچ یاسا و شەرعێك یان بەڵگەیەکی زانستیی نیە
کە بیسەلمێنێت و ببێتە ڕێگر ل□ بەردم شوکردنی کچێکی نۆ ساڵان بە
پیاوێك ی ٥٨ ساڵان . } . ئەگەر ئامانجی ڕێکخراوی گەشەپێدانی

قوتابیانی یەکگرتوو بریتیە لە نیشتیمانسازیی ، گەشەپێدانی
هوشیاریی و دژایەتیکردن ی بێبەهاکردنی مەعریفە و تاک ی کۆمەڵگە ی
کوردیی ، ئەوا دەبێت وەك ئەرکێك ی ئەخلاقیی و و نیشتیمانیی دژی
ئەو بۆچوون و ئەحکامانەش بووەستن کە شکۆی ئافرەتان دەشکێنن و: {
النساء ناقصات عقل و دین } . خوشکانی یەکگرتووش وەك
بەرپرسیارێتیەکی ئەخلاقیی و ویژدانیی دەبێت هەڵگری چاکسازیی بن
لەو یاسا و ڕێسایانەی ، کە ماف بە پیاوان دەدەن لە ژنان بدەن : {
الرجال قوامون على النساء …. والاتي تخافون نشوزهن فعظوهن
واهجروهن فى المضاجع واضربوهن فإن أطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ..
} . ئافرەتی حیجابدار و باڵا پۆشان ی موسوڵمان دەبێت لەو ڕاستییە
تێبگەن کە شایستەی ئەوە نین چیدی ئەوان بە سەگی ڕەش و گوێدرێژ
بچوێندرێن : { يقطع الصلاة المرأة والحمار والكلب الأسود } . خاتون
ناسك لە وتارەکەی دا بە دوو مۆڕاڵی جیاواز و دژبەیەك ڕوبەڕوی
سەدان کچی منداڵکار و کامڵ نەبووی جەستە و عەقڵ وەها دەڵێت : {
هەرگیز خۆتان بە پلە دوو سەیر مەکەن وە ڕازیش نەبن هیچ کەسێ بە
پلە دوو سەیرتان بکات } ، لەڕووی تیۆریەوە ئەو قسەیە جوان و
مرۆڤدۆستانەیە ، بەڵام لەباری پراکتیك دا کە کاتێك دوو ئافرەت لە
دادگە دا بە یەك شایەت دادەنرێن ، ئەوا ئیدی خاتون ناسك لەبەردەم
ئەم ئایەتە دا { واستشهدوا شهيدين من رجالكم ، فإن لم يكونا
رجلين فرجل و إمرأتان } دەستەپاچە دەبێت و بۆ دواجار بەم جۆرە
کۆتایی بە ئەفسانەی یەکسانیی نێوان ژن و پیاو دەهێنێت : { کرمنا
بنى آدم – ان اكرمكم عند اللە اتقاكم } . ئافرەتی باڵا پۆش دەبێت
لەو ڕاستییە تێبگات ، کە دوو یان سێ و چوارژنەیی یاسایەکی
ئایینیی و شەرعیی ناڕەوا و بێبەزەیيانەیە کە تەنیا شکۆی ئافرەتان
دەشکێنێت : { وإن خفتم ألا تقسطوا فى اليتامى فانكحوا ما طاب لكم
من النساء مثنى و ثلاث و رباع …. } . کچانی حیجابدار و باڵا پۆش
دەبێت ئەو پرسیارە بکەن و ب□□□ن ، ئایا بەڕاستیی ئافرەت لە
پەراسویەك ی خواروخێچ دروستبووە ؟ : { إستوصوا بالنساء خيرا
فانهن خلقن من ضلع وإن أعوج … } . ئەرکێکی ئەخلاقیی خوشکانی
یەکگرتوو و ڕێکخراوی گەشەپێدانی ئیسلامییە ، کە لە هەموو
ڤیستیڤاڵەکانی تاجی زێڕینیان دا چیرۆك ی قوربانیانی خوشك و
برایانی ئێزدیمان بەیادی کچان ی باڵا پۆش دا بهێننەوە ، کە چۆن
دەوڵەتی ئیسلامیی لە عێراق و شام (داعش) بێبەزەیيانە و دڕندانە
کۆمەڵکوژییان دەکەن و خوشکانی ئێزدیشمان دەکەنە کۆیلە و سەبایا و
لە بازاڕەکانی نوخاسەی موسڵ و ڕەقەی سوریا دا دەفرۆشرێن ،
دەکڕدرێن ، سوکایەتیی و ئیغتیصاب دەکرێن بەناوی ئیسلام و شەرعەوە
، بەڵام بەداخەوە ئێوە لەئاست ئەم بەربەریەت و دڕندەێتییە دا

بێدەنگ بوون و کەمتەرخەمن ، ئەوەندەی ئێوە لە خەمی غەززە دا بوون ، بۆ ساتێکیش دڵتان بۆ قوربانیان و غەدرلێکراوان ی ئێزدیەکان لێی نەدا ؟ ! کەناڵی العربیە لەم چەند ڕۆژانە دا بەشی دووهەمی چاوپێکەوتنەکانی لەگەڵ کچانی ڕفێندراوی ئێزدیی ب□ڵاوکردەوە و ئەو ڕاستیانەیان خستە بەردەم ڕای گشتیی جیهان و دەنگێکی زۆری دایەوە ، بەڵام ئێوە پارتی و یەکێتی ئاسا بێباکتر بوون ، و لەئاست ئەو تاوانانە دا بێدەنگیتان هەڵبژارد . ئەوەی داعش لەسایەی شەرع و ئیسلام دا بە خوشکانی ئێزدیی ئەنجامیانداوە نیشاندەری ئەوپەڕی دڕندەیی و بەربەرێتیی و ناشارستانێتیی ئیسلام پێشاندەدات . کچانی نۆ – یانزدە ساڵانی ئێزدیی بەسەبایاکراون و هەریەکەیان بەدەیان جار فرۆشراون و دەستدرێژیی ناموس کراو□ تەسەریان . خوشکانمان بەچاوی پڕفرمێسك و هەنسکی گریانەوە دەیگێڕنەوە کە لەژێر سایە و حوکم و شەرعی ئیسلامی داعشیی دا چۆن شکۆیان شکێنراوە ، دەیگێڕنەوە کە هێندەی ژنانی حیجاب و باڵاپۆشانی داعش دڕندە ، بێبەزەیی و ما□□□ی نامرۆڤانەیان لەگەڵ کردوون ، پیاوانی داعش بەوجۆرە نەبوون ؟ ! کچانی بەسەبایاکراوی ئێزدیەکان دەیگێڕنەوە کە چۆن ژنانی حیجابدار و باڵاپۆشانی ئەمیرە ئیسلامییەکان کچانی نۆ ساڵان تاکو شانزدە ساڵانیان بەجوانترین شێوە و بەبۆنی خۆشەوە ڕازاندووتەوە و پێشکەشی مێردەکانیان کردوون . خوشکان و خانمانی ئیسلامیی و هەموو ڕێکخراوە ئیسلامییەکانی کوردستان ، بانگخواز و بەشێك ی زۆری مەلاکانی کوردستان کە خۆیان بە پارێزەری ڕەوشت و دادپەروەریی دەزانن ، بەداخەوە چاو و گوێیان و ویژدانیان دەرھەق بەو هەموو چەوساند□ن□وە و نادادپەروەریی و بێویژدانیی□انە خەواندووە و وەك بڵێیت هیچ ڕووی نەدابێت ؟ ! کار و بیرکردنەوەی ئێستای ئیسلامیی سیاسیی ، مەلای دەربار ، ئەمیر ، باڵاپۆشانی ئیسلامیی و هەموو بانگخوازە ئیسلامییەکان تەنیا بووەتە باس و خواستی سێکس ، چوارژنەیی ، جیهادی نیکاح ، زەواج ی موتعە و میسیار ؟ ! هەروەك چۆن پارتی و یەکێتی کۆمەڵگەی کوردیان برسیی و تووشی نەهامەتیی ، گەندەڵیی و بێڕەوشتیی کردووە ، بەهەمان شێوەش ئیسلامیی سیاسیی و ڕێکخراوەکانیان ، مەلا و بانگخوازەکان کۆمەڵگەی کوردیان بەرەو کولتوری توندڕەویی و تەکفیر ، لاڕێیی ، دزیی و جەردەیی بەناوی زەکات عەمرە ، حەج و ...تاد بردووە . ئەوانە بەڕاستیی کۆمەڵگەی ئێمەیان بەرەو جەهل و خورافات بردووە ، ئەوەی لە کۆمەڵگەی ئێستای ئێمە دا برەوی نیە زانست و مەعریفەیە ؟ ! فایەق بێکەسی ڕەحمەتیی لە ڕۆژگار ی خۆی دا هەمان ئەم دیمەن و کاراکتەرانەی بینی ، بۆیە لە بێهیوایی و نائومێدیی دا لۆمەی خۆی دەکات و دەڵێت :

تف لە عیلم و سەنعەت سەد کارەبا
مەرحەبا ئەی جەهل و وەحشەت مەرحەبا
توشی لافاوی عیلم بووم بەڵام زوو دەرپەڕیم
سواری پاپۆڕی جەهل بووم و بەناویا تێپەڕیم
سەد شوکور ئەخەی نەجاتم بوو لە باسی عیلم و فەن
نامگرن جارێکی تر بەیە لەکەیفا هەڵپەڕیم
خوێنەواریی شێتیو هەر جەهلە ئینسان سەرئەخا
گەر ئەمجارە باسی عیلمم کرد بزانن سەرسەریم

کۆتایی
هیوا محەمەد ئەمین
١ی نیسانی ٢٠٢٤
١- شیعری شاعیری ئیسلامیی (گۆران عەباس)

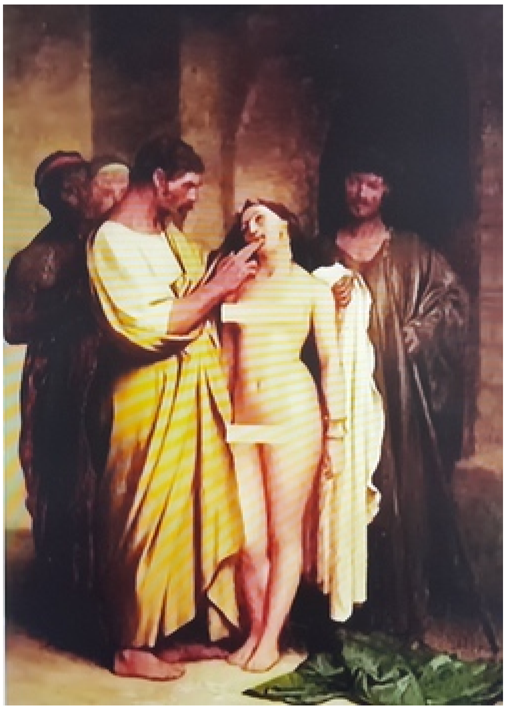

لوورەلـــوور بـــەرەو مـــا□□کی

گەردوونی.. سەباح ڕەنجدەر

لوورەی یەکەم

بەفرباری و شاری یادەکان سڕبوو
گیان بە قسە هات
منیش ئاشقی جوانی نەناسراوم و لەخۆمدا باڵ و فڕین و ئاسمانم
باڵندەیەکی سەمازان ناو بە گوێی ئاسمانی هەوا خۆش بۆ فڕین
دەچرپێنێ
بادەی داوای لەسەر سەکۆ ڕژاندم
ئەو ئاوازە خوداییەی
لە زیندوویی و خورپەم لێوڕێژە
کەمێکی بدەمێ و دوا گۆرانی خۆم باش بڵێم
شەوە و دایکی ئاڵ
پشدێنی سووری هەڕەشە و شەڕ کەمەری توند کردوون
جەنگاوەری مەیدانی بەتاڵیشن
منی تروسکەی گەرمی تاجەگوڵینەی خودای تازە
مەست بە بۆنی خۆڵی باڵندە چینە تێداکردوو
سەیوانم هەڵداوە و دەستم بەسەر ئەو قۆرتانەوەیە
لافاو لە جەستەی زیندوویی و خورپەی هەڵکەندوون
دوور و دابڕاو یەکترمان تێدا دۆزییەوە و چاومان چووەناو ڕووناکی
کە تاسە بەری دام ویستم چاویان ماچ بکەم ڕۆیشتبوون
زیندەوەرێکی خشۆك
لە پەنا قومەتە خۆڵێك
تەماشای کردم و بە دوژمنی زانیم
باڵندە لەناو لکوپۆپی ڕەش
بە باڵی ئاگر خۆی هەڵدا و دڵی سپاردە جوانی نەناسراو
تیشکێك لە جوانی نەناسراو دەرچوو بانگی کردم
چڵاوچڵ چاو بە درەختی بنەماڵە بگێڕە
بچۆرە ناو خۆڵی باڵندە چینە تێداکردوو
پاروو لە گەرووی منداڵ گیرنابێ
شار بەفری لەسەر شانە
ژیان شەرابێکی خەمڵیوە
نمە نمە دەتکێ و ناوچەوان گەرم دەکا
ئەو کاتە کورتەی نێوان
نمە و تکانم هەڵبژاردووە تێیدا بمێنمەوە‌

لوورەی دووەم

جریوە و جووکەم لە ڕازێکی کۆن مابووەوە و خودا ڕازی ناسی
بە چاوی بازانەش خەواندمی
دووریی نێوان لێکحاڵیبوون و تاریکایی جیایی
کووپێك مەی هۆگری و چلچرای یاد و ساتی خۆرەتاو
ڕۆح سەرلەبەر ئاوازە
دڵیش دەفی یەکەمین لێدانی خۆی لێ دا
وێنەی نیگەرانییەکی ماتم کێشا
ڕووناکی ڕێگایەك کە دەمگەیەنێ هات
دووری و نزیکی هاتن
بێدەنگی شکا و دەمودوویان کرد
گوتنی گۆرانیی خاویان بە من سپارد
بە شێنەیی پێی خۆیان لەسەر خاك گەرم کرد
ئەفسوونی حەفت ڕەنگیان ون نەبوو
تووتی جەنگەڵیش نزیك بوونەتەوە تەنیا تیرهاوێژێکیان ماوە
بای دەم بە لوورە لووریش دەڵێ
سروشت کەمی هی ئێوەیە
میوانێك لە دەرگا دەدا
ئێستا تەمە نابینم

لوورەی سێیەم

١
بەندۆڵی کاتژمێری ناو مۆزەخانە لە دەمار بەتاڵ بووە
وەك گونی نێریی خەساو شۆڕبووەتەوە‌
پەنجەرەشی سەری لە بەر خۆیەوە ناوە
شاوەڕیخنە و هاوشێوەی کە دێن باڵیان دەنووک
دەنووکیان خەنجەر و جوێن
چڕنووکیان شمشێر و بەڵا
چاویان ئاژاوەگێڕ و بۆچڕووك
هاتنی شەڕزادە و بەڕێوەبەری شەڕ
برین بێ سنوور و پێوانە گەورە دەکا و لێوی بزر دەبێ
پێشبینی بوومەلەرزەش دەکرێ
شیعر و هاوشێوەی گەرم دەژین و نەرم و خودایی هەنگاو دەنێن
ڕووبارێک دێ لە سینگی مەلەوان دەدا
دوای ئەوەی چووینە ناوی گوێچکەماسیمان بە دەستەوە بوو
لە خەڵاتی ڕووناکی لێی بووردین

دەتوانین بە یەکتری بڵێین سڵاو و ڕۆژباش
لە سڵاو و ڕۆژباشدا تەواو هەقیقەتین
هەڵمی شەونمین
هەڵمی خوێ نین
ئەسپێکی ڕووخۆش لە حەوشە و ماڵمان پشتی خۆش دەکا
تەزوو بە ڕێگادا دەهێنێ و گوێت لە دەنگی دێت دەبێ و پێت دەڵێ بەڵێ
گەشتت بەڕێو خەڵاتی ڕووناکی فەرموو ئەنگوستیلەت لە سندووق دەربهێنە
گوڵەبەڕۆژە ئاوڕدەداتەوە
ئاسمانیش ناخ و ئەدگارە حەوت ئاواز دەخوێنێ
* * *
خۆر لە قووڵایی و ڕوونیی ژیان دێتە دەرێ
کەم شارەزا و دەمەڕ نییە بە دەمی پێ حیکمەت و چرپەوە پرسیاری خۆی دەکا

٢
ڕەنگ نیشانەی نهێنی دەناسێ
تیکۆشانی خۆی دەگۆڕێتەوە و خۆی ناخاتە مەترسییەوە
بەهەشت ڕەنگی نییە یان ڕەنگی نەناسراوە
کە لەدایک بوو ماڵیان نزیک گوڵستان بوو
لە مێردمنداڵیدا بەرخەکانی دەبردە ناو گوڵستانێکێ و دەیلەوەڕاندن
دەنگیان دەهات و ون نەدەبوون
گەنج بوو لەم گوڵستانەدا گوڵی بۆ زۆر
خزم و کەس و برادەر و ناسیاوی خۆی لە دا و بەڕێزێوە ناشتنی
دارێبازێشی گوڵاندەوە مزگەوت
ئێستا خۆی و منداڵی و نەوە و گوڵی گەرمی تێیدا نێژراون
سەری بۆ ناوچەوانی ئاسکێک کردووە
لە ڕووناکیی گەردوونیدا
تەماشای هەزارەی تازە دەکات
پیرەزەی سەرگۆڕیش دەژمێرێ
دەبێتە شەهرەزادی چیرۆك و بەردی حەوت پەیکەر

* * *

کەڵەك هەموو کۆڵە و ناویش هێزی دەست بەدەرەوەگرتن
دەیکاتە تانوپۆ و ئومێد و هەموو دەتوانین قسەی لەگەڵدا بکەین

٣

گردێک باخچه و سەنگەری بەسەرەوەیە
درەختی خۆڕسک قەدیان وەک دووگوردی نوێژ چنیوە
ناهێڵن خودی لە یەک بترازێ
گەورەی خوداوەندان گرد لەسەر سابوون و سەهۆڵ باڵا ناکا
کەناری نزم فریودەرە
بەردی گڕکان ناوچەوانی بووەتە هەست و دەمی بە تووڕەیی دەکاتەوە
لە کازیوەی لێڵ نامێنێتەوە
خۆڵەمێش لەسەر خۆی لا دەدا
ڕەگ و خۆڵی گەشەکردن بۆ خۆی هەڵدەبژێرێ
دەتوانێ چاو□□ بکا
سیشی بەگرانی هەناسە نەدا
* * *
جەژنی بە کەژاوەیە و لووتکە پێی گوت ونم مەکە
لە باڵای ڕاز و ڕەوەزان ئەستێرەی کەڵبەهار دەکوژێ

٤

دەستنووسی ئایین ڕەوشتی یەکەمی زەوی تێدا نییە
نازانرێ پەنجەرە چۆن دروست بوو
ترووسکاییەکی خامۆش
دەستی گرتین و دەزووی یەکتردۆزینەوەی داینە دەست
درەخت ئێوارەخوانی خۆبەخشینی
بۆنوبەرامە و بەروبوومی ڕێك خست
کە لێک نزیک بووینەوە ڕەش بووین
پێستیی ئاسمان و ڕوونیی ئەزەل هەڵبزڕکا
مازوو بە هانای منداڵانەوە هات
کردیانە مووروو و تۆپ و مۆری دەرگای ماڵی گەردوونی
بانگی ئاژەڵمان کرد بێ وەڵام ماینەوە
تیرمان سوار کرد و تۆوی سروودی هەڵخەڵەتاندمان وەشاند
زەوی چووە توخمی سەرسوڕمان و لەپی کردەوە
لە لۆچێکی ڕەوشتی یەکەم دۆزرایەوە
* * *
زەوی کە شوورەی دانرا و بەرەو شار چوو
لە ناوکی گەمارۆ درا ڕەوشتی بزر بووەوە

ناکرێ بێدەنگ بین بەرامبەر کۆمەڵکوژیی خەڵکی غەززە.. عوسمانی حاجی مارف

لە بەردەم دیاردەی گەورەترین کۆمەڵکوژین کە لە غەززە ڕوودەدات، بەو پێیەی داگیرکاری ئیسرائیل تائێستا زیاتر لە ٣١ هەزار فەلەستینی کوشتووە کە ٧٠٪ یان ژن و منداڵن. هێشتا ئیسرائیل هەڕەشەی کۆمەڵکوژی زیاتر و کارەسات و ئازاری زیاتر دەکات.
بەجیا لەوەی چەندین مانگە ئەم جینۆسایدە بەڕۆژی ڕوناک و بەبەر چاوی خەڵکەوە ڕووئەدات، ئەمڕۆ سۆشیال میدیا وەک یەکێک لەو ئامرازە بەهێزانەی جێگای سەرنجی پانتاییەکی بەرفراوانی جیهانیە، کاریگەری تەواوی لەسەر بیروڕای گشتی و ڕۆشنکردنەوەی ئەو پەلامارە بێشومارانەی کە هێزەکانی داگیرکەری ئیسرائیل لە فەلەستین ئەنجامی دەدەن، داناوە. لەو چوارچێوەیەدا ڕۆژنامەنوسان لە میدیای تەقلیدی تێپەڕین و بە بەڵگەنامەکردنی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئێشوئازاری کارەساتەکان لە فەلەستین گەیشتن بە هاوڵاتیانی ئاسایی لە سەرانسەری جیهاندا. ئەم کاریگەرییە ئەوەندە توند بووە، کە بەڕێوەبەری جێبەجێکاری پلاتفۆرمی "تیک تۆک" ناچار بوو لێدوانێک بدات و بڵێت؛ "زۆرینەی ڕەهای بەکارهێنەرانی تیک تۆک ئەوانەن کە ڤیدیۆی لایەنگری فەلەستین بڵاودەکەنەوە". بەجیا لەوەش تەواوی کەناڵی هەواڵگری جۆراوجۆری جیهان ناتوانن ڤیدیۆکانی ئەو هەواڵانەی پاکتاوکردنی غەززە نیشان ئەدەن، بڵاو نەکەنەوە.
کاریگەرییەکانی ئەو ڕووداوانە، کەوتەتە ناو سیاسەتی ناوخۆی زۆر وڵاتەوە، بۆنموونه جەماوەری جۆ بایدن، بەهۆی هەڵوێستی له سەر پرسی فەلەستین بەشێوەیەکی بەرچاو کەمبۆتەوه، بەشێکی زۆر لە هاوپەیمانان و لایەنگرانی پارتی دیموکرات لە ئەمریکا داوای بایکۆتی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی دەکەن و دەنگ بە بایدن نادەن، ناڕەزایەتییەکانی جەماوەری ئەمریکا فشارێکی گەورەیە لە سەر حکومەتەکەی بایدن.
بەیاننامەکەی پارتی نیشتمانی سکۆتلەندا کە داوای ئاگربەستی دەستبەجێ دەکات، سەرکردایەتی پارتی کرێکارانی بەریتانیای

شەرمەزار کرد، کە لەماوەی پێنج مانگی ڕابردوودا خۆیان لە ئاماژەکردن بە بەردومانی کوشندە بە سەر غەززە بەدوور گرتووە. ڕەشنووسی بڕیارنامەکەی پارتی نیشتمانی سکۆتلەندا ڕوون و بێدوو دڵی و بە تەواوی لەگەڵ ڕای گشتی باو و ناڕەزایەتییەکان لە دوورگەکانی بەریتانیا و ناڕەزایەتی جیهاندا دەگونجێت.

پارتی نیشتمانی سکۆتلەندا داوای ئاگربەستی دەستبەجێی کرد بەبێ مەرج. لەکاتێکدا کە ڕەشنووسی بڕیارنامەکەی پارتی کرێکارانی بەریتانیا دەسەڵاتی ڤیتۆی بە حکومەتی ئیسرائیل بەخشی، بە پێداگری لەسەر ئازادکردنی زیندانییەکان لەلایەن حەماسەوە وەک پێشمەرجێک بۆ دەستپێکردنی ئاگربەست، ئەمەش نیشانەدانی ڕیسوایی حکومەتی بەریتانیا بوو، لە بەرامبەر خەڵکی ناڕازی بەریتانیا کە شەقامەکانیان هەژاند دژ بە هێرشەکانی ئیسرائیل.

لەهەماکاتدا توورکیا و سعودیە بەهەمانشێوە کەوتونەتە ژێر فشاری جەماوەرییەوە و لەژێر کاریگەری ئەو فشارەدا مامەڵەیان لەگەڵ قەیرانەکەدا کردوە. هەرچەندە ڕەجەب تەیب ئەردۆغان، هەوڵیدا بێلایەن بمێنێتەوە و پێشنیاری نێوەندگیری بە چارەسەری ململانێکانی کرد، بەڵام ڕای گشتی لە توورکیا و خۆپیشاندانە گەورەکانی لایەنگری فەلەستین هەر زوو وای لێکرد هەڵوێستی خۆی بگۆڕێت و بە ئاشکرا ئیدانەی ئیسرائیل بکات.

لە میسر و ئوردن و زۆرێک لە وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی جیهان شاهیدی هەمان ڕێگا بوون. بۆ نموونە قەتەر کە هەر زوو پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئیسرائیل ئاسایی کردەوە، بەڵام دواتر ناچاربو باڵیۆزی خۆی لە تەلئەبیب بانگهێشتکردەوە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ دابەزینی پەیوەندی و دەستکەوتە سیاسییەکانی ئیسرائیل لە ناوچەکەدا. ڕاپرسییەکانی بیروڕا کە لەلایەن پڕۆژەی بارۆمەتری عەرەبی کە بە هاوبەشی لەگەڵ زانکۆی پرینستۆن ئەنجام دراون، ئاشکرایان کردووە کە بیروڕای گشتی لە زۆربەی ناوچەکانی جیهانی عەرەبی پاڵپشتی خۆی بۆ فەلەستین زیادکردووە، لە هەندێک وڵاتدا پشتیوانی لە حەماس، وەک هێزی بەرەنگاری نفوزی جەماوەرییەکەی زیادیکردووە، و یەکێک لە هۆکارە دیارەکانی ئەمەش ئەوەیە کە میدیاکانی سۆشیال میدیا و دەزگاکانی هەواڵی ناوخۆ دەیخەنە ڕوو.

هەر ئەمەش یەکێکە لە هۆکارە سەرەکییەکانی ناچارکردنی وڵاتانی ڕۆژئاوایی و عەرەبی بە گۆڕینی هەڵوێستەکانیان سەبارەت بە ئیسرائیل و ململانێکان، گەر بەشێوەیەکی ناچاری و شکەیش بێت، بەڵام گومانی تێدا نیە کە لە داهاتوودا کاریگەرییەکی بەرچاوتری دەبێت.

لەماوەی دوو دەیەی ڕابردوودا وا دیاربوو کە فەرامۆشی لە پشتیوانیکردن لە دۆزی فەلەستین ڕاستییەکی حاشا هەڵنەگربوو، بەڵام

سەرهەڵدانی میدیای بەدیل و سۆشیال میدیا لەخستنەڕووی ڕوداوە دوژمنکاری و تاوانەکانی دەوڵەتی ئیسرائیل لەبەرامبەر خەڵکی فەلەستیندا، پاڵنەرێکی بەهێز بوو بۆ گەڕانەوەی پشتیوانی لە دۆزی فەلەستین. بەڵێ سەرکردەکانی وڵاتان دەبێت لەکاتی بڕیاردان سەبارەت بە مامەڵەکردن لەگەڵ ململانێکان لە داهاتوودا، بەتایبەتی شەڕەکانی پەیوەست بە داگیرکاری ئیسرائیل، مەزاج و بۆچوونی جەماوەری ناڕازی وڵاتەکەیان لەبەرچاو بگرن.
ئیسرائیل بێوچان پێداگری لەسەر هەڵوەشاندنەوە و تێکدانی دەسەڵاتی فەلەستین دەکات و هەوڵدەدات ڕێگری لە ڕێڕەوی "چارەسەری دوو دەوڵەت" بکات و بانگەشەی ئەوە دەکات کە لایەنی فەلەستینی نوێنەرێکی گونجاوی نییە بۆ هاوبەشیکردن لە ئاشتیدا، بەڵام ئاستی گەورە بونەوەی هێرشەکانی ئیسرئیل و زۆری کارەساتەکان و ڕۆڵی میدیا لە ڕۆماڵکردنی ڕوداوەکان، "چارەسەری دوو دەوڵەت" خەریکە دەبێتە پێشەنگی پێشنیارو فشاری ناڕەزایەتیەکان و ناچارکردنی جیهان بە ڕەسمیەتدان بەو چارەسەرە بۆ خەڵکی فەلەستین، تا ئەو ئاستەی ئەوروپاو ئەمریکاش گەر ڕوکەشیش بێت خەریکن دان بەو ڕێگە چارەیەدا دەنێن.
لەڕاستیدا ئەوەی پەیوەستە جێگای پرسیارو سەرنجی جدیمان بێت، ئایا ئینسان لەبەرامبەر مەسەلەیەکی وەها هەستیاردا ئەتوانێ بێدەنگ و بێهەڵوێست بێت، لەکاتێکدا بزانێت کە کۆمەڵکوژیەکی گەورە لە شوێنێکی دونیا ڕوودەدات، کە پەیوەستە هاوبەشی و پەرچەکردار بە ئازارەکانی دانیشتوانی غەززە هاوپشتی مرۆڤایەتیمان بێت.
پەیوەستە هەڵوێست بگرین و ڕیزی ناڕەزایەتی جەماوەری فراوانترو بەهێزتر کەین، لەبەرامبەر ئەو دەوڵەت و سەرکردانەدا، کە بانگەشەی پوچی ڕزگاری و دیموکراتی دەکەن و پێداگری لەسەر لەناوبردنی تەواوەتی بوونی گەلی فەلەستین دەکەن؟ بۆچی ئەمریکا پێداگری لەسەر دابینکردنی ئەو چەک و تەقەمەنیانە دەکات کە ئەم جینۆسایدە دەکاتە مومکین؟ بۆچی ئەورووپا کە ڕۆژگارێک پێیان دەگوت تاجی شارستانیەت، بەم شێوەیە بەربەریەت بەرەوپێش دەبات؟ ئەوە ناوەڕۆکی پێکهاتەو ناکۆکیەکانی دڕندەیی سەرمایەداری و بازاڕو بەرژەوەندیەکان و ڕکابەری سەرمایەداران و دەوڵەتەکانیانە، کە ئێستا لە نیولیبرالیزم فرە جەمسەری و قەیرانەکانیاندا سیستەمەکەی تێکدەخات...، دەبێت جیهان وەرچەرخانێکی گەورە بەخۆیەوە نیشان بدات، ئەم وەرچەرخانەش دەکرێ ئەمڕۆ لە ڕیسواکردن و وەستانەوە بەرامبەر شەڕەنگێزی ئیسرائیل و هاوپەیمانەکانی سەرهەڵدات، وەستانەوەیەک کە هێزی ناڕەزایەتی جەماوەری بەهێز جۆرێک ئیمکانی هەیە، ئەم هێرشانەی ئیسرائیل ڕاگرێت و شکست بە نەخشەو

سیاسەتەکانیان بھێنێت، بەڕاستی پێویستە بڕیاربدەین ڕووبەڕووی ئاستەنگیە گەورەکانی سەردەمی خۆمان ببینەوە و بەرەیەکی ناڕەزایەتی جەماوەری جیهانی بەرین□ پێشەوە. بەھێزکردنی ئەو بەرەیە دەتوانێت وەڵامدەرەوی نەک ئاستەنگەیکانی کارەساتەکانی ئێستای فەلەستین بێت، بەڵکو ئەو ئاستەنگیانەی لە ھەر شوێنێکی دنیادا بەرژەوەندیەکانی سەرمایە و ناکۆکیەکانی زیان بە مر□قایەتی و خەڵکی نەدارو ھ□زار دەگەیەنێت وەڵام بداتەوە.
وەستانەوە ل□ بەرامبەر شەڕی ئێستای ئیسرائیل لە دژی فەلەستینیەکان، ن□ بێتە ھۆی دامەزراندنی دەوڵ□ تێکی سەربەخۆ و خاوەن سەروەریی فەلەستین، ئەوا پێویستە ھەموومان چاوەڕوانی کارەسات و لێکەوتەی خراپتر بین.

سۆناتای ژن.. ستیڤان شەمزینی

چەند سەرسامم بەو ژنە
بە تاڵێک لە پرچی نیگاکانی
منی بە عەشقی خۆیەوە بەستەوە
چەند سەرسامم بەو ژنە
بە سوراوی لێوی غەمباری
دێڕ بە دێڕ شیعری تۆخ کردمەوە
نەکا رۆژێک لە دڵیدا کاڵ ببمەوە
چەند سەرسامم بەو ژنە
زۆر بە ئەسپایی هات
چی ویست کردی
خەونەکانی بەتاڵ کردمەوە
لە ھەموو شت
تەنیا خۆی ن□ بێت
جیهانی پاک کردمەوە
لە ھەموو کەس
تەنیا خۆی ن□ بێت
چەند سەرسامم بەو ژنە

چەند مەزنە ئەو ژنە
کاتێک پەرداخی کامەرانیم رژا
تنۆک کۆیکردمەوە
چەند مەزنە ئەو ژنە
سەرم لە مەنفا بەستبووی
دڵم لە نیشتمان جێمابوو
ئەو زۆر بە ئەسپایی هات
لە پێکێک عەشقدا هەڵیقوڵاندم
چەند مەزنە ئەو ژنە
لە ژووری مەراقەکاندا بەند بووم
بیرکردنەوەم کەڵوی کردبوو
لە ناکاو
وەک باوگژێکی سەرشێت هات
دەرگای ئەوینی لێ کردمەوە
چەند مەزنە ئەو ژنە

چەند جوانە ئەو ژنە
بەیانیان بە بەرچنەیێک ترێی رەشەوە
خۆی دەکات بە کوخەکەمدا
تا بیکەمە شەرابی شەوانی تەنهاییم
چەند جوانە ئەو ژنە
لە شەوانی ئەنگوستەچاودا
بە چرایەکی رووخۆشەوە پەیدا دەبێت
تاریکی ناو رەحم راو دەنێت
چەند جوانە ئەو ژنە
هەر دەمێک بیری بکەم
وەک لاولاوێکی دەخۆش
بە پەنجەرەی هەستمدا هەڵدەگەڕێت
چەند جوانە ئەو ژنە

سەڕاج لـە ئەسینا.. شیعری سۆران محەمەد

سەڕاج لـەگەڵ ئەکلدیس
سەردانی سوقراتیان کرد
لـە زیندان.
کەچی سوقرات نەیهێشت
هاوسەرو سێ منداڵەکەی
ئامادـەی دادگایی بن،
پێش بڕیاری ژەهرخواردنەکەی.
لـە چاوێکی سەڕاج
نیگەرانیی و
لـەچاوەکەی تریدا
پووچیی دەخوێنرایەوە
.
دواتر سەڕاج
لـە ڕیزی پێشەوە
لـەبەردەم سەکۆی ئەبەیقورسدا
ڕاما بوو
نازانم خەیاڵیی لـە
کراسە شینەکاڵەکەی شیلان دەکرد؟
یان وتەکانی ئەبیقورس
کە جەختی لـەسەر
چێژی بەردەوام و باڵا
دەکردەوە
.
سەڕاج پێشنیاری ڕەفاهییەتی
بۆ دیۆژین کرد
کەچی ئەو
تەمەننای لـە سەڕاج کرد
بەری هەتاوەکە بەردا
کە خۆی لـ□ بەردا ه□□ختبوو

تەنانەت جامەكەشى فڕێدا
كە بينى لانەوازێك
بە مشتى ئاو دەخواتەوە
.
سەڕاج نەيدەويست
زينون لەبەر ئازارى
وەرگەڕانى پێى
كۆتايى بە ژيانى بێنێت
ئيدى سەڕاج
نەكەوتەژێر كاريگەريى هيراكليتۆسەوە
بێوچان ميساليانە
حەزى ئەزموونى ژيانكردن
دەيفڕان
.
پێش گەڕانەوەى سەڕاج
بۆ نێو باخەكەى شەقڵاوە
مژيلى ئەوە بوو
چۆن لەگەڵ ئەبەيقورسا
لەسەر ڕێگاى ڕەواقييەكان
بە ئەقڵى پەتى
مر□ق ل□ ترس قوتار كا
نەك تەنيا لە مەرگ
بەڵكو لە ژينيش..

سۆران محەمەد